Den danske Kirkes Historie.

Den

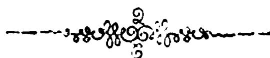
Danske Kirkes Historie

til Reformationen

ved

Dr. Ludv. N. Helveg.

Første Deel.

Kjøbenhavn.

Udgivet af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie.

Trykt i Chr. Milos Officin i Odense.

1862.

Forord.

Det har sine store Vanskeligheder at skrive Danmarks ældre Kirkehistorie, og det er endda et stort Spørgsmaal, om det selv med al anvendt Flid og Omhyggelighed ved Behandlingen vil være muligt at give en nogenlunde sammenhængende Fremstilling. I Begyndelsen gaaer det let, saalænge man har en Mand at tale om som Ansgar og en Kilde at øse af som hans Levnetsbeskrivelse, der med Føie kan nævnes som mageløs i Middelalderens Literatur; men efterhaanden som vi komme længere frem, flyde Kilderne sparsommere, indtil man tilsidst kun faaer enkelte spredte Optegnelser samlede fra forskjellige Sider, kort antydede i gamle Brevskaber eller optegnede i tørre Krøniker, for derefter at skulle danne sig en Forestilling om Personer og Forhold. Vanskeligheden ligger i Kildernes Utilstrækkelighed, men ogsaa i Stoffet selv. Man mærker saa lidt til stærke aandelige Bevægelser her i Landet, og hvad der kommer frem som kirkeligt og aandeligt, er saaledes sammenvævet med de reent borgerlige Forhold, at den aandelige Bevægelse næsten ganske gaaer til Grunde i de borgerlige Partikampe. Det er imidlertid en Bebreidelse som væsentlig rammer ikke blot Danmark, men hele Christenheden i Pavedømmets Dage, hvor Christusriget var blevet til et Kirkerige, og dermed til et Rige af denne Verden,

der havde sine haarde Kampe at bestaae mod Verdensrigerne. Det kan derfor ikke undgaaes ved Behandlingen af Middelalderens Kirkehistorie, at den jo maa komme til at gribe stærkt ind i den politiske Historie, og det samme gjælder ogsaa, hvad den danske Kirke angaaer. Men i disse borgerlige Partikampe blander sig dog et aandeligt Livsrøre, og det er umiskjendeligt, at de almindelige aandelige Strømninger, der i hine Tider gik igjennem hele Christenheden, ogsaa spores stærkt her i Landet. De spores stærkt, men for rigtigt at kjende dem og forstaae deres Betydning, maa man være fortrolig med den almindelige Kirkehistorie. Ved at fæste Blikket paa Tidens aandelige Rørelser i det Hele og Store, skal man lære at gjenfinde det samme i mindre Forhold, for at see det i sin eiendommelige Farvebrydning, betinget ved de folkelige Forhold. Danmark fik ikke i Middelalderen nogen selvstændig Kirkeskole, og skjøndt de danske Klerke med Hensyn til Lærdom og Dannelse visnok i det Hele ikke stod tilbage for andre Landes, ja vel endog i Tidernes Løb kunde opvise ikke saa faa Navne, der nød almindelig europæisk Berømmelse, saa havde de dog hentet deres latinske Lærdom og Dannelse andensteds, og den kom til at staae fremmed for Folkelivet. Nogen egentlig selvstændig kirkelig Literatur fik Danmark derfor heller ikke, men dog mangler det ikke paa Forsøg til en eiendommelig Literatur, i hvilken Henseende navnlig Saxes forunderlige Danmarks Krønike staaer som et mærkeligt Vidnesbyrd om hvorledes Tidens latinske Dannelse søgte at sammensmelte med dansk Folkelighed.

En egen kirkelig Literatur havde Danmark ikke i Middelalderen, og derfor maae Efterretningerne om Danmarks Kirkehistorie øses af de almindelige Kilder for vor ældre Historie. Det hamborgsk bremiske Ærkesæde, hvis berømmeligste Gjerning Nordens Omvendelse var, har ogsaa med Hensyn til Nordens

Historie store Fortjenester, da de Mindeskrifter, bremiske Klerke have efterladt sig, ere af største Vigtighed til Oplysning om den fjerneste Old. Dette gjælder Adam af Bremens Bispe-Krønike tilligemed de forskjellige Levnetsbeskrivelser af bremiske Ærkebiskopper fremfor alle Ansgars. Saxe har i sin Danmarks Krønike forunderlig lidt om det store Skifte mellem Hedenskab og Christendom, som man dog skulde mene maatte have grebet stærkt ind i Folkelivet; han er paafaldende sparsom med kirkelige Efterretninger; han er jo i det Hele Valdemarstidens berømmende Fortæller, og her hvor han bliver udførlig og omstændelig i sin Fortælling, kommer han ogsaa til at give mange kirkehistoriske Oplysninger. Saasnart Oldbrevene begynde, har jeg fornemmelig lagt dem til Grund for Fremstillingen. En paalidelig og grundig Veiledning med Hensyn til disse Breves Benyttelse yder den af Videnskabernes Selskab udgivne Regesta diplomatica Historiæ Danicæ, der vel ikke meddeler Diplomerne selv, men giver en kort Indholdsfortegnelse af dem, ordnede efter Tidsfølgen med Henviisning til Stederne, hvor de findes. De Oldbreve, der angaae det hamborgsk-bremiske Ærkestift, ere med udmærket Nøiagtighed samlede i Lappenbergs Hamburgisches Urkundenbuch, Erster Theil, som er af stor Vigtighed med Hensyn til vor ældste Kirkehistorie, men størst Udbytte giver dog det ligesaa fortrinlige Diplomatarium Svecanum, begyndt af Joh. Gust. Liljegren, fortsat af Bror Emil Hildebrand, hvoraf tre Bind ere udkomne. Da Skaane og dermed Lunds Ærkesæde her er regnet med under Sverrig, bliver dette Værk af største Betydning for den danske Kirkehistorie, men er det ikke blot af denne Grund; ogsaa de mangfoldige og udførlige Documenter, som her meddeles angaaende det egentlige Sverrig og Upsala's Ærkestift tjene paa mange Maader til at oplyse vore Forhold. — Næst efter

Oldbrevene er den bedste Kilde til Oplysning om hiin Tid de gamle Krøniker og Optegnelser, der ere samlede i Scriptores rerem Danicarum medii ævi i 8 Bind, men som iøvrigt er af meget forskjellig Værd. Det er derfra vi væsentlig maa hente vor Kundskab om Middelalderen, og derfor ere de ogsaa omhyggelig bearbeidede af vore ældre lærde Historikere, men dog langtfra i lige Grad, ligesom heller ikke selve Udgivelsen af Krønikerne i Scriptores er behandlet med lige Omhu. I den Henseende staae især 5 og 6 Bind tilbage for de tidligere, der skyldes Langebeks Grundighed og Nøiagtighed, ja de staae endog saa langt tilbage, at de ligefrem maa kaldes skjødesløst behandlede, hvad der er saa meget mere at beklage, som netop disse indeholde Documenter, der ere af stor Vigtighed til Oplysning af det tolvte og trettende Aarhundredes Kirkehistorie. Skulde derfor disse Partier i min Fremstilling findes at indeholde noget nyt, der afviger fra det sædvanlige, saa skyldes det væsentligt en omhyggeligere Benyttelse af disse Documenter.

Det var min Agt at give Historien efter de oprindelige og bedste Kilder, og derfor har jeg kun leilighedsviis benyttet de senere Historikeres Arbeide, uden nogensinde at lægge dem til Grund for Fremstillingen. Suhm's Danmarks Historie er vistnok et for sin Tid udmærket dygtigt og grundigt Arbeide, men dog har det neppe været til Gavn for dansk Historieforskning, naar man gjerne har holdt sig til ham som Hjemmel. Hans Værk er et Forraadskammer, hvor han med stor Flid har sanket og sammenstillet hvad der hører til Danmarks Historie, men det er stillet sammen uden Orden og Sammenhæng, og denne fuldkomne Mangel paa dybere Blik paa Tiden og dens Udvikling, paa de handlende Personers Charakteer og Eiendommelighed, bliver heller ikke uden Indflydelse paa selve Samlingen af Stoffet, da han derved ofte kommer til at gaae løst

hen over hvad der egentlig er det Væsentlige, eller stiller det saaledes, at det ikke kommer til at vise sig i sit rette Lys. Arild Hvitfelds Krønike er mere at betragte som et Kildeskrift end som en Bearbeidelse, men hvad den lærde Kantsler har er væsentlig gaaet over i Suhm og medoptaget der. Det samme gjælder tildeels Pontoppidan og hans Annales ecclesiasticæ; han har havt Papirer for sig, som nu ere tabte, og forsaavidt er hans Værk af Vigtighed, men selve hans Bearbeidelse af det givne Stof maa benyttes med stor Varsomhed, da hans Fremstilling ofte er løs og vildledende. Biskop Fr. Münters bindstærke „Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen" maa man helst lade ubenyttet og uomtalt. — Af fortrinlig Nytte til Jævnførelse ere de nyere Bearbeidelser af den svenske og norske Kirkehistorie. Dr. H. Reuterdahls „Svenska kyrkans historia", hvoraf to Bind ere udkomne, der føre Fortællingen frem til A. 1389, og Professor R. Keyser's „Den norske Kirkes Historie", ligeledes i to Bind, der omfatter Tiden til Reformationen, denne medregnet — ere begge anerkjendt dygtige Arbeider, forfattede med omhyggelig Benyttelse af de bedste Kilder, og med stor kritisk Nøiagtighed.

Denne Fremstilling af den danske Kirkehistorie maa altsaa væsentlig søge sin Anbefaling i at være en ny Bearbeidelse af Stoffet efter de ældste og bedste Kilder; hvorvidt det er lykkedes ad den Vei virkelig at bringe noget nyt frem, der fortjener Opmærksomhed, maa jeg overlade til Kyndiges Dom. Det Afsnit i Bogen, som sikkert af de Fleste vil læses med størst Interesse er Fremstillingen af de religiøse og kirkelige Forhold i den ældste Tid, fordi jeg der har benyttet fornemmelig vore gamle Provindslove til at oplyse disse Forhold paa en Maade som ikke tidligere er skeet. Det var min Agt at give en lignende Udsigt over de indre Forhold for den følgende Periode, det tolvte

og trettende Aarhundrede, hvortil der ikke mangler Stof, som hidtil kun flygtigt er benyttet, men da Arketallet allerede er voret saa stærkt for dette Bind, har jeg foretrukket at gjemme det til næste og da tage det sammen med det 14 og 15 Aarhundrede, for saaledes at give en samlet Fremstilling af de videnskabelige, religiøse og kirkelige Forhold i den egentlige papistiske Tid*). Hvorvidt der i Bogens øvrige Partier er noget væsentlig nyt, maa jeg overlade den kyndige Læser selv at bedømme, men dog formener jeg, at fornemmelig Erkebiskop Eskils Liv og Virksomhed, Jacob Erlandsens og hans Modstanderes Forhold under den langvarige Trætte, her kommer tydeligere frem end det sædvanlig fremstilles.

At eftersøge Kjøbenhavns Bibliotheker og Archiver for muligvis at drage hidtil utrykte Sager frem, har jeg ikke haft Leilighed til, da jeg ikke længer opholder mig i Hovedstaden. Gjentagne Gange har jeg ansøgt Ministeriet for Kirke og Undervíisningsvæsnet om Understøttelse af Fondet til videnskabelige Formaals Fremme, og tidligere medens jeg opholdt mig i Kjøbenhavn, blev den mig med stor Redebonhed tilstaaet, men siden er den bleven mig negtet. Derved er jeg bleven forhindret i at benytte Hovedstadens Hjælpemidler i det Omfang jeg ellers kunde have ønsket, men trøster mig dog med, at der for den ældste Tid neppe vilde være synderligt at finde i de Manuskriptsamlinger, der opbevares her i Landet. Langt større Udbytte

*) Idet jeg takker mine Venner, Prof. Fr. Hammerich og Pastor H. Rørdam for den velvillige Maade, hvorpaa de have omtalt mit Arbeide med særligt Henblik netop til dette Afsnit — skal jeg kun bemærke med Hensyn til den Sidstnævntes Udtalelse i „Ny kirkehistorisk Samling" II. S. 604, at de der meddeelte Smaabidrag ville komme mig til Nytte ved Skildringen af den senere Tids kirkelige Forhold.

ville disse sikkert give for den følgende Tid, og det skulde glæde mig meget om jeg ved Udarbeidelsen af den Tids Historie saae mig istand til bedre at benytte dem.

Ved Behandlingen af Stoffet har jeg haft et dobbelt Formaal for Øie, baade at tilfredsstille den lærde Forskning og tillige at give en let læselig Fremstilling, der kan interessere alle som have Lyst til at følge de svundne Tiders Gang. For at gjøre den første Fordring Fyldest har jeg altid stræbt at anføre den Hjemmel, jeg har fulgt i Fortællingen; men Citaterne ere anførte i al Korthed, uden nærmere Forklaring over hvorfor jeg netop har fulgt den Hjemmel, og uden videre at omtale eller nærmere motivere hvor min Fremstilling maatte afvige fra Forgjængernes navnlig Suhms. En saadan kritisk Bedømmelse af Forgjængernes Arbeider har vistnok sin Nytte, og letter Arbeidet betydeligt for Efterfølgeren, da han strax bliver gjort opmærksom paa enhver Afvigelse, sammen med en Udvikling af de Grunde, der støtte den. Det letter Arbeidet for Efterfølgeren, men det gjør det i høi Grad besværligt for Læseren, som paa den Maade bliver taget i Ægt til Veiarbeide, istedetfor at det dog kun var hans Agt at kjøre hen ad Veien og see sig om. Vil Nogen bryde en ny Vei, saa maa han ogsaa paatage sig det Arbeide, som udkræves, men det er dog for de Veifarendes Skyld, at Veien bliver anlagt, og derfor skylder man dem, at den bliver anlagt paa den for dem hensigtsmæssigste Maade. Iøvrigt har jeg stræbt at anføre Citaterne saa fuldstændigt, at man ved nøie at lægge Mærke til dem, nok vil kunne forstaae deres Anvendelse; men videre vilde og kunde jeg ikke gaae uden at forstyrre Værkets Plan. Jeg har skrevet for Læsere i Almindelighed, ikke for Historikere af Fag, og fornemmelig har jeg tænkt mig Præster som Bogens Læsere, fordi jeg meente nærmest hos dem at maatte vente Interesse for Fortidens kirkelige Tankegang.

Hermed være altsaa dette første Bind af den ældre Kirkehistorie overgivet til Læsernes velvillige Bedømmelse. Det er min Agt, om det maatte lykkes mig, i næste Bind at behandle Slutningen af Middelalderen samt Reformationshistorien. I en lang Række af Aar har jeg saaledes anvendt Tid og Flid paa Studiet af Danmarks Kirkehistorie, og mangen Gang har jeg maattet spørge mig selv, om Udbyttet ogsaa var Arbeidet værdt, især ved Behandlingen af saadanne Tider, hvor det synes som Aandens Spor ganske tabe sig i det golde og tørre Sand. Imidlertid saavist som Christi Evangelium er en evig Livskraft, saa gjærer det dog i det Skjulte, og selv naar Aandens Strøm synes at tabe sig i Sandet, saa skjuler den sig kun for atter at bryde frem. Det er denne Aandens Strømning jeg har søgt at efterspore gjennem de forskjellige Tider, for derved at klare Synet for det aandelige Livs Rørelser, selv under de forskjelligste Forhold.

Odense, den 26 April 1862.

Indhold.

Andet Afsnit.

(1104—1326.)

Fra Oprettelsen af Ærkesædet i Lund indtil Rigets Prælater gjennem Haandfæstningerne fik en lovhjemlet Stilling.

Indledning.

Et Blik paa det danske Folks religiøse og sædelige Tilstand paa den Tid den christelige Prædiken først begyndte at lyde herinde, maa nødvendigviis danne Indledningen til den danske Kirkes Historie, og naar det kunde gives klart og fuldstændigt, da vilde det paa bedste Maade oplyse os om, hvad Velsignelse Christendommen har bragt; men desværre maae vi her indskrænke os til ganske almindelige Omrids, der endda i alle Enkeltheder blive meget usikkre. I det Hele maae vi erindre, at jo stærkere Christendommens Virkning er en indadvendt, en aandelig, desto mindre kan man vente, at den strax gjør sig udvortes kjendelig i store øinefaldende Omvæltninger; vor Herres Jesu eget Liv og Virken, hans Død og Opstandelse tilhører derfor i og for sig egentlig ikke Verdenshistorien, endskjøndt det dog med Tiden viste sig kjendeligt nok ogsaa i det Udvortes, at Verden i det Hele derved havde faaet en ny Skikkelse, men der henrandt mange Aar forend det blev kjendeligt, og selve den apostoliske Prædiken, endskjøndt den spredte sig vidt omkring, forblev i Grunden endnu uændset af de store Verdensmagter.

Her i Norden vare Forholdene i mange Henseender anderledes; Christendommen kom ikke her til vore Enemærker, baaren af den Aandens Ild og Kraft, der luede i den apostoliske Prædiken; men den kom til os i Pagt med de sydligere Folkefærds hele overlegne Cultur og Dannelse, beskyttet og beskjærmet af de store Verdensherskere i Syden, og dens Udbredelse bragte først de nordiske Folk, ved at indlemme dem i Kirken, i en stadig Samvexel ogsaa i verdslig Henseende med hine Folkefærd. Forsaavidt bliver dens Indførelse ogsaa lettere udvortes kjendelig, idet den kommer til at indvirke paa Folkets hele Indretning og Leveviis, men pludselig skeer Forandringen derfor dog ikke, og netop Langsomheden er et Vidnesbyrd om, at det dog var som aandelig Magt, den, navnlig mellem det danske Folk, skulde bryde sig sin Bane. De pludselige Omvæltninger vække lettest Opmærksomheden, og blive derfor snarest antegnede i Krøniken, medens den langsomme gradevise Udvikling undgaaer Jagttagerens Blik, og hvad vi derfor hyppigst finde antegnet om Christendommens Indførelse, er det reent udvortes, naar Verdens Herrer og da navnlig de tydske Konger ved Vaabenmagt skaffe den en udvortes Anerkjendelse, ja det vilde omtrent være det eneste, dersom Styrelsen ikke i Ansgars Levnet havde levnet os en Skildring, der giver os et dybt og rigt Billede af Nordens Apostel og hans stille Virksomhed. Naar det blev sagt, at Christendommen kom til Norden i Pagt med de sydlige Landes større Cultur og Dannelse, saa er Meningen ikke den, at Nordens Beboere dengang var, hvad vi vilde kalde, vilde Folkefærd. Det er overhoved et Spørgsmaal af stor Betydning for Betragtningen af den menneskelige Udvikling, om man i disse vilde Folkefærd seer Mennesker paa det laveste Culturtrin med Spirerne til en fremtidig Udvikling i sig, eller forvildede

Mennesker, der i Forvildelsen ere blevne sløvede for al aandelig Paavirkning, og det er et Spørgsmaal, der vanskelig lader sig reent historisk afgjøre; men hvad Nordens Beboere angaaer, saa er det vist, at dengang Christendommen kom dem nær, vare de i høi Grad modtagelige for fremmed Indvirkning, ligesom og at de allerede dengang besad paa deres Viis et ordnet Samfundsliv. De vare stærke og kraftige Naturer, der endnu ikke ad den naturlige Udviklings Vei vare komne saavidt som Sydlandets Folkefærd dengang den christelige Prædiken først vaagnede mellem dem. Disse vare dengang som udlevede Mænd, der havde et stærkt bevæget, riigt og broget Liv bag sig, men de vare trættede og kjede ad al aandeligt Arbeide ja ad al aandelig Nydelse, og havde kun beholdt et udviklet Culturlivs Goder saa at de svælgede i yppig Overdaadighed, uden dog deri at finde nogen dybere Tilfredsstillelse. Vare disse som udlevede Oldinger, saa vare de nordiske Folkefærd endnu ungdommelig friske, og denne Jordbundens Forskjellighed lader sig ogsaa kjende paa Frugterne af den christelige Udsæd. Medens den i Syden faldt som en Vaarsæd, der hurtigt spirede frem og strax udfoldede sig, saa faldt den i Norden som en Vintersæd, der nok tidlig skjød frem, men hvis spæde Spirer først skulde gjemmes under Vinterens Sneedække for at vinde Kræfter til at bære Blomster og Frugt.

Naar Saxe Runemester ofte klager over, at vore berømmelige Konger maatte savne deres tilbørlige Lov i Krøniken, fordi vore Fædre savnede det latinske Sprogs Kundskab, saa ligger deri det Sande, at Syslen med Bog og med Pen, som er Culturlivets Frugt, kjendte vore Fædre ikke. De vare ikke ukjendte med den forunderlige Kunst at fængsle Talens Lyd ved synlige Tegn; de havde deres Runebogstaver, men denne Kunst havde endnu for dem det

Forunderlige, det Troldomsagtige, som Nyheden, det Uvante, maatte give den, og for hvilket vor Følelse er sløvet, fordi vi ere saa vante til den; de kjendte Runer men kun som et Tryllemiddel, og de brugte dem kun leilighedsviis til korte syndige Mindeskrifter. Det var først de christne Klerke mellem de nordiske Folk, der øvede Læsning og Skrivning som en daglig Syssel, og derfor er det deres Optegnelser vi skylde alle vore Efterretninger fra Hedenold; men naar Saxe søger Grunden deri, at de tidligere savnede det latinske Sprogs Kundskab, saa er de islandske og tildeels de norske Klerke et slaaende Beviis paa, at det ogsaa lod sig gjøre at bruge Modersmaalet til slige Optegnelser. I Danmark derimod havde den fremmede Indflydelse med den latinske Skoledannelse gjort sig saa stærkt gjældende, at Saxe kunde ansee den for aldeles nødvendig til al boglig Syssel. At imidlertid ogsaa vore hedenske Forfædre besad en Skat af mundtlige Sagn og Fortidsminder i levende Overlevering, derom er hans egen Krønike det bedste Vidnesbyrd, thi skjøndt han sagtens nok ogsaa har benyttet islandske, norske og engelske Beretninger, saa maa man dog antage, at han væsentlig har øst af det danske Folks egne Overleveringer, saa at det er ham vi væsentligt maae holde os til som Hjemmel, naar det gjælder om at oplyse vore Oldtidsforhold.

At nu det danske Folk har haft sin Historie førend Christendommen begyndte at blive prædiket herinde, at der ogsaa førend den Tid er foregaaet mærkelige Forandringer i Folkets aandelige Udvikling, det kan der neppe være nogen Tvivl om, og det mangler heller ikke paa bestemte Spor i Saxes Beretninger, der tyde herpaa, men baade ere de temmelig utydelige, og dertil ligge de fjernere for vor nærværende Opgave, hvor det gjælder om at oplyse Folkets re-

ligiøse Tilstand netop ved den Tid. Fuldkommen afspærret for fremmed Indvirkning havde heller ikke tidligere Folket været, navnlig ikke i de nærmest foregaaende Aarhundreder, men naar man har meent i selve Folkets hedenske Gudesagn, i selve deres Myther om Aser og Jetter, saavelsom i deres religiøse Skikke at kunne eftervise en bestemt Indblanding af christelige Forestillinger og Skikke, saa er det af de Formeninger, som det nu vist er overflødigt at gjendrive, skjøndt det paa den anden Side ikke skal negtes, at der i det gamle Hedenskab forefandtes bestemte Tilknytningspunkter, saa at Christendommen hverken med Hensyn til sine Lærdomme, eller sine kirkelige Skikke og sin hele kirkelige Organisation skulde, saa at sige, begynde fra bar Bund at opføre sin nye Bygning. At eftervise dette vil netop være Gjenstand for den hele følgende Fremstilling, men for at det kan skee, vil det være nødvendigt først at give en Skildring af den hedenske Tilstand, hvad dog her kun kan skee i al Korthed, da her ikke er Stedet at give en udførlig Fremstilling af de hedenske Gudesagn, som vi kjende dem gjennem Eddaerne, eller af de hedenske religiøse Skikke, da det meste der kan siges derom ikke er egent for Danmark, men fælles for alle de nordiske Folk.

Vi ville da begynde med de religiøse Skikke, fordi man deri har noget bestemt udvortes at holde sig til, medens den indre Forstaaelse deraf, den Betydning man tillagde dem, altid bliver noget mere usikkert og vistnok forskjelligt hos de Forskjellige. Vi finde nemlig hos de nordiske Folk som vistnok hos de fleste Hedningefolk, at religiøse Skikke gjennemtrængte det hele Folkeliv, saa at alle de mærkeligste Øieblikke i det hele Folks som i Enkeltmands Liv havde deres religiøse Indvielse. Om Vinteren, naar Aarstiden samlede de Adspredte til deres Hjem og lod dem hvile

fra deres vanlige Sysel og Erhverv, var der store Høitider, ved hvilke Folk forsamledes til fælles Glæde, og disse Høitider, der gav det indbyrdes Samliv større Dybde og Inderlighed, saa at man oplivet af Mjøden og Munterheden sluttede sig nærmere til hinanden, gav tillige det hele Folkeliv sin eiendommelige Charakteer. Disse Glædesfester havde deres religiøse Indvielse, eller vare selv religiøse Fester, hvor man ikke blot hengav sig i Øieblikkets Nydelse, men skuede tilbage paa det Forbigangne med Tak til Livets styrende Magter, og vendte Blikket mod Fremtiden med Forbønner og Løfter om mandige Idrætter. Udtrykkelig finde vi ikke disse Høitider nævnede her i Danmark fra den hedenske Tid, men der kan ingen Tvivl være om, at der jo her som andensteds i Norden, hvad ogsaa bestyrkes fra en noget senere, fra den ældste christelige Tid, feiredes tre store Høitider. Tiden naar de feiredes lader sig ikke ganske bestemt angive, men sikkert er, at de vare bundne til en bestemt Aarstid, og at de som Naturfester tildeels derved fik deres Betydning. Høstblotet feiredes ved Vinterens Begyndelse i October (at vetrnottum), rimeligviis som Taksigelse for den fuldførte Høst; Midvinterblotet eller Juleblotet, der var den ypperste Høitid, feiredes noget senere end vor christelige Juul; Navnet Juul synes at tyde paa Solvendingen, og udentvivl har netop det Tidspunkt givet Festen sin religiøse Betydning; Sonegalten, der ved denne Leilighed blev bragt til Frei, dannede Midpunktet i Festens religiøse Ceremonier, men iøvrigt blev den feiret med stor Munterhed, hvorved Slægt og Venner pleiede at give hinanden Julegaver; Sommerblotet var den tredie Fest, men Tiden naar den feiredes er meget usikker; man maatte vel antage ved Sommerens Begyndelse altsaa ved Foraarsjævndøgn, eller maaskee snarere ved Sommersolhverv,

da den undertiden betegnes som Midsommerblot. Benævnelsen „Blot“ — et Ord, der neppe hvad man kunde formode hænger sammen med „Blod“, men snarere med „at blotte“, skjøndt Sammenhængen er uklar, da det er af hine ældgamle Begreber, der fører os tilbage i den fjerneste Old; i det senere af Christendommen paavirkede Sprog gik Ordet af Brug fortrængt af det latinskdannede „offre“, dog forekommer det endnu i den gammel-danske Bibeloversættelse (jf. Molbechs Glossarium) — tyder paa, at Offringer til Guderne, enten til en enkelt eller til flere, vare Festernes Middelpunkt. Der blev blotet og tømt Bægere til Gudernes Ihukommelse, eller hvad vi vilde kalde det „drukket Skaaler“, ledsaget af Skaaltaler, der da væsentligt havde et religiøst Indhold knyttet til den hellige Handling der foretoges. Det var den ypperste Høvding, der som Gode forestod Blotet, og saaledes var det at have Godord, flaminium som Saxe kalder det, baade en geistlig og en verdslig Værdighed.

Angaaende Nordboernes Gudsdyrkelse bemærker Tacitus (Germania c. 9): „de holde for, at Guder ikke kunne indespærres bag Mure, og at Himmelboernes Majestæt ikke maa bringes i Lighed med nogen menneskelig Skikkelse; de indvie Smaaskove og Lunde, og kalde denne Helligdom, som blot Ærbødigheden kan see, med Gudernes Navne“. Denne Skildring passer ikke paa de senere Nordboer, men vist er det, at fra gammel Tid hellige Lunde med hellige Kilder stode mangesteder i stor Anseelse, og beholdt denne gjennem Aarhundreder ogsaa efter Christendommens Indførelse i den almindelige Folkemening. De senere Nordboer havde særegne Templer, der kaldtes „Hover“, uden tvivl ogsaa her i Danmark, idetmindste fremhæves her Hledrehovet som den ypperste Helligdom. Hvad der gav dette

sin Anseelse var naturligviis det, at Overkongen her førte Forsædet som Overgode og indtog „Stolen“ — et Udtryk, der nok nærmest minder om hans præstelige Værdighed, og naar det bruges netop til at betegne Kongen, saa viser det at man lagde særdeles Vægt derpaa; „ikke længer at beholde Hledrestolen“ var det samme som at miste Kongemagten. Ligesom Leirekongens Hov var Rigets ypperste Helligdom, der samlede saa at sige det hele Folk, saaledes har uden-tvivl de mindre Hover i Landet svaret i Anseelse til den Høvdings Værdighed, der som Gode forestod dem. Hvor langt denne Ordning er gaaet ned, eller hvor store de mindste Kredse vare der sluttede sig om det samme Hov, lader sig ikke sige med Bestemthed, da vi kjender saa lidt til den ældgamle Landsdeling; men er det rigtigt, hvad det udentvivl er, at den senere Tids Hovarbeide eller Hoveri, hidrører fra den Tjeneste, det Arbeide eller den Afgift, de omboende Bønder maatte yde til Helligdommen, eller til den meest anseete Mand „den største Lodseier“ der forestod denne, saa maa Delingen have gaaet i det Smaa, og om-trent svaret til den senere Tids Sognedeling. Forskjellige fra de egentlige Hover synes de mindre Offersteder at have været, de saakaldte Hørger eller Harger, der bestod af Steenaltere omgivne af en Steensætning af forskjellig Stør-relse, hvoraf man endnu finder Levninger mange Steder; men Forskjellen lader sig ikke videre angive. Selve Offer-stedet var i Reglen omgivet af en lille Lund, hegnet af en Skigaard, et Trægjærde, og hele denne indviede Plads kald-tes Vi eller Vig, hvoraf Ordet „at vie“ „indvie“. Om selve Hovernes Indretning har vi fra Danmark af slet in-gen Underretning, men vel nok fra Norge og Island; gjennem den indviede Lund kom man til det egentlige Tem-pel, der i sin Indretning lignede private Folks Boliger;

det bestod af en stor Sal, hvor Folk forsamledes om et Bord, med Høisædet for Forstanderen, og havde en afrundet Udbygning i Øst, hvor Afgudsbillederne vare opreiste. En tydsk Krønikeskriver, der ved at berette om Danskernes Omvendelse til Christendommen, tillige vil sige hvad forunderlige Ting han har hørt om deres gamle Afguderi, skriver: „Der er i hine Egne en By, Rigets Hovedstad, ved Navn Leire (Lederun nomine) i en Provinds som kaldes Sjælland (Selon), hvor Alle samles hvert niende Aar i Januar Maaned, efter den Tid, hvor vi feire Helligtrekonger, og der offre de 99 Mennesker, ligesaa mange Heste og Haner for gunstige Varsler, idet de som sagt holde for, at disse tjene dem mod de underjordiske Magter, og sone de Forbrydelser, der ere begaaede iblandt dem".*) Man har fundet denne Skildring af en hedensk Offring for overdreven, men derved overseet, at Krønikeskriveren ikke mener en saadan Offring bragtes allevegne men kun i Ledre, som den ypperste Helligdom for hele Riget, heller ikke hvert Aar, men kun hvert niende Aars Juul som den ypperste Høitid. Man sammenligne dermed hvad Adam af Bremen fortæller om den ypperste Offring i Sverrig i Templet i Upsal: „Alle svenske Provindsers fælles Høitid feires i Upsal hvert niende Aar, og til denne Høitid gjælder ingen Fritagelse. Konge og Folk, Alle og enhver, sende deres Gaver til Upsal, og, hvad der er grummere end enhver Straf, selv de der have antaget Christendommen, maa kjøbe sig fri for disse Ceremonier. Med Offringen gaaer det saaledes til. Af ethvert Dyr af Hankjønnet offres ni Hoveder, ved hvis Blod det er Skik at sone Guderne, og Legemerne blive da ophængte i den Lund, som er nærved Templet. Denne Lund er saa

---

*) Thietmar Merseb. lib. I. c. 9. (Pertz, Mon. V. p. 739; 40).

hellig for Hedningerne, at selve Træerne paa Grund af de slagtede Offeres Død eller Blod efter deres Mening vare guddommelige. Der hænge da Heste og Hunde i Flæng med Mennesker, ja en af de Christne har fortalt mig, at han har seet 72 saadanne Liig ophængte. Iøvrigt ere Sangene, der anvendes ved en saadan Offerskik, mangfoldige og usømmelige, hvorfor jeg heller vil tie stille med dem".*) Offerskikkene vare mørke og blodige, ligesom selve Helligdommen havde et mørkt uhyggeligt Udseende, der dannede en skjærende Modsætning til den lyse og venlige christelige Gudstjeneste, der derhos var udstyret med Sydlandets Konst. Det er især Menneske-Offringerne, der vække vor Afsky, men derved maa det erindres, at det under sædvanlige Omstændigheder var Forbrydere der offredes, som ved deres Død sonede deres egen og Folkets Brøde, saa at Henrettelsen som Fuldbyrdelsen af Retfærdighedens Dom tillige blev en Offerhandling. Det var Forbrydere eller Trælle der offredes, og det maa rimeligviis forstaaes saaledes, at naar Forbryderne ikke gav det fornødne Antal, maatte Trælle erstatte det Manglende, thi at det bestemte Tal hørte med til det religiøse Gaadesprog, maa man antage efter begge de nys anførte Beretninger. — En egen Præstestand gaves der altsaa ikke i det hedenske Norden — og den Omstændighed var ikke uden Betydning for Christendommens Fremgang — men derimod er det rimeligt nok, at der ved de store Hover vare flere tjenende Goder, der gik til Haande ved Blotningen, skjøndt vel ogsaa disse i andre Forhold hørte til Kongens eller Høvdingens Hird. Derimod omtales Gyder eller Hovgyder d. v. s. Kvinder,

---

*) Adami, Gesta Hamaburgensis Eccl. Pontificum, (G. H. Pertz in usum scholarum) p. 201.

der tjente ved Gudindernes Altere. Det Religiøse var saaledes i Hedenskabet knyttet til det Verdslige, at de vare uadskillelige; alle for Samfundet vigtige Handlinger havde deres religiøse Indvielse, men fornemmelig gjaldt det dog Afsigelsen af Domme, hvorfor Thinget næsten havde Hovets Hellighed. Det hørte til Godords-Embedet ikke blot at varetage de præstelige Forretninger, men ogsaa at udøve den dømmende Myndighed. Den samme, der forestod Blotningen, og derved traadte ligesom i et særeget Forhold til de høiere Magter, skulde ogsaa stille og dele Folk imellem, fordi slige Kjendelser skulde lyde som Kundgjørelse af Guddommens Villie. Det laae for den hedenske Betragtning nær, at tænke sig en umiddelbar Indgriben af Guddommen for at straffe Brøden, og derfor vil man tidlig finde hvad der ligner de senere Guds-Domme eller Ordele, de saakaldte Ordalia, skjøndt ikke ganske paa samme Maade som i den ældste christne Tid, hvor fremmed Indflydelse ændrede meget i den gamle Sæd: Det var den samme Tankegang, der ledede til at betragte Forbrydernes Henrettelse som et Offer, der sonede den fortørnede Guddoms Vrede.

Der er ingen Tvivl om, at jo det hele folkelige Samfundsliv havde faste og meget udviklede religiøse eller kirkelige Former her i Landet, dengang Christendommen først blev prædiket herinde, og det samme gjælder ogsaa Enkeltmandens Liv. Hyppigst giver den religiøse Følelse sig tilkjende ved, at man i farefulde Øieblikke eller ved vigtige Foretagender søgte Varsler, enten af Offerdyrenes Blod, Fuglenes Flugt eller ved Udtydning af Drømme; det er Angsten og Spændingen, hvori Sjælen befinder sig, der giver Varslet sin Betydning, og leder Mennesket til at gribe det Tilfældige for deri at see et Udsagn af Gudernes Villie. Slige Forhold er det ogsaa, der naturligt drive Mennesker

til at bede, og med Bønnen vare gjerne hellige Løfter forbundne, for at vinde den Guddoms Gunst, under hvis Beskjærmelse man enten meente sig særlig at staae, eller hvis Bistand man efter de Omstændigheder, hvori man befandt sig, særlig meente at trænge til. Exempler paa den Art Gudsfrygt træffe vi hyppig paa den Tid, da den christelige Prædiken skulde bane sig Vei, fordi denne ved Modsætningen kom til at kaste et Lys over det Indre i Hedningernes Liv. Blandt de religiøse Skikke, der saa at sige hørte til Livets daglige Orden, maae vi mærke enkelte, der have en vis udvortes Lighed med de christelige, og ligesom prophetisk forberede disse. Dette gjælder især Vandøsningen, at det nyfødte Barn blev overøst med Vand eller neddyppet deri, og med denne Handling var Navnefæstet forbundet. Derved fik den i borgerlig Henseende saa stor Betydning, fordi deri laae Faderens Anerkjendelse af Barnet, der maatte være Betingelse for Barnets Arveret, men udentvivl har denne Handling ogsaa havt sin religiøse Betydning. „Det var Skik i gamle Dage — fortæller Saxe — at adspørge Nornerne om Børns fremtidige Skjæbne; saaledes vilde Fridlev udforske sin Søn Olavs Skjæbne, og begav sig derfor, efter høitidelige Bønner, til Gudernes Helligdom".*) Muligviis har dette Varsel om Barnets Fremtid været forbundet med Vandøsningen; stundum omtales enkelte Mænd, der fra Barndommen af vare indviede til en eller anden Guddom, men hvorledes dette Forhold blev indgaaet eller hvad Forpligtelser det paalagde, er fuldkommen ubekjendt. Endnu mere end Fødslen var Døden og Begravelsen forbunden med mange Ceremonier; Begravelsen skeete

---

*) Saxo ed. Müller I. p. 272; Grundtvigs Overs. Anden Udgave S. 233.

paa den Tid ved Høisætning, og med den var Gravøllet forbundet til den Hedengangnes Ihukommelse, som ofte ved ansete Mænds Jordefærd blev holdt med stor Pomp. De egentlige religiøse Ceremonier derved ere ikke nøie bekjendte. Liget blev gjerne ført ud af Huset med en vis Høitidelighed, og det bliver ofte fremhævet som en menneskekjærlig Pligt for Enhver, ikke at lade nogen Død henligge ubegravet. Liget blev ledsaget af et Følge, og ved Høien blev der talt et Velsignelses-Ønske, der viste den Afdøde Veien til Valhal. Ved Gravøllet, som Arvetageren skulde bekoste, naar han tog Arven i Besiddelse, blev der som altid ved festlige Leiligheder foretaget Offringer. — Indgaaelse af Ægteskab var væsentlig en privat Sag, saaledes at Bruden blev kjøbt eller „fæstet for det røde Guld", men der er dog ogsaa Spor til at den foretoges med religiøse Ceremonier, saaledes at Indvielsen skete ved Hammertegnet, ledsaget af visse Bønner og Velsignelses-Ønsker; desuden var dermed gjerne et Gilde forbundet, hvorved der blev drukket Brudekjøb, og ved dette Gilde blev da atter Offringer foretagne. Endelig var Haandspaalæggelsen ikke ubekjendt mellem Hedningerne som en Handling hvortil der knyttede sig en særegen Velsignelse; naar en Fader eller en anden bedaget Mand lagde sin Haand paa den Unges Hoved, saa bragte det efter den almindelige Mening særegen Lykke. — Sædvanlig var det ved Hammer-Tegnet den religiøse Indvielse skete, og dettes Lighed med Korsets Tegn træder især stærkt frem ved Hagen Adelsteens Forhandlinger med Thrøndelagens Bønder.

Ældgammel Vedtægt havde saaledes indvævet en stor Mangfoldighed af religiøse Skikke i de hedenske Nordboers Liv, men Spørgsmaalet er, hvilken Betydning den dalevende Slægt vel lagde i dem, eller hvorvidt de vare mere end

blotte Sædvaner, der ved deres Ælde havde faaet en vis Ærværdighed. Det kan man vistnok sige med Sikkerhed, at for Mangfoldige vare de ikke andet, fordi det ligger i Sagens Natur, at den hele Masse af Folket aldrig kommer til den fulde, aandelige Tilegnelse, ligesom man vist ogsaa med samme Sikkerhed kan sige, at der var meget i disse Skikke som Ingen dengang ret forstod, fordi Sagnene hvortil de knyttede sig vare gaaede i Glemme. Det er nemlig Sagnene, der knytte sig til disse Skikke, der skal give dem deres aandelige Betydning, og disse hænge atter som enkelte Led sammen med den hele Betragtning af Menneskelivets Forhold til det Guddommelige, der udtaler sig igjennem dets Myther. Man maa ikke tænke sig denne som et fast afsluttet System der blev lært og indpræntet alle; men den existerede kun i en broget Mangfoldighed af enkelte Myther, som vist Enhver har lagt sig til Rette paa sin Viis efter det Aandens Maal og Blik han besad, saa at en lignende Forskjellighed, der nu viser sig i de Lærdes Mythe-Forklaringer, sikkert allerede dengang har viist sig, fordi Enhver tog og anvendte hvad han forefandt paa sin Viis. At der allerede dengang i den seneste Hedenskabets Tid var meget glemt, kan man bedst overbevise sig om ved omhyggeligt at gjennemgaae de islandske Eddasange, thi hvor riigt og omfattende end det Stof er, som her er bevaret, saa er det dog langtfra udtømmende; der er meget i de gamle Guders Liv og Kampe, man allerede dengang ikke vidste at gjøre rede for. Men endskjøndt der er mange Enkeltheder, som staae uforklarede, saa kan dog det Væsentlige være bevaret, den Grundanskuelse, der udtaler sig i de gamle nedarvede religiøse Skikke og Vedtægter. Det er et Spørgsmaal af Vigtighed, hvorvidt det var Tilfældet med det danske Folk eller dog med Enkelte i det danske Folk paa den Tid, fordi

Svaret herpaa afgiver Maalet for Folkets aandelige Dygtighed overhovedet, dets Sands og Interesse for de dybeste aandelige Anliggender. For at faae det besvaret, maae vi holde os til Saxe som Hjemmel, da han har bevaret os meest af, hvad han dengang forefandt som gamle Overleveringer i Folket, og gjør vi det, vil vi faae et bekræftende Svar paa hiint Spørgsmaal.

Det var ikke Saxe Runemesters Hensigt egentlig at fortælle Gudesagn om de gamle hedenske Afguder; han vilde kun bevare Mindet om de gamle Kongers berømmelige Manddoms-Gjerninger; men derved er han dog kommen til at fortælle især tvende høist mærkelige reent mythiske Sagn, der ikke paa den Maade ere os andenstedes overleverede, fordi han fandt dem indvævede i, hvad han henførte til den virkelige Historie. „Paa den Tid — fortæller Saxe — havde Odin anmasset sig Gudenavn i hele Europa, og boede gjerne i Upsal; for at hædre ham sendte Nordens Konger ham en kostelig Søile af Guld, den var saa kunstig gjort, at den gav Lyd fra sig ved Berøring; den blev sendt til Asgaard (til Byzants, siger Saxe, rimeligviis fordi den paa hans Tid var Storstaden, og som Fællesnavn for alle Storstæder overførtes Navnet ogsaa paa Gudeboligen), og Odin glædede sig meget ved den, men hans Hustru Frigge vilde bruge Guldet til sin Pynt, og derfor maatte Odin gjemme den kostelige Søile. Frigge vidste dog at naae sit Ønske; hun indlod sig nemlig i usømmelig Omgang med en af Vogterne og kom derved i Besiddelse af Guldet, men af Græmmelse over denne Skjændsel og Svig gik Odin i Landflygtighed. Nu fik en arg Troldmand Magten, som kaldte sig Mid-Odin, der daarede Folk med Tryllekonster, og han lærte, at man ikke skulde offre til Guderne under Ening, men til hver enkelt for sig. Imidlertid kom den

rette Odin atter tilbage efter sin Hustrues Død, og nu blev Mid-Odin dræbt, skjøndt han længe spøgte efter sin Død som Gjenganger, og med ham maatte alle hans Troldmænd vige som Mørket viger for Solens Glands." *) — Saaledes lyder den ene Mythe, der er indskudt i Fortællingen om Hadding uden videre Sammenhæng; den anden er mere vævet ind i selve Fortællingen, nemlig i Baldersagnet. Som bekjendt har dette Sagn hos Saxe en ganske anden Skikkelse end hos Islænderne; den blinde Gud, Balders Tvillingbroder, der uden at vide hvad han gjør, fælder den gode Balder, er hos Saxe Mennesket, Hother, og den underfundige Lokes Rolle har her Gevar, der gav Hother det Raad at søge Sværdet, der kunde fælde Balder, hos Skovtrolden Miming. Væbnet med det indlod han sig da paa Himmelstormen, og det kom til et Slag mellem Guder og Mennesker, hvori Hother trængte saa vidt frem, at han kom til at hugge Skaftet af Thors Hammer. Dermed var imidlertid ikke Maalet naaet, og for at det kunde skee, maatte han først berøve Balder den Trylledrik, der gav ham Udødeligheden; ogsaa dette lykkedes ham, da han havde daaret Nympherne, der beredte den, med sit Strængespil, og nu bibragte han Balder det dødbringende Saar. Sønderknuust over Asernes Tab maatte Odin selv søge Raad hos Spaamænd og Vølver, og disse sagde ham, at Ruthenernes Kongedatter Rinda skulde føde ham en Søn, der kunde hævne sin Broder, men for at vinde hendes Kjærlighed maatte Odin gaae ad skjulte Veie. Guderne i Asgaard (Byzants) fandt da, at Odin paa den Maade havde krænket sin Værdighed, og besluttede at afsætte ham, hvorpaa de indsatte en vis Oller i hans Sted, som endog falskelig

*) Saxo ed. Müller p. 42—44. Grundtvigs Overs. S. 30 fgg.

anmassede sig hans Navn. Oller var en Mester i alle Tryllekunster, og han bedaarede Folks Sind; men da nogle Aar vare gaaede og Skammen aftvættet, kom den sande Odin atter tilbage, og alle Folk hilsede snart ham som Verdenslyset, der var vendt tilbage, hvorpaa Bue, Odin og Rindas Søn, udførte det Hverv, der var ham givet, nemlig at hævne Aserne ved at fælde Hother.*) — Saaledes lyder den anden Mythe, og umiskjendeligt har den en vis Lighed med den første, idet Grundtanken i begge er Odins Fordrivelse og Atterkomst. Odin bliver fordreven paa Grund af Friggas eller egen Brøde; der kommer en Anden i hans Sted, en Mid-Odin eller Oller, der anmasser sig Odins Navn; men han kommer igjen i sin Herlighed og tilvender sig Magten. Disse Myther kjende Islænderne ikke, skjøndt der maaskee nok findes dunkle Hentydninger til dem; men desuagtet kan det, vi kjender af Eddasangene, tjene til at kaste noget Lys over dem. At der ved disse tre Odiner skal tænkes paa tre Verdensaldere, ligger nær, og den mellemste er Forstyrrelsens Tid, hvor falske Troldmænd raade, der have vundet Magten ved Gudernes Brøde, og derfor atter miste den, naar Brøden er udsonet. Især i den første Mythe er det klart, at der er Tale om den oprindelige paradisiske Tilstands Forliis, om Guldalderens Ophør, fremstillet i den klingende Søile — et Billede som Islænderne ikke kjende, men som der dog maaskee er Hentydninger til i Volas Kvad, hvor ogsaa med Guldtørsten Forstyrrelsen først kommer ind i Verden. Forsøget paa at gjemme Guldsøilen, minder da blandt de senere islandske Sagn om Forsøget paa at befæste Asgaard ved den kløgtige ubekjendte Bygmester fra Jotunheim, for paa en udvortes Maade at holde

*) Saxo ed. Müller p. 130—31. Grundtvigs Overs. S. 106 fgd.

Freden vedblige ved gjensides Overeenskomst, endskjøndt Forstyrrelsen var indkommen. Gudeverdenen er altid for Hedningerne en Gjenspeiling af Menneskelivet, og den Forstyrrelse, der ved Menneskets Synd er indkommen i Menneske-Verdenen, bliver for Hedningerne en Forstyrrelse, en Splid i selve Gudernes Kreds; derfor kommer den heller aldrig for dem til at staae som en Forsyndelse mod Gud, der paadrager Skyld og Brøde, men som en Ulykke, en Forbandelse, der hviler over Menneskelivet; de hedenske Sagn kunne aldrig erstatte den bibelske Oplysning, men deri er allerede meget givet, naar det erkjendes, at den Splid, denne Forstyrrelse og Forbandelse er noget, der har trængt sig ind, selv om den Forklaring, de kunne give om Maaden, hvorpaa den har trængt sig ind, altid maa blive for dem selv taaget og gaadefuld. Af denne Erkjendelse udspringer nemlig Forventningen, at det, der har trængt sig ind, atter kan overvindes, at det Oprindelige atter kan komme seirende tilbage, og det er det, der i denne Mythe er udmalet som den oprindelige Odins Atterkomst. I den anden Mythe, der er indvævet i Baldersagnet, ligger i Grunden det samme, men dog paa en anden Maade. Man kan i Balder og Balderslivet see et Gjenbillede af Uskyldighedens Guldalder, men dog er det neppe uden Betydning, at de islandske Eddasange altid bringe Baldersagnet i uadskillelig Forbindelse med den endelige Udgang, der løser Menneskelivets mørke Gaader. Deri ligger nemlig, at Balders Drab og Nedfart til Hel ikke er den første Forsyndelse men den sidste; det er den største Seier, Mørkets Jotun-Verden vinder, det er den grueligste Udaad, der er begaaet eller skal begaaes Verden, og naar den er begaaet, haster det mod Enden. Balder er Valhals Solglands, som den har beholdt, selv efter at Forstyrrelsen er indkommen og Kampen

er begyndt mellem Aser og Jetter, og det væsentligste Vendepunkt i denne Kamp er det, da det lykkes Lokes Svig at fælde den hvide Balder med Hødurs Spyd, der i sin Forblindelse ikke veed, hvad han gjør. I Saxes Fremstilling har Sagnet faaet en noget andet Skikkelse, idet Hødur her er en menneskelig Helt Hother, der forblindedes af sin Kjærlighed til Nanne, en menneskelig undskyldelig Lidenskab, ligesom ogsaa Blindheden gjør Balders Tvillingbroder til det uskyldige Redskab, der lader sig bruge; men ogsaa efter denne er Balders Død en Himmelstorm, og han har bevaret os et reent mythisk Træk, at Hother først maa gjøre Valhal værgeløs ved at slaae Skaftet over paa Thors Hammer, og dernæst fralisite og fralokke Balder Udødelighedens Drik, førend han kan fælde ham. Balders Helfart er ogsaa efter Saxe Asernes Fortvivlelse, hvor Odin selv bliver raadvild, og nu haster det mod Enden.

Man kunde maaskee mene, at det var den christelige Munks Uvillie mod det gamle Hedenskab, der bragte Saxe til at dvæle ved Asernes Skjændsel, ved Oprøret mod Odin og Aserne; men selve Trækkene i disse hans Mythebilleder ere dog saa ægte hedenske og sikkerlig ældgamle. Billederne ere vilde og mørke, men det er dog den dybeste religiøse Grundtanke, der taler igjennem dem, Tanken nemlig om det tabte og det gjenvundne Paradiis. Det er denne Tanke, der komme igjen i de fleste Folkefærds Gudesagn, skjøndt under mangfoldig forskjellige Skikkelser, men hos intet Folk stærkere end hos de nordiske. Rigtignok er Skildringen af Gjenoprettelsen ved den oprindelige Odins Gjenkomst, kun flygtig givet i disse Myther, ja den omtales som noget allerede forbigangent; men det ligger i Mythedigtningens Natur, der i korte Træk vil give os det Hele, Evighedens Indgriben i Tiden, den timelige Udviklings Begyndelse og

Fuldendelse. Af Eddasangene kjende vi Nordboernes Forestillinger om Verdens Undergang og Ragnarokskampen, men heller ikke denne Skildring har været Saxe ubekjendt, skjøndt den hos ham kun kommer frem som historiske Billeder. Ligesom vor Herre i Jerusalems Ødelæggelse, i Dommen over den gamle Pagts Folk, seer det timelige Gjenbillede af Verdens-Dommen, saaledes har den ogsaa hos andre Folkefærd, efter deres Forestillinger derom, sine Forvarsler i den timelige Udvikling. Det er gjerne i de store afgjørende Vendepunkter i Folkets Historie, og som saadanne fremhæver Saxe Leirekongen Rolf Krakes Undergang og Harald Hildetans Fald i Braavallaslaget. Om dette sidste ville vi siden komme til at tale, men her maae vi dvæle lidt ved det første. Rolf Krake, den mageløse Kongehelt med sin berømmelige Hird, er heeltigjennem en Gjenspeiling af Odin og Aserne, deres Liv og deres Undergang; den mørke Forbandelse, der hviler over hans Fødsel, passer godt i dette Billede, thi ogsaa over den eenøiede As ruger der en dunkel Skjæbne, der varsler om Enden; Sagnene om Rolfs Ophold i Sverrig, hvor han faaer Guldet, gaaer gjennem Ilden, og atter mister det, ere kjendelig af reent mythisk Oprindelse; men især viser det sig i Undergangskampen, hvor han segner med sin Kongeborg overvældet af Hjartvar og Skuldes Ondskab, ligesom Odin segner for Fenrisulven; for Odin er Vidar Hævneren, den tause As, som nu først træder frem, og for Rolf er det Viggo, der har Vidars Rolle. Denne Stræben efter at bringe Gudesagnene ind i Historien er neppe Saxes egen; det kommer naturligt hos ethvert Folk, at Fortidens store Begivenheder antage, hvad vi vilde kalde, et idealt Farveskjær, det vil sige at de religiøse Gudesagn, der skildre det Største, Folkephantasien kan udmale sig, anskues som virkeliggjorte i Historien. Men

Saxe deelte denne Stræben, og derfor vil man vist i meget af det, han har som historiske Fortællinger, gjenfinde mythiske Billeder. Navnlig gjælder dette om hans Frodesagn, hvor Frode rimeligviis er den mythiske Vanegud Fro eller Frei; men her er det vanskeligt at paavise det, forbi det er de islandske Eddasange, der alene kunne lede os til at finde det mythiske Stof, og nu hører Frei og i det Hele Vanernes Forhold til de dunkleste mindst udførte Punkter i disse. Paa samme Maade skinner mange Steder det reent mythiske Stof igjennem, og det er mærkeligt, fordi det er et Vidnesbyrd om, at endog paa den Tid Saxe samlede, var meget endnu bevaret af det, der fra den fjærneste Old var overleveret som hellige Frasagn.

Det er dette Blik mod Verdens Undergang og Verdens Fornyelse, der giver det nordiske Hedenskab sit prophetiske Fremsyn, hvori det varsler om Christendommen og Verdens-Fornyelsen ved den. I Følelsen af den Forstyrrelse, den Forbandelse, der raader over Menneskelivet under dets nuværende Vilkaar, ligger Længselen efter en Forløsning, hvori den christelige Prædiken maatte finde sit Tilknytningspunkt. Imidlertid maae vi paa ingen Maade vente, at denne Tanke beherskede, eller denne Følelse gjennemtrængte det hele Folk, nei vi maae vel snarere sige, at Ingen egentlig kunde tilegne sig den, førend Christendommens Lys havde kastet sit Skjær ind i Hedenskabets Taageverden. Jødernes prophetiske Varselsrøster og udtrykkelige Spaadomme kunde ingenlunde drive det hele Folk til at bøie sig for Profeten fra Nazareth; tværtimod maatte Jesus selv først for Sine forklare de gamle Hentydninger, medens de vantroe Skriftlærde og Massen af Folket ingenlunde forstod dem paa den Maade. I langt høiere Grad var dette Tilfældet med Hedningefolks usikkre taagede Varsler, men derfor er det dog ikke uden Be-

tydning, at hine Tanker om Verdenslivets Forbandelse, om den forventede Fornyelse virkelig beskjæftigede, om ogsaa kun Enkelte af de dybeste Aander i Hedenskabet, og selv dem kun taaget og uklart. Dermed skal heller ikke være sagt, at alle de andre, som ikke kom dertil, blot vanemæssig holdt sig til de gamle Vedtægter, uden at disse for dem havde nogen aandelig Betydning. Der er saa at sige et religiøst Mellemstade, der træffende er betegnet, naar det hedder i den ovenomtalte Mythe, at Midodin, den gjøglende Troldmand, forbød Folk at offre til Guderne under Ening men til hver for sig. Det er denne Opløsning af Fællesskabet, hvorved den Enkelte ikke seer paa Verdenslivet i dets Heelhed men paa sit eget Liv, ikke paa Asalivet i dets Heelhed med dets Kamp og dets Seier, men hver udsøger sig af Kredsen sin særegne Guddom, til hvilken han knytter sit Haab i Liv og i Død — det er denne Opløsning, der betegner det religiøse Mellemstade, i hvilket de fleste Menneskers Gudsfrygt bevæger sig, ogsaa i Hedenskabet. Dermed opløser sig Tilværelsens store Drama, som er den religiøse Grundtanke, idet hver Enkelt i det Aandelige kun vil sørge for sig selv, og selve Dramaet taber sin Betydning, idet Enhver søger Bistand der, hvor han efter sin Tarv og Fornødenhed mener at finde den, uden at ændse, hvad her er det hele menneskelige Kjøns fælles Trang og fælles Opgave. Derfor faaer den Art Religiøsitet meest at gjøre med Landvætterne eller saadanne Væsner, der, uden at staae i nogen Sammenhæng med det egentlige Asadrama, tænktes at raade over de enkelte Steder, af Asakredsen meest med Frei som Frugtbarhedens Gud eller med Thor som Styrkens Gud, alt eftersom man hengav sig til fredelige eller til krigerske Sysler. Dermed taber Valhal sin Glands, hvortil efter Nordboernes Betragtning Slægtens Fælles-Haab var knyttet, og det er

kun Fortidens udmærkede Helte, der befolke den som Einheriar, medens den dalevende Slægt ikke kan svinge sig høiere end til at tænke sig de henfarne Sjæle som Drauger i Gravhøiene. Det er den Art Religiøsitet, vi sædvanlig møde i Sagaerne, uden at vi derfor tør paastaae, at den var den eneraadende, eller negte, at der jo var Enkelte, der i Stilhed syslede med Tanken om Menneskelivets dybere Opgaver.

Det var igjennem den levende Forplantelse af Oldtidens Sagn og Sange, de religiøse Skikke skulde hævde deres aandelige Betydning; men Bærerne og Lederne for denne Oldtidens Overlevering vare Viismændene, de fremsynede Mænd, Skjaldene, og derfor maae vi lægge Mærke til disses Betydning i det nordiske Folkeliv. Medens det kongelige og præstelige Embede efter Israels Talebrug var forenet i Goderne, saa varetog disse det prophetiske Embede, som Folkeaandens Udkaarne, hvis Hverv det var ved deres Tale og Sang at opfriske ældgamle Sagn. De vare tillige Spaamænd, der kunde vise igjen, fordi de efter den almindelige Mening stod i et særeget hemmelighedsfuldt Forhold til de høiere Magter; men deri ligger tillige den dybere Betydning, at det er en aandelig Betragtning af det Forbigangne, der aabner Fremtidens Syner, saavist som Fremtiden altid har sin Rod og Grund i det Forbigangne. Disse Viismænd maatte være ordsnilde, og deres Kløgt viste sig fornemmelig i Gaadetaler, der ligesom Fremsynet hos alle Oldtidsfolk gjaldt for den høieste Viisdom. Denne Viisdom var en religiøs, der altid ledede Tanken til de hemmelighedsfulde Magter, der beherske Menneskelivet, og derved blev den gaadefuld, fordi det Religiøse aldrig kan gribes og fattes ved Forstandsberegning. Talen tydede idelig hen til ældgamle Gudesagn, der paa en dunkel Maade talte

om hvad der var skeet i Tidens Begyndelse for at varsle om, hvad der skulde skee i Tidernes Ende. Prøver paa disse ældgamle Gaadetaler har vi saavel i Eddasangene som i Saxes Sagn; hos den senere Tids Skjalde bleve hine Hentydninger til de mythiske Sagn blotte Spil med Ord, hvis Betydning man neppe selv kjendte, men tidligere var det anderledes, skjøndt de ogsaa dengang kun vare forstaaelige for dem, der havde Modtageligheden, og det er det Sande i, hvad man ofte har talt om Oldtidsfolkenes Mysterier eller afsluttede Foreninger, der bevarede en hemmelig Viisdom, det nemlig, at det Aandelige kun kan forstaaes af dem, der have Modtagelighed derfor, medens det bliver ufatteligt der hvor denne mangler. Hvad hine Viismænd var for den fjærneste Old, det blev Skjalde og Sagamænd for en senere, dog er her den religiøse Indvielse borte, da de træde frem som ordsnilde Kunstnere, eller som erfarne Mænd, der have prøvet meget i Verden, spurgt meget, og derfor have meget at fortælle; men det have de tilfælles med hine, at de skulde give Øieblikket en dybere Betydning, idet fremfarne Tiders Stordaad blev levende igjen i deres Sang eller deres Tale. Overhoved er det meget forskjelligartede Folk, vi kunne sammenfatte under Benævnelsen Viismænd eller Spaamænd; vi finde dem ofte omtalt; de vare tilstede ved festlige Leiligheder for at tolke Fremtidens Syner ved at tyde Drømme eller andre Varsler, de vare tilstede ved Dyster og Feider, hvor man ofte betjente sig af deres Raad og Bistand; men de vare indbyrdes meget forskjellige, fordi det gjerne gaaer saaledes i det Aandelige, at som man spørger faaer man Svar. Den samme religiøse Forskjellighed, der var mellem Folk, alt eftersom de havde mere eller mindre Syn og Modtagelighed for det Aandelige, den samme Forskjellighed var der ogsaa mellem deres Spaamænd. Hos

Somme var Blikket rettet mod det Dybeste og Høieste i Menneskelivet, hos Andre mod Øieblikkets Fornødenhed for at raade Bod derpaa, og naar derfor her tales om Spaamænd eller Viismænd, da maa der saavel tænkes paa saadanne Vølver som den, der i Vøluspaa taler sit dybe Gaadesprog, som paa saadanne kloge Mænd og Koner, der kunde døve Sværdets Æg, helbrede syge Mennesker, sygt Kvæg o. desl. Ogsaa efter den almindelige Mening i Oldtiden var der Forskjel imellem dem; enkelte Kunster stempledes udtrykkelig som vanærende at betjene sig af, og kaldtes gjerne Finnekunster, fordi Finnerne ansaaes for Mestere i sligt. Hvori denne Forskjel har bestaaet, lader sig ikke angive, men der var dog deri antydet en Adskillelse mellem de sorte Kunster, der tilhørte Mørkets Magter, og saa Aandens sande Indskydelser. Uden Betydning er det i den Henseende ikke, naar det i begge de ovenfor omtalte Gudesagn forekastes den falske Odin at drive Tryllekonster.

Hvor fuldstændig udviklet end den religiøse Forfatning var, saa kunde der dog i Hedenskabet ikke være Tale om nogen Religionstvang. De religiøse Skikke vare gjennem Aarhundreders Vedtægt saaledes indvævede i Folkelivet, at det ikke faldt nogen Nordbo ind, det kunde være anderledes; men iøvrigt stod det Enhver enkelt frit for at tænke sig ved disse Skikke hvad han vilde, eller vel endog enten ganske eller dog tildeels at unddrage sig dem, uden at dette paadrog noget offentligt Ansvar. Først dengang Christendommen saaledes havde gjort sig gjældende, at de gamle Guders Altere stode forladte, hvormed altsaa Muligheden af et Frafald havde viist sig som en uimodsigelig Kjendsgjerning, først da satte Hedenskabet sig til Modværge, og tog Magten til Hjælp; men saalænge der ikke drømtes om nogen Modsigelse, kunde der heller ikke tænkes paa at fore-

bygge den. Det var som Viismænd eller Spaamænd, de christne Præster først skaffede sig Indgang, som Viismænd, der vidste at fortælle sære Frasagn om vidunderlige Idrætter, der vare øvede i fjærne Lande. Ordet var i det Hele frit i Viismændenes Mund, og derfor forargede sig Ingen fra først af over de christne Præster. De kunde være med ved festlige Sammenkomster eller følge Kjæmperne i Ledingsfærd, for at gribe Øieblikket, der kunde give deres Tale Indgang, naar man i paatrængende Fare tyede til deres Bistand, for at prøve deres Varsel og Forbøn, og dermed prøve den Guddoms Sandhed og Vælde, som de prædikede.

Det var i det ottende Aarhundrede, Christendommen først fra alle Sider nærmede sig Danmarks Grændser, og Saxe giver det tydeligt nok at forstaae, at han ansaae den Tid som en Overgangstid, der beredte Veien for noget nyt. Med Braavalleslaget i den første Halvdeel af det ottende Aarhundrede havde Oldtidslivet saa at sige udtømt sine Kræfter, og det var ligesom Rolf Krakes Undergang og Død en Ragnarokskamp, der danner Grændsen for et nyt Afsnit i Folkelivets Udvikling. „Man skulde tro — siger Saxe i sin Beskrivelse af Slaget — at Himlen med eet faldt ned paa Jorden, at Skove og Marker sank, at Elementerne styrtede sammen i det gamle Chaos, og at hele Verden skulde forgaae".*) Det var den vældige Harald Hildetan, som her buggede under, og for sidste Gang viste Odin sig paa Jorden, for at føre den faldne Kjæmpe-Konge til Valhal som den sidste Einheria. Det var i dette Slag den gamle Gothehelt Stærkodder sidste Gang viste sig i Marken, og her øvede han sit sidste Storværk, hvorpaa

*) Saxo ed. Müller I. p. 388. Grundtvigs Overs. S. 344.

han kort efter selv æskede sin Død. At der omtrent med dette Slag begynder et nyt Afsnit i Folkelivets Historie, stadfæster ogsaa den nyere Forskning, at det nemlig var fra den Tid af Vikingetogene toge Overhaand, hvorved Landets kamplystne Ungdom i fremmede Egne maatte søge, hvad Hjemmet ikke længer ydede, Leilighed til at vinde Ære og Bytte. Disse Vikingetog bidroge til at bringe Folket i stadig Berøring med fremmede Folkefærd, og da disse dengang vare christnede, saa vare de tillige en Vei, ad hvilken Nordboerne bleve bekjendte med christelige Sæder og Skikke. Rigtignok var den Berøring, Danskerne derved kom i med Udlandet, en fjendtlig, men Christendommen øvede dog alligevel sin Magt, nærmest paa dem, der fæstede Bo i de fremmede Lande, men gjennem dem ogsaa paa dem, der vendte tilbage til Fødestavnen. Efterat have skildret Braavalle-Slaget og dets Følger, siger Saxe om en af de følgende Konger, en Kong Gorm: „Med ham brød den gamle Kjæmpeaand sig en ny Bane, da han heller end at bruge Vaabnene vilde udgrunde Tilværelsens Spor".*) Hertil knytter sig Fortællingen af det mærkelige Sagn om Thorkil Adelfar, der ogsaa paa en Maade er en reen Mythe, men det en Mythe, der skal vise Overgangen fra Hedenskab til Christendom, og dermed angive hvad det er for en ny Bane, den gamle Kjæmpeaand nu førtes ind paa. Fortællingen er vidtløftig, om man vil udtværet, og vi maae her indskrænke os til at give dens væsentligste Grundtræk. Der er Tale om to Reiser til „det Land, man kommer til over Verdenshavet, hiinsides Solen og Stjernerne, efterat have gjennemfaret Chaos, hvor Lyset er slukt og evigt Mørke ruger." Det er Geruts Borg, det mythiske Jotunheim, eller

*) Saxo ed. Müller I. p. 420. Grundtvigs Overs. S. 379.

som Islænderne kalde den, Geirrods Borg; de har nemlig ogsaa Sagn om en Reise til denne Geirrods Gaard, som Thor skulde foretage sig uden sin Hammer og uden sit Styrkebelte, og det stemmer godt med Saxes Ord, at det var en ny Bane, Nordens Kjæmpeaand brød sig, da man lod Sværdet hvile for at udforske Tilværelsens Hemmeligheder. Thorkil Adelfar er da en Thor uden Mjølner og uden Belte, der blot med sin Kløgt skal værge sig mod Troldeverdenens Uhyrer. Denne Thorkil skulde være Kong Gorms Ledsager paa Reisen til Geirrods Gaard, og Reisen var den besværligste og farligste, man kunde tænke sig. Først kom de til Gudmunds Land, hvor alt var samlet der kan lokke og daare den sandselige Begjerlighed, og det dannede Grændsen for Troldeverdenen. Her paalagde Thorkil sine Følgesvende den strengeste Afholdenhed, da Enhver der indlod sig med Troldene og lod sig daare til at røre ved Noget, mistede „Mindet om det Forbigangne“, ligesom i de senere Æventyr den der drak af Elverfolkenes Horn. Derpaa gik Reisen til Geirrods Gaard, hvor alt det Gruelige var samlet, som Indbildningskraften kan tænke sig, tilligemed alt det Tillokkende, og her faldt Mange, saa de mistede Mindet om det Forbigangne, selv Thorkil og Kongen snublede, og kunde kun med Nød og neppe slippe med Resten af deres Folk fra Uhyrerne; de kunde det kun ved at paakalde Uhyrernes Fyrste, den grimme Udgaards-Loke; men da han hjalp, vilde Kong Gorm for Fremtiden tjene ham. Det var altsaa Udbyttet af den første Reise, at Udgaards-Loke er den bedste Hjælper i den største Nød og den største Fare, et Menneske kan komme i her i Verden, men kan han ogsaa hjælpe hiinsides denne Verden? Det er denne Betragtning, der danner Overgangen til den anden Reise. Gorm havde undersøgt den største Rædsel og den

første Rød, denne Verden kjendte, men hvor farer Sjælen hen, naar den farer herfra, og hvad kan hjælpe i den hiinsidige Verden? Disse Spørgsmaal piinte Kongen i hans Alderdom, og hans Folk meente, at man kun kunde faae dem sikkert besvaret ved selve Guddommens Aabenbaring (divino opus esse consultu). Thorkil havde mange Fjender ved Hoffet, og disse sagde Kongen, at han var Manden, som bedst kunde skaffe Svar paa hiin Forespørgsel. Han maatte da atter ud paa den farlige Reise til det Land, der ligger hiinsides Verden, „hvor Solen ikke skinner og ingen Stjerner, hvor intet Dagslys kommer, men Natens Mørke altid ruger". Tilsidst kom han derhen, hvor Jotunernes Fyrste sad lænkebunden om Haand og Fod i en stinkende Hule, og til Beviis paa, at han havde været der, trak han et Haar ud af hans Skjæg. Men nu gjaldt det om at slippe bort; Enhver af hans Følgesvende paakaldte hver sin Skytsaand uden at dog disse kunde hjælpe, men da paakaldte Thorkil Alverdenens Gud (universitatis Deum), og nu skinnede Dagslyset og Snekken fik gunstig Bør. Dette Vink fra Sandhedens Gud ledede Thorkil videre; han gik til Tydskland, hvor Christendommen herskede, og blev her indviet i den christelige Børnelærdom (divini cultus rudimenta). Nu vendte han tilbage til Kong Gorms Hof, hvor hans Fjender lurede paa ham. De overtalte Kongen til slet ikke at høre Thorkil, ja endog til at ville skille ham ved Livet, men Thorkil undgik alle Farer og skaffede sig tilsidst Ørenlyd. Han foreholdt Kongen, at det var for hans Skyld han havde taalt utrolig Møie, og til Løn derfor skulde han kun erfare, at hans Svig og Ondskab endnu overgik Meenvætters Grumhed. Kongen maatte tie hertil, men da han hørte, at den Gud han tjente, Udgaards-Loke, var den ledeste Djævel, brast han af Harme,

og det stinkende Haar, Thorkil havde medtaget som Beviis, voldte mange af hans Venners Død.*)

At Saxe med denne Fortælling vil i selve det mythiske Gaadesprog vise Forholdet mellem Hedenskab og Christendom, er vistnok utvivlsomt, og Tankegangen, der ligger deri, er da denne, at Hedenskabet naar det undersøges i sin dybeste Grund er Djævelskab, samt at der intet er, som kan hjælpe for det andet Liv, uden Alverdens Gud og hans Aabenbaring i Christendommen. Dette Spørgsmaal om hvad der kan trøste i den anden Verden, i det andet Liv, er her i Grunden det samme som Spørgsmaalet om der ogsaa er en anden Verden, et andet Liv; med andre Ord det er Spørgsmaalet om Sjælens Udødelighed, der saa stærkt sysselsatte den græske og romerske Philosophi, det er det, som her dukker frem, men endnu indhyllet i det mythiske Gaadesprog. Et egentlig religiøst Spørgsmaal er det ikke, da det meget mere er Forudsætningen for al Religion, Hedenskab saavelsom Christendom, at Sjælen er udødelig; men det kommer frem, naar Aandens Vingeslag er stækket, naar Betragtninger og Overveielser skulle lede Tvivlerne hen til det aandelige Liv, ved først at overbevise dem om, at det er, at der er en Udødelighed til. Det er ikke første Gang, at dette Spørgsmaal kommer frem i Saxes Sagn i en mythisk Indklædning. Der fortælles om Kong Hadding, da han holdt Bryllup i Norge med en Kongedatter, han havde friet af Jettevold, da kom der en Aften ved Vintertid, medens han sad tilbords med sine Folk, en gammel Kone til Syne med friske Blomster. Hun vinkede som vilde hun spørge, om han kjendte det Land, hvor slige Blomster groede ved Vintertid, og han fulgte hende under

*) Saxo ed. Müller I. p. 420—33. Grundtvig. S. 379—90.

Jorden, „som jeg troer, — føier Saxe til — fordi han med de underjordiske Guders Minde levende skulde besøge de Dødes Land". Efterat have gjennemvandret flere farefulde Steder, kom han til det Sted, hvor Einheriar stredes; „det er dem, — sagde Kvinden — der ere faldne i Strid, og som nu gjentage deres forrige Livs Bedrift ligesom i et Skuespil". Nu kom de til en Muur, som Konen uagtet alle Bestræbelser ikke kunde komme over; men hun vred da Hovedet af en Hane, hun havde hos sig, og kastede det over Muren; flux kom Hanen til Live igjen, og Hanegalet hiinsides Muren gav et lydeligt Vidnesbyrd om, at der er Liv efter Døden.*) — Denne Haddings Reise til de Dødes Land og det varslende Hanegal er en Art Beviis for Sjælens Udødelighed i reen mythisk Form, eller er et Sagn, der netop er lagt an paa at møde Tvivlen om Sjælens Udødelighed. At det er udsprunget dybt nede i Hedenskabet, kan man see deraf, at det ganske bevæger sig i den hedenske Forestillingskreds, medens derimod det andet lignende Sagn om Thorkils Reise til Landet hiinsides Verden vistnok er langt yngre, og rimeligviis først bleven til under christelig Indvirkning. Hvad det varslende Hanegal er i Hadding-Sagnet, det er det stinkende Haar af Udgaardslokes Skjæg i Thorkil-Sagnet, nemlig Beviset for den hiinsidige Tilværelse; men Virkningen det gjør er aldeles forskjellig. Medens Hadding vender styrket og glad tilbage til Livet, efterat have faaet Forvisningen, saa volder det stinkende Haar Kong Gorms og hans Venners Død, da det med det samme overbeviser dem om, at den Gud de have dyrket er den ledeste Djævel, saa at Udødeligheden for dem bliver evig Fordømmelse.

---

*) Saxo ed. Müller I. p. 51. Grundtvig S. 38.

Disse Forsøg paa at møde Tvivlene om Sjælens fortsatte Tilværelse hiinsides Graven, ere ikke det eneste Beviis paa, at der ogsaa hos de nordiske Folk, eller idetmindste hos Enkelte blandt Folket, var vaagnet en philosophisk Grublen, der ikke ansaae sig bunden til og ikke følte sig tilfredsstillet af den religiøse Folketro. Thorkil var paa sin anden Reise under sin største Nød bleven dreven til at paakalde „Alverdens Gud" (universitatis deum), og dermed peges der hen paa et religiøst Stade, som ikke ganske faae Nordboer indtog ved den Tid, Christendommen først blev prædiket herinde. Det var om man vil et religiøst Fritænkeri, hvorved Mythernes brogede Billedverden havde tabt sin Betydning, eller var bleven til et Spil med Billeder, der blot kunde sysselsætte Mængdens sandselige Indbildningskraft, medens de grublende Aander holdt sig til „den Gud der havde skabt Solen", paa samme Maade som de græske Philosopher holdt sig til „Guden" som det eneste visse. Man har meent deri at see en bestemt Indvirkning af Christendommen, men det kan ikke negtes, at Hedninger ved egen Eftertanke paa egen Haand kunde komme til denne Betragtning. I Thorkil-Adelsfar-Sagnet er det aabenbar den Erkjendelse, at „Alverdens Gud" er den enemægtige, der leder hen til Christendommen, og ikke omvendt, og saaledes kan det vistnok ofte i Livet have været. Et mærkeligt Exempel af en egen Art er den første norske Eneveldskonge Harald Haarfager; han hørte til dem, der kun vilde dyrke den Gud, der havde skabt Solen, og efter en gammel norsk Kongekrønike, Fagrskinna, udviklede han denne sin Betragtning paa følgende Maade: „Jeg lover ogsaa, at jeg ikke vil blote til nogen af de Guder, Menneskene nu ære, men alene til den Gud, der har gjort Solen, skabt og indrettet Jordens Kreds. Og fordi jeg nu har foresat mig at blive

Eneherster i Norge, og vil undertvinge alle Konger, der hidtil have været mægtige, saa vil jeg stille mig under hans Beskyttelse, der er den mægtigste og raader for Alt. Ingen kan derfor heller være min Ven, som dyrker en anden Gud end denne; jeg mener nemlig for vist at kunne forstaae, at en saadan Gud hverken kan hjælpe mig eller Andre, der selv ikke har noget større Rige end en Steen eller en Lund. Jeg er blot et Menneske, og jeg veed, at jeg skal døe som andre Mennesker, men jeg veed dog, at min Stræben ikke har saa snevre Skranker; men vidste jeg, at jeg skulde leve evig, ligesom jeg veed, at Gud lever, saa vilde jeg ikke have Ro, førend jeg havde bragt den hele Verden under mig og mit Herredom. Derfor kan man vide om disse Guder, hvis de virkelig besad nogen Guddommelighed eller Kraft, saa vilde de ikke nøies med at regjere et saa lille Rige, en Steen eller en Lund. Derfor maa ethvert Menneske med Vid indsee, hvis han overhoved har noget Vid, at den alene er den sande Gud, der har skabt alle Ting, og at han alene kan yde Mennesket fuld Hjælp, fordi han har skabt Mennesket tilligemed alt andet; derfor vil jeg, saalænge jeg lever, tragte efter, at, ligesom min Hu stunder til den Gud, der er mægtigere end Alt, jeg ogsaa maa vente ved hans Bistand, at blive mægtigere end alle de Smaakonger, som nu ere i Norge".*) Det er Haralds Herskelyst og Herskedrift, der indgiver ham den Betragtning, at der kun kan være een Gud i Himlen ligesom der kun skal være een Konge i Norge, og der er i denne hele Udvikling ikke noget Spor af christelig Indvirkning, tværtimod tyder alting paa, at den er udsprunget i hans eget Hjerte. Det er Fleerguderiets indre Selvmodsigelse, der gaaer op

*) Fagrskinna, udg. af Munch og Unger. 1847. c. 17. S. 11.

for ham, at nemlig flere Guder indbyrdes begrændse hinanden, medens den Almægtige maa være Een, og dermed den Altstyrende; og denne Selvmodsigelse gaaer op for ham, idet han selv vil gjøre sig til den altstyrende mellem Norges Konger. Denne Betragtning ledede ham til at vrage Mængdens Guddyrkelse, til at afholde sig fra Blotningen, og dette Exempel er ikke eneſtaaende; tværtimod træffe vi det ofte hos saadanne Folk, der kun vilde dyrke den Gud, der havde skabt Solen, at de talte haanligt om de Guder, der kun vare udskaarne eller udhugne Billeder. Man kan neppe med Føie paastaae, at dette nødvendig maatte være christelig Indvirkning; paa den Maade at binde Guddommen til hans Billede eller til den Offerlund, hvori han dyrkedes, var Afguderiet i sin værste Skikkelse, som der kunde reises Indsigelse imod ogsaa indenfor Hedenskabet. Ordet „Skurdguder" var det Haansord, hvormed man betegnede Gudebilleder som stumme Afguder, og det var ikke utænkeligt, at Hedningen kunde have brugt det paa den Maade, uden at være paavirket af Christendommen, ligesom han af blotte Fornuftgrunde kunde ledes til at ivre mod Almuens Spil med al Art Spaadom og Hexekunster. Men paa den anden Side er det ogsaa rimeligt, at dengang den christelige Prædiken først var bleven kjendt, Mange af dem der kun tildeels kunde give den Bifald eller kun tildeels havde forstaaet den, kunde finde sig tilfredsstillede ved den Betragtning, kun at tjene den Gud, der har skabt Solen.

Et religiøst Fritænkeri af en anden Art, som vi nok saa hyppig træffe i Overgangstiden, er Troen paa sin egen Magt og Styrke. Man har meent ogsaa i den ældste Tid at finde Spor af en saadan Fornegtelse af Folketroen, og da navnlig henviist til den berømte Leirekonge Rolf

Krage og hans Kjæmper. Om dem fortæller nemlig en islandsk Sagaskriver: „der bliver ikke talt om at Rolf og hans Kjæmper nogensinde ærede Guderne; de troede kun paa deres egen Styrke og Kraft“ *); men denne Rolf-Krages-Saga er af de yngre, og hidrører fra den reent christelige Tid, der ikke længer forstod Oldtidslivet. Hvad der har givet Anledning til hiin Yttring er rimeligviis de mærkelige Ord af Bjarkes Sang under den sidste Undergangskamp, hvori han udfordrer Odin til en Dyst, ja truer ham paa Livet **); men det er en Misforstaaelse, naar man i en saadan, Fortvivlelsens udfordrende Trods mod Skjæbnens ubøielige Raad, vil see en Fornegtelse af Asavælden, hvad det paa ingen Maade er. En saadan Fornegtelse, hvorved Mennesket kun troer paa sin egen Arms Styrke og paa sit gode Sværd, kan sagtens ogsaa tidlig træffes, men dog nok kun hos vilde Berserker, eller saadanne Mænd, hos hvem den raae og plumpe Kamplyst ene gjorde sig gjeldende, uden at være styret og ledet af nogen høiere Drift, der kunde give Kamplivet en ædlere Betydning. Senere under den religiøse Folketroes Opløsning blev den mere almindelig, og det var da ikke sjælden anseete Mænd, der bekjendte, at de hverken troede paa Aser eller Vætter eller Jotuner, men kun paa deres egen Styrke. Der ligger i denne Bekjendelse ikke saa meget en reen Fornegtelse af disse Væsners Tilværelse, som en Mistvivl om, at de kunne eller ville yde dem Bistand, der paakalde dem. Det er gjerne Erfaringsbeviset, der paaberaabes for at retfærdiggjøre en saadan Bekjendelse, at man i paakommende

*) Hrolfs Saga Kraka. c. 48. S. 98.

**) Saxo ed. Müller I. p. 107 not. 3. Grundtvigs Overs. S. 93.

Nød og Fare har anraabt dette eller hiint Væsen uden dog at fornemme nogen Bistand, medens det, der hidtil har hjulpet, har været egen Styrke. Af Hagen Adelsteens mærkelige Sammenstød med de hedenske Bønder ved Offergildet i Thrøndelagen, seer man, at Saadanne, der kun troede paa deres egen Magt og Styrke, pleiede at signe sig med Hammer-Tegnet, saa at de altsaa betragtedes som Thordyrkere, der dyrkede ham uden Offring.

Foruden de her omtalte tvende Retninger kunne vi nævne en tredie religiøs Afvigelse, naar Folk blotede til Jotunmagter, som vi seer det af Thorkil-Adelfar-Sagnet, hvor Kong Gorm drives til at dyrke Udgaardsloke. Det er intet Fritænkeri, det er en Forvildelse, der endnu bevæger sig i den gamle Tankegang, men griber denne fra dens Vrangside, saa at Mennesker af djævelsk Trods eller ubændig Vildskab søge Bistand hos Mørkets Magter. Spor af denne Forvildelse træffes tidlig, og det gjerne saaledes at de Mennesker, hvorom dette gjaldt, ansaaes for at stamme fra Jettebyrd paa en eller anden Maade, saa at det ligesom laae i deres Natur, deres Herkomst, at de havde Omgjængelse med de onde Trolde. Fra gammel Tid af var der Seidkunster, som det ansaaes for vanærende at befatte sig med, og disse Kunster vare dermed stemplede som vor Tids sorte Kunster, der bragte Mennesker i ulovligt Samfund med den Onde. Om saadanne Trolde-Mennesker veed de ældgamle Sagn meget at fortælle, men i det senere Hedenskab udviskes ligesom de stærke Farver, og den skarpe Modsætning ligesom udjævner sig. Ase- og Jetteverdenen kommer ikke til at staae saa skarpt ligeoverfor hinanden, men idet man udaf Asekredsen valgte sig en enkelt Guddom, som man holdt sig til, saa løb disse enkelte i Eet med an-

dre Vætter, man ogsaa kunde kaare, og mellem disse kunde da det Jotunagtige meer eller mindre blande sig ind, alt efter de enkelte Menneskers forskjellige Natur-Tilbøielighed. Det gjaldt i Almindelighed om at finde den bedste Hjælper, uden saa nøie at spørge om, fra hvilken Side Hjælpen kom, og det var i den Henseende Erfaringsbeviset man holdt sig til, hvilken Vætte der havde viist sig meest virksom til at paakalde i Nød.

Skjøndt vi for at paapege bestemte historiske Exempler paa disse forskjellige, religiøse eller irreligiøse Retninger, maatte gaae uden Danmarks Grændser og tye til andre Kilder, saa kan vi dog vistnok med Sikkerhed sige, at Tilstanden var her dengang som i det øvrige Norden. Det danske Folks fuldkomne Bundethed i Asetroen var med det ottende Aarhundrede forbi, saa at den ikke længer med sin fulde Styrke levede i Hjerterne, og heller ikke længer ydede dem fuld Tilfredsstillelse. Der var vaagnet Tvivl og Betænkeligheder, og paa forskjellig Maade søgte de Forskjellige enkeltviis at finde, hvad de religiøst kunde holde sig til. Det var en Begyndelse til den philosophiske Stræben, hvorved den Enkelte søger paa sin Viis at udvikle sin Betragtning af Menneskelivet; men det var ogsaa kun en Begyndelse, og det kom egentlig aldrig videre end til Brudstykker af Tanker, eller til Meninger, den Enkelte havde for sig selv til sin private Brug, uden at det kunde falde Nogen ind at gjøre sig det til Livsopgave at udvikle og gjennemføre hvad der laae deri. Vi har peget paa de tvende mærkeligste Retninger i saa Henseende, men dog maa man ikke tage dem som systematisk gjennemførte Modsætninger, som om der var ægte Fromhed paa den ene Side, vild Ugudelighed paa den anden. Hvad den Bekjendelse angaaer kun

at tro paa sin egen Styrke, saa udtaler den rigtignok i Grunden en Fornegtelse af alt aandeligt, men der kunde ogsaa ligge deri, hvad der vistnok ofte laae, en Opgivelse af ethvert Forsøg paa at indlade sig paa aandelige Betragtninger; man kunde og vilde ikke indlade sig derpaa af Frygt for at komme ud i et bundløst Dyb, hvor Tanken maatte seile om i Mørke uden nogen Ledestjerne, saa at Hjertet godt følte sin Forladthed og Tomhed, hvori da den dunkle Længsel rørte sig efter at høre et Aabenbarelsens Ord, der kunde tænde Lys i dette Mørke. Et saadant Sind kunde ofte skjule sig under hiin Bekjendelse, der mere udtalte et ungdommeligt Overmod end eftertænksom Overveielse. Den Bekjendelse, kun at ville dyrke den Gud, der har skabt Solen, røber vistnok en dybere og grundigere Tænkning, og der var mellem dem, som holdt sig til den, mange dybere og ædlere Naturer, som ogsaa deri vare forskjellige fra deres Landsmænd at de viste større Mildhed i Sæder og Omgjængelse; men Harald Haarfagers nysanførte Ord ere Exempel paa, at man kunde holde sig til samme Tankegang uden dog at komme Christendommen nærmere, skjøndt det vistnok som oftest var Tilfældet. Disse Afvigelser fra den almindelige Folketro havde imidlertid ingen Indflydelse paa de religiøse Skikke, eller paa den hele hedensk-statskirkelige Indretning; de Mænd, der nærede slige Anskuelser, betragtedes som Særlinge, men forresten lod man dem gjerne gaae deres Skud, uden videre at ændse deres Meninger. De ere imidlertid Vidnesbyrd om Hedenskabets indre Opløsning, og alt som Christendommen blev mere og mere bekjendt, traadte denne Opløsning stærkere frem. Saavidt var det nordiske Hedenskabs Selvopløsning endnu ikke kommen som Sydlandets, og de nedarvede Skikke

behandledes endnu allevegne med Ærbødighed, men der var dog en Dør, aabnet ad hvilken Christendommen kunde aandelig bane sig Vei, skjøndt den, maaskee netop af den Grund, her mere end i Syden gik ind i de bestaaende Indretninger, uden skarpt at bryde med de gamle Forestillinger eller den tilvante Leveviis.

Første Afsnit.

(826—1004).

Christendommens Indgang. — Brydning mellem Christendom og Hedenskab. — Stræben efter kirkelig Organisation.

Første Stykke.

Ebbo, Ansgar, Rembert.

(Det niende Aarhundrede.)

Den jydske Underkonge Harald Klags Daab i Maynts ved Keiser Ludvig den Frommes Hof 826, nævnes af alle gamle Krønikeskrivere som det afgjørende Skridt til Christendommens Indførelse i Danmark.*) Saxe undlader heller ikke at omtale det**), og at alle saaledes lægge Mærke til det, viser, hvilken Betydning man tillagde en Konges Daab, fordi det var fra ham, man ventede den hele Cultusforandring skulde udgaae. Den egentlig præstelige Omvendelsesprædiken skjænker Saxe kun ringe Opmærksomhed, ja han nævner Ansgar kun een Gang i Forbigaaende, og vi vilde derfor være ganske ubekjendte dermed, dersom ikke det Bremer

---

*) Vita Ansgarii c. 7 (Script. I. p. 438). Adam Brem. I. c. 17 (Skole-Udgaven ved Pertz S. 18) o. fl.

**) Saxo ed. Müller I. p. 459.

Erkestift, hvorfra Omvendelsesværket fornemmelig blev drevet, for at sikkre sig selv et hæderligt Eftermæle, havde efterladt skriftlige Beretninger om denne sin Virksomhed.

Allerede gjennem det ottende Aarhundrede var Christendommen rykket Danmark nær, især ved Nordtydsklands og Hollands Omvendelse. Angelsachserne i England vare blandt alle ublandede nordiske Folk de første, der antog Christendommen i Løbet af det syvende Aarhundrede, og den engelske Kirke blev igjennem den følgende Tid den egentlige Missionskirke for Angelsachsernes Stammefrænder, de nordeuropæiske Folkefærd. Missionsværket blev drevet med en Iver og efter et Omfang, som man ikke havde seet Mage til siden Apostlernes Dage, og engelske Præster eller Biskopper vare virksomme allevegne, især efter at Frankerkongernes voxende Magt med Pipin den Lille og Carl den Store kunde give dem verdslig Støtte. Det var gjennem Holland eller Friisland Missionen først kom til at berøre Danmarks Grændser. Til Frisernes Land regnede man dengang hele Kysten fra Eideren til Schelden, der indbefattede det frugtbare Landskab mellem Flodmundingerne og de nærliggende Øer. Det var et Land, med hvilket Danskerne og overhoved de nordiske Folk stod i livlig Samfærdsel, saavel fredelig som fjendtlig. De velhavende Byer i hine Egne med deres Kirker og Klostere vare ofte udsatte for Vikingers Plyndring, men paa mange Maader stode de nordiske Folk ogsaa i fredelig Samfærdsel med dem, navnlig med den blomstrende Handelsplads Dorestad, nu en lille Flække Wyk te Duursted i Landskabet Utrecht, hvor de havde Leilighed til at blive bekjendte med de christelige Sæder og Skikke. Allerede Frisernes første Evangelist Willibrord skal være kommen i Berøring med Danskerne (omt. A. 700). Det hedder nemlig om ham i hans Levnetsbe-

skrivelse, at han endogsaa vovede sig udenfor Grændserne af Frankernes Rige, og besøgte en hedensk Friserkonge Radbod. „Da han mærkede, at han her ikke fik nogen Fremgang, styrede han sin Kaas til det vildeste af alle Folkefærd, nemlig Danskerne. Der, fortælles der, regjerede dengang Ungvendus (maaskee det angelsachsiske Ongentheow, Angantyr; Andre have gjættet paa Hogne), en Mand, der var grusommere end noget Dyr og haardere end nogen Steen, men efter Guds Bud modtog han dog Sandhedens Sendebud med Ære. Da det imidlertid viste sig, at han var forhærdet i sine Sæder og sit Afguderi, og ikke havde noget Haab om et bedre Liv, saa tog Willibrord tredive af Landets Børn med sig, og skyndte sig tilbage til Frankerrigets af Gud udvalgte Folk. Paa Veien underviste han disse Børn og rensede dem i Livets Kilde“. Det er den berømte Lærde Alcuins korte Beretning om en evangelisk Prædikants første Streiftog til Danmark.*) Af sønderlig Betydning har det neppe været, men man har dog meent i een Henseende at kunne spore dets Følger. I den romerske Helgenfortegnelse nævnes nemlig en Helgen St. Sebaldus, om hvem det fortælles, at han var af dansk Herkomst (de Regum Daciæ prosopia progenitus) **). Efter Legenden studerede han i Paris og vandt stor Berømmelse for sin Hellighed, hvad han gav et Beviis paa ved i selve Brudesengen at aflægge Kydskhedsløfte og forlade sin Brud. Han skal have virket som Prædikant i Nyrnberg (omt. 750), hvor han fandt sin Død, og trehundrede Aar derefter blev han som St. Sebaldus en navnkundig Helgen. Selve

*) Alcuini Opera ed. Frobenius. Tom. II. Vol. I. p. 187 (Vita Willibrordi).

**) Acta Sanctorum, August Maaned, T. III. p. 762 fgg. jvfr. Suhms Krit. Hist. III.

Udgiverne af den romerske Helgenfortegnelse finde det imidlertid tvivlsomt, om han var fra Danmark eller fra de brittiske Øer, ja de ansee det for afgjort, at den første Angivelse er urigtig, da Danmark dengang endnu ikke var christnet. Bringer man imidlertid denne Angivelse i Forbindelse med hvad der fortælles om Willibrord, saa var det ikke umueligt, at denne Sebaldus eller Sigvald, som hans danske Navn vel maa have lydt, kunde have været imellem hine tredive Drenge, Willibrord førte med sig til Frankerige. Hvorledes det end forholder sig dermed, saa er det dog vist, at der ikke ymtes om nogen Prædike-Virksomhed af ham iblandt hans formeentlige Landsmænd, og Spørgsmaalet om hans Herkomst er derfor af mindre Interesse. — Med Nordtydsklands eller Saxernes Omvendelse mod Slutningen af samme Aarhundrede ryktede Christendommen saa meget nærmere. Som bekjendt skete denne for en stor Deel ved Vold og Magt, men Carl den Store sørgede dog tillige for at faae Præster, der kunde prædike i hine Egne, og mellem dem er Englænderen Wilhad bleven den navnkundigste. Han blev siden Biskop i Bremen (788), og det siges om ham, at han tilligemed den frisiske Præst Liudger prædikede for de nordlige Sachser, saavel ved Kysterne som hiinsides Elben. Man har deraf villet drage den Slutning, at de ogsaa have prædiket i Danmark, men Folkene hiinsides Elben (transalbiani) er hos Adam en stadig Benævnelse for Holstenerne, ligesom Normannerne efter Adams Vidnesbyrd hos alle frankiske Skribenter er et Fællesnavn for Danskerne og for de Folk, der boede hiinsides Danmark*). I Liudgers Levnet hedder det, at Keiserens ud-

*) Adam Brem. 1. c. 12. 14. 16. (Pertz's Udg. til Skolebrug S. 11. 15. 17.)

trykkelige Befaling forbød ham at gaae til disse Folk, venteslig fordi han dengang vilde have Missionsværket indskrænket indenfor Frankerrigets Grændser*). Iøvrigt siges det mange Steder, at det ogsaa var Keiser Carls Plan med Tiden at udstrække Missionen til de nordiske Folk, men han kom ikke til at udføre den.

Hans Søn, Ludvig den Fromme, kunde heller ikke strax tænke paa at iværksætte den, men saasnart der frembød sig Leilighed, greb han den med Glæde, „fordi Frankerkongerne aldrig kunde glemme deres nordiske Herkomst". Erkebiskop Ebbo af Rheims, en Sachser af Fødsel, der var opdraget sammen med Keiseren og dengang var hans høitbetroede Ven, havde ved Keiserens Hof ofte havt Leilighed til at blive bekjendt med danske Hedninger, og han ynkedes over deres Vankundighed. Forholdet mellem Keiseren og de danske Konger norden for Eideren havde længe været fjendtligt, men da der 820 var sluttet et venligt Forlig, blev det besluttet paa en Rigsdag, maaskee den i Thionville 821, at Ebbo skulde gaae til Rom for af Paven at beskikkes til Apostel for Norden**). Omtrent ved samme Tid foretog Keiseren et andet Skridt, der ogsaa blev af Betydning for den nordiske Mission, idet han 822 stiftede Klosteret Ny-Corvey ved Weserfloden, hvortil han samlede „de frommeste Munke fra Frankrig", og dermed havde han dannet en Planteskole af dygtige Prædikanter, hvis Virksomhed som det senere viste sig ikke indskrænkede sig ene til Sachsen***). Ebbo erholdt den omtalte Beskikkelse af Pave Paschasius I. 822, og det er det ældste Pavebrev, der angaaer de nor-

*) Vita Liudgeri c. 6 (Pertz, Monum. II. p. 414).

**) Script. rer. Dan. I. p. 401. Langebeks Note.

***) Adam Brem. I. c. 17 (Pertz's Udg. til Skolebrug S. 18).

disse Lande. „Eftersom vi vide, — hedder det deri — at der i de nordiske Lande leve nogle Folkefærd, som endnu ikke have Gudskundskab, endnu ikke ere gjenfødte af Daabens hellige Bølge, men leve under Dødens Skygger og dyrke mere Skabningen end Skaberen, have vi anseet det fornødent, med de Troendes Samtykke, at udsende Ebbo af Rheims til Sandhedens Oplysning i hine Egne. Vi give ham Fuldmagt til at prædike Evangeliet offentlig, saa at han allevegne drager Omsorg for Livets Ord og Frelsens Vei, bekræfter Troens Regel ved en christelig Opdragelse, og bevidner med levende Røst den apostoliske Lærdoms Undervisning uden al djævelsk Vildfarelse. Skulde der indløbe nogen Tvivl angaaende denne hans Forretning, saa kan han holde sig til Guds apostolske og katholske Kirke i Rom“ *). I samme Brev beskikkes en anden fransk Biskop Halitgar i Cambray til Ebbos Medhjælper og desuden blev han paa sin første Missionsreise ledsaget af Wilhads Efterfølger paa Bremens Bispestol, Biskop Wilderich **), der som Biskop i det nordligste Stift, ved hvis Grændser den paatænkte Mission skulde tage sin Begyndelse, ganske særdeles maatte føle sig interesseret ved dette Foretagende. Tre Sommere i Træk (823—25) foretog Erkebispen af Rheims som apostolisk Missionær med sit Følgeskab Reisen til Norden for at røgte sit Hverv, og hans Bestræbelser vare sikkerlig ikke uden Frugt. Naar en saa høitstillet Prælat, som dertil var Keiserens fortrolige Ven, overtog et Missionshverv, saa maatte Hensigten mere være derved at bane Vei for en senere Prædikevirksomhed, ved at lade Christendom-

---

*) Lappenberg, Hamburgisches Urkundenbuch. I. Nr. 11 (Münters Kirchengeschichte Dän. I. S. 244—46).

**) Annal. Xantens. (Pertz Monum. II. p. 225).

men som Keiserens Religion optræde med en imponerende Glands og Værdighed, der kunde indgyde Agtelse, end at han selv egentlig skulde paatage sig den. Hans Sendelse havde ligesom en halv politisk Charakteer, og hans Opgave maatte nærmest være at skaffe sig Indgang hos de Mægtige i Landet ved at vinde dem for Christendommen eller dog afnøde dem Agtelse for de christelige Prædikanter. For at sikkre Ebbo et Opholdssted, medens han færdedes i Norden, skjenkede Keiseren ham en Gaard i Holsteen, Welanao, hvor han siden indrettede et Kloster, altsaa en Planteskole for christelige Prædikanter; hvor denne Gaard har ligget er ubestemt; Langebek antager, at det er Flækken Münsterdorf ved Itzeho, hvis ældre Navn var Welnau, og hvor der senere var et Kloster, hvoraf Flækken fik sit yngre Navn. Iøvrigt hedder det om ham, at han anvendte store Bekostninger for at vinde Sjæle, hvad rimeligviis maa forstaaes om at han ved kostbare Gaver søgte at vinde formaaende Mænd for Christendommen og for Keiseren, og paa den Maade forberede Missionen*). Af Ansgars Levnet seer man ogsaa, at han har fulgt Willibrords og de andre engelske Missionærers Exempel, at tage nogle af Landets Ungdom med sig til sit Hjem for der at danne dem til Præster blandt deres Landsmænd**). Det var Ebbo's Opgave at bryde Banen, og at han gjorde det med oprigtig Alvor og Iver seer man bedst af den Kjærlighed, hvormed han altid hang ved den nordiske Mission, selv i en senere Tid, da hans Livsforhold havde ført ham langt bort fra Missionens stille Gjerning, medens det kun var faae Aar, han selv umiddelbart tog Deel i den.

---

*) Script. I. p. 452 not. f. p. 453.

**) Ibid. p. 482.

Den mærkeligste Frugt af Ebbo's Mission var Kong Haralds Daab. Vi har en udførlig Skildring af denne Begivenhed i latinske Vers af en italiensk Munk Ermold Nigellus, Abbed i Aniani, der i fire Bøger har besunget Keiser Ludvigs Bedrifter (gesta Ludovici), af hvilke den sidste ene handler om den danske Konges Daab, saa man seer, at Samtiden tillagde denne Begivenhed stor Betydning, og da Skildringen rimeligviis er af et Øienvidne, har den stor Interesse, selv om Bestræbelsen efter digterisk Elegance har pyntet lidt paa Fortællingens Simpelhed. Keiser Ludvig holdt en stor Rigsforsamling i Ingolheim ved Maynz, dengang Kong Harald mødte ham, med sin Dronning, sin Søn og sin Brodersøn, samt et stort Følge, angivet i en gammel Krønike til fire Hundrede af begge Kjøn.*) Her aflagde Harald følgende Bekjendelse: „Ebbo's Prædiken har lært mig ikke at fæste Lid til de gamle Guders Bistand, men alene at troe paa Himlens, Jordens og Havets Skaber, der først har kaldt Mennesket til Live, og som har sendt sin Søn til Jorden, af hvis Side der udflød Vand og Blod, for at rense Verden af sin Syndeskyld og give de Gjenfødte det evige Rige. Denne Guds Søn hedder Jesus Christus, hvis Salvelse saliggjør alle Fromme; hvo der ikke bekjender, at han er „Tordneren" (altsaa den ægte Gudesøn, der har al Magten, og ikke den uægte Afgud Thor) og anammer Daabens hellige Gave, han iler imod sin Villie til det nederste Helvede, hvor Djævlene skulle være hans Selskab. Gud er een, skjøndt med trefoldige Navne, lige i Magt og Ære; han har været, er og bliver, medens Billeder dannede af Menneskehænder ere intet, efter hvad Præsten har sagt. Det har Ebbo sagt var

*) Ann. Xantenses (Pertz Monum. II. p. 225).

Eders Tro, og styrket ved hans Exempel og bydige Tale troer jeg paa den sande Gud og afskyer Menneskers udskaarne Billeder. Derfor er jeg kommen til Eders Rige for at blive deelagtig i Eders Tro". Selve Daabshandlingen foregik i Kirken i Ingolheim; Andre angive St. Albani Kirke i Maynz som Stedet, men da Ingolheim laae tæt udenfor Byen, kan muligviis den samme være meent.*) Keiseren løftede selv som Fadder Kong Harald op af Daabens Vand, og iførte ham de hvide Daabsklæder; Keiserinden gjorde det samme ved Haralds Tronning, Keiserens Søn ved Kongens Søn, og hele Følget fulgte Exemplet, saa at Keiserens Stormænd vare Faddere til Kongens, Folk af Almuen til de Almuesmænd, der vare med. Nu blev der givet de Nydøbte kostelige Daabsgaver, og derefter blev Høimessen holdt i Kirken med en Høitidelighed og en Pragt, som ganske overvældede Harald og hans Følge. Her maatte han paany love Keiseren at forlade de haandgjorte Afgudsbilleder. „Brug Sølvet og Guldet til Din Prydelse, — sagde denne — brug Jernet til Ploven og Jordens Dyrkning, men forlad Afguderne, Odin (Neptunus) og Thor (Jupiter) for at dyrke Frankernes og Keiserens Gud, den sande Gud". Den følgende Dag underholdt Keiseren sine Gjæster med en Jagt, men da Vespertjenesten kaldte, vendte man hjem, og deelte derpaa Jagtens Udbytte mellem Tjenerne, hvorved Geistligheden ogsaa fik sin Deel. Det er saa Festens Slutning, at Kong Harald, beruset af al den Herlighed og Forekommenhed han havde mødt, overgav sig selv og sit Rige ganske i Keiserens Hænder, hvad denne naadig tog imod og skjænkede ham med Glæde paa gammel fransk Maade en Hest og Vaaben (som sin Leensmand). — Det er Rigels Skil-

*) Script. I. p. 407 not. z. p. 410 not. b.

dring af disse mærkelige Dage*), og er den end hist og her udpyntet med poetiske Blomster, saa bærer den dog heelt- igjennem Sandsynlighedens Præg. Det er en kirkelig Hof- fest, hvorved Danmark frivillig og høitidelig overgiver sig til Christendommen og til Keiseren, hvad der efter Fran- kernes Tankegang gik i Eet; det var en fredelig Seier den fromme Ludvig havde vundet, der efter hans Venners Be- tragtning var ligesaa fuldstændig som de blodige Seire hans krigeriske Fader vandt over Sachserne. Hans høitbetroede Underhandler, den apostoliske Missionær, Ærkebiskop Ebbo af Rheims har hæderlig røgtet sit Hverv; Danmarks Konge hviler som Christen og som Ven i Keiserens Arme. Skjøndt vi nu nok veed, hvad ogsaa snart maatte blive vitterligt for Alle, at det danske Folk ingenlunde kunde siges at være vundet med det samme, saa var det Hele dog mere end et Skuespil, da Kong Haralds Daab virkelig blev ved Guds Styrelse en mærkelig Begivenhed, og vi maae prise Dan- marks Lykke, at det dengang i det afgjørende Vendepunkt blev vundet ved den fromme Ludvigs og ikke ved den blo- dige Carls Seire.

Den nye danske Menighed, der talte Kongen og hans Hird som sine Medlemmer, maatte imidlertid forsynes med alt hvad der hørte til kirkelig Gudstjeneste, fremfor alt med Præster, og desuden med hellige Kar, Klæder og katholske Bøger. Vanskeligst var det at faae Præster; en Mand, der beklædte en saadan Værdighed som Ærkebiskop Ebbo, kunde man naturligviis ikke anmode derom; men hvor skulde man finde Mænd, der for Troens Skyld vilde vove Livet mellem de vildeste af alle Hedningefolk; thi saaledes betrag- tedes de Danske allevegne i det frankiske Rige. Paa Rigs-

*) Script. rer. Danic. I. p. 410—19.

dagen i Ingolheim, da Keiseren var samlet med Rigets Herrer, Prælater og alle sine Troe, forelagde han Forsamlingen det Spørgsmaal, om den kunde nævne en værdig Mand, der frivillig vilde paatage sig et saadant Hverv. Alle svarede nei, at de ikke kjendte Nogen, der for Christi Navns Skyld vilde paatage sig en saa farlig Reise, men da reiste Abbed Wale sig, Abbed for det nye Kloster Corvei ved Veser, og sagde til Keiseren, at han kjendte een Mand i sit Kloster, der brændte af Iver for Religionen, og som kun ønskede at lide meget for Guds Navn; han forsikkrede, at baade med Hensyn til Kundskaber og til Levnet vilde han være overmaade skikket dertil, men om han frivillig vilde paatage sig denne Reise, kunde han ikke sige. — Keiseren lod strax denne Munk kalde til Slottet, hvem Abbeden iforveien havde underrettet om det Forefaldne, og som havde svaret, at han i enhver Henseende var villig til at gaae Guds Ærinde, hvad man saa vilde paalægge ham. Da han mødte i Forsamlingen spurgte Keiseren ham, om han i Kong Haralds Følge vilde gaae som Præst til Danskerne i Guds Navn, hvortil han strax svarede Ja. Abbed Wale bemærkede dog, at han ikke maatte tage det som en Befaling, men kun som et Ønske; det vilde være ham kjært, om han frivillig vilde gjøre det, og han skulde da med Glæde give ham den fornødne Tilladelse. Munken svarede, at han vilde gjøre det af frit Valg, og at han efter bedste Evne skulde see at røgte dette Hverv *).

Denne Munk var Ansgar, og saaledes ere vi blevne bekjendte med Nordens Apostel, der paa det omtalte Møde droges frem og nævnedes som en sjælden Undtagelse

*) Vita Anscharii c. 6. (Script. I. p. 436—38).

i sin Tid. Han var dengang 25 Aar (født 601), og da vi temmelig nøie kjende hans Ungdomsliv, ere vi istand til at følge hans tidligere Udvikling. Hans Families Herkomst kjende vi ikke, men Navnet Ansgar (Asgeir, Asker, Eske) synes at tyde paa, at han var af nordisk Æt, hvad under de daværende Forhold heller ikke er usandsynligt. Af stor Betydning for Barnets Udvikling var Moderens Død; fire Aar gammel blev han sendt til Klosterskolen i Corvei (Gammel Corvei) fire Miil fra Amiens i Piccardi i Frankrig, og allerede Aaret efter blev han her greben af en stille, tungsindig Alvor. Han drømte, han stod i en Sump, og saae paa en Sidevei en Skare hvidklædte Kvinder, mellem hvilke hans Moder var; han vilde gjerne derhen, men kunde ikke faae Foden ud af Sumpen; da sagde den ærværdigste blandt Kvinderne, Jomfru Marie: Mit Barn, vil Du til vort Selskab, saa sly al Tant, og giv slip paa Børne-Lege! Fra den Tid hengav Drengen sig alvorlig til Læsning, blev i sit trettende Aar Munk (tonsuratus) og underkastede sig Klostertugten. Carl den Stores Død, hvem han saae op til med Beundring og Kjærlighed, gjorde atter et stærkt Indtryk paa Ynglingen, og bragte ham til levende at tænke paa Guds Moders Formaning. Kort efter havde han et nyt Syn. Han drømte nemlig, at han døde; da kom tvende hellige Mænd til ham, St. Peder, Klosterskolens, og Døberen St. Hans, hans egen Skytspatron, som ledsagede ham gjennem en umaadelig Klarhed til Skjærsilden, hvor han følte den uhyre Pine saa stærkt, at de tre Dage, han opholdt sig her, forekom ham længere end tusinde Aar. Da kom atter de hellige Mænd til ham og ledede ham til Herlighedens rene Lys, hvor Helgenskaren vendte sig imod Østen og lovprisede ham der aabenbarede sig i Østen; han saae de fire og tyve Ældste siddende paa Stole,

ligeledes vendte mod Østen, hvorfra Jesu Herlighed skinnede i et utilgjængeligt Lys, hvis Glands omstraalede de Hellige som Regnbuen og fyldte deres Hjerter med Fred. Fra dette Lys lød en Stemme, da han nærmede sig, som den almægtige Guds Majestæts, der sagde til ham: Gaa og vend tilbage! Ved denne Røst forstummede de Helliges Lovsang, de tilbade med sænket Aasyn, men Ansgar blev bedrøvet, fordi han skulde tilbage til Verden. — Dette deilige Syn, hvor han havde seet hvad intet dødeligt Øie kan see, hørt hvad intet dødeligt Øre kan høre, kunde Ansgar aldrig glemme, og han fortalte det siden til sine Nærmeste. — Tyve Aar gammel blev han Forstander for Klosterskolen (scholasticus), saa anseet var han for sin Flid og sine Kundskaber, og i denne Tid havde han endnu et tredie Syn. Var det tidligere Længselen efter Himmerig der farvede hans barnlige Drømmesyner, saa var det nu i den modnere Alder Følelsen af sin Uværdighed, af Syndebyrden, der trykkede ham. Som han laae i Kapellet og bad, aabenbarede en Mand sig for ham i jordisk Dragt med Guddomsglands i Øiet. Det var ikke den forherligede men den fornedrede Frelser, der her talte til ham og bød ham at bekjende sine Synder. Hvorfor skal jeg bekjende for Dig, som veed alt, spurgte Ansgar; Jo, svarede Herren, derfor skulle Menneskene bekjende deres Synder, at de maa forlades dem. Derpaa bekjendte Ansgar alt hvad han havde gjort fra sin Ungdom af, og Herren sagde: „Vær uden Frygt, jeg er den som udsletter Overtrædelser" *). — Foruden disse trende Syner omtales der ogsaa andre, der ved forskjellige Leiligheder blev Ansgar til Deel, men de angaae mere enkelte Hændelser og Forhold, medens disse trende

*) Vita Anscharii cap. 1. 2. 3. (Script. I. p. 429—31).

betegne ligesom Stadierne i hans indre christelige Udvikling, først Barnets fromme Længsel efter at komme til sin Moder, dernæst Ynglingens ildfulde Higen efter at komme til det rene Lys, og endelig Mandens dybe Følelse af Syndens Byrde og Velsignelsen i det evangeliske Tilsagn om Syndernes Forladelse, alene for Jesu Skyld. Vi seer af disse Syner, at Ansgar fra sin tidligste Ungdom bevægede sig i sin Tids religiøse Fantasianskuelser, men ogsaa at han havde opfattet og grebet disse med en sjælden Reenhed og christelig Klarhed. Helgenernes brogede Vrimmel forvirrer ham ikke; de ere for ham altid kun Veiledere til Herren; de modtage selv deres Glands af hans rene Lys; Skjærsilden, som den bortfarende Sjæl først kommer til, er for ham ikke et Straffested for begangne Synder, men hvad ogsaa Navnet siger, en Luttrings og Renselses Ild, medens han venter Syndernes Forladelse og Syndestraffens Eftergivelse alene af Naade for Christi Skyld. Ogsaa den Vægt der lægges paa Bekjendelsen, Hjertets angerfulde Bekjendelse for sin Frelser og Herre, er dyb christelig; men paa den anden Side er det umiskjendeligt, at alt det grove Papisteri kan blive tilbage som Bundfald, naar Aanden er borte, den Troens Aand, der gjennemtrænger det Hele. Helgeners Mellemkomst bliver da en Fortjenstlighed i og for sig; Skjærsilden bliver en Straf, hvor Mennesket tildeels selv maa bøde for sine Forseelser; Hjertets angrende Bekjendelse for Gud bliver en udvortes Bekjendelse for Præsten, og for at tage det første Syn med, saa ligger i Fordømmelsen af Børnenes Lege og Tant Begyndelsen til den munkeagtige Anskuelse, den udvortes klosterlige Afholdenhed fra Verden.

Vi have tidligere omtalt det nye Kloster, en Aflægger af Corvei, der blev anlagt ved Weserfloden med Ludvig den Frommes Minde og Understøttelse. Det nye Klosters Abbed

Wale, en Slægtning af Keiseren, var den, som især fremskyndede Værket, og Anlæget af saadanne Stiftelser i de nysomvendte Lande var af største Vigtighed, da de som Skoler virkede til at udbrede og befæste christelig Oplysning i deres Kreds. Mellem de Munke, der fra Frankerig flyttedes herhen, var ogsaa Ansgar, der kom til at forestaae Skolen, og indrettede her den første Bogsamling i Klosteret. I denne Stilling var han, dengang Abbed Wale nævnede ham for Keiseren i Ingolheim som den eneste Mand, han kjendte, der var skikket til den nordiske Mission. Som Munk var han i Reglen bunden til sit Kloster, men da Abbeden selv havde opfordret ham til at reise, erholdt han naturligviis let dennes Tilladelse. Derimod var der endnu mange andre Vanskeligheder for Ansgar at overvinde, og mellem disse var den ikke den ringeste, der beredtes ham af hans Standsfæller og Omgangsvenner. Somme vare bedrøvede over, at han saaledes vilde forlade Slægt og Venner, Andre spottede med hans Higen efter Martyrkronen, som var det blot for at vinde Ære han vilde leve mellem et vildt og grusomt Folk; og disse Modsigelser gik Ansgar saa nær til Hjerte, at han holdt sig borte fra Alle og tilbragte Tiden i Haven med Læsning og Bøn. Da kom en ung Mand blandt Klosterbrødrene til ham og spurgte, om det virkelig var hans Alvor at gaae ud i Hedningelandene. Ansgar viste ham først uvillig fra sig og bad kun om at maatte være i Fred; men denne lod sig ikke vise tilbage. Ansgar erklærede da bestemt, at det var hans fulde Alvor, og hørte med Forundring den Andens Svar: „Er det din Beslutning, saa skal Du ikke gaae alene; i Guds Navn vil jeg følge Dig, hvis ellers Abbeden vil give mig Lov til det.“ Wale hørte med Forbauselse denne Anmodning, da Autbert, saa hed denne Munk, var af høi

Byrd, hans Yndling og Provisor i Klosteret, men han vilde ikke negte ham sit Minde. Dermed var Ansgars Sorg og Mismod forsvundet; han stod ikke længer ene, men han havde en Ven med hvem han kunde tale og af hvem han blev forstaaet, og ikke længe efter afreiste begge som Præster med Kong Harald til Danmark.*)

Det vilde være af Vigtighed om vi ret kjendte de borgerlige Forhold her i Landet paa den Tid, men det gjør vi desværre ikke, ja vi veed neppe engang ret at svare paa, hvem denne Kong Harald**) egentlig var. Den dristige Godofred, der endog vovede at trodse den mægtige Keiser Carl, var idetmindste af Navn alle frankiske Skribenter bekjendt, og Adam af Bremen fortæller, at det var under indbyrdes Kampe mellem dennes Sønner, at Kong Harald først kom frem og kom til Magten, uden nøiere at angive hans Slægtforhold. Fremdeles fortæller han, at det var som Landsflygtig, forjaget af sine mægtigere Modstandere, han kom til den tydske Keisers Hof, saa at hans Magt og Indflydelse i Fædrelandet neppe har været stor.***) Det fremgaaer af hele Fortællingen, at Byen Slesvig var hans Kongesæde; dansk Overkonge var han altsaa ikke, men heller ikke hans Modstandere synes at have været det, da vi stadig forefinde dem i Jylland og ikke paa de danske Øer. Kong Harald var altsaa en fordreven slesvigsk Hertug, der

---

*) Vita Anscharii c. 6 (Script. I. p. 437—38).

**) Selve Navnet er usikkert. Hos Riegel og i Vita Anscharii skrives det Herold eller Heriold; af senere Skribenter føres Tilnavnet Klag eller Klak til; undertiden sættes det foran Klakharald (Script. I. p. 401 not. n). Der ere forskjellige Konger, som dette Navn tillægges; see Petersen, Danm. Hist. II. Anm. S. 564.

***) Adam Brem. I. c. 17. (Skole-Udgave S. 18).

nu vendte tilbage, ledsaget af tydske Præster, men ogsaa af en tydsk Hjælpehær og den mægtige Keisers Venskab. „Støttet ved den tydske Hjælp — fortæller Saxe — indrettede han med stor Flid en Kirke paa slesvigsk Grund; han laante Forskrifter for Gudstjenesten af de romerske Skikke, spottede de Vantroes Vildfarelse, forstyrrede Templer, fordrev Blotmændene, afskaffede Gudordet, og var den første her i Fædrelandet, der med Forkastelse af Afgudernes Dyrkelse indførte Christendommens hellige Skikke“ *). Det er Saxes sammentrængte Beretning om Kong Haralds Virksomhed, men han føier dog selv til, at dette Værk ikke blev saa frugtbringende som Hensigten var god, da hans Fiender — Saxe nævner her altid Regner Lodbrog, hvor de tydske Beretninger har Godofreds Sønner — forgrebe sig paa Helligdommen, og gjorde den sande Gudsdyrkelse fredløs. Efter de ældre og nøiagtigere tydske Beretninger gik det imidlertid ikke saa rask fra Haanden. Keiseren, som kjendte hans forladte Stilling, havde givet ham en tydsk Forlening i Nordalbingien eller Holsten, for at sikkre ham et Tilhold, hvorfra han kunde begynde sine Planer **). Vi har altsaa i Kong Harald en slesvigsk Hertug, der ved en holstensk Forlening søgte at sikkre sig imod de mægtigere jydske Konger, men som foreløbig maatte begynde med fra Holsten af at vinde Indgang i sit Fædrenerige Slesvig, og dette kom saaledes ved Christendommens Indførelse til at danne Mellemleddet mellem det hedenske Danmark og det christnede Tydskland.

Det var altsaa i Holsten Ansgar og hans Ledsager først tog deres Stade, men ved Landets nordlige Grændse,

*) Saxo ed. Müller I. p. 459. Grundtvigs Overs. S. 409; 10.

**) Vita Anscharii c. 7. (Script. I. p. 439.)

saa at de snart færdedes mellem Christne, snart mellem Hedninger. Ved deres Exempel og ved deres Lærdom omvendte de her Mange til Christendommen, og bestræbte sig i Begyndelsen især for at løskjøbe trællefødte Børn, som de opdrog til Guds Tjeneste, det vil sige til Præster. Denne Skole bestod snart af tolv Drenge, da Kong Harald selv forsynede den med Nogle, og allevegne fra fik de efterhaanden Hjælpere. Paa den Maade tilbragte Ansgar et Par Aar, og det blev hans Ledsager Autberts eneste Deeltagelse i Missionsgjerningen, da han blev bragt syg hjem til sit Kloster i Ny Corvei, og døde her ved Paasketid (829). Ved samme Tid aabnede der sig en videre Mark for Ansgars Virksomhed. Sendebud fra Sverrig til Keiserens Hof lode nemlig under deres Ophold der nogle Ord falde om, at der mellem deres Folk var Mange, som ønskede at antage den christelige Gudsdyrkelse, at deres Konge ogsaa var gunstig stemt for den, og vistnok ikke vilde lægge nogen Hindring i Veien for Guds Præster, naar Keiseren af sin Høimodighed vilde forsyne dem med dygtige Prædikanter. Keiseren greb dette med Glæde, og lod strax Ansgar kalde til sig for at spørge, om han vilde paatage sig dette Hverv, hvortil han strax erklærede sig villig. Til hans Ledsager paa den nye og farefulde Reise meldte sig en af hans gamle Venner, Withmar, der tilligemed ham havde været Lærer ved Skolen i Gammel-Corvei, medens en anden from Munk, Gislemar, overtog hans Plads hos Kong Harald, saa at Virksomheden der ikke blev afbrudt. Reisen til Sverrig var meget besværlig, men da Ansgar og hans Ledsager kom til Landet, blev Sendebuddenes Vidnesbyrd om Kongens og Folkets religiøse Stemning ikke gjort til Skamme. Mellem dem, der lod sig døbe, var endog en af Kongens Hird, en Jarl Herigar (Hergeir), som lod bygge en Kirke

paa sin Gaard, hvor han selv med stor Fromhed øvede sig i Tjenesten.*)

Der var saaledes gjort en Begyndelse til de nordiske Folks Omvendelse; i Danmark endnu kun svagt, saalænge Missionen maatte fæste sit Stade udenfor Rigets Grændser, i Sverrig med større Fremgang, da Christendommen her frit var forkyndt og havde vundet Tilhængere selv blandt Landets Ypperste. Efter her at have røgtet sit Hverv og forsynet sig med et Brev fra den svenske Konge, vendte Ansgar tilbage til Keiser Ludvig, der med Glæde hørte Beretningen om den Fremgang han havde haft, og begyndte at tænke paa, hvordan han kunde faae oprettet en Bispestol for hele den nordiske Mission. Dengang Sachserne i Nordtydskland under Keiser Carl den Store vare blevne christnede, var Landet bleven deelt i Bispedømmer; men da Keiser Carl stadig havde sine Tanker henvendt paa de nordiske Folks Omvendelse, lod han Holsteen med Hamborg være udenfor denne Deling, i den Tanke at anvende det som Udgangspunkt for Missionen mellem de nordiske Folk. Ludvig den Fromme havde i Begyndelsen opgivet denne Faderens Plan, og derfor deelt Holsten mellem de tvende nærmeste Biskopper Bremen og Verden, indtil han nu fandt Øieblikket kommet til at iværksætte den. Han sammenkaldte da en Synode, hvor der med Biskop Helingaud af Verden's og Biskop Willerich af Bremen's Samtykke blev besluttet Oprettelsen af et Erkebispesæde i Hamborg. Til denne Værdighed blev Ansgar udnævnt, og ordineret af Keiserens Hofkapellan Biskop Drogo af Metz, i Overværelse af flere Erkebiskopper, navnlig af Ebbo af Rheims. Dette skete A. 831, og vi har endnu det keiserlige Stiftelses-

*) Vita Anscharii c. 7—10 (Script. I. p. 438—48).

brev, som ogsaa det pavelige Stadfæstelsesbrev, udstedt af Pave Gregor IV., hvori denne indtil videre overlader Keiseren Retten til at besætte det nye Ærkesæde for Hedningefolk, og tilsender den af ham udvalgte Ansgar det ærkebiskoppelige Pallium til Brug ved Messerne paa de store Festdage.*) Keiseren maatte ogsaa sørge for den nye Ærkebisps Underhold paa et Stade, hvor han først skulde vinde sit Fodefæste, og overlod ham derfor et Kloster Turholt i Flandern, i Nærheden af Brügge. Det var en Anvendelse af Klostrene, der var almindelig i det frankiske Rige, og navnlig havde Keiser Carl brugt paa den Maade at skaffe Missions-Biskopper et Tilhold; derved kom Biskoppen til at staae som Klosterets Forstander, og oppebar da dennes Indkomster, men tillige kunde han her hvile ud fra sin anstrængende Gjerning og desuden anvende navnlig Klosterets Skole i Missionens Tjeneste.*) Med denne nye Værdighed havde Ansgar paa en Maade overtaget Ærkebiskop Ebbo's Hverv som apostolisk Legat for Norden, men dog vedblev denne fremdeles at betragte sig som Medarbeider, uden selv at tage umiddelbar Deel deri. Da der blev Tale om, at Ansgar maatte have en Medarbeider i Sverrig, foreslog Ebbo med Keiserens Minde en Slægtning af sig, Gautbert, til dette Hverv, hvorpaa han erholdt den biskoppelige Indvielse. Ebbo overlod ham det Kloster i Holsten, han selv havde stiftet, Welanao (Münsterdorf ved Itzeho), paa samme

*) Lappenberg, Urkundenbuch. I. Nr. 8. 9, jfr. S. 785—802. Angaaende Chronologien i Ansgars Liv jfr. samme Forf.s Afhandling i „Allgemeine Zeitschrift für Geschichte von W. A. Schmidt". Band V. S. 547—50.

**) Jfr. Rettberg, Kirchengeschichte Deutschlands. II. S. 669 fgg.

Maade som Ansgar besad Turholt, og det skulde for bestandig være forbundet med den svenske Legation.*)

Ansgar fortsatte nu som Erkebiskop sin tidligere Virksomhed med større Kraft. I sin nye Stiftsstad Hamborg byggede han en Kirke, „opført ved Erkebispens vidunderlig mesterlige Konst“, hvoraf man seer, at han som alle Geistlige paa den Tid selv var kyndig i Bygningskonsten; fremdeles indrettede han et Kloster, der ogsaa var en herlig Bygning, og anlagde med Keiserens Understøttelse et Bibliothek. Det var hvad der udkrævedes for at gjøre Hamborg til et Bispesæde; Erkebispen maatte have sin Kirke, sit Domkapitel, som dengang gjerne havde en fuldstændig klosterlig Indretning, og et Bibliothek, der indeholdt alle de Bøger, der behøvedes til Gudstjenesten og til den præstelige Sjælesorg. Om hans egentlige Missionsvirksomhed hedder det kun, at Ansgar fremdeles kjøbte trællefødte Drenge for at opdrage dem til Præster, og dem lod han saa enten opdrage i Klosterskolen i Turholt, eller i det nye Kloster i selve Stiftsstaden, hvor flere af Munkene i Ny-Corvei gik ham til Haande som Læremestere. Derimod er der endnu ikke Tale om en ligefrem Prædiken blandt danske Hedninger nordenfor Eideren, endskjøndt der ingen Tvivl kan være om, at det jo var Maalet for hans Stræben, men førend det kom saavidt, havde den hele Mission endnu een svær Prøve at gjennemgaae.

I Keiser Ludvigs sidste Regjeringsaar udbrød der nemlig urolige Tider, da Sønnerne reiste sig imod Faderen, for at gjøre deres Arveforbringer gjældende. Ebbo af Rheims tog væsentlig Deel i denne Familietvist, og da han holdt med Ludvigs ældste Søn Lothar, maatte han som

*) Vita Anscharii c. 11—13. (Script. I. p. 448—55).

Flygtning forlade sit Ærkestift, og tyede da til den nordiske Mission, til Ansgar. Usandsynligt er det ikke, at denne samme Familietvist atter har bragt de danske Konger under Vaaben, og ikke urimeligt, at Ebbo kan have benyttet sit Ophold i Norden til at ægge dem mod Keiseren; men vist er det, at Krig og Feide i nogle Aar ganske afbrød Missionsværket. Hamborg blev nemlig pludselig overfaldet af hedenske Vikinger, medens den keiserlige Leensmand, en Grev Bernhard, var fraværende; Ansgar vilde da først forsvare Byen indtil han fik Undsætning, men da Hedningerne trængte paa, saae han al Modstand var forgjæves, og søgte nu kun at redde Helligdommene, de hellige Reliqvier; han flygtede med disse, medens Byen blev taget og alt hvad han havde samlet til kirkelig Brug blev plyndret og brændt. Aaret naar dette skete lader sig ikke nøiagtigt angive, men ikke længe efter havde Ansgar en anden Sorg, da hans mægtige Beskytter Keiser Ludvig døde 840, hvorved han mistede det Kloster i Flandern, Turholt, Keiserens Naade tidligere havde skjænket ham. Det tilfaldt dengang den af Ludvigs Sønner, der fik Frankerig, nemlig Carl den Skallede, og han bekymrede sig ikke om den nordiske Mission, hvorfor han forlenede Klosteret til en vis Reginar, maaskee en samtidig Biskop af Amiens, men snarere synes han, efter den Maade, hvorpaa han omtales, at have været en Lægmand, der skammelig misbrugte den Myndighed, han havde faaet. De Børn nemlig Ansgar havde sendt derhen, tog han ud af Skolen, og brugte dem i sin Tjeneste, hvorfor Ansgar betragtede det som en Guds Dom, da han senere paadrog sig Kongens Vrede, og atter mistede alt hvad han havde faaet.*) Til samme Tid blev ogsaa Missionen i

*) Vita Anscharii c. 14. 18. 30. (Script. I. p. 455. 464. 489.)

Sverrig voldsomt afbrudt, den svenske Almue overfaldt nemlig Biskop Gautbert, dræbte en Slægtning af ham, Nithard, haanede og bandt Biskoppen med hans Følgesvende, og jog dem ud over Rigets Grændser, hvorpaa Landet i syv Aar var uden Biskop. Dermed var dog ikke Christendommen udjaget med det samme, da Jarlen Herigar (Hergeir) blev tro og flere med ham, navnlig en Kvinde, Fridburg, der paa sit Yderste anbefalede sin Datter at gaae til Dorstad, hvor hun vilde finde mange Kirker og Præster. Endelig bevægede Ansgar en Eneboer Ardgar til at gaae som Præst til Sverrig, og hans Prædiken blev ikke uden Virkning; han kom der netop saaledes, at han kunde paa Dødsleiet række begge de nysnævnte Sacramentet som den himmelske Reisekost, men efter Herigar's Død gik han atter tilbage til sin Enebo.*) Ansgars Stilling var i disse Aar sørgelig og forladt; paa sin Flugt fra Hamborg havde han forgjæves søgt Hjælp hos sin Nabobiskop Leuderich af Bremen; derimod fortælles der af Nogle, at en from Kone Ikia modtog ham paa sit Gods, hvor han selv fik Ophold og kunde gjemme sine Reliqvier; og ikke det alene, men hun skjænkede ham endog sin Gaard, hvor der oprettedes et Kloster Ramsola eller Ramesloh i Bispedømmet Verden, hvor han atter kunde samle sine Venner og Hjælpere og fortsætte Missionen.**) Ansgars Levnetsbeskrivelse veed imidlertid ikke noget om denne Understøttelse, og efter denne var det først dengang der atter var kommen Ro i de al-

*) Vita Anscharii c. 15—18. (Script. I. p. 456—63.)

**) Adam Brem. I. c. 25 (Skole-Udgaven S. 25) jfr. Stiftelsesdiplomerne for dette Kloster af Kong Ludvig og Pave Nicolaus I. hos Lappenberg, Urkundenbuch I. Nr. 10 og 16; begge disse Documenters Ægthed er imidlertid meget omtvistet.

mindelige borgerlige Forhold, at der atter blev gjort noget for den nordiske Mission. Den voldsomme og blodige Arvekrig mellem Ludvig den Frommes Sønner blev endelig bilagt (847), og Kong Ludvig, der havde faaet Tydskland som sin Deel, kunde nu henvende sin Opmærksomhed paa de nordiske Forhold. Han vilde ogsaa gjerne hjælpe Ansgar, men Kronen eiede ikke i hiin Egn noget Kloster, der var passende for Missionen; da traf det sig saa heldig at Bispestolen i Bremen var ledig endnu, efter Biskop Leuderichs Død (845) og nu var det Kongens Plan, dersom Kirkelovene vilde tilstede det, at forene denne Bispestol med det hamborgske Ærkesæde. Han bragte denne Sag paa Bane ved flere Bispemøder, som det synes først i Paderborn (845) siden i Maynz (847) og atter i Maynz det følgende Aar. Der var meget der talte for denne Plan, da Ærkesædet i Hamborg kun havde fire Daabs-Kirker i Holsten, som endda ofte bleve forulempede af de nærboende Hedninger, og Omstændighederne vare gunstige for dens Iværksættelse, da Ærkesædet i Cølln, under hvilket Bremen Stift hørte, dengang var ledigt. Ansgar selv vilde have haft Betænkelighed ved at indlade sig paa en saadan Sammensmeltning af tvende Bispedømmer, der stred imod Kirkelovene, dersom ikke nogle Aar iforveien i et Drømmesyn Apostelen Peder selv havde kaaret ham til Biskop; da nu Bremens Kirke var indviet St. Peder, og han fik Opfordringen til at overtage den, ansaae han hiint Syn for et Vink, han maatte følge.*) Imidlertid var der mange Vanskeligheder at overvinde; det var især Nabobiskoppen i Verden, hvis Interesser derved traadtes for nær, foruden Günther i Cølln, da Ærkesædet 850 var bleven besat, hvorfor

---

*) Vita Anscharii c. 30. (Script. I. p. 488; 89.)

der gik Aar hen førend Sagen fuldstændig blev bragt i Orden; men Kong Ludvig holdt fast ved sin Plan og fik den sat igjennem.*)

Saasnart Ansgars Stilling nogenlunde var bleven sikkret, tog han strax fat med Iver paa den nordiske Mission, og denne Gang med stor Fremgang. Der nævnes nu kun een Konge i Danmark, rimeligviis i Jylland, nemlig Oric eller Erik, saa at Harald Klag rimeligviis er død i denne Mellemtid, uden dog at hans Død blev nogen Hindring for Christendommens Sag. Ansgar søgte paa enhver Maade, især ved Foræringer at vinde Kongens Gunst, for at faae fri Tilladelse til at prædike, til samme Tid som et Gesandtskab fra Kong Ludvig sluttede Freds og Venskabs Pagt mellem Rigerne. Det lykkedes ogsaa fuldstændigt; da Kong Erik var bleven personlig bekjendt med Ansgar, fattede han stor Kjærlighed og Høiagtelse for ham, saa at han endog tog ham med paa Raad i Rigets Anliggender, især i alt hvad der angik Forbundet mellem hans Rige og Tydskland, idet han ofte forsikkrede, at det havde altid været ham tjenligst hvad Ansgar raadede til. Ansgar benyttede denne Kongens Fortroelighed til at vinde ham for Christendommen, og det lykkedes tildeels, da han gjerne hørte hvad Ansgar fortalte ham af den hellige Skrift og fandt, at det var godt og nyttigt; men det siges dog ikke udtrykkeligt, at han selv lod sig døbe. Derimod udvirkede Ansgar Tilladelse til at bygge en Kirke indenfor Rigets Grændser, hvor der altid kunde være en Præst, „til at udstrø Ordets Sæd og skjænke dem Daabens Naade, som vilde modtage den". Den meest besøgte Handelsplads, Byen Slesvig, blev udseet til det, og her fik Ansgar Tilladelse til at bygge, idet Kongen tillige

*) Vita Anscharii c. 19. 20. (Script. I. p. 464—67.)

gav Præsten en Bolig, og gav Enhver af sine Undersaatter, som vilde, Tilladelse til at blive Christne. Ansgar lagde ufortøvet Haand paa Værket og snart stod der en Kirke til Gudsmoders, den hellige Maries Ære. Det var altsaa den første christne Kirke nordenfor Eideren, opført under Kong Eriks Regjering omtrent 850, og det vilde være af Interesse, om man endnu kunde paavise Stedet, hvor den har ligget. Den var som det udtrykkelig berettes en Marie-Kirke, og da det er bekjendt, at der kort efter Reformationen blev nedbrudt en gammel Mariekirke, som laae ved Slien ikke langt fra Domkirken, paa en Plads, hvor en Kirkegaard „Holmer Kirchhof" endnu minder om dens gamle Bestemmelse, saa er det efter al Sandsynlighed Stedet, hvor hiin første, ved Ansgar naturligviis af Træ opførte, Marie-Kirke har ligget.*) Det var altsaa den første Kirke, men ved samme Leilighed oplyses vi om, at der allerede dengang vare mange Christne i Landet, som vare døbte enten i Dorestad i Friisland, eller i Hamborg, altsaa en Frugt af Ansgars tidligere Virksomhed. Snart blev deres Tal betydelig forøget, og Byen traadte derved i en langt livligere Samfærdsel med Syden end tidligere, idet Kjøbmænd saavel fra Hamborg som fra Dorestad nu frit gjæstede Byen, hvad tidligere var dem formeent.**) Under denne Fremgang i Jylland glemte Ansgar dog ikke den afbrudte svenske Mission. Han underhandlede med den fordrevne Biskop Gautbert derom, men denne meente ikke, at han var den rette Mand, da hans Nærværelse muligviis kunde yppe den gamle Storm igjen; han meente, at Ansgar helst selv

*) P. G. Thorsen, De med Jydske Lov beslægtede Stadsretter. 1855. S. 15. 16.

**) Vita Anscharii c. 21. (Script. I. p. 470)

maatte gaae, og anbefalede sin Slægtning Eribert til hans Ledsager, hvem han kunde lade blive tilbage i Landet som Præst, naar der var fundet et passende Sted. Det blev ved denne Bestemmelse, og Ansgar fik da Kong Ludvigs Hverv at gaae som hans Gesandt til Sverrig, ledsaget af et Sendebud fra den jydske Kong Erik, der skulde anbefale Ansgar paa det Bedste hos den svenske Konge. „Denne Guds Tjener, som i Kongens Ærinde agtede at gjæste hans Rige — saaledes lød Eriks Anbefaling — var ham nøie bekjendt, og han havde endnu aldrig i sine Dage truffen nogen mere retskaffen Mand, hvem man saa ganske kunde lide paa; da han kjendte hans Redelighed, havde han givet ham Tilladelse til i sit Rige at gjøre hvad han vilde for den christelige Religion, og det var hans Bøn, at den svenske Konge vilde give ham samme Tilladelse, da han ikke vilde andet end hvad ret og godt var". Desuagtet var der dog mange Vanskeligheder at overvinde for Ansgar ved hans Ankomst, men det lykkedes ham at trænge igjennem, saa at der lovformelig blev givet Tilladelse til at prædike Christendommen i Sverrig. I Jylland var det Kongen, der af egen Myndighed og personlig Tilbøielighed havde givet denne Tilladelse, men her skete det endog paa Thinge med Almuens Bifald.*)

Netop i de Aar, da Missionen saaledes begyndte at vinde god Fremgang, døde den Mand, der var den første apostoliske Legat til Norden, nemlig Ærkebiskop Ebbo (851). Han havde taget virksom Deel i sin Tids politiske Partikampe, og er derfor ofte bleven meget haardt bedømt af Forskjellige, men sin Kjærlighed til den nordiske Mission bevarede han usvækket til det Sidste, og han var Ansgars

*) Vita Anscharii c. 22—27. (Script. I. p. 471—80.)

hengivne Ven. Til ham var han tyet, da han som Flygtning maatte forlade Rheims, og holdt sig siden ligesom denne til den tydske Kong Ludvig, hvis Gunst han skyldte det, at han i sine sidste Aar blev Biskop i Hildesheim. Altid var han rede til at staae Ansgar bi med Raad og Opmuntringer, naar denne følte sig forsagt og nedbøiet. I deres sidste Samtale havde han blandt andet yttret: „Jeg er vis paa, at hvad vi have begyndt i Herrens Navn, skal bære Frugt i Herren! Det er min Tro, ja jeg veed det sikkert, at hvad vi have begyndt mellem hine Hedningefolk, skal ingensinde forgaae, men det skal ved Guds Naade, bære Frugt og have Fremgang indtil Herrens Navn er kommet til Jordens yderste Grændser". Det var et prophetisk Ord, Ansgar aldrig kunde glemme, og hvoraf han ofte øste Trøst og Opmuntring.*)

Imidlertid fik den nylig stiftede Menighed i Slesvig snart en haard Prøve at bestaae. Ansgars hengivne Ven, Kong Erik, faldt nemlig i et Slag mod sin fordrevne Brodersøn Guttorm (omtr. 854) og efterlod sig kun et Barn Erik den Yngre, der vel fik sin Faders Throne, men som i sin Ungdom blev omgiven af Mænd, der vare Christendommen fiendske. Især gjaldt dette Jarlen i Slesvig ved Navn Hove, efter hvis Tilskyndelse den unge Konge bød, at Kirken i Byen skulde lukkes, og den christelige Gudstjeneste ikke mere øves der, hvorpaa den derværende Præst blev jaget bort. Dette spurgte Ansgar under sit Ophold i Sverrig, og skjøndt det var farligt nok for ham at vende tilbage, nu da alle hans Venner vare borte, betænkte han sig dog ikke længe paa hvad han vilde gjøre, og begav sig i Guds Navn paa Reisen for at tale med Kongen. Paa

*) Vita Anscharii c. 29 (Script. I. p. 484).

Veien overraskedes han imidlertid af et Sendebud fra denne; den omtalte Jarl i Slesvig, der var Christendommen fjendsk, var pludselig falden i Unaade, og Kongen bad om, at Biskoppen atter vilde sende Præsten tilbage til sin Kirke, da han ikke mindre end sin Fader vilde forsøge at erhverve Christi Naade og Biskoppens Venskab. Da Ansgar kom, tilstod Kong Erik strax Christendommen samme Frihed som den havde haft i hans Faders Tid, ja han gjorde endnu mere. Han tillod nemlig, at Kirken i Slesvig maatte faae en Klokke, hvad der tidligere havde været Hedningerne en Gru, og det er netop det, der giver denne Indrømmelse Betydning, at Kirken saaledes aabenlydt turde lade sig høre som en anerkjendt Gudstjeneste, der ikke længer behøvede at øve sin Gjerning i Smug. Fremdeles tillod han, at der maatte bygges en Kirke i Ribe og ansættes en Præst der, hvad der er et Vidnesbyrd om, at Christendommen begyndte at trænge dybere ind i Landet, og ikke blot holdt sig til de sydslesvigske Grændsestrøg*). I Ribe blev altsaa den anden Kirke norden for Eideren bygget, og til Præst ved denne blev Rembert beskikket; rimeligviis den samme, der senere blev Ansgars Efterfølger paa Erkesædet. Dengang var han Ansgars Diakon eller Capellan, og som saadan hans stadige Ledsager; rimeligt er det da, at Ansgar ved sin Afreise har ladet ham tilbage, for der at danne og ordne den første Menighed.**)

At denne Kong Erik den Yngres gunstige Stemning mod Christendommen blev af Varighed, derom har vi et Vidnesbyrd i et Brev, Pave Nicolaus I (858—867)

*) Vita Anscharii c. 28 (Script. I. p. 481. 82).

**) Adam Brem. I. c. 31 (Skole-Udgaven S. 29) jvf. Langebek Script. I. p. 482.

sendte vistnok netop til denne Konge. Anledningen til det var nogle Foræringer, Kongen havde sendt til Rom, og mærkeligt nok er dette Brev, vistnok det første en romersk Pave har skrevet til en dansk Konge, endnu bevaret uden at der med nogen Føie kan reises Tvivl mod dets Ægthed. Kongen var dengang endnu ikke døbt, men Paven glædede sig over „at have hørt om hans Tro, som han endog førend Daabens Naade ved Guds forekommende Barmhjertighed allerede erkjendtes at have," og det var hans Bøn, „at den Gud, der fra først af bød Lyset at skinne frem, som ved sin Helligaands Oplysning adspredte Vankundighedens og Vantroens Mørke i deres Hjerter, som skulde troe — ogsaa vilde drage ham til sin Kundskab, og føre ham til Frelsens Kilde, til det stedsevarende Rige, og det evige Liv".*) At Kong Erik selv er bleven døbt, fortælles ingensteds, og det er derfor ikke sandsynligt. Ogsaa Saxe kjender denne Erik den Unge, hvem han urigtigt kalder en Søn af Sigvald, ligesom han kortelig omtaler den ældre Erik, hvem han kalder en Broder til Harald Klag. Han kjender den yngre Eriks Forhold til Christendommen, og paa Krønikeskrivernes Maade maler han med stærke Farver, idet han taler om hans tidligere „blodige" Forfølgelser, indtil han blev omvendt ved Ansgars Paamindelser, og nu viste ligesaa stor Iver for Christendommen som tidligere imod den.**) En Konges Daab var efter den Tids Betragtning en altfor vigtig Begivenhed til at den skulde blive uomtalt, og naar det derfor ingensteds udtrykkelig siges, er det ikke sandsynligt, at Erik virkelig blev døbt, skjøndt det muligviis kun var politiske Hensyn, for

---

*) Lappenberg, Urkundenbuch. I. Nr. 15. Münters Kirchengeschichte I. S. 578.

**) Saxo ed. Müller I. p. 465; 66.

ikke at støde an mod gammel Sæd, som afholdt ham derfra.

Kong Eriks Hilsen og Gave blev bragt til Rom af Bisskop Salomon fra Constants, der reiste i den tydske Kong Ludvigs Ærinde for hos Pave Nicolaus at erholde Stadfæstelse paa den nye Ordning med det hamborgske Ærkestift, der nu i flere Aar havde været under Forhandling. Denne Sammenhæng forklarer ogsaa hvad der kunde bevæge Kong Erik til dette Skridt. Det maatte nemlig under disse Forhold være Ansgar magtpaaliggende at vække den pavelige Kuries Interesse for den nordiske Mission; det kunde bedst skee, naar en Konge fra hine nordlige Hedningefolk ærefrygtsfuld nærmede sig Rom, og ved Ansgars Forhold til Erik er det ikke uforklarligt, at han kunde bevæge ham til et saadant Skridt. Pave Nicolaus gik ogsaa ganske ind paa Kong Ludvigs Plan og Ansgars Ønsker; ved en pavelig Bulle af 31 Mai 858 blev Ærkesædet i Hamborg paa Grund af Omstændighederne forenet og sammensmeltet med Bispedømmet i Bremen, saaledes at dette for bestandig blev løst fra sin Afhængighed til Cøln's Ærkestift.*) Forholdet, som derved fremkom, var ganske udenfor den canoniske Orden, og derfor havde det ogsaa været saa haardt anfægtet; det var ikke Bispedømmet i Bremen, der blev gjort til et Ærkestift, men det var Ærkebiskoppen i Hamborg, der for Fremtiden tillige skulde være Biskop i Bremen. Den hamborgske Ærkebiskop skulde først ved Missionen mellem de Danske og Svenske samt mellem Slavefolkene ved Østersøens Kyst, indvinde sit Dioces, og for at skaffe Midler dertil, skulde han tillige være Biskop i Bremen. Det er derfor et Beviis paa, hvilken Betydning Pave Nicolaus tillagde den nordiske Mission

*) Lappenberg, Urkundenbuch I. Nr. 14.

og vel særlig Ansgars Virksomhed, at han stadfæstede en saadan Ordning.

I sine sidste Leveaar kunde altsaa Ansgar udeelt offre sine Kræfter til Styrelsen af sit Stift og til Missionen. I Danmark var der altsaa tvende Kirker byggede, een i Slesvig og een i Ribe, hvor der stadig var Præster til at forrette Tjenesten; for Sverrig var der en Biskop ordineret, men Biskop Gautbert vendte efter sin Fordrivelse aldrig mere tilbage, hvorfor han sendte Præster i sit Sted. Disse Præster vexlede hyppig og mellem dem var der tvende danske Mænd; den ene, Anfrid, „født af danske Forældre, ved Ebbo af Rheims opdragen til Guds Tjeneste", forblev der kun kort Tid; den anden, Rembert, ligeledes af dansk Herkomst, blev efter Gautberts Død indviet til Biskop, og han forestod den svenske Kirke i mange Aar frit og uhindret*). Da vi saaledes i Sverrig finde tvende danske Mænd virksomme som Præster, tør vi vistnok antage, at det samme har været Tilfældet i Danmark, skjøndt der Ingen navngives, og det er af Vigtighed at lægge Mærke til for at forstaae den Maade, hvorpaa Missionen blev dreven. Der er i de Beretninger, vi har, aldrig Tale om de Hindringer, Sprogforskjelligheden maatte lægge i Veien for den christelige Prædiken, og navnlig ymtes der aldrig om, hvorvidt Ansgar kunde tale den danske Tunge. Han berømmes som en ivrig og dygtig Prædikant, men dog egentlig kun i sin Stiftsstad, medens han, naar han færdes i Missionen, meest træffes i Underhandling med Konger og Mægtige i

*) Vita Anscharii c. 29. (Script. I. p. 482—4). Denne Rembert var rimeligviis en anden end Ansgars Efterfølger og Biograph, da man efter Sammenhængen maa antage, at han endnu var Biskop i Sverrig, dengang Erkebiskop Rembert skrev sin Forgjængers Levnet.

Landet. Det var vistnok ogsaa fortrinsviis hans Opgave, medens den egentlige christelige Underviisning og Prædiken blev besørget af de Præster, der ledsagede ham. Det maa derved erindres, at han tilbragte de første Aar af sin Mission udelukkende med at opdrage nogle af Landets Børn til Guds Tjeneste, og der kan da vel ingen Tvivl være om, at det fortrinsviis har været mellem disse, han har valgt sine Ledsagere. — Fremdeles var det en Regel, at alle de Præster, der af ham bleve ansatte mellem Hedninger, ikke maatte begjære nogen Løn af Beboerne, men at de, som det hedder, efter Apostlen Pauli Exempel skulde arbeide med egne Hænder, og være tilfredse naar de havde Føde og Klæder.*) Det ærkebiskoppelige Stift skulde altsaa indtil videre underholde dem, men derfor trængte Ansgar til betydelige Pengemidler for sin Mission, og han gjorde det ikke blot af den Grund. Overalt berømmes Ansgar for sin Gavmildhed, og det var hvad der vistnok maatte tiltale Nordboerne, der altid regnede rundhaandet Gavmildhed mellem de kongelige Dyder; han var altid meget godgjørende mod de Fattige; han brugte Penge til at løskjøbe christne Fanger, eller til at løskjøbe Børn af Trællestanden for at opdrage dem i sine Skoler; og endelig pleiede han at give Kongerne og de Mægtige anseelige Gaver for derved at vinde deres Gunst for den christelige Mission. Denne Anvendelse af kostbare Gaver for at berede Christendommen Vei fremhæver allerede Adam af Bremen som noget egent ved Ansgars Fremgangsmaade**); men derved maa dog mærkes, at det skete kun for at kjøbe sig Tilladelse til at prædike, ikke i den Mening derved at vinde nogen enkelt for Christendommen.

*) Vita Anscharii c. 29. (Script. I. p. 484).

**) Adam Brem. II. c. 48. (Skole-Udgaven S. 85).

Skjøndt det ikke kan kaldes egent for den nordiske Mission, saa træder det dog i denne paafaldende stærkt frem, at der skjelnedes mellem Primsignelse som den foreløbige Indvielse og saa den egentlige Daab. Ordet Primsignelse brugtes endnu paa Reformationstiden som eensbetydende med Exorcismen eller Djævlebesværgelsen*), og det vil sige ikke blot Korsbetegnelsen (prima signatio), men ogsaa Besværgelserne, altsaa alt hvad der senere tjener som Indgang til Daaben, til Forskjel fra selve Daabshandlingen, der foregik og endnu foregaaer i Baptisteriet eller ved Døbefunten. Hvad der nu er forbunden til Eet, Indledningen og selve Daaben, det var dengang adskilt, saa at Indledningen kunde foretages for sig som Primsignelse, og selve Daabshandlingen enten opsættes eller maaskee endog ganske undlades. Det var ikke egent for den nordiske Mission, da man ogsaa hører det fra andre Steder og til andre Tider, at saadanne Primsignede opsatte Daaben helst til Dødsøieblikket, for at de i de hvide Daabsklæder som albati, hvidklædte, kunde indgaae i Guds Rige. Det var en Betragtning, som var almindelig blandt de ældste danske Christne, og vi finde ikke, at den egentlig blev modsagt eller dadlet;**) men ganske undlade Daaben og altsaa ringeagte den, fordi man var primsignet, det kunde kun de gjøre, for hvem selve denne Handling var et Skridt, Verdensklogskab havde bragt dem til. Det var Tilfældet med ikke faa Nordboer, især dem der fore i Kjøbmandsfærd, at de lode sig primsigne for at pleie fri Omgang og Samfærdsel med christne Folk uden

*) Dansk Magazin. V. S. 268. „Nu have de allevegne laant af den hellige Kirke den christelige Exorcismus, det er det vi pleie at kalde Primsignelse".

**) Vita Anscharii c. 21. (Script. I. p. 470; 71.)

dog at bryde med deres hedenske Frænder, skjøndt de ikke mere deeltoge i de hedenske Blotninger. Den egentlig kirkelige Betragtning var det, at saadanne Primsignede vare Catechumener eller Lærlinger, der skulde forberedes til at modtage den fulde christelige Daab. — I Almindelighed vare de ældste nordiske Christne tilbøielige til at tilskrive Daaben, som ogsaa de andre kirkelige Indvielser, ikke blot en aandelig men ogsaa en legemlig Virkning, og det var en Betragtning, som vi heller ikke finde blev bestemt modsagt eller dadlet. Det hænger sammen med den hele Maade, hvorpaa man gjerne søgte Beviset for Christendommens Sandhed, nemlig som en Gudsdom, naar man nemlig i Nød og Fare først forgjæves havde anraabt forskjellige hedenske Afguder og da erfarede, at Paakaldelsen af de Christnes Gud kunde hjælpe. Saaledes gjorde Syge paa deres Sotteseng, naar Venner og Frænder forgjæves havde offret til Afguder for deres Helbred, det Løfte at ville blive Christne, og naar saa Præsten kom og døbte dem, bleve de karske. Om Ansgar selv hedder det, at han helbredede Mange ved sin Bøn og Salvelse med hellig Olie*), hvor der altsaa tilskrives Salvelsen i Forening med Ansgars Forbøn en lignende Virkning som hist Daaben. Det kan derved bemærkes, at det var en almindelig Skik paa den Tid i hele Christenheden at anvende Salvelsen med hellig Olie i Forening med Frommes Bønner som mirakuløst Lægemiddel under farefulde Sygdomme, hvad den senere kirkelige Praxis indskrænkede til den sidste Olies Sacramente som en Forberedelse til Døden.**)

---

*) Vita Anscharii c. 33. (Script. I. p. 491.)

**) A. Neander, Allg. Geschichte d. christ. Rel. Dritte Aufl. 1856. II. S. 245 f.

Ville vi danne os den bedste Forestilling om den Tids Christendom, maae vi helst holde os til Ansgars eget Liv, som det er beskrevet for os. I Bremen indrettede han sig ganske paa den Viis, der var anbefalet af de øvrigste frankiske Bisskopper, og fornemmelig var den hellige Martin fra Tours hans Forbillede. Som denne prædikede han selv tit og ofte Guds Ord for Almuen, men havde tillige en Celle, som han kaldte „Hvilens Sted“ og „Sorgens Ven“ hvor han trak sig tilbage til eensomme Betragtninger. Hans daglige Liv var strængt bundet til Munkeregler, men han følte ogsaa, at Fristelsen til forfængelig Selvretfærdighed derved laae nær; et Englesyn mindede ham under en saadan Fristelse om, at Mennesket dog kun er Støv og Leer, og paa sine gamle Dage blandede han tit Vandet med en anden Drik, ikke for at skaffe sig nogen Nydelse men for at undgaae al forfængelig Roes. Til sin Øvelse i Gudsfrygt afskrev han mange fromme Bøger med egen Haand, der indeholdt den almægtige Guds Priis og Synderes Gjendrivelse, eller ogsaa det evige Livs Priis og Helvedes Rædsel, kortsagt, hvad der kunde tjene til at gribe Hjertet. Undertiden nedskrev han ogsaa sine egne Betragtninger, smaae Efternyn til sine Psalmer, men dem nedskrev han kun for sig selv, og først efter hans Død kom de ud mellem Folk. Han havde Psalmerne inddeelte saaledes, at han sang nogle om Dagen, andre om Natten, nogle naar han skulde gaae i Kirke, andre naar han vilde i Seng. Om Morgenen medens han klædte sig paa, sang han gjerne Litaniet (Syndsbekjendelsens Psalme); og var saa enten som tjenstgjørende eller som Tilhører tilstede i Kirken ved tre eller fire Messer; paa Søn- og Festdage besørgede han altid selv Høimessen, naar han ikke havde bestemte Forhindringer, eller han var tilstede som Tilhører. Ved at give

Almisser var han over al Beskrivelse rundhaandet; han oprettede et Hospital for Fattige i Bremen, hvortil han gav Tiende fra nogle Byer; i hele sit Biskopsstift anvendte han Qvægtienden og den tiende Deel af den Tiende, der tilfaldt ham, til Fattiges Underhold, og paa samme Maade Fjerdedelen af det Pengeoffer, der faldt i Klosterkirkerne. Han sørgede altid for Enker og Faderløse, og hvor han vidste, at der var Eneboere (Anachoreter), hvad enten det var Mænd eller Kvinder, saa besøgte han dem hyppig, bestyrkede dem i deres Gudstjeneste, og hjalp dem med, hvad de behøvede. I den lange Faste førend Paaske pleiede han hver Dag i Bremen at beværte fire Fattige, hvis Fødder han først tvættede. Paa samme Maade pleiede han, naar han var paa Bispevisitats i Stiftet, førend han selv satte sig til Bords, at beværte Byens Fattige, og give dem et Beviis paa sin ydmyge Kjærlighed ved at tvætte deres Fødder. Hans Gaver som Prædikant vare henrivende, hvad enten han talte mildt og kjærligt om Guds Naade, eller han varslede om Dommen og de Ugudeliges retfærdige Straf. Stundum var Virkningen af hans Tale mirakuløs; engang da han i en frisisk By talte ivrig imod Søndags-Arbeidet, fortælles der saaledes, at en himmelsk Ild pludselig fortærede nogle af de gjenstridige Spottere til Skræk og Advarsel for Andre.*)

Indtil sit Sidste blev Ansgar sin Ungdoms Begeistring tro, saa Martyrdøden, Døden for Jesu Navns Bekjendelses Skyld, bestandig stod for ham som hans inderligste Ønske, hans kjæreste Forhaabning. Da han i sit 64 Aar blev angreben af en voldsom og langvarig Blodgang, mærkede han nok, at Døden nærmede sig, men da var det hans største

*) Vita Anscharii c. 30. 31. (Script. I. p. 465—90.)

Sorg, at han maatte opgive hiint Haab, og det trykkede ham mere end selve de legemlige Lidelser. Han talte med sin kjæreste Discipel Rembert derom, og endskjøndt denne foreholdt ham, hvor megen Møie og Besvær han havde udstaaet i Guds Tjeneste, saa kunde det dog ikke trøste ham over Haabet at komme til Herren, smykket med Martyriets Krone. Men Herren lod ikke sin Tjener døe i denne Sorg. Engang under Gudstjenesten, da han tænkte paa denne Sorg, følte han sin Aand henrykt og hørte en Røst, der sagde til ham: „Forlad dig sikkert derpaa; i begge Henseender vil Gud vise sin Miskundhed, han vil forlade Dig de Synder, der trykke Dit Hjerte, og han vil opfylde alt hvad han har lovet". Dette Tilsagn beroligede ham, og nu beredte han sig paa sin Bortgang. For at beskikke sit Huus, lod han alle sit nye Erkesædes Breve og Privilegier samt alle dem, der angik den nordiske Mission, afskrive og forsende til alle frankiske Biskopper, for at de kunde være vitterlige for Alle, idet han tillige udbad sig deres Forbøn for Missionens videre Fremgang, „thi ved Christi Naade er allerede Kirken grundet hos de Danske og Svenske, saa at Præster uden Forhindring frit kunne varetage deres Forretning"*). — Da hans Sygdom havde varet i tre Maaneder, og Helligtrekongers Fest var gaaet forbi, begyndte han at ønske, at han maatte skilles fra Verden Marie Renselses-Dag (d. 2 Febr.). Han anordnede et Maaltid for Geistligheden og de Fattige til den Dag, lod Helligaftenen iforveien (Dagens Vigilie) tænde tre Voxlys af fortrinligt Vox, eet foran Vor Frues, eet foran St. Peders og eet foran St. Hans Alter, med den Bøn, at de vilde modtage hans Aand ved dens Skilsmisse fra Legemet, som de havde

*) Lappenberg. Urkundenbuch I. Nr. 17 og 18.

været hans himmelske Ledsagere i hans Ungdoms Drømmesyn. Paa selve Festdagen ordnede han selv, hvor syg han end var, Præsternes Messe, samt Prædikenen for Almuen, og vilde Intet nyde, førend den offentlige Tjeneste var tilende. Den øvrige Deel af Dagen formanede han dem, der stod omkring hans Leie, til Iver i Guds Tjeneste, men især laae Missionen mellem Hedningerne ham paa Hjerte; om Natten sang de tilstedeværende Brødre Litaniet og Davidspsalmerne, og derpaa efter hans egen Begjæring den ambrosianske Hymne Tedeum og den athanasianske Bekjendelse Qvicumque vult salvus fieri. Da den følgende Dags Morgen brød frem, blev der læst Messe for ham, hvorpaa han nød Nadveren baade Brødet og Vinen, bad saa med opløftede Hænder, at Gud vilde tilgive Enhver, der havde forsyndet sig imod ham, og gjentog idelig for sig selv følgende Suk: „Efter Din Barmhjertighed, kom mig ihu, formedelst Din Godhed, Herre!" — „Gud, vær mig Synder naadig!" — „I Dine Hænder befaler jeg min Aand!" — „Du har forløst mig Herre, Sandheds Gud!" Da Stemmen ikke længer vilde staae ham bi, bad han en Broder, venteligt Rembert, om at sige dem frem i hans Sted. Med Blikket vendt mod Himlen anbefalede han sin Sjæl til Herrens Naade, og udaandede sit Liv. Hans afsjælede Legeme blev som Skik og Brug var gjennemrøget med vellugtende Røgelse, lagt paa en Baare, og bragt til Domkirken, hvor det blev begravet foran Vor Frues Alter under Alles Taarer, især Præsternes, de Faderløses, Enkernes og de Fattiges, der i ham havde tabt en Fader og en Ven.*)

---

*) Vita Anscharii c. 33. 34. (Script. I. p. 491—93). Adam Brem. I. c. 36 (Skole-Udgaven S. 31.)

Saaledes døde (d. 3. Febr. 865) den Mand, der var det udvalgte Redskab til Evangeliets Forkyndelse i Norden, i en Kreds af Venner og Disciple, der hang ved ham med barnlig Kjærlighed, og Rygtet om hans Fromhed bredte sig vidt, saa at hans Navn endnu to Aar efter hans Død havde vundet Helgenære i hele Kirken. Dengang var det endnu ikke den romerske Curies udelukkende Forret at tildele Afdøde Helgennavnet, og der kan ingen Tvivl være om, at hans Eftermand Rembert jo strax har sørget for, at dette Navn og denne Ære paa den efter Tidens Brug sømmeligste Maade er bleven Ansgar til Deel, naar han slutter sin ofte omtalte Levnetsbeskrivelse paa følgende Maade: „Hvorledes skulde man med Rette kunne negte at han var Martyr? Thi dersom alene et Liv, der endes med Lidelse, regnes for Martyrium, saa kunde Herren aldrig sige, at den hellige Evangelist Johannes skulde drikke hans Kalk, om hvem vi veed at han ikke endte Livet med et saadant Martyrium. Han var en Martyr, fordi, efter det apostoliske Ord, Verden var korsfæstet for ham og han for Verden; han var en Martyr, fordi han under Djævelens Fristelser, Kjødets Tillokkelser, Hedningers Forfølgelser altid forblev uforfærdet, ubevægelig, uovervundet indtil sit Livs Ende; han var en Martyr, fordi Martyr betyder Vidne, og han netop altid stod som et Vidne om Guds Ord og den Korsfæstedes Navn". Hans Fest blev holdt den 3. Febr., og efter gamle Beretninger skal allerede Pave Nicolaus († 867) høitidelig paa en stor Synode have stadfæstet hans Canonisation.*) — Endnu maae vi omtale de Skrifter, der tillægges Ansgar. Vita et miracula sancti

*) Fr. Hammerich, De Remberto Archiepiscopo. 1834. p. 68. jf. Münter, I S. 320 fgd.

Willehadi*), en Levnetsbeskrivelse af Biskop Wilhad eller Villads, den første Biskop i Bremen, omtaler allerede Adam som forfattet af ham, idet han fortæller, at Ansgar lod sin Forgjængers Reliqvier flytte ind i Bremens Domkirke,**) og selve Skriftet udgiver sig ogsaa for at være Ansgars; men dennes Levnetsbeskriver veed ikke noget herom, skjøndt der var god Leilighed til at omtale det, og Tvivlen om Angivelsens Rigtighed bestyrkes ved selve Skriftets Indhold, der uden at give nogen egentlig historisk Oplysning, uden at udtale nogen dybere christelig beaandet Betragtning, paa de tørre Helgenlegenders Viis blot leger med det Mirakuløse***). Større Sandsynlighed er der for, at de Pigmenta, som længe ansaaes for tabte, men som nylig ere fremdragne efter en ældgammel Tryk†), virkelig hidrøre fra ham; de ere Efternyn af Psalmerne, som man har dem fra Flere af den Tids fromme Mænd, Beda, Alcuin o. a.; de ere fromme Betragtninger, nedskrevne efter Dieblikkets Indskydelse til egen Opbyggelse, ikke blot over Davids Psalmer, men ogsaa over Høisangen, og over de kirkelige Hymner Tedeum og Symbolum qvicumqve. — Endelig har Ansgars Diarium s. Manuale været meget omtalt og efterspurgt, da man ventede i denne hans egenhændige Dagbog at finde de paalideligste Oplysninger om hans Gjerning; men det nævnes kun i et senere Makværk, nemlig Annales Corbeienses hos Leipnitz, som nu almindelig er aner-

---

*) Script. rer. Danic. I. p. 342—60.

**) Adam Brem. I. c. 33. (Skole-Udgaven S. 30.)

***) Jfr. Grundtvig, Dannevirke. III. S. 149. 158.

†) Lappenberg i „Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte". II.

kjendt for nægte, og dermed er ogsaa Spørgsmaalet efter denne Ansgars Dagbog falden bort.*)

Samme Dag som Ansgar døde, blev Rembert valgt til hans Efterfølger. Under hans Sygeleie havde der været Tale om dette Valg, og ved denne Leilighed yttrede Ansgar, at Rembert vilde være værdigere til Ærkesædet end han til Diakonatet, men iøvrigt tilkom det ikke ham at sige noget om Valget.**) Udentvivl ligger deri en Hentydning til Remberts daværende Embedsstilling; han var Ærkebispens Diakon, og som saadan hans bestandige Ledsager og Medhjælper i Embedets Forretninger; han havde, hvad man efter den senere Tids Titulatur vilde kalde, det første Prælatur ved Domkapitlet, og var derved altsaa nærmest til at blive hans Efterfølger.***) Han blev valgt af Clerus og Folket, det vil sige, af Domkirkens Geistlighed, det senere Domkapitel, med Menighedens Samtykke; derpaa blev han af tvende Prælater ført til Kong Ludvig den Tydske for af ham at modtage Bispeps-Staven, og efter hans Bestemmelse blev han ordineret af Ærkebiskoppen af Maynz i Overværelse af tvende Biskopper. Pave Nicolaus I. stadfæstede ham i denne hans Værdighed ved et Brev, dat. Dec. 867, og sendte ham det ærkebiskoppelige Pallium.†)

Af hans tidligere Liv kjende vi enkelte Træk. Engang da Ansgar opholdt sig i sit flanderske Kloster Turholt, altsaa i de tidligere Aar af sin Missionsvirksomhed, lagde han

*) Script. I. p. 486 b. anfører Langebek alle de Skrifter man har tillagt Ansgar.

**) Vita Remberti c. 10. (Script. II. p. 133) cf. Script. I. p. 367.

***) Script. I. p. 125. Langebeks Note h.

†) Lappenberg, Urkundenbuch. I. Nr. 19.

Mærke til en Dreng, der med stille Alvor gik til Kirke, medens de Andre fulgte under laad Latter, og denne Dreng var Rembert. Han var altsaa fra Flandern, men hans Herkomst er iøvrigt ubekjendt, og Formodningen om, at han skulde være Dansk af Fødsel, hidrører fra, at man antager ham for at være den samme som den Rembert, der i Ansgars Levnet omtales som Bisskop i Sverrig, hvad imidlertid ikke er rimeligt. Med Forældrenes Minde fik Ansgar ham bestemt for den geistlige Stand, og satte ham da i Klosterskolen. Her blev han snart vakt til alvorlige Tanker ved Læsningen af de hedenske Philosophers Skrifter, idet Betragtningen af Dødens Nærhed paatrængte sig ham, og han fandt Skriftens væsentlige Indhold i Jesu Sirachs Formaning (7, 36): „Tænk paa Din Død i al Din Tale, og Du skal ikke synde evindelig!“ *) I Ansgars senere Aar var han, som vi ofte have seet, dennes fortrolige Ven og stadige Ledsager. Han havde ikke bundet sig til nogen Klosterregel, men han havde lovet Ansgar at gjøre det, og han indfriede dette Løfte. Strax efter at han var bleven ordineret til Ærkebisskop, begav han sig derfor til Klosteret Ny Corvei. Her tog han Klædet, og aflagde det Løfte at ville følge Benedikts Regel, saavidt hans Embede tillod. I Klosteret kunde han ikke blive, men en af Klosterbrødrene Adelgar blev hans stadige Ledsager, for at veilede og trøste ham under hans fromme Øvelser. Denne Adelgar var hans Diakon, altsaa i samme Stilling hos ham som han tidligere havde staaet i hos Ansgar, og ligesom Rembert blev Ansgars saaledes blev han atter Remberts Efterfølger i Ærkesædet.**)

Om Remberts Virksomhed for den nordiske Mission

*) Vita Remberti c. 3. 5. (Script. II. p. 127—29.)

**) Ibid. c. 12. (Script. II. p. 135, 36.)

hedder det kun i Almindelighed i hans Levnetsbeskrivelse, at han tog sig ufortrødent af Sagen; saa ofte hans øvrige Forretninger tillode det, var han selv tilstede ved Missionen, og havde altid Præster ansatte, som kunde prædike Guds Ord for Hedningerne og trøste de christne Fanger, ved de Kirker, som vare oprettede i hine fjærne Lande. Leilighedsviis tales der om et Besøg af Rembert i Slesvig, men kun for at fremhæve et Exempel paa hans Godgjørenhed. Da han var i den Egn, blev der paa Veien ført nogle Fanger forbi ham, og mellem disse var der en christelig Nonne, som for at give sig tilkjende, først hilsede ham med Ærbødighed og derpaa begyndte at synge nogle Psalmer. Da Biskoppen blev opmærksom paa hende, vilde han strax løskjøbe hende, og selv da Hedningerne i Løsepenge forlangte hans egen Ridehest, sprang han af den og gav dem den.*). I en gammel kort Optegnelse om Bremens Ærkebiskopper hedder det, at Rembert grundlagde Kirken i Ribe; man kan forstaae dette saaledes, at den Bygning, hvis Opførelse blev begyndt i Ansgars Tid, blev fuldført af ham, dersom man ikke vil antage, at han har opført en ny, efterat den forrige var bleven afbrudt og forstyrret. I ethvert Fald seer man, at Remberts Virksomhed fortrinsviis knyttes til Ribe, ligesom Ansgars til Slesvig, og det er altid et betydeligt Fremskridt for Missionen. Fremdeles hedder det om ham sammesteds, at han døbte en dansk Konge, ligesom kort efter at han ogsaa døbte den svenske,**) men desværre er denne Angivelse ogsaa blottet for alle videre Oplysninger. Man kunde fristes til at gjætte paa den fra Ansgar bekjendte Erik den Unge, men, som ovenfor

*) Vita Remberti c. 19. (Script. I. p. 140.)

**) De ecclesia Bremensi; Script. I. p. 367.

bemærket, er der Ingen, der veed at fortælle om hans Daab, og Islænderne fortælle endog, at han afkastede Christendommen kort før sin Død*); nu nævnes der vistnok flere Navne paa danske Konger paa den Tid, men de nævnes alle som vilde Vikinger, der ødelagde Kirker og Klostere paa deres Hærjinger i Frankernes Land, saa mellem dem kan man sikkert ikke søge den døbte Konge.

Overhoved kan det neppe have været mange Aar, Rembert uforstyrret kunde fortsætte Missionen, da der snart, ved Kong Ludvigs Død (876), atter udbrød urolige Tider. Man mærker ogsaa Spor af denne Uro i de faa Træk, der berettes os om hans Liv. „Paa den Tid vare næsten alle Dele af Frankernes Rige udsatte for frygtelige Angreb af Barbarerne“, saaledes indledes en lille Beretning, der fortæller om Remberts Uforsagthed. Engang da han opholdt sig i en frisisk By Nordwidi, blev denne udsat for et morderisk Angreb, saa Indbyggerne tænkte paa Flugt, men efter Remberts kraftige Tiltale og trøstefulde Opmuntring holdt de Stand, og det kom til et Slag, hvori over 10 Tusinde af Vikingerne faldt, foruden dem der druknede paa Flugten. Derfor er endnu den Dag idag — føier Adam af Bremen til — Remberts Navn i stor Anseelse i Frisland, og endnu er den Høi, paa hvilken den Hellige bad under Slaget, kjendelig derved, at den er altid grøn.**) Ved mange Leiligheder berømmes Rembert for sin Iver i at løskjøbe christne Fanger, der altsaa vare bortranede under Vikingetogenes Hærjinger, og derom er der bevaret os et af de smukkeste Træk i hans Liv. Naar han havde anvendt alt hvad der stod til hans Raadighed i det Øiemed, og det

*) Fornmanna Sögur XI. S. 407.

**) Adam Brem. I. c. 41. (Skole-Udgave S. 34—35).

ikke var tilstrækkeligt, tog han ikke i Betænkning ogsaa at bruge Alterets Kalk og Disk til Løsepenge. Da Rogen spurgte, om det var rigtigt, svarede han: „Jeg veed det nok, at Kirketjenestens Redskaber bør behandles sømmeligt, og at vi ere helligt forpligtede til at anvende dem efter Bestemmelsen. Men dog gjælder det mere for Gud at komme christne Fanger til Hjælp, der ere stædte i Nød, end at gjemme hvad der er henlagt. Naar Nøden tvinger til at vælge mellem to gode Ting, maa man vælge det bedste og undlade det ringere. Derfor handler jeg ret, naar der ingen anden Udvei er, ved at løskjøbe en Christen, som er Guds Barn, med Kirkens Skatte, da vi altid kunne faae hvad der er fornødent til den hellige Tjenestes Brug, medens Tabet er uerstatteligt, hvis en Christen falder fra under Trældommens Pine".*)

Rembert beklædte Erkesædet i Aarene 865—888, men nogle Aar før sin Død fik han Adelgar, sin Diakon, Munken fra Corvei, beskikket til sin Medhjælper, medens Kong Ludvigs Sønner, Ludvig og Carl, herskede (876—882), da han mærkede Alderdommens Svækkelse og dertil leed af Podagra. Adelgar skulde hjælpe ham ved de biskoppelige Forretninger, at besørge Visitatsen i Stiftet, besøge Concilier, og naar det var fornødent, møde i Leding eller ved Keiserens Hof med det tilbørlige Følge. Kort efter blev han tillige udvalgt til Remberts Efterfølger. I sit sidste Leveaar bemærkede Rembert Forbuddene paa sin nærforestaaende Død. Et af disse fortalte han sine Nærmeste. „Det forekom mig, fortalte han, at jeg var i en Kirke sammen med Ansgar, men skilt fra ham ved en Muur, og jeg saae en stor Skare Mennesker, som ivrig søgte noget. Ansgar spurgte, hvad

*) Vita Remberti c. 18. (Script. II. p. 140).

det var, og da de svarede, at det var min (Biskops-) Ring, svarede han, at de skulde holde op med at søge, for den vilde han have med sig". Under sin Sygdom læste han bestandig Psalmer og de hellige Lectier; syv Dage før sin Død lod han sig salve med den hellige Olie og nød Herrens Legemes og Blods Sacramente, hvilket han siden nød hver Dag indtil det Sidste. Han døde med den Bøn til de forsamlede Præster og Brødre, at de vilde tilgive hvad han maatte have forsyndet sig imod dem, ligesom han var villig til at tilgive Enhver, der maatte have forseet sig imod ham. Han blev begravet udenfor Domkirken og hans Efterfølger Adelgar byggede et Kapel over hans Grav.*) Ogsaa Remberts Navn blev indskreven paa Helgenlisten, maaskee allerede ved hans Efterfølger Adelgar, og hans Festdag blev i de fleste Martyrologier ansat til d. 4. Febr., rimeligviis for at bringe hans Dag i den nærmeste Forbindelse med Ansgars (d. 3. Febr.), ligesom hans Liv havde været.**)

Det bedste Vidnesbyrd, Rembert har efterladt sig, er hans Levnetsbeskrivelse af Ansgar, der rager høit op over alt hvad Middelalderens Klostere i Krøniker eller Helgenlegender ellers har efterladt os, og kan tilfulde hævde sin Plads ved Siden af det bedste, vi har fra den ældste christne Tid. Vistnok har i den Henseende Ansgar selv det største Krav paa Berømmelse, men der udfordres et skarpt Øie til klart at opfatte det christeligt Ophøiede som til at gjengive det reent, simpelt og træffende, og Roesen derfor tilkommer Rembert, idet Kjærligheden, ja Beundringen for hans faderlige Ven havde skjærpet hans Syn. Man mærker bedst

*) Vita Remberti c. 23—25 (Script. II. p. 143—45).

**) Fr. Hammerich, De Remberto p. 120—21.

Afstanden ved at sammenligne Ansgars Levnet med Remberts, der er forfattet ikke længe efter hans Død, medens Adelgar endnu levede. Det hører ingenlunde til de ringeste i sin Art, men hvor farveløs, sønderhugget og mat er ikke her Fortællingen, anlagt efter Skriverens bedste Skjøn til Remberts Forherligelse, eller for at faae Leilighed til at anbringe en eller anden moralsk Formaning. Det er overhoved ikke blot som Levnetsbeskriver, men i hele hans Færd Remberts største Roes, at han var Ansgars tro og hengivne Discipel, hvorfor det er charakteristisk for ham, hvad han engang selv yttrede: „hvad jeg skal gjøre eller lade, eller hvad Fremtiden skal bringe mig, derom erholder jeg gjerne et Vink ved min Herre og Forgjænger Ansgars Aabenbarelse, thi han pleier altid ved sit Minespil at give mig tilkjende, hvorledes jeg skal bære mig ad, og hvad jeg seer, der er hans Mening, det kan intet bringe mig fra at gjøre".*)

Under Remberts tre nærmeste Efterfølgere Adelgar (888—909), Hoger (909—16) og Reginvard (916) høre vi ikke om nogen Virksomhed fra Bremen af til Nordens Omvendelse, og allerede i de ti sidste Aar af Remberts Episkopat vare Forholdene som vi have seet yderst ugunstige for Missionen. Man maatte altsaa antage, at den nye Plantning under saadanne Storme vilde være stærkt truet i sin Væxt, og staae Fare for fuldstændig at visne hen, men tvertimod tyder alle historiske Mærker paa, at Christendommen var i stadig Fremgang her i Landet, selv naar Forbindelsen med Bremen var afbrudt, og det kan kun forklares deraf, at der var andre Kilder end Bremen og Nordtydskland, hvorfra den sugede sin Næring. Desværre er

*) Vita Remberti c. 20 (Script. II. p. 141).

hele det niende Aarhundrede, ja hele Tiden fra Regner Lodbrog til Gorm den Gamle og Harald Blaatand, det Afsnit, der er fattigst paa Sagn, saa at Saxe i Grunden veed meget lidt at fortælle derom, og det er alene de latinske Kroniker fra nordtydske Klostere, fornemmelig Beretningerne om Ebbos og Ansgars Mission, der kaste noget Lys over de borgerlige Forhold paa den Tid; hvor de ophøre, rave vi atter fuldstændigt i Mørke. Selv de spredte Bemærkninger, der findes hist og her om danske Konger fra den Tid, bidrage ved den sparsomme Oplysning de give, kun til endmere at overtyde os om det fuldstændige Mørke, hvori vi rave, og skjøndt de nok have givet Anledning til forskjellige dristige Gisninger, saa ere disse dog saa løse, at de ikke fortjene synderlig Opmærksomhed. Alting tyder imidlertid paa, at i hele denne Tid var Samfærdselen mellem Danmark og England meget levende, og der kan da neppe være nogen Tvivl om, at det jo har været derfra, den nylig plantede Christendom har suget sin meste Næring. Adam af Bremen kjender nok denne engelske Indvirkning til Christendommens Udbredelse i Norden, men han henlægger den egentlig til en senere Tid, og efter hans Ytringer gjælder den mere Norge end Danmark. Derved maa dog bemærkes, at Adam betragter den med kjendelig Uvillie som et ubeføiet Indgreb i den hamborgske Kirkes Rettigheder, og man har derfor al Grund til at lægge langt større Vægt paa de spredte og løse Ytringer, han af og til lader falde derom, end han egentlig selv vil have lagt derpaa. I Anledning af den norske Konge Olaf Trygvesens Omvendelse yttrer han nemlig: „Andre sige, at baade fordum og dengang vandrede engelske Biskopper og Præster ud fra deres Hjem for at forkynde Evangeliet; hvis det er sandt, saa er den hamborgske Moderkirke ikke misundelig, om Uvedkom-

mende ville gjøre vel imod dens Børn", hvorpaa han anvender Apostelen Pauli Ord Phil. 1, 15—18: Christus forkyndes dog paa enhver Maade, være sig paa Skrømt eller i Sandhed.*) En saadan Yttring maa nødvendig vække Formodning om, at den engelske Indvirkning „baade fordum og dengang" har været større end Adam vil lade gjælde, og denne Formodning vinder Bekræftelse fra flere Sider. Saxe fortæller om en dansk Konge, Frode, at han, efter med Held at have undertvunget de danske Provindser, gik til England og lod sig døbe der, samt at han, for ogsaa at sørge for sit Folks Salighed, henvendte sig til Pave Agapetus for af ham at udbede sig christne Lærere.**) Denne Efterretning vilde være af stor Interesse dersom den var paalidelig, men det vil neppe Nogen kunne paastaae; der var i Slutningen af det niende Aarhundrede, da den omtalte Konge skulde have levet, ingen Pave af det Navn; Agapetus II., som ligger nærmest, var Pave 946—56, og Kong Frodes Regering maatte altsaa falde i den Tid, hvad ogsaa stemmer med en anden gammel Beretning, der siger at han blev døbt af Erkebiskop Unni i Bremen (omtrent 936)***); han har da rimeligviis været en Underkonge over en Deel af Jylland i Gorm den Gamles Dage. Man har paa Grund af denne Usikkerhed i Beretningen om ham, endog meent, at det hele var en Misforstaaelse af gamle engelske Viser†); men skjøndt denne Slutning dog mueligviis turde være for dristig, bliver der af Saxes Be-

---

*) Adam Brem. II. c. 35. (Skole-Udgaven S. 75.)

**) Saxo ed. Müller I. p. 467.

***) Chron. Rosk. Script. I. p. 375.

†) P. A. Munch, Om den foregivne Kong Frode i Jylland (Lange, Norsk Tidsskrift V. S. 46—55.)

retning her dog ikke andet tilbage for os, end Saxes Formening, at gamle danske Konger antog Daab og Christendom i England. Dette stemmer ogsaa med de engelske Fortællinger. Paa den Tid herskede den kraftige Alfred den Store i England (871—901), der vældigt haandhævede den engelske Magt mod de indtrængende Danske. Deres Konge var den frygtelige Gudrun, der havde hærjet og plyndret vidt og bredt, indtil han blev overvunden af Alfred i Slaget ved Ethadun (873), og nu maatte beqvemme sig til at indgaae Forlig. Han lod sig tilligemed tredive af sine ypperste Mænd døbe i Alre ved Langport i Sommersetshire, og modtog derpaa Østangeln i Forlening som sit Rige, da Befolkningen der meest bestod af Danske.*) Man har meent, at denne Gudrun eller Gurmund, som han ogsaa kaldes, har været den samme som Gorm den Gamle i Danmark, der altsaa efter sin Hjemkomst ganske fornegtede den Daab, han havde modtaget i England, da Gorm den Gamle altid skildres som en vild Hedning. Det er imidlertid kun en lærd Formodning, men utvivlsomt er det, at der altsaa var danske christnede Riger i England, og da disse stadig vedligeholdt den nøieste Forbindelse med Moderlandet, saa er intet rimeligere, end at det ogsaa har været en Vei til Christendommens Udbredelse og Befæstelse i det egentlige Danmark. I Forbindelse hermed maae vi omtale et gammelt Sagn om den engelske Skytshelgen St. Albani Reliqvier. Den berømte franske Krønikeskriver Matthæus fra Paris fortæller nemlig, at danske Vikinger engang overfaldt St. Albani Kloster i Hertfordshire, dengang Vilnoth var Abbed der, ranede Helligdommen og førte den med sig til Danmark; men føier rigtignok til, at en Munk fra samme

*) Suhm, Danmarks Historie. II. S. 328—33.

Kloster atter stjal den derfra og førte saaledes St. Albans Been tilbage.*) Det var Odense, der senere hen gjorde Paastand paa at eie den engelske St. Albans ægte Reliqvier, og meget tyder paa, at denne By fortrinsviis var et Udgangspunkt for den engelske Mission. Fra gammel Tid af var der her en Kirke indviet St. Alban; i Løbet af det tiende Aarhundrede dukker der her pludselig en Bispestol frem, hvorom de tydske Beretninger, navnlig Adam af Bremen, intet veed at fortælle, og endelig bevarede dens Klostergeistlige senere stadig en nøie Forbindelse med England. Det er idetmindste Vink om, at Christendommens Udbredelse her, og da vel ikke her alene, blev dreven andenstedsfra end fra Bremen, og da vel navnlig fra England. Skaane og de danske Øer vare, saavidt vi kunne skjønne, ganske uberørte af Ansgars Missionsvirksomhed, og det var da vel nærmest dem, der, efter hvad Sagnet fortæller, ligesom ranede Christendommens Velsignelse fra England. Det er imidlertid neppe tilfældigt, at vi savne al nøiere Underretning om denne Missionsvirksomhed; fra Hamborg af blev den dreven planmæssig, efter lovformelig Sanction fra den romerske Stol, ledet af Mænd, der offrede denne Gjerning deres Livs Virksomhed; fra England blev den dreven leilighedsviis og saa at sige uvilkaarlig, under den stadige, snart fjendtlige snart fredelige, Samfærdsel, uden at der rager Enkeltmænd frem, hvis Navne have bevaret sig i Erindringen; men derfor har denne Virksomhed ikke været uden Frugt og Betydning, og man kan kun paa den Viis forklare, hvorledes Christendommen ved Aarhundredets Slutning kunde være saa almindelig kjendt over hele Landet, som den dog

---

*) Suhm, Danmarks Hist. II. S. 338 fgd. 590 fgd., hvor begge Steder det samme fortælles.

skikkert var, idetmindste forsaavidt, at de gamle hedenske Skikke paa mange Steder vare blandede med de nye christelige.

Andet Stykke.

Kongerne Gorm, Harald og Svend.

(Det tiende Aarhundrede.)

Vi have seet, hvorledes Christendommen først skaffede sig Indgang imellem det danske Folk, og skulle nu dvæle ved Skildringen af Hedenskabets Undergang, som optager hele det tiende Aarhundrede. Denne Skildring maa knytte sig til Kongernes Navne, fordi vi ikke har andet end korte og ganske almindelige Bemærkninger om de egentlige Prædikanteres præstelige Virksomhed, medens Kongernes hele Stilling i denne Tid saa at sige er betinget ved deres Forhold til Christendommen, fordi denne nu har grebet saa vidt om sig, at den er bleven en borgerlig Partisag. Brydningen foregaaer under forskjellige Omslag, og disse Omslag ere af Krønikeskriverne udmalede med stærke, vistnok meget for stærke Farver, medens Betragtningen i det Hele viser, at der er en stadig Fremadskriden, indtil Christendommen mod Aarhundredets Slutning, man kunde fristes til at sige, med de aandelige Naturloves uimodstaaelige Magt, havde gjennemtrængt det hele Folk.

I Begyndelsen af dette Aarhundrede var det, at Leirekongen Gorm den Gamle med Undertvingelse eller Udryddelse af alle Smaakonger samlede det danske Rige; men denne saa mærkelig og med Hensyn til sine Følger saa vigtige Begivenhed er i alle Enkeltheder fuldkommen ubekjendt.

Hvad der derimod altid fortælles om Gorm, er det, at han ikke blot selv var Hedning, men ogsaa afgjort fjendtlig stemt mod Christendommen. Hardeknud Orm kalder Adam af Bremen ham; Orm er rimeligvüs det samme Navn som Gorm, og Hardeknud er føiet til enten ved en Forvexling med hans Søn af dette Navn, eller som et Fællesnavn for alle danske Konger, Knudlinger; et Par andre tydske Krønikeskrivere kalde ham alene ved dette Navn. „Hardeknud Orm — siger Adam — herskede som den grusomste Orm (et dansk Ordspil, der neppe var Adam ubevidst), og viste sig ikke lidt fjendtlig mod det christne Folk; han stræbte aldeles at udslette den Christendom, der fandtes i Danmark, jagede Guds Præster ud over sine Grændser, og lod Mange døe ved grulige Pinsler“ *). I en lignende Tone taler Saxe om ham. „Han nærede altid et fjendsk Sind mod Religionen, og søgte da fuldkommen at berøve de Christne al Agtelse som om de vare de grueligste Mennesker. Alle, som fulgte denne Leveregel, holdt han ikke op med at forfølge med enhver Art Haan og Spot. Ja endog for at gjenoprette den gamle Afgudsdyrkelse, ødelagde han i Bund og Grund den Kirke, der af fromme Mænd var bygget i Slesvig, som om det var et gudsbespotteligt, afgudisk Huus; da han ikke kunde straffe dem paa Livet, vilde han dog krænke dem med at berøve dem deres Helligdom“.**) Skildringen af Gorms Charakteer er altsaa omtrent den samme, men hans Fremgangsmaade bliver efter denne ikke saa blodig, som Adam vækker Formodningen om, og Saxe har her bevaret et bestemt historisk Træk, idet han nævner Kirken i Slesvig, „opført af fromme Mænd“ (religiosi d. v. s. Munke),

---

*) Adam Brem. I. c. 57 (Skole-Udgaven S. 44; 45).

**) Saxo ed. Müller I. p. 468.

altsaa den af Ansgar opførte Kirke, og siger os, det var den, Gorm ødelagde. Det er ogsaa det eneste Træk, hvis Sammenhæng lader sig oplyse, medens alt hvad der ellers i reen Almindelighed siges om Gorms Forfølgelser ganske har Charakteren af det Sagnagtige, og der er ikke bevaret saameget som et Navn, paa en af de christne Præster, der skulde have lidt Martyrdøden eller vare blevne udjagede af Landet. Ligesaa enige som alle Krønikeskriverne ere i at laste Kong Gorms Grumhed, ere de paa den anden Side i at berømme hans Dronning Thyre Danebod for hendes Mildhed og Vennesælhed navnlig mod de Christne. Saxe vil endog, at hun selv var Christen, en Datter af Kong Edelred i England, og denne Angivelse har altid sin Betydning som et yderligere Vidnesbyrd om Saxes Mening, at den levende Forbindelse med England bidrog allerede tidlig meget til Christendommens Udbredelse, vel især paa de danske Øer. Iøvrigt er denne Angivelse afviist som uefterrettelig, saa at sige, af alle lærde Forskere, men naar disse i Modsætning hertil lægge Vægt paa Islændernes Ord, at Dronning Thyre var en Datter af en sønderjydsk Jarl Harald Klag eller Klagharald, saa er det vistnok, at Islænderne i Almindelighed ere langt nøiagtigere og paalideligere hvad Navne og Tidsforhold angaaer end Saxe, men i dette Tilfælde er der dog den Mislighed ved, at man heller ikke veed, hvem denne yngre Klagharald kan have været, da han naturligviis ikke kan være den samme, som hans ofte omtalte Navne, der blev døbt af Keiser Ludvig i Maynz.*) En anden dansk Krønikeskriver Svend Aagesen benegter det udtrykkeligt, at Thyre var Christen; „hvis

*) Jfr. Petersen, Danmarks Hist. i Hedenold. II, 1836. S. 564—65.

hun havde været tvættet i Daabens Kilde, siger han, vilde man kunde holdt hende for Dronningen af Saba, naar hun kun havde været ret i Troen" *); men det Vidnesbyrd faaer hun dog af de Fleste, at hun var venlig stemt mod de Christne, saa at hun ved sin Mildhed gjorde godt, hvad Gorm ved sin Grumhed forsyndede sig.

Det var Leirekongen, der med Gorm udstrakte sin Enevælde over hele Danmarks Rige, og derved fortrængte eller undertvang de nørre- og sønderjydske Smaakonger. Det var hos disse, den tydske Indflydelse saa stærkt havde gjort sig gjældende, samtidig med Christendommens Indførelse fra Hamborg af, og derved kom de danske Overkonger, der samlede Fællesstaten, strax fra først af i et fjendtligt Forhold til de tydske Keisere, der er kjendelig gjennem hele dette Aarhundrede. De idelige Feider mellem det tydske Rige og Danmark i denne Tid have derfor deres store kirkehistoriske Betydning, fordi det var gjennem dem den christne Mission fra Tydskland af banede sig Vei; men derfor tør vi dog ikke ubetinget sige, at de danske Kongers Forhold til Tydskland tillige afgjorde deres Forhold til Christendommen. Det er den Betragtning, de tydske Krønikeskrivere gjerne følge, saa at hvad der bøiede sig for Keiseren tillige bøiede sig for Christendommen, ligesom omvendt, hvad der modsatte sig Keiseren var vildt Hedenskab. Forsaavidt er den vistnok rigtig, at venligt Forlig med Keiseren kun kunde vindes ved, at Landet aabnedes for tydske Præster, men omvendt tør vi neppe sige, at Afbrydelse af Forbindelsen med Bremen og med Tydskland spærrede Landet for al christelig Indvirkning.

Den første aabne Feide imellem Tydskland og Danmark

*) Script. rer. Danic. I. p. 48.

udbrød allerede i Kong Gorms sidste Leveaar, og den blev af stor kirkehistorisk Betydning, da den daværende Erkebiskop Unni benyttede den til atter at optage den afbrudte Mission, hvorfor hans Navn gjerne nævnes ved Siden af Ansgars og Remberts. Han var bleven Erkebiskop 916, og hans Valg var foregaaet paa usædvanlig Maade. Domprovsten i Bremen Leidrad var bleven valgt af Clerus og Menigheden, og som hans Capellan fulgte Unni ham til den tydske Konge Conrad; men denne tog feil, og „som man mener ved en guddommelig Indskydelse“ rakte han den lille uanseelige Unni Bispestaven med Forbigaaelse af Domprovsten.*) Unni svigtede heller ikke denne Tillid, dengang Conrads Efterfølger, den første Keiser af det sachsiske Huus, Henrik Fuglefænger, efterat have overvundet Ungarerne, vendte sine seirende Vaaben mod Danmark (omt. 934), og derved banede Missionen Vei. „Den grusomme Gorm, — fortæller Adam — som dengang regjerede i Danmark, kunde Unni ikke bøie, men Kongens Søn Harald blev, siges der, vunden ved hans Prædiken, og han gav Tilladelse til, at den christelige Gudstjeneste, som Faderen altid afskyede, offentlig maatte holdes, endskjøndt han selv endnu ikke modtog Daabens Sacramente. Erkebiskoppen beskikkede Præster til hver Kirke i Danmarks Rige, og skal have anbefalet de Troendes Mængde paa det bedste til Kong Harald. Ja han gjennemreiste endog de danske Øer, støttet ved Haralds Bistand og Sendebud, for at prædike blandt Hedningerne Guds Ord og bestyrke de Troende i deres Christendom, som han der forefandt i Trældom“.**) Om dette Unni's Ophold i Danmark har vi ogsaa en anden gammel Efterretning.

*) Adam Brem. I. c. 56 (Skole-Udgaven S. 44).

**) Ibid. I. c. 61 (Skole-Udgaven S. 46).

„Dengang Kong Erik var død, blev Frode Konge, hvem den bremiske Ærkebiskop Unni døbte. Strax reiste sig igjen de nylig afbrudte Kirker i Slesvig og Ribe, til hvilke Kongen føiede en tredie, nemlig Hellig=Treføldigheds=Kirke i Aarhuus. Andre sige, at Unni prædikede dengang Gorm og Harald regjerede, gjorde dem venlig stemte mod de Christne, og gjenbesatte de længe forsømte Kirker.“ *) Efterretningen er desværre temmelig forvirret; den Kong Frode her nævnes er udentvivl den samme, Saxe omtaler som døbt i England; man maa da antage, at han har været en jydsk Underkonge i Gorm den Gamles Tid, der ligesom Harald, og endnu mere afgjort end denne, sluttede sig til Christendommen. At han har bygget den første Kirke i Aarhuus, er en Efterretning, som der aldeles ingen Grund er til at drage i Tvivl, og muligviis kan der selv bag det, Saxe fortæller, at Kong Frode henvendte sig til Pave Agapetus for at begjære christne Lærere, skjule sig en historisk Sandhed. Rimeligviis er nemlig dengang, under Unni's Missionsreise, Forhandlingerne begyndte om Oprettelsen af Bispedømmer i Jylland, som først bragtes til Ende i Kong Haralds første Regjeringsaar, og som erholdt Stadfæstelse af Pave Agapetus II. Ved den Leilighed kan da den omtalte Frode have været fortrinlig virksom, skjøndt Adam ikke kjender ham, og det har da givet Anledning til Saxes Fortælling. — Det var saaledes Udbyttet af Unni's Mission, at der blev bygget en Kirke i Aarhuus, hvormed altsaa Christendommen havde fæstet Bo høit oppe i Jylland, at der blev gjort Begyndelsen til at oprette Bispesæder paa Halvøen, samt at de danske Øer første Gang bleve besøgte af en tydsk Præst. Hans Virksomhed var iøvrigt kun af

*) Chron. Rosk. Script. I. p. 375.

kort Varighed. Efter at have gjæstet de danske Øer, seilede han over Østersøen til Sverrig, hvor efter Adams Vidnesbyrd ingen christen Lærer havde været i 70 Aar med Undtagelse alene af Rembert, hvorfor han vil have Unni's Prædiken her betragtet som en fuldkommen ny Mission. Her blev han pludselig syg og døde, just som han stod i Begreb med at forlade Landet. Hans Disciple holdt hans Liigbegjængelse med Graad over deres Savn, med Glæde over hans Hjemgang; hans Lemmer begravede de paa Stedet selv, men hans Hoved førte de til Bremen, og begravede det i Domkirken foran Alteret. „Seer I Bisper, — føier Adam til — som sidder hjemme, og anseer det for Eders Biskops-Embedes første Pligt, at sørge for Ærens, Fordelens, Bugens og Søvnens flygtige Glæder — seer hen til ham, der var fattig i denne Verden og lille, men dog en priselig og stor Christi Præst."*)

Kort efter Unni's Afreise fra Danmark, indtraadte den Forandring, at hans Beskytter og Velynder Harald Blaatand blev Enekonge efter sin Fader Gorms Død, og han regjerede i fulde 50 Aar (omt. 936—986). Under denne hans lange Regjering beklædte een og samme Mand det hamborgske Ærkesæde i Bremen, nemlig Adeldag (936—988), og da han var en virksom og formaaende Mand, der havde stor Indflydelse hos de tre paa hinanden følgende mægtige Ottoner i Tydskland, saa bidrog han meget til Ordningen af de kirkelige Forhold her i Landet. Uagtet Harald fra først af viste sig gunstig stemt for Christendommen, og bevarede det samme Sind under hele sin Regjering, saa fortsatte sig dog bestandig den gamle Trætte med Tydskland. Desværre er Beretningen om disse Ottoners

*) Adam Brem. I. c. 62—65. (Skole-Udgaven S. 46—48)

Toge mod Danmark saa taaget og sagnagtig, som alt hvad der berettes os fra denne Tid; men dog veed næsten alle Saga- som Krønikeskrivere at fortælle, om Keiser Otto's vældige Seier over Harald ved Dannevirke, der truede med at knuse Danmark, da han overfoer hele Jylland, og fortsatte sit seirende Tog lige til Ottesund ved Liimfjorden. Adam undlader heller ikke at fortælle derom; han henfører det til Otto den Første, og nævner som de Betingelser, hvorpaa Freden blev sluttet, at Harald tog sit Rige til Leen af Keiseren og lovede at christne hele Danmark. Som en Følge heraf, lod Harald sig døbe tilligemed sin Dronning Gunild og sin unge Søn, hvem Keiseren stod Fadder til og kaldte Svend-Otto, og kort efter blev Jylland deelt i tre Bispedømmer*). Saaledes er Adams Fremstilling, men alle kritiske Forskere ere enige i, at Haralds Daab maa antages at være skeet uden nogen ligefrem Tvang fra Keiserens Side, samt at det omtalte Kjæmpeslag ved Hedeby eller ved Dannevirke og det derpaa følgende Seierstog gjennem Jylland maa henføres ikke til Otto I men til Otto II den Røde (974), altsaa til de senere Aar af Haralds Regjering, uden at man tør tilskrive det saa vigtige Følger for den danske Kirke, som Adam gjør.**) Derved taber Spørgsmaalet om Ottonernes Toge betydelig i Interesse for Kirkehistorien, og vi kunne her indskrænke os til det Almindelige, at Harald under gjentagne Feider maatte bøie sig for de vældige Keisere, og at disse da benyttede deres Indflydelse til at værne om den danske Kirke.

---

*) Adam Brem. II. c. 3 (Skole-Udgaven S. 50—51.)

**) Jfr. Maurer, Die Bekehrung des norwegischen Stammes. 1855. II. S. 481—508. Petersen, Danmarks Historie i Hedenold. II. S. 111—22.

Den første Mærkelighed, vi har at omtale under Kong Haralds Regjering, er Oprettelsen af tre Bispedømmer i Jylland, nemlig i Slesvig, Ribe og Aarhuus. Muligviis kan dette Skridt være fremkaldt ved et seirende Tog af Otto I mod Danmark (941), men der er ligesaa stor Sandsynlighed for, hvad ovenfor blev omtalt, at Forhandlinger derom allerede vare begyndte ved Ærkebiskop Unni's Mission. Adeldag ordinerede for Slesvig Ored eller Hored eller Hared — thi paa alle disse Maader skrives Navnet; senere bliver det til Harald — for Ribe Leofdag, for Aarhuus Reginbrandt*), og det maa være skeet inden 7. Jan. 948, thi fra den Dag har vi en Synodebeslutning fra Ingolheim, som Adeldag har underskreven med sine tre Soffraganer**). Udentvivl staaer Agapetus II's Stadfæstelsesbulle for det hamborgske Ærkesæde af 2. Jan. 948 i Forbindelse hermed, idetmindste efter Adams Ord, da han fremhæver det som denne Bulles væsentlige Indhold, at Ærkebispen fik Ret til, som den romerske Biskops Vicar, at ordinere Biskopper saavel for Danmark som for det øvrige Norden***). Dermed var der altsaa skeet et væsentligt Skridt fremad til Ordningen af den kirkelige Styrelse i Jylland, og Adam føier til, at tillige Kirkerne i Fyen, Sjælland, Skaane og Sverrig bleve disse Biskopper underlagte. Dette ligger i Grunden i Sagens Natur; endskjøndt de fik deres Biskopskirker og forsaavidt faste Stader, men dog

---

*) Adam Brem. I. c. 4 (Skole-Udgaven S. 51).

**) Regesta diplomatica. I. nr. 21. p. 6.

***) Agapetus's Bulle saaledes som vi kjende den (Lappenberg, Urkundenbuch I. Nr. 35), indeholder intet herom; men der er ogsaa andre Grunde til Tvivl, om den er os fuldstændig bevaret i sin oprindelige Skikkelse.

ikke havde egentlige Stifter med afsluttede Grændser, saa skulde de virke hvor der gaves Leilighed for Missionen, og især gjaldt det vel om at vinde Indgang paa de danske Øer og i Skaane, for at ikke den Begyndelse, der var gjort af Unni, skulde blive uden Frugt.

Hvorledes den religiøse Tilstand var mellem Folk paa den Tid, faaer vi en Forestilling om, ved den Beskrivelse, vi har af Kong Harald's egen Omvendelse og Daab. „De Danske havde forlængst (antiqvitus) været Christne — saaledes indledes denne —, men ikke desmindre vedblev de dog at offre til de gamle Guder". Det gjaldt Folket i Almindelighed og maaskee fornemmelig Øboerne, ligesom det gjaldt Kongen selv, ikke just at de vaklede mellem Hedenskab og Christendom, eller stode raadvilde hvad de skulde vælge, men saaledes at de blandede dem sammen, at de betjente sig af christelige Bønner og christelige Skikke sammen med hedenske, at de paakaldte Christus og Helgenerne som Hjælpere i Nød, uden derfor dog at ville bryde med de gamle Guder. Men nu skulde det komme til en Afgjørelse. „Engang kom det til en Ordstrid om Gudernes Dyrkelse i en Forsamling, hvor Kongen selv var tilstede. De Danske negtede ikke, at Christus var Gud, men paastode, at der var mægtigere Guder end ham, som ved Under og Jertegn havde godtgjort deres Magt for Menneskerne. Da fremstod en Klerk ved Navn Poppo, der nu er Bisskop og lever et regelbundent Liv, og han vidnede reent ud, at der kun er een sand Gud med sin eenbaarne Søn, Vorherre Jesus Christus, og med den Hellig-Aand, men at alle Afguder vare Djævle og ikke Guder. Kong Harald, som skal være snar til at høre, men langsom til at tale, spurgte ham, om han vilde bekræfte denne Tro paa sig selv, hvortil han ufortøvet svarede Ja. Kongen bød da at tage Præsten i For-

varing til den følgende Dag. Næste Morgen lod han en Masse Jern ophede i Ilden, og befalede Præsten for den katholske Troes Skyld at bære det gloende Jern. Christi Bekjender tog uden Betænkning Jernet, og bar det saalænge som Kongen selv bestemte; da han nu viste Folk, at hans Haand var uskadt, saa havde han dermed godtgjort den katholske Tro for Alle. Da blev Kongen omvendt, anordnede, at Christus alene skulde nyde guddommelig Tilbedelse, befalede alle sine Undersaatter at vrage Afguderne, og viste fra den Tid Guds Præster og Tjenere al sømmelig Ære".*) Det er den ældste Beretning, vi har om denne Begivenhed, og den er saa gammel og dertil saa simpel og troskyldig i sin Fortælling, at den har Krav paa særegen Opmærksomhed. Den henlægger Begivenheden til 965 og dermed samstemmer en anden ligeledes ældgammel tydsk Krønike, der siger ved A. 962 om de nordiske Folk, „paa den Tid bøiede deres Konge Harald tilligemed en stor Mængde af hans Undersaatter Nakken for Kongernes Konge Christus, og forsagede de forfængelige Afguder"; ligeledes siger en Randglose hos Adam af Bremen: „Ved Aaret 966 bleve Danskerne omvendte til Troen ved en vis Poppo, som bar et gloende Jern i Form af en Handske i hele Folkets Paasyn, uden at hans Haand leed nogen Skade; da Kong Harald saae det, forsagede han Afguderiet og vendte sig med hele sit Folk til den sande Guds Dyrkelse; men Poppo blev siden forfremmet til Biskop".**) Iøvrigt kommer Fortællingen om Poppo's Jernbyrd igjen hos alle senere Krø-

---

*) Witukindi, Res gestæ Saxoniæ III. c. 65 (Pertz Monum. V. p. 462—63).

**) Ruotgeri, Vita Brunonis (Pertz Monum. VI. p. 270). Adam II. c. 22. Schol. 21 (Skole-Udgaven S. 64).

nikeskrivere, men udsmykket hos dem paa forskjellig Maade, og har her ganske Sagnets Usikkerhed. Baade Adam og Saxe fortælle derom, men begge henføre det til en senere Tid. Efter Adam udførte Poppo sit Mirakel for den svenske Kong Erik, dengang han i Svend Tveskjægs Tid beherskede baade Danmark og Sverrig. Poppo kalder han Biskop i Slesvig, Keiserens og den hamborgske Biskops Legat, og angaaende Stedet hvor det skete er han uvis, om det var i Ribe eller i Hedeby.*) Saxo henfører det ogsaa til Svend Tveskjægs Tid, men efter ham skete det for denne Konge selv, og havde hans Omvendelse til Følge; Poppo kalder han ligesom de ældre Beretninger en from og lærd Mand, der siden blev Biskop, og føier til, at han blev Biskop i Aarhuus; angaaende Stedet, hvor Begivenheden skete, saa henlægger han den til Roskilde, til „Isefjorden", hvad ogsaa synes at være de Ældres Mening**). Holde vi os imidlertid til disse, uden at ændse de senere Afvigelser og Udsmykninger, saa gjaldt Miraklet Kong Harald og blev for ham det Afgjørende, saa at han for Fremtiden kun vilde dyrke de Christnes Gud med Forsagelse af de hedenske Afguder, medens han tidligere ligesom Mange i Folket havde sammenblandet de nye christne Skikke med de gamle hedenske. Hvad nu selve Miraklet angaaer, saa ligger Fordringen, at Poppo skal stadfæste sin Tro paa sit eget Legeme, for paa den Viis at fremkalde en Gudsdom i Sagen, saa nær efter

*) Adam Brem. II. c. 88. (Skole-Udgaven S. 73 fg.)

**) Saxo ed. Müller I. p. 498—500. Kaniken Jon Tursen i sin korte danske Kirkekronike slutter sig nærmest til Saxo, men dog med adskillige Tillæg; han kalder Poppo en indfødt dansk Mand, gjengiver hans Prædiken udførligt, og angiver Tallet af de paa den Dag Døbte til 4000. (Kirkehist. Samlinger. II. S. 302—3).

den herskende Tankegang, at det slet ikke kan undre os, at den kommer frem; men hvad vi tillige maae lægge Mærke til, er, at denne Maade at føre Beviset for Christendommens Sandhed paa, ved halv hedenske Hexekonster — hvad enten man nu vil antage dem for Bedrageri eller ikke — ikke er runden af christelig Rod, og heller ikke egentlig nogensinde blev kirkelig billiget. Vistnok har den christelige Aabenbaring, ligesom vor Herre Jesus selv, altid peget paa Miraklet som Beviis; men Miraklet er der kun det Underordnede, kun det ydre Tegn paa det Aandens Under, der indvortes forgaaer; jo mere Miraklet stilles nøgent hen, løsreven fra den aandelige Sammenhæng, hvori det har hjemme, desmere taber det i aandelig Betydning og bliver til blot Hexeri. Selve den Maade, hvorpaa det Mirakuløse her kommer frem, er i Grunden reent hedensk. At kunne trodse Ilden, at kunne gaae igjennem Ilden forekommer ofte i de ældste nordiske Sagn som det ægte Kraftbeviis, og naar nu christne Præster anvendte det til Fordeel for Christendommen, saa fremkom derved den Blanding af Hedenskab og Christendom, der træder saa stærkt frem, navnlig i disse Aarhundreders Fromhed. Saadanne Ordele eller Gudsdomme havde altfor meget den almindelige Folkemening for sig til at de kunde afskaffes, men billigede af Kirken i det Hele var de egentlig aldrig, og Ingen blev nogensinde æret som Helgen fordi han kunde øve slige Jertegn, ikke fordi man ansaae dem for Bedragerier, hvormed snedige Præster bedaarede den vankundige Almue, men for halvhedenske Trolddomskunster. Poppo's Prædiken og Jertegn skulde efter Beretningen gjøre en Ende paa den Sammenblanding af Christendom og Hedenskab, der hidtil havde raadet, men den kom derved kun til at indføre Blandingen under en anden Skikkelse, idet Hexeriet blev christeligt. Det

er derfor ganske i sin Orden, at Poppo's egentlige geistlige Virksomhed ganske er glemt, og han staaer kun som den, der bar de gloende Handsker. Ligeledes taber hans Personlighed sig ganske i Sagnets Usikkerhed, og der maa uden- tvivl have været flere BisKopper omtrent ved samme Tid, der have baaret dette Navn. Saxe beretter, at den Poppo, han mener bar Jernet, blev siden Bisk op i Aarhuus; Adam fortæller om en Biskop i Slesvig af dette Navn (1011—1016), men det kan neppe være den samme, der udførte Tegnet for Harald Blaatand; endelig var der, for endnu at gjøre Usikkerheden større, en Ærkebiskop Poppo i Trier († 1047), hvem Underet ligeledes tilskrives, og hvis Grav derfor blev besøgt af mange Danske.*)

Harald Blaatand kommer saaledes til at staae som den første christnede Konge i Danmark, og omtales paa den Maade i alle Kroniker; Adam siger, han gjorde først Christendommen til Lov for det danske Folk og tvang de Gjenstridige med Magt, samt at han fyldte hele Landet med Kirker og Præster.**) Paa Jellingestenen, som Harald reiste over Gorm og Thyra, staaer det indhugget med Runebogstaver under et udhugget Christusbillede, at han antog Christendommen, eller at han christnede det danske Folk — thi Tegnene ere her noget usikkre.***) Det er altsaa utvivlsomt, at Harald har været særdeles virksom for Christendommens Udbredelse, men dog er det neppe skeet paa den enevældige og bydende Maade, Adam antyder. Det var Harald, der opbyggede Helligtrefoldigheds-Kirken i Roskilde, i hvilken

*) Jfr. Lappenberg; Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde. IX. S. 398—400.

**) Adam Brem. II. c. 26 jf. c. 25 (Skole-Udgaven S. 67. 68).

***) Petersen, Danmarks Hist. II. S. 158.

han ogsaa efter sin Død blev begravet, og det er gjerne ved denne Leilighed den omtales, hvorfor det ogsaa udtrykkelig fremhæves, at han var den første danske Konge, der „blev begravet i viet Jord".*) Det var Leirekongen, der byggede sig en Kirke i Roskilde, saa at altsaa Leirehovet, der tidligere havde været Landets ypperste Helligdom, nu stod forladt og øde. Dette maatte nødvendigviis være af den største Betydning for Folkets hele kirkelige Stilling. Om Upsala-Hovet, der ganske indtog den samme Rang i Sverrig, siges det som en utvivlsom og selvfølgelig Sag: „naar det først er forstyrret eller brændt, saa vil hele Folkets Omvendelse snart følge" **) — og derfor maae vi vistnok nævne Leirehovets Afbrydelse som det egentlig afgjørende Skridt, der skete i denne Konges Tid til Christendommens Seier. Harald Blaatand iværksatte saaledes, hvad Saxe allerede skriver om Harald Klag, at „han afskaffede Godordet, forkastede Afgudernes Dyrkelse og indførte Christendommens hellige Skikke". Imidlertid lægger Adam slet ingen videre Vægt herpaa, og han omtaler Opførelsen af en Kirke i Roeskilde kun flygtigt og i Forbigaaende. Naar en gammel Krønike beretter, at „Harald modtog de Præster, der kom snart fra England, snart fra Saxland, og begyndte offentlig at dyrke Christus" ***), — saa fortjener denne Beretning Opmærksomhed, da det udentvivl er Grunden til Adams Taushed, nemlig at Kirken i Roeskilde ligesom overhoved Christendommen paa Øerne fortrinsviis var en engelsk Stiftelse, som derfor fra Begyndelse af stod mere fremmed for Bremen og den tydske Mission.

---

*) Knytlinga Saga c. 4. Fornmanna Sögur. XI. S. 183.
**) Adam Brem. IV. c. 29. (Skole-Udgaven S. 203.)
***) Chron. Rosk. Script. I. p. 375.

De trende jydske Bispestole, der vare oprettede gjennem det hamborgske Erkestift og ligefrem hørte til dette som Suffraganer, betragtedes ganske som staaende under den tydske Keisers Protection. Vi har et mærkeligt Beviis herpaa i Keiser Otto I's Beskyttelsesbrev af 26 Juni 965, udfærdiget i Magdeborg, hvori han af keiserlig Magtfuldkommenhed efter Erkebiskop Adeldags Begjæring, fritager „de Eiendomme i Danernes Mark eller Rige, som de til Guds Ære opførte Kirker i Slesvig, Ribe og Aarhuus, maatte besidde eller i Fremtiden erhverve, fra al Skat og Tjeneste efter vor Ret, saa at de alene skulle tjene og lyde de nævnte Kirkers Biskopper, uden at forulempes af vore Leensmænd eller vor Kasses Fogeder“.*) Adam har kjendt dette Fritagelsesbrev, og omtaler det som et sikkert Beviis paa, at Kong Otto maa have været Herre over det danske Rige**); paafaldende er det unegtelig i den Henseende, da Ingen uden Landsherren kan tale om „vor Rets Skat og Tjeneste“ og heller ikke fritage nogen derfor, men iøvrigt maa man dog ikke lægge for meget deri. Fritagelsen i og for sig var kun hvad christelige Landsherrer allevegne indrømmede ikke blot Bispestolene men alle geistlige Stiftelser, hvorpaa vi fra en senere Tid har Beviser nok ogsaa fra danske Konger, og da Danmark dengang ikke endnu var anerkjendt som et christnet Rige, kunde Keiser Otto nok føle sig opfordret til at optræde der som Kirkens Beskytter, der hævdede Kirkens Rettigheder, paa samme Maade og i samme Tone som i sit eget Rige, uden just saa nøie at spørge om sin Beføielse. Lade vi imidlertid dette Spørgsmaal her ude af Betragtning, saa indeholder Brevet dog den ikke

---

*) Lappenberg. Urkundenbuch I. Nr. 41.

**) Adam Brem. II. c. 3 (Skole-Udgaven S. 53).

uvigtige Oplysning, at de nylig stiftede Bispedømmer allerede dengang besad eller dog stræbte at forhverve sig Jordegods, som de da søgte at sikkre sig fuld Myndighed over; det var naturligt, at de bedst meente at opnaae dette ved at støtte sig til det Rige, som de skyldte deres Oprettelse.

Af Biskopper, der i Kong Haralds sidste Tid vare virksomme for Christendommens Udbredelse i Norden, nævner Adam mange Navne; men han veed ikke selv at finde Rede i dem, og formoder, at de endnu ikke havde faste Biskopssæder, saa at Enhver af Iver for at plante Christendommen er gaaet saa langt frem som han kunde, og at de alle i Forening have kappedes om, at prædike for Folk, hvad enten de have hørt til deres Stift eller ikke.*) Maatte Adam allerede opgive at finde Orden og Rede imellem dem, saa vil det heller neppe lykkes os, skjøndt Mange med stor Flid og Lærdom have forsøgt det, naar ikke nye Kilder kunne fremdrages.**) Der er dog mellem de Biskopper, der saaledes anføres, tvende, hvis Navn nævnes med særeget Eftertryk. Den ene er Leofdag, der ovenfor blev omtalt som den første Biskop i Ribe; „han berømmes efter Oldtidens Vidnesbyrd — siger Adam — som et skinnende Lys mellem de øvrige Biskopper; han skal have prædiket for Folkene hiinsides Havet, Svenskere og Nordmænd, og gjorde sig navnkundig ved Mirakler".***) Senere Forfattere ville vide, at Leofdag var en Friser af Fødsel og Munk i Klosteret i Fulda, samt at han leed Martyrdøden under et Op-

*) **Adam Brem. II. c. 23** (Skole-Udgaven S. 65).

**) Det dygtigste Forsøg er af Lappenberg, Ueber die Chronologie der älteren Bischöfe des Erzbisthums Hamburg (Archiv d. Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde. IX.)

***) **Adam Brem. II. c. 23** (Skole-Udgaven S. 66).

løb af Hedningerne, der fældede ham som han vilde svømme over Ribsaa. Hvitfeld henfører denne hans Martyrdød til 950, og i saa Fald var han kun Biskop i faa Aar; men det er sikkert ikke Adams Mening, og har han lidt Martyrdøden, saa maa det rimeligviis være skeet under den Storm, Svend Tveskjægs Opstand fremkaldte mod de Christne.*) Den anden navnkundige Biskop er Odinkar den Ældre, om hvem det udtrykkelig fremhæves, at han var af dansk Herkomst, og derfor, som Adam siger, „særdeles let kunde overbevise Barbarerne om vor Religion". Iøvrigt er det ikke meget, vi veed om ham. Adam fortæller, at han af Ærkebiskop Adeldag blev ordineret til Sverrig, og med stor Iver røgtede sin Sendelse mellem Hedningerne; senere føier han til, at han prædikede i Fyen, Sjælland, Skaane og Sverrig, og omvendte der mange til den christne Tro, samt at han blev begravet i Bremens Domkirke.**) Tiden for hans Virksomhed har rimeligviis været Slutningen af Harald Blaatands og hele Svend Tveskjægs Regjering; A. 1005 mødte Ærkebiskop Libentius ved en Synode i Tydskland med tvende Suffraganer, af hvilke den ene var Othinkardus, uden Tvivl denne Odinkar. Hvor hans egentlige Bispssæde var, angives ikke bestemt; Saxe nævner Ribe som Stedet, idet han siger, at Odinkar Hvide (Ottincarus Albus), født af fornem Slægt, blev Biskop der i Svend Tveskjægs Tid;***) men Saxe synes i sin Beretning at blande ham sammen med den yngre Odinkar, hans Søstersøn, hvis Virksomhed falder noget senere i den første Halvdeel af det 11te Aarhundrede. Tidligere holdt man sig til Saxe's

*) Jfr. Suhms Danm. Hist. III. S. 43—50; 218.

**) Adam Brem. II. c. 23. 34. 62 (Skole-Udgaven S. 66. 74. 94).

***) Saxo ed. Müller I. p. 506—7.

Angivelse, indtil Suhm udtalte sig for den Mening, at Odense var hans Bispopsſæde, fordi Adam fortrinsviis knytter hans Virksomhed til Øerne, og fordi der kort efter 988 bestemt nævnes et bispoppeligt Stift i denne By. Det er imidlertid ikke rimeligt, at Bispopskirken her har været stiftet fra Bremen af, og derfor heller ikke rimeligt, at der ved denne fungerede en bremisk Klerk; vi holder os derfor til Adams Angivelse, at Odinkar var ordineret for Sverrig og der havde sit egentlige Sæde, uden dog at være bunden dertil anderledes end at han ogsaa andensteds tog virksom Deel i Missionen. Det er især Odinkars høie Byrd, der giver hans Virksomhed særegen Betydning, fordi man deraf seer, at Christendommen nu havde fundet nidkjære Venner selv blandt Landets anseeligste Slægter.

Kong Haralds Død (986) voldte en øieblikkelig Standsning i Christendommens Fremgang, ja foranledigede efter mange samstemmende Beretninger en voldsom Forfølgelse. Haralds Søn Svend havde nemlig, understøttet af den navnkundige svenske Jarl Palnatoke, stillet sig i Spidsen for det hedenske Parti eller for „dem, Harald imod deres Villie havde tvunget til Christendommen". Kampen var haard og blodig, men alle Enkeltheder i den ere berettede os paa en saa forskjellig og tildeels modsigende Maade, at det er umuligt at danne sig nogen bestemt Forestilling om, hvordan Partiernes Stilling egentlig var. Saameget er imidlertid sikkert, at denne Kamp kostede den gamle Konge Livet. Adam udtaler sig i de stærkeste Ord om Svend Tveskjægs Brøde. „Jeg vilde spørge Haralds Barnebarns Barn, Kong Svend Estrithsen, som nu hersker i Danmark, — fortæller han — om Bedstefaderens Brøde, men han taug stille, og da jeg trængte ind paa ham ved at tale om Fadermordet, sagde han: det er hvad vi Efter-

kommere sørge over, og selv maatte da Fadermorderen sone sin Brøde". Ligesaa haardt som Adam taler om Svend, ligesaa dristig taler han til Haralds Berømmelse, hvem han er nærved at tillægge Martyr-Æren. „Uskyldig blev han saaret og landflygtig for Christi Skyld, hvorfor han sikkert, som jeg haaber, ikke vil savne Martyriets Palme. Han døde Allehelgensdag; hans Minde saavelsom hans Hustru Gunilds vil bestandig bevares hos os. Der ere dem, som paastaae, at Lægedoms-Naadegaver ere udførte af ham saavel medens han levede, som efter hans Død ved hans Grav". Fremdeles taler Adam til Haralds Berømmelse om Love, han havde givet „for vort Folk, Holstenerne og Friserne"; man har meent, at Udtrykket „vort Folk" nødvendigt maatte forstaaes om de Danske, og denne Kong Haralds Lovgivning maatte da vel væsentlig have angaaet den hele Religions- og Cultusforandring, der tog sin Begyndelse i hans Tid; men for at forstaae Udtrykket saaledes, maa man antage, at Adam endnu bestandig gjengiver Kong Svends Ord og ikke taler i sit eget Navn; det er imidlertid ikke rimeligt, og derfor maa man, skjøndt det falder besønderligt, vistnok indskrænke det til, at de omtalte Love kun have angaaet de nordtydske Provindser*). — Det er altsaa Adams Betragtning af Kampen mellem Harald og Svend, og man kan ikke sige, at den er i Modstrid med den almindelige Mening, naar senere Folkesagn gjøre Haralds Hoved-Modstander og Drabsmand Palnatoke, under Navn af „Toke Skytte", til „den vilde Jæger", der ingen Ro kan finde i sin Grav. Derimod staaer den i Modstrid

*) Adam Brem. II. c. 26 (Skole-Udgaven S. 68). Jfr. C. Paludan-Müller, Om Harald Blaatands Lovgivning. 1832. Forf. forfægter her den modsatte Anskuelse.

med mange andre Beretninger, der vise os Kong Haralds og navnlig Palnatoke's Færd i et ganske andet Lys, men netop denne Modstrid i Betragtningen viser, at den almindelige Mening dengang var deelt, alt eftersom man holdt med den christne Konge eller med Hedningen Palnatoke. — Derom er imidlertid Alle enige, at med Kong Haralds Fald reiste Hedningerne Hovedet, og Mange tale i stærke Ord om de blodige Forfølgelser, de Christne dengang maatte døie, uden dog at kunne anføre eet eneste enkelt bestemt Træk. Ville vi forsøge at samle saadanne andenstedsfra, saa kunde Bisskop Leofdag i Ribe's ovenfor omtalte Martyrdød med Rimelighed henføres til den Tid, skjøndt Sagnet selv ikke bringer den i Forbindelse med hiin Forfølgelse. Fremdeles læser vi om en fordreven Bisskop af Slesvig Ekkehard, der omtrent A. 1000 ønskede at tjene ved Kirken i Hildesheim; paa Spørgsmaal om, hvorfor han ikke var forbleven i sit eget Bispedømme, svarede han, at Hedninger havde ødelagt det, forstyrret Byen Slesvig og Kirken sammesteds.*) Det er enkelte Træk, som med Rimelighed kunne henføres til den Tid, men ellers maae vi nøies med almindelige Ord. Da Adam spurgte sin Hjemmelsmand, Kong Svend Estrithsen derom, svarede denne: „hold op, min Søn, vi har saa mange Martyrer i Danmark og i Slavelandet, at deres Navne neppe kunne rummes i en Bog".**) Saxe siger om Kong Svend, at efter Kong Haralds Død „oprev han Religionens Sæd fra Roden,

*) Thangmari, Vita Bernwardi, episc. Hild. c. 18—20; jfr. Lappenberg, i Archiv d. Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde; IX. S. 403.

**) Adam Brem. II. c. 41 (Skole-Udgaven S. 79).

og efter hans Befaling, ombyttede Danerne igjen den antagne Gudsdyrkelse med det gamle Afguderi".*)

Ikke længe efter Kong Harald døde den gamle Ærkebiskop Adeldag i Bremen (988), og ganske kort forend sin Død udvirkede han hos Kong Otto III et lignende Fridedsbrev for de danske Bispedømmer (dat. 18 Marts 988), som det Otto I havde udstedt 965. Dette Brev maa altsaa være udfærdiget paa den Tid, da man maa antage, at Forfølgelsen mod de Christne ret var kommen til Udbrud, og dog er der intet i Brevet selv der forraader en saadan Tilstand; tværtimod taler det i den fredeligste Tone om at sikkre Bispestolene de Besiddelser, de alt havde erhvervet eller i Fremtiden maatte erhverve, frie for al kongelig Skat og Tynge. Disse Privilegier gjaldt ikke blot, som Otto I's Brev, de trende jydske Bispedømmer, men her nævnes ogsaa et fjerde i Othenesvig — uden al Tvivl Odinsvig eller Odense i Fyen, saa at her pludselig dukker et Bispesæde op, som Adam slet ikke kjender, og aldrig har omtalt. Det er allerede tidligere udtalt som Formodning, at Bispskirken i Odense, som overhoved Kirkerne paa Øerne, vare stiftede fra England, og det er da Grunden til Adams Tavshed, eftersom han kun beskriver den hamborgsk-bremiske Mission. Vi kunne derfor i det omtalte Brev see et Forsøg fra Ærkebiskop Adeldag's Side paa at drage ogsaa denne Kirke indenfor sit Omraade, som beskikket Ærkebiskop for Norden.**) Adam kjender overhoved slet ikke dette Otto III's Brev, og vil

*) Saxo ed. Müller I. p. 491.

**) Lappenberg, Urkundenbuch. I. Nr. 50. — Den lærde Udgivers Formodning, at Othenesvig skulde være Odby ved Oddesund, og Talen altsaa være om et fjerde nørrejydsk Bispesæde, der ellers aldrig omtales — vil neppe finde nogen Forsvarer.

man bringe det i Samstemning med den Skildring af Tilstanden her i Landet, han giver, maa man antage, at Forfølgelsen først ret kom til Udbrud efter den gamle Ærkebiskop Adeldags Død. Ved den Tid, siger han, gik endog paa Grund af Forfølgelsen det tredie jydske Bispedømme, nemlig det i Aarhuus, reent ind; han siger det gjentagne Gange, at Bispedømmet her i en Række af Aar var afbrudt, men altid noget ubestemt*), saa at man vel kan antage, at Afbrydelsen ikke har været saa fuldstændig, som han stundum synes at antage. Ikkun i Slesvig og Ribe havde Kirken vundet en saadan Fasthed, at Bispefølgen her var uafbrudt, medens dette ikke var Tilfældet de andre Steder, saa at der til en Tid var Bisper til andre ikke, alt efter Omstændighederne.

Adeldags Efterfølger var en lærd Italiener, Libentius I (988—1013), den første hamborgske Ærkebiskop, der blev indviet af sine egne Suffragan-Biskopper. Det vidnede altsaa om et betydeligt Fremskridt i Missionen, men iøvrigt var denne dengang, som bemærket, haardt anfægtet. „Ærkebispen skal ved aarlige Sendelser og ved flittige Gaver have forsøgt at bringe Kong Svend fra de voldsomme Forfølgelser og gjøre hans vilde Sind venligere mod de Christne; men han stødte Alting fra sig og vedblev i sit grumme Raseri, indtil Gud under svære Prøvelser ramte hans Hjerte og lærte ham ikke at bespotte".**) Det er Adams Ord, men dog er det ikke hans Mening, at de nylig stiftede Kirker ganske bleve afbrudte i deres Virksomhed. Han nævner mellem de Biskopper, der vare fortrinlig virksomme i den

*) Adam Brem. II. c. 44. 47. IV. c. 2 (Skole-Udgaven S. 81. 84. 180).

**) Ibid. II. c. 27 (Skole-Udgaven S. 70).

Tid, en Biskop Poppo i Slesvig, som sagtens maa være en anden end den Poppo, der virkede i Harald Blaatands Tid, men som dog er sammenblandet med denne, saa at Adam tilskriver ham det omtalte Jernbyrds-Mirakel, som han skal have udført for den svenske Kong Erik, der dengang beherskede Danmark, medens Kong Svend som landflygtig og fordreven opholdt sig i England. Fremdeles nævner han Odinkar den Ældre som en berømt Prædikant i disse Aar, tilligemed Odinkar den Yngre, Biskop i Ribe, men dog falder denne sidstes Virksomhed vistnok i Kong Svends seneste Aar. Leilighedsviis fortæller han ogsaa, at den ældre Odinkar tilligemed Poppo og flere andre af de ældste danske Biskopper ligge begravne i Bremens Domkirke; maaskee tør vi deri see et Vidnesbyrd om Tidens Usikkerhed og mislige Kaar, at de alle søgte deres Hvilested i Bremen, men Adam omtaler det ikke paa den Maade.*)

I sine ganske almindelige Træk stemmer Adams Skildring af Tilstanden under Kong Svend med hvad vi ellers høre om denne Konge, at han i sine yngre Aar var en grum Forfølger, samt at Ulykker af forskjellig Art i den Tid forfulgte ham som en Guds Straffedom, indtil han paa sine gamle Dage omvendte sig til Gud og døde som en lykkelig Hersker. Derom ere ogsaa alle enige, at Erobringen af England og den nøie Forbindelse med dette Land bidrog væsentlig til denne Forandring. Men videre gaaer Enigheden heller ikke mellem vore gamle Beretninger, og naar Spørgsmaalet bliver om, hvad det var for Ulykker han maatte friste, saa fortæller hver dem paa sin Viis, og det er vanskeligt at komme til nogen sikker Slutning. I Kirke-

*) Adam Brem. II. c. 33. 34. 62 (Skole-Udgaven S. 78. 79. 94).

historisk Henseende er imidlertid Undersøgelsen om Kong Svends Hændelser ikke af væsentlig Betydning. Saameget seer man nok, at han var i al sin Færd en Søkonge af den gamle Vikinge-Art, der idelig tumlede sig i blodige Kampe og fristede vexlende Lykke. Saadanne Forhold kunde ikke være gunstige for Kirkens fredelige Syssel, uden at man derfor behøver at antage en planmæssig Forfølgelse fra Kongens Side. Selv i det vilde Vikingeliv vare dengang christelige Skikke indvævede, uden at derfor Livet i og for sig blev christeligere. Snorro fortæller om det store Gravøl Kong Svend holdt efter sin Fader, Kong Harald, der tillige var et Gravøl over tvende berømte Jarler, Strutharald og Viset. Da besteeg Svend Høisædet, drak sin Faders Minne, og gjorde det Løfte inden tre Aar at gjæste England med Vaabenmagt; derpaa blev som Skik og Brug var drukket Krists Minne, og derpaa den hellige Michaels Minne*). De hellige Navne finde vi saaledes indvævede i reent hedenske Skikke, og er det end ikke noget Vidnesbyrd om en inderlig levende Tilegnelse, saa viser det dog, at Christendommen som en aandelig Magt ligesom uvilkaarlig paanødte sig selv de Uvillige. Ligesom Kong Svend efter mange Beretninger selv i sine yngre Aar havde modtaget Daaben, men rigtignok som det ogsaa gjerne berettes nødtvungen, saaledes er det heller ikke utroligt, at Christendommen, uagtet hans Ligegyldighed for den og uagtet de urolige Tider, dog vandt mere og mere Indgang mellem det danske

---

*) Snorro, Saga af Olufs Tryggvs. c. 26 (Grundtvigs Overs. I. S. 231). Fagrskinna § 54—56 taler rigtignok kun om Bragafull og ikke om Kristsminni og Michaelsminni; men denne Fortielse kan ikke være afgjørende, da Snorro heller ikke lægger videre Vægt derpaa, men omtaler det kun som Skik og Brug.

Fald, idetmindste saaledes at christelige Sæder og Skikke blev mere og mere almindelige. Vi har et Vidnesbyrd derom i tvende nye Love, der skulle være udkomne i Kong Svends Tid. Den ene angaaer Kvindernes Arveret, hvorved der tilstaaes dem Ret til at gaae halvt i Arv med Mænd. Derom fortæller baade Saxe og Svend Aagesen *); men begge bringe de det i Forbindelse med Kong Svends Løskjøbelse af Fangenskab hos Jomsborgerne, da disse vendiske Vikinger havde overfaldet Kongen. For nemlig at udrede Løsepengene, maatte Landets Kvinder afgive deres Smykker og fik til Løn derfor Arveret med Mændene. Denne Fortælling har ganske Charakteren af et Folkesagn; men derfor er der dog ingen Grund til at tvivle om, at jo den omtalte Forandring i Arveloven kan være foregaaet i Kong Svends Tid, og efter al Rimelighed er det da en Indvirkning af Christendommen eller vel endog en ligefrem kirkelig Anordning, der er bleven Lov eller Vedtægt i Landet, da Arvesager altid henregnedes under Kirkelovene, og disse netop hævdede Kvindens Ret. Fremdeles fortæller Saxe, at i Svends Tid og efter hans Anordning blev Holmgang afskaffet som retslig Beviismaade og Jernbyrd anvendt isteden **); han bringer dette i Forbindelse med Poppos Jernbyrd, der efter hans Fremstilling foregik ikke for Harald men for Kong Svend, og nævner det som den første Frugt af Christendommens Seier. Lade vi nu ogsaa her Anledningen staae hen og holde os til Sagen selv, saa er det høist sandsynligt, at denne Forandring i Retspleien virkelig var en Følge af Christendommens Overvægt. Det vilde Krigersind, der fandt Be-

*) Saxo ed. Müller I. p. 459. Sveno Ag. c. 4 (Script. I. p. 53 fg.)

**) Ibid. I. p. 499.

hag i Holmgang som Afgjørelsesmiddel i alle Tvistigheder, var netop, hvad Kirken vilde høie, og naar den dengang anbefalede Jernbyrd, saa stemmede det ganske med den Tids religiøse Tro, der saa at sige ved alle Leiligheder legede med det Miraktuløse.

Vi staae nu ved Slutningen af det tiende Aarhundrede, og det er egentlig kun meget lidt hvad der med Sikkerhed kan siges om den religiøse og kirkelige Tilstand i Landet for den Tid. Vi vil derfor tilføie her, hvad islandske Sagaer leilighedsviis berette om Christendommen i Danmark, naar Islændere eller Normænd paa deres Farter kom til Landet. — I den Tid da Harald Graafeld raadede i Norge (omtr. 963) — altsaa ved den Tid da Harald Blaatand havde antaget Christendommen, og arbeidede for Afbrydelsen af de hedenske Hover — forlod en anseet Bonde Gisle Sursen sin Fædrenes Island tilligemed to af sine Venner. „De holdt Syd paa til Danmark, og kom til en By, som hedder Viborg. Der var de om Vinteren hos en Mand, som hed Sigurd. De vare tre i Følgeskab, Gisle, Vestein og Bjalve, og der var godt Venskab imellem dem og megen Gaveverel. Ved den Tid var Christendommen kommen til Danmark, og Gisle med sine Venner lod sig primsigne, fordi det var gjængse Skikke blandt Mænd, der fore i Kjøbmandsfærd, og havde de da fuldt Samqvem med christne Folk"*). Denne Yttring stemmer ganske med hvad der tidligere er sagt, og vi tør vel deraf slutte, at der dengang ogsaa har været en christen Præst i Viborg, hvor Vennerne lod sig primsigne. Den Maade, Primsignelsen her omtales paa, som en Skik blandt Kjøbmænd for at

*) Saga af Gisla Surssyni, ved Konrad Gislason 1849. Anden Saga S. 96.

have fri Samfærdsel baade med Christne og Hedninger, er tidligere fremhævet, men vi erfare her tillige, hvorledes saadanne Primsignede selv betragtede deres Stilling. Det hedder nemlig om Gisle, efterat han var kommen tilbage til Island, at „han afholdt sig fra Blotning, siden han var i Viborg i Danmark, men deeltog som før i Gilder og alskjens Selskab“ *). Gisle vaklede mellem Christendom og Hedenskab, og denne Vaklen aabenbarede sig i hans Drømme. Han var nemlig „en stor Drømmemand og en Klar-Drømmer“, og i Drømme saae han ofte tvende Kvinder, der vare som hans gode og onde Skytsengel. Den ene gav ham det Raad: „Forlad medens Du lever forn Sæd og al anden Blot, befat Dig ikke med Gilder eller Trolddom, men gjør godt imod Halte, Blinde og Fattige“ **). Dette Raad viser ogsaa hvorledes Nordboerne betragtede Modsætningen. Christendommen var dem ikke saa meget en ny Tro, men en ny Levevis, der stod i Splid med den gamle Sæd, og hvis væsentlige Særkjende var at gjøre godt mod de Nødlidende. Iøvrigt kom Gisle ikke til at faae Daaben; men efter hans Død reiste hans Kone Aud tilligemed en anden Kvinde Gunild til Danmark, til Hedeby; „der toge de ved Troen og reiste siden sydpaa til Rom, og kom ingensinde tilbage“.***) Her høre vi altsaa atter Hedeby eller Slesvig nævne som en christen By, og hvad vi ogsaa maae lægge Mærke til, fordi det ofte kommer igjen hos de Nordboer, hos hvem der virkelig er en religiøs Trang, er det, at de efter Daaben valfartede til Rom.

---

*) Saga af Gisla Surssyni, ved Konrad Gislason 1849. Første Saga S. 18. Anden Saga S. 101.

**) Smstds. I. S. 41. II. S. 126.

***) Smstds. I. S. 73. II. S. 160.

Det er med denne ordknappe Tørhed, der er egen for Sagatonen, Fortællingen kommer til at berøre de christelige Forhold; men der er tillige en Sikkerhed i alle dens Angivelser, der borger for dens Paalidelighed. Et Modstykke i den Henseende er en anden Fortælling, der giver os et godt Indblik i Tidens Tankegang, ja i visse Maader er netop en indre Sjælehistorie, men hvori vi desværre savne denne Sikkerhed i Angivelsen af de udvortes Omstændigheder. — I Hakon Jarls Dage levede i Throndhjem en rig odelbaaren Mand, der hed Svend, som offrede paa Fædrene-Viis til de hedenske Guder, og havde ved sin Gaard et stort Hov, hvori der var mange Afgudsbilleder; dog ærede han fornemmelig Thor. Han havde to Sønner Svend og Finn, af hvilke den ene lignede Faderen, men Finn var taus, selvraadig, uregjerlig og meget særsindet; han troede ei paa Afguderne, og spottede deres Billeder. Faderen sagde, at det vilde han komme til at undgjælde, da Thor havde udført saa store Bedrifter, gaaet igjennem Klipper og Fjelde, og Odin gav Menneskene Seier. Finn svarede: Det er ikke stort at give Seier som Odin ved Trolddomskunster, eller at bryde Stene og Klipper sønder, men den tykkes mig mægtig, som fra først af har gjort Bjergene, Himmel og Hav, hvad kan I fortælle mig om ham? Faderen vidste ikke stort at sige. Ved et Julegilde da der efter gammel Skik skulde gjøres Løfter, sagde Finn: Nu gjør jeg det Løfte, at jeg vil tjene den største Konge, der overgaaer alle andre. Somme meente, at han vilde tjene Hagen Jarl, for han var den ypperste Høvding, Andre meente, han vidste ikke selv hvad han vilde. Efter Julen drog Finn bort; Faderen spurgte, hvor han vilde hen; det veed jeg ikke, svarede Finn, jeg vil lede den Konge op, som jeg agter at tjene, men hvor skal jeg finde ham?

Han seilede til Vigen og derfra til Danmark, hvor han gik alene ind i Skovene. Her mødte han en Kvægrøgter, og da han fandt et Kors paa Røgterens Klæder, spurgte han, hvad det skulde betyde. Det kalde vi Christne et Kors, svarede denne, og nu udbrød Finn forundret: er Du Christen, hvad er det at være Christen. Røgteren søgte at forklare ham det saa godt han kunde, men Finn fortalte ham igjen om Thors og Odins Bedrifter, saa Røgteren mærkede, han ikke kunde staae sig imod ham og bragte ham derfor til Biskoppen, der var i Nærheden, og denne overlod ham atter til Præsten. Men Præsten kunde heller ingenvegne komme med Finn og klagede sin Nød for Bisoppen, som nu selv maatte tage sig af ham. Finn lyttede opmærksom til, naar han talte om den almægtige Guds Gjerninger, og udbrød tilsidst: „Det er noget andet end hvad jeg før har hørt, at der var ingen Guder saa mægtige som Odin og Thor; jeg begynder nu at fatte dine Ord, helst det Du fortæller om din Christus, at saalænge han levede her i Verden kunde ethvert Menneske gjøre ham saameget imod som han vilde, men efter Døden blev han saa ypperlig, at han hærjede i Helvede selv, bandt de hedenske Afguders Høvding Thor, og siden den Tid har ingen Vætte kunnet staae sig imod ham. Derfor tykkes mig, at han er den Konge, jeg har lovet at adlyde, høiere, helligere, mægtigere og større end alle andre Konger, og ham vil jeg troe paa og tjene saaledes som Du lærer mig." Finn blev nu døbt og holdt sin Tro vel en Tidlang i Danmark.*) — Det er et mærkeligt Billede af Tidens Tankegang, der er givet os i denne Fortælling, og naar man i denne har villet finde bestemte Træk, laante af den hellige Christophers Legende,

*) Olaf Tryggves. Saga. c. 201. Fornmanna Sögur II. S. 158-58.

der ogsaa vilde tjene den stærkeste og derved kom til at tjene den Herre Christus, saa er det ikke paa anden Viis end man idelig vil finde dem i de nordiske Omvendelseshistorier, fordi det var fra den Side Christendommen tiltalte Nordboerne. Men desværre ere de ydre Omstændigheder her saa løst angivne; vi høre kun om, at han kom til Danmark, men ikke Stedet hvor han kom hen; at han traf en Biskop og en Præst der, men ikke nogen Navne. Angaaende Tiden kan vi slutte os til, at det maa have været i Kong Svends Tid, da der fortælles videre, at Finn vendte tilbage til Norge, dengang Olaf Trygvesen var bleven Konge i Norge og begyndte at indføre Christendommen allevegne (995). Mærkeligt nok er det, at Finn slet ikke var tilfreds med Olafs Færd, og talte ham haardt til, ja var nærved at forkjættre ham, fordi han taalte, at Folk dog i Løn blotede til de gamle Afguder; det er mærkeligt, fordi baade Saxe og Adam af Bremen have meget at sige paa Kong Olafs Christendom, og beskylde ham for, at han trods sin christelige Iver dog hang ved allehaande hedenske Spaadomskunster *).

Blandt de nordiske Stammefrænder gjaldt Danmark ved Aarhundredets Slutning for et christent Land. Dengang Kong Olaf begyndte sit Omvendelses-Værk i Norge begyndte han fra Vigen af, hvor Christendommen var bedst kjendt, „fordi Vigverjerne havde flittigt Samqvem med Danmark, Tydskland og England".**) Den Islænder, der først prædikede Troen paa sin Fædrenes, Thorvald Vidførle var i Ungdomsaarene en fortrolig Ven af Kong Svend,

---

*) Saxo ed. Müller I. p. 501. Adam Brem. II. c. 38. (Skole-Udgaven S. 77.)

**) Saga af Olafi Trygv. c. 48. (Fornmanna Sögur. II.)

dengang denne foer paa Vikingetog i aaben Feide med sin Fader; men Thorvald var dengang Hedning, og blev først christnet i Saxland. Den anden islandske Prædikant, Stefnir Thorgilsson, der kom til Øen i Kong Olafs Tid og efter hans Tilskyndelse, havde derimod i sine yngre Aar taget ved Troen i Danmark.*) En tredie Islænder Kolskeg, en Broder til den navnkundige Gunnar fra Hlidarende, kom til Danmark, da han var bleven landsflygtig i sin Hjemstavn, og fandt en god Modtagelse hos Kong Svend Tveskjæg (omt. 993). En Nat saae han i Drømme en lys Mand, der sagde til ham: Staa op og gaa med mig! Hvad vil Du mig? spurgte han; Jeg skal skaffe Dig en Hustru, var Svaret, og Du skal være min Ridder. Det sagde han Ja til og vaagnede. Han raadførte sig da med en Viismand (spekingr) om Drømmen, og denne raadede ham at fare sydpaa og blive Guds Ridder. Kolskeg tog da Daab i Danmark, men fandt ikke Behag i Opholdet der, gik sydpaa gjennem Garderige til Myklegaard, hvor han giftede sig og var Høvding for Væringerne til sin Dødsdag**). Man sporer ogsaa i denne korte Skildring den samme blandede Tilstand, som vi tidligere have gjort opmærksom paa, hvorledes de nye christelige Skikke brydes med de gamle hedenske. Den Viismand, Kolskeg henvendte sig til for at faae Udtydning af sin Drøm, har rimeligviis været en christen Præst, og Daaben modtog han i Danmark, men saa drev hans Længsel ham sydpaa, til reent christnede Lande. Ønsket om at blive „Guds Ridder" er ogsaa charakteristisk for den christnede Nordbo; det er den gamle Kamplyst, der kommer igjen i en ny Skikkelse, saa-

*) Hungurvaka. 1778. p. 262—72. Fornmanna S. I. p. 276.
**) Njáls Saga c. 81.

ledes at Kampen nu skal gjælde de Vantroe, Guds Fiender; for at opnaae det gaaer han ikke til Rom men til Myklegaard, og finder sig tilfredsstillet da han er kommen med i Væringernes Skare.

Tredie Stykke.

Knud den Rige, Svend Estridsen og Knud den Hellige.

(Det ellevte Aarhundrede.)

I enkelte Egne af Riget, især i Skaane og de tilgrændsende Provindser, i de nordligste Strøg af Jylland stode endnu de hedenske Hover med deres afgudiske Billeder ved Begyndelsen af det ellevte Aarhundrede; men ligesom Leire-Hovet havde maattet vige for Hellig-Trefoldigheds Kirke i Roskilde, saaledes vare vistnok de fleste Hover rundt om i Landet forladte eller omdannede til christelig Gudstjeneste. Christendommen var dengang allerede seirende. Men denne Christendom var som en vildt voxende Plante, omgroet af hedensk Ukrudt, og heller ikke endnu pleiet og formet efter de kirkelige Loves Mønster i andre Lande. At der i den Henseende skete et mærkeligt Fremskridt ved Erobringen af England og den deraf udspringende nære Berøring mellem dette Land og Danmark, derom ere Alle enige, og vi læse fra denne Tid Navne paa flere engelske Biskopper, der vare virksomme for den christelige Mission her i Landet. Men hvad der ved denne Leilighed berettes os, kaster tillige et Lys tilbage paa den foregaaende Tid, og bliver af vigtige Følger for Fremtiden. Det er Svend Tveskjægs og Knud

den Riges Erobring af England, der gjør den engelske Indvirkning saa kjendelig, at den afnøder Alle Opmærksomhed, men dersom det var disse Kongers personlige Stilling, der førte engelske Bisper og Præster over til Danmark, maatte man vente, at den engelske Indvirkning sporedes i deres Tid ligelig over hele Riget, samt at den atter faldt bort med deres Død, da den udvortes Forbindelse med England afbrødes. Ingen af Delene er imidlertid Tilfældet. I de jydske Stifter, Slesvig og Ribe, kom der dengang aldrig nogen engelsk Biskop, ligesaa lidt som senere da Stiftsdelingen var bleven foretaget i Jylland, hvorved Aarhuus, Viborg og Vendsyssel blev selvstændige; medens der derimod i Roskilde og Odense kun kom engelske eller rettere engelskdannede Biskopper; i Skaane var vistnok det samme Tilfældet; da Landet blev deelt i tvende Bispedømmer, blev den ene af de nye Biskopper, der siden beholdt det samlede Stift, ordineret af den hamborgske Erkebisp, men han var dog neppe af de tydske Klerke. Denne Adskillelse maa have havt sin Grund i tidligere Forhold, ellers kunde den ikke have bevaret sig saa længe og saa bestemt. Delingen af de jydske Bispedømmer ligesom Delingen af Skaane foregik nemlig i Svend Estridsens Tid, og vi ere altsaa gaaede ud over den Tid, da England og Danmark vare udvortes forbundne, uden at Afbrydelsen af denne Forbindelse gjorde nogen Forandring i de kirkelige Forhold. Igjennem hele det ellevte Aarhundrede er der ogsaa kjendelige Spor af en Brydning mellem de tvende Elementer, af hvilke den danske Kirkeprovinds skulde voxe sammen: Skaane og Østifterne paa den ene Side som den engelske Missions Frugt, Jylland paa den anden som den tydske Missions. I hiin Deel er Kongens kirkelige Myndighed den overveiende, skjøndt ingenlunde uanfægtet fra den hamborgske Erkebisps Side; i Jylland der-

imod er den kongelige Myndighed stærkt begrændset af den hamborgske Ærkebisp, der her altid med Eftertryk gjør sin Indflydelse gjældende. Man mærker det i begge Tilfælde meest ved Besættelsen af Bispestolene, om Kongen eller Ærkebiskoppen her har den afgjørende Stemme. Udgangen af denne Strid mellem Øst- og Vest-Danmark blev da mod Aarhundredets Slutning den, at Skaane og Østifterne trak Nørre-Jylland og Slesvig bort fra det hamborgske Ærkestift, idet hele Riget blev en samlet Kirkeprovinds med Lund som det ærkebiskoppelige Sæde. — At denne Betragtning er rigtig eller idetmindste sandsynlig, skal den følgende Fremstilling godtgjøre; det er kun saa Træk, vi med nogenlunde Sikkerhed kjende om de kirkelige Forhold fra den Tid, og vor Kundskab til disse maae vi sædvanlig hente fra Adam af Bremen, der egentlig kun fremstiller den tydske Mission; men naar vi omhyggelig dvæle ved disse, vil det vise sig, at alt hvad vi kjende fra den Tid peger hen derpaa, medens der paa den anden Side intet er, som modsiger den.

Ærkebiskop Libentius, der tidligere blev omtalt for sine Bestræbelser at bringe Svend Tveskjæg til at afstaae fra blodige Forfølgelser, døde kort før Kong Svend, og blev (1013) efterfulgt af Unwan. Om ham hedder det, at han først bragte Orden i Præsternes klosterlige Samliv, saa at de adlød den canoniske Regel, medens tidligere Munke og Kaniker havde levet imellem hverandre, samt at han fra Grunden af udryddede de hedenske Skikke, saa at han lod Kirker reise sig i de afgudiske Lunde, som „vore Lundedyrkere besøgte med daarlig Ærbødighed“ *). Maaskee skal dette mere gjælde det bremiske Biskopsstift end hele Ærkestiftet, men Skildringen tyder dog paa, at Tiden nu

*) Adam Brem. II c. 46 (Skole-Udgaven S. 82).

er til at udrydde de sidste Rester af Hedenskabet og til at arbeide paa Kirkevæsnets canoniske Ordning. Hermed stemmer det ogsaa, hvad Saxe fortæller fra Kong Svends sidste Tid. „Den fromme Fyrstes fortrinlige Gudsfrygt forøgede den christelige Gudsdyrkelse med nye Bisper, som han udstyrede med Celler og Kirker; tidligere havde nemlig Rigets fire Domkirker (domicilia religionis) maattet nøies med udenlandske Biskopper, og da man manglede hjemmebaarne, blev Biskoppernes Rækkefølge mere tilfældig end fast“*). Rimeligviis siger Saxe her mere end der egentlig kan siges om den Tid, men Meningen af hans Ord kan ikke være anden end den, at hvert Biskopsstift blev forsynet med klosterlige Foreninger af Præster, Begyndelsen til den senere Tids Domkapitler, hvor Biskopsvalget foretoges i Vacancetilfælde efter de canoniske Regler, og hvor vordende Præster oplærtes og dannedes i Landet selv. Det er visstnok mere end der kan siges med Sandhed om den Tid, men Begyndelsen til det blev dog gjort og Bestræbelserne gik i den Retning. Som Landets fire Biskopskirker nævner Saxe: Slesvig, Ribe, Aarhuus og Roskilde; efter Adams Sigende var Aarhuus dengang forladt, og Roskilde nævnes her første Gang, men dog nok noget for tidlig, da den Biskop her nævnes som den første, Gerbrand, tilhører Kong Knuds Tid. Derom ere imidlertid de Fleste enige, at Missionen blev dreven med stor Iver i Svend Tveskjægs senere Aar, fra England af. Saxe taler især om Prædiken i Skaane ved en Englænder Bernhard og om Bestræbelser for at faae en Kirke anlagt i Lund**); Adam henfører Bernhard ligeledes til en senere Tid, men hvad Saxe fortæller

*) Saxo ed. Müller I. p. 500.

**) Ibid. I. p. 506.

om denne, fortæller han om en anden engelsk Biskop Gotebald, om hvem han siger, at Svend satte ham til Lærer i Skaane, hvorfra han gjorde Missionsreiser baade til Sverrig og Norge*). Det var udentvivl ogsaa omtrent ved denne Tid, at en af de navnkundigste blandt Danmarks ældste Biskopper begyndte sin Virksomhed, nemlig Odinkar den Yngre, skjøndt det er vanskeligt at oprede hans Livsforhold, fordi han idelig sammenblandes med sin ældre Frænde. Hvad Adam siger bestemt om denne, er, at han blev døbt af Erkebiskop Adeldag med egen Haand († 988), ordineret til Biskop i Ribe af Libentius († 1013) og at han døde samme Aar som Erkebiskop Biscelin (1043)**). Han var oplært til Præst i Bremen, en Discipel og Frænde af den ældre Odinkar, og tilhørte altsaa den samme anseete og rige Slægt; som hans Fader nævnes Toke Jarl i Vensyssel, og her laae hans Fædrenegods, der udgjorde omtrent en Tredieddeel af Landet. Hvad han især berømmes for, er, at han skjænkede sin Odelsjord til Ribe og derved funderede Ribe-Bispestol. Saxe fortæller det samme, men om den ældre Odinkar, og efter ham var det ikke blot Ribe, der kom til at nyde godt af hans fromme Gavmildhed, men alle jydske Stæder; og en senere Krønikeskriver veed at fortælle, at det ikke blot var til de ældre Biskopskirker i Slesvig, Ribe og Aarhuus han uddeelte sine Gaver, men at han ogsaa hjalp til at stifte Domkirken i Viborg, som her nævnes første Gang***) Hvad enten det nu var den ældre

*) Adam Brem. II. c. 39. (Skole-Udgaven S. 77.)

**) Adam Brem. II. c. 22 og Schol. 60 (Skole-Udgaven S. 75; 106).

***) Adam Brem. II. c. 34 og Schol. 37 (Skole-Udgaven S. 74. 84). Saxo ed. Müller I. p. 506—7. Jfr. Jon Tursens Kirkekronike (Kirkehist. Samlinger. II. S. 304.)

eller den yngre Odinkar, saa stemmer det godt med Saxes Ord, at i Slutningen af Kong Svends Regjering blev Bispskirkerne funderede eller udstyrede med Jordegods, saa at der kunde begynde en ordentlig Bispsfølge. Iøvrigt var denne Odinkar den eneste af de tydskdannede Klerke, „den eneste af vore“ som Adam siger, der besøgte Øerne, og det er rimeligt nok, hvad der senere fortælles, at han ved sin Prædiken „omvendte mange af de mægtigste fra deres gamle Afguders Dyrkelse og lod opbygge mange Kirker i Skaane, og var ofte i stor Livsfare for Christi Navns Skyld“.*)

Svend Tveskjægs sidste Regjeringsaar bleve optagne af Hærtogene til England, og engelske Beretninger omtale derfor ham og hans Folk lige til det Sidste som vilde og grumme Hedninger. Baade Saxe og Adam dømmer dog mildere om ham i de senere Aar, men rimeligt nok er det, at den stadige Fremgang, Christendommen virkelig vandt i Danmark i hans Tid uagtet hans Ligegyldighed, har ledet dem til en mildere Dom som om det var hans Gjerning, medens Englænderne kun lærte ham at kjende som den grumme Viking, der uden Sky ødelagde Kirker og Klostere, naar det stemmede med hans Planer. Kong Svend døde i England d. 3. Febr. (St. Blasii Dag) 1014. Han vilde beskatte en By, saaledes fortælle engelske Krøniker, hvor den hellige Edmund før havde boet, og som derfor havde været skattefri; da den vægrede sig, truede han med Magten og talte haanlig om hellig Edmund, men om Natten som han stod i sin Hær, følte han ligesom et Knivstik i Hjertet og

*) Adam Brem. II. c. 47 (Skole-Udgaven S. 84). Kirkehist. Saml. II. S. 305.

døde Dagen efter.*) Hans Liig blev siden ført til Danmark, og efter hans eget Ønske begravet i Hellig-Trefoldighedskirken i Roskilde, hans Fader havde bygget.**)

Det er en paafaldende Modsætning, der er mellem Svend Tveskjæg og hans Søn og Efterfølger Knud den Rige. I Kong Svend seer vi endnu det gamle hedenske Vikingeliv, og var han end ikke nogen ligefrem Forfølger, saa var han dog fuldkommen ligegyldig ved Kirke og Christendom; i Kong Knuds Aarer rinder vistnok det samme Blod, han er den dristige og heldige Viking, men han bøier sig for de kirkelige Former, og optræder allevegne som Kirkelighedens Forsvarer og Beskytter. Det var vistnok fornemmelig Forholdene i England, som nødte ham dertil, og han maatte snart see, at skulde hans Herredom der vinde Fasthed og Bestand, skulde Folket lære at bøie sig for ham som en lovlig Herster, og ikke som en vild Voldsmand, saa maatte han bøie sig for Folkets Helligdom. Men Forholdene i Danmark viste ham i Grunden samme Vei, fordi Christendommen dengang allerede havde vundet saa megen Indgang, at skulde der komme Ro og Orden ind i Styrelsen, maatte Kongen støtte sig til Kirken og derfor atter støtte den. Saasnart han i Forening med sin Broder Harald havde fuldendt Englands Erobring, lode begge sig optage i Christkirkens Broderskab i Canterbury, Englands Hovedkirke (omt. 1016); „her er indskreven — saaledes lyder den korte Notits vi har derom — Kong Knuds Navn, som vor elskede Herre for Verden og vor aandelige Broder for Gud, tilligemed Harald, Kongens

*) Knytlinga Saga c. 6. (Fornmanna Sögur XI. S. 184). Chr. Petersens Danske Skrifter ved Brandt V. S. 382.

**) Encomium Emmæ. Script. II. p. 480.

Broder".*) Et lignende Træk er det, naar nogle Aar senere (1023) Knud „Englands og de omliggende Øers Basileus" lagde sin Guldkrone paa Høialteret i den samme Christkirke i Canterbury, hvor den endnu mange Aar efter var tilskue som et Vidnesbyrd om hans Fromhed.**) Ved alle Leiligheder viste han Geistligheden og de geistlige Stiftelser sin Ærefrygt og sin Anerkjendelse, hvorom de mange Gavebreve til Kirker og Klostre i England bære Vidnesbyrd, som ere efterladte os fra hans Haand. Til samme Tid søgte han ogsaa at benytte sin Stilling i England til at styrke Kirken i Danmark. Da han vendte hjem som Eeirherre, bragte han mange engelske Biskopper med sig, der altsaa rimeligviis vare ordinerede af Ærkebispen i Canterbury, og af dem satte han Bernhard i Skaane, Gerbrand i Sjælland, Reginbert i Fyen.***) Her høre vi altsaa første Gang udtrykkelig og bestemt Tale om disse Bispedømmer; i Roskilde og i Odense var der ogsaa fra den Tid af en uafbrudt Bisperække, men i Skaane var det endnu ikke kommen saavidt, saa at Bernhards Virksomhed her mere var som en Mission, uden at han endnu havde fast Bispesæde. Bernhard omtales, som nys bemærket, ogsaa af Saxe, men henføres af ham til Svend Tveskjægs Tid, og hans Virksomhed i Skaane har ikke været uden Frugt, da det gjerne omtales i Forbindelse dermed, at den første Kirke blev opført i Lund.†) Man har twistet om, hvilken Kirke der var den ældste i denne By, men naar en

---

*) Suhm, Danmarks Historie. III. S. 485.

**) Regesta diplomatica. I. p. 15. Suhm, Danmarks Hist. III. S. 582.

***) Adam Brem. II. c. 53 (Skole-Udgaven S. 87).

†) Chron. Rosk. Script. I. p. 375.

lundensisk Kanik beretter, at det var den gamle Sancte Drottens Kirke, og altsaa ikke den senere Domkirke, saa er der ingen Grund til at drage hans Ord i Tvivl. Denne Kirke blev, ligesom den ældste Kirke i Byen Slesvig, nedreven kort efter Reformationen, 1540 „dengang Malmø Slot byggedes"; men neppe har det dog været den samme Bygning, da den der blev opført paa Bernhards Tid rimeligviis her som andensteds har været af Træ.*) — Erkebiskop Unwan i Bremen var yderst opbragt over de engelske Biskoppers Virksomhed, hvori han saae et Indgreb i sine Rettigheder. Da Gerbrand vendte tilbage fra England, hvor han var bleven ordineret af Aethelnoth, Erkebiskop i Canterbury (1020—38), lagde han Veien om ad Bremen, men blev her holdt fast af Unwan. Det fremgaaer ikke tydeligt af Adams Ord, om dette skete, da han første Gang kom fra England eller efter et senere Besøg, men vist er det, at han var der 1022, da han i det Aar har underskrevet et af Kong Knuds Gavebreve som „Biskop i Roskilde Stift, blandt Danernes Folk".**) Unwan nødte ham til at aflægge Lydighedseden mod det hamborgske Erkesæde, men da han havde gjort det, skiltes han fra ham paa det Venskabeligste.***) Det synes virkelig at have været Kong Knuds Agt at løsrive den danske Kirke ganske fra Bremen. Den navnkundigste tydskdannede Klerk paa den Tid var Odinkar i Ribe, og om ham fortælles det, at han blev af Knud ført til England, for der at oplæres, hvorpaa han ogsaa besøgte Frankrig, og vendte hjem med

---

*) Jon Tursons Krønike. Kirkehist. Saml. II. S. 303—4; cfr. S. 321.

**) Regesta diplomatica I. p. 14.

***) Adam Brem. II. c. 53. (Skole-Udgaven S. 87 fgd.)

Navn af Lærd og Philosoph.*) Unwan søgte imidlertid med stor Iver at modarbeide en saadan Plan. Da Gerbrand slap løs fra Bremen, ledsagedes han til Kongen af Gesandter fra Erkebispen, der skulde lykønske ham til Englands Erobring, og overbringe Foræringer, men tillige dadle ham for hans Anmasselse med Hensyn til de engelske Biskopper. Kongen optog denne Sendelse meget naadigt, og forligte sig paa det Vilkaar med Erkebispen, at han for Fremtiden skulde gjøre hvad han gjorde efter Erkebispens Raad.**) Maaskee var det ved den Tid, da der altsaa var stiftet venligt Forlig, at Knud tilligemed sin Dronning Emma og deres Søn Knud lod sig optage i den bremiske Kirkes Broderskab, ligesom han tidligere havde gjort i Canterbury, for saaledes at stille sig i et ligeligt Forhold til begge Stiftskirker. Han kaldte sig her „Lambrecht, Danernes Konge", som der siges var hans Daabsnavn, men rimeligviis har været hans Navn i Broderskabet.***) Ganske har imidlertid Erkebiskop Unwan neppe troet Freden, og denne Mistillid kan have bidraget til at han benyttede Omstændighederne til at fornye den gamle Stiftskirke i Hamborg, hvortil de erkebiskoppelige Privilegier oprindelig vare knyttede. Da der nu var Fred og Ro allevegne, opførte han nemlig Kirken paa ny, og samlede igjen et Præste-Convent til Byen, hvor han for Fremtiden pleiede at opholde sig den halve Deel af Aaret. Her indbød han Kong Knud til et Møde med sig og tvende slaviske Jarler, og dette Møde synes virkelig at være kommen istand. Erkebispen optraadte ved den Leilighed som Mægler mellem Knud og den tydske Keiser Con-

---

*) Adam Brem. II. c. 34. Schol. 26 (Skole-Udgaven S. 74).
**) Adam Brem. II. c. 53 (Skole-Udgaven S. 88).
***) Adam Brem. II. c. 49. Schol. 38 (Skole-Udgaven S. 85).

rad II; men om kirkelige Anliggender ogsaa her var paa Bane, omtales ikke.*)

I England var Knud meget sysselsat med at opfriske, gjennemsee og rette Landets gamle Vedtægter, hvilken Virksomhed han ogsaa udstrakte til de kirkelige Love, og ved disse sidste maae vi her dvæle lidt. Knuds Kirkelove ere udstedte i Wincester, Juledag, uvist hvad Aár, men rimeligviis i Begyndelsen af hans Regjering (omt. 1021). Man har meent, at disse idetmindste for en Deel blev formelig vedtagne for Danmark ogsaa, og derfor talt om et Bispemøde i Slesvig, Knud skulde have holdt efter sin Hjemkomst (1022). Det vilde saa være det første danske Bispemøde eller National-Concil, men Adam af Bremen veed intet om noget saadant, og rimeligviis har hvad han fortæller om de Underhandlinger, Erkebiskop Unwan indledede med Knud angaaende de engelske Biskopper, givet Anledning til Talen om et formeligt Kirkemøde, hvortil saa siden Formodningen har knyttet sig om Vedtagelsen af Knuds kirkelige Love.**) Men uagtet vi saaledes ikke kunne antage dem for egentlig vedtagne i Danmark, saa beholde de altid deres Betydning som mærkelige Vidnesbyrd om Datidens kirkelige Skikke og religiøse Meninger, især da Forbindelsen mellem England og Danmark var saa stor, at selv om Lovene ikke ligefrem bleve gjorte gjældende, saa stode de dog for en stor Deel af Geistligheden som Mønsteret, hvorefter man søgte at indrette Forholdene. Først indskjærpes Kirkernes Hellighed, at Guds-Freden skal herske indenfor deres Omraade, saa at enhver Voldshandling, be-

*) Adam Brem. II. c. 38 (Skole-Udgaven S. 90). Suhm, Danmarks Hist. III. S. 602.

**) Pontopidan, Annales I. S. 172.

gaaet paa hellige Steder, blev dobbelt strafskyldig, for den verdslige Ret og for den kirkelige som Helligbrøde. Det maatte ligge nær for de nysomvendte Nordboer at overføre hvad der i Hedenskabet gjaldt Hoverne og Thingene paa de nye Kirker, og Knuds eget Liv, da han efter nogle Beretninger siden selv begik Drab i en Kirke, kom derved til at vise, at den samme Betragtning ogsaa allerede dengang var herskende her i Landet. Iøvrigt var Brøden forskjellig alt efter den Grad af Hellighed, der tillagdes de forskjellige Kirker; man skjelnede mellem Kirker af første Rang, rimeligviis de egentlige Domkirker, og Kirker af anden Rang, altsaa de almindelige Sognekirker; fremdeles skjelnede man mellem Kapeller, hvor der ikke altid blev læst Messe, men hvor der dog var Begravelsesstеder, og saadanne, hvor der ingen viet Jord og Gravsteder var. Hvorvidt disse og lignende enkelte Bestemmelser finde Anvendelse her i Landet, lader sig ikke sige med Sikkerhed, men det er dog høist rimeligt. — Næst efter Kirkernes Hellighed indskjærpedes Geistlighedens Ukrænkelighed, og for at gjøre det ret eftertrykkeligt fremhæves det, at denne Stand, som indviet til Guds Tjeneste, staaer i et særeget hemmelighedsfuldt Forhold til de himmelske Magter. „Enhver maa vide, hvor vigtigt det er Præsten gjør til Almuens Velfærd, naar han rettelig tjener Gud. Vigtig er den Besværgelse og stor den Indvielse, hvormed han forjager og fordriver Djævle ved Daabens og Nadverens Forvaltning. Engle komme Præsten til Hjælp, saa ofte han forretter Tjenesten, og det gjøre de altid, naar han ydmyg af Hjerte beder til Christum, og begjærer af ham, hvad der er Almuen fornødent til Livet." Denne Betragtning af Præsterne som christelige Hexemestere, der skulde afløse og fortrænge de hedenske, er egen for den Tids Fromhed, og det er især Sacramenterne, der for den al-

mindelige Betragtning kom til at staae som saadanne Hexekunster. Derfor kunde Nydelsen af Nadveren i paakommende Tilfælde anvendes som en Guds-Dom, paa lignende Maade som Jernbyrd, og en anklaget Præst kunde rense sig mod fremførte Beskyldninger ved at tage Sacramentet til Bekræftelse paa sit Udsagns Sandhed. Dette gjentages flere Gange i Lovene med forskjellige Bibestemmelser efter Anklagens Art eller efter Præstens Stilling; „Alterpræster, som ingen Venner har, gaa til Dommen, det vil sige til det indviede Brød, hvad der paa Engelsk kaldes corsned“. — Endvidere indskjærpes de forbudne Grader i Ægteskab indtil det sjette Led (Sødskende, Sødskendebørn og Næstsødskendebørn), og tillige mindes om de aandelige Slægtskaber, som kunde indgaaes enten ved Fadderskab i Daab eller ved Klosterløfter. At disse Bestemmelser ogsaa bleve gjorte gjældende her i Landet, saavidt som Geistlighedens Myndighed kunde række, kan der vist ingen Tvivl være om. — Dernæst opregnes de Ydelser, der skulde svares til Kirke og Præst, nemlig følgende: Plovkorn, der betaltes fjorten Dage efter Paaske; Tiende af Qvæg, der betaltes ved Pintsetid; Tiende af Korn paa Allehelgensdag (Helmessemad d. v. s. Mad ved de hellige Mænds Messe); Peders-Penge, der lagdes paa Alteret St. Peders Dag, (det var en Afgift til Pavestolen, som derfor ogsaa kaldtes Rome-Skat, nummus Romæ); Kirkeskat, der betaltes Mortens Dag (til Kirken og de Fattige, maaskee Almissekorn); Lysepenge til Kirkelysene, betaltes tre Gange om Aaret, nemlig: Paaske-Aften, Kyndelmisse-Aften og Allehelgensmesse-Aften; endelig Sjæleskat (Sjælegave), som betaltes ved den aabne Grav. Her i Landet kunde der endnu ikke være Tale om egentlig tvungne Afgifter til Kirke og Præst, da Tienden, som er den egentlige tvungne Afgift,

først senere blev lovformelig indført; men desuagtet kan der ingen Tvivl være om, at Præsterne jo overalt hvor de fandt Indgang flittig have formanet Almuen til at svare deres Ydelser, saaledes som de svaredes i andre christne Lande, og paa den Viis tør vi vistnok antage, at hvad Kong Knud her indskjærper som lovlige Afgifter til Geistligheden i England, ogsaa finder Anvendelse i Danmark paa den Tid. — Endelig opregnes alle de lovlige Fest- og Faste-Dage, hvorpaa Lovene slutte med Formaninger; „da vi alle forvente en Tid, da det vil blive bedre med os paa denne Mellem-Jord“ (middan earde, den gamle hedenske Benævnelse for Jorden som „Midgaard“), saa formanes menige Christne til, flittig at bekjende deres Synder, nyde Nadveren idetmindste tre Gange om Aaret og leve et christeligt Levnet; „Enhver maa lære Paternoster og Credo, fordi han med det første skal bede til Gud, og med det andet bekjende den rette Tro“. — Disse Kong Knuds Anordninger for den engelske Kirke vare ingenlunde nye, men for en stor Deel kun Gjentagelse med enkelte Ændringer af ældre engelske Kirkelove. Ved Bedømmelsen af Spørgsmaalet, hvorvidt de finde Anvendelse paa Danmark, maa man ikke oversee, at vi i dem ingenlunde forefinde den strænge kirkelige Organisation saaledes som denne senere især ved Hildebrand (Gregor VII) blev gjort gjældende. Ikke med et Ord omtales Pavens Myndighed i kirkelige Sager, og det er kun Peders-Pengene eller Rome-Skatten, der peger hen paa Forbindelsen med det romerske Sæde. Heller ikke mærker man, at Landets Geistlighed saaledes som senere udøvede nogen selvstændig kirkelig Myndighed, men det er Kongen, der i Forening med sine Thaner, sine Herrer, giver Loven. Charakteristisk i den Henseende er ogsaa Indledningen: „Først og fremmest skulle Alle ære Gud, holde

eendrægtelig den christelige Religions Regel, og vise Kong Knud al Troskab og Lydighed".*)

Hvad der i Europas Øine overordentlig hævede Knuds Anseelse var hans berømte Romerreise, som han foretog i Aaret 1026, og den har ogsaa i kirkehistorisk Henseende Krav paa Opmærksomhed. Knud fik derved Leilighed til paa en glimrende Maade at møde Europas Fyrster, at fremstille sig baade for Keiser og Pave som en af Tidens Mægtige, som Nordens Behersker og som Englands Betvinger; men mærkeligst er dog det, at han, en dansk Konge, drog den Vei, hvorhen Tidens Fromhed med en vidunderlig Magt drog alle religiøst bevægede Gemytter, nemlig til Apostlernes Bispesæde, til Christenhedens Hjemstavn for Vesterleden, til Rom, hvorved altsaa Danmarks Konge første Gang viste sig for Europa som en christen Konge, som medindlemmet i Kirken, og derved som medindlemmet i Vesterlandets europæiske Civilisation. Hvorvidt han selv personlig deelte den Følelse, der drev paa den Tid saa Mange til at gaae den Vei, bliver for os af mindre Vigtighed; men bemærkes maa det dog, at der egentlig ingen Grund er til at tvivle paa hans Oprigtighed, endskjøndt man sædvanlig i Knud kun vil see den verdenskloge Hersker; han førte sig Tidens Meninger til Nytte, men derfor kunde han gjerne selv dele dem. Overalt hvor han kom frem, gav han Folk saadanne Beviser i Hænde paa sin fromme Iver, som man dengang ansaae for de gyldigste, nemlig rige Gaver til Kirker og Klostere. Det var Erkebispen af Canterbury, Aethelnoth, der havde skyndet ham til at gjøre denne Reise for at bede om sine Synders Forladelse, for sine Rigers Velfærd, og

*) Thorpe, Ancient Laws and Institutes of England. I. p. 358—76. II. p. 523. Jfr. Pont. Anm. I. S. 178—181.

dermed udsone det Blod han havde udgydt ved Englands Erobring. Han begyndte Reisen fra Danmark af, men iøvrigt ere vi ikke istand til at følge ham Skridt for Skridt. Vi har en Beretning fra et Øienvidne om hans Besøg i Byen St. Audomari (St. Omer) i Flandrien. „Da han besøgte Klosteret, blev han modtaget med stor Pomp, men han gik ydmyg frem, slog Øinene ned, og bad med Taarer om de Helliges Forbøn. Da det var kommen dertil, at han skulde lægge sine kongelige Gaver paa det hellige Alter, da faldt først hans Taarer paa Gulvet, og under mange Suk bad han, at han ikke maatte være uværdig til Himmelens Gunst. Endelig kom han frem med Gaven, og det var ikke et lille Stykke, man kunde bære i en Pung, men en stor Klump, som en af hans Mænd holdt i Skjødet; den lagde han med egne Hænder paa Alteret, og ikke nok med det, nei jeg husker godt, at han var omkring i hver Krog af Klosteret, og der var ikke noget Alter, om det saa var nok saa lidet, uden at han jo i Forbigaaende kyssede det og lagde sin Gave paa det. Nu kom Raden til de Fattige, og de fik ogsaa Alle og enhver sin Skjærv" *). Hvad Indtryk denne hans fromme Gavmildhed gjorde, derom har vi et Vidnesbyrd i et Brev, som en af Datidens meest anseete Geistlige, Bisskop Fulbert i Chartres († 1028), skrev til Kong Knud som Taksigelse for hans Gaver. „Da vi saae den Gave, Du havde givet os — hedder det heri — forundrede vi os over Din Gudsfrygt, fordi vi nu erkjende den, hvem vi have hørt Tale om som en hedensk Fyrste ei alene som en Christen, men endog som en gavmild Velgjører imod Kirker og Guds Tjenere; levvel! og glem ikke os

*) Encomium Emmæ. Script. II. p. 494.

som vi aldrig glemme Dig" *). Islandske Beretninger ville, at han gjorde Reisen som andre Pilegrimme til Fods med Stav og med Pose, og det er ikke usandsynligt, at han har tilbagelagt enkelte Strækninger paa den Viis, forat spæge sig selv til samme Tid som han med kongelig Gavmildhed strøede Guld til alle Sider. Vi har en Beretning om Reisen, som Knud selv skrev paa Hjemveien til de tvende engelske Erkebiskopper, Aethelnoth i Canterbury og Alfric i York, samt til det hele engelske Folk, rimeligviis for at forklare sin lange Fraværelse, og tillige underrette dem om, hvad han havde opnaaet ved denne Reise. „Jeg har talt med Keiseren (Conrad II) og med den Herre Paven (Johan XIX) og de Fyrster, som vare i Rom, baade om mit engelske og om mit danske Folks Fornødenheder; at en mere billig Lov og sikkrere Fred maatte gives dem, som reise til Rom, at de ei paa Veien opholdes ved saa mange Forhindringer og Passer, og plages med saa mange Afgifter. Keiseren billigede min Begjæring, saa og Kong Rudolph, som er Herre over de fleste af ommeldte Passer, og alle Fyrsterne stadfæstede den med Breve, saa at alle mine Undersaatter, baade Kjøbmænd og Pilegrimme, kunne herefter, frie for alt Ophold og Afgifter, drage frem og tilbage til og fra Rom i Sikkerhed og Fred. — Jeg klagede fremdeles for den Herre Paven, at mine Erkebisper blive besværede med saa store Afgifter, naar de efter Skik og Brug komme til det apostoliske Sæde for at hente Pallium; det blev besluttet, at dette herefter ikke skulde skee." — Fremdeles indeholder Brevet en Mængde Formaninger til Alle, hvorved Knud først omtaler sit eget Forhold. „Det være Eder vitterligt, at jeg ydmygelig har lovet Gud, her-

*) Suhm, Danmarks Hist. III. S. 610.

efter at rense mit eget Liv, regjere de mig underlagte Folk gudfrygtigt og retfærdigt og i alle Sager at dømme billigt; hvad jeg af Ungdoms Ubesindighed eller Forsømmelighed kunde have handlet imod hvad Ret er, det bereder jeg mig til, med Guds Hjælp ganske at rette herefter". Sluttelig formaner han alle Bisper og Rigets Embedsmænd paa det indstændigste til at sørge for, at alle de kirkelige Afgifter — omtrent de samme der ovenfor nævnedes i Lovene; nemlig Plovkorn, Qvægtiende, Pederspenge og Kirkeskatten St. Mortens Dag, maatte være rigtig erlagte førend hans Komme til Landet.*) — Dette Knuds Brev giver os altsaa en kort Underretning om, hvad han opnaaede ved sin Reise, og det vigtigste var unegteligt det, at Samfærdselen med Udlandet blev lettet for hans Undersaatter, hvad enten de fore i Kjøbmandsfærd, eller de som Pilegrimme med Stav og Pose besøgte de hellige Steder. Hermed stemmer det godt, hvad der ogsaa fortælles, at han i Rom stiftede et Herberge, et Hospital, hvor alle Mænd af den danske Tunge skulde have Føde og Ophold. Rimeligviis er det den samme Stiftelse der tænkes paa, naar det andensteds hedder, at han gav meget Guld til det Studium, som var dengang i Rom, at Alle, som kom did fra England og fra Danmark, skulde studere frit der og ikke give Penge derfor. Det er rimeligviis den samme Stiftelse, da den Fromhedsøvelse, der drev Mænd til at besøge de hellige Steder, tillige var et Studium, hvorved de bleve bekjendte med den hellige Tjeneste. For Englændere havde der allerede tidligere i Kong Alfreds Tid været et saadant Studium, men ved Kong Knuds Gaver blev det udvidet ogsaa for Dan-

*) Cypræus, Ann. episc. Slesvicensium p. 87. Münter, Kirchengeschichte I. S. 581. Suhm III. S. 611—15.

flere, og vi har altsaa deri et Vink om, hvorledes Mænd paa den Tid erholdt den geistlige Dannelse for Kirketjenesten.*) Iøvrigt er det en Selvfølge, hvad der ogsaa fortælles flere Steder, at Knud bragte mange Reliqvier, eller som det hed i den Tids Sprog, mange Helligdomme hjem med sig fra sin Pilgrimsfærd.

Med den hamborgsk-bremiske Erkebiskop levede Kong Knud, som det synes, stadig i uvenlig Forstaaelse. Det er ikke usandsynligt, at Erkebiskop Unwan just heller ikke har seet med Glæde Knuds Romerreise, der var fremgaaet af Tilskyndelse fra England af, og hvormed den danske Kirke var bragt i en umiddelbar Forbindelse med den apostoliske Kirke i Rom. Det var gjerne ved Besættelsen af ledige Bispestole Misforstaaelsen kom til Udbrud, og dette synes atter at have været Tilfældet, da Bispestolen i Roskilde blev ledig ved Gerbrands Død. Det Nærmere herved er ikke bekjendt, men Adam fortæller, at efter Unwans Død (1029) forligte hans Efterfølger Libentius II sig først og fremmest med den danske Kong Knud og ordinerede Aage (Avoco) til Biskop i Sjælland i Gerbrands Sted.**) Der er flere Tegn, som tyder paa, at den asketiske Fromhedsiver, Kong Knud gjerne lagde for Dagen, ogsaa blev deelt af Landets Geistlige. Om Biskoppen i Ribe Odinkar den Yngre, hvis fromme Gavmildhed tidligere blev omtalt, fortælles der som Beviis paa hans Dyd, at han i Fastetiden (qvadragesimali tempore) regelmæssig hver anden Dag lod sig tildele Piskeslag af en af sine Præster. Om hans Efter

*) Knytlinga Saga c. 17. S. 202. — Chr. Petersens danske Skrifter ved C. J. Brandt. V. S. 386; jfr. Suhm III. S. 616

**) Adam Brem. II. c. 62. (Skole-Udgaven S. 94.)

Asa fortæller Scholiasten hos Adam, at hun var en overmaade from Kone, som havde et Præbende i Bremen; hun gik altid med bare Been, og tilbragte tyve Aar med Faste, Bønner og Almisse; hun forlod sjælden Kirken, og da hun ved sin Død havde bortgivet alt hvad hun eiede, overlod hun Kirken sine Børn.*) Adam fortæller om en Biskop Thurgot, uden at angive nøiere hvor hans Bispesæde havde været, at han opholdt sig i Bremen for at varetage en Prædikants Tjeneste, at han der blev angreben af en frygtelig Spedalskhed, men ventede med stor Taalmodighed sin Bortkaldelses-Dag. Scholiasten føier til, at denne Thurgot ligesom Biskop Odinkar længe iforveien havde forudsagt, at den hamborgsk-bremiske Kirke for dens Synders Skyld skulde lades øde, „hvilken Profeti vi nu see opfyldt".**) Ved dette Øde, der truede Ærkestiftet, maae vi altsaa tænke paa den hele nordiske Kirkes Udsondring, der senere indtraadte, og mærkeligt er det, at Tanken herom allerede dengang dukkede frem som en Spaadom, idet der pegedes paa den som en Hjemsøgelse, der skulde overgaae det hamborgske Ærkesæde for dets Synders Skyld.

Man mærker det i mange Retninger, at med Knud den Store vil en ny Tid og nye Forhold til at danne sig, men det varer længe førend de vinde bestemt Skikkelse og Fasthed. Det var fra gammel Tid Skik, at Kongerne vare omgivne af deres Hird, og at disse Kongens Hirdmænd hørte til de anseeteste; men først Knud begyndte at give særegne Love for sit Hof, sin Gaard, og dermed var Begyndelsen gjort til at udsondre Kongens Mænd som en privilegeret Adelstand, der havde bestemte Forrettigheder

*) Adam Brem. II. Sch. 37. 46 (Skole-Udgaven S. 84. 94).
**) Adam Brem. II. c. 62. Sch. 45 (Skole-Udgaven S. 94).

fremfor andre frie Mænd, fordi de hørte til Kongens Gaard. Vi kjende ikke Kong Knuds Vitherlagsret i dens oprindelige Stiftelse, men vi kjende en senere Afskrift eller rettere en senere Bearbeidelse af den, og derhos finde vi den udførlig beskreven baade hos Saxe og Svend Aagesen, saa at vi nok kunne danne os en temmelig tydelig Forestilling om den. En gammel Krønike, som fortæller om disse Love, fortæller det paa den Viis, at der blev givet Love for Kongens Mænd „ligesom for Klosterbrødrene"*), og denne Sammenstilling er mærkelig. Meningen hermed er ikke den, at der i Lovene selv er noget der minder om den klosterlige Strænghed og Tugt; men Sammenligningen ligger deri, at Kongens Mænd derved kom til at udgjøre et engere Broderskab, hvorved de unddroges Folkets almindelige Thing, og stilledes under en særegen Ret. Det er det, der give disse Love deres Mærkelighed, at dermed gjøres Begyndelsen til at udsondre Adelsmænd som en privilegeret Stand, og dermed brydes tillige Veien for at udsondre Geistligheden paa samme Maade ved nemlig ogsaa at unddrage den de almindelige Thing og stille den under sin egen særskilte Jurisdiktion. Saavidt kom det ikke i Knud den Stores Tid, og derom var der dengang endnu ikke Tale, men det var dog hvad der stiledes efter, og da Geistlighedens Standsprivilegier saa at sige vare sammenvoxede med den hele Kirkeret, der var gjældende Lov i andre Lande, saa maatte man, naar Veien først var brudt, blive langt hurtigere færdig dermed end med Fastsættelsen af de verdslige Herrers Privilegier. — Hvad de enkelte Lovbestemmelser i Vitherlagsretten angaaer, saa vedkommer de os ikke her, men dog fortjener det at bemærkes, med

*) Chron. Erici Regis. (Script. I. p. 159.)

Hensyn til den hele Retsforfølgelse, der her var forestreven, at ikke paa hedensk Viis Tvekamp eller Holmgang, men derimod Vidners Udsagn, Eed eller Jernbyrd gjaldt som afgjørende Beviis, hvad allerede tidligere er udpeget som en Forandring, Christendommen medførte i den hele Retspleie. Naar Kongen vilde anklage En af Vitherlaget for at ville stille ham ved Liv eller Rige, saa skulde han føre Beviset med tvende Vitherlagsmænds Vidnesbyrd og Helligdoms-Eed d. v. s. Eed paa hellige Reliqvier. „Tør Vitherlags Mænd ei vidne og ikke sværge paa Helligdom, da skal han (den Anklagede) med Guds Dom enten fældes eller værges, det er med Jernbyrd, efter de Love, gamle Knud gjorde".*) Her gaaer altsaa edeligt Vidnesbyrd forud for Jernbyrd, og denne anvendes kun, naar hiint brister; men Tilsætningen „efter de Love gamle Knud gjorde" gjør det tvivlsomt, om vi her har den oprindelige Bestemmelse, om ikke gamle Knud havde mindre Betænkelighed ved strax at skride til Jernbyrd. Saxe føier til, ikke just for dette enkelte Tilfælde men i Almindelighed, at den lovlig Dømte tillige blev bandsat af alle tre Rigers Biskopper, saa at „Loven hvilede paa en dobbelt Grundvold, idet den støttede sig saavel til Kongens som Religionens Myndighed, for at Guds Dom kunde sætte sit Stempel paa den menneskelige Kjendelse". Her høre vi altsaa første Gang Tale om Bisköppernes Ret, om Bandsættelsen, der udgjorde en saa væsentlig Deel af den kirkelige Disciplin, og finde den her medoptaget som Led i den borgerlige Lovgivning, for at styrke Rettens Haandhævelse. Længe varede det imidlertid ikke inden Lovens Strænghed i Straffebestemmelserne

*) Script. III. p. 161. Rosenvinge, Gamle danske Love V.

blev forandret, og Kong Knud gav selv Anledning dertil, idet han selv blev den første, der overtraadte Loven ved i Overilelse at fælde en Mand i Laget. Han gav ved den Leilighed et gribende Exempel paa Selvfornedrelse, idet han i sønderknuust Anger bøiede sig under Loven; men dens fulde Strænghed, hvorved Drabsmanden blev udviist af Laget med Nidingsord og som bandlyst, altsaa udelukket saavel af det borgerlige som det kirkelige Samfund, kunde dog ikke anvendes paa ham, og det gav derfor Anledning til, at det for Fremtiden blev vedtaget, at Pengebøde i Vitherlaget ligesom forhen ved det almindelige Thing kunde udsone Manddrab.*) Vi blive derved opmærksomme paa en anden Forandring i de borgerlige Retsforhold, Christendommen medførte, nemlig at hævde Lovens ubetingede Gyldighed, hvad der for den følgende Tid ofte vil blive Leilighed at fremhæve. Efter den gamle hedenske Betragtning var Lov-Hævdelse en privat Sag; det kom alene an paa, om den Forurettede vilde paatale sin Sag, og den var bilagt, saasnart han fandt sig tilfredsstillet. Den samme Betragtning ligger til Grund for Anvendelsen af Pengebøde i Drabssager, idet at Ugjerningen ansees for udsonet, naar den Dræbtes Slægtninge ere forligte; medens Vitherlagets Bestemmelser, der fastsætter Nidingsord og Bandlysning for Drab, udtalte en modsat Anskuelse, at nemlig Rettens Hævdelse er Opgaven, uden Hensyn til hvad de Forurettede for deres Vedkommende vilde finde sig tilfredse med. Det var denne Grundsætning, Kirkeloven siden gjorde gjældende, men vi seer det her, at dengang kunde den endnu ikke hævdes, end ikke i Vitherlaget, som dog var et Broderskab mellem Landets ypperste Mænd.

---

*) Saxo ed. Müller I. p. 532. Jfr. Suhm III. S. 708—22.

Vi have her leilighedsviis omtalt en af Knuds snarraadige Voldshandlinger, men maae ogsaa omtale en anden, da han lod sin egen Svoger, sin Søster Æstrids Mand, Ulv Jarl dræbe, da denne Gjerning kom til at lægge Grunden til Roskilde Domkirkes Rigdom. De nærmere Omstændigheder ved denne Daad vilde det være af Vigtighed at oplyse, især naar det gjaldt om at skildre Kong Knuds Charakteer, men det lader sig vanskeligt gjøre, da de to Beretninger, vi har derom hos Saxe og Snorro, ganske afvige fra hinanden. Sædvanlig følger man Snorro's Fremstilling. Efter den var det Aftenen før Mikkelsdag, Ulv var kommen sammen med Kongen ved et Gilde, hvor de bleve uenige ved et Skakspil, og Drabet skeete næste Dag i selve Choret af Hellig-Trefoldigheds-Kirke. Saasnart det var skeet lukkede Munkene Kirken, men paa Kongens Befaling lukkede de den atter op, og fortsatte Tjenesten, og da Knud siden kom i Kirken, tilskjødede han den i Bod saa meget Jord, at det var som et heelt Herred.*) Efter denne Fremstilling var altsaa selve Drabet Hellig-Brøde, da det var begaaet paa et helligt Sted, hvorved vi da tillige maae lægge Mærke til de Geistliges Spagfærdighed paa den Tid, at de efter Kongens Befaling strax aabnede Kirken, uden at han havde gjort Poenitentse for sin Udaad. Efter Saxe var det ved et Julegilde Uenigheden opkom mellem Kongen og Ulv, eller som han ziirlig udtrykker sig „ved den Høitid, som aarlig minder om Tiden, da Verdens Skaber vilde dele sin Udødelighed med os", og Drabet foregik ikke i Kirken men ved Gildesbordet. Derfor taler Saxe heller ikke om nogen Bod til

*) Snorro, Hellig Olafs Saga c. 82. (Grundtvigs Overs. II. S. 256—57).

Kirken, men da Knud angrede sin Udaad, fordi han havde krænket Blodets Baand, gav han sin Søster Estrid, Ulv Jarls Hustru, tvende Herreder i Bod, hvilke hun siden gav til Deling mellem Roskilde Kirkes Præster under Navn af Tiende*). At det var ved Estrid Gaven først kom til til Kirken, stadfæster ogsaa en gammel Krønike, der tillige beretter, at det skete under hendes Søns Svend Estridsens Regjering, dengang Vilhelm var Biskop i Roskilde. Estrid skjænkede da med sin Søns Minde 50 Gaarde til Kirken, hvilken Gave den nævnte Biskop bekræftede med Kirkens Segl og Privilegium.**) Her fortæller En, der saavidt man kan skjønne selv har seet Gavebrevet, og det maae vi derfor holde os til, saa at det altsaa var til Estrid, og ikke til Kirken, Knud betalte Boden. Det er ikke noget uvigtigt Spørgsmaal, om en saa myndig Herre som Kong Knud virkelig bøiede sig for Kirkens Lov, eller om han efter Landets almindelige Lov kun bødede til den Dræbtes Nærmeste. Ogsaa i en anden Henseende er det af Vigtighed at bemærke, at Gaven, der var foranlediget ved Ulv Jarls Drab, først senere tilfaldt Kirken, da det saa rimeligviis har været denne betydelige Gave, der har sat den roskildske Biskop istand til at opføre den prægtige Domkirke, og indrette et Domkapitel med 15 Præbender, hvilket netop var i Værk i Svend Estridsens seneste Regjeringsaar.

Om Kong Knuds Virksomhed for Kirkens Udbredelse og Befæstelse i Danmark taler Saxe i Almindelighed, men desværre i saa ubestemte Udtryk, at det er vanskeligt blot med nogenlunde Sikkerhed at gjengive hans egentlige Mening. „Han indrettede paa flere Steder — hedder det

*) Saxo ed. Müller I. p. 524—25.

**) Chron. Rosk. (Script. I. p. 378.)

der*) — af sin egen Kasse Kanikernes (privatorum clericorum) fælles Bord (convictus), forøgede Smaacellernes Mængde med nye Boliger, og formerede Kirketjenesten, som han altid selv havde viist Ærbødighed, af sine kongelige Midler; saaledes gjorde han ogsaa den geistlige Stand (monachalem ordinem) rigere, for at det ikke skulde synes som lagde han mere Vægt paa Krigerens Vildhed end paa Fromhed, og ønskede at forhverve sig en dobbelt Roes". — Her er Talen om hvad Kong Knud gjorde for de fredelige Sysler, efterat der tidligere har været berettet om hans Krigsbedrifter, for at vise at han var lige nidkjær i begge Henseender. „Den klosterlige Stand" (monachalis ordo) er her Benævnelsen for Geistligheden i det Hele, rimeligviis fordi alle Geistlige dengang vare bundne til Munkereglen; men i denne skjelnes der mellem Klerkene (privati clerici) og Beboerne af Smaaceller (cellulæ). Ved Udtrykket privati clerici forstaaer Saxe gjerne den underordnede Geistlighed til Forskjel fra Biskoppen (prælatus), og naar der tales om, at der indrettedes fælles Bord (convictus) for dem paa flere Steder, saa maa der vist nærmest tænkes paa de ved Biskopskirken tjenstgjørende Præster, altsaa Begyndelsen til den senere Tids Domkapitler. Ved de omtalte Smaaceller (cellulæ) maa man da til Forskjel derfra rimeligviis forstaae Samboer af Præster rundt om i Stifterne, hvor disse levede sammen under en klosterlig Tugt til samme Tid som de besørgede Tjenesten i de omliggende Sognekirker. Man kunde derfor i Smaacellerne see en Begyndelse til den senere Tids Klostere, og dermed bringe i Forbindelse, hvad allerede en gammel Krønike beretter, at Kong Knud var den første der indførte Munke

*) Saxo ed. Müller I. p. 538.

(religiosos) i Landet*). Men dette Spørgsmaal om, naar der først kom Munke herind i Landet, er i sig selv temmelig forvirret, da vistnok saa godt som alle christne Præster, der som Missionærer kom herind i Landet, vare Munke; man maatte da forandre det til et Spørgsmaal om, naar der først blev oprettet Klostere, hvor de levede sammen efter den fælles Regel; men heller ikke det er ganske klart, fordi de Præster, der fra først af kom ind i Landet, vistnok sædvanlig boede sammen, indtil Christendommen var saa udbredt i Egnen, at disse Samboer opløste sig, og hver Præst boede ved den Kirke, han gjorde Tjeneste i. Det siges heller ikke om Kong Knud, naar man vil lægge Vægt paa Saxes Ord, at han først stiftede saadanne Smaaceller, men kun at han forøgede disses Antal, hvorved altsaa Præsternes Tal i Landet betydelig forøgedes. Men egentlige faste, borgerlig anerkjendte Stiftelser, der havde deres særegne Privilegier ligesom deres særegne Forpligtelser, og som derfor kunde forhverve sig fast Eiendom, vare disse Smaaceller ikke, saalidt som de præstelige Convikter ved Domkirkerne — derom kan der først blive Tale i det følgende Aarhundrede efter Knud den Helliges Tid —; de kunde derfor atter opløse sig, idet Præsterne flyttede ud, naar man fandt dette mere hensigtsmæssigt, og i det hele gik der igjennem dette Aarhundrede en Bestræbelse efter en saadan Udflytning, hvorved hine Smaaceller paa de fleste Steder opløste sig. Men dermed skal det ikke negtes, at de jo nok paa enkelte Steder kunde holde sig, og at disse gamle Missions-Celler da i en senere Tid kunde give An-

*) „Hic primus religiosos in Daniam induxit" (Chron. Erici. Script. I. p. 159).

ledning til Oprettelsen af ordentlige Klostere, hvad der siden vil blive Leilighed til nærmere at omtale.

Om en egentlig Missions-Virksomhed til Christendommens Udbredelse blandt Hedninger høre vi i Kong Knuds senere Aar kun Tale i den nordvestlige Deel af Jylland, altsaa i en mere afsides liggende Egn, og det er ved Præsten Thøger i Vestervig. Han blev selv en anseet Helgen, og Legenden om ham bærer alle Mærker paa at være en temmelig paalidelig Fortælling. Efter denne var han født i Thyringen af fornemme Forældre, men forlod tidlig sit Fædreland og gik til England, hvorfra han atter drog til Norge. Her blev han viet til Præst, og vandt ved sin fromme Vandel saa stor Berømmelse, at Kong Olaf (den Hellige) hørte om ham, kaldte ham til sig og gjorde ham til sin Capellan. Ved sine Prædikener bestyrkede han Kongens Hjerte i Gudsfrygt og Retfærdighed; men Sorgen over dennes voldsomme Død gjorde ham kjed ad Opholdet der, saa at han forlod Landet og begav sig til Danmark. Efterat have omvendt en ikke ringe Mængde, opslog han sin Bo i Byen Vestervig, for at prædike Guds Ord, og vandt her mange Sjæle. Der var dengang endnu ikke nogen Kirke paa Stedet, men den fattige Præst samlede under Bønner Grene og Rør, og byggede en lille Kirke der til Guds Ære, hvor han holdt de anordnede Messer og flittigt bad for Guds Menighed. Saavidt Legenden, og i alt hvad der her er fortalt passe Træknene godt til Tidsforholdene. Vestervig ligger paa den smalle Landstrimmel der skiller Liimfjorden fra Vesterhavet, og det er rimeligt nok, at det maatte være imellem de sidste Egne hvor Christendommen kom hen; men netop at Stedet var mellem de sidste, kan have bidraget til, at man her fremfor alle andre Steder har bevaret Erindringen om den første Præst. Thø-

gers Virksomhed i Vestervig har neppe været af kort Varighed; den maa falde mellem Aarene 1030—60, da Beretningen om hans Optagelse paa Helgenlisten fører os hen til den Tid, da der var Biskopper i Børglum, og det var der først efter 1060, altsaa under Kong Svend Æstridsens Regjering. Faa Aar efter hans Død — hedder det videre i Legenden — kom en Præst Ulfric til hans Grav, og da han saae smaa Lys svæve hen over den, saa var det Beviset paa hans Helgendyd. Denne Præst var rimeligviis Thøgers Eftermand i Embedet, og han var saa nidkjær for sin Forgjængers Ære, at han foer i Pilgrimsfærd til Rom for at faae hans Navn indskreven i Helgenlisten. Biskop Alfric i Børglum var meget derimod, rimeligviis fordi han havde Betænkelighed ved at tilstaae en simpel Præst i Vestervig saa stor Ære, og Kong Svend Æstridsen holdt i Begyndelsen med Biskoppen; men saa blev der anstillet Ildprøver med hans Been, og da han bestod i dem, maatte alle Indsigelser tie. Hans Festdag var d. 30. Oct., og der var faa Helgener, der havde saa stor Anseelse mellem den jydske Almue som St. Thøger i Vestervig.*)

Knud den Rige døde i England (1035) og blev begravet i det gamle St. Peders Kloster i Wincester, men senere flyttedes hans Liig til Høichoret i Domkirken, hvor baade hans og hans Søns Hardeknuds Grave endnu sees.**) Hardeknud beherskede ikke længe sin Faders hele vidtstrakte Rige. Allerede i Knuds Dødsaar rev Norge sig løs, som han havde behersket siden Olaf den Helliges Drab i Slaget ved Stiklestad (1030), og dennes Søn Magnus nøiedes ikke med at hævde sig Besiddelsen af sit fædrene Rige, men

*) Breviarium Slesvicense. Jfr. Pont. I. S. 194.

**) Worsaae, Minder om de Danske i England. S. 51—53.

færdedes idelig i Danmark selv. Hardeknud var dengang fraværende med Hærstyrken i England, og hans Fætter Svend, en Søn af Ulf Jarl og Knuds Søster Estrid, der var Befalingsmand i Danmark, maatte vige for Magnus. Hardeknud døde i England 1042, og flere Kröniker berette, at han førend sin Død havde indgaaet det Forlig med Magnus, at den længstlevende skulde arve den Andens Rige. Adam veed ikke noget om et saadant Forlig, men vel nok, at Magnus bemægtigede sig Danmark efter Hardeknuds Død, medens Englænderne kaarede sig en Konge af den gamle Herskerslægt, saa at Knuds Rige var fuldstændig opløst. Svend Estridsen gjorde flere Forsøg paa at gjøre sine Fordringer gjældende som Hardeknuds nærmeste Arving, men altid forgjæves, og den seirende Magnus beherskede sit Rige med Kraft og Mildhed, saa at han kuede Danmarks Fjender, de vendiske Vikinger, og vandt ved sin Retsindighed sine Undersaatters Kjærlighed. Den hamborgske Erkebisp Bescelin Alebrand indbød den nye Hersker til en Samtale i Slesvig, det sædvanlige Mødested mellem Danmarks Konger og Hamborgs Erkebisper. Om de kirkelige Sager, der forhandledes ved dette Møde, berettes ligesaalidt som ved det tidligere Møde med Kong Knud; men derimod fik Erkebispen her et Ægteskab bragt istand, idet Kong Magnus's Søster blev gift med en sachsisk Hertug Adolf. Kort efter begik denne et Mord for at indynde sig hos sin nye Svoger, idet han dræbte en dansk Hertug Harald, der kom hjem fra en Pilgrimsfærd til Rom, og skilte derved Magnus af med en farlig Medbeiler, da Harald nedstammede fra det danske Kongehuus og derfor maatte synes de Fleste Thronen nærmere end Magnus. Denne Harald, hvis Slægtsforhold iøvrigt ikke nærmere angives, blev dræbt d. 13. Nov. rimeligviis 1043, men om end Magnus derved slap for een

Medbeiler, saa levede Svend dog endnu, og han forsøgte gjentagne Gange at gjøre sine Fordringer gjældende, men uden Held.*)

Bescelin Alebrand var Erkebisp i Aarene 1035—43, og hvad der siges til hans Berømmelse er, at han indrettede det fælles Bord for sine Chorherrer i Bremen, samt at han opbyggede Kirken i Hamborg af Steen. Det var hvad der laae i Tidens Tankegang, denne Stræben efter paa den Viis at give de kirkelige Indretninger Fasthed og Bestand; men deraf tør vi vistnok slutte, at hvad man nu først begyndte for Alvor med i Erkestiftet, det var man endnu ikke kommen til i de egentlig danske Stifter. Unwan havde i Kong Knuds Dage opbygget Domkirken i Hamborg, indviet til vor Frue, af Træ; men Alebrand fandt det fornødent paa Grund af hyppige Angreb af fjendtlige Voldsmænd at opføre en fastere Bygning; derfor opbyggede han Kirken af Qvadersteen, og ved Siden af den opbyggede han en ærkebiskoppelig Residents, forsynet med Taarne og Befæstninger.**) Altsaa først efter Kong Knuds Død fik Hamborg sin Steenkirke, og det er derfor sikkert for tidligt, naar man i det egentlige Danmark har søgt saadanne allerede fra Knuds Dage, medens det paa den anden Side ikke varede længe førend man ogsaa her fulgte Exemplet. — Angaaende Alebrands Virksomhed for den danske Mission berettes det kun, at han ordinerede tvende Biskopper, nemlig Rudolph (Rodulf), en af Erkebispens Kapellaner, til Biskop i Slesvig, og Wal, en af den bremiske Kirkes Chorherrer, til Biskop i Ribe, uden at Tiden, naar det

*) Adam Brem. II. c. 75 (Skole-Udgaven S. 103). Jfr. Suhm IV. S. 83.

**) Ibid. II. c. 68 (Skole-Udgaven S. 100).

skte, nøiere angives.*) Wal efterfulgte i Ribe Odinkar den Yngre, som igjennem mange Aar havde virket der til stor Velsignelse, og da det berettes, at denne døde samme Aar som Alebrand (1043 eller 45) ved Paasketid, „efterat have feiret Paaskemessen med den Forvisning, at hans Endeligt var nær"**), saa maa det have været ganske kort før sin Død, at Alebrand beskikkede Wal til hans Eftermand.

Længe varede den norske Kong Magnus's Herredømme over Danmark ikke, da han døde 1047, og derved lykkedes det endelig Svend Estridsen at komme i Besiddelse af den danske Throne. Ganske uanfægtet besad han den dog ikke, da den stridbare Harald Haardraade, Magnus's Farbroder og Efterfølger, ogsaa gjorde Fordring paa Danmark, og derfor jævnlig feidede paa de danske Kyster. Disse idelige Hærjingstoge lode ogsaa den danske Geistlighed føle Nødvendigheden af at have fastere Kirkebygninger, der i Nødsfald kunde forsvares mod Fjendehaand, da ved dem Kirken i Aarhuus blev afbrændt, og Kirken i Slesvig plyndret***). Sædvanlig havde Harald Lykken paa sin Side i alle Feldtslag, men desuagtet vidste dog Svend stedse at hævde sin Throne, skjøndt han først fik Ro, dengang den krigerske Harald havde fundet sin Død i England (1066).

Kong Svend var mere en Fredens Mand end en Krigshelt, men fordi han med Iver og Dygtighed tog sig af de fredelige Sysler, derved blev hans Regjering i kirkehistorisk Henseende mærkelig, idet de kirkelige Indretninger i hans Tid fik Ro til at udfolde sig og vinde en fastere Skik-

*) Adam Brem. II. c. 70. (Skole-Udgaven S. 101.)

**) Adam Brem. II. c. 78; Schol. 60. (Skole-Udgaven S. 106, jfr. Lappenbergs Note smstds.)

***) Adam Brem. III. c. 12 (Skole-Udgaven S. 118).

kelse. Det er heller ikke saa ganske lidt, hvad vi veed om Kirkens Tilstand under hans Regjering, men desværre er Tidsfølgen i det der berettes os, og dermed den indre Sammenhæng mellem Begivenhederne, endnu saa vanskelig at opklare, især fordi vore tvende Hjemmelsmænd Adam og Saxe hver fortælle fra sit Stade. Efter Alebrands Død (1043 eller 45) blev Albert (Adalbert) hans Efterfølger, og han blev den sidste vældige hamborgsk-bremiske Erkebiskop, men var ogsaa den, der fremfor nogen anden benyttede den vidtstrakte Indflydelse, der var tilfaldet Erkestiftet, efterhaanden som det havde løst sit Missionskald, og som Kirken var bleven plantet i de nordlige Lande, til at hævde en overlegen Myndighed. Han var en Mand af høi Byrd, der stod i stor Gunst og Anseelse hos den myndige Keiser Henrik III og blev endog efter dennes Død (1056) Formynder for hans unge Søn Henrik IV, saa at han en Stund var den raadende i det tydske Rige; han var af Naturen en godt begavet Mand, vel oplært i alle Videnskaber, veltalende og meget virksom, men dertil stolt, herskelysten og glimresyg. Det er det Billede, Adam giver af ham, og den gamle Krønikeskriver er meget omstændelig i sin Beretning om Albert, hvis Liv ogsaa danner et mærkeligt Afsnit i det hamborgske Erkestifts Historie, ja alt hvad han fortæller om Kong Svend dreier sig egentlig om hans Forhold til Erkebiskop Albert. Saxe derimod nævner ham ikke engang; hos ham er ikke den hamborgske Erkebisp, men den roskildske Biskop Vilhelm Hovedmanden. Denne Vilhelm var en Engelskmand, der havde været Kong Knud den Stores Præst og Skriver, „rigelig udrustet med alle Dyder og særdeles kyndig i alle de biskoppelige Forretninger“; andetsteds skildres han, som „en dygtig men meget heftig Mand, der ikke skaanede Nogen, naar han blev vred,

og som allerede i Legems Kræfter kunde kappes med de Stærkeste". Efter Aages Død blev han Bisp i Roskilde og Saxe siger, at det skete „i Begyndelsen af Kong Svends Regjering". Adam nævner ogsaa nok Bisp Vilhelm, men kun i Forbigaaende, og bemærker da at Erkebiskop Albert ordinerede ham til Bisp.*) Uagtet saaledes begge vore gamle Krønikeskrivere holde sig hver til sin Side, saa er der dog noget hvori de mødes, og da der ikke er nogen Modsigelse imellem dem, kan vi nok lade baade den Enes og den Andens Vidnesbyrd gjælde, skjøndt det er vanskeligt at føre dem sammen i den rette Tidsfølge.

Oprettelsen af Bispedømmet i Skaane er en af de Gjerninger, begge ere enige i at tilskrive Kong Svend, samt enige i, at det skete efter Aages Død, dengang Vilhelm blev Bisp i Roskilde. Tidligere havde der nok været Bisper i Skaane, men blot som Missionærer uden noget fast Sæde, og Tilsynet med de skaanske Kirker havde hidtil ligget under den roskildske Bisp, Gerbrand og siden Aage. Det var Kongen, der her foretog denne Deling, uden at der er Tale om Erkebispens Samtykke**), og hans Plan var det, at Skaane skulde bestaae af tvende Stifter, saa at Dalby blev Bispsstaden i det ene Stift, der indbefattede den sydlige Halvdeel tilligemed Blekingen og Bornholm; Lund derimod i det andet Stift, der indbefattede den nordlige Halvdeel og Halland. Til Dalby kom Henrik, en Englænder, der tidligere havde været Bisp paa Orkenøerne og Kong Knuds Kantsler i England; til Lund kom

*) Saxo ed. Müller I. p. 548. Chron. Rosk. Script. I. p. 378. Adam Brem. IV. c. 8 (Skole-Udgaven S. 181).

**) Adam Brem. IV. c. 8 (Skole-Udgaven S. 184). Saxo ed. Müller I. p. 548.

Egino, hvis tidligere Livsstilling ikke nærmere angives, men Biskop har han ikke været, hvorfor han dengang blev ordineret af Erkebiskop Albert. I Bedømmelsen af disse Mænds Charakteer ere baade Adam og Saxe enige, at nemlig Henrik var drikfældig, lad og pengegrisk, medens Egino var en ualmindelig dygtig og nidkjær Biskop, og han nævnes oftere ved Siden af Vilhelm som de tvende anseeligste danske Biskopper paa den Tid. „Egino var en klog og vel oplært Mand, siger Adam, kydsk i sin Levemaade, og hans hele Iver gik ud paa at omvende Hedninger. Derfor vandt denne Mand mange Folk, der endnu vare hengivne til Afguders Dyrkelse, især de Barbarer, som kaldes Pleicaner, og Indbyggerne paa Øen Holm nær ved Gothsland". Det er sidste Gang vi høre Tale om egentlige Afgudsdyrkere indenfor Rigets Grændser, og derfor er det Egino, der ved sin Virksomhed først fuldfører Missionens Værk ved at omvende Blekingen og Bornholm, thi udentvivl er det om disse Landskabers Indbyggere Adam taler. Virkningen af hans Prædiken imellem dem var saa overordentlig, at de rørtes til Taarer, og for at vise Fortrydelsen over deres Vankundighed, sønderbrød de deres Afgudsbilleder, og kappedes til Daaben. Ja de bragte endog deres Skatte og hvad de eiede, til Biskoppen med Begjæring om, at han skulde tage det altsammen; men Biskoppen sagde Nei og lærte dem for disse Penge, at bygge Kirker, underholde Fattige og løskjøbe Trælle (Fanger), af hvilke der fandtes mange i hine Egne. Egino indskrænkede ikke sin Virksomhed til sit eget Stift, men da der udbrød en Forfølgelse mod de Christne i Sverrig, besøgte han hyppig Kirken i Skara og de Troende der, idet han tillige prædikede Guds Ord for de Vantro, og sønderhug et høit anseet Afgudsbillede af Frigga eller Frei. — Til Belønning for

denne hans Ridkjærhed gjorde Kong Svend, efter den Første Henriks Død (1060), ham til Bisp i Skaanes samlede Stift, baade Lund og Dalby. Han tog strax sit Ophold i Lund, men i sin forrige Stiftsstad ved Helligkorses Kirke i Dalby indrettede han et Provsti med et Convent af regelbundne Brødre, Begyndelsen til det senere Kanikkloster ved denne Kirke.*)

Kong Svends Myndighed i Ordningen af de skaanske Kirkeforhold træder altsaa meget stærkt frem, men snart skulde han erfare, at Geistligheden her i Landet var bleven en Magt, som selv Konger maatte bøie sig for. Det var ved tvende Leiligheder Geistligheden optraadte paa den Viis imod Kong Svend, nemlig i en Ægteskabssag og i en Drabssag, hvilken sidste kun berettes af Saxe, medens den første fortælles baade af Adam og af Saxe. „Da Lykken føiede Kong Svend i hans unge Aar — saaledes fremstiller Adam Sagen — glemte han den himmelske Konge og ægtede en svensk Kongedatter, som han var blodsbeslægtet med. Dette mishagede høilig Herr Erkebispen, og han sendte Sendebud til den ubesindige Konge, der skulde foreholde ham hans Brøde, og true ham med at han vilde blive ramt af Bandsættelsens Sværd, hvis han ikke gjorde Bod. Kongen blev høilig opbragt herover, og vilde til Gjengjæld ødelægge hele det hamborgske Ærkestift med Ild og Sværd,

*) Adam Brem. IV. c. 8 og 9 (Skole-Udgaven S. 184, 85). Den lærde Udgiver antager 1060 for Aaret, da Skaane først blev deelt i to Stifter, fordi Adam føier til at Egino var Biskop i 12 Aar og døde 1072. Men dette maa uden Tvivl forstaaes saaledes, at Egino i de Aar var Bisp over Skaanes samlede Stift, og Saxes Vidnesbyrd tages for gyldigt, at Delingen foregik i Begyndelsen af Kong Svends Regjering. Jfr. Grünhagen, Adalbert, Erzbischof von Hamburg. S. 86. 87.

men Ærkebispen lod sig ikke skræmme, og blev urokkelig ved sine Bebreidelser og Bønner, indtil den danske Konge, bøiet ved et Brev fra Paven, gav sin Slægtning Skilsmissebrev".*) Med denne Fremstilling stemmer ogsaa Saxes i alle de væsentligste Træk, men han er mere omstændelig i sin Beretning. "Efterat Svend i lang Tid havde levet sammen med forskjellige Friller, besluttede han at indgaae Ægteskab for at efterlade sig ægtefødt Afkom, og giftede sig da med Gyde, en svensk Kongedatter, der var ham blodsbeslægtet, og vilde at dette hans Samleie skulde gjælde for et lovligt Ægteskab. Biskopperne Egino og Vilhelm kunde ikke lade denne Sag gaae upaatalt hen, og da de ved deres Forestillinger forgjæves havde forsøgt at bringe Kongen til at løse denne usømmelige Forbindelse, indgave de deres Klager til den bremiske Ærkebiskop, for at Sagen kunde blive afgjort paa høiere Steder. Denne undlod heller ikke at fremkomme med gode og sømmelige Formaninger, men til Trods for Kirkens Straf truede Kongen, at han med Hævnens Sværd vilde gjengjælde den ærerørige Dadel, saa at han heller vilde slippe Religionen end sin Hustru. Af den Grund flyttede Ærkebispen fra Hamborg til Bremen, der var mindre udsat for Angreb fra Søsiden. Vilhelms Forestillinger bragte imidlertid Kongen fra at fuldføre sit Forsæt, og en bedre Følelse fik paa eengang Magt over Kongens Sind. Tvungen til Anger ved sin Lærers vise Bud, sønderrev han det usømmelige Samleies Baand og skilte sig fra sin Kone. Gyde vendte hjem til sit Fædrenehuus og henlevede sin Tid i Enkestand, uden at ville indgaae noget nyt Ægteskab. Hun tilbragte dog ikke Tiden i Lediggang, men det var hendes daglige Syssel at baldyre Kirkeprydelser, og

*) Adam. Brem. III. c. 11 (Skole-Udgaven S. 117).

dermed maatte alle hendes Terner være hende behjælpelig. Blandt andet baldyrede hun en Bispekaabe af kostbart Stof og med vidunderlig Kunst, som hun skjænkede til Roskilde Kirke".*) Den fraskilte Gydes Liv omtaler Adam paa samme Maade. „Hun tilbragte sin Tid med at beværte Fremmede, uddele Almisser og med andre gudelige Øvelser"; saaledes lyder hans Skildring, og han føier til, at „hun sendte Ærkebispen en kostelig Gave".**) Uagtet al Overeensstemmelse i det Væsentlige seer man det altsaa ogsaa her, at Saxe betragter Vilhelm som Geistlighedens Talsmand, og gjerne drager ham frem, medens Adam holder sig til Ærkebispen og hans Virksomhed. Sagen er iøvrigt i sig selv meget mærkelig, som et Vidnesbyrd om hvilken Magt Geistligheden allerede dengang havde faaet over Folks Sind, at endog Konger maatte bøie sig under de kirkelige Love; men den bliver det ogsaa derved, at det var en Ægteskabssag, fordi den christelige Betragtning af det rette og sømmelige Ægteskab var et af de Punkter, hvor det Nye kom til at staae i den stærkeste Modstrid med den tidligere hedenske Sæd og Skik, og hvor det derfor vanskeligst kunde gjøre sig gjeldende.

Den anden Sag, hvori Geistligheden ligeledes med Kraft og Eftertryk optraadte imod Kong Svend, var en Drabssag, og her var det Vilhelm, der ene satte Kirkens Fordring igjennem. En Nytaarsaften (sacro circumcisionis pervigilio) var der stort Høitidsgilde i Kongens Gaard for alle hans Mænd. Blandt disse var der Nogle, som høilig fortørnede Kongen ved deres Tale, og han blev saa opbragt derover, at han den følgende Dag, altsaa Nytaarsdag, lod dem dræbe

*) Saxo ed. Müller I. p. 557—59.

**) Adam. Brem. III. c. 14 (Skole-Udgaven S. 120).

i Helligtrefoldigheds-Kirke i Roskilde, da de vare tilstede ved Ottesangen (matutino tempore). Høimessen paa en saadan Festdag skulde Bispen selv læse og Vilhelm gjorde det. Ellers var det Skik, naar Kongen kom til Kirke, at Bispen da gik ham ærbødig imøde, men det undlod Bispen den Dag, og da Kongen vilde gaae alene ind, stod Vilhelm i Døren iført sin fulde Bispedragt, strakte sin Stav ud imod ham, forbød ham Indgangen i Kirken, hvis Hellighed han havde krænket ved Blodsudgydelse, og tiltalte ham ikke som Konge men som Drabsmand. Han saae ikke hen til sit Venskab men til den offentlige Gudstjenestes Ære, da han vel vidste, at Vennens Pligter ofte ere forskjellige fra Præstens Rettigheder, der ligesaavel skal tugte Herrens som Trællens Forseelser, ligesaavel Adelsmandens som Bondens. Han lod det ikke blive ved Afviisningen, men føiede Forbandelsen til, saa at han ikke tog i Betænkning, at udtale Bandlysningen ligeoverfor Kongen. Skjøndt det saaledes havde Udseende af, at han var Kongens Fjende viste han sig dog i Grunden som hans Ven, fordi retfærdig Strænghed er et sikkrere Tegn paa ægte Venskab end kjælen Eftergivenhed. Derfor lod han Strængheden tale, medens Hjertets milde Stemme taug til en Tid, og han meente med Rette, at der maatte nogen Haardhed til for at hævde Kirketugten. Da Krigsfolk trængte ind paa ham, saae han rolig de blinkende Sværd, og det viste sig, at han stod under Guds Kjærligheds Varetægt. Kongen forbød nemlig hans Drab, da han følte sig slaaet ved Bevidstheden om sin Brøde, og da han erkjendte, at hvad Bispen gjorde, gjorde han ikke af Trods, men for at hævde Lovens Strænghed. Derpaa aflagde han sin Kongedragt, iførte sig Sørgeklæder, og med Dragten aflagde han Kongemyndigheden, saa at han traadte frem, ikke som en myndig

Herster, men som en bodfærdig Christen. Med bare Been gik han ind i Kirkens Forhalle, hvor han kastede sig ned og kyssede Jorden, og istedetfor Vrede følte han Skamfuldhed og Anger. — Imidlertid havde Bispoppen begyndt Gudstjenesten; Indgangspsalmen (Introitus) var sungen tilligemed den græske Lovsang (Kyrie eleison), og netop som Bispoppen vilde begynde Lovsangen (Gloria in excelsis), erfarede han af Tjenerne, at Kongen laae angergiven ved Døren. Nu bød han sine Klerke at standse med Sangen, gik til Døren, og da han saae Kongen, spurgte han ham, hvorfor han bar sig saaledes ad? Kongen bekjendte strax sin Synd, lovede Kirken Bod og bad om Bispoppens Tilgivelse, hvorpaa denne ikke blot løste ham af Banden, men omfavnede den Nedbøiede og bød ham atter at iføre sig kongelig Dragt og kongeligt Mod. Derpaa ledsagede Bispoppen Kongen med al Ærbødighed ind i Kirken, ja viste ham endog usædvanlig Ære, idet han lod Sangchoret komme ned i Kirken, for at gaae foran Toget. Den afbrudte Messe blev atter fortsat, og Vilhelm istemte fra Alteret sit Gloria in excelsis ligesaa glad i Hu, som han før havde været bedrøvet. — Tvende Dage forholdt Kongen sig rolig, men den tredie Dag derefter indfandt han sig atter i Kirken, traadte under Gudstjenesten frem paa et høit Sted, paabød ved en Herold Taushed, og aflagde da for den forsamlede Menighed en ydmygende Bekjendelse om den Krænkelse, han havde tilføiet Kirken, roeste Bispoppens Mildhed, der saa snart havde tilgivet ham, og bekjendtgjorde, at han i Bod havde overdraget den halve Deel af Sokkelunds Herred*) til Altrene. Denne hele Sag, langt fra at ad-

*) Saxe siger Stefflnicæ provinciæ dimidium, men den lærde Udgiver gjør det sandsynligt (Saxo ed. Müller I. p. 565 not. 1) at derved skal forstaaes ikke Stevns men Sokkelunds Herred.

stille, knyttede endog Venskabsbaandet endnu mere uopløseligt mellem Kongen og Bispoppen.*) — Det er i Korthed Saxe's Fremstilling af denne bekjendte Tildragelse, der bliver dobbelt mærkelig ved den Tone, hvori Saxe fremstiller den, fordi den gamle Klosterbroder derved tillige udtaler sin djærve Betragtning af Kirkens Myndighed og Opgave at revse Lasten baade hos Høie og Lave. Hvad der gjør selve Handlingen saa gribende er Vilhelms Personlighed; hans uforsagte Mod ligeoverfor den brødefulde Konge, hans ærefrygtsfulde Hengivenhed mod den angrende; men derfor skulle vi dog ikke oversee, at det er Præstevældens, Hierarchiets Begyndelse, som derved kommer til Syne. Det gik her, som det i Grunden gik i hele Kirken, at det var ved at have Aanden og Hjertet paa sin Side, saaledes som Vilhelm unegtelig havde det ligeoverfor Kong Svend, Præstevælden først banede sig Vei; men da Magten var naaet, saa blev den hævdet, mangen Gang baade til Trods for Aand og Hjerte.

Leilighedsviis indfletter Saxe en anden lille Fortælling, der viser os Kong Svends Forhold til Geistligheden paa den Tid. Han fortæller den for at vise, at Kong Svend, selv lærd, skattede Lærdom hos de Geistlige, men at han dog satte større Priis paa Dyd end paa Kundskaber. En Normand, ved Navn Svend, stod høit i Gunst hos Kongen for sin Dyd og Retsindighed, og ham gjorde Kong Svend til Præst, rimeligviis til sin Hofpræst, da han andetsteds kaldes Kong Svends Kapellan.**) Han havde tidligere kun været i verdsligt Embede, og forstod ikke Latin, men han talte godt for sig paa sit Modersmaal, og det

*) Saxo ed. Müller I. p. 561—65.

**) Chron. Rosk. (Script. I. p. 378).

maa rimeligviis Kongen have lagt Vægt paa. De andre lærde Klerke, der saae skjævt til, at han for sin Dyds Skyld var bleven dem foretrukken, vilde føre sig hans Vankundighed til Nytte, og gjorde det paa følgende kaade Maade. Messen skulde som altid læses paa Latin, og i Ritualet for Messen var indflettet en Bøn for Kongen, der her benævnedes „Guds Tjener“ famulus; Præstens Avindsmænd toge den Messebog, han skulde bruge, og kradsede „fa“ ud, hvorved der kom til at staae „mulus“ et Esel; Svend forstod ikke saa meget Latin, at han mærkede Ondskaben, og neppe havde han sagt Ordet, før alle de Omstaaende brast i en lydelig Latter, saa Andagten reent forstyrredes. Saasnart Handlingen var til Ende, tog Kongen Messebogen fra Alteret, opdagede snart Sammenhængen, og yttrede, at han fandt Spotternes Svig mere dadelværdig end Svends Vankundighed, og føiede til, at han inden kort Tid ogsaa i Lærdom skulde gjøre dem til Skamme. Det blev da bestemt, at Svend paa Kongens Bekostning skulde gjennemgaae den hele geistlige Skoledannelse. Han begyndte dermed i Hjemmet, men da han ønskede videre at forfremmes, reiste han udenlands, og lærte da det latinske Sprog saa grundigt, at han ikke blot forstod Ordenes Betydning, men kjendte nøie alle Grammatikens Regler, saa at han aflagde de bondeagtige Manerer, man før havde forekastet ham, og hans naturlige Veltalenhed var bleven sleben ved Aandsdannelse.*) — Man seer iøvrigt heraf, med hvilken overmodig Selvtillid de latinsk oplærte Klerke allerede dengang gjorde Fordringen gjældende om at være i Enebesiddelse af al sand Aandsdannelse, og med hvilken Ringeagt de saae ned paa alt, hvad der ikke var latinsk som klodset Bonde-

*) Saxo ed. Müller I. p. 559—61.

agtighed. Derfor bliver denne lille Historie et mærkeligt Forbud paa den latinske Skoledannelses Enevælde i Pagt med Kirke og Geistlighed, der kom til at raade langt stærkere her end hos de andre beslægtede Folkefærd især i Norge og paa Island. Selve Maaden, hvorpaa de latinske Klerke lod Præsten føle deres Overlegenhed, den kaade Vittighed med famulus og mulus, fortælles ogsaa andensteds, men det er ikke usandsynligt, at den oftere kan være gjentaget som en forslidt Skole-Vittighed, og er i sig selv et Vidnesbyrd om, at Ærefrygten for det Hellige just ikke altid voxede med Kundskaben i den latinske Grammatik. Denne Svend Norbagge, som han kaldtes af sin norske Herkomst, blev iøvrigt som Vilhelms Efterfølger paa den roskildske Bispestol, en navnkundig Mand, der siden oftere vil blive omtalt.

Hertil kunne vi føie en anden lille Fortælling, som Islænderne have opbevaret os, da den ogsaa bidrager til at kaste et Lys paa den Tids religiøse Liv. Den handler om en islandsk Bonde Audun, der havde fanget en stor grønlandsk Bjørn, og besluttet at bringe Kong Svend den som Gave. Han havde mange Gjenvordigheder paa Veien, og det var med stor Nød, at han, forarmet og halvt udplyndret, naaede sit Maal. Kong Svend tog med megen Erkjendtlighed mod Gaven og vilde gjerne beholde Audun i sin Tjeneste, men denne undslog sig derved. Herover blev Kongen fortrydelig, indtil han hørte, at Audnn vilde „gaae sydpaa til Rom", og det fandt Svend var en rimelig Grund, da Guds Tjeneste gik forud for Kongens. Svend gav da Pilegrimmen Reisepenge og skaffede ham Følgeskab med andre Romvandrere; men desuagtet maatte Audun døie meget ondt paa Veien, og det var atter i stor Nød han naaede Danmark. Han kom ved Paaskehøitid, og

tænkte at træffe Kongen Paaske-Løverdag, naar han gik i Kirke til Gudstjenesten om Middagen (til nóntida). Kongen kom ogsaa, men da Audun saae ham og hans Hird i deres kongelige Prydelse, skammede han sig ved sine Pjalter og holdt sig tilbage. Det var Skik, at der var dækket et Bord, — man seer ikke ret hvor, om det var ved Kirkedøren eller snarere i Kongens Gaard, — hvor Pilegrimme bleve bespiste førend de havde kastet Stav og Pose, og mellem disse hellige Reisende tog Audun Sæde, i den Tanke, at ville søge Kongen, naar han gik til Natsang (Vigilie-Tjenesten). Men Kongen havde lagt Mærke til ham og lod ham kalde. Da Audun kom i sin fattige Klædning, spottede Hofmændene over ham, men Kongen revsede dem derfor og sagde: „Han har sørget bedre for sin Sjæl end I, og mon han derfor være tækkelig og smuk for Gud". — Man kunde altsaa være temmelig vis paa at møde Kongen og hans Hird paa Kirkeveien, naar der var Tjeneste, og fremdeles maae vi lægge Mærke til, hvor stort Pilegrimmenes Tal har været paa den Tid, at det saa at sige hørte til den daglige Orden, vistnok især ved Høitiderne, at møde en heel Sværm af saadanne hellige Vandrere, som levede af fromme Gaver, hvorfor det var almindelig Christenpligt at modtage dem vel. — Fortællingen gaaer nu videre, at Audun fandt en god Modtagelse hos Kong Svend og blev ved hans Hof om Vinteren, men da Foraaret kom, vægrede han sig atter ved at gaae i hans Tjeneste. Kongen spurgte fortørnet om Grunden til denne Vægring, men Audun svarede, at han havde forladt sin gamle Moder paa Island og hende maatte han først sørge for. Denne Grund maatte Kongen atter lade gjælde, at Omsorg for den fattige Moder ligesom Omsorgen for Sjælens evige Vel ved

Pilgrimsfart gik forud for Kongetjenesten, og de skiltes ad i Venskab.*)

Vende vi nu tilbage til Adam af Bremen, saa er det, som ovenfor bemærket, ene paa Kong Svends Forhold til den hamborgske Erkebisp Albert han fæster sit Blik, og dette Forhold har ogsaa unegteligt Krav paa en ganske særegen Opmærksomhed. Den ærgjerrige og myndige Albert havde nemlig fattet den dristige Tanke, at faae det hamborgske Erkesæde ophøiet til et Patriarkat for Norden, og hvad der især bevægede ham dertil, var den danske Konges Forlangende, at faae oprettet et eget Erkebispedømme indenfor sit Riges Grændser, nu da Christendommen var udbredt over hele Riget. Fordringen fra Kongens Side var i og for sig billig, og det er rimeligt nok, at den romerske Curie maatte være tilbøielig til at gaae ind paa den; men det kunde ikke skee efter de kirkelige Love uden at den hamborgske Erkebisp gav sit Samtykke dertil, og man turde i dette Tilfælde saameget mindre afvige fra Lovens Bestemmelse, som den paagjældende Erkebisp var en saa formaaende Mand som Albert, der var støttet ved den vældige Keiser Henrik III's Venskab.**) Ham turde den romerske Curie for ingen Priis støde eller træde for nær, saameget mindre som den pavelige Stol selv, siden 1046, var kommen i et stærkt Afhængighedsforhold til den samme Keiser Henrik. Vi tør derfor vel ansee det som et Mæglingsforsøg, naar den romerske Pave Leo IX i sin Bekræftelses-Bulle af det hamborgske Erkestifts Privi-

*) Thàttr af Auduni Vestfirdska, Universitetsprogram ved Thorlacius 1818. Jfr. Suhm, Danmarks Hist. IV. S. 477 fgg. Fr. Barfod, Fædrel. Fortællinger S. 163—66.

**) Adam Brem. III. c. 32 (Skole-Udgaven S. 134).

legier af 6 Jan. 1053 betydeligt udvidede disse og indrømmede Albert en mere vidtstrakt Myndighed end hans Forgjængere havde haft. „Fordi vi have besluttet, — hedder det her — at Du skal varetage det romerske Sædes Mission i vort Sted mellem de nordiske Folk, ... beslutte vi at smykke Dig og Dine Efterfølgere ikke blot med gamle men med nye Værdigheder .... Derfor indrømme vi Dig fuld Frihed til at indrette Bispedømmer indenfor Dit Stift eller Provinds“.*) Adam udtrykker det ved, at den apostoliske Herre dermed overførte paa Erkebispen hele sin Myndighed (totum jus suum), saa at han, selv imod Kongernes Villie, kunde indrette Bispedømmer hvor han vilde, og paa egen Haand beskikke Biskopper for dem af sine Chorherrer.**) Rigtignok er det tvivlsomt, om denne Indrømmelse ikke allerede tidligere var gjort, idetmindste synes det, som om Pave Agapetus II's Bulle af 2 Jan. 948 allerede har indeholdt noget lignende (jfr. ovenfor S. 100), men vist er det, at det var en Indrømmelse, som kun undtagelsesviis blev gjort, og den blev heller ikke gjentaget i de nærmest paafølgende Pavers Stadfæstelsesbuller.***) Dermed havde Albert naaet Høidepunktet af kirkelig Myndighed, og der manglede ham saa at sige ikke andet end Navnet for at blive hvad han ønskede, Nordens Patriark og Kirkefyrste.

Det stemmede bedst med Alberts Planer at forlige sig med Kong Svend, med hvem han siden Skilsmissesagen havde levet paa en spændt Fod, hvilken Spænding de modsatte Ønsker med Hensyn til Kirkestyrelsen i Norden uden-

*) Lappenberg, Urkundenbuch. I. Nr. 75.

**) Adam Brem. III. Slutningstillæg. (Skole-Udgaven S. 177.)

***) Jfr. Victor II's Bulle af 1055 (Lappenberg, Urkundenbuch. I. Nr. 77). Alexander II's af 1073 (Smstds. Nr. 103).

tvivl havde bidraget til at forøge. For at naae dette Maal greb han til det Middel, hans Forgjængere under lignende Forhold havde benyttet, nemlig at indbyde den danske Konge til et personligt Møde hiinsides Eideren, i Byen Slesvig, og der blev holdt flere saadanne Møder mellem Erkebiskop Albert og Kong Svend, men desværre veed vi det ikke nøie, hvad der der blev forhandlet. Det manglede ikke paa Luxus og Pragt ved slige Møder, og Erkebispen søgte at overbyde Kongen baade i prægtige Maaltider og i kostelige Gaver. „Som det er Skik mellem barbariske Folk blev der til Bekræftelse af deres Venskabspagt holdt gjensidige Gjæstebud imellem dem i otte Dage. Der blev talt om mange kirkelige Ting, lagt Raad om Fred mellem christne Folk og Hedningers Omvendelse, ja Erkebispen overtalte efter sin Hjemkomst Keiseren til at indbyde den danske Konge til Saxland for at slutte et evigt Venskab med ham".*) Det er Adams Ord, og hvad der altsaa fremhæves som Mødets nærmeste Virkning, er det, at Erkebispen kom til at staae som Mægler imellem Danmark og Tydskland. Leilighedsviis kommer dog ogsaa adskilligt af det frem, der i kirkelig Henseende forhandledes ved disse Møder. I eet Punkt mødtes saavel Kongens som Erkebispens Ønsker, og det var i at oprette flere Bispedømmer i Landet. Kongen maatte ønske det, for saaledes at fuldende Landets kirkelige Organisation, Erkebispen, fordi flere Suffraganer altid bidrog til endmere at hæve Erkesædets Glands. Derfor blev, da Biskop Wal i Ribe døde, Nørrejylland deelt i fire Stifter, nemlig Ribe, Aarhuus, Viborg og Vendsyssel. Tiden naar Wal døde og Delingen foregik, lader sig ikke med Sikkerhed angive, men det maa være skeet ved

---

*) Adam Brem. III. c. 17 (Skole-Udgaven S. 123).

Aaret 1060 eller kort derefter. Det var Kongen, der foretog Delingen, eftersom det var ham, der med sine kongelige Gaver udstyrede de nye Stiftsstæder, men Besættelsen af disse Embeder skete med Erkebispens Samtykke, og han indviede alle de nye Biskopper. Til Ribe ordinerede han Oddo, til Aarhuus Christian, til Viborg Heribert, til Vendsyssel en Munk Magnus, men han druknede i Elben kort efter sin Ordination, og hans Efterfølger Alberic var den første, der tog det nye Stift i Besiddelse.*) Desværre kjende vi slet ikke mere til disse Mænd end blot Navnene; Alberic nævnes 1059 mellem den bremiske Kirkes Provster, og det er rimeligt, at de andre ligeledes vare bremiske Klerke. — Iøvrigt kom Spørgsmaalet om hvilke personlige Fordringer man maatte stille til dem, der skulde arbeide i Missionsmarken, dengang paa Tale mellem Kongen og Erkebispen. Det hørte nemlig med til Alberts høitflyvende Planer, at han selv vilde foretage en Missionsreise ikke blot til Danmark, Norge og Sverrig, men ogsaa til de fjerneste Egne til Orkenøerne og Island for saaledes at fordunkle alle sine Forgjængere. Saalænge han tænkte paa denne Reise, pleiede han pralende at sige: „Ansgar var den første, Rembert den anden, Unni den tredie og jeg har Krav paa at kaldes den fjerde Evangelist, thi alle de øvrige have blot sendt deres Suffraganbiskopper og ikke selv lagt Skulderen under Byrden". Det var Kong Svend, der bragte ham til at opgive denne Reiseplan, idet han forestillede ham, at barbariske Folk langt lettere omvendtes ved Mænd af samme Sprog og Sæder end ved Fremmede, der ringeagte Folkenes Skikke; derfor vilde han gjøre Missionen meest Gavn

*) Adam Brem. III. c. 24. Slutningstillæg. IV. c. 2. (Skole-Udgaven S. 128. 175. 180.)

ved selv at blive hjemme og rundelig understøtte troe Prædikanter.*) Det er første Gang i den nordiske Missionshistorie, vi finde dette udtrykkelig udtalt, uden at man derfor tør paastaae, at det Rigtige heri ikke tidligere skulde være vaaagtet. Senere Krønikeforskere ville vide, at Kong Svend ikke lod det blive ved at udtale det Ønskelige i at faae indfødte Prædikanter, men at han ligefrem gjorde det gjældende som en Fordring ligeoverfor Ærkebispen. „Efter den slesvigske Biskop Rudolphs Død — beretter Corn. Hamsfort, en flittig Krønikeforsker, der døde i Odense 1627 — udnævnte Kong Svend af egen Myndighed, uden at agte paa den hamborgske Ærkebiskop, en dansk Mand Sivard til hans Efterfølger, idet han sagde, at Befolkningen slet underviistes i Religionen af dem, den hamborgske Ærkebisp sendte, fordi de vare ukyndige med Folkets Sprog og Sæder“.**) Desværre kjende vi ikke de Kilder, hvoraf de have øst denne Efterretning, og i dem, der er efterladt os, nævnes aldrig nogen Biskop i Slesvig af Navnet Sivard, medens Adam beretter, at Ærkebiskop Albert ordinerede Rudolp (II) til Biskop i Slesvig, der tidligere nævnes som det synes mellem Bremens Kaniker.***) Man maatte da antage, at Kong Svend kun i kort Tid har kunnet hævde den af ham valgte danske Biskop, og at denne da har maattet vige Pladsen for den af Adam beskikkede bremiske Klerk. Det siges heller ingenstedes udtrykkeligt, at dette Hensyn til Nationaliteten blev gjort gjældende ved Besættelsen af de jydske Bispestole.

---

*) Adam Brem. III. Slutningstillæg. (Skole-Udgaven S. 172.)

**) Script. I. p. 270; jvf. Cypræus, Annales p. 102. Suhm, Danmarks Hist. IV. S. 293.

***) Adam Brem. III. (Skole-Udgaven S. 175.) Lappenberg, Urkundenbuch. I. Nr. 76.

I de samme Aar som disse Møder fandt Sted mellem Erkebispen og Kongen blev der ogsaa berammet en Synode i Danmark. „Albert var den første, der besluttede at holde en Synode i Danmark med sine Suffraganer“, siger Adam, men man seer ikke, om det blot var de danske Bisper han vilde samle der, eller alle dem i Norden, der hørte til hans Diøces, altsaa ogsaa Bisperne i Sverrig, Norge og de nordlige Øer. Albert vilde her forsøge paa at faae de Brøst rettede, han fandt ved den nylig plantede Kirke, nemlig at Bisperne solgte deres Velsignelse, at Almuen ikke vilde give Tiende, samt at Alle forsyndede sig hvilig af Hidsighed og af Vellyst.*) Disse samme Anker fremhæves ved flere Leiligheder og det meget omstændeligt, saa at man seer, at det var de Mangler, man især fæstede Diet paa under de daværende Forhold. Først og fremmest var det Geistlighedens Gridskhed, at der blev forlangt Betaling for enhver geistlig Forretning, men det havde atter sin Grund i, at Geistligheden endnu ikke havde faste Indtægter, og derfor anbefaledes Indførelse af den faste Tiende-Afgift som det bedste Middel herimod. I en almindelig Skildring af den kirkelige Tilstand, siger Adam om de nordiske Folk: „De have saa stor Ærefrygt for Præster og Kirker, at den neppe vilde holdes for en Christen, der ikke hver Dag bragte sit Offer i Messen, naar han havde hørt den. Baade Daab, Confirmation, Indvielsen af Altere og af Præster maa hos Nordmænd og Danskere betales dyrt. Det troer jeg kommer af Præsternes Gridskhed, fordi disse raae Folk endnu ikke ville og endnu ikke have lært at give Tiende; derfor plages de ved andre Ting, som ellers burde tilbydes dem uden Betaling. Thi

*) Adam Brem. III. (Skole-Udgaven S. 173).

baade Syge-Besøg og Liigbegjængelse alt er tilfals. Denne Præsternes Gridskhed har, saavidt jeg har bragt i Erfaring, meget skadet disse Folkefærds eenfoldige Sæder".*) Det var altsaa hvad der klagedes over med Hensyn til Geistlighedens hele Stilling, men dernæst var der ogsaa i Folkenes Sæder og Levemaade meget som kunde give Grund til Klage. Det var denne ubændige Hidsighed, der voldte saa mange blodige Trætter, og derpaa har vi saa mange Exempler, at det ikke trænger til yderligere Beviis; men hvad der ogsaa fremhæves er Forholdet mellem Kjønnene, at den christelige Betragtning af Ægteskabet saa vanskeligt kunde skaffe sig Indgang iblandt dem. „Forfængelighed er ikke hvad der plager disse Folk; — siger Adam — Guld og Kostbarheder, som ganske vilde henrive os, ansee de for ingenting; men i Forholdet til Kvinderne veed de ikke at holde Maade. Enhver Mand har efter sin Evne to eller tre eller flere Hustruer; Riigmænd og Fyrster have utallige; og alle Børn, der avles af slige Forbindelser, ansees for ægtefødte. Derimod er der sat Dødsstraf paa, hvis Nogen har Omgang med en Andens Hustru, eller hvis han voldtager en Jomfru".**) Imod alle slige Forseelser gjaldt det altsaa om at de kirkelige Lovbestemmelser bleve hævdede. — Dette var altsaa de Anker, Erkebiskop Albert vilde bringe paa Bane ved Synoden, men Synoden fik ikke den Betydning, Albert havde tiltænkt den. Om det var hans Hensigt her at samle alle de nordiske Kirkers Biskopper, er usikkert, men vist er det, at af de danske ikkun de fra Halvøen mødte, medens de overføiske, Eilbert i Fyen, Vilhelm i Roskilde og Egino i Lund bleve borte og vægrede sig

*) Adam Brem. IV. c. 30. (Skole-Udgaven S. 205.)

**) Ibid. IV. c. 21. (Skole-Udgaven S. 195—96.)

ved at møde. Her, hvor den danske Kirke paa Synoden første Gang skulde optræde som en Eenhed og en Heelhed, kom altsaa netop den Splid for en Dag, der var i den danske Kirkeprovinds mellem Jylland og Øerne. Den første af de ovennævnte tre Bisper, Eilbert, var iøvrigt en Mand af et meget tvetydigt Rygte. Han var Bisp i Fyen og paa Øen „Farria", der forklares som Helgoland, og denne besønderlige Forbindelse af tvende vidt adskilte Øer havde sin Grund i Eilberts Livsforhold. Engang da han paa Søen var bleven overfalden af Vikinger, havde han søgt Tilflugt paa Farria, hvor han tog sit Ophold og opførte et Kloster. Herfra blev han kaldet til Fyens Bispestol, ordineret af Ærkebiskop Albert, og forbandt da for sin Levetid det geistlige Tilsyn over Helgoland med sin nye Værdighed.*) Her begik han imidlertid Gjerninger, der paadrog ham Alberts høieste Vrede, og i tre Aar stævnede denne Eilbert til at møde paa en Synode for at rense sig imod de gjorte Beskyldninger; men Eilbert undslog sig bestandig for at møde, og fandt i denne sin Vægring Medhold hos andre danske Bisper, rimeligviis Vilhelm og Egino. Albert udvirkede da hos Pave Alexander II en pavelig Skrivelse til alle danske Bisper, der i de haardeste Ord befalede Bisp Eilbert at underkaste sig Ærkebispens Kjendelse, og foreholdt dem alle at vise Ærkebispen den skyldige Lydighed. Ved samme Tid skrev Albert selv et Brev til Bisp Vilhelm, der tillige skulde overbringes Bisp Egino, hvori han klagede over en svensk Bisp Adelwards Gjenstridighed, men hvori han tillige underrettede dem om, at det vilde være ham kjært, om de enten selv personlig eller ved beskikkede Bud havde givet Møde til den

*) Adam Brem. III. IV. c. 3 (Skole-Udgaven S. 175. 181).

af ham udskrevne Synode.*) Hvad Grunden var til denne Vægring siges rigtignok ingensteds, men det maa vel ansees som utvivlsomt, at der deri laae en Indsigelse mod at anerkjende Bremens kirkelige Overhøihed, og naar Indsigelsen udgik netop fra disse trende Stifter, da mindes vi derved om, at de ligefra deres Oprettelse stode i et tvivlsomt Forhold til Bremen, ligesom det bliver sandsynligt, at det fornemmelig var disse tre Bisper, der arbeidede paa en kirkelig Udsondring.

Alexander II var Pave i Aarene 1061—73, og han var afgjort paa Erkebispens Side. Man har et Brudstykke af en Skrivelse fra ham til Kong Svend angaaende Peders-Penge eller Romeskatten, hvori der forlanges, at „den Afgift, som Dine Formænd pleiede at betale til den hellige apostoliske Kirke, ikke lægges paa Alteret som et Offer, men overgives os selv, til Forvisning om at vi ere tilfredsstillede“.**) Peders-Penge som en frivillig Gave af de Troende, var altsaa ogsaa tidligere gaaet fra Danmark til det apostoliske Sæde i Rom, men hvad der nu forlangtes synes at være det, at den herefter skulde være ikke et frivilligt Offer men en fast Afgift, der ligesom gjorde Danmarks Rige skatskyldigt til St. Peders Stol. Om Kong Svend er gaaet ind paa denne Fordring, siges ingensteds og det er derfor tvivlsomt; men rimeligviis hænger dette sammen med hvad der i et Brev fra Gregor VII til Kongen ymtes om som dennes Ønske, „at overgive sig og sit Rige til Apostlernes Fyrste“. Neppe har dog dette Ønske været mere end en indsmigrende og ærbødig Hilsen, der skulde vinde det pavelige Hof for Kongens Planer mod

*) Adam Brem. III. (Skole-Udgaven S. 174.)

**) Pontoppidans Annaler I. S. 211. Suhm IV. S. 294.

Bremen og dets Erkebiskop, til samme Tid som han atter forebragte sin Begjæring om at faae oprettet et eget Erkebispedømme for den danske Kirkeprovinds. Pave Alexander II var imidlertid ikke tilbøielig til at indlade sig herpaa, men allerede dengang besad Gregor VII som Diakonen Hildebrand stor Indflydelse ved Pavestolen, og til ham henvendte Kongen sig gjennem Breve og Sendebud for at gjøre ham gunstigere stemt.*) Der var ogsaa god Grund for den romerske Kurie til at blive betænkelig ved Erkebisp Alberts Bestræbelser, som ikke gik ud paa noget mindre end at lade Bremen fordunkle Rom, ved at samle til dette Bispesæde den hele kirkelige Styrelse. „Saa høflig, saa gavmild, saa gjæstfri var han, — siger Adam om Albert — at det lille Bremen, berømt ved hans Glands ligesom Rom, blev besøgt af al Verdens Folk, men dog især fra Norden".**) Det berettes, at Biskop Egino i Lund gjorde en Pilgrimsreise til Rom, hvorfra han hjemkom kort før sin Død 1072,***) og bringe vi dette i Forbindelse med det Foregaaende, saa ligger det nær at antage ham for Overbringer af den danske Konges vigtige Bud og Ærinder til Rom, saa at det var ham der skulde føre Ordet for den danske Kirkes Selvstændighed i Modsætning til det bremiske Erkesædes Anmasselser. Det synes ogsaa som om den skarpskuende Hildebrand havde et skarpere Blik for det Betænkelige i Bremens Stilling, og var derfor villigere til at gaae ind paa Biskop Eginos Forestillinger; men Pave

*) Labbei et Cossartii, Collectio conciliorum XII. p. 336—37. Lappenberg, Urkundenbuch. Nr. 106; jvf. Suhm IV. S. 451—54.

**) Adam Brem. III. c. 23 (Skole-Udgaven S. 128 jvf. S. 178).

***) Adam Brem. IV. c. 9 (Skole-Udgaven S. 185—86).

Alexander var rimeligviis bange for at støde den myndige Prælat, og Sagen faldt derfor atter hen uden at komme til nogen Afgjørelse.

Erkebiskop Albert døde 1072, samme Aar som Biskop Egino i Lund og Eilbert i Fyen. Hans Efterfølger Liemar erholdt endnu pavelig Stadfæstelse paa Erkesædets vidtstrakte Privilegier, ligesom hans Forgjængere, men det var ogsaa sidste Gang det skete, og da Pave Alexander II døde 1073, saa indtraadte der ikke længe efter et fuldstændigt Brud mellem Bremen og Rom, der blev af stor Betydning for de nordiske Kirkers Selvstændighed. Saasnart Hildebrand som Pave Gregor VII havde besteget St. Peders Stol, kunde man snart overalt i Christenheden mærke Gjenlyden af Vatikanets tordnende Buller. Til Tydskland sendte Gregor tvende Legater, Biskop Hubert i Præneste og Biskop Gerald i Ostia, som skulde sammenkalde alle Rigets Erkebisper, Bisper, Abbeder, Munke og Klerke til en Synode „for at rette hvad der burde rettes, tilføie hvad der burde tilføies“. Men denne Synode kom aldrig istand, hvad vistnok ogsaa andre af Tydsklands myndige Prælater havde bidraget deres til, men fornemmelig skyldtes det dog den myndigste af dem alle, Erkebiskop Liemar i Bremen. Legaterne stævnede ham derfor til Rom, at møde inden en bestemt Tidsfrist, men Liemar kom ikke. „Paa Grund af denne din Opførsel — det var Gregors bydende Ord i et Brev til Liemar af 12. Dec. 1074 — befale og indbyde vi Dig af apostolisk Magtfuldkommenhed at komme til Rom til den Synode, vi, om Gud vil, agte at holde den første Uge i Fasten næste Aar, og Dine mange Forseelser gjøre os det til Pligt, at suspendere Dig fra al bispelig Myndighed, indtil Du har indfundet Dig

hos os".*) Liemar kom ikke, men sluttede sig afgjort til Gregors aabenbare Fjender navnlig Keiser Henrik IV, og dermed var Bruddet aabent erklæret imellem Bremen og Rom, der varede omtrent fulde 50 Aar (1074—1123). Kort efterat den omtalte Skrivelse til Liemar var udgaaet, sendte Gregor et Brev til Kong Svend af 25. Jan. 1075, lagt an paa at vinde Danmark for Pavestolens dristige Planer, og da tillige at bruge Danmark som en Modvægt mod Bremen. Det var nu Gregors Ønske, at Forhandlingerne om Oprettelsen af et eget Ærkesæde for Norden atter maatte blive optagne. „Det være Dig vitterligt, — skriver han — at vi havde affendt Gesandter til Dig, som kunde tale og handle med Dig om, hvad Du forlangte og lovede til Dit Riges Værdighed i Pave Alexanders Tid, nemlig om Ærkesædet og om andre Ting. Men paa Grund af Urolighederne i det tydske Rige vendte de atter tilbage. Derfor, hvis noget saadant ligger Dig paa Hjerte, og hvis Du har i Sinde, hvad vi nogle Gange have fornummet af Dine Gesandter, af gudelig Andagt at overgive Dig og Dit Rige til Apostlernes Fyrste, og saaledes styrke Dig selv ved hans Myndighed, saa send os desangaaende ufortøvet paalidelige Sendebud. Desuden ønskede vi ved samme Leilighed at erfare, hvad Haab vi tør gjøre os om Dig, hvis den hellige Moder, den romerske Kirke, skulde trænge til Din Bistand med Krigsfolk og verdsligt Sværd mod de Vantroe og Guds Fjender. Ikke langt fra os er der et meget rigt Landskab ved Havet, som nogle usle og vankundige Kjættere besidde; der ønskede vi, at en af Dine Sønner maatte blive Regent, Fyrste og Christendommens Forsvar, saafremt Du, hvad en vis Biskop fra Dit Land har yttret

---

*) Lappenberg, Urkundenbuch. I. Nr. 105.

Du havde i Sinde, agter at sende ham med et Antal troe Krigsfolk for at tjene og kjæmpe for det apostoliske Sæde".*) Her mødte altsaa Kong Svend al muelig Forekommenhed fra den pavelige Curies Side, ja Gregor gik endog videre end Kongens Ønsker havde naaet, ved at aabne ham en Udsigt til at en af hans Sønner kunde forhverve sig et Rige i Italien. Talen er her om det normanniske Rige i Syd-Italien, hvis Hertug Robert Guiscard dengang var i aaben Feide med Paven, men hvilken af Kong Svends mange Sønner der kan være tænkt paa, er umueligt at sige, da det Hele neppe var mere end en ganske flygtig Tanke, fremkaldt ved Øieblikkets Tryk.**) — Gregor henvendte sig atter til Kong Svend for at skildre ham sin betrængte Stilling i et Brev af 17. April 1075: „De romerske Pavers Lyd er udgaaet over al Verden, og hvem Keiseren beherskede, dem beherskede ogsaa Christus. Men nu ere Jordens Konger og Fyrster, der burde hævde Retten og værne om den, blevne Foragtere af Kirkens Love, de have sammenrottet sig for at paaføre Kirken Spot, og ere henfaldne til Ulydighed, der er at agte som Afgudsdyrkelse, hvorfor vi alene henvende vor Tale i Bønnen til Kongernes Herre og Hævnens Gud. Men da vi veed, at Du og det kjække Folk, Du styrer med Viisdoms Tømme, viser alle Kirkers Moder den skyldige Ærbødighed, derfor byde vi Dig med faderlig Kjærlighed, at underrette os ved Dine Gesandter

*) Lappenberg, Urkundenbuch I. Nr. 106. Suhm IV. S. 451—53.

**) Der fortælles, at Svends ældste Søn, Svend Magnus, døde paa en Romerreise, som han havde tiltraadt for i Rom at indvies til Konge (Adam Brem. Sch. 73. Skole-Udgaven S. 126. Knytlinga Saga c. 23. S. 212), men det kan neppe bringes i Forbindelse hermed, da det Dødsfald rimeligviis indtraadte langt tidligere. Jfr. Suhm IV. S. 464.

eller ved dem, vi nu sende, om der er noget hvortil Du trænger og som den romerske Kirkes Myndighed kan skjænke Dig".*) Saavel i dette som i det foregaaende Brev gjenkjende vi tydeligt nok Gregors Charakteer og Tankegang; man seer ham midt under den Storm, hans dristige Planer havde vakt i hele Christenheden, med rolig Sikkerhed at berede sig til at optage Kampen; men netop det, at han saaledes stod haardt trængt fra alle Sider, maatte for de Samtidiges Betragtning gjøre det høist tvivlsomt, om han virkelig kunde hævde sin Stilling. Øieblikket var der for Kong Svend til at iværksætte alle sine Planer for den danske Kirke, men det skulde, ved afgjort at slutte sig til Gregor, kjøbes med Faren for, at væbne alle dennes mægtige Fjender navnlig Keiser Henrik IV imod sig, og det har ventelig gjort Kong Svend betænkelig. Han var dertil en gammel Mand, hvis Endeligt snart var forhaanden, og det kan ogsaa have bidraget til at betage ham Lysten til at indlade sig paa saa vidtløftige Foretagender. Øieblikket gik altsaa dengang ubenyttet hen, men det blev derfor dog ikke uden Betydning for Fremtiden.

Svend Estridsen døde i Sønder-Jylland, i Landsbyen Søderup i Jordkirk Sogn rimeligviis i Aaret 1076.**) Saxe bringer atter Kongens Død i Forbindelse med Biskop Vilhelm. Kort før sin Død tog Kong Svend det Løfte af de Tilstedeværende, at de skulde føre hans Liig til Roskilde for at begraves i Kongestaden, og Biskop Vilhelm lod, da han fik Budskabet om Kongens Død, i selve Kirken grave en

*) Lappenberg, Urkundenbuch I. Nr. 107. Suhm IV. S. 455—57.

**) Angivelsen af Kong Svends Dødsaar vakler mellem 1074 og 1076 jfr. Suhm IV. S. 453 Not. b. S. 457 Not. a. Script. III. p. 339 not. l. Antager man 1074 for det rette, saa maa man antage at Aarsangivelsen i Gregor VII's Breve er urigtig.

Grav til Kongen, men befalede tillige Graverkarlene, at de skulde grave en Grav til ham ved Siden af Kongens. Disse meente, at Sorgen havde forvirret Bispoppens Sind, og indvendte, at man gravede ikke Grave til Levende men kun til Døde; men han forsikkrede, at han vilde komme i Graven førend Kongen og truede dem endog med Straf, hvis de ikke adlød hans Befaling. Saa vis var han altsaa paa sin Død, skjøndt hans Legeme ikke leed af nogen Sygdom. Bispoppen steeg derpaa til Vogns for at møde det kongelige Liigfølge, og da han kom til Topshøi Skov i Liunge Sogn ved Sorø, bød han sine Folk at hugge to store Træer om, der stod ved Veien, og gjøre dem til en Liigbaare. Da han var kommen ud af Skoven, kunde han mærke paa sig at Kongens Liig var nær, bød Kudsken at holde og bredte sin Kappe ud paa Jorden som for at sove. Da bad han med oprakte Hænder, at, hvis han nogensinde havde tjent Gud til Behag, hans Liv da maatte ende nu, og da han havde endt denne Bøn, sov han sødelig ind. Det gik altsaa ganske som han havde forudsagt, og hans Liig kom i Graven førend Kongens.*) — Trækkene i denne Saxes bekjendte Skildring af Kong-Svends og Bisop Vilhelms indbyrdes Forhold, bærer Mærker paa at være laante af en ældgammel Folkesang, og det er meget muligt, at den digteriske Behandling ikke strængt har bundet sig til de historiske Kjendsgjerninger. Efter en anden gammel Krønike synes Vilhelms Død at være indtruffen tidligere, da det berettes, at Kong Svend endnu i levende Live udnævnte den ovenfor omtalte Svend Norbagge til hans Eftermand paa Roskilde Bispestol.**)

*) Saxo ed. Müller I. p. 561—62.

**) Chron. Rosk. (Script. I. p. 378.)

Hvad Kong Svends Regjering i det Hele angaaer, saa tyder alting paa, at Geistlighedens Anseelse, Riigdom og Indflydelse var betydelig tiltaget i hans Tid. Som Kriger vandt Kong Svend aldrig nogen stor Berømmelse, da Krigslykken stadig svigtede ham, men han var en Præstekonge, som gjerne syslede med lærde Sager, og viste sig altid meget nidkjær for Christendommens Udbredelse og Befæstelse. Især berømmes han for at have bidraget til mange Kirkers Opførelse rundt om i Landet, ligesom det var ham, der udstyrede Bispeskirkerne ved Oprettelsen af de nye Stifter. Paa hans Tid begyndte først de majestætiske Steenkirker at reise sig hos os, der endnu staae som mærkelige Minder om Præstevældens Glands. Ogsaa ved dette Arbeide gik Vilhelm og Egino foran; idetmindste ere Domkirkerne i Roskilde og Lund de ældste Steenbygninger her i Landet, om hvilke vi har udtrykkelige historiske Vidnesbyrd. Vilhelm begyndte Opførelsen af Roskilde Domkirke, og Midlerne til dette Foretagende fik han uden tvivl deels ved Estrids Gave, der lod Boden for Kong Knuds Voldsdaad tilfalde Kirken, deels ved Kong Svends egne Bøder for sit i Kirken begangne Drab. Hvad Vilhelm havde begyndt fortsatte og fuldførte hans Eftermand Svend Norbagge, men saaledes at han ændrede meget i Vilhelms Plan, hvorom Saxe har en udførlig Fortælling.*) Egino fuldførte heller ikke sit Værk, Lunde Domkirkes Bygning, men tretten Aar efter hans Død stod den saavidt færdig, at den kunde indvies under Knud den Hellige 1085;**) og lige Skridt med den holdt Kirken i Dalby, der, som tidligere sagt, oprindelig var bestemt til et Bi-

*) Saxo ed. Müller I. p. 576—78.

**) Kirkehist. Saml. II. S. 307; jfr. S. 320.

skopssæde. Ogsaa denne Kirkes Bygning blev begyndt under Kong Svend og fuldført henimod Knud den Helliges Tid,*) medens de andre Stiftskirker ligesom alle andre Kirker i Landet sikkert endnu dengang vare Træbygninger. Adam af Bremen angiver Tallet af Kirkerne for enkelte Stifter paa hans Tid saaledes, at Skaane, som dengang var bedst forsynet, altsaa et mærkeligt Vidnesbyrd om Egino's overordentlige Virksomhed, besad 300, Sjælland 150 og Fyen 100.**) Disse Tal angiver Adam selv som omtrentlige, ikke just som aldeles nøiagtige; men var der nu ogsaa faste, hosboende Præster ved hver af disse Kirker? Dette Spørgsmaal finde vi ingensteds bestemt besvaret, ja der kan end ikke angives nogen bestemt Kjendsgjerning, der kan veilede til Besvarelsen. Vi maae altsaa holde os til det Sandsynligste. Fra Bispkopskirken gik Christendommens Udbredelse ud, og de tjenende Brødre ved denne bleve i det Øiemed udsendte i de omliggende Byer; skulde der prædikes i fjærnere Egne, saa anlagdes der først en Præstebo (cella eller cellula), hvor Præsterne samlede gjorde Tjeneste ved een Kirke, men tillige varetog Missionen i det omliggende Land. Naar nu de afgudiske Hover forsvandt i Egnen og veeg Pladsen for christeligt indviede Kirker, saa opløste disse Samboer sig, og hvert Sogn fik sin Præst, der boede ved Kirken. Det Forhold, hvori denne Præst kom til at staae, var forskjelligt, det kom an paa, hvo der havde bekostet Kirkens Opførelse, og derfor kom til at staae som Kirkens Eier eller Forsvar. Mange Steder var det Kongen, der af sin Kasse bekostede Kirkens Opførelse, og det vel

---

*) C. G. Brunius, Om Dalby Kirke og Kloster (Hist. Tidsskrift I. S. 148.) Script. III. p. 333 not. v.

**) Adam Brem. IV. c. 7 (Skole-Udgaven S. 183; 84).

især, hvor Kongerne havde deres Gaarde; andre Steder var det en mægtig Jarl eller Leensmand; undertiden var det vel ogsaa Sognets Bønder, eller en riig Odelsbonde i Sognet, paa hvis Grund Kirken kom til at staae. I Knud den Helliges Tid omtales en riig Præst, som Kong Knud gjæstede og hvis smukke Kone han forelskede sig i*); det var rimeligviis en Odelsbonde, der selv havde ladet sig oplære til Præst for at forrette Tjenesten i sin Kirke, thi i Almindelighed var Præsterne neppe rige; de vare oplærte og leiede til at gjøre deres Gjerning af Kirkens Eier, og levede af hvad der faldt paa Alteret, hvoraf dog rimeligviis ogsaa Eieren fik sin Part. Saalænge Præsterne levede sammen i Samboer, levede de efter en klosterlig Regel, men da de spredte sig, var det kun undtagelsesviis Enkelte, der endnu holdt fast ved Munkereglens Strænghed; de Fleste giftede sig og levede ganske som de andre Bønder, hvorved den Fare laae nær, at de aldeles verdsligt forvildedes og glemte deres hellige Kald. Det hørte derfor væsentlig med til den reformatoriske Stræben, der nu tog sin Begyndelse, atter at tvinge dem til en klosterlig Tugt, ved at samle dem under større klosterlige Foreninger, der kunde varetage det strænge kirkelige Tilsyn. Her maae vi tillige minde om, hvad der ovenfor blev omtalt som en almindelig Klage, nemlig Geistlighedens Gridskhed. Dens hele Stilling var endnu saa at sige aldeles retsløs, forsaavidt den endnu ikke var sikkret ved nogen Lov. Dette Forhold var i sin Orden, saalænge Missionsiveren var levende og Modstanden holdt det aandelige Liv vaagent, men nu da den var falden bort, da det var et Levebrød at være Præst eller Geistlig, saa laae Fristelsen nær at gjøre sig Arbeidet saa indbringende

*) Knytlinga Saga c. 80. (Fornmanna Sögur XI. S. 287.)

som muligt. Denne Fristelse laae nær, ikke blot for de egentlige Præster og Bisper, men for Alle, der havde med Kirker at gjøre, nævnlig Kirkeeierne, og det Middel, der anbefaledes som det bedste til at raade Bod paa dette Onde, var at skaffe Geistligheden en løvlig anerkjendt Stilling med faste Indtægter, hvorved det eengang for alle var bestemt hvad Enhver skulde have. Det var altsaa hvad der stiledes efter, at bringe Geistligheden ud af de Afhængigheds-Forhold, hvori den nu stod til Almuen, som den levede af og derfor maatte være til Villie; men paa den anden Side at stille den under et skarpere kirkeligt Tilsyn, saa at den afsondret fra Verdenslivet og dets Tillokkelser kunde leve for sit aandelige Kald.

Her ved Overgangen til den gregorianske Kirkereformation maae vi tage Afsked med vor tro Følgesvend og Veileder gjennem den hele Missionstid, Adam af Bremen. Han skrev nemlig sin Bispekrønike efter Erkebiskop Alberts Død og sluttede den inden Kong Svends Død, altsaa i Aarene 1075 og 76, dengang Liemar var Erkebiskop, hvem han har tilegnet sit Værk, altsaa ved den Tid da med Gregor VII's Afsættelsesbrev et faretruende Uveir begyndte at trække op, der skulde ende med at sætte snævre Grændser for det før saa vidstrakte Erkesædes Myndighed. Dengang maa man imidlertid ikke endnu have tillagt Sagen saa stor Betydning, og Adam omtaler slet ikke denne Liemars Trætte med Rom. Han var kommen til Bremen 1068, maaskee fra et Kloster i Magdeborg, og fik et Kanonikat i det derværende Domkapitel, hvor han som magister scholarum kom til at forestaae Domskolen.*) Han var en lærd og vel belæst Mand, og da han var kommen som en Fremmed til

*) Adam Brem. Præfatio Lappenbergii (Skole-Udgaven S. IV).

Kirken, vilde han benytte sine Kundskaber til at samle alt hvad han kunde finde i gamle Privilegier og Dokumenter til den Kirkes Berømmelse, hvis Tjener han var bleven. Under dette sit Arbeide havde han især Gavn af Svend Estridsen. „Saasnart jeg kom til Bremen — fortæller han selv — i Erkebiskop Alberts sidste Aar, hørte jeg om samme Konges Viisdom, og besluttede at reise til ham. Jeg fandt, ligesom Alle, den naadigste Modtagelse hos ham, og af hans Mund samlede jeg en stor Deel af Stoffet til denne Bog. Han besad nemlig mange Kundskaber, var yderst forekommende mod Fremmede, og meget nidkjær for Christendommens Udbredelse“.*) Adam hørte vistnok selv mellem Tidens lærdeste og dygtigste Klerke; i sin historiske Fortælling viser han sig redelig og sandhedskjærlig, og han dadler uden Sky hvad han finder at laste. Navnlig er den Maade, hvorpaa han omtaler Erkebiskop Albert, som dog synes at have været hans personlige Velgjører, et mærkeligt Beviis for, at han havde aabent Øie for sin Samtids Brøst, og ikke var bange for at stille dem til Skue. Den høieste Roes han veed at tillægge Kongen, er, naar han kalder ham „en ægte christelig Philosoph“, og dette Udtryk minder os om, at vi med Adam staaer ved Skolastikens Begyndelse, hvor det ikke længer var nok at være Christen, men gjaldt om at være christelig Philosoph. At iøvrigt den lærde Kanik har Krav paa Nordens Tak for hvad han har samlet, er det vist overflødigt at minde om her, hvor vi hidtil stadig have fulgt hans Veiledning, og derfor meget ville savne ham, nu da han standser.

Den Mand, der kom til at staae som Forkjæmper for Gjennemførelsen af den hierarkiske Kirkeordning i Danmark,

*) Adam Brem. III. c. 53 (Skole-Udgaven S. 153—54).

var Svend Estridsens Søn Knud, og, da han ved at lade sit Liv i denne Kamp vandt Martyrkronen, saa har han ogsaa i Historien Krav paa en ganske særegen Opmærksomhed. Derved maa det dog ikke oversees, at han stod som Fører for et bestemt Parti, det hierarkisk klerikale, og det seer man nok, at Partikampen og Partistriden var meget skarp ikke blot i disse Aar, men ogsaa længe derefter, hvorfor ogsaa de ældste Beretningers Bedømmelse af de Mænd, der kom til at spille en Rolle i den, lyder saa meget forskjellig. Men desværre ere Beretningerne ikke fuldstændige nok til at give os en klar Forestilling om Partiernes Stilling gjennem disse urolige Aar, og skjøndt der er meget der tyder paa, at Stemningen mellem Almuen i det Hele var stærkt imod de hierarkisk klerikale Bestræbelser, som fortrinsviis synes at have fundet deres Støtte hos de mægtige Herrer i Landet, saa er dog disse Spor for usikkre til at give nogen Veiledning, man trygt kan stole paa; medens de paa den anden Side heller ikke maae oversees, hvor de virkelig vise sig. Det var en stor Forandring, denne Bevægelse fremkaldte i Folkenes tilvante Sæder og Leveviis, og det en saadan, hvorved Standsforskjellen traadte langt stærkere frem end tidligere, idet al den Anerkjendelse, den geistlige Stand derved vandt, tillige banede Vei for Adelstanden, og stillede disse som de privilegerede Stænder ligeoverfor den hele øvrige Befolkning. Det var Oldtiden, der nu maatte vige for den udviklede Middelalder, og ligesom hiin var fremgaaet af den hedenske Betragtning, saa støttede denne sig til Kirken og den hierarkiske Organisation. Naar man nu veed, hvilken Betydning Tidsalderen i det Hele tillagde denne som en guddommelig Indretning, der skulde hævde Aabenbaringens guddommelige Love, saa kan det ikke undre os, at Gjennemførelsen af denne kirkelige

Organisation kom til at staae i den almindelige Mening som Christendommens egentlige Indførelse i Riget. Det fortjener derfor at bemærkes, at Kong Knud udtrykkelig betegnes som den første danske Martyr. „Jeg kalder ham den første Martyr (protomartyr) — siger Ælnoth, en Munk fra St. Knuds Kloster i Odense — fordi ingen gamle Beretninger lære os, at Nogen af dette Folk tidligere har været udmærket ved Martyriet, at Nogen af Folket tidligere er bukket under i standhaftig Kamp for at hævde Retfærdigheden".*) Man havde glemt hvad der tidligere var lidt og stridt, og tænkte kun paa dem, der stred for at tvinge Folket til Lydighed mod de guddommelige Love.

Knud var den næstældste af Svend Estridsens mange Sønner, men i alle Maader den dygtigste og den mandigste, hvorpaa han allerede tidlig havde givet Prøve i Kampen mod Vikinger. Det var derfor Svends Ønske, at Knud maatte blive hans Eftermand med Forbigaaelse af hans ældste Søn Harald, og kort før sin Død affordrede han endog Jyderne et bestemt Løfte desangaaende, men desuagtet skete det ikke. Haralds Svigerfader, den mægtige og snedige Asbjørn Jarl forestillede nemlig Folk paa Thinge, at det ganske stred mod gammel Sædvane at forbigaae den ældste Søn, og fik Jyderne til at vælge Harald. Det var en haard Sjælekamp Knud havde at bestaae, da han saaledes saae sig skuffet i sit Haab; hans Mænd meente, han var syg, da han blodrød i Ansigtet satte sig paa Høisædet i sit Skib uden at mæle et Ord, og Ingen vovede at tiltale ham. Haralds Venner ventede at det vilde blive Ufred, men En af dem Eivind Bifra, der kjendte Knud, meente Nei. „Knud er stræng og stormodig, sagde han,

*) Ælnoth, Historia Canuti Regis (Script. III. p. 348).

men tillige forstandig og gudfrygtig; han seer nok, hvor mislig den Sag er at kjæmpe mod sin Broder". Han raadede derfor, man skulde søge Forlig med ham. Til Alles Forbauselse tog Knud imod de tilbudne Villaar; „jeg vil vælge det, — sagde han til sine Mænd — der forekomme Eder mindst mandigt; jeg vil heller tage mod Tilbudet og opgive Kongenavnet end kjæmpe mod min Broder; Gud skifte saa os imellem".*) Knud opgav dermed, hvad efter Fortidens Mening Æren krævede, og hvad han selv stærkest ønskede, for at bøie sig under Loven, og lærte derigjennem selv hvad han siden vilde lære sit Folk.

Harald Hein var altsaa Konge, og til ham henvendte sig Pave Gregor VII paany, for at gjenoptage de afbrudte Underhandlinger. Vi har tre Breve fra ham til Kong Harald, og i dem alle udtaler Pave Gregor sig med stor Berømmelse om hans Fader Kong Svend, og nævner ham som et værdigt Forbillede for Sønnen, men dog saaledes at man seer, han kjendte ham nøie, og ikke var uvidende om, hvad der kunde lægges ham til Last. „Vi have kjendt ham — hedder det i det første Brev af 16 Nov. 1077 — som en i sin Tid saa hengiven og tro Søn, saa enestaaende i sin Kjærligheds Iver, at der mellem Konger neppe fandtes hans Mage, og hvis han kun ikke efter Djævelens Tilskyndelse, følgende Lasternes Tillokkelser, havde givet Kjødets Lyster Tøilen, vilde vi slet ikke tvivle paa, at han jo havde sin Plads i Himmerige mellem de Gud mest behagelige Konger". Brevets væsentlige Indhold var iøvrigt Formaninger til Kong Harald om at føre et christeligt Regimente, og navnlig om at arbeide med til den Kirkens

*) Knytlinga Saga c. 26. Saxo ed. Müller I. p. 570. Ælnothi Historia (Script. I. p. 340 fg.).

Frigjørelse fra Voldsherrernes Tryk, der var en paatrængende Fornødenhed overalt i Christenheden. „Vi have hørt og vi tvivle ikke derpaa, at Kirken, som er vor Moder og Herskerinde, ligesom i mange andre Verdens Dele saaledes ogsaa hos Eder, bliver undertrykt af ugudelige Mennesker og Djævelens Lemmer, og at den ikke beskyttes og holdes i Ære som det sømmer sig. Derfor er det fremfor alt andet vor Villie og faderlige Formaning, at Du vaager til dens Hjelp og Forsvar, thi ikke at modstaae saadanne, hvad er det andet end at fornegte Troen". Sluttelig udtaler Gregor det som sit Ønske ret ofte at see Kong Haralds Sendebud i Rom for at erfare hvorledes det gik og meddele sine apostoliske Opmuntringer.*) — Aaret efter skrev Gregor et Brev til den norske Konge Oluf Kyrre af 17 Dec. 1078, der tildeels var af politisk Indhold, forsaavidt det indeholdt Formaning om, ikke at begynde Krig og Ufred for Kong Haralds Brødres Skyld, der havde taget deres Tilflugt til ham, men heller at arbeide paa at faae Striden mellem dem og Kongen jævnet i Mindelighed. Væsentligt indeholdt Brevet dog religiøse Formaninger, og det synes at fremgaae af disse, at den kirkelige Ordning dengang endnu ikke i Norge var saavidt fremmet som i Danmark, da der klages over, at der endnu var Mangel paa Præster i Landet, eller som det hedder: „at I have mindre Overflødighed af dem, der kunne undervise Eder i den christne Tro, og mindre af den fornødne Trøst". Det var derfor Pavens Begjæring: „at I vil sende til det apostoliske Hof nogle unge Adelsmænd af Eders Land, paa det de kunde blive omhyggelig oplærte i de hellige og guddommelige Love under Apostlernes Peders og Povels Vinger, berette det apostoliske Sædes

*) Lappenberg, Urkundenbuch. I. Nr. 108. Suhm IV. S. 564—87.

Bud til Eder, og hvad den christne Troes Ordning kræver iblandt Eder, ikke som uerfarne og ukyndige, men som erfarne i Sprog, Kundskab og Sæder, saa at de kunne prædike, med Guds Bistand, Gud værdigt og virksomt".*) En lignende Opfordring sendte Gregor til Kong Harald i et Brev af 15 Oct. 1079: „Vi kunde meget ønske, at Du lod En af Eders veloplærte Klerke komme til os, som kjendte Eders Folks Sæder og Vaner, for at han kunde fuldstændig underrette os, og da, selv nøiagtig oplært, bringe det apostoliske Sædes Lærdomme og Bud til Eder".**) Paa den Maade var Gregor bleven fuldstændig underrettet om Tilstanden her i Landet, og hvad han især fandt at dadle, var det, at Geistligheden ikke stod som den overordnede af Gud beskikkede Lærerstand, men at den betragtedes af Folk i Almindelighed paa samme Viis som i den hedenske Tid Viismænd, Spaamænd eller Hexemestere. Derfor skriver han i sit mærkelige Brev af 19 April 1080: „Det kan jeg ikke tie stille med, men maa høilig modarbeide med apostolisk Forbud, hvad jeg har hørt om Eders Folk, nemlig at I give Præsterne Skylden, naar der indtræder ugunstigt Veirligt, fordærvet Luft eller andre lignende legemlige Onder. Derfor befale vi af apostolisk Magtfuldkommenhed, at I fra Roden af oprykke denne giftige Vane i Eders Rige, og at I ikke, tværtimod Eders eget Bedste, for Fremtiden fordriste Eder dertil, da Præster og Klerke have billigt Krav paa Agtelse og Ærbødighed, og I ikke maae paabyrde dem, hvad der hører til Guds Dommes skjulte Raad. Paa

*) Suhm, Danmarks Historie. IV. S. 590—93. Collectio conciliorum XII. p. 436—37.

**) Suhm, Danmarks Historie. IV. S. 596. Collectio conc. XII. p. 459.

samme Maade fordømme I ogsaa Qvindfolk efter Eders barbariske Skikke, og gjøre dem fredløse saa at Enhver kan tilføie dem Overlast, men det maae I ikke gjøre. Nei, I skal lære ved værdig Bod at forekomme Guds Straffedomme, og ikke meget mere fremkalde Guds Vrede ved som vilde Dyr at rase mod Uskyldige".*) Denne Bebreidelse giver os et klart Indblik i Tidens religiøse Tankegang, men viser tillige det aandeligt overlegne Blik hvormed Gregor fra St. Peders Stol betragtede Forholdene. Det var disse halvhedenske Hexekunster med Gudsdomme, Ordalier, af forskjellig Art, som de christne Præster havde befattet sig med for at anbefale Christendommen, og som gjaldt saa meget for de Tiders Fromhed; det var disse Hexekunster, der havde til Følge, at de christne Præster i den almindelige Folkemening kom til at staae som de bedste Hexemestere, der vare i Besiddelse af de stærkeste Besværgelses Ord. Et Forbud herimod, selv om det udgik fra Pave Gregor VII, var naturligviis ikke istand til strax at udrydde en saa dybt rodfæstet Mening, men det varslede dog om et Omslag i Betragtningen, saa at denne kaade Leeg med det Mirakuløse ikke længer gjaldt som en reen Fromhedsyttring, men som en Misbrug, der maatte afskaffes og modarbeides. Det nærmeste Skridt i denne Retning var atter det, at hævde den geistlige Stand en borgerlig anerkjendt overordnet Stilling, saa at den ikke var priisgiven vrange Folkemeningers Villaarlighed.

Dette Gregors sidste Brev kom aldrig Kong Harald til Hænde, da han døde et Par Dage førend det blev skrevet, og det synes heller ikke som han var Manden, der

*) Suhm, Danmarks Hist. IV. S. 598. Collectio Conc. XII. p. 472.

besad Kraft nok til at gjennemføre Gregors Planer. Kong Harald regjerede kun kort og han var ikke uvirksom i den Tid, da der fremkom flere vigtige Love under hans Regjering, men iøvrigt lyder Dommen over ham meget forskjellig. „Da Harald var bleven Konge — skriver Ælnoth — stræbte han at vinde Almuens Gunst, saa at de Love og Rettigheder, Almuen selv valgte, dem stadfæstede han for Efterslægten med sin kongelige Myndighed. Derfor kræve Danskerne de af ham bekræftede Love lige til den Dag idag af alle Konger, som ere valgte eller som skulle vælges, og rose og prise ham som Fredens og den offentlige Friheds Forsvarer“.*) Derfor kalder en anden gammel Krønike ham „en meget god Mand og den retfærdigste Konge“.**) Anderledes lyder Dommen over ham hos de Skribenter, der afgjort slutte sig til Knud den Hellige og berømme ham, navnlig Saxe og den islandske Kongekrønike, Knytlinga Saga, uden at man derfor kan sige, at de benegte hvad hine berømme. Saxe omtaler en af de Love, de Andre berømme uden at nævne, og den angaaer Rettergangsmaaden; for Fremtiden skulde nemlig den Anklagede kunne rense sig ved personlig Eed og ved Eed af Medeedsmænd, førend den, som sigtede ham, fik Lov til at bevise sin Beskyldning, medens tidligere den Anklagede ikke kunde stedes til Eedsaflæggelse, naar Beskyldningen imod ham var støttet ved Vidners Udsagn. Saxe indrømmer, at det var en Ret, der var Almuen overordentlig til Behag, saa at „de hellere vilde miste Livet end opgive den, og gjerne vove deres Velfærd for at hævde den“. Det lader sig imidlertid neppe negte, at en saadan Rettergang maatte

*) Script. III. p. 341.

**) Chron. Rosk. (Script. I. p. 378.)

gjøre det næsten umueligt at ramme Forbryderen, og Saxe stempler denne Frihed som farlig for Religionen ved at befordre Meeneed, naar den Anklagede uden Tvekamp, uden at fremføre Vidner, blot med sin Eed kunde frigjøre sig for Beskyldningen.*) At sætte en Grændse for den tidligere Tøilesløshed og hævde Lovens ubetingede Gyldighed, var netop Opgaven for Knuds Virksomhed og var det, det kirkelige Parti tilsigtede; deraf forklarer det sig let, hvorledes det, der fra den ene Side berømmedes som Beviis for Kong Haralds Mildhed og folkelige Sind, fra den anden Side stempledes som utilgivelig Svaghed, som en Tilsidesættelse af Kongens første Pligt, at vaage over Ret og Retfærdighed. Om Anvendelse af Jernbyrd som Beviis eller overhoved af Guds-Domme, er her slet ikke Tale, og derfor er der i den Henseende neppe foregaaet nogen Forandring; man har rigtignok meent, at Jernbyrd derved maatte være afskaffet, og det vilde just være hvad Gregor og den gregorianske Tankegang krævede; men Saxe taler kun om, og det med en vis Beklagelse, at Tvekamp derved gik af Brug, fordi Folk fandt det nemmere at frie sig ved Eed end ved Sværd. — Af Kong Haralds Charakteer giver han iøvrigt følgende Skildring: „For lutter gudelige Øvelser forsømte han at holde de Love i Hævd han selv havde givet, og kraftløs Eftergivenhed svækkede deres Anseelse, saa Ingen brød sig om, hvad han ustraffet kunde overtræde; han glemte, at et kraftigt Regimente er Gud mere behageligt end ørkesløs Andægtighed, Haandhævelse af Ret og Retfærdighed mere behagelig end idelige Bønner“. En saadan Dom af en Klosterbroder over en Konges Liv og Pligter er et mærkeligt Træk til Saxes egen Charakteristik, fordi det lader os

*) Saxo ed. Müller I. p. 571—72.

kjende den djærve og kraftige Nordbo selv gjen
kutten; men om den er retfærdig og billig mod K
rald, bliver altid et tvivlsomt Spørgsmaal. Af la
righed blev Kong Haralds Regimente ikke, saa at h
meligviis har været en sygelig Mand alle sine Dage.
døde 1060 og blev begravet i Hellig Korses Kirke i Dal
hvis Bygning var begyndt under Kong Svend, og som dengang omtrent maa have været færdig.*)

Kong Knud, der fulgte sin Broder paa Thronen, var en Mand, til hvem der knyttede sig store Forventninger, og som syntes af Naturen udrustet ikke blot til at begrunde en ny Tids Orden i sit Fædreland, men ogsaa til at gribe verdenshistorisk ind i de almindelige Forhold; men han blev voldsomt afbrudt paa sit Livs Bane, og vandt en Helgenkrone istedenfor Vælde og Magt. Han var af de Charakterer, som netop tilhører Korstogenes Tid, en sælsom Blanding af en kamplysten Kriger og en verdensky, forkuet Munk, hvis charakteristiske Mærke er jernhaard Villieskraft og Strænghed, Strænghed saavel mod sig selv som mod Andre. Derfor var det ret talt ud af hans Hjerte, men ogsaa mere aabenhjertigt end klogt, da han strax efter at være bleven kaaret til Konge, yttrede paa Thinge: „I Danske lønnede min Broder Haralds Godmodighed ved at give ham Spottenavnet Harald Hein (blød Steen); derfor skal jeg til Gjengjæld blive Eder en haard Steen" — og han holdt sit Ord. At hævde Dannevælden baade paa Østersøen og paa Vesterhavet, var den Opgave han med Hensyn til Udlandet havde sat sig, og i den Henseende gjaldt det fornemmelig om, atter at gjøre Danmarks Fordringer gjældende paa England, som den normanniske Her-

*) Ælnoth, Historia Canuti Regis (Script. III. p. 341. 42).

… havde tilranet sig. Disse Planer bragte ham … med det anseete flanderske Fyrstehuus, der og- … il Vilhelms Fiender, og denne Forbindelse blev … stere derved, at Knud ægtede den gamle Grev Ro- … f Flanderns Datter Ædele, en Søster til den yngre … Robert, der var mellem det første Korstogs navnkundige Helte. Knud indgik derved et ordentligt, om jeg maa sige, baade kirkeligt og kongeligt anerkjendt Ægteskab, hvormed han opgav det gamle Frilleliv, der havde været saa almindelig Skik imellem Danmarks Konger, at end ikke Mænd som Svend Estridsen kunde løsrive sig derfra. Der er bevaret os et lille Træk om, hvorledes han i den Henseende lærte at beherske sig selv; engang paa en Reise blev han forelsket i en rig Præstes Hustru, og efter gammel Skik blev hun paa hans Forlangende, som Ingen turde modsige, bragt ind i hans Sovekammer; da de vare samlede derinde, tog hun Mod til sig, og foreholdt ham, at, naar han var den ypperste blandt alle Mænd, maatte han ogsaa overgaae Alle i Sædelighed, og bød ham, hverken at glemme sin kongelige Værdighed, eller den himmelske Overkonges Bud, der raader for Alt. Knud maatte indrømme Sandheden af hendes Ord og føiede til: „Skjøndt det koster mig noget ikke at følge min Lyst, saa er det dog for intet at regne mod de store Ting, vor Herre Jesus Christus har taalt for vor Skyld".*) — Saaledes som her var han gjerne villig til at bøie sig for Guds Lov og Kirkens Forskrifter. „Han var en stadig Tilhører ved de daglige Messer, der læstes i de hellige Kirker, og hvad han havde hørt, det gjemte han i Hjertet .... Han skriftede jævnlig efter en nøiagtig Prøvelse alle sine Ungdoms-Synder for

*) Knytlinga Saga c. 31. (Fornmanna Sögur XI. S. 228.)

kjende den djærve og kraftige Nordbo selv gjennem Munkekutten; men om den er retfærdig og billig mod Kong Harald, bliver altid et tvivlsomt Spørgsmaal. Af lang Varighed blev Kong Haralds Regimente ikke, saa at han rimeligviis har været en sygelig Mand alle sine Dage. Han døde 1080 og blev begravet i Hellig Korses Kirke i Dalby, hvis Bygning var begyndt under Kong Svend, og som dengang omtrent maa have været færdig.*)

Kong Knud, der fulgte sin Broder paa Thronen, var en Mand, til hvem der knyttede sig store Forventninger, og som syntes af Naturen udrustet ikke blot til at begrunde en ny Tids Orden i sit Fædreland, men ogsaa til at gribe verdenshistorisk ind i de almindelige Forhold; men han blev voldsomt afbrudt paa sit Livs Bane, og vandt en Helgenkrone istedenfor Vælde og Magt. Han var af de Charakterer, som netop tilhører Korstogenes Tid, en sælsom Blanding af en kamplysten Kriger og en verdensky, forkuet Munk, hvis charakteristiske Mærke er jernhaard Villieskraft og Strænghed, Strænghed saavel mod sig selv som mod Andre. Derfor var det ret talt ud af hans Hjerte, men ogsaa mere aabenhjertigt end klogt, da han strax efter at være bleven kaaret til Konge, yttrede paa Thinge: „I Danske lønnede min Broder Haralds Godmodighed ved at give ham Spottenavnet Harald Hein (blød Steen); derfor skal jeg til Gjengjæld blive Eder en haard Steen“ — og han holdt sit Ord. At hævde Dannevælden baade paa Østersøen og paa Vesterhavet, var den Opgave han med Hensyn til Udlandet havde sat sig, og i den Henseende gjaldt det fornemmelig om, atter at gjøre Danmarks Fordringer gjældende paa England, som den normanniske Her-

---

*) Ælnoth, Historia Canuti Regis (Script. III. p. 341. 42).

tug Vilhelm havde tilranet sig. Disse Planer bragte ham i Forbindelse med det anseete flanderske Fyrstehuus, der ogsaa hørte til Vilhelms Fiender, og denne Forbindelse blev knyttet fastere derved, at Knud ægtede den gamle Grev Robert af Flanderns Datter Adele, en Søster til den yngre Grev Robert, der var mellem det første Korstogs navnkundige Helte. Knud indgik derved et ordentligt, om jeg maa sige, baade kirkeligt og kongeligt anerkjendt Ægteskab, hvormed han opgav det gamle Frilleliv, der havde været saa almindelig Skik imellem Danmarks Konger, at end ikke Mænd som Svend Æstridsen kunde løsrive sig derfra. Der er bevaret os et lille Træk om, hvorledes han i den Henseende lærte at beherske sig selv; engang paa en Reise blev han forelsket i en riig Præstes Hustru, og efter gammel Viis blev hun paa hans Forlangende, som Ingen turde modsige, bragt ind i hans Sovekammer; da de vare samlede derinde, tog hun Mod til sig, og foreholdt ham, at, naar han var den ypperste blandt alle Mænd, maatte han ogsaa overgaae Alle i Sædelighed, og bød ham, hverken at glemme sin kongelige Værdighed, eller den himmelske Overkonges Bud, der raader for Alt. Knud maatte indrømme Sandheden af hendes Ord og føiede til: „Skjøndt det koster mig noget ikke at følge min Lyst, saa er det dog for intet at regne mod de store Ting, vor Herre Jesus Christus har taalt for vor Skyld".*) — Saaledes som her var han gjerne villig til at bøie sig for Guds Lov og Kirkens Forskrifter. „Han var en stadig Tilhører ved de daglige Messer, der læstes i de hellige Kirker, og hvad han havde hørt, det gjemte han i Hjertet .... Han skriftede jævnlig efter en nøiagtig Prøvelse alle sine Ungdoms-Synder for

*) Knytlinga Saga c. 31. (Fornmanna Sögur XI. S. 228.)

de fromme Mænd, der vare om ham, de kongelige Hofkapellaner Gerold og Arnold, der nu ere Biskopper; ja han bøiede sig saa dybt for den guddommelige Naade, at han, hvad der vel synes utroeligt, end ikke vægrede sig ved at modtage legemlige Pidskeslag af dem, fordi han vidste, at jo mere Kjødet spæges desmere voxer Aanden. Paa de store Fastetider ligesom hver Fredag lod han alle de kostelige Retter, der vare fremsatte paa det kongelige Bord, gaae sig forbi, og nød alene Vand med Brød og Salt, hvad Ingen vidste uden hans høitbetroede Tjenere og den Gud, der seer i det Skjulte".*) Saaledes var hans personlige Liv; men dog ramte den Beskyldning, som Saxe gjør Kong Harald, at han over Andagtsøvelser glemte Rigets Styrelse, ingenlunde ham; nei denne Fromhedsiver hørte ligesom med til hans Rigsstyrelse. Til samme Tid som han stræbte at hævde Danevælden efter dens gamle Udstrækning, arbeidede han i Riget selv paa en gjennemgribende Forandring i alle Forhold. Hvori denne Forandring bestod, er ikke tilstrækkeligt betegnet ved at fremhæve, at han hævede den geistlige Stand til borgerlig Anseelse og Myndighed, skjøndt det hørte væsentlig med, og var, om man vil, det meest iøinefaldende. Det er ikke nok at sige, at Knud yndede Geistligheden og Tidens hierarkiske Stræben, men hvad det for ham egentlig gjaldt, var at hævde Lovens ubetingede Gyldighed og dermed tillige Kongemagtens guddommelige Myndighed som Lovens beskikkede Haandhæver. At straffe Forbrydelser skulde ikke længer ansees for den Forurettedes private Sag, men det var Kongedømmets Opgave, og naar man fremhæver, at som en Følge deraf skulde de Bøder, Forbryderne idømtes, ikke længer tilfalde

*) **Ælnoth, Historia Canuti Regis (Script. III. p. 343. 346).**

den Forurettede eller hans Slægt men Kongen, for at indsmugle den Beskyldning, at det dog i Grunden var Egennytte der ledede Kong Knud, saa er en saadan Beskyldning vistnok aldeles løs og uhjemlet. Det var ikke Knuds Opgave at berige Kronen, men vel nok at styrke den, for at Alle, de Mægtige saavelsom de Ringe, skulde være lige for Loven; Enhver skulde bøie sig under den, men Enhver skulde ogsaa føle sig stærk ved dens Beskyttelse. For at naae dette Maal, der forudsatte om ikke et enevældigt saa dog et stærkt Kongedømme, maatte Knud søge sin Støtte i Kirken, og det maatte være det første Skridt, at sikkre Geistligheden som Kirkens Talsmænd en anerkjendt overordnet Stilling. Det er i korte Træk den Tanke der gaaer igjennem Kong Knuds Stræben, som han begyndte med Kraft og Dygtighed men ogsaa med overilet Strænghed, hvorfor han efter faa Aars Forløb bukkede under, overvældet af Folkets forbittrede Had.

Kong Knud var altsaa, saavidt vi vide, den første danske Konge, der ved borgerlige Love værnede om Kirkens Personer og Indretninger. Desværre kjende vi disse hans Love kun af Fortællinger fornemmelig af Saxes Omskrivning, som dertil er saa utydelig, at det er vanskeligt med Sikkerhed at angive hans Mening.*) Af største Vigtighed er den Bestemmelse, hvorved der indrømmes Bisskopperne den første Plads mellem Rigets Fyrster og Hertuger (principes et duces, der svarer til den ældre Tids Jarler, den seneres Hertuger og Leensmænd eller Lendermænd); dette skete for, som det hedder, „at ikke et saadant Embedes Byrder skulde nyde utilbørlig ringe Anseelse, at ikke de Mænd, der vare stillede paa Religionens høieste

*) Saxo ed. Müller I. p. 575; 76.

Trin, skulde blive tilsidesatte paa Grund af Kirketjenestens ringe Vilkaar". — Fremdeles gav han den hele geistlige Stand (privatorum clericorum ordo) vigtige Privilegier ved at oprette, eller vel snarere borgerligt at anerkjende de geistlige Domstole, der skulde dømme i geistlige Sager, som dermed altsaa ganske unddroges de almindelige Thing. De geistlige Sager vare af to forskjellige Slags: deels de lærde Mænds Trætter (litteratorum controversiæ) altsaa saadanne hvori geistlige Personer vare indviklede, og disse skulde for Fremtiden afgjøres paa Synoderne eller hvert Stifts Landemoder; deels saadanne Sager, der angik Forsyndelser mod Religionen (religionis reos; qvæ adversus divina committerentur) altsaa hvad der sammenfattedes under Benævnelsen „Helligbrøde", og disse paakjendtes i hvert Sogn ved Bisoppernes Thing, idet der tillige tilstodes disse Ret til, ikke blot at idømme kirkelige Poenitentser, men ogsaa Pengebøder. Forsaavidt er dog Saxes Mening nogenlunde klar, men usikrere er det næste Punkt, hvorved det formenes „enhver dansk Mand med Undtagelse af Kongen, Thronfølgeren og Biskopperne at forlange nogen Præst til huuslige Forretninger". Det turde idetmindste være den rimeligste Oversættelse,*) og Meningen er da den, at det forbydes Folk i Almindelighed at holde Huuskapellaner eller Leiepræster, for at Præsterne som Kirkens Embedsmænd ikke skulde være undergivne Enkeltmænds Lykke, hvad de tidligere vistnok ofte havde

*) Postulare qvemqvam domesticis actionibus; P. E. Müller forstaaer det som et Forbud imod at stævne en Præst for private Trætter uden Biskoppens Tilladelse; men deels er dette Forbud i og for sig noget besønderligt, deels falder det da selvmodsigende at undtage Bisperne som dem, der nok maatte gjøre det, da det saa just netop var dem, hvem det paa Embeds-Vegne paalaae.

været. Dog gjælder det om denne som vel i det Hele om Kong Knuds Forordninger, at de ikke paa eengang fuldstændig gjennemførtes. Det varede endnu en Stund, førend Landemoderne virkelig anerkjendtes som Geistlighedens eneste retmæssige Værnething,*) og saaledes vil man ogsaa i Fremtiden finde Exempler paa, at mægtige og fornemme Herrer havde deres Huuskapellaner, uden at det dog beviser, at et Forbud hertmod ikke kan være udgaaet i Kong Knuds Tid, ja end ikke at dette Forbud forblev uden al Betydning. Stor Modstand mødte Kong Knud vistnok ved Gjennemførelsen af alle sine Love, fordi de stred mod gammel Sæd, men stærkest blev dog Modstanden, da han vilde formaae Almuen til at svare Tiende. „Kirkeplanten var — efter Saxes Mening — endnu for ung hos os, til at man kunde vente, at den allerede skulde bære sin modne Frugt“. Men desuagtet bleve hans Bestræbelser heller ikke i den Retning uden kjendelige Følger. Naar der siges andensteds, at „der var nogle Dele af Riget, som han aldrig kunde bevæge til at svare Tiende“,**) saa forudsætter det, at der ogsaa var nogle Dele hvor det lykkedes, og i det Hele kan man vistnok antage, at selv om det ikke lykkedes nogensteds at indføre den fulde Tiendeydelse, saa blev dog en vis fast Afgift til Kirke og Præst anseet som en Skyldighed, medens en fast Afgift til Bispoppen, eller Bispoppens Andeel i Tienden synes at være det, der har mødt den meest haardnakkede Modstand. — Foruden Saxes har vi ogsaa en anden gammel Beretning om Kong Knuds Love, der rigtignok er endnu mere kortfattet, men som dog indeholder adskillige charakteristiske Træk. „Den fromme Fyrste

*) Chron. Rosk. (Script. I. p. 380).

**) Chron. Erici Regis. (Script. I. p. 160.)

— hedder det — vedblev fremdeles at lægge Vind paa gudelige Øvelser: at hæve Gudstjenestens Værdighed, og fremme Geistlighedens Rettigheder; han satte ved en kongelig Forordning Straf for dem der ikke holdt de lovlige Fest- og Fastedage, som Skik er overalt, og stræbte i alle Maader efter Evne at forhindre hvad der er Gud imod. Frigivne eller løskjøbte Trælle tilkjendte han fuldstændig offentlig Frihed, og Fremmede, der ikke havde begaaet nogen Brøde, gav han samme Ret som Indfødte, hvad rigtignok det danske Folk var yderst opbragt over, men hvad dog efter min Mening er Gud tækkeligt".*) Det er Ælnoths korte Beretning, der i al sin Korthed dog tjener til at fuldstændiggjøre Saxes. At de kirkelige Anordninger om Jagttagelsen af Fester og Fastedage bleve borgerligt stadfæstede, hørte nødvendig med, for at „Helligbrøde", der sædvanlig bestod i Overtrædelse af disse, og som paakjendtes af Bispernes Thing, kunde idømmes borgerlig Straf. Fremdeles er det i Almindelighed bekjendt, at Christendommen, overalt hvor den kom frem, søgte at ophæve det hedenske Trælleforhold ved at gjøre Alle lige for Loven, men her har vi det eneste udtrykkelige Vidnesbyrd om, at Kong Knud ogsaa var virksom i den Retning, saa at han ved Lov, vel ikke vilde ophæve Trællenes Stand, men dog gjøre det lettere for dem at erhverve fuld Borgerret. Paa samme Maade var det overalt en Virkning af Christendommen, at hæve den skarpe folkelige Afsondring, hvorved enhver Udlænding betragtedes som retsløs, og det var her i Landet saameget mere nødvendigt, som en stor Deel af de Geistlige paa den Tid vistnok vare Udlændinger. Hvad der skulde hæve Nationalitetens Skranke var Betragtningen af Troens Fælles-

*) Ælnoth, Hist. Canuti. (Script. III. p. 352.)

skab, hvorfor Kong Knuds Lov desangaaende ogsaa udtrykkes saaledes: „Han forbød at ringeagte nogen Christen som en Fremmed eller Udlænding, men bød at ansee dem alle som de Helliges Medborgere, Guds Huusfolk, som Brødre i Christo, for at Alle, sammensmeltede ved Kjærlighedens Glød, ved gjensidig Hjælp og Understøttelse, kunde desvisfere komme til den himmelske Herlighed".*) Men hvad vi ogsaa seer af Ælnoths ordknappe Beretning ligesom af Saxes, er den Uvillie som disse nye Love mødte hos Folk i Almindelighed.

Foruden Kong Knuds Virksomhed som Lovgiver maae vi ogsaa lægge Mærke til, hvad der ellers skete til de kirkelige Indretningers Befæstigelse, ved Opførelsen af Steenkirker samt ved Meddelelsen af kongelige Privilegier til disse og til de ved samme tjenstgjørende Geistlige. Ligesom det først var ved Kong Knud Geistligheden overhoved fik en borgerlig anerkjendt Stilling, saaledes var det ogsaa først ved ham de enkelte geistlige Stiftelser fik borgerlig anerkjendte Privilegier, og i Almindelighed synes dette at være skeet samtidig med Indvielsen af de nye Steenbygninger. Roskilde Domkirke stod nu fuldfærdig, og det er væsentlig den samme Bygning, der endnu staaer; dette Værk skyldes fornemmelig Biskop Svend Norbagge, der udstyrede Kirken med kongelig Pragt, og skjænkede den, da Værket var sin Fuldendelse nær, en overordentlig konstig udarbeidet Guldkrone; men Kong Knud stod Biskoppen trolig bi, og bidrog navnlig til at opføre Omgangen (ambitus), der endnu er bevaret og gaaer rundt om Choret.**) Rimeligviis var det dengang, at Kirken, der tidligere gjerne benævnes

*) Elogium Canuti. (Script. III. p. 319.)

**) Saxo ed. Müller I. p. 579. 598.

„Helligtrefoldigheds-Kirke“, blev indviet til den hellige Lucius, saa at den for Fremtiden kom til at bære denne Helgens Navn, hvad ogsaa stadfæstes ved en senere Krønikeforsfers Beretning, at det var 1081 Pave Lucius's Hoved førtes herind.*) Da Bygningen var færdig, sørgede Biskop Svend ogsaa for, at den ved Kirken tjenstgjørende Geistlighed fik fast Lønning, idet han af Bispestolens Mensal-Gods oprettede 15 Præbender og opførte en Klosterbygning (Claustrum lapideum) til Beboelse for Brødrene**), hvilket altsaa var Begyndelsen til, og den egentlige Stiftelse af Roskilde-Domkapitel. Fremdeles byggede Biskop Svend ogsaa andre Kirker i sit Stift, nemlig tvende Marie-Kirker, en i Roskilde selv, hvorved der senere i Biskop Absalons Tid oprettedes et Convent af Klosterjomfruer, en anden i Ringsted, hvorved der rimeligviis ogsaa allerede dengang var et Convent, der senere blev det berømte St. Bents Kloster, og endelig St. Michaels Kirken i Slagelse.***) — I Skaane Stift blev Lunde Domkirke, bygget til den hellige Laurentius Ære, høitidelig indviet 1085, og denne Akt er især mærkelig derved, at vi endnu har det kongelige Stiftelsesbrev, det ældste Kongebrev der er levnet os fra nogen dansk Konge, og vistnok et af de ældste, der nogensinde er bleven udfærdiget. Tilstede ved denne Indvielse vare foruden Kong Knud den daværende Biskop i Lund Richwald, Biskop Svend i Roeskilde, en Biskop Sigward, maaskee den samme der af Svend Estridsen blev indsat til Biskop i Slesvig, samt Kongens Hofkapellan Ar-

*) Bartholini Annales. (Script. I. p. 339 jf. III. p. 338 not. l.)

**) Chron. Rosk. (Script. I. p. 378.)

***) Saxo ed. Müller I. p. 598. Script. I. p. 379 jf. Daugaard, De danske Klostere. S. 171. 201. 212.

nold, og desuden mange verdslige Herrer. Paa den første Indvielsesdag skjænkede Kongen Bispestolen den fjerde Deel af den kongelige Mønt, den fjerde Deel af det kongelige Sagefald ved Borgernes Thing, samt den fjerde Deel af Midsommersgjæld, en Skat der betaltes til Kronen paa St. Hans Dag. Selve Fundationsbrevet angaaer ikke Bispestolen men de tjenstgjørende Brødres Convent, der bestod af 10 Præbender, et Provsti og 9 Kannikedømmer, og det blev udstyret med stor Rundhaandethed, idet Kongen kappedes med Biskoppen i at sørge for Brødrenes daglige Fornødenheder. Der blev tillagt Conventet Marker og Gaarde, som Kronen besad i forskjellige Landsbyer i Skaane eller det nordlige Sjælland, hvoraf endeel var Gods, der nylig var forbrudt til Kronen eller som var tilfaldet den i Fredskjøb. Tillige bestemtes Capitlets Privelegier over det skjænkede Jordegods og dets Beboere, saaledes nemlig at al kongelig Ret, d. v. s. de Bøder, Bønderne idømtes paa Thinge, skulde tilfalde de geistlige Herrer, med Undtagelse af Livebøder for Manddrab (40 Marks Bøder), Bøder for forsømt Krigstjeneste (Leding-Vide), og endelig, føier Saxe til, hjemfalden Arv, der altsaa fremdeles som hidtil skulde tilflyde den kongelige Kasse.*) — Dette Frihedsbrev for St. Laurentius Kirke i Lund er som sagt det ældste vi har, men dog er det neppe det eneste Kong Knud har udstedt. Strax efterat han var bleven kaaret til Konge paa Viborg Thing (1080) gav han Biskoppen, Heribert, den første Biskop i Viborg, tilligemed hans Capitel, al kongelig Ret over Cleresiet og Kirkens Tjenere**); men da Brevet ikke mere

*) Suhm, Danmarks Historie. IV. S. 781. Script. III. p. 425 sq. Saxo ed. Müller I. p. 580—82.

**) Suhm, Danmarks Historie. IV. S. 606.

findes og heller ikke haves nøiagtigt beskrevet, er det vanskeligt med Sikkerhed at sige, hvad dermed egentlig er meent. I Odense, hvor Kong Knud som det synes ofte opholdt sig, efterlod han ogsaa Spor af sin fromme Iver. Til denne By knyttede sig, som tidligere omtalt, Sagnet om at den berømte engelske Helgen St. Albans Reliqvier gjemtes der; St. Alban var Kongens egen udkaarne Helgen, og nu fortælles det atter om ham, at han lod St. Albans ægte Reliqvier føre fra England hertil, hvor han lod opføre en Trækirke til Ære for dem, i hvilken han selv ikke længe efter fandt sin Død. Det var imidlertid hans Agt at opføre en stor Steenkirke for sin Helgen, men dengang den blev færdig, blev den indviet til ham selv og blev St. Knuds Kirke.*) Vi seer saaledes, at man mange Steder var ifærd med at bygge Kirker, det ydre synlige Vidnesbyrd om Geistlighedens Magt og Anseelse.

Hvad der ellers berettes om Kong Knuds Regjering vedkommer mindre Kirkehistorien, uden forsaavidt han i alle Forhold vilde gjøre Lovens ubetingede Krav gjældende for at tæmme det gamle Vikingeliv. Et mærkeligt Exempel herpaa er hans Forhold til den kjække men ubændige og tøilesløse Blod-Egil paa Bornholm, en Mand, der tilhørte de fornemste Slægter, men som desuagtet ganske som enhver anden maatte bøde med Livet for sit Brud paa Landefreden.**) Hvad der nærmest gav Anledning til at det gjærende Misnøie mod Kongens hele Regjering kom til aabent Udbrud, var hans store Plan at fravriste de franske Normanner England og atter hævde det danske Herredømme der. Det var en Plan, som han forberedede med stor

*) Script. III. p. 321. 365 (not. k). 382.

**) Knytlinga Saga c. 38—40.

Kraft, og den normanniske Konge i England, Vilhelm Erobreren, var ingenlunde blind for den Fare der truede; men Planen kom aldrig til Udførelse, og Kong Knuds Martyrdød blev Danevældens Knæk, hvormed vi føres fra en glandsfuld Oldtid ind i en mørk og taaget Middelalder. Det gjærende Misnøie yttrede sig først og stærkest hos Almuen, hos Bønderne, men der var dog mange af Herrerne, der sluttede sig til dem, og mellem Førerne gjenfinde vi de samme Navne, der tidligere nævnedes som Kong Harald Heins Venner, Asbjørn Jarl og Eivind Bifra. Endog Knuds egen Broder Oluf var mellem de Misfornøiede, og Knud saae i ham den egentlige Forræder, der havde voldt at Toget til England opløste sig; derfor blev han lænkebunden og som Fange ført til Knuds Svigerfader Grev Robert af Flandern. Det var saaledes egentlig ikke Knuds hierarkisk klerikale Iver, hvorved han søgte at gjennemføre Kirkens Fordringer i Riget, der gav Stødet til det Oprør, der voldte hans Bane; men desuagtet er der ingen Tvivl om, at det jo var fornemmelig derved, han havde vakt den almindelige Forbittrelse imod sig. Saxe bringer dog ogsaa det med ind i Forhandlingerne mellem Kongen og den oprørske jydske Almue. Da nemlig Kong Knud paa Thinge havde foreholdt Almuen, hvad de havde forbrudt i Bøde ved at svigte Kongens Banner og forlade den samlede Flaade, der var bestemt til Englandstoget, gav han dem Valget, enten at erlægge denne Bøde strax eller for Fremtiden at betale Præsterne Tiende. Dette blev taget under Overveielse; man maatte indrømme at skulde Bøderne erlægges strax, saa vilde Mange blive aldeles forarmede, medens Ydelse af Tiende ikke vilde falde saa haardt i Øieblikket; men derved vilde man til evig Tid lægge et Trælleaag paa Efterkommerne; „de ansaae nemlig Ydelsen

af en aarlig Afgift i Korn til Fremmede for en Skam og ikke for en Religionspligt". Jyderne valgte altsaa det Første, og af Harme derover lod Kong Knud med desto større Strænghed Bøderne inddrive.*) Den gamle roskildske Krønike beretter, at hvad der æggede Forbittrelsen, var det, at Knud „ved en splinterny Lov vilde tvinge Folk til en Afgift, som vi hertillands kalde „Refsgjæld". Denne Benævnelse brugtes i den hedenske Tid om en Tempelskat, en fast Afgift til de hedenske Hover; man kunde da tænke, at det samme Navn anvendtes paa en Afgift til de christne Kirker, saa at der dermed ogsaa sigtedes til Tienden; men Benævnelsen „Refsgjæld" d. v. s. Skat paa hver Næse, Kopskat, er for almindelig, til at man deraf tør gjøre nogen Slutning.**)

Selve Oprørets Udbrud og videre Fremgang kunne vi her ikke følge Skridt for Skridt, da en saadan Skildring ikke hører hjemme i Kirkehistorien. Dengang Vendelboerne først satte sig til Modværge, opholdt Knud sig paa Kongsgaarden Børglum, som altsaa dengang endnu ikke var Biskopssæde for Stiftet, hvad den senere blev. Derimod mødtes han med Biskop Henrik af Vendsyssel, da han kort efter trak sig østerpaa og opholdt sig paa Kongsgaarden Agersborg, hvor Biskoppen havde sin Bolig i Nærheden, nemlig i Beistrup eller Bistrup d. e. Biskopstorp, nu Annex til Haverslev.***) Overalt veeg Knud tilbage for den oprørske Almue, efter forgjæves at havde prøvet paa ved Overtalelser at bringe den til Lydighed, men derved styrkedes Oprøret altid mere, idet flere af Landets Herrer

---

*) Saxo ed. Müller I. p. 587. cf. II. p. 320.

**) Script. I. p. 378. Snorro, Ynglinga Saga c. 8.

***) Script. III. p. 356. 358 not. u.

navnlig Asbjørn Jarl sluttede sig til Almuen. I Slesvig tog Knud Afsked med sin Hustru Ædele og sin Søn Carl, hvorpaa han begav sig til Fyen og tog sit Ophold i Odense, hvor det egentlig afgjørende Angreb skulde skee. Om denne Knuds Martyrdød har vi flere udførlige Beretninger. Om Morgenen ved Messetid begav Kongen sig til St. Albani Kirke tilligemed sine troe Mænd: Erik og Benedikt, hans Brødre Palmar; og Blakmar, hans Dronning Ædeles Fosterbrødre; Svend og Astraad, Sønner af Thrund hin Fagre af Hagen Jarls Slægt og Thorgunne Vagnsdatter af Palnatokes Æt; sædvanlig kaldtes de efter Moderen Thorgunnes Sønner. Kirken var en stor Trækirke med mange Vinduer, og her skulde man modtage Angrebet af de forbittrede Bønder. Knud selv knælede i Choret ved Alteret, og skjænkede Præsten, der læste Messe, sin Skarlagenskjortel med den Forpligtelse at læse stadige Bønner for Alle, der fandt Døden paa den Dag, saavel af hans egne Mænd som af Bøndernes Skare. Derpaa gik han til Skrifte, bekjendte sine Synder for Præsten, og tilgav sine Avindsmænd, hvad de forsyndede sig imod ham; han tog saa Psalmebogen og sang. Imidlertid nærmede Bondehoben sig Kirken og raabte: hvor er han den Guds-Bredes-Mand, Knud! lad os nu see ham. Men Kongens Mænd stode med deres Følgesvende opstillede i Kirkedøren, og Benedikt svarede: „Ikke skulle I være saa hairoslede; bedre mon det tykkes Eder at være hjemme idag og tærske Korn end at stifte Hug med os Kongsmænd". Da Bønderne vilde trænge ind i Kirken, blev der et frygteligt Mandefald, da Kongens Mænd kjæmpede drabeligt, og medens de fældede Mange, blev dog ingen af dem saaret. Da gav Asbjørn Jarl Bønderne det Raad, at de skulde bryde Glasvinduerne itu og kaste Stene derigjennem, og da de gjorde

det, lykkedes Angrebet bedre, saa nu maatte Benedikt og hans lille Flok trække sig tilbage til Chordøren, hvor de tog deres Stilling. Her begyndte Kampen paany, da Bønderne vare komne ind i Kirken, og Mandefaldet blev saa stort, at Blodet i Kirken naaede op til Anklerne. Da blev Kong Knud truffen af en Steen, som blev kastet ind gjennem et Vindue, saa at han blødte stærkt, men vedblev dog endnu at synge sine Psalmer. Der blev en Standsning i Striden. Eivind Bifra, ligesom Asbjorn, en af Oprørets Ledere, kom da op i Choret (Sanghuset) under Foregivende at ville underhandle med Kongen; men da han var kommen ham nær, gjennemborede han ham med et Sværd, saa at han døde paa Stedet, efterat have befalet sin Sjæl i Guds Haand. Morderen vilde undflye gjennem det itusagne Vindue over Alteret, men en af Kongens Mænd, Palmar, der saae hvad der foregik, sprang til, og hug ham med al sin Kraft midt over, idet han vilde krybe ud. Nu blev der atter stor Tummel, og flere af Kongens Mænd agtede at forlade Kamppladsen. Kongens Broder Erik sluttede sig til disse og opfordrede Benedikt til at gjøre det samme, men denne svarede: „Lad Enhver gjøre, hvad han synes bedst om, men lad dem stride der synes bedst om det; far nu vel, Broder, vi sees igjen i Himmerig". Erik Jarl gik med nogle af Mændene ud af en Dør paa den søndre Side, men Benedikt blev saa rasende, at han sprang frem fra Chordøren, kastede Skjoldet og hug med begge Hænder; Brødrene Palmar og Blakmar fulgte ham, og Heltene banede sig en blodig Vei lige til Kirkedøren; men udenfor var Mængden altfor stor og her bleve de overvældede; dog undkom Svend og Astraad, Thorgunnes Sønner.*)

*) Knytlinga S c. 57. 59. Ælnoth, Script. III. p. 365—73. Saxo ed. Müller I. p. 590—94.

Kong Knuds Drab d. 10 Juli 1086 er et af de meest gribende Billeder vor ældre Historie har at fremvise, og Rygtet om denne Udaad blev hørt med Forfærdelse ikke blot her i Landet men vidt om i Christenheden. Den snedige Underfundighed hos Kongens Avindsmænd danner en skjærende Modsætning til den djærve Trofasthed, hvormed hans Venner slog Kreds om ham, medens Knud selv midt under Kampen, der hvert Øieblik truede hans Liv, knælede for Alteret i Bøn for det vildledte Folk. Naar han altid vægrede sig ved at sætte sig til Modværge, og naar han selv i de sidste afgjørende Timer heller holdt paa Psalmebogen end paa Sværdet, saa var Grunden hertil ikke Modløshed og Forsagthed, men snarere Følelsen af den kongelige Værdighed, der gjorde ham det til Pligt heller at lide for sit Folk end at stride imod det. Den samme Selvfornegtelse han havde viist da han indgik Forlig med sin Broder Harald, fordi han ikke vilde yppe Kiv mod den kaarne Konge og bryde Landefreden, den samme viste han ogsaa til det sidste, idet han heller vilde offre sit Liv for at skaffe sine Venner Fred end udsætte dem og Riget for Fare. Anderledes vare de Mænd stillede, der hørte til Kongens Hird, hvis Hverv det altsaa var at værne om Kongen. „Aldrig har jeg hørt, — sagde Benedikt dengang Kampen skulde begynde — at Gud lider bedre feige Niddinger end modige og raske Mænd; vi ville heller døe med Æren end kjøbe Livet med Skjændsel, fordi vi har en god Høvding at følge". Havde Knud mange Fjender, saa havde han ogsaa troe hengivne Venner, og det, at han paa den Viis havde knyttet Tidens dygtigste og djærveste Mænd til sig, er det bedste Vidnesbyrd for Kong Knud, ligesom det er det sikkreste Varsel om, at hvad han havde lidt og stridt for dog omsider vilde seire.

Foreløbigt havde imidlertid Knuds Avindsmænd Magten, og Jyderne skyndte sig med at kaare hans Broder Oluf til Konge, som dengang endnu var i Fangenskab hos Grev Robert af Flandern, Knuds Svigerfader. Om Maaden hvorpaa han blev løst, lyde Beretningerne forskjelligt; Saxe fortæller, at den yngste af Brødrene, Niels, beviste ham det Vennestykke at gaae i Borgen for ham; efter Knytlinga Saga's udførlige Fortælling, var det ikke Niels der gjorde det, men tvende af Kong Knuds Mænd, Thorgunnes Sønner Svend og Astraad. Knud havde paalagt Greven aldrig at slippe Oluf løs igjen, men Brødrene indvendte: „Folk sige, at Knud i denne Sag snarest er gaaet for vidt, men hvis han er gaaet for vidt, saa tykkes os Ingen at være saa skyldige til at gjøre det godt igjen som vi Brødre; vi ville da paa vor Side byde alt, hvad Eder synes, for at kunne udfrie denne Oluf herfra". Greven lod sig bevæge, og Brødrene gik i frivilligt Fangenskab som Gidsler for den Løsesum, Oluf skulde betale; men da han var kommen hjem, sveeg han sine Løfter, og Thorgunnes Sønner maatte blive hvor de vare, indtil Jertegn af Hellig-Knud bidrog til at de atter bleve løsladte*). — Derom ere alle Beretninger enige, at Kong Olufs Regjering blev et talende Vidnesbyrd om den Forbandelse, der hvilede paa Folk og Rige. Knytlinga Saga beretter omstændelig, hvorledes denne Forbandelse især ramte alle dem, der havde taget virksomst Deel i Kong Knuds Mord, saavel Thord Skore, der først havde hidset Vendelboerne til Oprør, som Asbjørn Jarl, der havde gjort sig til Fører for den oprørte Bondehob og ved sin Svig havde daaret Kongen. Saxe dvæler især ved Skildringen af den Misvæxt og Hungersnød, der

---

*) Knytlinga Saga c. 64. Saxo ed. Müller I. p. 595.

ramte Landet. „Strax efter Kong Knuds Drab — beretter en anden Krønike — forudsagde den ærværdige Bisp Svend i Roskilde, at der vilde komme en saadan Landeplage, og raadede Mange ved faderlige Paamindelser til at afværge den ved Anger og Bod". Selv vilde han vise sin Bod ved, med Kongens og Folkets Minde, at gjøre en Pilgrimsreise til Jerusalem, men da han var kommen til Øen Rodus, blev han syg og døde der. Den samme Krønike beskriver Hungertiden paa følgende Maade: „Saa stor var Nøden i 9 Aar, at man neppe afholdt sig fra utilladelige og forbudte Spiser, men forbi Nød saa at sige bryder alle Love, slagtede man Heste til Føde, og Mange slaaede Hunde. Dengang pyntede man ikke Bordene med diverse Fedegrise og Ingen tænkte dengang paa kostelig Anretning".*) — Oluf døde 1095 af Græmmelse over al den Elendighed, og efter hans Død blev Erik Eiegod kaaret til Konge, der under sin Broders Regjering havde søgt Ophold i Sverrig. Saasnart han var bleven Konge, holdt Landeplagen op, saa Agrene bare Grøde i Overflødighed. „Plagen holdt op, — fortæller den nysanførte Krønike — men om Overflødigheden kom for Eriks Skyld eller om Hungersnøden kom for Olufs Skyld, da dog Ingen af dem havde fortjent det, det maa han afgjøre, der kjender alle Ting og som styrer alt efter sit Tykke; Erik regjerede i otte Aar og fandt i den Tid paa mange ubillige og uretfærdige Love".**) Men i denne sin Dom over Erik er samme Krønike enestaaende, da ellers alle andre ere enige i, at berømme Erik som et Mønster for Konger, hvorved

*) Chron. Rosk. (Script. I. p. 379). Saxo ed. Müller I. p. 598; 99.

**) Chron. Rosk. (Script. I. p. 379.)

han fortjente sig Tilnavnet den Eiegode. Erik havde som Jarl trolig staaet ved Kong Knuds Side, og naar han sigtes for ubillige og uretfærdige Love, saa er Meningen udentvivl den, at han fulgte den Vei, Kong Knud havde betraadt. Derved bliver Dommen mærkelig, fordi den synes at hidrøre fra en Skriver, der uagtet han nok maatte bøie sig for Kong Knuds Martyrære, dog i Grunden hørte til Modpartiet, som berømmede Kong Harald og undskyldte Kong Oluf. Skildringen af Kong Eriks Charakteer er ellers omtrent eenslydende. Han var en djærv Kriger, der kuede de hedenske Vender, tugtede Vikinger og Ildgjerningsmænd, saa at ingen slette Mennesker kunde trives i Danmark for ham; han var retfærdig i sine Domme og holdt strængt over Guds Lov; gavmild var han mod sine Venner, betænkte gjerne de Fattige og uddeelte store Summer til dem, der besøgte ham, især naar de kom langveis fra. I een Henseende var han forskjellig fra Kong Knud, idet han nemlig var mild, vennesæl og afholdt af Almuen; men han naaede heller ikke Broderen i Helgendyd, og skjøndt han berømmes meget for sin fromme Iver, saa forekastes der dog ham ligesom Faderen en slem Løsagtighed, at han fortsatte det gamle hedenske Frilleliv og ikke agtede Ægteskabets hellige Lov.*)

Under alle disse i kirkehistorisk Henseende saa mærkelige Aar, høre vi slet ikke Tale om det hamborgske Ærkesæde. Det beklædtes endnu af Liemar og endnu var dennes Forhold til den romerske Stol det samme som det havde været i Gregor VII's Tid. Grunden til denne Taushed kan være den, at vi ikke længere har Adams Beretning, men det er neppe den eneste Grund; uden Tvivl var den-

*) Saxo ed. Müller p. 600—4. Knytlinga Saga c. 71—73.

gang allerede den kirkelige Forbindelse med Hamborg-Bremen betydelig løsnet, medens derimod Forbindelsen med England bestandig fortsatte sig, saa at en stor Deel engelske Præster endnu bestandig fik Ansættelse i Danmark,*) og det uagtet det politiske Baand imellem Landene længe var brudt. Paa den anden Side mærker man heller ikke til, at den umiddelbare Forbindelse med Rom, som Gregor VII ved sine Breve og Bud havde indledet, fortsatte sig; men det finder sin Forklaring i de almindelige Forhold. I sine sidste Leveaar var nemlig Gregor VII haardt trængt af Keiser Henrik IV og i det hele af det keiserlige Parti, til hvilket Ærkebiskop Liemar hørte, og efter Gregors Død voldte denne Strid et fleeraarigt Skisma, hvorved de keiserlige Paver havde Rom inde, medens de canonisk valgte gregorianske Paver vare landflygtige fra deres egentlige Sæde. Opraabet og Forberedelserne til det første store Korstog gjorde en Ende herpaa, idet Pave Urban II (1088—99) atter kom tilbage til Rom (1096), medens den keiserlige Pave ganske tabte sin Anseelse, og saasnart det var skeet, antog Urban sig strax den danske Kirkes Sag imod Bremen paa samme Maade som Gregor tidligere havde gjort. Kong Erik var dengang sat i Band af Ærkebiskop Liemar, hvad ogsaa Saxe omtaler, og han føier til, at det var skeet „paa Grund af en løs og falsk Mistanke“, men uden at angive nærmere hvori den bestod**). En fremmed Beretning siger: „Den danske Kong Erik blev idelig fornærmet af den hamborgske Ærkebiskop Liemar, alle Skismatikernes Overhoved, hvorfor han to Gange appellerede til det apo-

*) Jfr. Anselms Brev til Asker i Lund (Lappenberg, Urkundenbuch. I. Nr. 130. Pontoppidan Annaler I. S. 344.)
**) Saxo ed. Müller I. p. 605 sq.

stoliske Sæde. Pave Urban modtog ham med Venlighed og befriede ham fra Underkastelsen under det hamborgske Erkesæde, idet han bestemte Staden Lund til Erkesædet for Danmark" *). Liemars Forhold til den romerske Stol var altsaa dengang endnu som tidligere, ja han kaldes endog Skismatikernes Overhoved (princeps), og man seer fremdeles heraf, at Kong Erik personlig fremstillede sig i Rom. Saxe taler endog om tvende Romerreiser af Erik, og Knytlinga Saga har en udførlig Beretning om een Reise, som der henføres til Pave Paschalis II's Tid (1099—1118). Muligviis beroer dette dog kun paa en Forvexling af Pavenavnene. Mellem de italienske Byer, Sagaen fortæller Erik besøgte, nævnes ogsaa Bar eller Bari i Apulien. I denne lille By blev der Aar 1098 holdt en berømt Synode af græske og latinske Theologer, hvor ogsaa Erkebiskop Anselm af Canterbury var tilstede, medens han var fordreven fra sit Erkesæde og landsflygtig fra England, og hvor især han vandt almindeligt Bifald ved et Foredrag imod Grækerne om den Helligaands Udgang fra Faderen og Sønnen. Det er idetmindste rimeligt, at det var denne Synode, der havde bragt Kong Erik til at gjæste denne lille syditalienske By, altsaa A. 1098, og i saa Fald maa den Reise, Sagaen beretter om, falde i Pave Urbans Tid. Sikkert er det imidlertid, at Reisens Udbytte blev en pavelig Tilladelse til at sondre den danske Kirkeprovinds ud af det hamborgsk-bremiske Erkestift; men det var ikke Eriks eneste Begjæring. Den anden var, at „Kong Knuds Helligdom maatte optages af Jorden", d. v. s. at hans afsjælede Legeme maatte blive skrinlagt, og han altsaa aner-

---

*) Hist. Concil. XII. p. 711. Lappenberg, Urkundenbüch. I. Nr. 122.

kjendt som Helgen. Ogsaa denne Bøn blev tilstaaet, og mærkeligt er det, at det var den af Liemar bandsatte Erik, der begjærede Knuds Canonisation, fordi det lader formode, at den hamborgske Ærkebisp ligesaalidt som han yndede Erik, ønskede Kong Knuds Liv og voldsomme Død betragtet i det Lys.*)

Rygtet om Kong Knuds Helgenkraft var snart kommen ud mellem Folk. Hans Hustru Ædele havde tænkt førend sin Afreise fra Danmark at tage sin dræbte Husbonds Legeme med sig, og kom i den Hensigt til Odense; men da hun kom i St. Albani Kirke og ved Nattetid vilde optage Liget, gjennemstraaledes den hele Kirke af et stærkt Lys, som var det ved Middagstid. Da afstod Ædele fra sit Forsæt; hun reiste til Flandern med sin unge Søn Carl, og Knuds Liig laae urørt paa samme Sted i otte Aar og næsten 9 Maaneder.**) Det var, som det var at vente, især de Geistlige i Odense, der udbredte disse Rygter til hans Forherligelse, men Kong Oluf vilde saalænge han levede ikke høre noget derom. Engang da Oluf kom til Fyen, gik Præsten ved St. Albani Kirke til ham, berettede ham i Eenrum om de mange Jertegn, der skete ved Broderens Grav, men Oluf svarede kort, at han kjendte Knuds Liv for godt til at kunne troe, at han var en Helgen, og forbød Præsten under Livsstraf at tale et Ord om den Sag.***) Desuagtet talte man derom vidt og bredt i hele Landet, og endnu inden Kong Oluf døde, blev der foretaget et væsentligt Skridt, der forberedte hans Canonisation. I Mai 1095 skete nemlig hans Elevation eller hans Optagelse

*) Knytlinga Saga c. 74. (Formmanna Sögur XI. S. 299—301.)

**) Ælnoth, Historia Canuti (Script. III. p. 376 cf. 324).

***) Knytlinga Saga c. 66.

af Graven, hvorpaa han blev lagt i en Steen-Sarkofag, hensat i Krypten af den nye Steen-Kirke, hvis Bygning Knud selv havde begyndt til St. Albans Ære, men som siden skulde komme til at bære hans Navn. Det var Geistligheden, der paa egen Haand foretog denne Handling. Fromme jydske Bisper og Præster kom i stor Mængde til Odense, for at holde Raad om hvad der skulde gjøres i den Sag. Der blev paabudt tre Dages Faste, og da den var forbi, blev Kongens Legeme med stor Høitideligbed under Bønner, Psalmesang og Uddeling af Almisser opløftet af Jorden. Derpaa blev Ildprøven anstillet; fire Gange blev der stukket Ild paa de hellige Been, men strax naar Ilden blev slukket med Vand, fandtes Benene uskadte. Dette Jertegn forbausede Alle, og mange ligegyldige Gemytter bleve derved drevne til Anger og til at ære den hellige Religion. Kong Knuds Optagelse (elevatio) blev Kong Olufs Nedlæggelse (depositio), fortæller Legenden, og deri samstemme alle Beretninger, at denne høitidelige Handling blev foretaget i Oluf Hungers Dødsaar*). Det var imidlertid kun det foreløbige Skridt fra den danske Geistligheds Side, og endnu stod hans egentlige Canonisation tilbage. Saasnart Erik var bleven Konge meldte sig den samme Præst, der tidligere havde været hos Oluf og fandt nu en ganske anden Modtagelse, da Erik svarede, at det var hvad han havde ventet og allermeest ønsket**). Som nys fortalt, bragte Kong Erik ogsaa denne Sag paa Bane, da han rimeligviis 1098 opholdt sig i Rom, men dog synes det, som om den ikke strax kunde endelig afgjø-

*) Elogium S. Canuti. (Script. III. p. 322 cf. p. 324. p. 379 not. d.)

**) Knytlinga Saga c. 72.

res, da dette først skete efter Urbans II's Død (1099) ved Pave Paschalis II. Det skete med stor Høitidelighed, da Paven samlede de omboende Bisperiper og mange fromme Mænd til en Synode, hvor de danske Sendebud, Kong Erik i det Øiemed havde afsendt, røgtede deres Ærinde, og efter den samlede Synodes Raad blev Knud under Navn af Canutus — „ligesom Abraham for Abram" — indskreven i Helgenernes Liste (omt. 1100). Til samme Tid strømmede der mange Gaver til den Kirke, der snart skulde bære den nye Martyrs Navn, og mellem Giverne var Ædele, Knuds forrige Hustru, der siden var bleven gift med Grev Roger af Sicilien, men som dog trolig bevarede sin afdøde Ægtefælles Minde. D. 19. April 1101 foregik selve Skrinlæggelsen (translatio) og Kong Erik havde i det Øiemed samlet alle Rigets Biskopper foruden en Mængde Præster og Lægmænd. De hellige Reliqvier bleve udtagne af Steen-Sarkofagen og lagte i en Guldkiste, hvorpaa denne blev flyttet op af Krypten og sat over Alteret. Biskoppen i Odense, Hubald, forrettede Tjenesten ved denne Leilighed hvorved Knud den Hellige ligesom blev hyldet til Danmarks Skytspatron, og hans Dødsdag d. 10 Juli blev over hele Riget festligholdt lige med Kirkens Høitider*). Fremdeles blev der sørget for at skaffe Geistlige, der kunde forrette Tjenesten ved den nye Helligdom, og det var Begyndelsen til Stiftelsen af St Knuds Kloster. Der blev hentet 12 Munke fra England, fra Klosteret Evesham, som Kong Vilhelm II sendte herover, naturligviis efter Anmodning fra dansk Side, og da det nye Kloster altsaa var en Aflægger fra Evesham, saa bevarede det

*) Script. III. p. 322; 24—25. p. 342. 381—89. Knytlinga Saga c. 77.

ogsaa siden en vis Forbindelse med Moderklosteret.*) At den nye Kirke blev forsynet med Geistlige fra England af, var i og for sig ikke noget usædvanligt, da vistnok mange af den Tids Geistlige stammede derfra; men naar man ved denne Leilighed udtrykkelig begjærede engelske Præster og Munke, saa er det vistnok et Vidnesbyrd om, at man med særdeles Flid vilde sørge for Tjenesten i Hellig-Knuds Kirke, fordi engelske Præster dengang, som det hedder ved en anden Leilighed, „ansaaes for noget stort" eller ansaaes for de grundigste i Lærdom og i Fromhed.**) Rimeligviis har man saa ogsaa dengang begyndt paa Opførelsen af en Steenbygning for de tjenstgjørende Brødre, som først blev færdig i Kong Niels's Tid, dengang det nye Kloster fik sine Privilegier. Derfor nævnes gjerne denne Konge, som Klosterets Stifter, uden at det derved er benegtet, at Begyndelsen blev gjort i Kong Eriks Tid. Det er ved Meddelelsen af Privilegierne, Stiftelsen først bliver lovformelig anerkjendt, hvilket gjerne skeer naar Bygningen er færdig til Beboelse og har faaet sit tilliggende Gods, hvorved Brødrene have faaet deres Lønning; men dette forudsætter, at der tidligere er gjort en Begyndelse. Skjøndt derfor Niels nævnes som Klosterets Stifter, saa er dermed ikke benegtet, at det jo var Kong Erik som strax da Hellig-Knud var skrinlagt og altersat, indkaldte de engelske Munke til at forrette Tjenesten.

Kong Eriks Regjering faldt i en Tid, der i kirkelig Henseende var overordentlig stærkt bevæget, nemlig i de Aar da det første store Korstog, den hellige Gravs Udrivelse af de Vantroes Hænder, sysselsatte hele Europas Op-

*) Script. III. p. 383 not. n.

**) Jfr. Keyser, den norske Kirkes Historie I. S. 138—39.

mærksomhed. Vore egne gamle Kroniker omtale slet ikke denne Begivenhed, men dog mangler det ikke paa Vidnesbyrd om, at hvad der dengang sysselsatte hele Europa ogsaa her i Landet fandt levende Deeltagelse. Det er tidligere omtalt, at den navnkundige Bisko i Roskilde, Svend Norbagge, døde paa en Pilgrimsfart til Jerusalem, og er han end den første danske Jerusalemsfarer, der nævnes, saa var han dog sikkert ikke den eneste. Fremmede Kroniker berette, at en dansk Fyrstesøn, Svend, i Kong Eriks Tid dengang Opraabet udgik om at samle sig til den store Korshær, rustede sig med 1500 Mand for at stride under Korsets Fane. Han landede ogsaa i Lille-Asien, men da han trængte frem, blev han overfaldet af Tyrkerne og nedhugget med alle sine Mænd, førend han havde naaet Korshæren (1097).*) Der er ingen Grund til at tvivle om Beretningens Paalidelighed, og Prinds Svends Bedrift er med den øvrige Korshærs besungen af Tasso, i 8de Sang af hans befriede Jerusalem**); men da vi kun har den fra Fremmede, kommer den til at staae noget løsrevet, og vi erfare intet nærmere om, hvem denne Prinds Svend egentlig var; det ligger imidlertid nær, at antage ham for en Sønnesøn af Svend Estridsen, skjøndt vi ikke ere istand til at give nogen sikker Besked. — Kong Erik selv tør vi vistnok nævne som et Vidnesbyrd om, at Korstogs-Bevægelsen ogsaa her i Landet havde grebet Gemytterne, da han døde paa Øen Cypern 1103 paa en Reise til det hellige Land. Jerusalem var fravristet de Vantro 1099, og Budskabet herom gjennemfoer hele Europa; naar vi nu see Kong

---

*) Script. III. p. 633—35. (Alberti Aqvensis & Vilhelmi Tyrii narratio). Suhm V. S. 39.

**) Oversat af Baggesen, Danske Værker IV. S. 24—37.

Erik beredе sig til en Jerusalemsfart omtrent ved den Tid, man med Rimelighed kan antage, Budskabet er naaet hertil, saa paatrænger sig den Formodning uvilkaarlig, at det var dette Budskab, der havde vakt Ønsket hos Kongen om at besøge den hellige Stad. Vore historiske Hjemmelsmænd ymte imidlertid intet herom. Knytlinga Saga berører slet ikke hvad der bevægede Kongen til denne Reise, medens Saxe har derom en vidtløftig Fortælling. Engang ved et Gilde blev han bedaaret af en Spillemands Runeslag, som han selv havde udæsket, og dræbte i Bedaarelsen nogle af sine Hirdmænd. Som Bod for denne Udaad gjorde han det Løfte at ville foretage Reisen. Fremdeles beretter han, at Bønderne paa Viborg Thing i deres Sorg over at Kongen vilde forlade dem, tilbød at bøde dyrt for hans Løfte ved at give Tredieparten af deres Gods til de Fattige, og forsikkrede derhos, at en saadan Omflakken ikke var Gud nær saa behagelig som et ærligt og godt Regimente. Men Kongen afslog Tilbudet; han vilde ikke, at det hele Land skulde forarmes for hans Skyld og blev fast ved sin Beslutning. Paa sin Reise fandt han en hæderfuld Modtagelse hos Grækernes Konge Alexius, og herfra hjemsendte han hellige Reliqvier, han havde modtaget i Gave, bestemte til Kirkerne i Lund, Roskilde og Slangerup. — Cypern blev altsaa Reisens Maal; her havde de nordiske Krigsmænd i Grækerkongens Tjeneste, de saakaldte Væringer, en lille befæstet Borg, Bersa; rimeligviis var det den, Kong Erik vilde besøge, da han blev angreben af en Feber, som voldte hans Bane.*)

Kong Eriks pludselige Død hindrede ham i at see den anden Plan fuldbyrdet, der meget havde sysselsat ham,

*) Saxo ed. Müller I. p. 606—14.

nemlig Oprettelsen af et eget Ærkesæde for Danmark. Under sit Ophold i Rom (1098) havde han erholdt Pave Urban II's Løfte, og Underhandlingerne bleve fortsatte med Pave Paschalis II ved et Gesandtskab. Dengang opholdt Ærkebiskop Anselm af Canterbury sig i Rom, og da han var en fortrolig Ven af den Mand, der kom til at beklæde det nye Ærkesæde, nemlig Asger i Lund, er det rimeligt nok, at han har anvendt hele sin vægtige Indskydelse til Sagens Fremme, og uanseet dette personlige Forhold er det rimeligt, at Ærkebispen af Canterbury maatte understøtte Ønsket om den danske Kirkeprovinds's Selvstændighed. For at iværksætte Planen kom en pavelig Legat Albericus her til Landet, omtrent ved samme Tid som Kong Erik døde, og ham var det, der valgte Lund til Sæde for den nye Ærkebiskop. Valget af dette Sted har noget paafaldende; man maatte have ventet Odense som Hvilestedet for Landets Skytspatron, eller Roskilde som Kongestaden, men naar Valget alligevel faldt paa Lund, saa havde det udentvivl sin Grund deels i den daværende Besidders Personlighed, deels deri at det nye Ærkestift ikke blot skulde omfatte Danmark men hele Norden, hvorfor Asger i Lund benævnes som „Ærkebiskop i Danmark, Sverrig og Norge".*) I Odense var dengang Hubald Biskop, rimeligviis en Englænder, der havde viist sig meget virksom ved Hellig Knuds Forherligelse; i Roskilde Arnold ligeledes en Englænder, der havde været Kong Knuds Kapellan, og derfor vistnok var en ivrig kirkeligsindet Mand, skjøndt han faaer det Vidnesbyrd at „han var meget eenfoldig og forsømmelig i sin Embedsførelse", men det af den samme Krønikeskriver, der ogsaa dømmer haardt om Kong Erik, og

*) Chron. Rosk. Script. I. p. 382.

som i det Hele ikke yndede Tidens hierarkiske Stræben. Asger i Lund var en dansk Mand, en Søn af Svend Thorgunnesøn, der tidligere ofte er nævnet mellem Knuds Kjæmper; han tilhørte altsaa en mægtig og anseet Familie i Landet, endog beslægtet med Kongehuset, saa at han var mellem Rigsforstanderne under Kong Eriks Fraværelse. En saadan Mand maatte man bedst kunne overdrage den øverste geistlige Værdighed, og han blev, som det hedder, efter Kong Eriks Ønske og med hele det danske Folks Samtykke kaaret til Ærkebiskop for Norden (1104).*) Ærkebiskop Liemar var dengang død; han døde 1101; men under hans tvende Efterfølgere Humbert (1101—4), Frederik (1104—23) vedblev endnu den tydske Kirkes Skisma med Rom, saa at Ingen af dem modtog det ærkebiskoppelige Pallium. Derfor maatte under disse Forhold alle Indsigelser fra Hamborgs Side mod Nordens kirkelige Selvstændighed være frugtesløse. Dengang Striden endelig blev udjævnet mellem Tydskland og Rom, da Ærkebiskop Adelbero havde faaet Palliet af Pave Calixt II (1123), blev der nok gjort Forsøg paa at vinde det Tabte tilbage, hvad vi siden nærmere ville komme til at omtale, men Forsøgene bleve uden Virkning, og den danske Kirkes Uafhængighed af Hamborg var for bestandig sikkret.

Overgangen til det tolvte Aarhundrede danner saaledes et vigtigt Vendepunkt i den danske Kirkes Historie. Hellig-Knud var bleven skrinlagt som Danmarks Skytshelgen, og dermed havde det gregorianske Kirkerige med dets hele kirkelige Organisation, for hvilket han havde stridt og lidt, væsentlig seiret, og ved Oprettelsen af Ærkesædet i Lund havde den danske Geistlighed faaet en Anseelse og Myndig-

*) Saxo ed. Müller I. p. 610. Knytlinga Saga c. 80.

hed, at den var istand til at gjennemføre dets Fordringer, selv om stundum den kongelige Bistand svigtede. En Stund gik det vel endnu langsomt, men det gik fremad med sikkre Skridt, indtil den fuldstændige hierarkiske Ordning var opprettet, og det med en ydre Glands og Styrke, der næsten overgik hvad Geistligheden andensteds naaede.

Fjerde Stykke.

Religiøse Meninger og Skikke samt kirkelige Forhold i den ældste christne Tid.

Vi have forsøgt at samle de historiske Træk til Oplysning om Christendommens Indførelse og Befæstelse her i Landet igjennem de tre første Aarhundreder, og dermed er allerede i selve Fremstillingen det Spørgsmaal tildeels besvaret, der vistnok vil møde, hvorfor vi i det første Afsnit have forfulgt Kirkens Historie lige til Begyndelsen af det tolvte Aarhundrede. Det der gjerne danner Vendepunktet i ethvert Folks Kirkehistorie er den Tid, da Christendommen bliver Statsreligion, men det er ogsaa med dette for Øie vi ikke kunne standse før. For at nemlig det kan siges udkræves der, at Christendommen er bleven hjemme i Folket selv, saa at det selv kan forsyne sig med Præster og Lærere uden at hente dem andenstedsfra; at Kirken altsaa er udløst af Missionsforholdet, der altid stiller den i en vis Afhængighed til Udlandet, og gjør den til en fremmed Plantning. Fremdeles hører dertil, at den kirkelige Lærerstand ligesom

overhoved alle kirkelige Indretninger have borgerligt anerkjendte Rettigheder; at Staten sikkrer Lærerstanden sin Lønning, saa at den ikke længer alene er henviist til frivillige Ydelser; men i begge Henseender føres vi hen til Begyndelsen af det tolvte Aarhundrede som den Tid, hvori Forandringen skete. Det var først Knud den Hellige, der gjorde Geistligheden til en borgerlig anerkjendt Stand; det var først fra hans Tid, der er Tale om Indførelse af Tiende, som er den faste Afgift til Kirke og Præst, ligesom der først efter hans Tid er Tale om Klostere som borgerligt anerkjendte, priviligerede Stiftelser. Derimod kunde det være et Spørgsmaal, om dog ikke Bispestolene allerede langt tidligere vare sikkrede paa en lignende Maade, idetmindste er det utvivlsomt, at de kunde besidde Jordeiendomme, og at de besad dem med en temmelig udstrakt Myndighed. De tvende ovenfor omtalte keiserlige Frihedsbreve, der meddeeltes de jydske Bispestole af 965 og 988, hvorved der tilstodes Bisperne Ret til at kjøbe Grunde, hvor de vilde i Riget, og at besidde hvad de havde erhvervet frit „for al Skat og den keiserlige Rets Tjeneste, for alt Krav af nogen Greve eller Foged“ saa at deres Bønder og Tjenere ikke vare nogen Andens „Band og Disciplin undergivne“*) — vise idetmindste hvad man dengang ansaae som Kirkens naturlige Ret. Der fortælles, at Kong Knud den Store allerede skal have givet Bispen i Ribe, Odinkar, det Privilegium, at det halve af den kongelige Ret i Ribe By skulde tilfalde Bispestolen, med Undtagelse af 40 Mk.'s Bøder, Vrag og Forban.**) Et saadant Privilegium, saavel med Hensyn til hvad det tilsiger som med Hensyn til den Begrændsning, det sætter, hørte

*) See ovenfor S. 107 og 113.

**) Suhm III. S. 784.

senere til den almindelige Regel, men desværre savne vi al nøiere Underretning om dette Brev, saa at den Formodning ligger nær, at Beretningen om de rige Gaver den samme Odinkar skjænkede Bispestolen kan have givet Anledning til, at man talte om kongelige Privilegier, i Lighed med dem, man har fra en senere Tid. Sikkert er det, at Bispestolen og Bispkopskirkerne fra den første Tid af vare udstyrede med Jordegods, somme af dem endog meget rigeligt, hvad der viste sig i Kong Svend Æstridsens Tid, da Opførelsen af Steenkirker begyndte, men der ymtes aldrig om nogen lovformelig Anerkjendelse af deres Stilling, førend Knud den Helliges Tid, da der indrømmedes Bisperne Plads mellem Rigets Herrer, hvori vel ogsaa laae Anerkjendelsen af deres Herre-Ret over deres undergivne Bønder og Tjenere.

Der er endnu een Kilde, som hidtil ikke er benyttet, og hvoraf man dog kan vente nogen Oplysning om den ældste Tids kirkelige Forhold, og det er vore gamle Provinds-Love, ikke blot de to egentlige saakaldte Kirke-Love, den skaanske og den sjællandske, men dem alle, fordi kirkelige Forhold dog leilighedsviis blive berørte i dem alle. Rigtignok ere de i den Form, hvori vi har dem, først affattede i en senere Tid, nemlig i Løbet af det 12te og 13de Aarh., men desuagtet er det dog utvivlsomt, at de indeholde mange ældgamle Bestemmelser, og selv der hvor Lovene fastsætte noget nyt, kan Ændringen bidrage til at oplyse de ældre Forhold. Heller ikke ere de saa omfattende og fuldstændige, som f. Ex. de norske og islandske Christenretter, men desuagtet indeholde de dog mange Vink, der fortjene Opmærksomhed.*) Dette gjælder ogsaa Spørgsmaalet om den

*) Den Udgave af de gamle Love, der her overalt er benyttet, er Prof. P. G. Thorsen's: Jydske Lov, udg. ifølge Foranstalt-

Maade, hvorpaa Christendommen først er bleven lovbefalet her i Landet. Den ældste norske Christenret, Gulathingsloven, indledes saaledes: „Det er Begyndelsen til vore Love, at vi skulle lude mod Øst og bede til den hellige Christ om Aaring og Fred; at vi holde vore Lande byggede og lønne vor Drot med vore Ydelser, saa at han er vor Ven og vi ere hans, men Gud er alles vores Ven“*). Den gamle islandske Christenret i „Graagaasen“ indledes paa en lignende Maade: „Det er Begyndelsen til vore Love, at alle Mænd skulle være Christne her i Landet, og troe paa een Gud, Fader Søn og den Hellig-Aand; ethvert Barn, som er født, skal føres til Daaben, saasnart skee kan, af hvad Skabning det end er ...... Dersom den Mand, som er skyldig dertil, ikke gjør sin Gjerning, at føre Barnet til Daaben .... saa gjælder det Fjørbaugsgaard (treaarig Landsforviisning)“ **). Her er altsaa Forpligtelsen til at lade alle Børn døbe paa det bestemteste udtalt, og det saaledes at Forsømmelsen medfører borgerlige Straffe, men noget anderledes er det i vore gamle Love. I Skaanske Lov hedder det (I, 3): „Naar et Barn vorder født, da skal det have Gudfader og Gudmoder i Kirken, og faae sin Christendom af Præsten; men vorder det saa sygt, at det maa ei komme til Kirke og faaer dog sin Christendom

---

ning af det slesvigske Ministerium 1853; — Valdemars sjællandske Lov (og Absalons Kirkelov) 1852; Eriks sjællandske Lov 1852; Skaanske Lov (og Eskils Kirkelov samt Andreæ Sunonis lex Scaniæ provincialis) 1853; udgivne ved det nordiske Literatur-Samfund.

*) Norges gamle Love ved Keyser og Munch. Christiania 1853. I. S. 1.

**) Grágás, Islændernes Lovbog i Fristatens Tid; udg. af det nordiske Literatur-Samfund ved Vilhelm Finsen 1850. I. S. 1.

af anden Mand eller Kone, da stander det Arv som om det var christnet i Kirke; men faaer det ei Christendom, da stander det ei Arv, fordi at Høie-Mænd maa ei arve". Her er altsaa ogsaa den Forpligtelse udtalt, at alle Børn skulle døbes, men det saaledes at Arveretten knyttes til Daaben, saa at altsaa den, der undlader at lade sit Barn døbe, ikke paadrager sig nogen Straf, men Barnet mister sin Arveret, fordi at „Høie-Mænd ɔ: Hedninger maae ikke arve". Den samme Bestemmelse gjentages i de fleste andre Love; i den saakaldte Eriks sjællandske Lov hedder det (I, 21): „naar et Barn vorder født, maa det med det ene arve, at det fanger sin Christendom"; i Jydske Lov (I, 1): „Barn, om det vorder christnet, tage Arv, ellers ikke"; og i Anders Sunesens Bearbeidelse af Skaanske Lov (I, 2): „Nunqvam regeneratus baptismatis sacramento, ac si nunqvam fuerit generatus, nullum potest heredidatis commodum optinere". Det var altsaa ved den christelige Daab, at Barnet først fik sin anerkjendte borgerlige Ret, og dermed var Christendommen med alle de kirkelige Skikke paa det nøieste indvævet i det hele borgerlige Samfundsliv, men dog paa en indirekte Maade, ikke ved noget ligefremt Paabud. Man kunde mene, at et saadant gjerne kunde bestaae ved Siden af hiin Bestemmelse, men det Tillæg, Skaanske Lov har: „Høie-Mænd maae ikke arve", vidner bestemt om det Modsatte, da deri ligger, at Folk ved at holde sig borte fra Daaben og altsaa leve som Hedninger, ikke paadrog sig nogen ligefrem Straf, men vare ved at gaae glip af Arveretten udelukkede fra det borgerlige Samfund. Selve Udtrykket „Høie-Mænd" er eiendommelig nordisk, og har rimeligviis Hensyn til Begravelses-Maaden; altsaa dem, der bleve begravede i Høie, i Modsætning til dem, der kom til at hvile i viet Jord.

Det findes kun i de ældste Afskrifter af Loven, og er senere ombyttet med det mere gjængse „hedenske Mænd". Forholder det sig saa, at det var ved at knytte Arveretten til den christelige Daab, Kirken kom til at beherske de borgerlige Forhold, saa er dette neppe skeet ved nogen ligefrem Foranstaltning fra den borgerlige Myndigheds Side. Fra gammel Tid af havde Geistligheden allevegne søgt at faae Ægteskabet i sin Magt, og som Følge deraf hørte alle Arvesager under Kirkeretten; rimeligviis er det da skeet ved Geistlighedens Indflydelse, der gjorde de almindelige kirkelige Love gjældende her i Landet, saavidt Omstændighederne vilde tillade, og usandsynligt er det ikke, at der allerede i de hedenske Forhold har været noget, der gjorde det lettere at faae den Grundsætning anerkjendt, at kun den Døbte maa arve. Allerede i Hedenskabet blev der foretaget en Vandøsning med det nyfødte Barn, hvorved Faderen knæsatte Barnet og gav det Navn; der laae altsaa i Vandøsningen en Anerkjendelse af Barnet fra Faderens Side, der maatte være Betingelse for dets Arveret, og usandsynligt er det ikke, at en saadan ældgammel hedensk Skik, kan have banet Veien for den fra Kirkens Side hentede Vedtægt, at knytte Arveretten til den christelige Daab.

Overhoved maa man ikke tænke sig Overgangen fra Hedenskab til Christendom altfor brat; for at blive Folkereligion maatte Christendommen i mange Maader gaae ind paa de folkelige Skikke og Vedtægter, for, saavidt muligt og da efterhaanden mere og mere, at bringe dem i Overeensstemmelse med Christendommens Fordringer eller rettere de kirkelige Anordninger. Mellem de Formaninger Pave Gregor den Store gav de Munke og Præster, der gik som Missionærer til England, findes ogsaa følgende: „Man maa paa ingen Maade hos dette Folk nedbryde Afgudernes

Templer; selve Afgudsbillederne, som findes i dem, skal man nedbryde; men saa bestænke man Templerne med Vievand, opføre Altere og henlægge Helligdomme i dem. Ere nemlig disse Templer godt byggede, saa maae de nødvendigviis forandres fra Djævles Dyrkelse til den sande Guds Lydighed, for at Folk, naar de seer at deres Templer ikke nedbrydes, af Hjerte kunne aflægge Vildfarelsen, og med større Billighed samles paa de vante Steder for at erkjende og tilbede den sande Gud. Fremdeles pleier man at slagte mange Oxer ved Afgudernes Offringer, ogsaa det maa forandres til en eller anden Festlighed. Paa Kirkevielsens Dag eller paa de hellige Martyrers Dage, hvis Helligdomme gjemmes der, kan man bygge Løvhytter omkring saadanne Kirker, der tidligere have været afgudiske Templer, og holde en Fest der med gudelige Maaltider, ikke for at offre Dyrene til Djævelen men for at slagte dem til et Maaltid til Guds Ære.... Det gaaer sikkert ikke an hos saa haardhjertede Folk paa eengang at skjære alting bort".*) Den engelske Mission blev Begyndelsen og Udgangspunktet for alle de nordiske Folks Omvendelse, og derfor er der ingen Tvivl om, at de Grundsætninger, der vare gjældende ved hiin, ogsaa her fandt Anvendelse. Paa den Maade blev Christendommen indvævet i Folkets Skikke og Vedtægter, men det kunde kun skee ved i flere Henseender at gaae paa Forlig med de gamle hedenske Anskuelser og Meninger, og rimeligviis er det skeet, førend der endnu var Tale om direkte Love til Gunst for Kirke og Geistlighed. At Konger og Mægtige, naar de vare vundne for Christendommen, ogsaa anvendte deres formaaende Indflydelse for at værne om den Guds Dyrkelse, de havde fundet som den bedste Nød-

*) Beda, Historia eccl. I. c. XXX. (Opp. 1612. III. p. 26.)

hjælper, er utvivlsomt, ligesom det er en historisk Kjendsgjerning, at saadanne, navnlig Konger som Knud den Rige og Svend Estridsen, have bidraget meget til at udbrede og styrke christelige Skikke og Vedtægter; men om egentlige kirkelige Love, kunde der neppe være Tale uden igjennem Kirken selv, da den først havde vundet fast Fod blandt Folket, og det er derfor neppe alene det Mangelfulde i vore historiske Efterretninger i den ældste Tid, der gjør, at Knud den Hellige kommer til at staae som den første kirkelige Lovgiver.

Ville vi nu søge at oplyse de religiøse Skikke og Meninger i den ældste Tid, saa er netop denne Sammenblanding af Christendom og Hedenskab det, hvorpaa vi fortrinsviis maa have Opmærksomheden henvendt — men derved maa dog bemærkes, at det Forhold som saaledes indtræder kan være af forskjellig Art. Det kan være en ligefrem udvortes Sammenblanden, saaledes at hedenske Afguder med de gamle Skikke og Fester til deres Dyrkelse erholde christelige Navne; men det kan ogsaa være, at man søgte at tilegne sig Christendommen gjennem den tilvante nordisk hedenske Phantasianskuelse, saa at man igjennem denne netop søgte at komme til Christendommen. Vi har et Vers af en navngiven islandsk Skjald i den yngre Edda, der ganske godt tjener til at oplyse Sammenhængen eller om man vil Forvirringen i de ældste christnede Nordboers Tankegang. Det lyder saaledes:

I Syden sidder han (Christus)
man siger ved Urda's Brønd,
saa Roms den stærke Konge har styrket sig
ved steile Fjeldguders Rige! *)

*) Edda Snorra Sturlasonar. Reykiavig 1848. S. 92; jfr. Keyser, den norske Kirkes Historie I. S. 100.

Der udtaler sig gjennem disse Linier en Anerkjendelse af Christendommen, af Christi Magt, men det en Anerkjendelse, der ganske bevæger sig i de hedenske Phantasi-Anskuelser. Rom var for Nordboen Christendommens Hjemstavn og Udgangspunkt, derfor er Christus Roms stærke Konge, der sidder i Syden, og det ved Urda's Brønd, som den, der raader over Folkenes Skjæbne; han har beseiret Asavælden, og derfor styrket sin Magt ved steile Fjeldguders Rige. Desværre har vi ikke saaledes som Islænderne bestemte navngivne Skjalde fra Overgangstiden, hvorved det kan godtgjøres med utvivlsom Sikkerhed, at ikke blot Tankerne men ogsaa Udtrykkene hidrøre fra den Tid; vi ere alene henviste til Folkevisernes og Folkesagnenes navnløse Masse, for at eftervise hvad der i disse findes af bestemt hedensk Oprindelse med en christelig Anvendelse. Derved kommer man altsaa til at savne ethvert udvortes Beviis for at Tankerne og Anvendelsen virkelig hidrører fra den Tid, og Undersøgelsen kan kun ved sin egen indre Sandsynlighed godtgjøre sin Rigtighed. — Af alle hedenske Gudesagn er Balders-Mythen gjerne det, der har tiltalt meest, og hvis christelige Anvendelse synes at ligge nærmest. Vi finde ogsaa en saadan gjort i en Vise, som vi kun kjende fra et Flyveblad trykt 1732.

Jeg haver en Vise baade hørt og spurgt,
den er lagt ud om Naade;
om vor Herre Jesu Christ
og Jomfru Marie den bolde.
Lovet været Gud for sin Naade.

Sønnen sidder paa Moderens Knæ
og siger ud sine Drømme:
Jeg haver drømt en Drøm i Nat
at Jøderne ville mig dømme.

Saa ledte de Jesus ad Gaderne frem
saa mangen Mand tilsyne;
saa ledte de op baade Tidsel og Torn
deraf gjorde Jesus en Krone.

Saa ledte de op den blinde Mand,
de fik hannem Spyd i Hænder;
han stak Jesus i Siden ind,
det hellige Blod udrender.

„Ak Herre Gud naade mig fattige Mand
for Gjerning, jeg nu gjorde!
og skal jeg nu reise i fremmed Land
alt baade fra Fader og Moder!" *)

I sin nærværende Form er Visen, som her ikke er gjengivet fuldstændig, neppe gammel, men det der giver den dens Mærkelighed er, at Skildringen af Jesu Lidelse og Død har laant Træk af Balders-Mythen, af Balders Lidelse og Død, som den fortælles i de islandske Eddasange. Kjendeligst er det ved den blinde Mand, som de ledte frem og fik Spyd i Hænder, at det nemlig er Hødur, hvem Loke gav det dødbringende Spyd i Hænder, der voldte Baldurs Bane; men det viser sig allerede i Visens Begyndelse, naar Skildringen af Jesu Lidelse indledes med at han sidder paa Moderens Knæ og fortæller sine ildevarslende Drømme, ganske paa samme Maade som Sagnet om Balder altid indledes med, at han fortæller sin Moder Frigga sine Drømme, der varsle om hans nære Død. Denne Sammenstilling, hvorved Jesu Død for Betragtningen smelter sammen med Balders, som den Uskyldigstes og Renestes Lidelse og Død, er saa dyb og tankerig, at den fortjener al

*) Svend Grundtvig, Danmarks gamle Folkeviser. II. S. 536—39.

Opmærksomhed, og vi kunne vistnok med Sikkerhed sige, at den kunde ikke komme frem uden at Anledningen til den var givet i selve Overgangstiden eller dog i den Tid, da de hedenske Gudesagn endnu bevaredes i friskt Minde. Ja vi tør vel endog sige, at er Visen ny og Trækkene, om end kjendelige nok, dog næsten udviskede, saa har de tidligere maaskee i ældre Former af Visen været langt stærkere, og vi har da deri et mærkeligt Exempel paa, hvorledes man forsøgte at anvende det Dybeste i de hedenske Gudesagn for dertil at knytte en christelig Forklaring.

Et andet Exempel paa, hvorledes man søgte at anvende hedenske Gudesagn efter Tidens Tarv og Leilighed, har vi i den Ombannelse den gamle Mythe om Asgards Befæstning ved den kløgtige Bygmester af Jetterod har faaet i de senere Folkesagn. Mythen, som vi kun kjende fra den yngre Edda*), skjøndt der nok i Sæmunds Edda's ældste Sange findes dunkle Hentydninger til den, handler om et Slags Forlig mellem Aser og Jetter, hvorved Asgaard vel faaer en sikker Befæstning, men mod at overlade Jotunheim hvad der er Asgaards Glands: den livsalige Freia samt Sol og Maane; Aserne fortryde imidlertid Pagten og ved Lokes Bistand finde de paa Raad til at bryde den. Denne Mythe kommer igjen i mangfoldige Folkesagn om Kirker, der ere byggede ved Fandens Hjælp eller ved Troldenes Bistand; udførligst fortælles det om Lunde-Domkirke og har her bevaret de kjendeligste Træk, der røbe Sagnets hedenske Herkomst. Naar der i den hedenske Mythe bliver lovet Trolden: Sol, Maane og Freia — saa bliver det i det senere Folkesagn til: Sol, Maane og de klare Oine — det jordiske og det himmelske Lys med Freden og Glæden.

*) Edda Snorro Sturlosonar, p. 25—27.

Efter begge maa Pagten brydes, dersom ikke Aandslivet skal gaae til Grunde, men med Hensyn til Maaden hvorpaa dette skeer, er der nogen Forskjel; efter den hedenske Mythe er det Loke der leder Bygmesterens Hest vild og derved hindrer ham i at fuldføre Værket; efter det senere Folkesagn kommer det an paa at udfinde Troldens Navn, da dermed hans Magt er brudt, et Træk som idelig møder i Folkesagn. Iøvrigt er der i selve den hedenske Fremstilling en Hentydning dertil, da Bygmesteren, saaledes som Mythen fortælles i den yngre Edda, fra først af fremtræder som en tvetydig Person, og først da hans Plan er strandet, viser han sig aabenbar i sin Jotunart, hvorpaa Aserne kalde paa Thor. At nu denne Anvendelse, Mythen har faaet i de yngre Folkesagn, skulde være et blot Tankespil, vil neppe Nogen kunne mene; hvad Sagnet tyder hen paa saavel i sin christelige som i sin hedenske Skikkelse er den falske Tryghed for det Aandelige, den falske Ro, der søger mindeligt Forlig hvor der skal være aaben Kamp, og det er neppe uden dybere Betydning, naar det fortælles om alle de store Kirkebygninger — det haandgribeligste Beviis paa Kirkens ydre Glands og Magt, — at det kun var ved Troldenes Hjælp, de bleve opførte.

Især synes det som om Forestillingen om Døden og Graven have laant deres Farver af det gamle hedenske Gaadesprog. Ordet „Helvede", det hedenske „Helhjem", blev ganske optaget i den christelige Tankekreds som Udtrykket for de Fordømtes Opholdsted, medens de hedenske Udtryk for de Saliges Boliger, Gimle og Valhal, maatte vige for de christelige.

Svige den Christ over Gjellebro
Hinanden agter at svige

hedder det i en gammel Vise*), og Gjellebro er her kjendeligt nok den hedenske Gjallarbro, der fører til de Dødes Rige. Blandt de christne Helgener, der i den ældste Tid især synes at have sysselsat Nordboernes Tanker, var St. Michael. Efter Aabenbaringen er Michael den Overengel, der skal kjæmpe med Dragen (Apoc. 12, 7) og efter Judæ Brev (V. 9) den Engel, der strider med Djævelen om Mose Legeme; det er rimeligt nok at denne Dragekjæmper især maatte tiltrække sig Nordboernes Opmærksomhed. Da Biskop Thangbrand prædikede for Islænderne, i den norske Konge Olaf Trygvesens Tid, sagde han blandt andet: „Michael er intet Menneske men en Aand, beskikket af den almægtige Gud til Høvding over alle Engle; han er den, Gud har sat til at stride med Djævelen og hans fjendtlige Anslag og at skille alle christne rettroende Folk fra urene Aanders skadelige Svig. Michael Hovedengel er ogsaa af Gud alene givet Magt over christne Menneskers Sjæles Bortgang fra denne Verden, at tage ved dem og lede dem til Paradisets salige Hvile, hvor der er usigelig Glæde, hvor der hverken er Død, Sot eller Sygdom, men uendelig Helsen og evigt Liv“ **). Paa samme Maade kommer Michael frem i det mærkelige norske „Drømmekvæde“, hvor Dommedagen skildres, saaledes at Farverne i denne Skildring ganske ere laante af den hedenske Anskuelse. Michael kommer søndenfra paa sin hvide Hest, medens Graaskjæggen ɔ: Djævelen kommer nordenfra paa en sort Hest; han kommer næst efter Jesus Christus med Luren under sin Arm for at holde Dom og føre alle Menneskesjæle til Jesus

*) Svend Grundtvigs Folkeviser. II. S. IX.

**) Fornmanna Sögur II. p. 198 fg.

Christus.*) „Christ hjælpe hans Sjæl og sancte Michael“ — staaer der som Gravskrift paa en Runesteen i Lolland, indmuret i Tillise Kirke, og naar netop disse Navne nævnes saa peger det hen paa den samme Tankegang. Michael er som Asa-Thor Slangekjæmperen og Asgaards Værge, men han er tillige som Heimdal, der vogter Gjallarbroen med Luren i sin Haand, for at indvarsle Dommedagen og føre de faldne Kjæmpers Sjæle til Valhal.

Mellem de mange ældgamle hedenske Sagn og Sange, der endnu bevarede sig i friskt Minde, var der ogsaa mange reent hedenske Myther, men man havde glemt deres religiøse Betydning og betragtede dem kun som Heltesange. Visen om Tord af Havsgaard er saaledes ganske en Gjenklang af den ældre Edda's Hamarsheimt, eller den hedenske Mythe om, at Jetten engang ranede Thors Hammer og krævede Freya til Løsepenge, hvorpaa Thor i Freyas Dragt maatte gaae til Thursedrotten for at faae sin Hammer tilbage. Thor er i Visen en christen Ridder, og Freya, der her kaldes Jomfru Fredensborg eller Fridlevsborg, beklager sig over, at hun skal gives til den lede Trold og ikke til „en christen Mand“. Det er ikke blot Hammeren, der siger os, at denne Tord i Grunden er den gamle Tordenguд; man mærker det ogsaa derpaa, at han i Visen kaldes „vor gamle Fader“, „vor Fader“ **). En anden Vise om ungen Sveidal er ligeledes en Gjenklang af ældgamle dunkle Edda-Sange: Grógalder og Fjølsvinsmaal. Den handler om en Ungersvend, der var lagt i Længselstvang for en Mø han aldrig saae; han søger da ved Galder Raad hos sin afdøde Moder, begiver sig paa Reiser for at finde

*) Landstad, Norske Folkeviser. S. 82—83.

**) Svend Grundtvig, Gamle Folkeviser. I. S. 1—7.

hvad hans Hjerte begjærer uden at kjende, og kommer til et hedensk Land, hvor en Hyrde fortæller ham, at Kongens Datter sukker efter en Ungersvend hun aldrig saae. Sveidal beiler til den hedenske Konges Datter; Hjertets dunkle Længsel finder sit Maal, og Kongen med det hele Land tager ved „den christne Tro". Denne Vise oplyser paa en mærkelig Maade Sammenhængen mellem hine tvende næsten uforstaaelige Eddasange; Grógalder handler nemlig om en Ungersvend, der ved Galder vækker sin Moder for at opsøge den Mø han ikke kjender, og Fjølsvinsmaal er en Samtale mellem en Ungersvend og en Jotun, Fjølsvin, der i dunkle Gaadesprog foreholder hiin alle de Vanskeligheder han har at overvinde, førend hans Higen naaer sit Maal og han favner Møen Menglød.*) Det vilde blive for vidtløftigt, naar vi her skulde samle alt hvad der i Middelalderens Folkesange, pegede hen paa et hedensk Udspring, da vi vistnok maa sige at hele dens Opfattelse af Aande-Verdenens Forhold til det virkelige Liv hidrører derfra. Forestillingerne om Jetter og Trolde om Havfolk og Elvefolk, der saa stærkt sysselsatte Folkephantasien, vare væsentlig en Efterklang af Hedenskabet, ligesom ogsaa disse Væsners Indvirkning paa Menneskene gjennem Trolddom og Forgjørelse; men der gaaer dog tillige gjennem Viserne en Stræben efter at bringe dem i en vis Forbindelse med Christendommen og de christelige Forestillinger, selv om det kun skeer paa en udvortes Maade, saa at Korsets Tegn kommer til at virke ligesom tidligere Hammertegnet, Klokkernes Klang som Thorslarmens Døn.

Lægge vi Mærke til de hellige Navne, hvem de ældste Kirker bleve indviede, saa vil vi i det Hele finde, at disse

*) Svfstds. II. S. 298 fgg. og S. 607 fgg.

havde en renere bibelsk Klang, end de, hvem Kirkerne senere tillagdes. Den ældste Kirke i Slesvig, i Ribe, maaskee ogsaa i Odense var indviet til Vor Frue, til Jomfru Marie; den ældste Kirke i Roskilde var indviet til den hellige Trefoldighed, i Lund til Sancte Drotten, den hellige Drot, vor Herre Jesus; den ældste i Slagelse til Sancte Michael. Senere, rimeligviis ved Ombygningen da Steenkirker traadte istedenfor de gamle Trækirker, kommer der andre Navne frem; i Lund den hellige Laurentius, i Roskilde den hellige Lucius, i Ribe Lambert, i Odense den hellige Knud. Vi føres altsaa dermed ganske anderledes ind i Middelalderens kirkelige Folkesagn, der sammenfattes under Benævnelsen Legender, end ved hine ældste Navne, der langt bestemtere holde sig til den bibelske Forestillingskreds. Det var vistnok ogsaa først ved den Tid, at disse almindelige kirkelige Folkesagn ret fik Indgang, og det var væsentlig dem, der fortrængte de hedenske i Folkemunde, men dog ikke anderledes end at mangfoldige af de hedenske Gude- og Heltesagn nu kom igjen i en ny Skikkelse, nemlig som kirkelige Legender.

Ogsaa i Anordningen og Betragtningen af de christelige Fester, spore vi i den ældste Tid hedensk Indvirkning, saa at man ogsaa i den Henseende lempede sig efter gammel Skik og Vedtægt. Helligtiderne angives meget nøie i alle vore gamle Love, fordi enhver Forseelse, der blev begaaet saalænge Helg'en varede, tillige var hjemfalden til kirkelig Straf som Helligbrøde. Julehellig regnedes fra 1ste Søndag i Advent til den 13de Januar, Octaven efter Tolvte-Dags-Juul, eller Ugedagen efter Hellig-Tre-Kongers Dag; Paaskehellig regnedes fra Ni-Ugers Fastens Begyndelse til Octaven efter Paaskedag, hvortil Pindse-Ugen sluttede sig; endelig Høsthellig regnedes fra St. Olafs

Messe (d. 29de Juli) til Dagen efter St. Michaels Messe (d. 29de Sept.) — Julen beholdt altsaa ikke blot her i Landet men i hele Norden sit gamle hedenske Navn, og til den knyttede sig vistnok de fleste gamle Minder og Skikke, men dog foregik der den Forandring, at den christelige Juul feiredes nogle Uger tidligere end den gamle Midvintersblot, uden at vi finde denne Forandring nogensteds omtalt i vore gamle Kilder. Anden Juledag var St. Stephans Dag, og derfor søgte Legenden tidlig at bringe St. Stephan ind i Juleevangeliet, hvad vi ogsaa finde i en dansk Vise, hvor det hedder:

Sankt Stefan han leder de Foler i Vand
alt ved den liuse Stjerne:
Forvist er nu Profeten fød,
som frelse skal al Verden.

Kong Herodes han svarede saa dertil:
Jeg troer ikke denne Tale,
foruden den Hane, paa Bordet staaer stegt,
slaaer ud sine Vinger at gale.

Her er det altsaa Stephan, der i Kong Herodes Tjeneste seer den lyse Stjerne, men hvad vi tillige maae lægge Mærke til er, at han passer Hestene, fordi Stephan baade i Danmark og Sverrig som i England og Tydskland særlig betragtedes som Hestepatron, — uden al Tvivl fordi man overførte paa ham, hvad der egentlig gjaldt Freyr, hvem Julen i den hedenske Tid særlig var helliget.*) — Paaskefesten var den, der bestemtest hævdede en reent kirkelig Charakteer, men rimeligviis er den netop af den Grund heller aldrig i den Grad bleven en Folkefest som Julen. Den

*) Svend Grundtvig, Folkeviser. II. S. 521, Anm. S. 525.

sidste af de ovennævnte tre Helligtider var Høsten, der sluttede med Mikkelsdag som den egentlige Høstfest. Naar Høsten regnedes mellem Helligtiderne, saa havde det sin naturlige Grund deri, at der i den Tid maatte vaages strængt over Fred og Ro for at Folk kunde passe deres Arbeide; men det kunde dog neppe være skeet, dersom det ikke støttede sig til gammel hedensk Vedtægt. Desuagtet holdt det sig længe i Brug; Valdemar II's Forordning af 1228 forbød først Fyens Biskop at kræve Helligbrøde i Høsten (qvod autumnale dicitur) altsaa at regne Høsten mellem Helligtiderne*) og i Valdemars Jydske Lov nævnes den heller ikke, men derimod nok i Anders Sunesens latinske Bearbeidelse af Skaanske Lov (Thorsens Udgave S. 172). Et Gjenbillede til denne Høstfest var Foraarsfesten, Korsets Uge, der knyttede sig til Hellig Korses Dag (d. 3die Mai), da man gik med Kors omkring paa Agrene for at vie dem til et frugtbart Aar. Den omtales i Eriks sjællandske Lov (III, 5: aa crucis missæ men gangæ mæth corsum), og udentvivl er den som en Naturfest væsentlig af hedensk Oprindelse, men dog holdt den sig under Navn af „Korsebyrd" lige til Reformationstiden. Af samme Art vare Gangdagene, dies rogationum, der omtales i Anders Sunesens Skaanske Lov (Thorsens Udg. S. 172). De holdtes i Ugerne mellem Paaske og Pindse, med Processioner og Bønner for Aarets frugtbare Grøde.**) Foruden disse store Fester var der ogsaa andre „budhellige Dage" navnlig Helgendagene, men disse angives ingensteds, skjøndt det vilde have været af Interesse at see hvilke Helgener der i den ældste Tid nød fortrinlig Anseelse.

*) Kofod Ancher, Dansk Lovhistorie. I. S. 598.

**) Jfr. Den danske Kirkes Historie efter Reform. Anden Udg. I. S. 67.

Til de hudhellige Dage hørte ogsaa Fastedagene, og Jagttagelsen af disse var saa nøie indvævet i den Tids Christendom, at den ansaaes for uadskillelig derfra. Den Betragtning, der ligger til Grund for Fasten, at Kjødets Spægelse og allehaande legemlig Lidelse er den bedste aandelige Øvelse, hører egentlig ikke hjemme i det nordiske Hedenskab, uden forsaavidt man nok vidste, at Kamp udkræver Haardførhed, og at Kjæmpen maa kunne taale legemlige Smerter uden at kny. Den stærke Anpriisning af Lidelsen i og for sig som Øvelsesmiddel for aandeligt Liv hører hjemme i det østerlandske Hedenskab, men det var allerede længe før end Christendommen kom til Danmark uadskillelig sammensmeltet med denne. Det mangler heller ikke paa Vidnesbyrd om, at denne klosterlige Fromhed tidlig fik Indgang her i Landet. Det fortælles, som ovenfor berettet, om den yngre Odinkar, Biskop i Ribe, at han i den lange Faste førend Paaske regelmæssig hver anden Dag lod sig tildele Pidskeslag; lignende fortælles om Kong Knud*), og naar det nu berettes, endog efter Reformationen, om den bekjendte Anders Sørensen Vedel, at han pleiede paa Langfredag at tildele sine Børn Pidskeslag, saa tør vi vistnok antage det for en ældgammel Skik, der, selv om den ikke just var almindelig, dog gjaldt som en særdeles Fromheds-Øvelse. Foruden den lange Faste havde Kirken ogsaa hvert Fjerdingaar sine bestemte Fastedage (dies qvatuor temporum, de saakaldte Tamperdage), og endelig sin ugentlige Fastedag, nemlig Fredagen. Senere brugtes Udtrykkene „fyrme" og „Fyrmedag" om den lettere Faste. Det gjælder i Almindelighed de Spise-Love, der bleve kirkelig fore-

*) Adam Brem. II. c. 62 (Skole-Udgaven S. 94). Ælnoth, Historia Canuti (Script. III. p. 345).

strevne, at den levitiske Forestilling om de rene og urene Dyr her paa mange Maader kom igjen, men dog saaledes, at disse almindelige Love ændredes paa ethvert Sted efter Tid og Leilighed. Her i Norden blev især Afholdelse fra Hestekjød og fra Kjødet af Ravne og Høge stærkt indskjærpet de første Christne. Dette Forbud havde udentvivl sit bibelske Forbillede i den Regel, der gives Apostlgj. 15, 20, hvor de Christne formanes til at afholde sig fra det Qvalte og fra Blodet, eller 1 Cor. 10, hvor Apostlen indstændig raader til ikke at nyde Offerkjød. Hestekjød var over hele Norden en meget yndet Spise i den hedenske Tid, der vistnok meget hyppig blev brugt ved Offermaaltider, og udentvivl var det Grunden, hvorfor Afholdenhed fra Hestekjød meget tidlig blev gjort til Regel for de nordiske Christne. Fra Olaf Hungers Tid nævnes netop det som et Beviis paa hvor stor Nøden og Elendigheden var, at „man slagtede Heste til Føde, og Mange slaaede Hunde“ *). Fra Kong Knud den Helliges Dage omtales en anden grov Forseelse imod de kirkelige Spiselove i Fortællingen om den bornholmske Jarl Egil. Han havde engang drukket Menneskeblod, hvilket blev vidt og bredt omtalt, saa at det ogsaa kom Knud for Øren; engang da Egil aflagde Kongen et Besøg, foreholdt denne Egil i Eenrum hans Brøde: „Der er i denne Sag en stor Foragt for Christendommen, og det er sagt, at vi ofte have revset ringere Forseelse; men fordi vi synes godt om Din Tjeneste, ville vi ikke fælde nogen haard Dom, men give Dig det Raad, at Du forliger Dig med Gud, taler som snarest med Præsterne og tager Skrift derfor; om Du derved har forbrudt Dig imod vor Ret, saa ville vi eftergive Dig det; men dog synes mig

*) Script. I. p. 379.

denne Forseelse, at Du har drukket Menneskers Blod ikke at være mindre end om Du havde spiist kogt Menneskekjød."*) Egil ringeagtede Kongens Raad og søgte ikke Kirkens Bod, hvilket da i Forening med hans andre Voldsgjerninger tilsidst voldte hans Bane. De kirkelige Spiselove vare altsaa af forskjellig Art; visse Forbud som mod at spise Heste- og Hundekjød, mod at drikke Menneskeblod gjaldt alle Tider, men strængere bleve Reglerne i den egentlige Fastetid, især naar det var fuld Faste, og endelig anvendtes meget ofte disse strænge Fastelove ja vel især de allerstrængeste som Kirkebod for Helligbrøde. I Sjællandske Kirkelov (§ 3) omtales Fasten paa den Maade; er den Mand, der forbryder sig mod Kirken, saa fattig, at han ikke kan bøde sine tre Mark „saa skal han faste desmere".

En anden gudelig Øvelse, der vistnok langt mere end Fasten faldt i Nordboernes Smag, var det at fare i Pilgrimsfærd, hvorfor vi ogsaa meget tidlig finde slige Reiser hyppig omtalte. Det urolige omflakkende Liv, som Nordboerne fra gammel Tid af fandt Behag i, havde derved faaet en religiøs Indvielse, som den sikkreste Maade „at sørge for sin Sjæl". Sædvanlig var Rom Reisens Maal, som Christendommens Hjemstavn og Udgangspunkt for Norden, og først mod Slutningen af det ellevte Aarhundrede udvidedes Blikket, og Biskop Svend af Roskilde er den første danske Jerusalemsfarer, der udtrykkelig nævnes. Det er tidligere omtalt, at Knud den Rige ved sin Pilgrimsfærd søgte at jævne Veien for andre fromme Vandrere af den danske Tunge; blandt andet ved at indrette et Hospitium for saadanne i Rom, og lignende fandtes an-

*) Knytlinga Saga c. 86. (Fornmanna Sögur XI. p. 234.)

dre Steder. Det var Kongers og Stormænds Idræt at sørge for de Værgeløse, som det hedder i en Folkevise:

Det var Hr. Svend Felding
og han reed sig til Rom;
det maatte alle Danske Pilegrim love
at han der nogen Tid kom.*)

Man seer af Svend Estridsens Historie, at Tallet af disse Vandringsmænd, vistnok især ved de store Høitider, kunde være meget stort, samt at der særlig var dækket et Bord for dem enten i Kongens Gaard eller ved Kirken. Kjendemærket paa dem var Staven og Posen. Der kan ingen Tvivl være om, at disse idelige Reiser til Lande, hvor Christendommen var gammel i Gaarde, har bidraget overordentlig til dens Befæstelse her i Landet, ja vi tør vistnok antage mellem disse Pilgrimme at træffe Mange, som efter deres Hjemkomst bleve Præster eller Munke, saa at Vandringen var som en Præsteskole, hvor de talte med mange lærde og fromme Mænd, lærte den rette Gudfrygtigheds-Øvelse og bestyrkedes selv i deres fromme Iver.

Af alle religiøse Skikke var Begravelsen den, der blev fulgt med meest Opmærksomhed, og hvorpaa der lagdes den største Vægt. Det gjælder vistnok ikke blot Nordboerne, men det ligger saa at sige i Menneskenaturen, at Tanken om Døden og endmere Synet af Døden lettest og stærkest bringer den religiøse Betragtning frem og lader den udpræge sig i Handling. Hvad det da i den Henseende fremfor alt kom an paa, var, at komme til at hvile i „viet Jord“, og derfor, naar det skal siges at Harald Blaatand var den første christne Konge i Danmark, udtrykkes det ved, at han var den første, der blev begravet i viet

*) Svend Grundtvig, Gamle Folkeviser. I. Nr. 31.

Jord. I Modsætning hertil bliver „Høie-Mænd“ eller dem, der begravedes i Høie, en Benævnelse for Hedninger. Det var derfor alle Christnes Ret at blive begravede i viet Jord, medmindre de døde i grove Forbrydelser uden at have forligt sig med Kirken. Horkarlen, der bliver dræbt i Senge med anden Mands Adelkone, — skal „ligge uden Kirkegaard paa ugilde Agre“; kommer han levende fra det „og skrifter sig og døer siden af de Saar, da graves han i Kirkegaard, men være dog ugild for Bonden“ (Skaanske Lov 13, 1—5; jfr. Jydske Lov 3, 37; Valdemars Sjæll. Lov 2, 27). Begravelse i selve Kirkebygningen var en Udmærkelse, der vistnok kun blev saa til Deel, og i den ældste Tid maaskee sjældnere end senere hen. Det fortælles kun om Konger og Biskopper, og det da kun om saadanne, der paa een eller anden Maade havde gjort sig særlig fortjent af Kirken. Biskop Vilhelm blev saaledes begravet ved Siden af Kong Svend inde i Roskilde Kirke; hans Grav laae paa Grændsen mellem Choret og Skibet, hvorfor den maatte flyttes, dengang Vilhelms Eftermand, Biskop Svend, ved at fuldende Bygningen vilde opføre pulpitum.*) Var det den største Ære at komme til at hvile i selve Kirken, saa fulgte deraf, at jo nærmere Kirken des bedre, og vi finde i de norske Christenretter denne Rangforordning mellem de Døde nøie iagttaget, saa at den fornemste Plads var — efter Vikens Christenret — under Tagdryppen af Kirketaget, den ringeste nærmest Kirkegaardshegnet. De Primsignede, der altsaa endnu ikke ved Daaben vare blevne christnede, skulde ogsaa efter Døden indtage den samme Stilling, saa at de begravedes udenfor Kirkegaarden, men

*) Saxo ed. Müller I. p. 576.

tæt ved Hegnet.*) At der i de nylig christnede Nordboers Begravelsesskikke bevarede sig meget af hvad der oprindelig hørte Hedenskabet til, er utvivlsomt, og det spores endnu længe efter, saa at meget af det, der paa Reformationstiden blev ivret imod som Papisteri, i Grunden hidrørte derfra. I den Norske Kirkeordinants forbydes saaledes de saakaldte „Vaagestuer eller Liigstuer“ forbunden med „Sjune-Drikke“ — „det skal være, at de drikke den Afdødes Sjæleskaal for dermed at forhjælpe ham til et godt Herberg“. At Folk vaagede under alskens Lystighed i det Huus hvor der var Liig inde, var en Skik, der holdt sig længe saavel her i Landet som i hele Norden, men de omtalte „Sjune-Drikke“ — uvist hvoraf Ordet kommer — synes efter den Beskrivelse, der gives af dem, bestemt at minde om det hedenske Gravøl. Fremdeles ivres der i Ordinantsen imod en anden Begravelsesskik: „Der er ingen Ophør endnu vorden med deres afgudiske Sjæleringen, at de, saasnart Aanden er af et Menneske, da mene de sig, at ville ringe Sjælen ind i Himmerig og gjøre det paa en umaadelig lang Væsen“.**) At denne Skik skulde hænge sammen med hedenske Forestillinger, er uvist, men ældgammel er den sikkert, og minder os om den Betydning, den almindelige Folkemening tillagde Klokkernes Lyd, saavel til at skræmme Trolde som til at udtone Kirkens Velsignelse. Hvorledes det gik til ved den „Liigsang“, der var den egentlig kirkelige Begravelses-Ceremoni, omtales ingensteds, men sikkert blev der især ved anseete Mænds Jordefærd,

*) Norges gamle Love. I. S. 13–15, 390–92. Den islandske Christenret i „Graagaasen“. I. c. 1.

**) Den norske Ordinants fol. 56—57. Om Vaagestuer s. Werlauf Hist. Antegnelser til Holbergs Lystspil. 1858. S. 347—54.

hvad allerede var Skik i Hedenskabet, talt et Mindeord til den Afdødes Berømmelse; i Procession blev Liget baaret ud af Huset, først rundt om Kirken som det hellige og indviede Sted, maaskee ogsaa igjennem Kirken forbi Alteret, førend det sænkedes i Graven. Ved Reformationstiden ansees der over som en usømmelig Skik, at en Ko eller Oxe, givet i Sjælegave, førtes foran Liig-Processionen ind paa Kirkegaarden*) — skulde denne Ko eller Oxe ikke være en Levning af et hedensk Grav-Offer, christelig forvendt til en Sjælegave, som ydedes Præsten? Overhoved var denne Sjælegave eller Betalingen, der ydedes for Gravsted og Liigsang, fra den ældste Tid af maaskee den væsentligste Indtægt for Kirke og Geistlighed. Det var derfor en betydelig Forret for enkelte Kirker, især Domkirker og Klosterkirker, at Folk, der ikke hørte til Kirkens Sogn, dog maatte udsøge sig Begravelsessted der, saameget mere som det gjerne var de rige Folk, der kunde anvende saameget paa Begravelsen. Sligt omtales hyppigt fra en senere Tid, men det spores meget tidlig, at der var en saadan Forskjel mellem Kirker, meest bestemt efter den Helgens Anseelse, hvem Kirken var indviet, og hvis Bistand man derfor helst fortrøstede sig til, men dog saaledes, at den større religiøse Anseelse, Kirken derved fik, gjerne var forbundet med den ogsaa i udvortes og verdslig Henseende anseeligere Kirke. Den rige Mand kunde af egne Midler udrede hvad der skulde betales i Sjælegave, men den fattige Almue maatte hjælpe sig ved Sammenskud, der ydedes af Gilde-Foreninger. „Naar nogen Gildbroder døer, — hedder det i St. Knuds Gildes Skraa — da skal hver bære sin Penning, som kal-

*) Pontoppidan, Annaler. III. S. 406. 527.

des „Ligskot“ til det Huus, som Liget er inde“.*) Sjælegavens Størrelse havde naturligviis stor Indflydelse paa Omfanget af den kirkelige Høitidelighed; meget tidlig stiftedes der ved de større Kirker „Aartider“ — Anniversaria — for dem, der paa en eller anden Maade havde gjort sig fortjent af Kirken; det vil sige, at der bestandig hvert Aar blev læst Messe paa Begravelsesdagen, og da med Navns Nævnelse gjort Forbøn for den Afdøde. Aartiderne vare altsaa en bestandig, hvert Aar fornyet, Begravelsesfest for den Afdøde, men dertil udfordredes ogsaa, at der i det Øiemed var af den Hedengangne eller hans Arvinger stiftet et Legat for Kirkens Tjenere.

Hvad Udførelsen af de sacramentale Handlinger angaaer, saa er derom kun lidet at bemærke for den danske Kirkes Vedkommende. Det er med Hensyn til Daaben ofte omtalt, at i Missionstiden sondredes Primsignelsen fra den egentlige Daabshandling, skjøndt de i Grunden hørte sammen. Ved Primsignelse forstod man nemlig, hvad der efter det romerske Ritual hørte som Indledning og Forberedelse til Daaben, nemlig Djævlebesværgelserne (Exorcismerne) med Korsets Tegn, hvoraf Handlingen fik sit Navn prima signatio, og man gav Handlingen Navn derefter, fordi det var Korsets Tegn, man tillagde den Kraft at kunne fordrive Trolde og Uvætter. I Folkeviserne omtales ofte Tegnelsen som et Vaaben imod Trolde og som det, der giver en høiere Indvielse. At Ridderen „gjorde Kors for sig“ førend han gik i Kamp forekommer oftere, ligesom og „han gjorde Kors for Bølgen hin blaa“ førend han kastede sig i den. Dengang Bonden vilde tømre sig et Huus paa en forhen ubeboet Ø, hvor Troldene husede, maatte han først fordrive

---

*) Kofod Ancher, Om de gamle danske Gilder. S. 124.

dem ved Korsets Tegn, og alle Trolde flyede for Tegnelsen paa een nær.*) Det var en almindelig udbredt Mening, som ogsaa har udpræget sig i mange Folkesagn, at udøbte Børn stode under Troldenes Indvirkning, at man maatte brænde Lys ved dem, at de ikke skulde blive forbyttede o. desl. Det er naturligt at en slig Formening maatte skynde Forældre til saa tidligt som muligt at bringe Børnene til Daaben, selv om man ikke ved at undlade det paadrog sig nogen ligefrem Straf. „Barn maa ei kaldes christnet, uden det vorder døbt i Navnet Faderens og Sønnens og den Hellig Aands; Kone skal ikke døbe Barn, naar der er Mand tilstede, og skal Barn ikke døbes i andet end Vand". Det er Jydske Lovs korte Bestemmelse om hvad der hører til en fuldgyldig christelig Daab (1, 2), der egentlig kun anføres for at gjøre det sikkert, hvad der hører til at godtgjøre et Barns Arveret. Langt udførligere behandles dette Æmne i de egentlige Christenretter navnlig den islandske. Hvad det kommer an paa, er saa tidligt som muligt at skaffe ethvert Barn en gyldig christelig Daab; derfor skal ethvert nyfødt Barn føres til Stedets Præst; men kan det ikke skee, saa kunne ogsaa Lægfolk døbe, dog ikke Kvinder saalænge der ere Mænd tilstede, ikke Barnets Fader saalænge der ere Fremmede tilstede. Derfor paalægges der enhver fuldvoxen Mand og Kvinde den Forpligtelse, at vide hvad der hører til en ret Daab foruden at kjende sit Paternoster og sit Credo; vil han ikke lære det, saa gjælder det efter den islandske Ret „Fjørbaugsgaard" (Landsforviisning). Efter Daabsritualet for Roeskilde Stift skulde Præsten førend enhver Daab først catechisere Fadderne og tilspørge dem om Daabspagten, for at sikkre sig, at de selv

*) Svend Grundtvig, Gamle Folkeviser. Nr. 74. 52.

vidste hvad der hørte til en ret christelig Daab, og altsaa kunde være Daabsvidner.*) Som særdeles vigtig ved enhver Daabshandling fremhæver den islandske Christenret Indvielsen af Daabsvandet ved Korsbetegnelsen i den treenige Guds Navn; men selv om det undlades, skal Daaben dog ikke gjentages, naar kun selve Neddyppelsen er skeet i den treenige Guds Navn, hvad enten Neddyppelsen er skeet tre Gange eller kun een Gang.**) Det islandske Udtryk for Daaben er skirn, Skjærelsen, hvilket viser Synspunktet, hvorfra den betragtedes, nemlig som Renselses Bad. Derfor lagdes der i den ældste christne Tid megen Vægt paa de hvide Daabsklæder, de Nydøbte bleve iførte, hvorfor de ogsaa kaldtes de Hvidklædte (albati). — Angaaende Nadverens Forvaltning og Brug i den ældste danske Kirke indeholde vore skriftlige Mindesmærker ingen Oplysninger; men fra en noget senere Tid — det fjortende Aarhundrede — er der levnet os en Nadverbetragtning***), der vidner om, med hvilken Inderlighed og angerfuld Sønderknuselse man søgte at forberede sig til Nadverens Nydelse, og vi tør vistnok antage, at det samme har været Tilfældet i en tidligere Tid. Men i Følelsen af den dybe Ærbødighed for Nadverens Hemmelighed blandede sig tillige meget stærkt Forestillingen om noget Troldomsagtigt, der her foregik, og Brugen af „Guds hellige Legeme" som et Tryllemiddel, der kunde raade Bod paa alskens Vaande, var ligesaa almindelig her i Landet som andetsteds. I Svend Feldings Vise, der dog vistnok kun er en Efterligning af gamle Sagn, dannet i en senere Tid, hedder det om Helten,

*) Kirkehistoriske Samlinger. II. S. 538.
**) Grágás, ved Finsen. I. S. 1—6.
***) C. J. Brandt, Gammeldansk Læsebog. S. 57—59.

da han beredte sig til at optage Kampen mod sin djævelske Modstander, at han lod sig berette, og tog saa „Guds Legem“ for at sætte det i sin Spærstage*). I Ansgars Levnet bruges Udtrykket viaticum om Nadveren, og det peger hen paa en gammel christelig Tankegang, at Nadveren er Reisekosten, den himmelske Reisekost, der kan styrke og qvæge den Trætte paa den lange Reise fra Timeligheden til Evighedens Rige.

Sammen med Sacramenterne maae vi ogsaa omtale de kirkelige Handlinger, der i Almindelighed dengang tillagdes en sacramental Betydning. Af disse er Skriftemaalet det, der hyppigst nævnes, fordi det greb stærkest ind i det borgerlige Samfundsliv; men da det hænger sammen med det hele kirkelige Bodsvæsen, saa vil det senere blive nøiere omtalt i denne Sammenhæng. Præstevielsen og Ægtevielsen findes ogsaa af og til nævnede i vore gamle Love, men uden at vi erfare noget nærmere om de derved brugelige Kirkeskikke; hvad derimod Betragtningen af selve Ægteskabet angaaer, samt Betingelserne for dets Gyldighed, da skulle vi siden komme tilbage dertil. Confirmationen, eller den hellige Handling hvorved Ungdommen fremstilledes paa Kirkegulvet og modtog af Biskoppens Haand den hellige Salvelse, omtales aldrig i vore indenlandske Kilder, men derfor er der dog ingen Tvivl om, at den jo har været almindelig Skik her som andensteds; den kaldes i de norske og islandske Kilder ferming eller Firmelse — en Forvanskning af det latinske confirmatio — eller biskupan, fordi det var en Indvielse kun Biskoppen maatte foretage. Den sidste Olie omtales i Ansgars Levnet, dog ikke som Indvielse til Døden, men snarere som et mirakuløst Lægemiddel til

*) Svend Grundtvig, Gamle Folkeviser. I. Nr. 31 og 32.

Syges Helbredelse. Det var først senere, at Meningen om den sidste Olies sacramentale Betydning vandt en fast Charakteer; tidligere brugtes den ikke blot i Dødsstunden, men langt hyppigere, og man tillagde den en lægende Kraft, paa samme Maade som man ogsaa i Almindelighed tænkte sig baade Daabens og Nadverens Virkning som legemlig styrkende.

Hele Kirketjenestens Form var naturligviis i sine væsentlige Grundtræk den samme her som overalt i hele den vesterlandske Christenhed; men derved maa dog bemærkes, at den strænge Eensformighed, der gjerne foresvævede Kirkestyrelsen som Maalet, dengang endnu langtfra var tilstede. Der var Forskjelligheder i de forskjellige Landskirker, og der var indenfor disse, Forskjelligheder mellem de forskjellige Stifter, hvorom der for Danmarks Vedkommende føres Klager mod Slutningen af det tolvte Aarhundrede, da Erkebiskop Absalon arbeidede paa at bringe en større Eensformighed tilveie.*) I enhver Sognekirke blev der alle Søn- og Helligdage samt i Fastetiderne holdt tre Gange Gudstjeneste: Ottesang i den tidlige Morgenstund, Høimesse om Formiddagen, Aftensang eller Vespertjeneste om Eftermiddagen. I alle større Kirker, hvor der var flere Geistlige, blev desuden læst de daglige Tider, de saakaldte horæ canonicæ, med Bøn og Sange. Den Nytaarsdag, da Kong Svend Estridsen til Ottesang begik Mord i Roskilde Kirke, beskriver Saxe Høimesse-Gudstjenesten nærmere; der blev sungen Introitus derpaa Kyrie eleison og Gloria in excelsis, ganske den samme Indgang som ved Reformationstiden blev brugt paa Festdagene. At der blev prædiket mere og livligere i den ældste Tid, saalænge Bryd-

*) Pontoppidans Annaler. I. S. 466.

ningen mod Hedenskabet varede, end senere, er i og for sig rimeligt, og det faaer sin Bestyrkelse ved Saxes Bemærkning, at Kong Svend gjorde Svend Norbagge til Geistlig, skjøndt han ikke var præstlært, paa Grund af sin flydende Tunge paa Modersmaalet. At Messen her som allevegne blev læst paa Latin viser ogsaa den lille Anekdot, der knytter sig til Svends Udvælgelse til Præst, da hans Avindsmænd fordreiede Ordet i den latinske Messebog, og denne Fordreielse viser fremdeles, at en Forbøn for Kongehuset her som allevegne var indflettet i Liturgien for Messen. De Psalmer, der bleve brugte i Kirkerne, vare Davids Psalmer i en latinsk Bearbeidelse, foruden de gjængse latinske Hymner, hvis Tal dog ikke var meget stort. Ved Gudstjenesten har man derfor sikkert ikke brugt Psalmer paa Modersmaalet, men derfor er det dog ikke usandsynligt, at man allerede tidlig har haft saadanne, enten christelige Helgenviser eller andre lignende aandelige Sange. Skjaldenes Sang hørte fra Oldtiden af med til Nordboernes festlige Gilder, og da nu disse fik en christelig Charakteer, ved at knytte sig til de christelige Fester, er det ikke rimeligt, at Sangen med Eet er forstummet, men snarere at man har forsøgt efter bedste Evne at berømme de nye Gudesagn i de gamle Toner. Imidlertid er det saa svage Rester vi endnu har tilbage af Fædrenes aandelige Sang, at det er umuligt blot med nogenlunde Sikkerhed at sige noget herom.

Vi have talt om de religiøse Meninger og Skikke, og skulle nu forsøge at efterspore de ydre kirkelige Forhold i den ældste Tid.

Vi ville først tale om **Kirkebygningerne**, og da nærmest de almindelige Sognekirker. Det var egentlig dem,

Gregor den Stores Paamindelse til de engelske Missionærer gjaldt, at man ikke maatte nedbryde de gamle Gudehuse, men heller see at ombanne, rense og hellige dem til christelig Brug. Ventelig er denne Paamindelse ogsaa taget til Følge her i Landet, da den i det praktiske Liv ligesom maatte vaanøde sig selv. De gamle Gudehuse havde, saavidt man kan skjønne, i deres ydre Anlæg og Indretning saameget tilfælles med de christelige, at Ombannelse ikke frembød megen Vanskelighed. De bestode nemlig af en hellig, indviet Lund, som omgav den egentlige Bygning, og denne bestod atter af tvende særskilte Rum; i det inderste, som var den egentlige Helligdom, et rundt maaskee hvælvet Afslukke, stode Gudebillederne, i det forreste samledes Almuen til festlige Gilder.*) Her har vi altsaa hvad der hørte til en Kirkebygning; den hegnede indviede Lund, der omgav Gudehuset, blev Kirkegaarden, bestemt til christelig Begravelsesplads, og selve Bygningens to Rum svarede til Skibet, hvor Almuen samledes, og Choret, hvor Alteret stod. Dog maatte der naturligviis først foregaae en Udrensning og en Indvielse, førend Forandringen kunde skee. De gamle Gudebilleder med alt hvad der hørte til den gamle Gudeblot maatte skaffes bort, og Bygningen maatte indvies, hvortil væsentlig hørte, at den forsynedes med „Helligdomme", d. v. s. Reliqvier, der altsaa vare det synlige Pant paa det Helliges Nærværelse. Dette maa dog ikke forstaaes saaledes, som om der i vore nuværende Kirkebygninger skulde kunne spores Levninger af hedenske Templer, hvad man stundom har paastaaet**); de hedenske Gudehuse

*) Jfr. Maurer, II. S. 190—92, efter Eyrbyggia Saga c. 4. S. 8—10. Kjalnesinga Saga c. 2. S. 402—3.

**) Pontoppidan, Annaler. I. S. 87—90.

vare ligesom de ældste christelige sikkert ikke Steenbygninger, men opførte af langt forgiængeligere Stof, saa at de vistnok nu for Aarhundreder siden alle ere sporløst forsvundne. At Bygningerne imidlertid brugtes, saalænge de vilde staae, er rimeligt, og hvad der er af Vigtighed, er, at de christelige Gudshuse kom til at indtage samme Stilling som de gamle, og blev saa at sige disses Arvinger. De ældste christelige Kirker vare byggede enten af Træ — som St. Albani Kirken i Odense dengang Knud den Hellige der fandt sin Død — eller af Rør og Leer -- jfr. Sagnet om St. Thøgers Kirke i Vestervig, om Finnesløvlille-Kirke; de vare altsaa af en meget skrøbelig og forgjængelig Art, og maatte især under saa urolige Tider hyppig være udsatte for Overlast, hvorfor de idelig maatte istandsættes og indvies paany. Disse hyppige Kirkevielser vare en betydelig Indtægt for Bisperne, som skulde foretage dem, men derved bleve de ofte til Besvær for Sognets Beboere, og begge vore gamle Kirkelove, den skaanske saavelsom den sjællandske, indeholde Bestemmelser desangaaende. „Naar en Kirke vorder viet, skal den ikke atter vies, medmindre en Alter-Steen vorder løs, eller et Alterhjørne brister, end ikke skjøndt Kirken bliver istandsat, medmindre den vorder saa meget fordærvet, at Guds Ret ikke taaler, at den maa forblive uviet. Men hvis den skal vies, da skulle Bønder føde Biskoppen tre Nætter, give hans Kapellan en Halvmark, og Bursvend en Ore; Helligdom maa Biskoppen selv lægge til“ (Skaanske Kirkelov § 2). At man iøvrigt lagde overordentlig stor Vægt paa denne Indvielse af Bygningen ligger i hele Tidens Tankegang, og derfor var Kirkens Vielses-Dag en Fest for det Sogn, der hørte til Kirken, som næsten regnedes lige med de store Høitider.

I nøie Forbindelse med det der her er sagt, staaer Spørgsmaalet, naar Sognedelingen vel er bleven til, om den er af christelig Oprindelse, eller om den er ældre, thi kun i sidste Tilfælde har det der her er sagt om Overgangen fra de hedenske til de christelige Gudshuse sin Betydning. Sædvanlig antager man det for en given Sag, at det er den kirkelige Organisation, der har skabt Sognedelingen, men ved nærmere Overveielse vil denne Formening neppe holde Stik. Der er i alt hvad vi kjender fra den ældste christne Tid end ikke mindste Spor, mindste Hentydning til at en saadan Deling er foregaaet, der dog paa mange Maader maatte gribe stærkt ind i Folkelivet. Og paa den anden Side i vore gamle Provindslove forefinde vi Sognedelingen ikke som noget nyt, noget senere indkommet, men saaledes indvævet i Folkelivets Skikke og Vedtægter, at den maa antages for ældgammel. Uden det vilde den heller neppe have beholdt den Fasthed, ja den Seighed, som den unegtelig har; der er vistnok foretaget Omordninger i saa Henseende, men i Almindelighed gjælder det, at de Kirkesogne, vi fra den ældste Tid leilighedsviis finde nævnede, kunne vi endnu paavise. Selve Ordet „Sogn“ er rundet af hedensk folkelig Rod; det kommer af „at søge“ sökja, hvorfor Benævnelsen „Thingsogn“ forekommer ved Siden af „Kirkesogn“; den kirkelige Sprogbrug i Almindelighed holdt sig andenstedsTil det græske Ord παροικια for derefter at danne Udtryk for den mindste kirkelige Deling (Pfarre, parish o. fl.). — Det var jo gjennem de Mægtige i Landet, at Christendommen først vandt Indgang her, altsaa gjennem dem, der forestod Hoverne; naar nu de vare vundne, saa maatte det gamle Afgudsblot vige for den christelige Gudstjeneste, og vare Folk, der hørte til det „Sogn“, ikke tilfredse dermed, saa holdt de sig borte

fra de festlige Sammenkomster og blotede i deres Huse til de gamle Guder. Hedenske og christelige Gudshuse med fuldstændig offentlig Gudsdyrkelse have neppe bestaaet ved Siden af hinanden her i Landet; idetmindste har det kun været en kort Tid og paa enkelte Steder; det gjaldt for de christne Præster om at komme til at forestaae Gudstjenesten i det almindelige Forsamlingshuus, og lykkedes det, saa vare Hedningerne alene henviste til deres huuslige Andagt, medens de holdt sig borte fra de almindelige Sammenkomster, ligesom omvendt de Christne, naar de maatte ligge under, og det synes i Reglen heller ikke at være bleven dem formeent.

Dette Forhold er af Vigtighed for at forstaae, hvorledes Kirkerne allerede meget tidlig kunde være i Besiddelse af temmelig betydeligt Jordtilliggende. Vistnok var Gavmildheden mod gudelige Stiftelser stor, men denne Gavmildhed vilde dog neppe være istand til at forklare, hvorledes der kunde være samlet saameget som Kirkernes Eiendom, paa samme Tid som de tjenstgjørende Geistlige endnu i det Hele vare knapt aflagte, dersom man ikke tør antage det for en Arv fra de hedenske Hover. I alle vore gamle Love træde Kirkerne frem som juridisk selvstændige Personer, som have deres Eiendom; der tales om „Kirkegaard“, „Kirkeager“, „Kirkeeng“, „Kirkeskove“, foruden hvad der i Gaver og Kostbarheder var skjænket dem — „det som er Gud til Hænde viet“ — og al denne Kirkens Eiendom — „Guds Huus's Egen“ — var fredlyst (Skaanske Kirkelov § 4—7). Om egentlige Præstegaarde er der ikke Tale i den ældste Tid, men Præsterne boede enten paa deres egen Jord eller „de havde Bo paa Kirkejord“ (Jydske Lov 3, 10), saa at altsaa en Gaard, der tilhørte Kirken, var overladt Præsten til Beboelse, rimeligviis Begyndelsen til de senere Præste-

gaarde. Overhovedet er Kirken det, hvorom Sognet samler sig, og Præsten er kun den, der forretter Tjenesten i Kirken, hvorfor ogsaa det, at et Kald bliver ledigt, udtrykkes ved, at „Kirken vorder løs“ (Skaanske Kirkelov § 3). Den værgeløse Kirke maatte have en Formynder. Det var som bekjendt det Synspunkt, hvorunder den verdslige Øvrighed gjerne betragtede sin Stilling til Kirken, fra den Stund, da den traadte i et venligt Forhold til den, at den var „Bisskop med Hensyn til det Ydre“, at den var „Kirkens verdslige Arm“, „dens Forsvarer“, og denne Betragtning gjennemførtes i det Enkelte, saa at hver Kirkebygning havde sin Beskytter, der havde Kirken „udi Forsvar“. Hvorledes det har været her, kan ikke siges med Bestemthed. Baade skaanske og sjællanske Kirkelov indeholde Bestemmelser, der skulde værne om Kirkens Eiendomsret, saa at den, der pløier af Kirkeager eller slaaer af Kirkeeng, skal straffes for sin Forseelse, men det siges ikke hvo der skal paatale Kirkens Ret. I Jydske Lov nævnes Kirkeværger, men dog skulde de ikke ene handle i Kirkens Sag: „om Jord er i Kirkens Hævd, skulle Kirkeværger og andre de bedste Sognemænd, saa at de ere Tolv, sværge hende Jorden enten til eller fra“ (Jydske Lov 1, 44).

Kirken med alt hvad der hørte den til var fredlyst, og enhver Udaad, som blev begaaet der, var paa Grund af Stedet Helligbrøde, selv om den end ikke øvedes i Helligtiderne. Men kunde ogsaa deri see en Eftervirkning og Overførelse af den Ærefrygt, Hedningerne viste mod Hovet, paa den christelige Kirke, og det vistnok tildeels med Rette, men i vore gamle Love forklares dog denne Kirkens Fredhellighed paa en anden Maade. „Kirken skal hver christen Mands Hjem-Huus være, — hedder det i Eriks sjællandske Lov 2, 8 (jfr. Jydske Lov 1, 38) — og

hvilken Mand der vorder dræben i, da gange det alt ad samme Lov som han vaar dræben hjemme i sin egen Gaard". Iøvrigt var der vistnok indenfor Kirkens Grund og Enemærker Forskjel paa Stedets Hellighed, ligesom der var Forskjel indenfor Helligtiderne, om det var „fuldt Helg" eller ikke. Alteret og Choret vare vistnok de helligste Steder, og efterhaanden som man fjærnede sig derfra tabte sig Stedets Hellighed. Rimeligviis var der ogsaa i den Henseende Forskjel imellem Kirkerne; Domkirkerne og de mere anseelige Kirker stode vistnok i Hellighed over de almindelige Sognekirker, ligesom de reent private Capeller atter stode under disse; men noget sikkert finde vi ikke derom i vore gamle Love.

Vi have hidtil talt ganske i Almindelighed om Sognekirker, men derved maa dog bemærkes, at der i de norske Christenretter hyppig skjælnes mellem tre Klasser af Kirker: Fylkeskirker, Herredskirker og Høgendeskirker — og denne Forskjel har man lagt megen Vægt paa, forbi man deri har seet et Vink om, hvorledes Landet efterhaanden var bleven forsynet med Kirker, først een i hver Fylke, siden een i hver Herred, hvortil saa senere kom de saakaldte „Høgendes-Kirker" eller Beqvemmeligheds-Kirker, enten som Annexkirker, hvor det gjordes fornødent, eller som private Kapeller*). Saaledes har man villet bruge disse forskjellige Benævnelser, og deraf da gjort en tilsvarende Anvendelse paa vore danske Forhold; men om Beføielsen dertil, kan der dog reises mange Tvivl. Selve Benævnelserne, skjøndt de hyppig bruges, ere ikke ganske stadige og faste indenfor Norges Grændser; de vexle indenfor de forskjellige Landsdele, saa at stundum Benævnelsen „Hovedkirker" bru-

*) Keyser, Den norske Kirkes Historie. I. S. 172—74.

ges istedenfor Fylkes- eller Herredskirker, medens derimod Høgendes-Kirker, som man maatte ansee for de yngste og, om jeg saa maa sige, for de tilfældigste, nævnes i alle de ældste Christenretter og som hjemmehørende i alle Landsdele. Her i Riget er der hverken i den ældste eller gjennem de følgende Tider noget Spor til en saadan Forskjel; i vore gamle Love tales kun om „Kirker“ og „Kirkemænd“ (det vil sige „Sognefolk“), og man maa derfor antage, at de alle stode i et ligeligt Forhold. Den Forskjel, som man senere ofte bliver vaer, at Domkirker og Klosterkirker indtoge en anden Stilling end de almindelige Sognekirker, ligesom paa den anden Side de private Kapeller, opførte enten til en eller anden Helgens Ære eller til en eller anden Rigmands Beqvemmelighed — den Forskjel er vistnok ogsaa meget gammel, men den er af en anden Art end hiin, da den ikke saaledes som hiin knytter sig til de oprindelig hedenske Forhold.

Vi gaae nu fra Sognekirker og Sognedelingen over til at tale om den største kirkelige Deling, nemlig den i Biskopsstifter, fordi det er disse tvende, der træde tydeligst og skarpest frem. Ordet „Stift“ eller „Stict“ er just ikke nogen gammel Benævnelse; det brugtes i den senere Tid ikke blot om det biskoppelige Stift, men ogsaa om andre større kirkelige Stiftelser; saaledes var de større klosterlige Foreninger, Abbedierne, „klosterlige Stifter“. „Biskopsdom“ er i Jydske Lov (3, 8; 20) den Benævnelse, der bruges om den Landsdeel, der er underlagt en Biskops Styrelse. At ogsaa denne Stiftsdeling her som andensteds i Almindelighed havde sin Rod i ældre oprindeligt hedenske Forhold, er idetmindste høist rimeligt. „Landet“ er den ældgamle folkelige Benævnelse for Stiftet, (man sammenligne Jydske Lov 2, 110: „er han inden Rige og dog uden

Lands" ..., hvor altsaa Riget og Landet sættes i bestemt Modsætning til hinanden); deraf „Landemode", et Møde for hele Landet, d. v. s. Stiftet, hvormed man kan sammenholde Benævnelser for de verdslige Forhold som „Lands-thing", „Landsdommer".*) Undtagelserne tjene netop til at stadfæste den almindelige Regel. Nørre-Jylland udgjorde saaledes et Land for sig, men det fandt man for stort til at udgjøre et Biskopsdom; derfor blev der i Kong Svend Estridsens Tid foretaget en Deling, hvorved Landet udsondredes i fire Biskopsdømmer. Skaane udgjorde i Forening med Halland og Bleking ligeledes et Land for sig; ogsaa det fandt man for stort, og vilde foretage en Deling, men den holdt sig ikke, saa Landet atter blev samlet som eet Biskopsdom. Naar vi nu i de andre Stifter, Sønder-Jylland, Fyen og Sjælland slet ikke høre Tale om nogen Deling, saa ligger Grunden hertil neppe i vore mangelfulde Efterretninger, men deri, at hvert Land kom til at udgjøre et Biskopsdom for sig. — At ogsaa Landets mindre Deling i Sysler blev medoptaget i den kirkelige Organisation som Provstier, er der nok Spor til, men bestemt kunne de dog først paaviíes fra den Tid, da Kirke-Organisationen var fuldstændig gjennemført, altsaa først med det tolvte Aarhundrede.

Medens saaledes den hele Kirke-Ordning kunde slutte sig til, hvad der allerede forefandtes i de tidligere Forhold, saa var derimod selve de geistlige Personers Stilling som en særegen Stand noget nyt, som derfor ogsaa havde Vanskelighed ved at skaffe sig Anerkjendelse. Tidligere var

*) Det kan derved bemærkes, at „Land" i Betydning af „Provinds", „Stift" endnu forekommer i Christian V's Danske Lov 6—13—13 og 3—14—1.

den religiøse Værdighed uadskillelig forbunden med den verdslige, og der kunde derfor ikke være Tale om nogen særegen geistlig Stand; men nu da disse Værdigheder ved Christendommen adskiltes, og det geistlige Embede traadte selvstændigt frem, saa maatte der først sikkres denne nye Stand en Stilling i den christelige Statsordning, og Begyndelsen dertil skete ved Knud den Helliges Love. Den almindelige Mening tillagde imidlertid tidlig de geistlige Personer en vis Ukrænkelighed, og Mishandling af viede Mænd belagdes med strængere Bøder end om det samme øvedes mod andre Mænd (Skaanske Kirkelov § 11. 13. Jydske Lov 2, 86). Man har deri villet see Begyndelsen til den geistlige Anmasselse, men derved maa dog erindres, at lærde Mænd vare de eneste i hine Tider, der traadte offentlig frem og færdedes uden Vaaben; de havde for Embedets Skyld givet Afkald paa det naturlige Værge, og derfor maatte Embedet værge for dem. Overhoved betragtedes „lærde Mænd og Klostermænd" som undtagne fra de almindelige menneskelige Forhold, løste fra Slægtskabets Baand ligesom fra Borgeres sædvanlige Rettigheder og Forpligtelser. Paa en Maade var det nok en Udmærkelse, men det viste sig egentlig først senere, og i den ældste Tid synes det snarere at have forringet Præsternes Anseelse. Det er vistnok ikke tilfældigt, at de i Lovene gjerne nævnes sammen med saadanne, der af andre Grunde ikke nød den fulde Borgerret. „Lærde Mænd og Qvinder, de bøde ei og tage ei Bod, hvor nær som de ere i Byrd, fordi at de mue hævne paa ingen Mand og ingen Mand paa dem" — hedder det i Jydske Lov 2, 26 — og rigtignok føies der strax andre Bestemmelser til, der ikke ret stemme hermed, men det er udentvivl senere Tilsætninger, medens hiint Ord netop udtaler den oprindelige Betragtning, at lærde Mænd

var fuldkommen undtagne de almindelige Retsforhold; „de mue hævne paa ingen Mand og ingen Mand paa dem".*) Hermed stemmer det ganske, naar det hedder i Eriks sjæll. Lov 2, 11, at Bod for et Drab skulde den Ældste blandt den Dræbtes Slægtninge tage, naar han „ikke er Lærd, ikke Klostermand og ikke Flædføring". Flædføring kaldtes nemlig den, der med Opgivelse af egen Eiendom og borgerlige Rettigheder, gav sig under Andres Værgemaal, og med saadanne kom altsaa lærde Mænd og Klostermænd til at staae paa lige Trin. Dog var der atter i den Henseende Forskjel mellem disse sidste, fordi de egentlige Geistlige „lærde Mænd og Klerke" nok kunde have egen Eiendom, og derfor nok kunde være Borgen i Pengesager, medens Klostermænd ikke kunde det med Undtagelse af Klosterets Abbed, som var den eneste, der havde Eiendom. „Lærde Mænd, Klostermænd, Kvinder og de, der ikke ere komne til lovlig Alder, det er 18 Vintre, — hedder det i Jydske Lov 2, 65 — de maa ei være Borge for de Mænd, der enten skulle miste Liv eller Lemmer. Men Klerke og Enker, hvis hiin vil, der Borge skal tage, maae vorde Borge for Penge, fordi de have eget at gjælde af; men Møer og Børn eller nogen Mands Huusfru eller Klostermænd, uden Abbeden ene, maae ei vorde Borge for Penge og ei for andet, fordi at Ingen, der ei har eget, maa noget afhænde". Egne Gaarde ved Kirkerne havde Præsterne dengang, som tidligere omtalt, endnu ikke, men en Hest maatte Præsten dog have, naar Sognet var saa stort at der var flere Byer i Sognet, for at kunne besørge sin Tjeneste; den skulde have Græsning paa Byens Vænge, og i den Henseende

*) Jfr. J. C. Larsens Samlede Skrifter. 1858. Første Afdeling. I. S. 60.

havde Præsten nogen Forret. „Tilstede Bymændene — hedder det i Eriks sjæll. Lov 2, 71 — Nogen at sætte sin Hest paa hans Eget i Vænget, da skal Præsten være blandt de Første, naar Præsten har flere Byer i Sognet end een; thi dersom Præsten behøver det til Christendommens Tarv, da er det rettest, at man helst gjør det, hvorved Guds Villie fremmes“. — Præsten skulde leve for at gjøre sin Tjeneste Fyldest; derfor skulde han holdes udenfor alle verdslige Handeler, og derfor var han ogsaa fritaget for den Forpligtelse, der ellers paalaae alle frie Mænd, nemlig at drage i Leding paa Kongens Opbud. Jydske Lov 3, 1 siger: „Udbydes der Leding, da skal Enhver af dem, som ere i Havnelaget, fare sit Aar uden Paamindelse, med Undtagelse af Mandsfolk, der ere saa gamle og saa unge, at de ikke ere føre at fare, Kvinder og lærde Mænd“. Præster vare altsaa fritagne for at fare i Leding, saavelsom Bisperne, men derimod skulde „Biskoppens Mænd, hvad enten de have een Gaard eller flere, ligesaavel som Kongens, være skyldige at have fuld Vaaben og fare i Leding paa deres egen Kost“ (Jydske Lov 3, 7), og heller ikke gjaldt denne Fritagelse de Fæstebønder, der boede paa geistligt Jordegods: „Landbo, i hvis de saa er, Bispops, Præsts, Klostres, Kirkers, Bønders eller Herremænds, skulle holde Leding og Landeværn, naar de ikke ere frelsgivne eller undtagne ved Privilegier“, (Jydske Lov 3, 11). Derimod havde Klostrene større Frihed i den Henseende, saa at de ikke svarede Landeværn af deres Jord, og denne Frihed udstrakte sig ogsaa til „de Præster, der renligt ville leve“, at de vare fritagne for at holde Landeværn af deres Gaard, medens det altsaa ikke gjaldt de gifte Præster (Jydske Lov 3, 10; 11). — Der er i disse Lovbestemmelser en Henviisning til Privilegierne eller de særskilte Bevillinger, der

af Kongerne tilstodes geistlige Stiftelser og Embeder, og saadanne møde vi hyppig fra det tolvte Aarhundrede af, men heller ikke tidligere end Knud den Helliges Tid; dette viser altsaa, at vi med disse Lovbestemmelser ere komne ud over det ældste Tidsrum.

Præsternes Indkomster i den ældste Tid vare ikke betydelige, hvad der vistnok bidrog meget til, at deres Anseelse heller ikke var stor. Dette er tidligere omtalt som en almindelig Klage, saavel det at Præsterne ikke nøde den tilbørlige Agtelse (man sammenligne Gregor VII's Brev til Harald Hein s. ovenf. S. 192), som ogsaa det, at de vare fattige, og manglede det Fornødne til deres Underhold (s. ovenf. S. 173). De vare alene henviste til Almuens frivillige Ydelser, Redsler, og skjøndt de lode sig dyrt betale for alle kirkelige Forretninger, saa savnede de dog den faste Tiende-Afgift. Almuen var heller ikke uvillig til at yde. „Man vilde, efter Adams Vidnesbyrd, neppe holde den for en Christen, der ikke hver Dag bragte Præsten sit Offer, naar han havde hørt Messen“. Men desuagtet følte Almuen sig besværet over, at der ved alle Leiligheder skulde punges ud, og klagede meget over Præsters og Biskoppers Pengebegjærlighed. Derfor blev Indførelsen af den faste Tiende-Afgift saa stærkt anbefalet som det bedste Middel til at raade Bod paa disse Misligheder; men det varede længe, førend det kunde iværksættes, og det skete vistnok først lidt efter lidt og ikke i alle Stifter paa eengang. Ganske frivillige have dog heller neppe tidligere de kirkelige Ydelser været; idetmindste seer vi, at de i England paa Knud den Riges Tid bleve opkrævede som en anden borgerlig Skat paa bestemte Tider af Aaret, og det er rimeligt nok at det samme snart ogsaa blev Tilfældet her i Landet. De Ydelser her nævnes i Kong Knuds Love (see ovenf. S. 136)

omtales ogsaa ofte fra en senere Tid her i Landet, nemlig: Plovkorn, Peders-Penge, Kirkeskat, Lysepenge og Sjælegave; ikkun hvad Qvægtiende og Korntiende angaaer bliver det tvivlsomt om de ydedes allerede i den ældste Tid, da den egentlige Tiendeafgift jo først senere blev indført, men usandsynligt er det ikke, at Qvægtiende ikke regnedes med til den egentlige Tiende, og at der ved den Tiende i Korn, der betaltes Allehelgensdag, nærmest skal tænkes paa den Afgift, der ogsaa senere ydedes her i Landet idetmindste i enkelte Stifter, nemlig Helmessemad. — Den betydeligste Indtægtskilde for Kirke og Geistlighed i det Hele, men som maaskee ikke saameget kom de egentlige Præster tilgode, var Sjælegaven. At det maatte være meget betydeligt, hvad Døende paa deres Sotteseng, skjænkede til Kirken for deres Sjæles Salighed, kan man see deraf, at næsten alle vore gamle Love maatte sætte en Grændse for denne fromme Gavmildhed til Fordeel for den Døendes retmæssige Arvinger. „Naar en Mand ligger paa Dødsdagen og giver Gud sin Eiendom, da maa han give sin halve Hovedlod og ikke mere i Sot .... men hvis en karsk Mand vil give sig ind, da maa han fare med sin hele Hovedlod". Saaledes hedder det i Skaanske Kirkelov § 9; man sammenligne Sjæll. Kirkelov § 8; Skaanske Lov 2, 10; Andr. Sunonis lex Scaniæ 2, 2; Valdemars Sjæll. Lov 1, 5—6; Eriks Sjæll. Lov 1, 32; i Jydske Lov mangler en Bestemmelse herom. Det var især Klostrene, hvem denne fromme Gavmildhed kom tilgode, og derfor nævnes disse altid først, ja det er dem, som Talen egentlig er om, og kun leilighedsviis nævnes Gaver til Kirke, Biskop og Præst med. Det er derfor rimeligt nok, at denne religiøse Iver, der ytrede sig i Sjælegaver, især tilhører Overgangstiden mellem dette og det følgende Tidsrum, indtil man fandt det

fornødent, ved Lov at sætte en Grændse derfor. I den ældste Tid spore vi den ikke i nogen særdeles Grad; senere er den kjendelig nok, men der er den dog bunden til bestemte Grændser; det er derfor rimeligt, at den yttrede sig stærkest i den Tid, da alle de store Klostere bleve til, da i det Hele Kirken antog en anden Stilling.

Angaaende Retten til at vælge Præst indeholder Kirkeloven følgende ret mærkelige Bestemmelse: „Naar en Kirke vorder løs, da skulle Bønder (Kirkemænd) med Biskops Villie Præst tilvælge. Træffer det sig, at en Præst forurетter en Bonde, da bøde han for sin Brøde, og nyde sin Kirke. Bønder maae ei Præst vrage, og ei maa han uden deres Villie skilles ved den" (Skaanske og Sjæll. Kirkelov § 3). Hvad man sædvanlig her lægger Vægt paa, er det, at Bønderne, Kirkemændene, her betinge sig en Stemme med ved Præstevalget, og utvivlsomt er det, at gjennem hele den følgende Tid, lige hen til Reformationen og længe derefter, havde Menigheden, den menige Almue (plebs, populus, parochiani) en Stemme ved Præstevalget, idetmindste forsaavidt at den Valgte skulde have Sognemændenes Samtykke, før han kom til at nyde sin Kirke. Derimod kan det være tvivlsomt, om det er rigtigt at lægge Hovedvægten derpaa i hiin Lovbestemmelse. Foruden om Præstevalget, tales der i denne om, at en Præst, fordi han har forseet sig mod en Bonde, derfor ikke strax skal jages fra sin Kirke; han skal bøde for sine Gjerninger, men forresten blive i sit Embede, „nyde sin Kirke"; overhoved maae Bønderne ikke paa egen Haand jage Præsten bort, saalidt som han paa egen Haand maa forlade den; han er bunden til sin Kirke. Grundtanken i disse Bestemmelser er altsaa den, at sikkre Præsten for Sognefolkenes vilkaarlige Behandling som den der har en høiere Bemyndigelse til

sit Embede; skulde da ikke det samme gjælde den første Bestemmelse om Præstevalget? Dette kan skee, naar vi ikke saameget lægge Vægt derpaa, at Kirkemændene skulle Præst tilvælge, naar en Kirke vorder løs, som derpaa, at Valget skal skee med Biskops Villie. Paa den Maade bliver der fuld Sammenhæng i Lovens Bestemmelse. Kirkemændene maae ikke paa egen Haand vælge sig en Præst, men det skal skee med Bisskoppens Villie, og denne bisskoppelige Bekræftelse hæver atter Præsten over Bøndernes Vilkaarlighed, saa at han ikke kan skilles fra sin Kirke uden efter Bisskoppens Kjendelse. Den ældre Tilstand bliver altsaa denne, at Kirkemændene kunde paa egen Haand tage en Præst til at besørge Tjenesten i deres Kirke; men naar han kom i Strid med en af Bønderne, eller naar alle Bønderne vilde, kunde de atter jage ham bort, ligesom han paa sin Side havde for Skik at forlade Kirken igjen efter eget Tykke, maaskee naar han fandt Tjenesten i en anden Kirke mere lønnende. Dette stemmer godt med, hvad vi ellers høre, at Præsternes Anseelse i den ældste Tid kun var ringe, og det stemmer godt med hvad Knud den Hellige tilsigtede ved sine Love, naar Saxe siger: „han vilde lægge Anseelse til den (geistlige) Værdighed, og vilde med Hensyn til Præsterne at de skulde staae eet Trin høiere end Privatmænd“ (qvamobrem dignitati pondus adjecit, decusqve privato fastigio excelsius eorum respectui inesse voluit) *). Hvad Kong Knud vilde, var altsaa det samme som hiin Lovbestemmelse tilsigtede, nemlig at bringe Præsterne ud af Privatmænds vilkaarlige Behandling.

Bisskoppens Stilling var vistnok heeltigjennem væ-

---

*) Saxo ed. Müller I. p. 575.

sentlig forskjellig fra Præstens. Han tilhørte efter det almindelige Omdømme Herrestanden endog længe før Knud den Helliges Love udtrykkelig sikkrede ham en saadan Stilling. Biskoppens hele Embedsforhold var mere ordnet i Lighed med Kongens. Ligesom Kongen skulde han reise om i Landet og holde Thing med Bønderne; han havde sin Ombudsmand, der skulde indstævne Sagen for Biskoppens Ret, sine Nævninger, der skulde fælde Kjendelsen. Forunderligt nok ere Biskopper og Præster de geistlige Værdigheder vore gamle Love ene kjende, eller dog væsentligst handle om. I Biskoppens Omgivelse nævnes hans „Kapellan" foruden hans „Buursvend", der dog neppe var nogen geistlig Person (Skaanske og Sjæll. Kirkelov § 2); paa samme Maade havde Kongen sin Kapellan eller stundum flere, der vel ikke nævnes i Lovene, men ellers leilighedsvis. Den almindelige Benævnelse i Lovene for Geistligheden er „lærde Mænd", og den indbefattede, efter Jydske Lov, 1, 31, „Præster, Diaconer og Subdiakoner", men det er ogsaa det eneste Sted, hvor disse sidste nævnes. Klostere og deres Forstandere, Abbeder, nævnes hyppig i Lovene, men derimod aldrig Domkapitlerne med de geistlige Værdigheder, de indesluttede, Domprovst (præpositus), Dekan (decanus) og Ærkedegn (archidiaconus). Dog er det sikkert, at disse Stiftelser bestod, dengang Lovene affattedes, i anerkjendt Virksomhed i alle Stifter, og der er ingen Tvivl om, at Begyndelsen til dem allerede forefandtes i den ældste Tid i det Convent af tjenstgjørende Geistlige, der samledes ved Biskopskirken. Naar de desuagtet aldrig nævnes, saa ligger Grunden udentvivl deri, at Biskoppen og Præsten vare de Geistlige, Almuen alene kom i Berøring med; Diakonen og Subdiakonen vare kun Præstens Hjælpere; Domkapitlets Prælater og Kanniker vare Biskoppens Raad

og havde kun deres Myndighed som hans Fuldmægtige. Uagtet derfor den clericale Trinfølge vistnok allerede tidlig, ogsaa bestod her i Landet, saa var det noget Almuen mærkede lidet til, eller dog ikke bekymrede sig meget om. At Biskoppen atter havde sine Foresatte, var ogsaa et Forhold, som heller ikke berørte Almuen. Paven i Rom stod for den i et vist phantastisk Lys, som hele Christenhedens Overhoved, men iøvrigt havde den kun med ham at gjøre, forsaavidt den ogsaa skulde svare ham sit Offer i Peters-Penge.

Biskoppens Virksomhed i Stiftet knyttede sig væsentligt til hans Retterthing, der havde saa stor Betydning for den hele kirkelige Ordning fra den ældste Tid. Jevnlig skulde Biskopperne fare om i deres Biskopsdom, og da holde Thing med Bønderne, for at afgjøre alle de Forseelser, hvormed man havde forsyndet sig imod Gud og den hellige Kirke. Det var denne geistlige Rettergang, der i den senere Tid fortsatte sig, som det aabenbare Skriftemaal, men som fra den ældste Tid var meget fuldstændig udviklet, ja deri bestod efter hiin Tids Betragtning al Christendom „at bøie sig for Christendommens Lov", og det var derigjennem Enkeltmand kom til at føle den kirkelige Myndighed. Den Ærefrygt, Visperne gjorde Krav paa, som Ihændehavere og Fortolkere af Christendommens Lov, udstrakte sig ogsaa til de bispelige Domstole; at rette med Kirken var at rette med Gud, og derfor brugtes Benævnelsen „Guds Ret" ligefrem om de kirkelige Kjendelser. — „Vorder Kirke saa meget spildt, at „Guds Ret" ikke taaler den bliver uviet" (Skaanske Kirkelov § 2); „Hvad Mand bryder med Vaade og ei med Villie, det skal han ei bøde for ved „Guds Ret" (Skaanske Kirkelov § 19; Sjæll. Kirkelov har her „Biskops Ret"); „Skiller Mand sig levende ved Fruen for

„Guds Ret", da tage hver halvt Bo" (Valdemars Sjæll. Lov I Cap. 3); „uden naar Ægtefolk skilles ad for „Christendoms Lov" (Jydske Lov 1, 5). I alle disse Forbindelser kan der ved „Guds Ret" eller „Christendommens Lov" ikke tænkes paa andet end den kirkelige Domstol, Biskoppens Ret. — De Sager, som her skulde afgjøres, vare altsaa alle Forsyndelser mod Kirken og dens Love, fornemmelig „Helligbrøde", der væsentlig bestod i Krænkelse af Helligtiderne. Saalænge Helg'en varede, vare alle Trætter og Slagsmaal, ikke at tale om voldeligt Overfald eller Drab, hjemfaldne Kirkens Straf, og naar det var „fuldt Helg" tillige alt Arbeide („For Hellig-Dags Arbeide (hællægh dags yrknæth) mue Mænd ei sigtes, uden de Dage da Præsten byder fuldt Helg"; Jydske Lov 2, 83). Derfor var det af stor Vigtighed, at Alle bleve nøie underrettede om, naar det var Helg, om det var Fastehelg eller andet Helg, om det var fuldt Helg eller halvt, for at kunne rette sig derefter. Efter de norske Christenretter skulde Præsten „skjære Kors" for de hellige Dage og Fastedage, og disse Kors skulde som et Thingbud gaae Sognet rundt „til hvert Huus, hvor Røg ryger"; er nogen forsømmelig i saa Henseende, hvorved der bliver „Korsfald", saa skal derfor bødes „Korsvide"*). I vore gamle Love behandles Sagen ikke saa omstændelig; der hedder det kun, at Præsten skal „lyse til Helg", rimeligviis ved Kirkestevne. — De Brud, der saaledes skulde paatales for Guds Ret, maatte dog være vitterlige og aabenbare, øvede med Overlæg og af Mænd, der vare naaede Myndigheds-Alderen. „Hvad som Mand bryder med Vaade og ei med Villie, det bødes ikke for Guds Ret; Helligbrøde maae ikke søges paa yngre Mænd

*) Norges gamle Love. I. S. 11. 137.

end femten Vintre gammel" (Skaanske Kirkelov § 15. 16. Jydske Lov 2, 49. 50.) Foruden Brud paa Helligtiderne var der dog ogsaa andre Forseelser, som skulde paatales for den samme Ret. „Om Brud vorder gjort i Kirke eller i Kirkegaard, i Kirke-Ran, eller i Slægtskabsbrud, i Mishandling af viede Mænd eller Manddrab, det skal bødes, enddog det ikke er gjort i Helg" (Skaanske og Sjæll. Kirkelov § 13). Her nævnes altsaa først saadanne Forbrydelser, som paa Grund af Stedet, hvor de øvedes, særlig henhørte under Kirkens Paatale, naar de nemlig øvedes paa viede Steder, og af samme Aarsag nævnes Mishandling af viede Mænd. Hvad der skal forstaaes ved Slægtskabs-Brud (kynzimis brut) forklares nøiere i Jydske Lov 2, 82: Naar en Mand mishandler sin Huusfrue og sine Børn, da er det Helligbrøde, „fordi at han skal revse dem, naar de bryde, med Stav eller med Vaand og ei med Vaaben"; men naar Huusfruen sætter sig til Modværge mod sin Huusbonde, Børn mod deres Forældre, eller Sødskende slaaes indbyrdes, saa er det paa alle Timer af Aaret „Helligbrøde". Her skal altsaa Kirken vaage over, at Naturens Orden i det huuslige Liv ikke krænkes, og naar endelig „Manddrab" nævnes, saa er det for at nævne en af de groveste Forbrydelser, der krænker saavel de guddommelige som de menneskelige Love, som derfor skal udsones ikke blot for Kongens, men ogsaa for Biskoppens Ret. — At paatale alle slige Sager paalaae i ethvert Sogn Biskoppens „Ombudsmand" („officialis episcopi"). Denne var vist sædvanlig en Geistlig, der med en Art provstelig Myndighed i sit Distrikt, maaskee herredsviis, paatalte Biskoppens Ret. Maaden, hvorpaa en saadan Stævning skulde foretages, var nøie bestemt; sad den Paagjældende en saadan tre Gange gjentaget Stævning overhørig, saa skulde efter Sjællandske Kirkelov fjerde

Gang „Præsten i Skrud“ foretage Stævningen. Med Hensyn til Maaden hvorpaa Sagen saa afgjordes, synes der at have været nogen Forskjel i de forskjellige Provindser. Efter Jydske Lov skulde Ombudsmanden kjære Sagen paa det almindelige Thing og der skulde den videre Undersøgelse foretages, men saa skulde Bispens Nævninger „ikke paa Thinge men ved Kirken“ fælde den endelige Kjendelse efter den Erklæring (munbæsth Muldheld), der var afgivet paa Thinge (2, 80; 81). Her kunde altsaa Sagen paakjendes af Biskoppens Nævninger, som de dertil beskikkede Dommere (2, 78), og ingen Helligbrøde-Sag maatte her staae uafgjort Aaret om (2, 85). Anderledes var det efter Skaanske og Sjæll. Kirkelov; her skulde nok Ombudsmanden foretage Stævningen strax, og det for den Paagjældende selv i Naboernes Paahør; men saa skulde Sagen staae usaattes og uafgjort „indtil Biskop kommer i den Bygd“ (Skaanske Kirkel. § 19, Sjæll. § 12), uden at den Indretning, som fandtes i Jylland med Bispops-Nævninger i hvert Sogn til at fælde Kjendelsen, omtales her. Iøvrigt skulde dog ikke alle Sager afgjøres paa samme Maade, og derved kommer der Spor frem til, at der ogsaa har været en bispelig Overret, forskjellig fra den, der afholdtes ved Kirken i ethvert Sogn. Saaledes kunde Ægteskabssager, der ogsaa hørte under de kirkelige Domstole, ikke afgjøres i Sognet, og Enhver, der ikke vilde oppebie Bispoppens Ankomst, kunde søge Afgjørelse „længere om Land“ (Skaanske Kirkelov § 19; Sjæll. Kirkelov § 12). Ligesom i verdslig Henseende Landsthinget stod over Herredsthing, saa har der rimeligvis ogsaa været et kirkeligt Landsthing (Landemodsretten) ved Bispopskirken, og naar netop alle Ægteskabssager afvises fra Sognethinget, saa ligger deri uden Tvivl en Henvisning til den senere Tids Capitelsretter ved Domkirken.

— De Straffe, som de bispelige Domstole kunde idømme Forbryderne, vare naturligviis nærmest kirkelige Poenitentser eller Bodsøvelser, hvortil i Almindelighed regnes Faste, Bønner og Almisse; men allerede denne sidste Poenitentse maatte lægge det nær, hvad ogsaa Knud den Helliges Love efter Saxe udtrykkelig indrømmede, at der ogsaa maatte idømmes Pengebøder for Helligbrøde. Dette Sagefald tilfaldt naturligviis Bispoppen, og det maatte snart blive en væsentlig Indtægt for Bispestolene, hvorfor man tidlig var betænkt paa at sætte visse Grændser for denne Ret. „Bispops-Nævninger mue ikke forsværge om mere end om 3 Mark", hedder det i Jydske Lov 2, 79; men dog saaledes at der for den samme Sag kunde bødes flere Gange 3 Mark, hvorpaa der nævnes følgende Exempel: „Hugger en Mand en Anden i Kirke eller Kirkegaard paa en Helligdag, da bødes særlig for Kirke og Kirkegaard, og særlig for Helligbrøde, og særlig for Blodvide. Men hugger en Mand viet Mand eller Munk, saa bøde han saa meget des mere" (2, 86). I Skaanske og Sjællandske Kirkelov omtales denne Indskrænkning ikke udtrykkelig, men dog bestemmes ogsaa her enhver Pengebøde til 3 Mark. Denne Bøde skulde efter Skaanske Kirkelov i ethvert Tilfælde uvægerlig udredes som Bispoppens Ret (§ 4): „Orker den Mand, der har forbrudt sig, ikke at betale 3 Mark, saa skulle Kirkemænd fylde til, at det bliver 3 Mark"; efter Sjællandske Kirkelov (§ 4) skulde den Fattige „faste desmere". En Undtagelse herfra gjorde dog altid Trællene: „Træl maa ikke forgjøre i Helligbrøde uden sin Hud" (Skaanske Kirkelov § 18; Sjæll. Kirkelov § 11), saa at altsaa Bonden ikke kunde tilpligtes at betale for sin Træl, men denne skulde have legemlig Revselse.

Den første kirkelige Straf var Band, og den blev vistnok allerede tidlig anvendt, men dog egentlig kun mod dem, der trodsigt ringeagtede de kirkelige Poenitentser og Bispoppens Ret. Den Fremgangsmaade, der i saa Tilfælde skulde følges, beskrives saaledes: Sidder en Mand een fire Gange gjentaget lovlig Stævning overhørig, da skal Præsten „forbyde ham Tjenesten og Mænds Samfund". Dette „Forbud" var ligesom den ringere Band, og det skulde vare idetmindste eet Aar, for at prøve om han ikke vilde gaae i sig selv og forlige sig med Kirken, medmindre han i den Tid „spildte Tjeneste og Samfund for Mænd"; thi i saa Tilfælde skulde han strax sættes i Band, og hvo der havde Omgang (samuist) med ham, skulde „bøde 3 Mark og lade sig slaae af Band". Vil den Bandsatte løse sig af Band det første Aar, da bøde han Stævning og Sag og 3 Mark for Band; gaaer det paa det andet Aar, bøde han Stævning og Sag og 6 Mark for Band; gaaer det paa det tredie Aar, da bøde han Stævning og Sag og 9 Mark for Band; gaaer det paa det fjerde Aar, da bøde han Stævning og Sag og 40 Mark for Band og aldrig mere (Skaanske Kirkelov § 21; Sjæll. Kirkelov § 14). — Naar en saadan „Bandsmand" døde uden at have forligt sig med Kirken, maatte han ikke komme i viet Jord, men skulde begraves paa „ugilde Agre". Ogsaa efter den almindelige Folkemening var Omgangen med saadanne en farlig Sag, som man seer af en Folkevise om Jon Rigmorsen. Da der opkom et farligt Uveir paa Søen,

Mældte det Skipperen af stor Angest
og sagde han derfra:
Her er vist en Bandsmand inde,
medens Skibet vil ikke fremgaae.

Der blev kastet Terning om, hvem det kunde være, og Lodden traf Jon Rigmorsen, som derpaa udbrød:

Nu ere vi komne saa langt fra Land
jeg kan ikke Præsten naae,
Thi vil jeg gjøre mit Skriftemaal
vor Herre maa høre derpaa.

Jeg haver gangen paa Helsingborg
bedreven baade Hoer og Mord;
Saa mangen ærlig Bondesøn
begraven i hedensk Jord.

De hellige Kirker dem haver jeg brødt
og Kloster haver jeg brændt,
Saa mangen haver jeg stolt Jomfru
paa Hæder og Ære skjændt.

Den rige Christ i Himmerig
jeg takker her for sin Naade,
Havde jeg henfaren uden Skriftemaal
min Sjæl maatte lide stor Vaade.*)

Vi har altsaa her et Exempel, hvorledes en Bandsmand, hvad enten han var lovlig bandsat eller i Smug havde øvet Bandsgjerning, atter kunde forlige sig med Gud og den hellige Kirke, nemlig ved at skrifte sin Synd, og det Usædvanlige i Situationen er det, at han i Mangel af Præst skrifter aabenlydt for Gud.**) — Henimod Reformationen tales ofte om to Bandssøndage, nemlig den sidste

*) Peder Syvs Kjæmpeviser. III. 2.

**) Efter en enkelt Opskrift af Visen i Sv. Grundtvigs Samling, skrifter Jon Rigmorsen for Masten, der bar et Crucifix:

Vi skrifter os til vores Aare,
vor Herre stander skreven paa.

Søndag før Juul (4de Søndag i Advent) og den sidste Søndag før Paaske (Palmesøndag), hvor Præsten skulde nævne alle dem for Menigheden, der havde paadraget sig Bandsstraf. Denne Skik er udentvivl ældgammel, og naar netop de nævnte Dage bleve valgte dertil, saa er Meningen tydelig nok den, at udelukke de Paagjældende fra de store Festglæder.

Forskjellig fra Biskoppens Ret eller det aabenbare Skriftemaal, var det lønlige Skriftemaal, — Ørebigten som det stundum kaldes — der var Præstens egentlige Forretning. Oprindelsen af Ordet „Skriftemaal" er omtvistet; det er ikke først dannet her i Landet, men kommet til os fra England, hvor det hyppig brugtes allerede i de gamle Kirkelove; shrift-shire er der en Benævnelse for Kirkesogn, som det Distrikt der skulde skrifte for den samme Præst. „Skrift" er udentvivl oprindelig det Vidnesbyrd Præsten meddeelte Synderen paa, at han havde forligt sig med Gud og med Kirken; derfor er det nøiagtigste Udtryk for Handlingen, som ogsaa hyppig bruges, det „at tage Skrift for en Synd", men allerede tidlig behandledes Ordet friere, saa at man deraf dannede Udtrykkene: „skrifte", „Skriftemaal" o. desl.*) — Hvor stor Vægt man lagde paa, at Synderen bekjendte sin Brøde for Præsten, som den eneste Vei til at søge Forligelse med Gud, seer man af de nylig anførte Vers af Jon Rigmorsens Vise, og den samme Betragtning gjenfinde vi ikke blot i mangfoldige andre Folkeviser, men den gaaer saa at sige gjennem hele den ældste Christenhed. At bekjende sin Synd var den første Betingelse, og naar Præsten havde hørt Bekjendelsen, skulde han

*) Jfr. Grams Afhandling i Kjøbenhavnske Selskabs Skrifter. II. S. 85 ff.

paalægge Synderen en passende Bod. I en Vise om tvende Søstre, der dræbte Hr. Erland for at hævne deres Faders Død og deres Moders Skjændsel, hedder det til Slutning:

Saa saare de græd de Jomfruer to
Der de skulde siden til Skrifte gaae.

De finge ikke andet for Hr. Erlands Død,
End tre Fredage til Vand og Brød.

Her var altsaa Vand- og Brødsfaste paa tre Fredage deres Bod, og naar det fremhæves, at det var en meget mild Poenitentse for et Drab, saa er det rimeligviis for at lade os forstaae, at Hr. Erland fuldelig havde fortjent Døden.*) Naar Synderen saaledes gjennem det lønlige Skriftemaal havde forligt sig med Kirken, kunde han ikke mere tiltales for Bispoppens Ret, men kunde derimod nok drages til Ansvar for den samme Gjerning for det borgerlige Thing, for Kongens Ret. Dette fremhæves i begge vore gamle Kirkelove: „Det skulle alle Mænd vide, at om Mand begaaer lønlig Synd og tager Skrift derfor, førend han bliver sigtet, og han har dertil Præstes Vidne, saa er han uden Sag" (Skaanske Kirkelov § 22; Sjæll. Kirkelov § 14). Muligviis kan denne Bestemmelse være bleven misbrugt saaledes som om Skriftemaal ogsaa kunde frie for Paatale for verdslig Ret; men Meningen af Ordene er det ikke, da der i Kirkelovene kun forhandles, hvad Bispoppen kunde kræve som sin Ret.**) Denne Ordenes Mening oplyses ogsaa ved følgende Exempler. Dengang Kong Knud havde

*) Peder Syvs Kjæmpeviser. III, 7.

**) Jfr. Rosenvinge, Om det hemmelige Skriftemaals Anvendelse i Norden. 1841.

foreholdt Egil hans Brøde ved at drikke Menneskeblod, raadede han ham at forlige sig med Gud ved at tage Skrift, og føiede saa til: „om Du derved har forbrudt Dig imod vor Ret, saa ville vi eftergive Dig det“. Her er det altsaa en særegen Raadeshandling, at Kongen eftergiver sin Ret, hvad ingenlunde fulgte af Skriftemaalet (Knytlinga Saga c. 36). — Fremdeles: Kommer Horkarlen levende fra sin Ugjerning, og skrifter sig og døer „da graves han i Kirkegaard, men være dog ugild for Bonden“ (Skaanske Lov 13, 1—5). Det vil sige: har han ved Skriftemaal forligt sig med Kirken, saa faaer han en christelig Begravelse, men dermed er Bondens Ret dog uforkrænket, at søge Opreisning for det verdslige Thing. — Ved Skriftemaalet afgjorde Synderen sin Sag for Guds og Kirkens Ret; skulde deraf ikke Udtrykket „at lade sig berette“, der allerede tidlig bruges om at modtage Absolution og Nadverens Sacramente, bedst lade sig forklare? Man har villet forklare „berette“ ved „berede“, men det er aldeles vilkaarligt; Grundbegrebet ligger netop i Ordet „rette“, og Meningen udentvivl den, ved Præstens Mellemkomst at klare sin Sag for Guds Ret.

Til Slutning maae vi endnu omtale Christendommens Indflydelse paa de almindelige borgerlige Forhold, og da fornemmelig dvæle ved Ægteskabet, som ganske særlig var Gjenstand for Kirkens Opmærksomhed. Det var gjerne Iveren for at hævde Ægteskabets Reenhed, der bragte Geistligheden i Splid med de verdslige Stormænd, hvad vi ogsaa i vor Kirkehistorie have seet Exempler paa; men uagtet alle Bestræbelser for i dette Punkt at gjøre de kirkelige Anskuelser gjældende, saa havde dog her gammel Skik og Vedtægt

en Seighed og en Styrke, som det var vanskeligt at faae Bugt med. Til et ordentligt Ægteskab hørte efter gammel Skik to festlige Gilder: Fæstensøl og Bryllup. Pigen kunde ikke paa egen Haand gifte sig bort; Beileren maatte henvende sig til hendes nærmeste mandlige Slægtning for at begjære hans Samtykke, og han henvendte sig saa til Pigen for at spørge om hendes (Jydske Lov 1, 33). Gav hun sit Ja, modtog hun Fæstens Gave, og var da „guldfæstet", „fæstet med det røde Guld". Siden paafulgte Bryllup. „Avler Mand Børn i Løn med en Kone, og er hun ei gift og ei guldfæst, da er det ei Adelkone-Børn, selv om han siden faaer hende paa lovlig Maade (mæth loghum" Skaanske Lov 3, 17). Dette var gammel Vedtægt, og sædvanlig var vistnok Præsten tilstede baade ved Fæstensøl (Trolovelsen) som ved Brylluppet (Vielsen), men nødvendigt synes det ikke at have været, saa at Ægteskab ogsaa kunde være fuldkomment lovligt uden Vielse. „Hvo som haver Slegfred i Gaard med sig, og ganger hun aabenbarlig i Senge med hannem at sove, og hun haver Laas og Lukke, og søger Æde og Drikke med hannem aabenbarlig tre Vintre, hun skal være Adelkone og ret Huusfrue" (Jydske Lov 1, 27). Meningen heraf synes ene at kunne være den, at hun blev paa den Maade Adelkone uden nogen foregaaende Vielse, men derved maa dog bemærkes, at en saadan Bestemmelse ikke findes i nogen af de andre Provinds-Love. Derimod var nok allevegne ved Siden af det fuldstændige Ægteskab Slegfredforholdet borgerlig anerkjendt, og det var det, der gav Adam af Bremen Anledning til at klage over den barbariske Uskik hos Nordboerne, at ægte og uægte Børn gik lige i Arv. Slegfredbarn kunde i den ældste Tid ved Jernbyrd erklære en Mand for sin Fader og derved godtgjøre sin Arveret; „men i Tidens Løb fandt man det ubil-

ligt, at Nogen imod sin Villie kunde erklæres for Fader, hvorfor det blev bestemt, at Faderen frivillig skulde erklære ham for sin Søn" (And. Sun. lex Scaniæ p. 110). Denne Bestemmelse finde vi ogsaa i alle vore gamle Love. „Slegfredbarn skal Fader til Thinge føre og lyse, at det er hans Barn, og skjøde det saameget som han vil det give; men lyser han det i Kuld og Kjøn og skjøder det ikke, da tager det halv Lod med Adelkoneborn" (Jydske Lov 1, 21, jfr. Skaanske Lov 3, 16. 20; Eriks sjæll. Lov 1, 18; Valdemars sjæll. Lov 2, 44; paa det sidste Sted hedder det, at Bonden skal gjøre det „for Kongen eller paa Landsthing eller dog paa Herredsthing"). Var Slegfredkonen en Trælqvinde, saa maatte Barnet først erklæres frels og frit, førend det thinglystes; „haver Mand Barn med sin Huuskone (Trælqvinde), og er det ei frelsgivet og ei thinglyst, da bøde han ei mere for dets Gjerninger end for andet Træltyende" (Skaanske Lov 3, 19). Det var altsaa ved Thinglysning, at Slegfredforholdet blev et borgerligt Ægteskab, men der kunde her ikke være Tale om kirkelig Vielse. Det er overhovedet sjældent, at Vielse omtales i Lovene, men det skeer dog nogle Gange leilighedsviis (Eriks Sjæll. Lov 3, 18; Jydske Lov 1, 21). Ved Beskrivelsen af et Bryllup hedder det i en Folkevise:

De Præster stode for Brudeseng
Og sjunge som bedst kunde være,

hvorved Peder Syv anmærker: „Præsterne sjunge for Brudesengen, som endnu skal være Skik i Sverrig, og var her i min Barndom sædvanligt i Landet".*) Iøvrigt hørte Ægteskabet under Biskoppens Ret, og hvad det fornemmelig gjaldt om

*) Peder Syv, Danske Kjæmpe-Viser. IV. Nr. 95.

at paasee var, at de forbudne Grader bleve iagttagne. Fæster en Mand en Slægtning, da skal Bispoppen nedlægge „Forbud", indtil Sagen er undersøgt og Brylluppet kan finde Sted; tager han hende til Kone uden at ændse Forbuddet saa er det „Band", men hvis ikke, saa skal Slægtskabsforholdet undersøges og ved Eed stadfæstes (Skaanske Kirkelov § 10; Sjæll. Kirkelov § 9). Hvor langt man regnede Slægtskabet siges ikke udtrykkelig (Jydske Lov 2, 26 hedder det: „Hvo som ydermere er i Byrd end til fjerde Mand, han behøver ikke at bøde uden han vil"), heller ikke omtales nogensteds de aandelige Slægtskaber som Hindring for Ægteskab, men uden Tvivl har man ogsaa i den Henseende søgt at gjøre de almindelige kirkelige Vedtægter gjældende, skjøndt vistnok mindre i den ældste Tid. — Ægteskabets Opløsning ved Skilsmisse var almindelig anerkjendt, og det skulde skee ved Bispoppen for „Guds Ret". Dette omtales flere Steder: Skaanske Lov 1, 9 („skilles de [Ægtefolk] qvik for Guds Ret"); Jydske Lov 1, 5 („uden Ægtefolk [hjon] skilles ad for Christendoms Lov"); Valdemars Sjæll. Lov 1, 3 („hvis Mand skilles ved Kone for Guds Ret"). Vare Ægtefolk gamle kunde Bispoppen give dem Tilladelse til at leve adskilte (eller de ere saa gamle, at Biskop lover dem sær at være. Jydske Lov 1, 32). Som lovlig Skilsmissegrund omtales det, naar den ene af de Ægteviede hørte til Trællestanden uden den anden Parts Vidende, „da maae de vel skilles og giftes andensteds" (Eriks sjæll. Lov 3, 18). Var det ved Bispoppen og for Guds Ret at Ægteskabet skulde opløses, saa er det et Vidnesbyrd om, at dets Indgaaelse dog i Almindelighed skete ved kirkelig Vielse.

Aflæggelse af edeligt Vidnesbyrd, hvad enten det skeer for Retten eller ved anden Leilighed, staaer naturligviis i

nøieste Sammenhæng med den religiøse Tro, og derfor maatte ogsaa i den Henseende den christelige Indflydelse kjendelig vise sig, især ved de saakaldte „Gudsdomme", der havde saa stor Betydning i den ældste christne Tids Retspleie. Edeligt Vidnesbyrd kunde efter vore Love afgives enten ved Haandtag, ved at lægge Haanden paa den „hellige Bog" eller paa „Helligdomme". Det synes som der blev gjort Forskjel mellem disse tvende Maader; i eet Tilfælde hedder det, de skulde sværge „ved Haandtag og ei paa Bog" („at handtaki ok æi a bok" Skaanske Lov 14, 2); i et andet, „de skulde ikke sværge ved Helligdomme men kun paa Bog" (æi skulu the suæriæ at helæghdomme ulæn at bok, Skaanske Lov 5, 29). Ved denne Leilighed omtales altsaa „Bogen", hvorved naturligviis nærmest maa tænkes paa Bibelen, men den omtales kun som en Art Helligdom, en hellig Reliqvie, hvortil Eden var knyttet. Formen for en saadan Bog-Eed angives saaledes: „hjælpe mig Gud og den Bog, jeg holder paa" (Jydske Lov 2, 43 jfr. Skaanske Lov 5, 29). Stærkest var Eden paa selve „Helligdommene", det hellige Reliqvieskrin, og den blev rimeligviis aflagt i Kirken, hvor Helligdommene gjemtes. — Gudsdommen bestod efter vor Retspleie væsentlig i Jernbyrd, og andre Former for den omtales ikke i vore Love. Men selve Jernbyrden kunde skee paa tre forskjellige Maader: enten ved at træde paa tolv gloende Plovjern — og denne Maade synes at have været den almindeligste, — eller ved at tage et Stykke gloende Jern og kaste det i et Trug, der stod paa tolv Skridts Afstand — det saakaldte Trugs-Jern (trux jarn), det især brugtes i Tyvssager — eller ved at tage et Stykke gloende Jern, bære det ni Skridt, og da skyde det fra sig — det saakaldte Skydejern (skusz jarn). Den hele

Fremgangsmaade ved en saadan Handling finde vi udførligt beskreven, men det er dog tvivlsomt, hvorvidt vi tør anvende denne Beskrivelse heeltigjennem paa den ældste Tid.*) Hele Handlingen udkrævede 6 Ugedage i Rad, derfor maatte den ikke foretages i nogen Uge, hvor der indtraf ugentlige Helligdage. Paa de to første Dage, Mandag og Tirsdag, skulde den Anklagede holde den strængeste Faste paa Vand og Brød, iført Poenitentse-Klæder. Om Onsdagen foregik da Jernbyrden; først maatte han vadske sine Hænder og Fødder og siden ikke røre ved noget, hverken med sit Hoved, sit Haar eller sine Klæder, for at han ikke underfundigt skulde smøre noget paa Hænderne. Derpaa foregik Handlingen i Overværelse af Anklageren. Saasnart det er skeet, vikles hans Fødder i et Svøb, hvis han har traadt paa Plovjern, eller puttes hans Hænder i Handsker (taka wanlæ ofna hand), hvis han har baaret Jern, og for at han ikke ved bedrageriske Konster skal læge eller dølge Skaden, sættes et Segl derpaa. Dette Svøb skal han beholde to Dage, Torsdag og Fredag, indtil Anklageren kommer om Løverdagen; er han ikke kommen inden Middag, løses Svøbet i Overværelse af dem, som ere tilstede, og saa kjendes han enten skyldig eller uskyldig. Erklæres han for uskyldig, saa skal han betale Præsten hans Ret, erklæres han skyldig, saa skal Anklageren betale. — Der var altsaa Formaliteter nok ved en saadan Handling, og man havde ingenlunde lukket Øinene for de muelige Bedragerier, der kunde gaae i Svang; men utænkeligt er det ikke, at netop den megen Forsigtighed ogsaa kunde bruges som Skalkeskjul.

---

*) Beskrivelsen findes Andreas Sunonis, lex Scaniæ p. 171; jfr. Skaanske Lov 9, 24—26, som dog mangle i den ældste Afskrift (Thorsens Udgave S. 48—49 Anm. S. 58—59 Anm.)

Især seer det noget mistænkeligt ud, at Præsten, hvem det egentlige Tilsyn med Handlingen paalaae, skulde have sin Betaling af den Anklagede, naar han erklærede ham for uskyldig, i modsat Fald af Anklageren, da derved den Formodning lægges nær, at Kjendelsen kom til at lyde eftersom der betaltes bedst, enten fra den ene eller den anden Side.

Christendommens Indflydelse til gradeviis at omdanne Folkets tilvante Tænkeviis og Levemaade er det vanskeligt at paavise i det Enkelte, netop fordi det skete gradeviis; men dog er der et Par Punkter, vi maae henlede Opmærksomheden paa. Den Grundsætning: „at alle christne Mænd skulle Brødre være", maatte i flere Henseender bidrage til at omdanne den tilvante Betragtning af Menneskelivet og dets Forhold. Den maatte aabne Landet for fredelig Samfærdsel med alle andre christne Folk, og derved bane Veien for allehaande fremmed Indflydelse. Christendommen var jo selv en fremmed Plantning, og vistnok var det langt overveiende Fleertal af den Geistlighed, der efterhaanden havde spredt sig over hele Landet, ikke blot gjennem de første Aarhundreder men langt ned i Tiden, indvandrede Fremmede, og selv om de vare indfødte danske Mænd, havde disse dog i Udlandet modtaget deres lærde Dannelse. Hvad der i den hedenske Tid holdt Landet afsluttet, var Odelsretten, hvorved Jorden var udskiftet mellem visse Familier som deres Arvegods, uden at det var muligt for Fremmede at vinde fast Eiendom i Landet. Det var ved Kirken, at denne Odelsret blev brudt, idet den gjorde Paastand paa Retten til for sig og sine Personer, at modtage Jordegods i Sjælegave, og hvad der saaledes eengang var skjænket til Guds Huus, det havde ikke nogen Familie Forkjøbs-Ret til, men det kunde frit sælges til Alle, fordi alle christne

Mænd skulle Brødre være (Jydske Lov 1, 38). Saaledes var det gjennem Kirken og de geistlige Stiftelser, at Jorden blev en Handelsvare, og derved var der banet en Vei, ikke blot til at jævne den Kløft, der sondrede Folket fra alle Fremmede, men ogsaa den Kløft, der i Folket selv sondrede de forskjellige Stænder fra hinanden. Tidligere var ogsaa denne Kløft næsten uoverstigelig, saa at Standsforskjellen, der havde sin Rod dybt nede i Hedenskabet, næsten blev som en Kaste- eller maaskee snarere en Raceforskjel, hvor Overgangen fra den ene til den anden var yderst vanskelig. Det er især Trællenes Stand, som dette gjælder, men Forandringen i den Henseende gik kun meget langsomt. Det er tidligere omtalt (see ovenfor S. 202), at Hellig-Knud søgte ved sine Love at bane den Vei, saavel ved at skaffe Udlændinger Indfødtes Ret, som ved at gjøre det lettere for Trælle at erhverve fuld Borgerret, men i vore gamle Love findes der intet derom. „Giver Bonden sit Hjon (ɔ: sine Bryder og Trælle) Frelse, — hedder det i Eriks sjæll. Lov 3, 16 — da har han med Rette at lyse det ved Kirke, da bør det frelst at være og stande til fuld Ret som var det frels født". Frelslysningen skulde altsaa skee ved Kirkestevne, men dermed siges ikke, at den var indbefattet under Christendommens Lov, eller at Geistligheden direkte arbeidede paa en Forbedring i Trællenes Kaar. I alle vore gamle Love omtales endnu Trællestanden som et lovligt anerkjendt Forhold, men skjøndt det gik langsomt med Forandringen, saa er det dog umiskjendeligt, at man ogsaa her i Landet i den Henseende kom til at spore Virkningen af den Grundsætning: alle christne Mænd skulle Brødre være.

Andet Afsnit.

(1104—1326).

Bispevælden i stadig Tilvært, først understøttet af Kongemagten, siden i Strid med denne.

Første Stykke.

Erkebisperne Asger, Eskil, Absalon og Anders.

(1104—1223).

Det tolvte Aarhundrede, der altsaa begynder med at Danmark i Asger i Lund fik sin egen Erkebiskop, var over hele Christenheden en i mange Maader stærkt bevæget Tid. Hvad der giver Tiden sin Eiendommelighed er Korstogene eller Kampen for det hellige Land, og den Begeistring, som denne hellige Kamp vakte trindt i Christenheden, sporedes ogsaa kjendelig her i Landet, men dog saaledes at den blandede sig med en Kamp for et nærmere Formaal nemlig Kampen for Christendommens Udbredelse blandt de slaviske Folkefærd ved Østersøens sydlige Kyster. Ogsaa denne Kamp var en hellig Kamp, til Korsets Ære og Christendommens Udbredelse, og derfor kunde den efter Tidens hele Tankegang let gaae i Eet med den Kamp, den hele Christenhed førte mod de Vantroe i det hellige Land, saaledes

at den havde Krav paa at forhverve den samme aandelige Fortjenstlighed. Der ligger i denne Tankegang en haandgribelig Misforstaaelse af det, der til alle Tider er Christenhedens aandelige Opgave, at hævde Troens Reenhed mod Vantro og Fornegtelse, og den samme haandgribelige Misforstaaelse af det Aandelige viste sig ogsaa med Hensyn til Kirkens Virksomhed indadtil. Er det Kirkens Virksomhed udadtil at hævde Troen mod Vantro og Fornegtelse, da er det dens Opgave indadtil at arbeide paa Kirkens Opbyggelse og det forstod man saaledes, at det gjaldt om at bygge Kirker, store og prægtige Domkirker, rige og anseelige Klostre, der kunde vidne om Kirkens Glands og Herlighed. Korskampens Tid var tillige Kirkebygningens Tid, hvor man opførte de store Domkirker, indrettede Domkapitler, anlagde store Klostere i Stiftsstæderne og paa Landet, og en Virksomhed i den Retning havde efter Tidens Tankegang samme Fortjenstlighed som Kampen for Korset. Det er let nok at see, at der deri ligger en haandgribelig Misforstaaelse af det Aandelige, men det maa tillige erkjendes, at Tiden arbeidede mod det Maal, den havde sat sig, med en sjælden Kraft, Udholdenhed og Selvopoffrelse, og en saadan Virksomhed har altid Krav paa opmærksom Deeltagelse, fordi der i selve den haandgribelige Misforstaaelse, dog rører sig en aandelig Kraft, der vistnok ikke var en Yttring af Christendommens Aand, men affødte dog et Liv og en Virksomhed, vi menneskelig talt, ikke kunne negte vor Beundring. Derfor stod ogsaa denne Tid og dens Virksomhed for de følgende Aarhundreder indhyllet i Hellighedens Glorie, saa det var blandt de Mænd, der levede og virkede i den Tid, de følgende Aarhundreder fandt dem, de hædrede med Helgennavnet. Hellig Knud staaer som Føreren for denne Kreds af Martyrer, og det var ham, i hvem hele Tidens

Tankegang saae det ophøiede Kongemynster, hvis Gjerning det gjaldt om at fortsætte og bringe til Ende.

Opførelsen af Domkirker, Anlægget og Stiftelsen af mangfoldige Klostre er altsaa, hvad vi ofte ville komme til at omtale i Skildringen af denne Tid, og dermed ligger det Spørgsmaal nær, hvorfra fik man Midler til saa mange kostbare Anlæg? Da vi have en stor Mængde Fundations-Breve fra Klosterne, især fra den sidste Halvdeel af Aarhundredet, kunne vi ogsaa tildeels besvare Spørgsmaalet, og Besvarelsen har tillige den Interesse at føre os ind i dens Tids Forhold. Det var væsentlig fra Bisperne, disse Arbeider udgik, og dette forudsætter, at altsaa Bisperne allerede dengang havde meget betydelige Midler til Raadighed. Mærkeligt nok er det, at mellem de mange Gavebreve fra hiin Tid, er der saagodt som ikke et eneste, der handler om Gaver til Biskopperne; vi læse nok om at Kongerne undertiden i deres Strid med Biskopperne maatte til Forlig afstaae Jordegods; vi læse om den betydelige Gave, Biskop Absalon fik, dengang Kong Valdemar overlod ham Byen Kjøbenhavn med omliggende Distrikter, men det var en personlig Gave til Absalon, der først efter hans Død gik over til Biskoppen i Roeskilde. Den egentlige Fundation af Bispestolene tilhører en tidligere Tid; men det var heller ikke ene Bispestolenes Besiddelser, Biskopperne havde at raade over, de havde tillige deres private Familie-Besiddelser. Biskopperne tilhørte sædvanlig de mægtigste og rigeste Slægter, som besad meget betydeligt Odelsgods eller Arvejord (Patrimonium), meest bestaaende af Gaarde enten i een Provinds eller spredte i flere, hvad der saa ved Kjøb eller Bytte meget ofte betydelig forøgedes. Hvad Biskopperne saaledes besad som personligt Eie, anvendte de ofte til kirkelige Øiemed, ligesom vistnok meget af

det tidligere var gaaet over i Bispestolens Eie, hvorved Familien paa en Maade fik Arveret til Bispestolen*). Den mægtigste og rigeste af alle Landets Slægter var Kongeslægten, og Kongerne understøttede ofte Bisopperne i deres Bestræbelser for at fundere og berige geistlige Stiftelser, ved at stifte Præbender eller ved at anlægge Klostere af deres Arvejord (Patrimonium) og dette kunde være af en dobbelt Art, enten det, der tilhørte Slægten i det Hele, de egentlige Krongodser, eller det, der tilfaldt det enkelte Medlem af Slægten som hans Arvegods i engere Forstand**). Ogsaa blandt de andre Adelsslægter var nok enkelte saa rige og anseelige, at de paa egen Haand af deres Arvegods kunde stifte Klostere, uden Bistand enten af Konger eller Bisopper, men disse Stiftelser, af hvilke flere siden leilighedsviis ville blive omtalte, vare dog altid af ringere Omfang og Betydning. Konger og Bisper havde ogsaa andre Midler til deres Raadighed end deres Jordegods. De havde i Kraft af deres Værdighed Ret til at hæve Skatter og Afgifter, som de alsaa kunne fritage for, og det gjaldt vistnok alle disse kirkelige Stiftelser, Domkapitler og Klostere, at de besad deres Jordegods, om ikke ganske saa dog for en Deel frit for al kongelig og bispelig Tynge, og ikke det alene. Kongerne tillagde Klostrene Deel i Midsommersrenten — det vil sige Grundskatten af Byerne — i Tolden eller andre kongelige Afgifter, og Bisperne fra deres Side hvad der hørte under Bispestolens Raadighed. Det var især Kirker, og da som oftest Landsbykirker, der af

*) Man sammenligne Chron. Rip. Script. VII p. 185, hvad der der siges om Odinkar Hvides Slægt, at den endog fik pavelig Bekræftelse paa denne sin Succesionsret.

**) Jfr. Saxo ed. Müller I. p. 955 not 3.

Biskopperne eller dog med deres Minde lagdes til de geistlige Stiftelser, og det var for disse vistnok en af de allervæsentligste Indtægter. Kirkerne havde fra gammel Tid af, som før er omtalt, et ikke ubetydeligt Tilliggende af Jord, men dertil kom endnu Sognets Tiende, der var lagt til denne Kirke, og dette tilfaldt altsammen eller dog for en stor Deel det geistlige Convent, hvortil Kirken var annecteret. Forholdet var ikke altid eens, men det var vistnok bestandig Tilfældet, at den præstelige Sjælesorg for det annecterede Sogn gik over til det geistlige Convent, som da besørgede den enten ved en af Brødrene eller ved en beskikket Vicar, og oppebar derfor Præstens Lønning og dermed hans Andeel af Tienden. Meget ofte laae ogsaa Kirketienden til det geistlige Convent, imod at dette sørgede for Kirkens Vedligeholdelse og for alt hvad der hørte til Gudstjenesten, og endelig var ikke sjelden desuden Biskoppens Andeel i Tienden lagt til den klosterlige Stiftelse.

Hvad der her er sagt, forudsætter altsaa at Tiendeydelsen dengang var almindelig, og det er ogsaa Forudsætningen for alle de mange Gavebreve, vi have fra dette Aarhundrede, men dog med en vis Indskrænkning. Tiende blev ydet af Korn, af Qvæg, af Fiskerierne, af Biavlen, kort sagt af alt Erhverv, og Fordelingen deraf var noget forskjellig*), men her holde vi os til den egentlige Korntiende, som maatte være den vigtigste af dem alle. Denne blev fra først af skiftet i tre Dele, og der er hertillands ikke Spor af nogen Fiirdeling som andensteds. Den ene Part af Tienden tilfaldt Sognepræsten; den anden tilfaldt Kirken, og den blev oppebaaren af Sognefolkene selv, men stod under Biskoppens Tilsyn, og skulde anvendes til Kirkens og

*) Jfr. Biskop Vesgers Statuter for Aarhuus. Script. VI. p. 421—22.

Gudstjenestens Tarv; alle Udgifter, som dertil udkrævedes, skulde afholdes af denne Tiende, medmindre Grundforbedringer gjorde yderligere Tilskud fornødne, som naar Væggene faldt sammen eller Klokkerne revnede. Denne Tiende blev oppebaaren af Sognefolkene, men det betragtedes i Grunden som en Uskik, og Bestræbelsen fra Biskoppernes Side gik ud paa at bringe den ind under geistligt Værgemaal*). Den tredie Part af Tienden skulde tilfalde Biskoppen, men det var den, der var Gjenstand for Strid igjennem mange Tider. — Forunderligt nok skjuler sig selve Tiendens Indførelse i et uigjennemtrængelig Mørke. Der er tidligere (S. 173) anført Vidnesbyrd om, at Tiendeydelse dengang endnu var ukjendt her i Norden, men den betragtedes dog af Saxe som „Kirkeplantens modneste Frugt," og at bringe denne Frugt til Modenhed var en af Knud den Helliges Bestræbelser (jfr. S. 201). „Naar Hunger

*) Jfr. Absalons Brev af 1178 til Æbelholt Kloster, som besad „totam decimam in Ecclesia de Tjæreby, qvam partim pro servitio ejusdem Ecclesiæ fratres possident (Præstetiende) partim a nobis habent (Bispetiende), partim a parochianis (Kirketiende) pro hujusmodi, Ecclesia in servitio suo expedit exceptis in reficiendis campanis et parietibus ipsius Ecclesiæ, si forte ceciderint" (Script VI. p. 138). Man seer her Tiendens Tredeling tydelig sammenstillet, hvad der tydes paa i mange andre Breve. Angaaende Kirketiendens Anvendelse, hedder i et Brev til Lygum Kloster, at den skal bruges „ad fabricam ecclesiæ de lignis sive lateribus juxta vires suas construendam et pro variis utensilibus restaurandis sive comparandis" Script. VIII p. 15. I samme Brev klages der over „qvas decimas parochiani non ad usum ecclesiæ sed ad suos illicite insumebent" ibid. Der tales om at løskjøbe Tiende „qvæ a laicis detinentur" i et Pavebrev af 1226 Thorkelin, Diplom. Arnæmag. I. p. 103. jfr. et Pavebrev af 1186 Script. V. p. 213.

og Nød trykke Verden, — skriver Pave Alexander III til den svenske Klerus — da maae I vide, at det uden Tvivl kommer af Guds Vrede, der besviges i sine Tjenere, naar de ikke faae Tiende, det er nemlig efter Augustins Vidnesbyrd Guds Skik, at hvo der ikke yde Tiende, hem vil han selv tiendedele" *). Den samme Betragtning, ligeledes støttet til Augustins Vidnesbyrd, anføres ogsaa ved andre Leiligheder**), saa at vi kunne see, at den hang nøie sammen med hele Tidens Tankegang, og at den under den store Hungersnød, der ramte Landet efter Hellig Knuds Død under Oluf Hungers Regjering, blev med Kraft gjort gjældende af den danske Klerus, kan der neppe være nogen Tvivl om, naar vi i Gavebrevene fra 12 Aarhundrede finde Tiendeydelsen almindelig, vel ikke ganske eens og ligelig over hele Landet, men saaledes at Sjælland i denne som i flere andre Henseender synes det fremmeligste Stift. Forandringen maa være foregaaet sidst i foregaaende og først dette Aarhundrede, og det saaledes at Præste- og Kirke-Tienden blev villig indrømmet, medens Bispetienden mødte afgjort og heftig Modstand. At det var om denne Tiende Striden egentlig gjaldt igjennem mange Tider, har man ofte gjort opmærksom paa; men hvad der hidtil er undgaaet Opmærksomheden, er, at der dog blev tilstaaet et Vederlag for Bispetienden, og det meget tidlig, vistnok samtidig med Indrømmelsen af de tvende andre Parter. Dette Vederlag for Tienden, der ligefrem kaldes en Løskjøbelse (redemtio decimarum), er den samme Afgift, der senere ofte omtales under Navn af „Bispsgave" (donativum episcopale,

*) Liliegren, Diplomatarium Svecan. I. p. 60—63.
**) Jfr. Absalons Brev af 1187 Thorkelin, Diplom. I. p. 60.

„Gjaf"*). Den ydedes herredsviis eller districtsviis, i Penge og ikke i Korn. Bispperne vare ingenlunde tilfredse med denne Ydelse, hvorfor deres Bestræbelse gik ud paa at der skulde svares den fulde Tiende i Korn. Stridigheder derom møde vi idelig i Løbet af dette Aarhundrede, men det var langtfra, at Bisperne allevegne kunde sætte deres Fordring igjennem. I Sjælland lykkedes det, men dog ikke anderledes end at for Rygens Vedkommende, der lagdes under Roskilde Bispestol, maatte Biskoppen lade sig nøie med Pengebidraget endog i en langt senere Tid**). I Skaane lykkedes det sandsynligviis ogsaa, men senere end i Sjælland, og ligeledes i Slesvig, idetmindste i den største Deel af Landet, men derimod ikke i de jydske Stifter og heller neppe i Fyen, saa at Biskopperne her maatte nøies med Biskopsgaven. Usandsynligt er det ikke, at denne Ydelse var bleven saa tilvant, at den vedblev selv efter at den fulde Tiendeydelse var indført, saa at der paa en Maade svartes en dobbelt Tiende***). — Spørger man,

---

*) Oplysende i den Henseende ere nogle Bisvebreve til Lygum; der skjænkes Klosteret redemlio decimarum af flere slesvigske Herreder (Script. VIII p. 194) hvilket senere i et andet Brev forklares ved „Biskopsgave" (ibid. p. 213). Man sammenligne Biskop Esgers Statuter for Aarhuus af 1310, at der skal ydes „Biskopstiende" af de Sogne, der ikke svare „Biskopsgave" Script. VI. p. 421.

**) Biskop Absalons Brev af 1188, hvor der tales om „eo tempore qvo nummi solvebantur pro decimis, sed cum ad hoc ventum est, ut annona solveretur".... Thorkelin Dipl. I. p. 277. Om Bispevederlaget paa Rygen s. Script VII p. 145, 46.

***) I svenske og norske Kirkelove omtales fra gammel Tid en dobbelt Tiende, nemlig foruden den sædvanlige Tiende af alt Erhverv, Korntiende, Qvægtiende osv. ogsaa en saakaldt „Hovedtiende" — Reuterdahl, Svenska Kyrkans Historia II a S. 242—44; Keyser Den norske Kirkes Hist. I. S. 160. Noget saadant fandtes ikke her i Landet, medmindre „Hovedtienden" d. v. s. en Afgift, der hvilede

hvad Grunden kan være til denne haardnakkede Vægring ved at yde Biskopstiende, til samme Tid man dog fandt sig i at svare Afgiften til Præst og til Kirke, saa er det vanskeligt at give noget Svar herpaa. Det er imidlertid umiskjendeligt, at denne Vægring røber en Uvillie hos Almuen mod Biskopperne og den Myndighed, de gjorde Fordring paa. Usandsynligt er det heller ikke, at den for en Deel kan have sin Grund i tidligere Vedtægter, at Afgiften til Kirke og til Præst havde noget tilsvarende i de hedenske Vedtægter, medens Biskopsmyndigheden var noget ganske nyt idetmindste i den Udstrækning.

Der er hermed peget hen paa et af de Tvistepunkter der gjennem hele dette Aarhundrede idelig blev bragt paa Bane; men foruden dette stod ogsaa et andet Spørgsmaal paa Dagsordenen, det var om Geistlighedens Coelibat, eller som det hed i den Tids Sprog Klerkenes „rene Levnet.“ Som bekjendt var Bestemmelsen herom allerede gjort til almindelig Kirkelov af Gregor VII, men desuagtet havde den stor Vanskelighed ved at trænge igjennem her i Norden, og her maaskee mere end noget andetsteds, fordi den her havde den almindelige Mening imod sig. Den svenske Geistlighed beraabte sig endog i Begyndelsen af 13de Aarhundrede paa, at den havde en udtrykkelig Dispensation af Paven for denne canoniske Bestemmelse*); om en saadan udtrykkelig Dispensation er der ikke Tale for den danske Geistligheds Vedkommende, men ogsaa hos os var „Kirkeplanten endnu ung,“ saa man maatte lempe sig efter Om-

---

ikke paa Jorden men paa hvert Hoved, „Nefgjæld“ „Kopskat“, — skulde være den her omtalte Bispegave. Herved kan bemærkes at efter Chron. Rosk. var det Grunden til Kong Knuds Martyrdød, at han vilde indføre „Nefgjæld“ (Script I. p. 378 not. u.)

*) Regesta diplom. I. nr. 605. Liliegren, Dipl. Svec. I. p. 176.

stændighederne, og slaae noget af paa Fordringerne i Haab om med Tiden at kunne sætte mere igjennem. Ogsaa i den Henseende gik Sjælland frem for de andre danske Provindser, og det var her Fordringen om Geistlighedens Coelibat først blev gjort gjældende, men kun under heftig Modstand, saa at det heller neppe engang der lykkedes strax at sætte den igjennem. Denne Modstand udgik ingenlunde fra Præsterne alene men ligesaameget fra Almuen, der slet ikke kunde forlige sig med denne Foranstaltning, vistnok ogsaa af den Grund, at den kom til at gribe forstyrrende ind i de gamle Eiendomsforhold. Det var nemlig ikke blot de store og rige Slægter, der, som ovenfor omtalt, havde deres Arvejord (patrimonium); men det samme gjaldt alle frie Mænd, til hvilke Præsterne vistnok som oftest hørte, saa at ogsaa de havde deres Arvejord, der hørte til deres Slægt, og altsaa var deres Børns lovlige Besiddelse. Bleve Præstebørn gjort arveløse, fordi Forældrenes Ægteskab ikke var anerkjendt, saa rokkedes derved Grundvolden for al Eiendom mellem Mand og Mand, som netop var Familiens Arvejord, hvorpaa det hele borgerlige Retsforhold var grundet. Der er desuden en anden Betragtning, der forklarer Vanskeligheden ved at sætte Coelibatsloven igjennem. Den forudsætter nemlig, at den kirkelige Anerkjendelse af et Ægteskab var af afgjørende Betydning for Ægteskabets Gyldighed, men det var ikke Tilfældet her i Norden. Derfor maatte ogsaa Præsternes Ægteskab beholde sin borgerlige Gyldighed, hvad enten det efter Kirkeloven var anerkjendt eller ikke. Saalænge Ægteskabet væsentligt betragtedes som en borgerlig Act, kunde derfor heller ikke den kirkelige Fordring om Præsternes Coelibat ret faae nogen folkelig Betydning.

Til disse tvende Tvistepunkter kunne vi endnu føie et tredie, skjøndt det ikke træder saa stærkt frem som hine tvende,

det er om Geistlighedens særlige Standsfordring, at den unddroges de almindelige Rettterthing og holdtes uafhængig af de verdslige Stormænd. Ligesom Kongerne og Biskopperne havde deres Capellaner, eller som de senere kaldtes Kantslere (cancellarii), saaledes havde de adelige Herrer, hvad enten de sad hjemme eller de færdedes i Leding, ogsaa en Præst i deres Følge, der sædvanlig kaldtes „Skriver" (scriba), hvis Forretning det var deels at forrette Tjeneste som Huuskapellan, deels som Skriver at besørge Brevvexlingen. Det var et Forhold, som var meget almindeligt, men som den høiere Geistlighed egentlig ikke yndede, og det blev derfor ogsaa underkastet visse Indskrænkninger, saa at hvo som vilde holde Huuskapellan tillige maatte holde et eget Kapel paa sin Gaard, og sørge for, at hvad der brugtes ved Gudstjenesten ikke vanhelligedes ved daglig Brug. Men afseet derfra, var det ikke sjeldent at den verdslige Herre tiltog sig Myndighed over den egentlige Sognegeistlighed, og det var hvad Biskopperne paa enhver Maade søgte at afværge ved at gjøre den Grundsætning gjældende, at Præsterne alene vare ansvarlige for de kirkelige Domstole, og derfor ikke kunde drages til Ansvar for de almindelige Domstole, Herredsthing og Landsthing. Det var et Stridsemne, som dog egentlig først med det trettende Aarhundrede ret kom til at træde frem, da tidligere de verdslige Stormænd i det Hele synes netop at have været tilbøielige til at støtte de klerikale Fordringer.

Hvad der hidtil er sagt, gjælder Aarhundredet i Almindelighed, vi skulle nu forsøge at følge det Skridt for Skridt.

Det er Oprettelsen af Ærkesædet i Lund, der danner Vendepunktet, og det er en Begivenhed af stor Betydning, saavel i kirkelig Henseende, da derved Betingelsen var

given til den danske Kirkes fuldstændige Organisation, som ogsaa i borgerlig, ved at udsondre den danske Kirkeprovinds og dermed Danmarks Rige som et selvstændigt Hele, uafhængigt af den tydske Keiservælde som af de tydske Ærkebiskopper, saa at det nye Ærkesæde for at hævde sin egen Tilværelse maatte danne en Modvægt mod den tydske Indflydelse. Ikke sjælden viser der sig ved Ærkebispedømmerne i de forskjellige Landskirker en Stræben efter at stille den pavelige Myndighed i Skyggen, ved at ville gjøre sig selv til Landskirkens Overhoved. Det var ikke Tilfældet her i Danmark. Ligesom det nye Ærkesæde var bleven oprettet ved den pavelige Legat Alberic*), saaledes maatte det for at hævde sin Stilling ligeoverfor de tydske Fordringer, altid holde sig nær til Rom, og bidrog derfor vistnok snarere til at fremme end til at hæmme den pavelige Myndigheds Indflydelse paa den danske Kirke. Det hørte med til Ærkebispens Embedseed, at han hvert tredie Aar skulde enten personlig eller ved en Legat besøge det apostoliske Sæde i Rom; de nærmere boende som de tydske Ærkebisper skulde gjøre det hvert andet Aar, de fjernere, hvortil Danmark regnedes, hvert tredie**). Endskjøndt nu dette Løfte neppe ganske er bleven opfyldt efter Bogstaven, saa laae det dog i det lundske Ærkesædes egen Interesse at holde sig nær til Rom, især paa saadanne Tider, hvor Pavestolen var uafhængig af eller vel endog laae i aaben Splid med

*) Legatens Navn nævnes ikke i den Text af Saxo, vi have, men derimod i et Citat, anført i Chron. Dan. Script. II. p. 608. En Slags Omskrivning af Pave Paschalis II's Fundationsbrev, der dog neppe er en nøiagtig Gjengivelse, findes Script. VI. p. 626.

**) Regesta diplom. I. nr. 163 jfr. Liliegren, Diplom. Svec. I. p. 74. 75. Lappenberg, Urkunderbuch I. S. 330.

den tydske Keiservælde. Det nye Ærkesædets Stilling var nemlig gjennem den første Halvdeel af dette Aarhundrede endnu meget usikker, især saalænge Ærkebiskop Asger beklædte det. Det var derfor ikke uden Betydning, at den anseeligste af alle Datidens Ærkebisper, Anselm af Canterbury, efter sin Hjemkomst til sit Stift, lykønskede Asger til hans nye Værdighed*), som han maaskee selv under sit Ophold i Italien havde bidraget til at forskaffe ham. Det var heller ikke uden Betydning, at den tydske Biskop Otto af Bamberg, der havde vundet et stort Navn ved sine Missionsbestræbelser blandt de vendiske Folkefærd paa Pommerns Kyst, viste sin Anerkjendelse af Asgers Metropolitan-Ret, ved at udbede sig hans Samtykke, førend han udvidede sin Missionsvirksomhed til Øen Rygen, der betragtedes som henhørende til Danmarks Rige**). Det lundske Ærkesæde var nemlig, hvad ogsaa ovenfor blev fremhævet, bleven til under det mangeaarige Skisma, hvori den hele tydske Kirke under Investiturstriden var kommen til Rom, hvorfor en tydsk Krønike kunde fremstille Forholdet saaledes, at det Pallium, — Tegnet paa den ærkebiskoppelige Værdighed — Hamborg-Bremen havde mistet paa Grund af sin Forsømmelighed, var gaaet over til Danmark***). Dette forklarer ogsaa en anden Usikkerhed i det lundske Ærkesædes Stilling. Ligesaa udstrakt og ubegrændset som den ærkebiskoppelige Myndighed var tilstaaet Hamborg-Bremen over de vendisk-slaviske som over de nordiske Lande, mere som en aaben Missionsmark end som en ordnet Kirkeprovinds, paa samme Maade gik Myndigheden nu over til Lund, og først efter-

---

*) Regesta diplom. I. nr. 158.

**) Script. IV. p. 218 not. e.

***) Annales Hildeshemenses; Lappenberg, I. nr. 135.

haanden som Kirkeordningen vandt fast Fod i disse Lande, og disse derved bleve nøiere kjendte, kunde Grændserne fastere afstikkes og dermed Forholdet ordnes. Men det vanskeligste Punkt at ordne blev altid Forholdet til Hamborg-Bremen, da det igjen var bleven forligt med Rom og derved igjen var indtraadt i sine gamle Rettigheder, og derom vil der siden ogsaa ofte blive Tale.

Ærkebiskop Asger var i det Hele, saavidt vi kunne skjønne, ikke nogen meget virksom Mand, og stod i den Henseende langt tilbage for sine nærmeste Efterfølgere. Biskop Otto af Bambergs nysomtalte Sendebud skildre ham som „en godmodig og eenfoldig Mand, der gjerne lyttede efter, naar han kunde høre gode Ting, ikke ukyndig i Videnskaben og i Religionen, men i sine ydre Manerer ligesaa udannet som Venderne“ *). Det er af tydske Sendebud, han faaer dette Skudsmaal, der omtrent bedømme Folket og Landet i det Hele paa samme Maade, men derfor har det Vidnesbyrd dog altid sin Betydning. Samme Aar Asger blev Ærkebiskop, blev Svend Æstridsens yngste Søn Niels hyldet til Konge i Danmark, og han var den af alle Brødrene, der kom til længst at besidde Thronen. Han skildres i en dansk Klosterkrønike, der iøvrigt i det Hele er gunstig stemt for ham og hans Regjering, som „en mild, enfoldig Mand, ingenlunde skikket til Styrer“ **), og dette Vidnesbyrd bestyrkes ved alt, hvad vi ellers erfare om ham. Kort efter sin Regjeringstiltrædelse ægtede han Margrethe med Tilnavnet „Fredkulla,“ en Datter af Kong Inge i

*) „Vir bonus et simplex, bonarum rerum cupidus auditor, non mediocris scientiæ et religionis, in exterioribus tamen slavicæ rustitatis“ Script. IV. p. 219.

**) Chron. Rosk. „virum mansvetum et simplicem, minime rectorem.“ Script. I. p. 379.

Sverrig og Enke efter Kong Magnus Barfod i Norge. Hun berømmes for sin fromme Gavmildhed, og viste sig ogsaa her i Landet sit smukke Tilnavn værdig, ved saalænge hun levede at holde Fred imellem hendes Søn Magnus og hans Fætter Knud Lavard, Erik Eiegods Søn, saa det var først efter hendes Død den blodige Tvist udbrød imellem dem, der blev af saa sørgelige Følger igjennem mange Aar for Folk og Rige. Indtil da var Kong Niels's Regjering rolig, og det var vistnok en lykkelig Tid for Almuen, hvorfor efter Saxes Vidnesbyrd Kong Niels i høi Grad var yndet af Almuen, ligesom det ogsaa viste sig, at han var det af Geistligheden. „Han var ikke hovmodig af sin kongelige Værdighed, — siger Saxe*) — men levede i al Tarvelighed og for ikke at trykke Landet med store Afgifter, bestod den daglige Vagt om Kongen kun af sex til syv Mand.“ Hans Dronnings fromme Gavmildhed beskriver han saaledes: „Margrethe skjænkede ikke blot Jordegods til Kirkerne, men hun gjorde sig ogsaa al Flid for at forøge disses Glands; havde Kirketjenesten tidligere været fattig, saa blev den nu pyntelig; i det Øiemed broderede hun Alterklæder (pallas) Messehagler (laticlavias) og andre Præsteprydelser, som hun skjænkede til Kirkebrug“**). Det var en fredelig og rolig Tid, men der var heller neppe sønderligt Liv og Virksomhed.

Det maatte ikke volde nogen ringe Vanskelighed for det nye Ærkesæde, virkelig at samle de danske Stifter til en Heelhed, og for at det kunde skee, maatte først den Sondring mellem Øst- og Vest-Danmark udjævnes, der tidligere i kirkelig Henseende gjorde sig saa stærkt gjældende, Sondringen

*) Saxo ed. Müller. I. p. 616.

**) Ibid. p. 618 (cf. Script. III. p. 462 not. k.)

mellem Skaane, Sjælland og maaskee Fyen paa den ene Side, Jylland med Slesvig paa den anden. Den fulde Udjævning kunde først skee i Tidens Løb, og endnu i Løbet af dette Aarhundrede er Sondringen kjendelig, skjøndt paa forskjellig Maader. Man maatte finde det rimeligt, at det hamborg-bremiske Ærkesæde, selv om det maatte opgive Supprematet over den hele danske Kirke, dog kunde forsøge at hævde det i de nærmestliggende Stifter, navnlig over Slesvig. At sligt virkeligt blev forsøgt, skal i det Følgende vises, men om det allerede skete strax er dog tvivlsomt. Som de med Asger samtidige Biskopper i Slesvig nævnes Gunner og Albert, og Cypræus siger om dem begge, at de vare danske Mænd, der modtoge deres Indvielse af Ærkebispen i Lund, men alle hans Tidsbestemmelser ere her saa forkeerte, at selve hiin Angivelse derved synes at blive noget tvivlsom*). Man har i Necrol. Lund. en Liste over endeel Biskopper i forskjellige danske Stifter, der tillige vare Kaniker i Lunds Domkapitel**), og denne Liste fortjener Opmærksomhed. De Navne, her nævnes, tilhøre alle Mænd, der levede i dette eller i den første Halvdeel af det følgende Aarhundrede, og usandsynligt er det ikke, at det var en Maade, hvorpaa de forskjellige Stifter knyttedes nøiere til Ærkesædet, enten saaledes at en Kanik i Lunds Domkapitel erholdt et ledigt Bispesæde, eller at en Mand, som var bleven Biskop, fik et Kanonikat i Lund for saaledes at knyttes nøiere til Ærkesædet. Vist er det, at alle eller dog de fleste af de Mænd, her nævnes, hørte i de forskjellige Stifter til de virksomste og kraftigste Biskopper, og alle virksomme

---

*) Cypræus, Ann. episcop. Slesv. p. 126, 136; jfr. Hamsfort Script. VII. p. 166; 172.

**) Script. III. p. 467.

i den samme Retning, saa at det synes som det at han er Kanik i Lund, tillige paatrykker hans bispelige Styrelse et bestemt Præg. I Asgers Tid vare saaledes følgende Biskopper tillige Kaniker i Lunds Domkapitel: Hubald i Fyen, Eskil i Viborg og Peter i Roeskilde.

Virksomheden gik fornemmelig, som ovenfor fremhævet, ud paa at bygge Kirker og Klostere. Det var nu Steenbygningernes Tid, og Opførelsen af de store prægtige Steenkirker betegner tillige et Vendepunkt i disses hele juridiske Stilling, om jeg saa maa sige, da det er fra den Tid de forsynedes med Privilegier, Fundatser og lovformelige Gavebreve. Det samme gjælder udentvivl ogsaa Klosterne; der var tidligere ogsaa en stor Mængde af Klostere baade for Munke og Nonner, spredte over hele Landet, og det ligefra Christendommens første Tid af; men desuagtet omtales Klosterstiftelsen nu som noget nyt, idet de fra nu af komme frem som juridisk priviligerede Stiftelser, hvad udentvivl ogsaa hænger sammen med Opførelsen af Steenbygninger (claustrum lapideum). Naar det siges, at det nu var noget nyt, saa maa dog derved bemærkes, at Begyndelsen var gjort allerede mod Slutningen af forrige Aarhundrede især i Sjælland, men ogsaa i Lund (s. ovenf. S. 183 fgd. 203.); Kong Erik Eiegod berømmes for, at han lod bygge fem Steenkirker paa sin egen Bekostning og lagde siden Gods til*); rimeligviis have de ligget paa Sjælland ved de Gaarde, der hørte til Kongens Arvejord, og udentvivl var Slangerup Kirke imellem dem, da Kong Erik efter Riimkrøniken forsynede denne Kirke med Reliqvier fra sin Jorsalsfart; der var ved samme Kirke et gammelt Nonnekloster. Uagtet der saaledes var gjort en Begyndelse, maa

*) Knytlinga Saga (Fornmanna Sogur XI) c. 78.

det dog endnu ikke være kommen meget vidt. Biskop Otto af Bambergs nysnævnte Gesandtskab til Ærkebisp Asger, giver følgende Skildring af Folkene og Landet: „Folkene sysle med Fiskeri, Jagt og Qvægavl, og deri bestaaer deres Rigdom, medens Agerdyrkning er sjælden. I Levemaade og Klædedragt lægge de kun lidet Vind paa at have det pent og net, saa at jævne Folk hos os i Sammenligning med dem vilde ansees for Stormænd. Deres Byer og Borge mangle Taarne, men ere befæstede med Trævolde og Grave. Baade Kirkerne og Herrernes Gaarde ere smaae og af en daarlig Bygningsmaade“ *). Saaledes var det dengang, men der foregik i den Henseende i Løbet af dette Aarhundrede en mærkelig Forandring.

Forandringen udgik fra Stiftsstæderne; i Almindelighed tør man vistnok antage, at Domkirken var den første anselige Steenkirke, der reiste sig i Stiftet, ligesom ogsaa det geistlige Convent ved Domkirken, det saakaldte Domkapitel, var den første klosterlige Stiftelse, der fik Anseelse og Betydning. Ogsaa i den Henseende var Roskilde og Lund gaaet forud for de andre Stifter, men dog ikke anderledes end at der endnu stod meget tilbage ogsaa i disse Stæder. Det var derigjennem den biskoppelige Styrelse skulde hævde sin Glands og sin Anseelse, og det var derigjennem Bispedømmet efterhaanden kunde blive forsynet med indfødte Præster. I den første Missionstid maatte Præsterne nødvendigviis for største Delen være Udlændinger, men det samme vedblev ogsaa at være Tilfældet gjennem de følgende Tider, hvilket førte mange Misligheder med sig. Da Ærkebiskop Anselm lykønskede Asger til sin nye Værdighed, ledsagede han sin Lykønskning med følgende For-

*) Script. IV. p. 219.

maning: „Jeg beder Eders Hellighed, at I af from Iver sørger for at rense Landet for frafaldne Præster, saa at ingen Udlænding faaer der nogen kirkelig Grad; saadanne, der jages bort af deres egne Bisper, tye nemlig derhen og indvies der paa bespottelig Viis til forskjellige Grader"*). Men skulde Landet kunne forsyne sig selv med Præster, saa maatte der fremfor alt være dygtige Præsteskoler i Landet selv, og det var vistnok saavel Domkapitlernes som de ældste Klosteres nærmeste Bestemmelse. De ældste regelbundne Stiftelser her i Landet som andenstedes vare bundne til Augustinernes eller Benediktinernes Regel; Augustinernes var en Regel blot for Præster; Benediktinernes var det ikke udelukkende, saa at disse Klostere ogsaa kunde optage Lægfolk, men det gjælder dem begge, at Sysselen med from og gudelig Læsning var deres Hovedformaal. Klostere, der vare bundne til disse Regler, udgjorde ikke noget fast sammensluttet Broderskab; ethvert Kloster bestod selvstændigt for sig. Men i det sydlige Europa havde der allerede længe før den Tid, for at hævde en strængere Tugt, begyndt at danne sig engere Foreninger, Congregationer, der stillede de enkelte Klostere, som sluttede sig til en saadan Orden, under et strængere Tilsyn. En af de ældste af saadanne Congregationer mellem Benediktinerne var Clunyacenserne, der, som de fleste af disse Ordener, udgik fra Frankrig. Den var dengang allerede gammel i Syd-Europa, men den blev ny her, skjøndt den aldrig blev meget udbredt. Det gjælder om dem ligesom om de ældre Munke, at ogsaa for dem gudelig Læsning var et Hovedformaal. Henimod

*) Skulde maaskee derved særlig sigtes til Knudsbrødrene i Odense, der vare engelske Præst r, sendte herover af Kong Vilhelm II, med hvem Anselm laae i aaben Feide ligetil hans Død?

Midten af dette Aarhundrede kom der andre Ordener frem, som ogsaa strax fik stor Indgang her, men de vare af en noget anden Charakteer.

Det Kloster, som stod i det største Ry ved Overgangen til det tolvte Aarhundrede, var St. Knuds Kloster i Odense, ja det berømmes endog som det alleræld ste her i Landet, skjøndt dets Stiftelse faldt sammen med Hellig Knuds Skrinlæggelse (s. ovf. S. 219), ligesom de engelske Munke, det samlede indenfor sine Mure, berømmes som Landets Læremestere i den klosterlige Tugt (monasticæ religionis institutores). „Ganske særlig føle vi os opfordrede til — skriver Kong Valdemar i sit Brev til St. Knuds Kloster af 1180 — at tage Kirken i Odense i Forsvar, deels fordi den gjemmer de hellige Mænds ærværdige Levninger, der ere vore Forfædre og, som vi haabe, vore fromme Forbedere; deels fordi denne Kirke er ældre i den klosterlige Tugts Gudsdyrkelse, og har været frugtbarere til Sjæles Frelse end de øvrige, hvad klarlig er beviist ved de Klostere af begge Kjøn, Munke- saavelsom Nonne-Klostere, der fra denne Kirke have modtaget deres Bekjendelses Regel“ *). Tidsalderens hele Skrivemaade var meget riig paa smigrende Titutaturer, men dog kan man neppe antage det for blotte Talemaader. St. Knuds Kloster kunde i en vis Henseende kaldes det ældste, forsaavidt det var det første, der var lovformelig funderet, udstyret med kongelige og pavelige Fundationsbreve. Særdeles virksom for at hæve Klosterets Anseelse var Biskop Hubald, ligesom Klosterbrødrene en Englænder af Fødsel og dertil Kanik i Lunds Domkapitel, og han blev i den Henseende trolig understøttet af Kong

*) Regesta diplom. I. nr. 329 (Brevet bedst hos Pont. I. S. 453) jvf. Regesta. nr. 181 og 274.

Niels. Vi have et Par Gavebreve fra denne Konge til Klosteret, vistnok ikke i sig selv betydelige, men dog mærkelige som de ældste af den Art, — det ene givet som en Sjælegave for hans Søn Inge, der døde i en ung Alder, — men foruden hvad han saaledes gav „af Kongens Ret,“ seer man af Pave Paschalis II's Bekræftelsesbrev, at han tillige velvillig havde overladt Klosteret af det Jordegods, der var lagt til Odense Kirke (de pertinentiis Othoniensis Ecclesiæ)*). Dette forudsætter, hvad ogsaa den senere Historie stadfæster, at den ældste Kirke i Odense, Frue Kirke eller, som den ogsaa kaldes, Albani Kirke var af de kongelige Kirker, der hørte under Kongens Patronat, saa det var her Kongen, der af sønderlig Gunst kunde skjænke Klosteret af Frue Kirkes Gods. — Et hæderligt Vidnesbyrd om det aandelige Liv mellem disse St. Knuds Klosters ældste engelske Munke, er Ælnoths „Historie om Knud Konges Herkomst, Liv og Lidelse“**), der har Krav paa særlig Berømmelse blandt Samtidens Klosterkrøniker. Ælnoth var selv en Englænder, der kom ind i Landet vistnok omtrent 1085, saa han har selv været Dienvidne til de Begivenheder, han her beskriver, og idet han berømmer Hellig Knuds Martyrium, berømmer han tillige sit eget Kloster, der netop fik sin Anseelse ved den Martyrglands, der omgav Hellig Knuds Navn. — Klosterets Anseelse var saa stor, at det fordunklede allerede i Biskop Hubalds Tid alle ældre kirkelige Stiftelser i Byen; ved den gamle Frue Kirke, Byens ældste Kirke, der var en kongelig Fundation, var der rimeligviis allerede dengang, om jeg saa maa sige, en Spire til

*) Regesta. I. nr. 159. 165. 166. 168.

**) Historia ortus, vitæ et passionis St. Kanuti, regis Daniæ. Script. III. p. 325-90.

et senere Domkapitel, udentvivl ogsaa en Begyndelse til et Nonnekloster, der gjerne udviklede sig jævnsides med Domkapitlet; men alt dette fordunkledes af St. Knuds Kloster, der gjerne beskyttedes af Biskopperne, og som vi siden skulle see af Erkebisperne i Lund, saa at det i Virkeligheden blev Stiftets Domkapitel, skjøndt først efter langvarige og hæftige Trætter.

Mellem de jydske Stifter synes Viborg at have været det, der befandt sig i den frodigste Fremvæxt ved Aarhundredets Begyndelse, og mange Tegn tyde paa, at Viborg var det af alle Stifter paa Halvøen, der holdt sig nærmest til Lund, saa at det ligesom var derigjennem det nye Erkesæde knyttede Halvøen til sig. Bispesædet beklædte dengang Eskil, der tillige var Kanik i Lund, og ved hans Side stod som Domprovst Svend, ogsaa Kanik i Lund, og Erkebiskop Asgers Broder. I Biskop Tyges Brev af 24 Febr. 1327 nævnes Biskop Eskil som det derværende Domkapitels første Velgjører, eller som den første der forsynede Kapitlet med biskoppelig Privilegier, ligesom det tidligere var forsynet med kongelige (s. ovenf. S. 205). Det var altsaa ved denne Tid, at Domkapitlet blev stiftet, og da Biskop Eskil tillige nævnes som den, der var især med Domkirkens Bygning*), viser sig her den samme Sammenhæng, vi i Almindelighed blive vaer, mellem Domkapitlets Fundation og Domkirkens Bygning. Domkapitlets Kaniker vare bundne til Augustins Regel, men deres Tal var dengang endnu ikke stort; Erkebispens Broder Svend var rimeligviis den første Provst; hans Eftermand i Provsteembedet Willo sluttede et Broderskab mellem sit Kloster og Lunds

---

*) Jfr. Suhm, V. S. 323, hvorved dog maa bemærkes, at Angivelsen her er yderst løs og svævende.

Domkapitel om gjensidige Forbønner*), hvad der var almindeligt mellem Klosterne, men som dog altid antyder, at der var et engere Baand dem imellem. Ogsaa her er der som andetsteds tidlig Spor af et Nonnekloster, der stod i et vist Sammenhæng med Domkapitlet eller dog med det biskoppelige Stift; dengang var det knyttet til St. Margrethe Kirken i Viborg By — hvor Biskop Eskil siden fandt sin Død; senere blev dette Kloster flyttet udenfor Byen til Asmild.

Det nordligste Stift i Jylland, Vendsyssel, er i det Hele temmelig ubekjendt, men vi maae dog omtale det her, fordi der meget tidlig dannede sig her et betydeligt Kloster i Vestervig, helliget St. Thøgers Minde. Det var et Augustiner-Convent, og Tiden for dets Stiftelse er ubekjendt, men udentvivl er det meget gammelt, saa at dets første Stiftelse vist hænger sammen med selve St. Thøgers Skrinlæggelse. Særegent for dette Stift var det, at det fra først af ikke havde nogen egentlig Stiftsstad, og det er neppe uden Betydning, at den daværende Biskop Kield betegnes som „Biskop i Vestervig"**). Udentvivl var Vestervig dengang Stiftets anseeligste Kirke, som derfor ogsaa maatte være Biskoppens Kirke, indtil den senere fordunkledes af Børglum, og det klosterlige Convent sammesteds, men det skete neppe før omtrent midt i dette Aarhundrede.

Vende vi os til selve Metropolitan-Staden, saa træffe vi ogsaa her den nye Erkebiskop virksom paa samme Maade. Rigtignok var man i Lund ligesom Roskilde allerede ved Aarhundredets Begyndelse videre end andensteds, men dog synes det som om Erkebiskop Asger netop begyndte fra Grunden

---

*) Script. III. p. 472.

**) „Episcopus Vestervicensis" Chron. Rosk. Script. I. p. 382.

af, da han opførte en Krypte eller en Kjælderkirke, hvad dog neppe har været en Underbygning under den gamle Kirke, men snarere Begyndelsen til en ny, til den Kirke, der blev fuldført af Asgers Eftermand, den navnkundige Erkebiskop Eskil 1145. I og for sig er det rimeligt nok, at den nye Værdighed, Bispesædet havde faaet, gjorde en ny Bygning nødvendig, og deraf forklare det sig, naar det siges, at ved Indvielsen af Krypten flyttedes Helligdommene fra det gamle Kloster til det nye, ligesom det beholder sin fulde Betydning, naar Asger kaldes „Domkirkens Grundlægger"*). Man kunde tænke sig Forholdet saaledes: den gamle St. Drottens Kirke (s. ovenf. S. 132) var bleven afløst af en ny St. Drottens Kirke, ogsaa indviet til den hellige Laurentius, hvis Indvielse feiredes 1085 (s. S. 204); men nu begyndte Asger Opførelsen af en ny St. Laurentius Kirke, og da den var færdig, flyttede Kanike-Konventet fra den ældre Kirke til den nye. Derfor blev dog hiin ældre Kirke, der ogsaa var en Steenkirke, ikke nedbrudt; den beholdt sit gamle Navn "St. Drottens" „Vor Frelsers Kirke", og der var ogsaa senere ved denne Kirke et geistligt Convent som hvis første Abbed en vis Hugleik nævnes**). Dette Kloster bestod længe, og det var da denne Lunds ældste Kirke, der blev nedbrudt ved Reformationstiden***). Den omtalte Kryptes Bygning var færdig 1123, og da blev den høitidelig indviet til „St. Hans Baptistes," (maaskee bestemt til Daabskirke, Baptisterium"), men Fundations-

*) Om det gamle og det nye Kloster (vetus et novum monasterium Necrol. Lund. Script. III. p. 435 468. Asger kaldes fundator huius ecclesiæ ibid. p. 446.

**) Script. III. p. 488 not. s; p. 507.

***) Kirkehist. Saml. II. S. 303—4 (jf. 321) jfr. Reuterdahl I. S. 464 („Drottens Note").

brevet er først udstedt ti Aar senere d. 7 Jan. 1133, den gang Eskil var Domprovst og rimeligviis efter hans Foranstaltning. Det Mærkelige ved dette Gavebrev er den Omhyggelighed, hvormed Asger lægger Vægt, at alt, hvad han har givet til Kryptkapellet og Brødrene sammesteds, er af hans egen Eiendom, Fædrenearv eller Kjøbejord, og ikke af Bispestolens Indkomster; „jeg har samlet disse Jorde ved mit eget Arbeide, og overlader dog mine Efterfølgere mange flere end jeg selv har modtaget"*). — Det var altsaa om Domkirken, dens Kapitel og Vor Frelsers Kloster; leilighedsviis omtales ogsaa et Kapel paa Torvet indviet til Vor Frue, som var lagt under Domprovstiet; det er rimeligviis Begyndelsen til Stiftets siden saa anseelige Nonnekloster, „Vor Frues og St. Peders Kloster," der altsaa ogsaa her stod i et vist Afhængighedsforhold af Domkapitlet**). — Desforuden var der i Lund endnu eet anseeligt Kloster, der sikkert ogsaa maa nævnes mellem de ældste, det er „Alle-Helgens-Kloster." Det var et Abbedi af Cluniacenser-Ordenen, hvis Stiftelsestid er uvist, men rimeligviis hidrører det fra Erkebisp Asger. Han var en Ven af denne Orden, og den daværende Abbed i Clugny, Pontius (1109—26) omtaler ogsaa leilighedsviis Erkebispen som en af sine Venner***). Klosterets Alder fremgaaer deraf, at 1136 fornyedes et Broderskab mellem Stiftets tre anseeligste Klostere, nemlig Domkapitlet ved St. Laurentius Kirken, Augustiner-Conventet ved Helligkorses Kirke i Dalby (hvis Stiftelse omtaltes ovenfor S. 159) og det her omtalte Alle-Helgens Kloster†). Senere blev

*) Liliegren, Diplom. Svec. I. p. 45 (Regesta. I. nr. 170).
**) Script. III. p. 488 jfr. Reuterdahl I. S. 464.
***) Suhm V S. 234.
†) Regesta. I. nr. 178 jfr. Reuterdahl I. S. 463.

der tilstaaet dette Kloster et Overtilsyn over alle Klostere af samme Orden i de nordiske Lande*); deres Tal var dog neppe stort; i Byen Slesvig omtales noget senere et lille Clunyacenser Kloster ved St. Michaels Kirken, men det blev forandret inden Aarhundredets Udgang, og i den danske Kirkeprovinds var der ikke flere; det var alene Metropolitanstaden forbeholdt.

Ved samme Tid som Domkirken i Lund og i Viborg var under Bygning, begyndte man ogsaa i **Ribe**. Ribe var dengang en blomstrende Handelsby**), der som det synes især stod i levende Handelsforbindelse med Tydskland, hvorfra man hentede Materialet til Domkirkens Bygning som til en Mængde andre Kirkebygninger der i Egnen, nemlig den rhinske Tuffsteen. Overhoved synes det som den tydske Indflydelse dengang var meget stærk i Ribe. Bisskop sammesteds, dengang Asger blev Ærkebisskop i Lund, var Gerold eller Jarald, der tidligere havde været Hellig Knuds Kapellan; han faaer det Vidnesbyrd, at han bortgav Kirkens Besiddelser til Fordeel for Kongen, og at han tilsidst hemmelig undveeg, da han havde samlet en Sum Penge***). Det kan derved bemærkes, at efter et gammelt Sagn skal Kong Niels have opført Kongsgaarden i Ribe, Riberhuus†), saa der var altsaa Leilighed til at vise sig føielig mod Kongen paa Kirkens Bekostning, og med Hensyn til hans Undvigelse kan det bemærkes, at vi senest finde ham nævnet i et Brev, der handler om en Strid angaaende Klostergods i Trier (af 1113), saa at han ventelig er gaaet ad

*) Regesta. I. nr. 552.

**) Saxo ed. Müller I. p. 628 „illuc freqvens navigiis portus."

***) Chron. Rip. Script. VII p. 186.

†) Suhm V S. 452.

Tydskland til*). Hans Efterfølger paa Bispestolen var Ture (Turho), „der først begyndte at lægge Grunden til Ribe Domkirke af Qvadersteen" **). Han nævnes ofte som ivrig Ven af Kong Niels, og i det Hele synes det som om denne Konge fortrinsviis yndede Ribe, hvor han ogsaa holdt sin Søn Magnus's Bryllup***). Maaskee var det ved den Festlighed, at Grundstenen blev lagt til Domkirken.

Angaaende Slesvig kan det her kun bemærkes, at Domkirken sammesteds, St. Peters Kirke i Slesvig, nævnes første Gang, dengang Kong Niels blev dræbt i denne By†), hvoraf man altsaa med Rimelighed kan slutte, at ogsaa dens Opførelse omtrent er at henføre til samme Tid.

Der var altsaa en vis Eenshed i den kirkelige Virksomhed allevegne paa den Tid; Aarhuus Stift er her ikke blevet nævnet, fordi det ligesom Vendsyssel i det Hele stod tilbage og kom først senere med. Stode disse tvende Stifter tilbage, saa var Roeskilde ligesom fremmeligere end alle de øvrige, og hvad der forhandles her er af en anden Art. Den kraftigste og virksomste Bisp i Roeskilde i Erkebisp Asgers Tid var Peter I, tidligere Magnus Nielsens Capellan, (1124—34), og han dadles netop for, at han istedetfor at fremme sin Kirkes Vel, heller byggede Huse eller Borge paa de Avlsgaarde (curiæ), der hørte under Bispestolen, enten af Steen eller Træ. Hans Byggelyst bragte ham altsaa til nærmest at sikkre Bispestolens verdslige Besiddelser, og først i sine sidste Leveaar fik han Sind for en gudelig Gjerning, nemlig at bygge Huse om St. Clemens

---

*) Regesta. I. nr. 164.

**) „lapideo tabellato" Chron. Rip. VII p. 187.

***) Saxo ed. Müller I. p. 628.

†) Saxo ed. Müller I. p. 656.

Kirke (i Kjøbenhavn?) til Bolig for de i samme tjenstgjørende Munke. Saaledes skildres han Færd i den gamle roskilde Krønike*), men dog er der en anden Sag, hvori den samme Krønike høiligen berømmer hans Færd. Peters Forgjænger var Arnold, tidligere Knud den Helliges Kapellan og Bisp før Ærkesædets Oprettelse siden 1089. I hans sidste Leveaar reiste sig en Storm mod Præsterne, da Fordringen blev stillet, at Coelibatsloven skulde gjennemføres, saa at de gifte Præster skulde skille sig ved deres Hustruer, og de ugifte aldrig tage til Ægte. Denne Fordring blev stillet af en riig og mægtig adelig Herre Peder Bodilsen, tilskyndet af hans Kapellan Rothold, der siden blev Bisp i Ribe. Klerkene formaaede ikke at staae imod, da de ingen Støtte fandt hos deres gamle, svage Bisp, og der blev gaaet frem med stor Voldsomhed imod dem, saa at Nogle bleve lemlæstede, Andre dræbte eller udjagede af Landet, og kun faae bleve tilbage. Men da døde Arnold og blev efterfulgt af Peter, en lærd Mand, den meest veltalende og standhaftige af alle Rigets Bisper. Han begyndte strax at antage sig Klerkenes Sag, og fik det sat igjennem, at ingen Lægmand maatte reise Søgsmaal mod Klerke paa det almindelige Thing, men kun paa det kirkelige Landemode**). — Det er Krønikens korte Beretning om denne mærkværdige Forhandling, som vi desværre andensteds ikke læse det allermindste om***). Man har søgt at oplyse Sammenhængen ved at henvise til samtidige Conciliebestemmelser, der indskjærpe Coelibatsloven, enten til Lateran-Conciliet af 1123, eller til et tydsk Concilium i

*) Script. I. p. 380.
**) Ibid.
***) Jfr. dog Hamsfort Script. I. p. 278; Bartholin I. p. 339.

Rheims af 1119*); men det paafaldende i det, der her berettes, ligger fornemmelig deri, at det ikke er den kirkelige Myndighed, der vil hævde Kirkeloven, men at det fleer i Modstrid med den kirkelige Myndighed, af en mægtig Lægmand. Det er Bisścppen, der støtter Klerkene i deres Indsigelse, idetmindste forsaavidt at han vil have Sagen afgjort ad kirkelig Vei. I det Hele vilde man vist misforstaae det, der her berettes, ved at tillægge det nogen Almeengyldighed, som kunde man fra den Strid datere Coelibatslovens Indførelse i den danske Kirke, og ligeledes fra den samme Strid datere Geistlighedens Uafhængighed af de verdslige Domstole. Det gjælder maaskee neppe engang for hele Sjælland. Vi veed, at Peder Bodilsen var en riig og mægtig Herre, som dertil maaskee havde kongelige Forleninger, og naar han nu af Iver for Præstenes ugifte Stand vilde nøde dem til at holde Loven, saa maatte det dog vel kun kunde gjælde dem, han som Jorddrot eller kongelig Lensmand havde en Slags Myndighed over. Det er hvad Bisłoppen gjør Indsigelse imod, og hævder i Modsætning hertil Cleresiets Uafhængighed af Lægfolks Myndighed. Endskjøndt paa den Maade det, der her berettes, langtfra faaer den Betydning, man sædvanlig har tillagt det, saa var dog det, den adelige Herremand gjorde gjældende, saa meget i Tidens Medfør, at det ikke kunde blive uden kjendelig Virkning, naar der først var gjort en Begyndelse.

Der var saaledes nok paa mange Steder og paa forskjellig Viis gjort en Begyndelse, der var nok lagt en Grundvold, hvorpaa der kunde bygges videre, men en ret kraftig og gjennemgribende Virksomhed spore vi ingensteds.

---

*) Münter Kirchengeschichte II S. 1034. Pontoppidan, I. S. 349 jfr. Suhm V S. 233.

Den samme Slaphed som indadtil spore vi ogsaa i Virksomheden udadtil. Udadtil var Maalet at christne de hedenske Folkefærd af vendisk eller slavisk Herkomst paa Østersøens sydlige Kyst; det var et Maal, som Selvforsvar maatte gjøre til en Nødvendighed for Folk og Rige, da Landets Kyster idelig vare udsatte for disse Hedningers ødelæggende Plyndringstog; men det var en Kamp, som tillige fik en religiøs Indvielse som en Kamp for Korset, da det sikkreste Middel til at kue Hedningernes Overmod, efter Tidens Tankegang, var at paanøde dem Daab og Christendom. Danmark stod imidlertid ikke ene i denne Strid; den laae ligesaa nær for de omboende nordtydske Folk og Fyrster, og der var det især Ærkebisperne af Magdeborg og Hamborg-Bremen, der i Forening med de verdslige Fyrster traadte i Spidsen. I et Brev fra Ærkebiskop Adelgor af Magdeborg (af 1110) omtales det, at de Danskes Konge (Niels) tilligemed hans Folk havde tilbudt deres Bistand i denne Kamp, hvorfor han opfordrer de andre omboende Biskopper at forene sig med dem til Hedningernes Undertrykkelse; men dette Opraab havde, saavidt vi veed, ikke synderlig Virkning*). Først efterat Tydskland havde opgivet den skismatiske Stilling til Rom, som det havde indtaget under Investiturstriden, da der var bleven bragt Forlig tilveie mellem Keiser Henrik og Pave Calixt (1122), begyndte den slaviske Mission. Mellem de østlige Slavefolk var især Biskop Otto af Bamberg virksom som Missionær; han reiste om i Pommeren for at prædike der fra April 1124 til Marts 1125, og da han atter kom tilbage 1128, tænkte han paa at gaae over til Øen Rygen, der var Hedenskabets Hovedsæde blandt Slavefolkene, hvilket som

*) Regesta. I. nr. 162 jfr. Suhm V S. 172—76.

ovenfor omtalt bragte ham i nogen Berøring med Erkebiskop Asger i Lund. Imellem de vestlige Slavefolk, Vagrer og Obotriter, virkede til samme Tid Vicelin, en bremisk Klerk, som efterat have studeret i Paris blev ordineret til Præst af den ivrige Erkebiskop Norbert i Magdeborg, Stifteren af Premonstratenser-Ordenen. Vicelin begyndte sin Prædikevirksomhed ved St. Johannes Kirken i Lybæk, og saalænge Obotriternes Konge Henrik levede, der selv var døbt og derfor begunstigede Christendommen, havde han der god Fremgang. Men da Henrik døde, sluttede hans Sønner sig til det hedenske Folkeparti, og Vicelin maatte forlade Lybæk. Han fandt da kraftig Understøttelse hos Erkebiskop Adalbert i Hamborg-Bremen, og med hans Bistand anlagde han Klosteret Neümünster (novum monasterium), der blev Udgangspunktet for Missionen blandt Vagrer og Obotriter. Med disse vestlige Slavefolk stod Danmark i mangehaande Berøring. Obotriternes nysnævnte Konge Henrik var en Søstersøn af Kong Niels, da hans Fader Godskalk havde været gift med en Datter af Svend Estridsen, og begge saavel Fader som Søn vare Christne, medens deres Folk endnu holdt haardnakket fast ved de hedenske Skikke. Endskjøndt nu Henrik i sin Stræben efter at indføre Christendommen blandt sit Folk, skulde have havt en Støtte hos sin Morbroder Kong Niels, saa laae de desuagtet i en langvarig Feide med hinanden angaaende Henriks Mødrenearv*). Det var i denne Feide Erik Eiegods Søn Knud Lavard som kongelig Leensmand i Slesvig, først vandt sin Berømmelse. Han førte Krigen med sin Fætter saaledes, at de efter ikke lang Tid indgik Forlig og Broderskab, saa at

*) Adam Brem. III. c 50 (Skoleudgaven S. 151 Sch 83) Saxo ed. Müller I. p. 523. 557. 618.

Henrik kaarede Knud til sin Eftermand paa Thronen. Henriks Sønner søgte nok efter Faderens Død at hindre denne Overeenskomst ved at slutte sig til det hedenske Folkeparti, men Knud Lavard beholdt dog Overmagten og blev 1129 Obotriternes Konge. Han benyttede denne sin Stilling til kraftig at understøtte Missionen, saa at de nedbrudte Kirker atter bleve opførte, og Vicelin kunde atter fortsætte sin tidligere Virksomhed, ligesom Knud ofte opholdt sig i Klosteret Neümünster. Men Knuds Herredømme blev kun af kort Varighed, da han to Aar efter blev myrdet af sin Fætter Magnus. Vicelin maatte nu søge anden Bistand; „da han saae, at han intet kunde udrette i det Aandelige, naar ikke de barbariske Slavefolk vare kuede af de verdslige Fyrsters vældige Haand" tyede han til den tydske Keiser Lothar og til Grev Adolph i Holsteen. Disse toge sig ogsaa af Sagen; det gjenstridige Folk blev kuet og dermed havde Kirken seiret*).

Forunderligt nok, at Hedenskabet holdt sig saalænge og saa haardnakket i Hamborgs nærmeste Nærhed, hvorfra dog Christendommen var udgaaet baade til Danmark og til Sverrig, saa at nu, efterat disse Lande omtrent fuldstændig vare christnede, føres vi atter tilbage til Holsteen og Slesvig for at tale om Hedenskabets Udryddelse. Det var nemlig ikke blot Vagrer og Obotriter i det østlige Holsteen der holdt fast ved Hedenskabet, det samme gjaldt Friserne i det vestlige Slesvig. I Eiderstedt, i „Strand"-Provindsen, eller, som den ogsaa kaldes det frisiske „Udland" herskede Hedenskabet endnu ved Begyndelsen af dette Aarhundrede, men fra den Stund begyndte ogsaa Missionen her at drives med Eftertryk. Rimeligviis har Knud Lavard som Hertug

*) Jfr. E. G. Kruse, St. Vicelin; Altona 1826. S. 15. 32.

i Slesvig ogsaa taget virksom Deel i denne Gjernings Fremme, men dog nævnes han ikke udtrykkelig', medens Æren derfor sædvanlig tilskrives de samtidige slesvigske Bisk opper, de ovennævnte Gunner og Albert. Den første christne Kirke i Eidersted var en Trækirke i Tating, der 1103 blev indviet til St. Magnus; Stedet fik sit Navn efter den Bonde, paa hvis Grund Kirken blev bygget. Den næste blev bygget i Cleve, i Nærheden af Garding, men den blev forstyrret og ødelagt ved en Vandflod 1114, hvorfor der blev bygget en i Garding isteden. Dog var det ikke blot Vandflodens Raseri, der truede den nye Kirke, men ligesaa stor Fare beredtes der den af Folkenes Gjenstridighed. I Cleve Sogn boede nogle Folk, som kaldtes „Bøiemændene," og disse overfaldt pludseligt Præsten, Herman Lütken, og dræbte ham 1113, altsaa Aaret førend Stormfloden ødelagde hans Kirke. Nu maatte Fyrsterne blande sig i Sagen — og ved disse Fyrster maa man vel nærmest tænke paa Knud Lavard og Kong Niels. Beboerne maatte betale Bøder for det Drab, de havde begaaet, og Sognefolket mistede for Fremtiden Patronatsretten til Kirken, som Fyrsterne tilegnede sig og have beholdt „lige til den Dag idag". Fra Kirken i Cleve (Garding) fremspirede efterhaanden de andre Kirker der i Egnen: Poppenbüll, Tetenbüll, Osterhever, Kathrinenherde, Welt og Wollerwick, og paa den Maade „bleve disse Umennesker efterhaanden omvendte til Tro og Religion" *). — Saaledes lyder den ældste Beretning, vi har om denne Mission, rimeligviis støttet til gamle frisiske Sagn og Fortællinger. I sig selv er det ikke usandsynligt, at disse Frisere i de sles-

*) Cypræus, Annales Slesv. p. 137-38, cf. Hamsfort, Script. I. p. 271; VII p. 172.

vigske Marskegne kunde være det sidste Folk i Danmarks Rige, der antog Christendommen, skjøndt de boede lige nord for Eideren, da de som tilhørende en anden Stamme holdt sig affsondrede fra den øvrige Befolkning, og dette bestyrkes ogsaa derved, at disse Egne, Eidersted og Strand-Provindsen, længe beholdt noget egent i deres hele kirkelige Administration, forskjelligt fra hvad der ellers gjaldt i andre Dele af det slesvigske Stift.

Medens Knud Lavard saaledes vandt et anseet Navn som Grændsevogter mod Syden og Christendommens Udbreder, søgte hans politiske Medbeiler Magnus, Kong Niels's Søn, at indtage en lignende Stilling i Norden. Magnus var gjennem sin Moder Margrethe en Dattersøn af Kong Inge den Ældre i Sverrig, og det gav ham en vis Adkomst til den svenske Throne, da hans Fætter Kong Inge den Yngre var død uden Børn. Med denne Inge uddøde Stenkils Slægt, saa at der var Spørgsmaal om et heelt nyt Kongevalg, og da vaagnede igjen den gamle Trætte mellem de tvende Folkestammmer, det svenske Rige bestod af, nemlig Svearne og Gotherne. Det var Gotherne, der ved denne Leilighed vilde gjøre deres Stemme gjældende ved at kaare Magnus til Konge, hvorfor Svearne fra først af vare ham gramme, forbi de ansaae hans Valg som en Krænkelse af deres Ret. Det lykkedes dog Magnus til en Tid at vinde Anerkjendelse som Gothernes Konge, og for ikke at staae tilbage for sin Medbeiler Knud Lavard søgte ogsaa han at forøge sin Anseelse ved at gjøre Hærgningstog mod de omboende Hedninger. Ved den Leilighed ødelagde han et Thorstempel og bragte flere vældige Thorshammere med sig hjem som Krigsbytte; han meente vistnok dermed ret at øve en christelig Bedrift, men Svearne, der altid bagvadskede ham, omtalte ham som en Helligdomsrøver.

Havde Magnus kun aldrig forgrebet sig stærkere, „maatte Enden med ham, kun have været denne Begyndelse liig,“ føier Saxe til*).

Knud Lavards Mord, Dagen efter Helligtrekonger d. 7 Jan. 1131 i Haraldsted Skov ved Ringsted, er Magnus Nielsens egentlige Skjændselsdaad, og den var det, der afbrød den lange Fred, Landet havde haft under Kong Niels's Regjering, og gav det til Priis for en langvarig og blodig Kiv og Trætte. Denne Feide var væsentlig en borgerlig Partikamp, hvori de forskjellige Kongesønner søgte at gjøre deres Krav paa Thronen gjældende, og hvorved den gamle Splid mellem de forskjellige Landsdele atter fik ny Næring; men det synes ogsaa, som om den i en vis Henseende havde kirkelig Betydning, dersom man ellers tør slutte det deraf, at alle Landets Biskopper saa afgjort og levende toge Deel i den. Selve Knud Lavards Drab bliver os meget udførligt berettet, hvad der er ganske rimeligt, da hans Navn jo siden blev indskreven paa Helgenernes Liste, og Alle vare enige i at skildre det som en Nidingsdaad fra Magnus's Side, da han paa den underfundigste Maade sveeg sin Fætters djærve Aabenhed, ja selv den Krønike, der ellers altid er tilbøielig til at dømme gunstigt om Magnus's Færd, siger derom, at det var „efter Djævelens Tilskyndelse“, han øvede denne Gjerning**). Det fremgaaer af alle Beretninger, at Knuds Drab var et reent politisk Mord, hvorved Magnus søgte at skille sig af med en forhadt Medbeiler,

*) Saxo ed. Müller I. p. 628 30 jfr. Reuterdahl I. S. 372. 412.

**) Saxo ed. Müller I. p. 637-41. Knytlinga Saga c. 92. — Chron. Rosk. Script. I. p. 380.

uden det paa nogen Maade kan siges, at han faldt som et Offer for sin kirkelige Virksomhed, saa naar han desuagtet regnedes imellem de hellige Mænd, saa havde dette deels sin Grund i Folks Medfølelse med hans uskyldige Lidelse, deels var hans Kanonisation en politisk Akt, hvorved Knuds Efterkommere fik en Slags guddommelig Stadfæstelse paa deres Ret til Thronen. Strax efter Drabet viste sig Partiernes Stilling. Det var de mægtigste sjællandske Herremænd, Skjalm Hvides Sønner, der vare opfostrede sammen med Knud, til hvilke siden den nysnævnte Peder Bodilsen fra Nestved og Andre sluttede sig, det var dem, der strax antog sig den Dræbtes Sag, og forlangte, at han skulde begraves i Roskilde, altsaa nyde en kongelig Begravelse, men da Kong Niels bestemt negtede det, maatte de finde sig i at lade ham faae en simpel Begravelse i Ringsted*). Det var Begyndelsen til Ringsted Klosters Anseelse og Opkomst, da det kom til at gjemme Knud Hertugs hellige Been; den almindelige Folkemening vidste nemlig snart at fortælle om mangfoldige vidunderlige Jertegn, der vare skete ved ham, hvilket som altid førte Skarer af Pilegrimme til hans Grav, og under den følgende Partikamp var det ligesom en politisk Nødvendighed for de Mænd, der optraadte som Forkjæmpere for Knuds Parti at hædre hans Minde ved Gaver til Ringsted Kloster. Det var blandt Sjællænderne eller dog i Øst-Danmark, Skaane og Sjælland, at Knud havde sit Parti, medens Kong Niels havde sit Tilhold i Jylland. Rigtignok var det som Hertug i Sønderjylland, at Knud vandt sin Navnkundighed, men sin egentlige Hjemstavn, sin Fædrenearv, synes han fortrinsviis at have haft i Sjælland. Hans Broder Erik Emun, der kom til at anføre Partiet,

---

*) Saxo ed. Müller I. p. 640. Script. I. p. 380.

da den anden Broder Harald svigtede, benævnes som „Knuds Leensmand paa Øerne" som „Leensmand paa Falster," uden at man ret kan forklare af hvilken Art den Forlening har været*), men vist er det, at det er paa Øerne han fornemmelig har sit Tilhold. Paa det sjællandske Landsthing i Ringsted kort efter Drabet var Stemningen blandt Almuen yderst oprørt mod Niels og Magnus, saa at alene Ærkebiskop Asger i Lund ved den Anseelse, hans Embede saavelsom hans Herkomst gav ham, var istand til at dæmpe Larmen, og mægle et Forlig, hvorved Magnus skulde forlade Landet**). Dette Forlig holdt Niels imidlertid ikke længe, da Magnus kort efter atter kom tilbage, og fandt en gunstig Modtagelse hos sin Fader. Dermed brød Feiden ud, og Sjællænderne samlede sig om Knuds Broder Erik.

Niels havde sit Tilhold i Jylland, men han havde ogsaa overalt Bisperne afgjort paa sin Side, og dette Forhold er meget paafaldende, da saaledes Kirkens Prælater kom til at bære Vaaben mod den Mands Venner, der senere æredes som Martyr og Helgen. At det var Ærkebiskop Asger i Lund, der fra først af igjen skaffede Niels Fred i Landet, er nylig omtalt, og det samme Forhold træffe vi paa andre Steder. Da Erik gjorde sit første Forsøg paa fra Sjælland af at angribe Niels i Jylland, var det Biskop Thord i Ribe, som holdt ham hen med tomme Løfter, idet han paastod Niels var uskyldig i Magnus's Hjemkomst og meente, at han nok vilde holde hvad han havde lovet. Derved fik Niels Tid til at samle sin Styrke, og Erik maatte rømme Jylland***).

*) Saxo I. p. 638. 642. cf. Script. IV p. 244 not. 2. p. 253 not. x.
**) Saxo I. p. 642.
***) Ibid. p. 644.

Han modtog nu Kongehyldingen baade i Sjælland og i Skaane, men heller ikke her kunde han stole paa Biskopperne. Biskop Peder i Roskilde, der tidligere havde været Magnus' Capellan, blev rigtignok nødt til at følge Eriks Banner, men efter Saxes Vidnesbyrd gjorde han det kun nødtvungent, da han i Hjertet var Kong Niels hengiven*), hvad han ogsaa siden fik Leilighed til at vise i det afgjørende Slag ved Fodevig. Biskop Eskil i Viborg blev voldelig overfaldet af Erik og dræbt, som han læste Ottesangen i St. Margrethe Kirke, saa at han altsaa med sit Blod kom til at lide for sin Hengivenhed for Kong Niels. Saxe omtaler ikke dette Drab, men det omtales i flere næsten samtidige Kilder, og skjøndt det ikke siges, at det var Venskabet for Kong Niels, der voldte hans Bane, saa kan det dog neppe være tvivlsomt**). Drabet skete to Aar før Slaget ved Fodevig, altsaa rimeligviis 1132, som ogsaa var det sidste Aar Erik kunde tænke paa at angribe Jylland, da han efter Nederlaget ved Onsildbro ved Horsens endog blev hjemsøgt i Sjælland af Kong Niels og sin Broder Harald, der havde sluttet sig til Niels og Magnus. I Aaret 1133 stode Eriks Sager saa slet, at han maatte tye til Norge, for at søge Hjælp, men fandt her kun en daarlig Modtagelse. Han flygtede atter hemmelig bort, gik til Lolland og derfra til Skaane, saa at han var i Lund ved Juletid 1133. Her skete nu det Omslag, at Ærkebiskop Asger afgjort sluttede sig til Erik, saa at Ærkebispen hermed forlod de andre Biskoppers Sag og kjæmpede paa Eriks Side i Slaget ved Fodevig. Udentvivl er det

*) Saxo ed. Müller. I. p. 647.

**) Vita Ketilli, Script. IV p. 428. Chron. Rosk. Script. I p. 383.. Necrol. Lund. Script. III. p. 460.

dette Omslag, som bevægede den roskildske Krønike til at give Asger det Skudsmaal, at „han var en Mand af en vankelmodig Charakteer, der under den store Forvirring, som hjemsøgte Riget, ingenlunde stod som en Muur for Israels Huus, men bøiede sig som et Rør til den Side, Vinden blæste“*).

Hvad kan vel forklare dette Omslag i Ærkebispens Holdning? Det ligger nær at bringe det i Forbindelse med Pave Innocents IIs i mange Henseender mærkelige Buller af 27 Mai 1133 til Ærkebiskop Adalbert i Hamborg, til Kong Niels, til „Biskop“ Asger i Lund og til de svenske Biskopper, hvori Paven fuldkommen anerkjender Hamborgs Fordringer paa Metropolitanret over alle de nordiske Kirker. „Hamborg har — hedder det heri — saavel for Paven som for hans Forgjængere ført Klage over Ulydighed fra Asgers og de øvrige danske Biskoppers Side; Forgjængerne Calixt II og Honorius II have paamindet dem, at de enten skulde vise Hamborg Lydighed som Metropolitan eller selv tale deres Sag for det apostoliske Sæde; men da de fremture i deres Gjenstridighed, saa stadfæster Paven herved Hamborgs Supremati efter de ældgamle Privilegier“**). Ligesiden Concordatet i Worms af 1122 havde gjort en Ende paa det tydske Skisma, og den tydske Kirke saaledes atter havde forligt sig med den romerske Stol, vare Forhandlingerne begyndte om atter at forskaffe Hamborg det Supremati i Norden, det havde tabt under Skismaet. Det eneste af disse Forhandlinger, der er os bekjendt, er et Brev af Pave Honorius II (1125—29) til Ærkebiskop Adalbert, hvori han, efterat have udtalt sin Beklagelse over denne Strid

*) Chron Rosk. Script. I. p. 382. Saxo I. p. 654.
**) Regesta diplom. I. nr. 171—74.

med „Erkebiskop" Asger i Lund, lover at sende en Cardinal-Presbyter C. til hine Egne som Legat, for omhyggelig at undersøge og afgjøre denne Sag*). Hvorledes Cardinalen har røgtet dette sit Hverv, er os ikke bekjendt, men i det Hele synes det, at Erkebiskop Asger har taget sig denne Sag temmelig ligegyldigt, og egentlig indskrænket sig til den passive Modstand, at lade som Ingenting, hvad ogsaa fremgaaer af Pave Innocents II's Buller. Den pavelige Myndigheds Omfang og Gyldighed i Kirkesager var vistnok heller ikke her i den danske Kirkeprovinds saa almindelig anerkjendt som den senere blev, og som den dengang allerede var i andre Lande, saa at Pavebuller til Fordeel for en tydsk Erkebiskop først da blev af Betydning for Norden, naar den tydske Keiser gav dem Eftertryk. Den tydske Keiser Lothar II (1125—1137) var andensteds for optaget til at han kunde skjænke de danske Forhold sin udeelte Opmærksomhed, men dog tabte han dem aldrig ganske af Sigte. Knud Lavard havde som Hertug i Sønderjylland beilet til den mægtige Keisers Gunst og hos ham altid fundet en særdeles naadig Modtagelse. Aaret efter hans Drab henvendte derfor Erik sig til Keiseren, for at opfordre ham til at hævne denne Udaad og tvinge Magnus til at erlægge Bøder, hvilket Keiseren ogsaa var rede til, saa han stod med sin Hær ved Dannevirke til samme Tid som Erik mødte ved Slesvig med sine Skibe; men det kom ikke til noget Slag, da Magnus snart fandt det raadeligst at kjøbe sig

*) Brevet er fremdraget af Lappenberg (Urkundenbuch I. Nr. 140); ikke at forverle med et andet Brev, anført i Regesta diplom. I. nr. 129, der hidrører fra Honorius III og er skrevet omtrent hundrede Aar senere. Iøvrigt anfører Lappenberg (anf. St. Nr. 141) endnu det aabenbar urigtigt anvendte Brev.

fri*). Desuagtet kom der siden atter en Leilighed for Keiseren til at blande sig i Striden. Dengang Kong Niels angreb Erik i Sjælland, og i Forening med Knuds Broder Harald beleirede Roskilde, var det især de mange Tydskere, der opholdt sig i denne By, Beleirerne vare opbragte paa, fordi de tidligere havde ydet Erik kraftig Bistand, og derfor maatte de især undgjælde, da Byen blev tagen. Denne Grumhed mod Tydskerne opbragte Keiser Lothar saaledes, at han atter truede med Angreb, efter hvad de tydske Krøniker berette, og de føie til, at Magnus, for at undgaae denne Fare, gjæstede Keiseren i Halberstadt, i Foraaret 1134, og tilkjøbte sig der atter Freden, deels ved Penge deels ved at anerkjende Keiserens Leenshøihed**). Det var nu ikke usandsynligt, at det Afhængighedsforhold, Niels og Magnus saaledes vare komne i til Keiseren, kunde bidrage til at give Pave Innocents II's Buller til Gunst for det hamborgske Ærkesæde særdeles Vægt, og dette atter have bevirket, at Ærkebispen i Lund i det afgjørende Øieblik skilte sig fra dem; men desuagtet tillægger man dog det kirkelige Spørgsmaal for stor Betydning, naar man deraf med Suhm o. A. vilde slutte, at alle Landets øvrige Biskopper heller vilde tilbage under det bremiske Ærkesæde, fordi de bleve den gamle Konge troe. Denne deres Hengivenhed skriver sig fra en Tid, hvor der endnu ikke var Tale om det hamborgske Ærkesædes Fordringer, og man maatte vel snarere sige, at de, uagtet Niels og Magnus nu maaskee kunde være tilsinds at gjøre dem gjældende, dog alligevel holdt ud med dem til det sidste. Alting var saa oprørt her i Landet,

*) Saxo I. p. 645 not. 2, hvor flere tydske Kroniker anføres.

**) Saxo I. p. 652 not. 1. hvor de tydske Kroniker anføres; jfr. Hamsfort, Script. I. p. 272.

dengang hine Buller kom, at det kirkelige Spørgsmaal om Suprematet dengang maatte blive et underordnet, medens det for Ærkebispen selv nok kunde være en Grund mere til at opgive Niels og Magnus's Sag. Hertil kom, at Asgers Efterfølger Eskil dengang var Domprovst i Lund, hvad han neppe havde været ret længe iforveien, og han var en Mand, hvis Virksomhed og Indflydelse altid er kjendelig. Eskils Fader Christian hørte mellem de Herremænd, der afgjort havde sluttet sig til Eriks Parti*), og i det Hele havde han paa den Side mange af sine Frænder og Venner; det er derfor ikke usandsynligt, at han havde en væsentlig Indflydelse paa Asgers forandrede Holdning. Det kunde da tillige være det bedste Middel til for Øieblikket at hindre Virkningen af Innocents II's Buller, og det gjaldt kun om at vinde Tid, indtil den pavelige Curie atter havde frigjort sig fra det tydske Keiserhofs Indflydelse, der for Tiden gjorde det til villigt Redskab for de tydske Ønsker og Fordringer.

Det afgjørende Slag stod ved Fodevig d. 4. Juni 1134, Anden Pintsedag, et blodigt Kjæmpeslag, der ikke blot ved Magnus's Fald gjorde Ende paa denne Trætte, men tillige som Skaaningernes Seier over de andre danske Lande fik stor Betydning for Fremtiden. I Eriks Leir befandt sig altsaa Ærkebiskop Asger, og han tiltalte Kjæmperne førend Slaget paa følgende Maade: „Nu maae Præsterne gjøre Tilberedelser og skrifte Folket, thi man kan ikke vente andet end at dette Møde vil lede til store Ting.... Nu er det mit Skrifte, at jeg byder Eder i Guds Navn at gaae mandelig frem og stride djærvt; thi det maa vi jo vide, at

*) Saxo I. p. 664 not. 2. cf. p. 647. Script. I. p. 43. 60. 61. IV p. 282.

raske Helte tækkes Gud bedre end feige Mænd, og vi skulle jo dog alle døe engang"*). Eriks Skare rykkede ogsaa djærvt frem, men de fandt en haard Modtagelse. Magnus værgede sig med Kjæmpemod, det Vidnesbyrd faaer han baade af Venner og Fjender; ved hans Side stred Bisskop Peder af Roskilde, og begge dannede som en Vold af slagne Fjender omkring sig, førend de segnede. Foruden Bisskop Peder vare desuden tilstede i Slaget en fordreven svensk Bisskop Henrik, Bisskop Thord af Ribe, Bisskop Kield af Vestervig, Bisskop Ulkil af Aarhuus og Albert af Slesvig, altsaa i alt 6 Bisskopper, og alle maatte de lade deres Liv paa Slagmarken, undtagen Bisskop Albert af Slesvig, der slap med Livet men saa haardt saaret, at han døde omtrent et Aar derefter af sine Saar**). „O, blodige Aar, bittre Dag, Dødens Dag, Mørkets Dag, fuld af Smerter, betynget af Klagemaal" udbryder den roskildske Krønike, ved Skildringen af Slaget, idet den især dvæler ved Magnus Fald „Danmarks Blomst, den favreste Yngling, den stærke Kjæmpe, den gavmilde Herre, den vise, den standhaftige." „Jeg skulde mene, siger Saxe, at denne Seier ikke blev vunden ved menneskelige Kræfter, men at den var en Guds Straffedom for den fromme Mands Drab." — Den gamle Konge undslap dog fra det almindelige Blodbad, men kun for at finde sin Død i Byen Slesvig. Da han nærmede sig Byen gik Klerkene ham imøde i en høitidelig Procession; men da de kom i Gaderne, viste der sig mistænkelige Tegn paa Borgernes Stemning, og hans Venner raadede ham at flye til St. Peders Kirke, men det vilde han ikke. Han gik til Kongsgaarden, og her opstod snart en morderisk Kamp; hans

*) Knytlinga Saga c. 96.
**) Chron. Rosk. Script I p. 382 (not. a) Saxo I. p. 656.

Kjæmper forsvarede ham godt, men Borgerne fik Overhaand, og Kong Niels maatte lade sit Liv *). Borgerne i Hedeby udgjorde nemlig et sluttet Lag eller Gilde, „Hedslag" kaldet, rimeligviis „Hedebyes Lag"; det hørte med til deres Gildeslov, at de skulde hævne deres Gildesbroders Død, og Hertug Knud havde en Tid været Oldermand i Gildet. Kong Niels lod haant om disse Fjender og sagde: Skulde jeg være bange for Garvere og Skomagere? — men da Gildesklokken lød, strømmede alle Gildesbrødre sammen, og Kong Niels maatte bøde med Livet for Knuds Drab **).

Gjennem disse blodige Optrin banede Erik Emun sig Veien til den danske Throne. Saasnart han fik Efterretning om Niels's Drab, tyede han til Slesvig, og belønnede Borgerne med rige Gaver „for deres skjændige Forbrydelse," siger den roskildske Krønike. Her foretog han saa sin første kongelige Handling Besættelsen af de ledige Bispestole. Alle Danmarks Biskopper havde altsaa taget Deel i Kampen, med Undtagelse af Biskoppen af Odense, der synes at have holdt sig udenfor, ligesom Ærkebiskop Asgers Broder, Biskoppen af Viborg, Svend, tidligere Provst i Kapitlet, der var fulgt efter Eskil, som blev dræbt to Aar før Slaget. Den Udnævnelse af Biskopper, Kong Erik saaledes foretog sig i Slesvig, havde ogsaa for den Tid noget irregulært; vistnok var Kirkeordningen endnu ikke saavidt fremskreden, at Domkapitlerne vare i anerkjendt Besiddelse af Valgretten, men selv om det ikke var, pleiede dog Kleresiet og Menigheden (clerus et populus) idetmindste at have en Stemme med ved Bispevalget, saa naar her alt blev afgjort ved en kongelig Udnævnelse,

*) Saxo I. p. 656-57.

**) Chron. Sjæll. Script. II p. 612.

saa maa det søge sin Undskyldning i de overordentlige Forhold, der paa eengang havde gjort saa mange Stifter biskopsløse. Kong Erik beskikkede da Eskil til Biskop i Roskilde, Rothold til Biskop i Ribe, Self eller Sylvester til Biskop i Vendsyssel, Illuge til Biskop i Aarhuus. Da det slesvigske Bispesæde Aaret efter blev ledigt ved Alberts Død, saa beskikkede Erik sin Kapellan Riig (Ricco) til hans Eftermand, der tillige var Kanik i Lunds Domkapitel*).

Den mærkeligste af de Mænd, der saaledes ved Erik Emun kaldtes til de kirkelige Høisæder, var uden Sammenligning Eskil, og derfor ville vi her dvæle lidt ved ham, skjøndt det ikke var som Biskop i Roskilde, hvor han kun forblev 3 til 4 Aar, men som Ærkebiskop i Lund han vandt sin Navnkundighed. Han var en Brodersøn af Ærkebiskop Asger, og tilhørte altsaa ved sin Herkomst en af de mægtigste og rigeste Slægter. Hans Fader Christian (Gamle) nævnes som en jydsk Herremand, men man seer af Eskils Liv, at Familien havde Besiddelser ogsaa i andre danske Provindser baade i Sjælland og i Skaane, og Slægten maa vel nærmest betragtes som en skaansk Slægt. Eskils Fødsel er ikke bekjendt, men sin geistlige Dannelse modtog han i Hildesheim, hvor han kom hen i sit 12 Aar. Domskolen i denne By besad siden de sachsiske Keiseres Tid stor Berømmelse, og blev besøgt af Klerke fra de forskjelligste Egne, men dog lakkede det dengang mod Enden med de tydske Klosterskolers Berømmelse, da de i den sidste Halvdeel af dette Aarhundrede ganske fordunkledes af de franske. Under sin Skoletid faldt han i en dødelig Sygdom, der blev hans aandelige Opvækkelse, som efter den Tids Maade fortælles saaledes. Da han laae i Dødskampen, saae han

*) Chron. Rosk. Script. I. p. 383. 84.

pludselig en Ild brænde, der truede med at fortære ham; det var Skjærsilden, og i sin Forfærdelse ledte han om Hjælp. Han saae da Guds Moder i sin Himmelglands, og hun forlangte som Vederlag for sin Hjælp, at han skulde bringe hende fem Skjepper af fem forskjellige Slags Korn. Det lovede han, og nu kom han atter til Live, men i lang Tid kunde han ikke sige andet end: Gud skee Lov, jeg skal ikke brænde. Da han siden kom til Kræfter, fortalte han sit Syn, og nu udlagde en klog Mand blandt Klosterbrødrene Synet saaledes, at han skulde til Vor Frues Ære stifte fem Klostere af forskjellige Ordener, af hvilke ethvert skulde huse idetmindste tolv Personer*). Det var altsaa Frugten af hans aandelige Opvækkelse, ikke just at han selv tog Klædet og blev Munk, men at han blev en ivrig Befordrer af den klosterlige Tugt, og det var ganske i Overeensstemmelse med Tidens Tankegang, der ansaae Klosterlivet som det egentlig gudelige Liv; udenfor Klostrene raadede Verdsligheden, og at omvende sig fra Verden var det samme som at gaae i Kloster, eller slutte sig til et Kloster, eller dog at være en ivrig Beskytter og Befordrer af Klosterlivet. Det var Eskil med Liv og Sjæl, men desuagtet vedblev han dog selv indtil sine gamle Dage at være en vældig Stridsmand, der kunde bruge sit Sværd, svinge sin Landse og tumle sin Ganger trods nogen Ridder. Han var en djærv og haard Charakteer, der ikke veeg tilbage for nogen Modstand, hvorfor han idelig laae i Strid med Konger og Mægtige, og hans Færd er ofte baade af Samtid og Eftertid bleven meget haardt bedømt. Men han var en Mand, der besad europæisk Navnkundighed, der levede paa en fortrolig Fod med Tidens meest ansete Mænd, saa

*) Cisterciensis Ordinis Exordium; Script. II. p. 638-40.

at man lagde Mærke til hans Færd baade i Rom og Paris, og under al hans travle Virksomhed og hidsige Strid var hans Formaal altid, den danske Kirkes Selvstændighed, dens Rigdom og Anseelse, dens canoniske Ordning. Derfor skildres ogsaa hans Virksomhed, ventelig af en af hans Beundrere paa følgende Maade: „Han gjorde sig al Umage for fra Grunden af at udrydde Hedenskabets Skikke, som Landet for en stor Deel endnu var hildet i, og at meddele Alle den saliggjørende Underviisning i den christelige Tugts Sæder, idet han ramte de Overmodige og Gjenstridige med Hævnens Sværd. Hans Iver var saa stor, at der efter min Mening ikke i lang Tid har været nogen Biskop', der i sit Erkebispedømme har bragt Guds Kirke saa megen Frugt som han har bragt“ *).

Som Biskop i Roskilde deeltog Eskil i Oprettelsen af de klosterlige Conventer paa Eskilsø og i Byen Nestved. Augustiner-Conventet paa Eskilsø i Roskildefjord, der siden forflyttedes til Æbelholt, var en af Sjællands anseeligste Præsteskoler; dets Stiftelse er ubekjendt, men det nævnes hyppig fra den Tid, og hidrører rimeligviis fra Eskil; hans næste Eftermand paa Roskilde Bispestol Asger udgik derfra, han var „professus de Æskilsø“ **). — St. Peders Kloster i Nestved var fra først af en privat Stiftelse. Den ovennævnte sjællandske Herremand, Peder Bodilsen, havde nemlig i Forening med sine Brødre og sin Moder Bodil skjænket St. Peders Kirke i Nestved, hvortil Familien havde Patronatsret***), tilligemed tre forskjellige

*) Script. II. p. 640

**) Necrol. Lund. Script. III. p. 443.

***) “qvæ juris eorum videbatur“ Lib. don. monast. Nestv. Script. IV p. 343.

Stykker Jord, deels i Omegnen deels længere borte, til et Benediktiner Kloster, og dette Benediktiner Abbedi var det, Eskil som Bisskop ikke blot bekræftede men ogsaa betydeligt forøgede, ved at henlægge flere af de omliggende Landsbykirker under Klosteret, og skjænke det Bispetienden — eller vel rettere Vederlaget for Bispetienden — fra en Fjerding af Tybjerg-Herred*).

Ved samme Tid bidrog Kong Erik Emun til Grundlæggelsen eller dog til Udvidelsen af et andet sjællandsk Kloster,. nemlig Benediktiner Abbediet i Ringsted. Vi have tvende kirkelige Gavebreve fra denne Konge, der begge passe godt ind i de historiske Forhold. Ved det ene oprettede han af Kronens Indkomster et nyt Præbende ved Lunds Domkirke — altsaa et Vederlag for de Tjenester Ærkebispen havde beviist ham i hans Trængselstid, eller som det hedder i Gavebrevet „til Taksigelse fordi Gud havde friet ham af Nød og Trængsel og sat ham paa sine Fædres Throne“**). Det andet angik Ringsted Kloster, hvis Anseelse det maatte være ham af politisk Vigtighed at hævde som Familie-Helligdommen, der gjemte Knud Lavards Been. Hvori denne Gave bestod, er ikke ganske klart. Der var allerede tidligere et Kloster i Ringsted, indviet til Vor Frue, som var oprettet af Bisskop Svend Norbagge i Kong Svend Estridsens Tid***); men dog taler Kong Erik i Brevet, som var det ham, der først samlede til Ringsted Kirke en Congregation af regelbundne Mænd til Guds og Vor Frues Ære og til hans Broder Knuds Ihukommelse: „hvem jeg har elsket høiere end noget andet Menneske.“

---

*) Eskils Brev af 29. Nov. 1135. Regesta diplom. I. nr. 176.

**) Brevet af 6. Januar 1135. Regesta I. nr. 175.

***) Chron, Rosk. Script. I. p. 378.

Til Brødrenes Klæder og Underhold tillagde han Klosteret en Deel af de kongelige Afgifter af Ringsted By, og forskjellige spredte Jorde, med Tilsagn om yderligere Forøgelse, hvis Gud skjænkede ham Livet*).

Ogsaa i en anden Henseende viste Kong Erik sig virksom som Kirkens Forfremmer. Han gjorde nemlig et Tog mod de hedenske Rygboer, ved hvilken Leilighed han efter Saxes Vidnesbyrd første Gang førte Ryttere over Havet. Det syntes ogsaa, som hans Hærtog havde glimrende Fremgang. Arcona, Rygens Hovedstad og det vendiske Hedenskabs Hovedsæde, søgte Forlig paa det Vilkaar, at de vilde antage Christendommen, naar de kun maatte beholde deres gamle Afgud Svantevits Billede. Det gik Kong Erik ind paa, men deres Omvendelse blev da ogsaa derefter. De bleve førte til Vandet, siger Saxe, men mere for at stille deres Tørst end for at indvies til Religionen, saa at Daabens Bad kun for dem var en legemlig Vederqvægelse efter den lange Beleiring Kong Erik beskikkede ogsaa en Biskop (antistes) for dem, „som skulde foreskrive dem et dannet Livs Skik, og lære dem den nye Religions Begyndelsesgrunde“; men saasnart Kongen var draget bort med sin Hær, forjog de Præsten og hengav sig paany til det gamle Afguderi**). Kong Eriks Tog blev altsaa uden Følger, men det pegede dog hen paa, hvad der siden efter, og hvad der blev fuldført af Valdemar og Absalon.

Erik Emun regjerede i det Hele saa kort, at det er vanskeligt at have nogen sikker Dom om ham og hans Færd. Hans Charakteer bedømmes meget forskjelligt; Saxe siger, at „han var en Skræk for de Mægtige, men afholdt af

*) Brev af 1135; Regesta. I. nr. 177.

**) Saxo ed. Müller I. p. 661-62, Knytlinga Saga c. 101.

Almuen"; den rusk. Krønike siger om ham, at "han foer frem som et Lyn, stolt og opblæst, mægtig i Ondskab, en Skræk for Alle" *). Man skulde mene, at han maatte leve paa en god Fod med Biskopperne, som han for en stor Deel selv havde udnævnt, men dog kom det til en hæftig Trætte mellem ham og Biskop Eskil. Biskoppen havde den mægtige Peder Bodilsen paa sin Side, men derimod havde han Skjalm Hvides Sønner imod sig; det lykkedes ham at oprøre den sjællandske Almue, saa at de aabenbart modsatte sig Kongen, men da denne kom med den jydske Styrke, faldt Sjællænderne til Føie. Biskop Eskil fik Tilgivelse for sin Faders og sin Farbroders Skyld, og slap med at betale en Bøde; Peder Bodilsen flygtede for Kongens Vrede. Hvad der egentlig havde reist denne Trætte, fortælles ingensteds; Saxe, den eneste der taler derom, siger kun, at Oprørene vilde give deres Mærke "Frihedens" Paaskrift (sub titulo libertatis), men uden nærmere at angive, hvad det var for Friheder, Kongen formeentes at have krænket**).

Denne Strid kunde let have faaet betænkelige Følger for Eskil. Ved samme Tid døde nemlig hans Farbroder Erkebiskop Asger i Lund (d. 5 Mai 1137). Skaaningerne, der høilig skattede Asgers Fortjenester, gave da Eskil deres Stemme som hans nærmeste Slægtning, "for at Bispedømmet ikke skulde gaae ud af Familien". Men Kong Erik vilde paa ingen Maade give sit Samtykke til dette Valg, da han endnu havde Eskils Oprørsforsøg i frisk Minde; han foretrak Riig, der nylig var bleven Biskop i Slesvig i Alberts Sted, og som tidligere havde viist Erik mange Tjenester under hans Kamp for Kongedømmet. Saaledes stod Sagen

*) Saxo I. p. 663. Script. I. p. 385.

**) Saxo I. p. 664. cf. Hamsfort, Script. I. p. 272.

hen, uden at det dog kom til aaben Trætte, indtil Erik Emuns Drab paa Urnehoved Thing i Sønder-Jylland d. 18 Septbr. 1137 gjorde en Ende herpaa. Saasnart Eskil fik Efterretning om Eriks Død, tog han strax over til Skaane for at sætte sig i Besiddelse af Erkesædet, men dog vare alle Hindringer endnu ikke bortryddede. Erik Lam, den dræbte Erik Emun's Søstersøn, der fulgte ham paa Thronen, vilde nemlig fastholde sin Forgjængers Bestemmelse, og opfylde det Tilsagn der var givet Riig. Men nu vare Skaaningerne modigere; de vilde paa ingen Maade, at Bispedømmet gik over til en ny Familie, og truede med at gribe til Vaaben mod Kongen. Da gav denne sit Minde til, at Eskil forflyttedes til Lund, imod at Riig med den sjællandske Klerus's Minde blev valgt til Bisskop i Roskilde. — Det er Saxes Fremstilling af Sagen; noget anderledes berettes den i den roskildske Krønike*). Ogsaa den beretter om, at der efter Asgers Død opstod en heftig Trætte om Erkesædet mellem Eskil i Roskilde og Riig i Slesvig, men det saaledes, at det var Riig, der havde Klereciet og Almuens Stemme for sig i Skaane, og hvad der bilagde Trætten var ikke Erik Emuns Død, men Peder Bodilsens Mægling, der fik det sat igjennem, at Eskil erholdt Erkesædet, og at Riig blev sat paa den sjællandske Bispestol, skjøndt imod Kleereciets og Almuens Ønske. — Endskjøndt der saaledes er Forskjel i Fremstillingen, lade dog begge Beretninger sig nok forene, og Udfaldet bliver efter begge det samme. Vi tør da antáge, at Eskil 1138 er valgt til Erkebiskop, og anerkjendt af Kong Erik Lam; men hvorledes forholdt det sig med Pavens Anerkjendelse? Dette Spørgsmaal er vanskeligt at besvare. Endnu var den

*) Saxo I. p. 664-65. 667. Script. I. p. 385-86.

samme Innocents II Pave, der 1133 havde udtalt sig imod det lundske Erkesæde til Fordeel for Hamborg, men desuagtet maa han i de forløbne Aar have ændret sin Betragtning af Sagen. I Aar 1139 ved et Bispemøde, Eskil afholdt i Lund, var ikke blot en pavelig Legat Theodignus tilstede, men Eskil optræder her som beskikket af Pave Innocents til pavelig Vicar for Norden*). Denne Usikkerhed i Pave Innocents's Holdning maa udentvivl søge sin Forklaring i Usikkerheden i hans hele Stilling. Han var nemlig i flere Aar landflygtig fra Rom, fortrængt af en Modpave Anaclet II, og usandsynligt er det ikke, at han i denne sin Trængselstid kan have været føieligere mod den mægtige Keiser Lothar, end han ellers vilde have været, og derfor udtalt sig saa afgjort til Gunst for Hamborg. Da Innocents siden kom tilbage til Rom (første Gang 1134, anden Gang 1136) væsentlig ved fransk Indflydelse, understøttet af den navnkundige Abbed Bernhard af Clairvaux, til hvem Eskil stod i et meget venskabeligt Forhold, hvad siden nærmere skal omtales, er det rimeligt nok, at han kan være kommen til at see Kirkeforholdene i Norden i et andet Lys. Det er, hvad der ogsaa siden gjentager sig, at de keiserligsindede Paver ere tilbøielige til at støtte Hamborgs Fordringer, hvorfor Eskil søger at hævde sig og sit Erkesæde ved afgjort at slutte sig til de under fransk Indflydelse valgte Paver. Da nu dertil Keiser Lothar døde 1137, har Paven rimeligviis været villig til at forlige sig med Lund, ved hvilken Leilighed den ovennævnte Legat Theodignus maaskee var Mægleren, og Anerkjendelsen af Eskils Valg til Erkebiskop, har saa været ledsaget af en som det synes glimrende Anerkjendelse af det lundske Erke-

*) Thorkelin Diplom. I. p. 245-46. Regesta I. nr. 183.

sæde, idet han tillige beskikkedes som pavelig Vicar for Norden.

Kort efter at denne Strid om Ærkebispevalget i Lund var bilagt, udbrød der i Slesvig en Tvist om Bispevalget, der som det synes blev af temmelig lang Varighed. Desværre er vor Kundskab om disse Forhold kun meget ufuldstændig, men hvad der leilighedsviis berettes herom, lader dog skimte en Sammenhæng. Ved Riigs Forflyttelse til Roskilde var den slesvigske Bispestol bleven ledig, og i hans Sted beskikkedes Herman, udentvivl den samme der 1135 nævnes som Æskils Kapellan*), og som tidligere skal have været Biskop i Odense. Længe forblev han imidlertid ikke i rolig Besiddelse af det slesvigske Bispesæde, og han maatte vige paa en voldsom Maade, fordreven ved et Oprør af Almuen (tumultu et seditione populari), hvorfor Kong Erik maatte antage sig den fordrevne Biskop og paa anden Maade sørge for hans Underhold**). Ved samme Tid nævnes i et tydsk Document af 11 Juli 1141 en vis Aage (Occo) som Biskop i Slesvig, sammen med Adalbert Ærkebiskop i Bremen, saa at han udentvivl er Manden, der fortrængte Herman fra Slesvig. Den samme Aage nævnes ogsaa senere af Saxe, og det saaledes at han lader sig forlyde med, at Aage ikke blot dengang, da Saxe omtaler ham, men ogsaa tidligere har indtaget en skismatisk Stilling. Sammenhængen er da udentvivl den, at der ved Bispevalget i Slesvig 1138 ved Riigs Forflyttelse stode to Partier lige overfor hinanden, et tydsk der sluttede sig til Bremen, et dansk der sluttede sig til Lund. Det sidste fik Overhaand, saa at Hermans Valg blev anerkjendt, men kun for en kort

*) Thorkelin, Diplom. I. p. 6. (Regesta I. nr. 176).
**) Thorkelin, Diplom. I. p. 7. (Regesta I. nr. 185).

Tid, da det snart lykkedes hans tydske Medbeiler Aage at fordrive ham fra Slesvig. Det er tvivlsomt, om Aage dengang virkelig kunde hævde sig Besiddelsen af Stiftet, skjøndt han i de gamle Biskopsfortegnelser altid nævnes som Hermans Eftermand, da disse Angivelser i det Hele ere temmelig forvirrede; sikkert er det derimod, at Herman ikke kunde det, da vi stadig træffe ham i Lund, hvor han havde et Kanonikat, skjøndt han vedblev til sin Død at kalde sig Biskop i Slesvig. Han maa være død ved Aar 1150, og ved hans Død indtraadte der en Vending i den slesvigske Bispestrid, skjøndt den ingenlunde dermed var til Ende, hvad vi senere ville komme tilbage til*).

Ogsaa i Odense var dengang Bispevalget usikkert, men Grunden til denne Usikkerhed laae i forviklede Forhold i Byen selv, nemlig i Striden mellem Byens ældste Kirke, Vor Frue eller St. Albani Kirke, og St. Knuds Kloster. Dette Kloster havde, som tidligere omtalt, i Kong Niels's Tid især ved Biskop Hubalds Bestræbelser vundet stor Anseelse, jeg antager, saa stor, at det allerede efter Hubalds Død (c. 1120) har været tvivlsomt, hvilken Kirke der for Fremtiden skulde gjælde for Biskopskirke. Rimeligviis har det været Grunden til, at Sædet i flere Aar stod ledigt, og at der slet ikke nævnes nogen Biskop i Odense paa den Tid Slaget stod ved Fodevig, hvor ellers omtrent Landets alle andre Biskopper vare samlede i Magnus's Hær. I Bispe-rækkerne nævnes den nys omtalte Herman som Biskop i Odense, førend han kom til Slesvig, men det kan han da kun have været i en meget kort Tid. Jeg antager, at Erkebiskop Eskil har bestræbt sig for at gjøre hans Valg gjældende, men at Herman, trættet af Modstanden, da har

---

*) Jfr. Saxo ed. Müller. II. Notæ uberiores p. 330-33.

foretrukket at forsøge sig i Slesvig. Eskil bestræbte sig med stor Iver for at bringe denne Sag til Ende, og paa det almindelige Bispemøde i Lund d. 8 Aug. 1139, hvor tillige den pavelige Legat Theodignus var tilstede, blev det afgjort, at Knudsbrødrene „skulde have den første Stemme ved Valget af Bispen, eftersom de tjene ved Bispskirken" *). Dermed havde altsaa Erkebispen og samtlige Bisper erklæret sig for Knudsbrødrenes Fordringer, og i Henhold dertil blev der endelig foretaget et Bispevalg, saa at Nicolf blev Stiftets Bisp (1139). Dermed var Striden dog ikke til Ende. Provst ved Frue eller St. Albani Kirke var dengang Livo (eller Linus), og han stod haardnakket paa sin Kirkes Ret, rimeligvis i den Forventning at finde Medhold hos Kongen, da Provstiet ved Frue Kirke var en kongelig Stiftelse, og han altsaa beskikket af Kongen. Men Kong Erik Lam var af from Ærefrygt for Hellig Knud netop Knudsbrødrene særdeles bevaagen, og derfor, da Livo gjentagne Gange yppede Kiv med Knudsbrødrene, befalede Kongen ham paa det strængeste at holde det indgaaede Forlig, ifølge hvilket han skulde beholde sin Kirke fri og uafhængig, men svare en aarlig Afgift til Brødrene **). Dermed synes Striden foreløbigt bilagt, men kun for atter efter Nicolfs Død at bryde frem paany.

Kong Erik Lam skildres af Alle som en meget svag og eenfoldig Mand. „Han var mere eenfoldig, — siger den roskildske Krønike — end det sømmede sig for den kongelige Værdighed, ustadig i alle sine Veie, og bragte derved

*) Thorkelin, Diplom. I. p. 245.

**) Thorkelin, Diplom. I. p. 247 cf. Hamsfort, Script. I. p. 380.

saavel Kongedømmet som Præsteværdigheden i Foragt" *). De første Aar af hans Regjering vare dertil ogsaa i borgerlig Henseende urolige Aar. Den, der voldte Forstyrrelsen var især en Brodersøn af Erik Emun, Olaf, en Søn af Harald Kesia, der iøvrigt tilligemed alle hans andre Sønner, paa Olaf nær, var bleven dræbt af Erik Emun. Olaf vilde nu gjøre sin Arveret gjældende og søgte at sætte sig fast først i Skaane siden i Sjælland; men denne Strid, der kostede meget Blod og mange Forstyrrelser, vedkommer os ikke her, uden forsaavidt Bisperne bleve indviklede i den, der imidlertid begge saavel Eskil i Lund som Riig i Roskilde afgjort vare paa Kong Eriks Side. Eskil i Lund var altid uheldig i Striden, og maatte endog finde sig i, at Olaf en kort Tid beskikkede en anden Erkebiskop, der ligeledes bar Navnet Eskil; men Kong Erik seirede og belønnede hans Hengivenhed ved at skjænke Erkebispen „vidtstrakte Marker og flere Landsbyer" **). Det var i Vinteren 1138-39, at Olaf gjæstede Skaane; den følgende Vinter hjemsøgte han Sjælland, men her mødte Biskop Riig ham i Spidsen for Sjællandsfarene, og Olaf blev slaaet tilbage. Kort efter kom han igjen, og nu overfaldt han Biskoppen hemmelig ved Ramløse i Holboherred, netop som han havde læst Ottesangen. Biskoppen værgede sig mandelig, tilligemed sine Tjenere og Klerke, men Olaf stak Ild paa Huset, og Biskoppen blev dræbt. Da dette Mord rygtedes, blev Olaf lyst i Band af Paven, og Bandlysningen bekjendtgjort over hele Christenheden, hvilket er det første Exempel paa, at en pavelig Bandbulle har ramt en dansk Mand. Ikke længe efter blev

---

*) Script. I. p. 385-86. Saxo ed. Müller I. p. 667 not. 1.
**) Saxo ed. Müller I. p. 668.

Olaf fældet af Kong Eriks Folk*). Efter Riig's Drab (1139) synes det som om den fordrevne Bisp Herman fra Slesvig en kort Tid har overtaget Stiftets Bestyrelse, men egenlig Bisp i Roskilde var han ikke. Riig's Eftermand var Asger, tidligere Munk i Eskilsø's Kloster, der nævnes 1140 som Kong Eriks Kapellan, og 1145 mødte i Lund som Bisp i Roskilde**).

Under alle disse Tiders Uro og Forvirring arbeidedes der dog med rastløs Flid og med utrolig Anstrengelse paa Fuldførelsen af de kirkelige Kjæmpebygninger. I Lund feiredes der 1145 en stor Fest, som havde samlet en Mængde Bisper, Fyrster, Adelsmænd, Klerke og Almuefolk, dengang Ærkebisp Eskil indviede Domkirken til den ubesmittede Jomfrues og den hellige Laurentius Ære. Hvad hans Forgjængere saa hæderlig havde begyndt, det havde nu Eskil som Ærkebisp, „da han fra Kirkens Søn var bleven dens Fader," ført til Ende, og som han intet havde sparet ved Kirkens Bygning, saa vilde han heller intet spare hvad der kunde tjene til Festens Forherligelse. Dertil hørte fremfor alt, at Kirkens Domkapitel blev rigelig udstyret, ligesom at der blev sørget for, hvad der kunde tjene til Gudstjenestens Glands. Tidligere havde der i Domkapitlet kun været een Prælat (præpositus); nu blev der oprettet tvende nye Værdigheder, der tidligere savnedes, Archidiaconatet og Decanatet; fremdeles blev der oprettet nye Kanike-Præbender, og de tidligere bleve rundeligere udstyrede. Med Domkapitlet var Domskolen forbundet; ogsaa Skolemesterens Embede (beneficium scholarum) fik et betydeligt Lønningstillæg; fra gammel Tid havde han kun haft 2 Mark Sølv, Eskil

*) Saxo ed. Müller I. p. 670-71.

**) Thorkelin Diplom. I. p. 10. (Regesta diplom. I. nr. 193.)

bestemte Lønnen til 6 Mark (3 Mark af Bispoppens Byskat, og 3 Mark fra Bornholm), imod at Adgangen til Skolen skulde være fri, og der maatte ikke forlanges noget af Fattige og Fremmede. Endelig blev der sørget for Gudstjenestens Glands; Kantorerne fik en Tilgift til deres Løn paa de høie Helligdage, og Eskil skjænkede Kirken mange kostbare Prydelser, Alterklæder, Reliqviegjemmer, Crucifixer, Stykker af Præsters Messedragt o. desl.*).

Ved samme Tid har rimeligviis ogsaa Bygningen af Ribe Domkirke været fuldført. Biskop i Ribe var dengang (siden 1142) Elias, der var født i Flandern, men maatte paa Grund af en hæftig Tvist med sine Brødre forlade sit Fødeland og tye til Danmark, hvor han fik den geistlige Vielse. Han nævnes som Kanik i Roskilde Domkapitel 1135, som Provst rimeligviis i samme Kapitel 1140, og blev da to Aar efter, rimeligviis ved Erkebiskop Eskils Medvirkning, Biskop i Ribe**). Han maa have været en meget stridbar Herre, saa at han for at undgaae sine Fjenders Efterstræbelser en Tidlang maatte holde sig skjult i Kirkens Chor, og anvendte meget paa Befæstningen af Biskoppens Gaarde rundt om i Stiftet. Men desuagtet forsømte han ikke sin Kirke. Rigtignok siges det ikke udtrykkelig, at han fuldførte Kirkens Bygning, men derimod at han indrettede Kirkens Domkapitel, hvilket gjerne stod i Forbindelse Fuldførelsen af Bygningen. Erkebiskoppen understøt-

---

*) Liliegren, Diplom. Suecan. I. p. 49-53 (Regesta Diplom. I. nr. 193. 94). Eskils Gavebrev er ikke bevaret i den oprindelige Skikkelse, men i to Beskrivelser (descriptiones) af omtrent samme Indhold.

**) Thorkelin Diplom. I. p. 6 og p. 10. Chron. Rip. Script. VII. p. 187. Naar han her kaldes ministerialis in signis pulsandis, saa betegnes derved rimeligviis hans officium i Kapitlet.

tede Elias i dette Forehavende, men dog blev Kapitlet i Ribe visnok langtfra saa rigeligt udstyret som det i Lund. Tidligere havde Gudstjenesten været megei fattig, besørget af faae Folk, der vare daarligt afslagte; men nu blev der indrettet et Collegium af Geistlige ved Kirken, der skulde leve et regelbundent Liv. Kapitlet skulde her som i Lund forestaae Domskolen, og her som i Lund blev der indrømmet Kapitlet en selvstændig Stilling ligeoverfor Biskoppen, saa at han ikke uden videre kunde beskikke Kaniker som andre Præster i Stiftet, men kun med Kapitlets Samtykke, og blev der mellem Kapitlets større Præbender en ledig Plads, skulde de yngre rykke op efter de Ældre*).

Kong Erik Lam var selv en Fynbo, og det kan have bidraget til, at han fortrinsviis yndede St. Knuds Kloster i Odense og jævnlig betænkte det med Gaver. Iøvrigt blev han i denne Henseende understøttet af mange andre, Erkebiskop Eskil og Biskop Ricolf, samt flere verdslige Stormænd**). Det mærkeligste Vidnesbyrd om hvor høit han skattede dette Kloster er imidlertid det, at han der vilde ende sine Dage. „Det er en almindelig Tro, — siger Saxe — som stadfæstes af de Skriftlærde (sacrorum peritis), at der gives ikke noget kraftigere Sonemiddel for Syndere end Klostertugten.“ Kong Erik vilde døe i en Munkekutte, og derfor aflagde han paa sin Sotteseng sin kongelige Dragt. Meningen dermed var neppe den, at han følte med sig selv, han var ikke Kronens Byrde voxen, hvad man ellers nok kunde have Grund til at antage; han frasagde sig ikke sin Kongeret, hvis han havde levet, men han vilde døe i en

---

*) Biskop Elias Brev hos Terpager, Ripæ Cimbrices p. 108. (Regesta. I. nr. 192).

**) jfr. Hamsfort, Script. I. p. 273-74.

Munkekutte for at faae Deel i Brødrenes Forbønner og fortjenstlige Gjerninger, og det tjente Knudsbrødrene i Odense til særlig Berømmelse, at han skattede deres aandelige Fortjenstlighed høiest, saa at han helst vilde døe mellem dem. — Han døde d. 27 Aug. 1147*).

Efter Erik Lams Død var der atter Uenighed om Kongevalget. Erik Emuns Søn Svend, blev valgt i Skaane, Magnus Nielsens Søn Knud i Jylland. Men førend vi fortsætte Beretningen om den danske Kirkes Hændelser, maae vi kaste Blikket videre ud og lægge Mærke til, hvad der i disse Aar bevægede Christenheden i det Hele, da det paa mange Maader ogsaa gjorde sig giældende her i Landet. Det var i disse Aar det andet Korstog forberededes under Anførsel af Conrad III i Tydskland og Ludvig VII i Frankrig, foranlediget ved Budskabet om, at Edessa var falden i de Vantroes Hænder, en af Formurene for Gravriget i Jerusalem, hvorved dets Bestaaen blev endnu mere vaklende og usikkert. Det var fornemmelig Abbed Bernhard af Clairvaux, der havde bragt denne Korshær paa Benene, og denne forunderlige Mand stod dengang paa sin Berømmelses Høidepunkt, saa at han øvede en Indflydelse paa sin Samtid som ingen anden. Det blev ovenfor berørt, at Abbed Bernhard under det pavelige Skisma væsentlig bidrog til at skaffe Innocents II Anerkjendelse og føre ham tilbage til Rom. Efter Innocents's Død kom en Munk af Bernhards Orden, en Cistertienser Munk, endog til at bestige St. Peders Stol under Navn af Eugen III (1145), hvorved hans Indflydelse paa Kirkestyrelsen endnu langt stærkere maatte

*) Saxo ed. Müller I. p. 672.

gjøre sig gjældende end tidligere. Det var fra Pave Eugen III Opfordringen til Deeltagelse i Korstoget udgik til Christenheden, men den blev kraftigt understøttet af Abbed Bernhard. — Cistertienser Ordenen, hvis Overhoved han var, var egentlig ikke stiftet af ham; dens Moderkloster var Citaux (Cistertium) ved Dijon i Bourgogne, stiftet 1098; men det var dog først ved ham, at Ordenen fik en saadan Betydning, at den saa at sige giver hele Aarhundredet sin Charakteer.

Hvad nu Opfordringen til Korstog angaaer, saa blev den ogsaa bekjendtgjort her i Landet. „I den Tid blev Jerusalem taget af Hedningerne, — hedder det i Knytlinga Saga, hvoraf man altsaa seer, at Folk heroppe i Norden just ikke vare nøie underrettede om Forholdne i det fjærne Østen, — og da kom der Sendebud fra Pave Eugen, at Folk skulde korse sig til et Tog til Jerusalem, at stride mod Hedningerne, paa hvilket Tog Keiser Konrad blev Anfører. Da denne Tidende kom til Danmark, vilde begge Kongerne, Svend og Knud, med paa Toget, thi saa havde Paven ønsket og tillige lovet paa Guds Vegne, at ethvert Menneske skulde blive løst fra alle sine Synder, som han havde skriftet, ihvad han saa end havde begaaet, saasnart han var korset til Toget, og om han døde paa dette Tog, da skulde hans Aand være i Himmerig, førend hans Blod blev koldt paa Jorden. Kongerne sluttede nu efter deres bedste Mænds Raad Forlig imellem sig, og satte hinanden Gidsler til Sikkerhed.“ — Der skal endog have været en pavelig Legat, Cardinal Hubald, her i Landet for at forstærke Opfordringen til hiint Tog, og det lod altsaa til at den heller ikke skulde lyde forgjæves. Det var imidlertid ikke til det fjerne Østen Kongernes Hu stod, de vilde naae Maalet ad en nærmere Vei. Den pavelige Opfordring

indeholdt nemlig tillige den Befaling til alle katholske Provindser, at angribe de Barbarer, der laae deres Grændser nærmest, saa at en saadan Kamp forhvervede samme Løn, og nu vare jo Venderne paa Østersøens Sydkyst de Hedningefolk, det laae Danmark naturligst at forsøge sig paa. Frugten af dette Opraab blev derfor en Beleiring af den vendiske By Dobin af en samlet sachsisk og dansk Hær 1148; men her viste det sig, at den hellige Begeistring for Korsets Seier ikke var stærk nok til at holde det samlet, den i Øieblikkets Opbrusning havde ført sammen, saa at Skaren atter opløste sig; Sachsere og Danskere gik hver sin Vei, og i Danskernes Hær vaagnede igjen den gamle Tvist mellem Svend og Knud, saa at der intet blev udrettet af Betydenhed*). — Som det gik her i Norden, gik det ogsaa med den store Korshær under Keiser Konrads Banner; her blev Damaskus ligesom hist Dobin det Bolværk, der kjølede Kjæmpernes Iver, og efter en langvarig Beleiring skiltes Skaren ad, uden at der var udrettet noget, saa den stærke Opbrusning allevegne blev uden Frugt.

Der kan dog herfra Norden fortælles et lille Træk, der vidner om, at Hjerter dog endnu dybt og inderligt kunde føle sig dragne til det hellige Land. Den gamle Biskop Svend i Viborg, Broder til den afdøde Ærkebiskop Asger, havde endnu en anden Broder ved Navn Eskil, der alle sine Dage havde ført et vildt Krigerliv. Den gamle Biskop tænkte ofte med Bekymring paa hans Sjæls Frelse, og engang da de i Stilhed talte sammen, bad han ham om at tage Korset og gaae til Jerusalem. Nei, det

---

*) Knytlinga Saga c. 108. Saxo ed. Müller I. p. 675-77. Cardinal Hubalds Navn nævnes hos Hamsfort, Script. I. p. 274.

gjør jeg ikke, svarede Æskil, uden den følger, der giver mig et saadant Raad; men denne betænkte sig ikke længe og svarede strax, at han var rede. De toge da begge Korset og droge til Jerusalem, hvor de besøgte Herrens Grav, Korsets Træ, hvorpaa Verdens Frelser hang, og alle de hellige Steder. De besaae det Altsammen med Ærefrygt, men da de kom udenfor Staden til det Sted, hvor Herren havde lært Disciplene „Fadervor", og hvor der stod en lille fattig Kirke, da var det ogsaa som Bønnens Aand kom over dem, og de kunde ret af Hjertet bede: forlad os vor Skyld og fri os fra det Onde. Veien førte dem derpaa til Jordans Flod, og da de havde badet sig i dens Bølger, smeltede Æskils Sjæl ganske hen i Bønnen, saa at den gamle Synder raabte: „Almægtige Gud, vær mig naadig og foragt ikke din Tjeners Sjæl, som Du har draget op af Syndens Dyb! Nu er jeg kun bange for, at Fristelserne skulle blive for stærke, naar jeg atter kommer tilbage, og derfor beder jeg, hvis det saa tykkes Dig, nu da jeg har løst mit Løfte om denne Pilgrimsfærd, at Du vil løse mig ud af denne Syndens Verden." Da han havde endt sin Bøn, mærkede han strax Dødens Komme, tog Sacramentet, sagde Farvel til sin Broder og til de Omstaaende, og opgav Aanden under hellig Bekjendelse. Den gamle Biskop havde saaledes faaet sit kjæreste Ønske opfyldt at see sin Broders Anger, hvorfor han inderlig takkede Herren, og han havde nu kun een Begjæring tilbage, at han maatte følge sin Broder i Døden. Ogsaa det blev opfyldt. Begge Brødrene bleve begravne i den lille Pater-noster Kirke efter deres eget Ønske, og der blev lagt saa rige Sjælegaver til Kirken, at den nu kunde udvides og forskjønnes*). — Be-

*) Script. IV. p. 422-24.

retningen er kommet til os gjennem fremmede Munkekrøniker, og uden alle Tidsangivelser, men de Personer, der nævnes i den, ere os alle andensteds fra bekjendte. Brødrene tiltraadte Reisen vel omtrent 1148, ved den Tid altsaa da Ønsket om at see det hellige Land var i Alles Tanker, og deres Død indtraf vel omtrent 1151. Svends Eftermand paa Viborg Bispesæde Nicolaus blev Biskop Aar 1153 eller 54.

Medens det Røre, Bernhard vakte ved sine Korsprædikener, saaledes kun var forbigaaende, saa var hans Indflydelse varigere gjennem den Orden, hvis Leder han var. Cistertiensernes Ordensdragt var hvid eller graa (monachi albi s. grisei), og allerede derved sondrede de sig fra de andre Benediktinere som fra de Congregationer, der senere havde dannet sig efter samme Regel, navnlig Cluniacenserne; men det hvori de egentlig søgte deres Udmærkelse, var den Strænghed, hvormed Munkereglen mellem dem blev overholdt, og den Regel, hvortil de vare bundne, havde rigtignok Benedikts Regler til Grundlag, men saaledes at disse vare betydelig skjærpede og havde i flere Henseender faaet en anden Retning. Deres Klostere skulde ligge langt fra Byerne, i Skove og paa øde Steder, og derved blev Cistertienserklosterne de første større Klostere her i Riget, der anlagdes paa Landet, men anlagdes rigtignok gjerne i de frugtbareste og smukkeste Egne. Munkenes Beskjæftigelse skulde heller ikke som tidligere fortrinsviis være gudelig Læsning og boglig Syssel, men derimod Haandgjerning og Markarbeide, hvorved de altsaa særlig vare henviste til at opdyrke de øde Egne, hvor de fæstede Bo. Hvad der især gav denne Orden sin Betydning var det nøie Sammenhold, der var mellem dens Medlemmer; de enkelte Klostere vare næsten ganske unddragne (exemti) den Bispops Myndighed,

til hvis Stift de hørte, saa at deres Abbeder indtog en temmelig selvstændig Stilling, men disse bleve jævnlig besøgte af Ordenens Visitatorer, og alle stode de under General-Abbeden. Skjøndt det nu vistnok ved Ordenens overvættes store Udbredelse blev umuligt fuldstændigt at gjennemføre den strænge Control, saa var der dog et stærkt naturligt Sammenhold imellem dens Medlemmer, bestyrket ved at en stor Deel af disse, idetmindste her i Landet, sikkert vare fødte Franskmænd. Det var derfor dem, der under de mange stridige Pavevalg, væsentlig bidrog til at skaffe de under fransk Indflydelse valgte Paver Anerkjendelse, der tillige gjerne selv tilhørte Cistertiensernes Orden eller vare dog deres ivrige Beskyttere. Paa den Maade bidrog de i det Hele til at gjøre Pavemyndigheden gjældende her i Landet i en langt større Udstrækning end tidligere, og derved altid mere at indordne den danske Kirkeprovinds i det alt omfattende Pavedømme.

Samtidens Sværmeri for disse Munke var overordentlig stor, men ingen overgik dog i den Henseende Biskop Svend i Aarhuus (1166-91), hvis store Kiærlighed til Ordenen skildres paa følgende naive og smagløse men dog i flere Henseender ret charakteristiske Maade: „Saavidt man kunde dømme af hans Gjerninger, Ord og glade Mine, elskede han næst Gud Munke og Omvendte af Cistertienser Ordenen over alt, saa han vanskelig nogensinde kunde afsee dem. Nævnede Nogen blot i hans Paahør fraværende Munke, opklaredes strax hans Pande, selv om den før havde været overtrukken af mørke Skyer. Det lurede hans Tjenere ham af, saa naar de saae ham i ondt Lune pleiede de snart for Alvor snart paa Skrømt at gaae til ham og sige: saavidt vi kunne skjelne i Afstand, kommer der en Munk eller Omvendt henad Veien. Saasnart han hørte det, blev han

strax saa oprømt, som om han aldrig kunde see suurt. Det var derfor hans største Glæde, naar en Munk vilde bede ham om noget, og Ingen kunde være mere redebon til at bede, end han var til at give... Naar han besøgte Klosteret, reed han aldrig længere end til Porten, fra den Stund han kjendte Munkenes Skik, og naar han tog bort, steeg han først til Hest udenfor Porten. Derfor er der ogsaa dem, der endnu den Dag idag følge hans Exempel. Naar han hændelsesviis mødte Conventet som det gik ud til Markarbeide eller vendte tilbage derfra, trak han sig strax tilbage og sagde, han var ikke værd at møde dem, med hvem og mellem hvem Guds Engle gik. Var han derimod til Hest, og derfor ikke kunde komme afveien, steeg han af tilligemed sit Følgeskab, og blev staaende ydmygelig, medens Brødrene gik forbi.... Han stod vaa Vagt for Klosteret i udvortes Henseende og han qvægede det indvortes. Han qvægede det, siger jeg, ikke blot med legemlig Føde, men ogsaa med aandelig, idet han fyldte Brødrenes Vaabenhuus (armarium) med gudelige Bøger. Den første aandelige Griis, han forskaffede dem, var Gregors moralske Betragtninger (opus moralium beati Gregorii), som er sødere og smager Sindet bedre end al anden Læsning. Saasnart han hørte om nogen Bog, som kunde opbygge Sæderne, havde han ingen Ro, før han fik den. Efter Abbedens Tilskyndelse lod han afskrive forskjellige Historier til Føde for Smaabørn. Selv lod han Pergamentet tilberede, selv leiede han Skrivere og Malere (scriptores et illuminatores), og anvendte al Flid for at der ikke skulde mangle noget. Deraf kommer det, at der i vore Bøger findes forgyldte og malede Bogstaver, hvad egentlig er imod vor Ordens Regel, men naar Andre gjøre det og give os dem som Gave, maae vi vel nok tage imod dem. Ja han var saa ivrig i at skaffe os Bøger, at

jeg troer, om han ikke havde gjort andet, vilde det være nok til hans Frelse, da ved gudelig Læsning Mange hver Dag drages op af Lasternes Dyb og omsættes i den himmelske Bolig som levende Stene, afpudsede af den ypperste Bygmesters Haand. Det være nok om Bisklop Svends Sæder" *). — Denne Skildring er charakteristisk ved sin hele affekterede og opskruede Tone, som de kjære Brødre gjerne behagede sig i, samt ved sine Forsøg paa aandrige Vendinger, som rigtignok falde i det Smagløse, men dog netop vare efter Tidens Smag. Den samme Smag og den samme Tone kommer igjen i de søde gudelige Navne, Brødrene gjerne ved en sindrig Vending tillagde deres Klostre (Esrom bliver til sancta Roma; Vitskjøl til vitæ schola; Om til cara insula osv.). Fremdeles seer man, at skjøndt Markarbeide var Brødrenes Hovedsyssel, maatte dog deres Bibliothek være forsynet med gode moralske Bøger, kun maatte disse ikke være prydede med malede og forgyldte Bogstaver; men denne Reglens altfor store Strenghed, lærte man snart ligesom i mange andre Henseender, saa listelig at snoe sig fra. Man trængte ogsaa til „Føde for Smaabørn", fordi der ved disse Klostere som ved andre tillige var Børneskole, vistnok især for Adelsmænds Børn, som i det Hele Ordenens Medlemmer sikkert for største Delen tilhørte Herrestanden. Der vare ogsaa adelige Jomfruklostere af den samme Orden.

Ordenens meest formaaende Velynder og Beskytter her i Landet var Erkebiskop Eskil, der selv hentede de første Munke herind fra Moderklostrene Citeaux og Clairvaux, og skaffede dem Bolig i Herresvad i Skaane i Nærheden af Helsingborg, og i Esrom, i Nordsjælland, de tvende

*) Exordium Caræ insulæ; Script. V. p. 254-55.

ældste Cistertienser-Klostere her i Landet. „Med Flid og Omhu har jeg bestræbt mig for, — skriver Eskil selv derom — at udbrede den christelige Religion og den guddommelige Majestæts Dyrkelse over hele Danmarks Land. Derfor har jeg indrettet Brodersamfund af forskjellige Ordener hist og her i Riget, og for at Brødre af Cistertienser-Ordenen ikke skulde mangle, kom jeg selv med stor Møie og Bekostning til Clairvaux til den hellige Fader Bernhard, og bragte en Udsæd af hans Børn med til Landet for at der kunde ved dem fremspire en Høst af troende Sjæle" *). Om denne Ærkebiskop Eskils Reise til Clairvaux beretter ogsaa Cistertiensernes Krøniker, saa det lader til, at Eskil har tiltrukken sig særdeles Opmærksomhed der, hvor man dog var vant til at huse mægtige Fyrster og Prælater, deels vel fordi han kom saa langveis fra, fra det fjerne Norden, deels ved sin Gavmildhed og den Kjærlighed, hvormed han omgikkes Brødrene. Allerede dengang skal han for Bernhard selv have yttret Ønsket om, selv at trække sig tilbage fra Verden og blive Munk i Clairvaux, men Bernhard vilde ikke tillade ham det; han meente, at han maatte heller varetage sit Embede og røgte den ham betroede Hjord, da der endnu var mange hedenske Skikke i Danmark, da der endnu boede mange hedenske Folkeslag deromkring, og da han som Ærkebiskop skulde være Almuens Talsmand ligeoverfor Kongerne. Derimod vilde han ikke formene ham at aflægge det Løfte, paa sine gamle Dage, naar han havde røgtet sin Livsgjerning, da at nedlægge sit Embede og blive Munk **). Abbed

---

*) Eskils Brev af 1174 om Esrom. Thorkelin, Diplom. I. 34. Jfr. Script. II, p 640.

**) Suhm VI S. 131. Suhm henfører her denne Eskils Reise til Sommeren 1152, men udentvivl er det for seent. Dengang var

Bernhards Breve vidne, om at han kjendte Eskil nøie og skattede ham høit; han kjendte Spaadomsordet, der gik om Eskil fra hans Barndom af, at han skulde bringe Vor Frue fem Skjæpper Korn af forskjellig Sæd, og glædede sig vel ganske særdeles til, at ogsaa i det fjerne Norden skulde hans Orden bære Frugt*). Den berømte Abbed døde 1153, og dengang var allerede de nysnævnte Klostere i Herresvad og Esrom oprettede, men ganske nøie lader Tiden sig ikke angive. Esrom havde Eskil tilbyttet sig ved et Mageskifte med Kong Erik Lam mod noget af sin Fædrenejord; tidligere var der derpaa Stedet et af de ældgamle smaae Benediktiner-Klostere, men nu blev dette ved Eskil ombygget og indrettet til et anseeligt Cistertienser-Abbedi, der fik sin pavelige Stadfæstelse ved en Bulle af Pave Eugen III af 28 Decbr. 1151, stilet til Klosterets første Abbed Vilhelm**). Om det skaanske Kloster i Herresvad have vi langtfra saa fuldstændig Underretning som om Esrom, men efter flere gamle Krønikers Angivelse skal Bygningen være begyndt 1144***), maaskee lidt tidligere end Esrom †). Dermed var Begyndelsen gjort, og i Løbet af omtrent tyve Aar fik næsten alle danske Stifter idetmindste

nemlig Klostrene i Herresvad og Esrom stiftede, og var det paa samme Reise, hvad det jo uden al Tvivl var, at han førte Brødrene hjem med sig, saa maa det være skeet tidligere; ventelig 1146 eller 47.

*) Regesta diplom. I. nr. 201. 207. 211.

**) Thorkelin Diplom. I. p. 248-49 (Regesta I. nr. 202). Det ældre Kloster i Esrom omtales i Gregor IX Bulle af 1228. Thorkelin I. p. 109 (Regesta I. nr. 723).

***) Hamsfort, Script. I p. 275 cf. p. 175. 240. 388.

†) Suhm henfører Herresvads Indvielse til 1 Mai 1150. VI. S. 57.

eet Kloster af denne Orden. Alle hørte de til de rigeste og anseeligste Klostere i Landet, og om faae andre have vi saa fuldstændig Underretning baade om deres Stiftelse, som Tilvæxt, Privilegier o. desl. som om de fleste af disse.

Samtidig med Cistertienserne fik ogsaa en anden fransk Orden Indgang her i Landet nemlig Præmonstratenserne. Stifteren var rigtignok en Tydsker Norbert, der døde 1134 som Ærkebiskop i Magdeborg, men det var i Prémontré i Nærheden af Laon han stiftede sit første Klostersamfund, der fik pavelig Stadfæstelse 1126. Præmonstratenserne vare deri forskjellige fra den nys omtalte Orden, at deres Regel var en Regel for Præster, altsaa en Omændring af Augustinernes; men ligesom Cistertiensernes var deres Ordensdragt hvid, og deres Særkjende søgte de ligesom hine i Regelens overvættes Strænghed. Deres Sysel var udelukkende gudelige Øvelser; ved Midnat skulde hver Munk forlade sin Seng og holde Bøn; daglig skulde de indfinde sig i Bodskapitlet for at gjøre Poenitents og lade sig pidske hver Fredag. Fuldkommen Taushed var Regel for dem alle, og streng Faste skulde holdes hele Aaret igjennem. Ligesom Cistertienserne anlagde de deres Klostere paa Landet, paa øde Steder, og der var ligeledes mellem disse en stræng Subordination, saa at de alle stode under Generalabbeden i Prémontré og vare inddeelte i tre Circarier (Provindser), hvis Formand kaldtes Circator. Ærkebiskop Eskil interesserede sig ogsaa meget for denne Orden, og sandsynligviis har han paa sin omtalte Reise til Frankrig bragt Munke af denne Orden med sig herind. Han anlagde for dem St. Peder og Povel's Kloster i Tommerup i Skaane af sit eget Arvegods, og Klosteret maa være anlagt før 1155, da det den 22 Nov. d. A. fik sin Stad-

fæstelse af Pave Hadrian IV*). Det var en Datter af Prémontré, saa at det rimeligviis derfra har faaet sin første Befolkning, og det samme var Tilfældet med et andet skaansk Præmonstratenser Kloster, „Hellig-Trefoldigheds Kloster i Ovits"**), der maa være stiftet omtrent ved samme Tid, da det omtales i et Pavebrev af Eugen III***). Skaane fik endnu et Præmonstratenser Kloster, nemlig i Bæ siden forflyttet til Bekkeskov (saltus Mariæ), men det er yngre, en Datter af Tommerup†). — I de andre danske Stifter fik denne Orden ingen Klostere med Undtagelse af Jyllands nordligste Stift, nemlig Vensyssel, hvor det anseelige Kloster i Børglum tilhørte denne Orden. Dets Stiftelsestid angives ikke, men det fik sin Befolkning fra Steinfeld, et tydsk Kloster af samme Orden††), saa det er neppe ældre men rimeligviis samtidig med de nysnævnte skaanske Klostere. Biskop i Vendsyssel var dengang Tyge, tidlige Kapellan hos Kong Erik Lam, hvem han skyldte sin Forfremmelse†††), saa han maa være bleven Biskop i 1146. Rimeligviis har han taget virksom Deel i dets Anlæg, da Biskoppen strax tog Bolig der, og Klosteret blev Biskoppens Domkapitel, hvorfor det blev styret, ikke som de andre Klostere af denne Orden af en Abbed, men af en Provst

*) Brevet omtales hos Suhm, VI S. 201, men anføres ikke i Regesta diplom.

**) Registrum conventuum Præmonst. Script. VIII. p. 316.

***) Regesta I. nr. 203. Brevet er stilet til priori et fratribus sanctæ Trinitatis Lundun: men udentvivl maa det forstaaes om Trefoldighedsklosteret i Lunds Stift.

†) Script. VIII p. 316.

††) Ibid. Naar Suhm (V S. 320) henfører dets Stiftelse til 1128, da er det udentvivl adskillige Aar for tidligt.

†††) Saxo ed. Müller. I. p. 908. (cf. 807).

(præpositus). Ved ethvert Mandskloster af denne Orden skulde der efter den oprindelige Bestemmelse ogsaa anlægges et Jomfru Kloster, som Brødrene skulde forsyne. Dette var ogsaa Tilfældet i Vensyssel. Fra Børglum af blev nemlig Jomfru Klosteret i Vrellev grundlagt efter den samme Ordensregel*); Tiden, naar det skete, lader sig ikke nøie angive, men sikkert har det været inden Udgangen af dette Aarhundrede. Dermed ere alle Klostrene her i Landet af denne Orden nævnede, men fra Børglum af forplantede Ordenen sig ogsaa senere til Norge.

Tiden var opfindsom i at udtænke nye religiøse Selvplagerier. Endnu strængere end de omtalte tvende Ordener vare Karthenserne, saaledes kaldte efter Ørkenen Chartreuse ved Grenoble. Ogsaa dem søgte Eskil at bringe herind i Landet, som man seer af et Brev til ham fra en fransk Abbed af denne Orden, Peder Cellensis. „Cistertiensernes Orden — skriver han til Erkebispens Berømmelse, — har ikke alene spiret men skudt Ax i den Eder af Gud betroede Provinds, og ligeledes Præmonstratensernes Orden. Fordi I have smagt og seet, at Sagen er god, gaaer I altid videre, og har villet anvende Eders Midler til at vinde den Orden, der som Cherubim og Seraphim sidde nærmest ved Naadens Throne. See, det er skeet som I bød: Karthenser-Brødrenes hellige Forsamling har samtykket i Eders Begjæring. Vistnok er Maalet vanskeligt at naae, men hvo tør negte Eder, hvad maaskee den Hellig Aand har indgivet Eder i sit hellige Tempel"**). Det ophøiede Maal skulde dog alligevel ikke ganske naaes. Brødrene kom herind, og

*) Script. VIII. p. 316

**) Regesta diplom. I. nr. 214. Liliegreen, Diplom. Svec. I. p. 53-55.

der blev ved Biskop Absalons Bistand indrettet et Kloster for dem ved Asserbo, i en øde Sandegn ved Arresø i Nordsjælland, omtrent 1163; men Brødrene fandt sig ikke tilfredse her, saa at de efter saa Aars Forløb atter vendte hjem*).

I Forbindelse med de andre Munkeordener, der fra Midten af det 12. Aarhundrede fik stærk Indgang her i Landet, maae vi ogsaa kortelig omtale St. Hans Hospitals Brødre, eller Korsbrødrene som de ogsaa kaldtes, endskjøndt det er forunderligt lidt hvad vi veed om dem at sige, og det uagtet de i Løbet af dette Aarhundredes sidste Halvdeel vistnok blev temmelig stærkt udbredte her i Landet. Ordenen i sig selv er bekjendt nok. De hørte nemlig alle til den under Gravrigets Kampe i det hellige Land saa berømte Johanniter-Orden, men desuagtet liste de sig fast umærkeligt ind, uden at man kan nævne Nogen, der særlig har været deres Patron, og uden at man veed det Mindste med Sikkerhed om disse Klosterhospitalers Opkomst og Tilvært. Man kunde mene, at Erkebiskop Eskil ogsaa har været disse Brødres Beskytter, men det eneste der i denne Henseende berettes er, at Eskil overlod dem en Daabskirke (ecclesia baptismalis) i Lund, hvor de maatte forrette deres Gudstjeneste**). En St. Hans Kirke med tilhørende Hospital (domus pauperum leprosorum) omtales ogsaa siden i Lund, og Bygningen var 1231 saa gammel og forfalden, at den trængte til Ombygning***). I Viborg overlod Domkapitlet Korsbrødrene ligeledes en Kirke i Byen,

*) Script. IV. p. 469. (not. i.)

**) Innocents IIIs Buller af 1198. Liliegreen, Diplom. Svec. I. p. 136.

***) Liliegreen, Diplom. Svec. I. p. 693.

St. Michaelskirke (1159), og Aaret efter begyndtes Bygningen af Hospitalet*). Paa samme Maade var ogsaa i Odense en St. Michaelskirke, der var en af Byens Sognekirker, overladt Korsbrødrene, saa at den tillige var St. Hans Hospitals Kirke. Fremdeles træffe vi St. Hans Hospitaler i Ribe, i Horsens, ved Nykjøbing paa Mors, Dueholms Kloster**) — og om dem alle gjælder det, at deres Stiftelsestid er fuldkommen ubekjendt, medens det paa den anden Side er utvivlsomt, at Johanniterne eller St. Hans Hospitalsbrødre ved Udgangen af dette Aarhundrede havde mange Huse rundt om i Landet***). Det anseeligste af alle Johanniterklostere i Landet var Antvorskov, hvis Stiftelse med temmelig Sikkerhed kan henføres til 1176†). Den fuldkomne Dunkelhed i disse geistlige Stiftelsers Tilblivelse har noget paafaldende; vistnok er der mange andre Klostere, hvis Stiftelse heller ikke lader sig angive, men enten ere disse ældgamle Benediktiner eller Augustiner Stiftelser, hvis Tilblivelse falder sammen med selve Christendommens Udbredelse her i Landet, eller de ere senere af Privatmænd stiftede, meest Jomfru Klostere, som i det Hele ere af mindre Betydning. Anderledes er det imidlertid med disse geistlige Stiftelser, der tilhøre en bestemt Orden, og det en saa berømt Orden som Johanniterne. Dersom man tænker sig disse som en Forening af Mænd,

*) Saaledes maa vel Pontoppidans Notitser forbindes: Annales I. p. 387; 92.

**) Skulde ikke St. Hans Hospital i Kjøbenhavn, siden flyttet til Bistrup ved Roskilde, ogsaa have været en saadan Stiftelse?

***) Dette fremgaaer af Innocents IIIs Bulle af 1198, naar man læser den fuldstændig, medens det korte Referat i Regesta. I. nr. 480 i den Henseende er vildledende.

†) Suhm VII S. 504.

hvis Hovedformaal var Kampen mod de Vantroe, saa at det var Iveren fra den hellige Krig, der kaldte dem til Live og holdt dem samlede, saa vilde deres Oprettelse være en historisk Mærkelighed af nok saa stor Betydning som nogen anden Orden; men det var ingenlunde Tilfældet. De vare, hvad de ogsaa altid kaldes, Hospitals-Huse, altsaa Veldædigheds Stiftelser, man allevegne trængte til, og som holdtes oppe ved den almindelige Godgjørenhed. St. Hans Hospitals-Brødre vare derfor de første Klosterfolk, der gjorde Tiggeri til Profession og sloge dermed ind paa den Vei, Tiggermunkene i det følgende Aarhundrede forfulgte videre. Det var ogsaa Johanniter-Ordenens oprindelige Bestemmelse at være Hospitalsbrødre, der skulde pleie og hjælpe syge Pilegrimme, og først noget senere kom den Forpligtelse til at kæmpe mod de Vantroe. Det var imidlertid den Bestemmelse, der gav Ordenen sin verdenshistoriske Betydning, og ganske fremmed var den heller ikke for de danske St. Hans Huse, da alle lovbefalede Indsamlinger til Korstog skulde gaae igjennem dem og disses Forstandere. Overhoved synes det som om disse St. Hans Huse her i Landet vare af en meget forskjellig Art; somme Steder synes det at have været smaa fattige Stiftelser, et Hospital og en Kirke med tjenstgjørende Præster, der stode under Ordenens Tilsyn; saaledes i Lund, Viborg og Horsens. Andre Steder var det anseelige Kongsgaarde, hvor Hospitalet og Kirken kun var noget underordnet, som i Antvorskov, Odense, Ribe og Dueholm paa Mors. Forstanderen kaldes snart med det beskedne Navn af Prior, snart med den prunkende Titel af Commandøren (commendator), uden at man dog af disse forskjellige Benævnelser kan drage nogen sikker Slutning om deres Stilling. I Antvorskov skjelnes der mellem Hospitalshusets Prior, der var en anseelig adelig Herre og

Kirkens Prior, der synes at have indtaget en beskednere Stilling*). Den Formmodning ligger nær, at hvor der var indrømmet Ordenen en Kongsgaard, der blev Klosteret et anseeligt Ridderhuus, som havde et overordnet Tilsyn med Kirke og Hospital. Man kunde da mene, at maatte træffe disse St. Hans Riddere i forreste Række hvor det gjaldt Kampen mod de omboende Hedninger, men det var aldrig Tilfældet, og man har derfor ogsaa betvivlet om der har været Riddere af denne Orden herinde. Riddere udgjorde nemlig Ordenens øverste Klasse, og foruden disse talte den ogsaa Præster og tjenende Brødre, der gjorde Tjeneste i Kirken og ved Sygepleien. Egentlig kirkelige Stiftelser vare disse St. Hans Huse ikke, og den Regel, der bandt dens Medlemmer til en Art klosterlig Tugt, var ikke meget streng; af Paverne var Ordenen forsynet med saa vidtstrakte Privilegier, at dens Medlemmer fuldkommen vare unddragne Biskoppernes Tilsyn. Dette gav her som allevegne Anledning til Klager over Hospitalsbrødrenes Gjenstridighed og Tøilesløshed, og saadanne Klager fra de danske Biskopper mod Slutningen af Aarhundredet er det ældste Vidnesbyrd, vi have om, at Ordenen dengang havde faste Boliger mange Steder i Landet.

Overordentlig stærk var altsaa ved Midten af dette Aarhundrede især ved Erkebispens Forsorg Indvandringen af fremmede især franske Munkekolonier, der toge deres Ophold i Landets forskjellige Egne. Der er at vente, at Frugterne deraf maatte kunne spores i forskjellige Retninger, og de viste sig nærmest deri, at knytte den danske Kirke nærmere til Frankrig. Det var ved samme Tid, at Universitetet i Paris voxede frem af den derværende Domskole,

*) Brev af 1311 Pont. II S. 103-4.

idet navnkundige Lærde her bleve samlede og foredrog for Ungdommen Philosophi, Theologi og canonisk Ret, hvorved Skolen blev et studium universale eller et Universitet. Paris var længe den eneste Stad, der besad en saa omfattende Læreanstalt, hvorfor den fordunklede alle de andre navnlig de tydske Domskoler; og det var først senere, efter Aar 1200, at Oxford kunde nævnes som Pariser Universitetets Medbeiler, og selv da hævdede Paris endnu en Tidlang den største europæiske Indflydelse. Derhen strømmede den lærelystne Ungdom allevegne fra, og ikke blot fordi Pariserreisen medførte store Udgifter, men fornemmelig fordi Tiden i det Hele var Riddernes og Adelsmændenes Tid, var det fornemmelig den adelige Ungdom, som samledes der. De samledes allevegne fra, men dog i et særdeles stort Tal fra Danmark. Bekjendt er det Vidnesbyrd den danske Herrestand i den Henseende faaer af en samtidig tydsk Krønikeskriver. „Adelsmænd sendte deres Sønner til Paris, — skriver Arnold i sin lybske Krønike — ikke blot for at forfremmes i gudelig Lærdom, men ogsaa for at undervises i verdslige Sager. Naar de først havde lært at læse i Bog og tilegnet sig Landets Sprog, gjorde de gode Fremskridt ikke blot i de frie Kunster men ogsaa i Theologien. Af Naturen godt skaarne for Tungebaandet, vare de ikke alene kløgtige til at udfinde Beviismaader ved Disputationen, men ogsaa ved Behandlingen af kirkelige Sager viste de sig som gode Decretister og Legister“ *). Det vil ogsaa vise sig i det Følgende, at mange af de Mænd, der kom til at indtage fremragende Stillinger i den danske Kirke, havde modtaget deres lærde Dannelse i Paris, som Absalon, Anders Sunesen o. fl. Det var især til St. Genoveva Kloster,

---

*) Arnold Lubec. Chronica Slav. ed. Bangert. 1650. p. 306.

dengang lidt udenfor Paris, de Danske tyede hen, og her dannede sig omtrent 1150 et Collegium Danicum, „det første Exempel — siger en fransk Forfatter — paa et Anlæg, bestemt paa eengang til Bopæl, Underhold, og Underviisning for de Studerende; de Danske, der gave dette Exempel, fandt snart mange Efterlignere, baade blandt Indfødte og de Fremmede" *). Det danske Collegium, der altsaa var det første af sin Art i Paris, bestod i over to Hundrede Aar, og kom saaledes vistnok til at huse mange unge Danske. Skolen i St. Genovevas Kloster, til hvilken de Danske meest samlede sig, er i sig selv ikke saa bekjendt; men Klosteret stod i nøieste Forbindelse med St. Victors Kloster, hvis Skole har faaet stor kirkehistorisk Navnkundighed, især ved Hugo af St. Victor († 1141) og hans nærmeste Eftermænd, som i deres System søgte at sammensmelte de tvende Retninger, der dengang stode hinanden skarpt imod, Skolastiken og Mystiken. — St. Genoveva-Klosteret blev c. 1150 paa Grund af stedfundne Uordener befolket med Kanniker fra St. Victor og indrettet efter den samme Ordensregel, der var en Afændring af Augustinernes, men saaledes at den betydelig skjærpedes, omtrent i Lighed med Præmonstratensernes **). Skolen i dette Datterkloster fulgte udentvivl altsaa ganske Victorinernes Spor, og det er vel værdt at lægge Mærke til, at den danske studerende Ungdom saaledes samlede sig om den Skole, der almindelig priistes som det bedste, Paris dengang havde at byde.

Mellem de Kanniker, der fik Plads i det reformerede Kloster i St. Genoveva, var Vilhelm, en ung Mand,

---

*) Dulaure, Hist. de Paris I. 254. (Fabricius, Om Danskes Studering i Paris. Ny kirkehist. Samlinger I. S. 521.)

**) Vita Vilhelmi. Script. V. p. 465 jfr. Daugaard S. 34.

som først dengang aflagde Ordensløftet. Absalon var bleven nøie bekjendt med ham under sit Ophold i Paris, og ikke længe efter at han var bleven Biskop i Roskilde, sendte han sin Domprovst Saxe til Paris med det Ærinde at bringe Vilhelm og tre andre Brødre til Danmark*). Af Venskab til Absalon bestemt denne sig ogsaa til at følge Kaldet, men saaledes at han forbeholdt sig sin Plads i St. Genoveva Kapitel for det Tilfælde, at han skulde faae Lyst til at komme tilbage**). Han kom til Danmark c. 1165, og blev strax Abbed for det lille Kanikekonvent paa Eskilsø, som han reformerede efter St. Victors Regel, og det blev under hans Styrelse et anseeligt Kloster. Med Vilhelm var altsaa en Lærd fra en af Paris's berømteste Skoler kommen til Danmark, og han vandt her overordentlig Anseelse, saa at mange tyede til hans Skole, og hans Raad og Bistand blev søgt i alle vanskelige kirkelige Spørgsmaal. Han forblev derfor i Danmark eller dog i dansk Tjeneste til sin Død***), og der vil siden ofte blive Leilighed til at meddele enkelte Træk af hans Charakteer som af hans hele Betragtning af de kirkelige Forhold.

---

*) Script. V. p. 467. 471.

**) Epistolæ Vilhelmi Abbatis. Script. VI. p. 40. 60.

***) Abbed Vilhelm døde 1203; i hans Vita ansættes hans Fødselsaar til 1105, saa at han altsaa skulde have naaet en Alder af 98 Aar (Script. V. p. 480). Rosenvinge yttrer Tvivl om denne Angivelses Rigtighed (Kirkehist. Samlinger I. S. 16 Anm.), og dette vist med Rette. Han kaldes, da han blev Munk (c. 1150), en ung Mand juvenis (p. 467), og det var han vist ogsaa, da han først kort iforveien var bleven ordineret og havde faaet et Subdiakonat. Rimeligviis var han Absalons Jævnaldrende, og da født omtrent 1125; han var da omtrent 25 Aar da han blev Munk, 40 Aar da han kom til Danmark.

Det tolvte Aarhundrede var i det Hele den Tid, da Middelalderens Videnskabelighed vandt sin eiendommelige Skikkelse. Der var mange udmærkede Mænd, som dengang syslede ikke just med lærde Studier, — thi den egentlige Kundskabskreds var hos disse Klostermænd meget snevert begrændset, — men med philosophiske Grandskninger. Det er ikke her Stedet at give en udførlig Skildring af Middelalderens Skolastik og Mystik, men kun maa det i Almindelighed bemærkes, at man i vore Dage ikke sjælden er tilbøielig til at skatte deres aandelige Værd og Betydning for høit. Naar man nævner det som Skolastikens Særkjende, idetmindste saaledes som den kommer frem hos sine dygtigste Repræsentanter, at den gaaer ud fra Kirketroen som sin Forudsætning og vil da ved sin Grandskning forklare og forsvare denne, saa er det ganske sandt, at Kirketroen er Forudsætningen, men det vil sige, at den egentlige umiddelbare Interesse for Troen er borte, saa de forskjellige Lærdomssætninger kun bruges som Øvelsesmiddel til at skjærpe Forstanden, og det er denne Forstandsøvelse, man egentlig har Interesse for. Derfor kan ogsaa disse Forstandsøvelser føre mange af disse Mænd ind paa en Fornegtelse selv af de almindeligste christelige Grundlærdomme, og naar Fornegtelsen træder altfor aabenlyst frem, fremkalder det nok Indsigelser; men i det Hele var Bekjendelse eller Fornegtelse slet ikke, hvad man lagde nogen afgjørende Vægt paa, naar kun hvad der gjaldt for den rette videnskabelige Form var iagttaget, med de tilbøielige Definitioner og Distinctioner. Hos Mystikerne møde vi nok en Indsigelse mod en Stræben, der truede med at give alt til Priis for en gold Disputeerkunsts forfængelige Seier; vi møde hos dem en mere indadvendt Følelses-Retning, der mere havde det praktiske Fromhedsliv for Øie; men det praktiske Fromhedsliv var

før dem bunden til Jagttagelse af Klosterregler og den strengeste Askeses Tugt, og sædvanlig indesluttede de sig i sig selv med deres Grublerier uden at udfolde nogen sønderlig Virksomhed udadtil. I denne sidste Henseende gjorde Abbed Bernhard en glimrende Undtagelse, da hans Virksomhed var gjennemgribende allevegne deels ved hans personlige Indflydelse dels ved den Orden, hvis Fører han var, Cistertienser-Ordenen. Han tilhørte efter sin hele aandelige Udvikling den mystiske Følelsesretning, og han har sagt mange dybe og deilige Ting, men i hans Udtalelser træffe vi ikke sjælden en stærkt manieret Affektation, der mangler indre Sandhed og Kraft, ligesom i hans Færd, en vis Stræben efter theatralsk Effekt, der blænder i Øieblikket men uden at gjøre nogen blivende Virkning. Det gaaer gjerne saa, at store Mænds Feil er det, Efterlignerne lettest tilegne sig. Der var Iver hos ham, glødende Iver, men hans Iver for Kirke og Christendom smeltede altid for ham underlig sammen med Iver for hans Klosters eller hans Ordens Ære og Fordeel, og det er hvad der idelig og idelig kommer igjen, saa der altid tales i de meest opskruede Toner, som skulde Kirken forgaae og Verden styrte sammen, fordi et Kloster mister et Stykke Jord eller en Forrettighed, dens Beboere mene at have gyldigt Krav paa. — Vi have fremhævet Skyggesiden hos den Tids Videnskabelighed, at man deels forklarede og forsvarede hvad det skulde være blot for at vise sin Kløgt uden nogen dybere Livsinteresse, deels behagede sig selv i høitklingende Ord og opskruede Talemaader, uden indre Sandhed og Kraft — og det er Skyggesider, der allerede tidlig træde meget stærkt frem, saa man ingenlunde maa oversee dem, naar man vil gjøre sig nogen ret Forestilling om Datidens Aandsdannelse. Ogsaa af den Grund var det nødvendigt her at gjøre disse almindelige

Bemærkninger, fordi naar vi siden leilighedsviis ofte ville komme til at anføre Træk af den Art hos de Mænd, der her i Landet gjaldt som Førere for Tidens aandelige Dannelse, at det da ikke skal komme til at staae som en Bebreidelse, der personlig gjøres dem, men som noget, der rammer hele den Skoledannelse, de selv vare udgaaede fra.

Vi vende atter tilbage til Danmarks Aarbøger. Efter Erik Lams Død fremtraadte altsaa, som ovenfor berørt, atter den gamle Sondring mellem Vest- og Øst-Danmark; men i de første Aar havde Magnus Søn Knud, der var valgt i Jylland, temmelig afgjort Overvægten, saa at Erik Emuns Søn Svend kun med Møie kunde hævde sin Stilling. Han var valgt i Sjælland og blev vel ogsaa anerkjendt i Skaane, men Ærkebiskop Æskil hældede dog til Knuds Side, og det har vist ikke bidraget lidet til at svække Svends Stilling. For at sætte sig fast i Sjællændernes Gunst, søgte han med Flid at opfriske Knud Lavards Minde og derved svække sin Modstander, Sønnen af Knud Lavards Morder. Med stor Høitidelighed lod han i Ringsted Hertug Knuds Liig optage af Graven (elevatio), det første Skridt til hans Canonisation, men Ærkebispen vægrede sig ved at være tilstede, da det skete uden Pavens Tilladelse*). Tillige viste han sig Ringsted Kloster særdeles bevaagen, baade for den „ærværdige Farbroders Skyld", og for hans Faders, „der altid særlig elskede og hædrede dette Sted". Dette gjorde han strax, da han havde faaet Kongenavn, men han forøgede siden sin Gave, da han var bleven eneraadende i

*) Petrus Olai, Script. I. p. 176, hvor det dog henføres til 1145.

Danmark*). For at formilde den uvilligt stemte Erkebiskop var det vel, at han udstedte et kongeligt Frihedsbrev for dennes Yndlingsstiftelse, det nye Cistertienser Kloster Esrom, skjøndt det synes som havde han nogen Betænkelighed derved**). Maaskee var det denne Gave, der bragte Eskil til at optræde som Mægler mellem Kongerne; de Vendertog, de i Forening havde foretaget og som ovenfor bleve omtalte, havde nemlig ikke indbyrdes kunnet bringe dem nærmere, saa at Tvisten udbrød paany, og Knud var i disse Aar altid den angribende. Det var i Lund, Mødet blev holdt for at forsøge en Mægling, og ved den Leilighed mødte ogsaa en anseelig jydsk Prælat, Domprovst Kield fra Viborg, der lovede at gjøre hvad han kunde for at forsone Knud***). Mæglingen var imidlertid ikke ærligt meent fra Eskils Side, og da Svend havde faaet Visshed om hans Upaalidelighed, lod han Erkebispen paagribe og holdt ham fangen i Kirketaarnet†). Det var et voveligt Skridt af Kong Svend, der meget let kunde have en pavelig Bandbulle til Følge, hvad han ogsaa meget godt selv saae, og derfor vilde han ogsaa heller gaae paa Forlig med Erkebispen, skjøndt det maatte kjøbes dyrt. Svend maatte ved den Leilighed afstaae til Erkesædet Gaarden og Byen Aahuus og Lynessund i Skaane, samt en stor Deel af Bornholm.

---

*) Regesta I. nr. 199. Brevet henføres vist rettest til 1152 jfr. Suhm VI. S. 16.

**) Thorkelin I. p. 12-13. „qvamlibet regalis maiestas talem donationen juxta ferre possel.“ (Regesta I. nr. 200).

***) Saxo I. p. 674. Hamsfort, Script. I. p. 275. Vita S. Ketilli, Script. IV. p. 429.

†) „in excelsam ædis partem attollit“. Saxo, l. c. Senere blev det fortalt, som havde han hængt Erkebispen i en Kurv under Kirkehvælvingen.

Noget af denne Ø maa allerede tidligere have hørt til Ærkesædet, men nu blev dets Besiddelser betydeligt udvidede, saa at det besad 3 Fjerdedele af Øen (Øster- Vester- og Sønder-Herred, medens Kronen kun beholdt Nørre-Herred) *). Denne Bod synes at have formildet Eskil, og fra den Tid af fik Svends Sager et betydeligt Opsving, saa at det nu var ham, der blev den angribende. Dertil kan Forliget med Eskil have bidraget, men der kom ogsaa noget andet til, der gav Sagerne denne Vending. Knuds Angreb paa Sjælland vare altid uheldige, men hvad der især styrkede Svend, var, at Knud Lavards eneste Søn, Valdemar, dengang han havde naaet Mandsalderen, gjorde fælles Sag med ham (omtrent 1149).

Hidtil havde Halvøen været i Knuds uantastede Besiddelse, men nu satte Svend sig fast i Sønderjylland, som han forlenede til Valdemar, der saaledes kom paa den samme Plads, hans Fader i sin Tid med saa megenÆre havde hævdet. Ved samme Leilighed maa det udentvivl have været, at der atter kom en Biskop til Slesvig. Det blev tidligere fortalt, at Biskop Herman maatte forlade Stiftet, og henlevede da sine Dage i Lund, hvor der blev sørget for hans Underhold. Han maa være død omt. 1150, og derfor er det rimeligviis ved den Tid, at der blev foretaget nyt Valg, hvorved Esbern blev Biskop og

*) Saxo I. p. 675. Petrus Olai, Script. I, p. 120 Chron. Sjæll. Script. II. p. 615. Jfr. Suhm VI S. 39-40. Om Betydningen af en saadan Afstaaelse, hvorved hele Herreder lagdes til et kirkeligt Stift, vil der siden blive Tale; sædvanlig vil det nok ikke sige andet, end at det kongelige Sagefald ved Herredsthinget tilfaldt Stiftet.

ordineret af Eskil**). Hermans gamle Medbeiler Aage (Occo), rimeligviis ordineret i Bremen, har da maattet vige Sædet for ham, saafremt det ellers var lykkedes ham virkelig at komme i Besiddelse deraf, hvad altid er tvivlsomt. Senere stillede Forholdene sig saaledes, at han atter kom til at fortrænge Esbern, men i endeel Aar synes det dog som denne var uanfægtet i sit Bispesæde.

I Viborg havde Domprovst Kield lovet at mægle mellem Svend og Knud, men det synes, at denne hans Mægling faldt saa uheldig ud, at han derved endog mistede sit Præbende. Samme Provst Kield blev en meget navnkundig Mand, da han senere æredes som Viborgs Skytshelgen, og vi har en udførlig Legende om ham, som desværre bevæger sig saaledes i Legende-Tonen, at den fører bort fra de historiske Omgivelser. Ogsaa den beretter, at han maatte opgive Provsteembedet efter sin Hjemkomst fra Lund, men ikke af politiske Grund; nei han maatte vige for Kanikernes Ondskab, der vare fortørnede over hans store Godgjørenhed, der bragte ham til at give Fattige alle de rige Gaver, han havde modtaget. Efter somme Beretninger skal Kield have været Biskop, og muligviis er det kun hvad Sagnet har fortalt til hans Forherligelse, men usandsynligt er det ikke, at han som Domprovst kan have forestaaet Stiftets Styrelse i disse Aar, da den daværende Biskop i Viborg Svend var dengang borte paa en Jorsalsfart med sin Broder Eskil, hvad ovenfor blev fortalt. Da Kield maatte vige fra Viborg, kom han til Aalborg som Præst ved Frue Kirke, maaskee fordi denne Kirke og det ved samme værende Jomfru-Kloster allerede dengang stod i Afhængighedsforhold til Vi-

*) Hamsfort (Script. I. p. 276. VII. p. 166) henfører hans Valg til 1160, men neppe rigtigt.

borg Bispestol og Domkapitel*). Her opholdt han sig i nogen Tid, men engang da han ved Ottesangen læste Homilien, gik Lyset ud for ham, og desuagtet fortsatte han til Alles Forundring Læsningen; da han var færdig, tændtes Lyset atter i hans Hænder. Dette Under, maaskee ikke saameget at Lyset tændtes, som at han kunde holde en fri Prædiken, vakte Tanken hos ham om at blive Missionær og prædike Evangeliet for Venderne. For at erholde pavelig Tilladelse hertil reiste han til Rom, men Pave Eugen III vilde, at han først skulde gjenindsættes i sit Provsteembede i Viborg, hvorfra han med Urette var fordreven. En pavelig Bulle til Kapitlet beredte ham Veien, saa da han kom tilbage fra sin Pilgrimsfart, blev han modtaget af Sendebud, fra Kongen (rimeligviis Kong Svend), Biskopperne og selve Kapitlet. Han kom saaledes atter i Besiddelse af Domprovstiet, men længe forblev han ikke i denne Virksomhed, da han døde d. 27 Sept. 1150**). — Saaledes beretter Legenden; dersom Angivelsen af hans Dødsaar er rigtig, som iøvrigt Legenden ikke har, saa maa hele denne Omskiftelse i Kields Liv, at han blev jaget bort fra Viborg, at han blev ansat i Aalborg, at han drog til Rom, blev gjenindsat og døde — være foregaaet i en utrolig kort Tid, i Løbet af 1½ Aar. Sætter man hans Dødsaar noget senere, om ogsaa blot til 1151, som mange Krøniker have, ligger den Formodning nær, at hans Gjenindsættelse i Viborg hænger sammen med den Forandring, der samme Aar foregik i de politiske Forhold, da Kong Svend paa den Tid ogsaa blev Herre over Jylland. Paa den Maade var det hans Venskab til Kong Svend, der voldte saavel hans Uddrivelse som

*) Fenger, Ny kirkehist. Samlinger I. S. 532.
**) Script. IV. p. 431 (not. s).

hans Gjenindsættelse, hvad Legenden ogsaa nok antyder, men ligesom tilslører, for at vise os den hellige Mands Gjenvordighed som en uskyldig Lidelse for hans fromme Ridskjærhed.

Med Aaret 1151 blev nemlig Svend Herre over Jylland, efter tvende Gange at have beseiret sin Medbeiler i tvende Slag ved Viborg, det første i Foraaret, det andet i Efteraaret. Det var især hos Bisperne, og vel Geistligheden i det Hele, han fandt sin Støtte. Bisfop Elias i Ribe, der nævnedes ovenfor som Stifteren af Ribe Domkapitel, viste sig strax den nye Hersker særdeles hengiven *), og venteligt var det til Tak derfor, at Kong Svend udstedte et Frihedsbrev for hans Kirke, hvorved dens Tjenere, saavel paa Landet som i Byen, fritoges for al kongelig Ret, og Bisfoppen fik Halvparten af Kongens Ret i Byen Ribe, med Undtagelse af Vrag, Fredkiøb og 40 Mands Bøder **). Bisfop Tyge i Børglum, der ovenfor nævnedes i Forbindelse med Oprettelsen af Præmonstratenser-Klosteret i Børglum, træffe vi siden i Kong Svends Selskab i Sjælland ***). En anseet Mand af Kong Svends Hird, Stig Hvide fra Skaane, gift med en Datter af Knud Lavard, der faldt i Slaget ved Viborg 1151, havde stiftet et anseeligt Kloster i Jylland nemlig i Essingbek i Aarhuus Stift; men dog er denne Stiftelse udentvivl noget ældre, maaskee fra 1140, da den var et Abbedi af Benediktinere †).

I de Aar da Svend havde Magten, blev Danmark gjæstet af en pavelig Legat af første Rang Cardinal Rico-

*) Saxo ed. Müller I. p. 682.
**) Regesta diplom. I. nr. 204.
***) Thorkelin I. p. 11. Brevet er rimeligviis fra 1152.
†) Script. II. p. 522 not. h. i. cf. Knyllinga S. c. 93.

laus Breakspear, der opholdt sig her i Vinteren mellem 1152-53, efterat han den foregaaende Sommer havde gjæstet Norge, hvor han havde oprettet Ærkebispedømmet i Throndhjem og indrettet Landet som en selvstændig Kirkeprovinds*). Denne Cardinals Sendelse var i det Hele af stor Betydning for Norden; ligesaa ubestemt og svævende som Grændserne før havde været for den hamborgske Ærkebiskop, saaledes vare de ogsaa blevne afstukne for Ærkesædet i Lund, da det blev oprettet; men efterhaanden var Norden rykket den romerske Curie nærmere, saa at man fik en bestemtere Forestilling om Landene og deres indbyrdes Forhold, hvorved ogsaa de kirkelige Grændser kunde afstikkes bestemtere end tidligere. Oprettelsen af Ærkesædet i Throndhjem var allerede en betydelig Indskrænkning i den lundske Ærkebiskops Metropolitan-Ret, der tidligere havde strakt sig over hele Norden, og dog paatænktes der tillige Oprettelsen af et svensk Ærkesæde. Fra Norge var Cardinalen gaaet til Sverrig, hvor der blev holdt et stort Bispsmøde i Linkjøbing i Østergøtland; men Svearne og Gotherne kunde ikke blive enige hverken om Stedet eller om Personen, og derfor vægrede Cardinalen sig ved at meddele dem den dem tiltænkte Ære. Han beholdt Palliet, der var bestemt for den nye svenske Ærkebiskop, og overgav det til Eskil i Lund, for at han atter skulde give det til den, hvem Svearnes og Gothernes eenstemmige Valg kaarede. Eskil blev fortrydelig over denne Indskrænkning i hans Myndighed, men Cardinalen formildede ham igjen ved at stille ham en anden Værdighed i Udsigt, at han skulde blive Sverrigs Primas og pavelig Legat i Norden, hvortil væsentlig det hørte, at den svenske

*) Saxo ed. Müller I. p. 697-98. cf. Hamsfort, Script. I. p. 275.

Ærkebiskop altid for Fremtiden skulde modtage Palliet af den lundske Ærkebisps Haand. Eskils Fortrydelse over hvad der var skeet, blev altsaa temmelig snart formildet, og det er i sig selv rimeligt, at han nok maatte kunne see Betydningen af denne nye Ordning ogsaa for hans Ærkesæde, at nemlig dermed det omtvistede Spørgsmaal om Kirkestyrelsen i Norden havde faaet en endelig Afgjørelse, der stillede ham sikker ligeoverfor Hamborg-Bremens Anmasselser, som netop dengang atter traadte frem med fornyet Styrke. Der er heller ingen Grund til at antage, at Cardinal Nicolaus paa nogen Maade personlig var uvillig stemt mod Eskil, tvertimod tilhørte han den samme kirkelige Retning som denne, nemlig den franske, der støttede sig til Bernhard og Cistertienser Ordenen, og viste sig ogsaa som Pave Eskil altid særdeles bevaagen. Han var optraadt her i Norden som Pave Eugen IIIs Legat, og denne var strax rede til at stadfæste, hvad Nicolaus havde anordnet*); efter hans Død (1153) blev det paany stadfæstet af hans Eftermand Anastatius IV**), og efter dennes Død besteeg Nicolaus selv Pavestolen under Navn af Hadrian IV.

Kong Svends Velmagtstid varede ikke længe. Et mislykket Tog til Sverrig svækkede hans Kræfter; Cardinalen havde raadet ham paa det indstændigste at opgive dette Tog; men endskjøndt Svend viste Cardinalen al mulig Ærbødighed, æudsede han dog ikke hans Raad, hvad der snart viste sig, blev til hans egen Fordærv. Dette Uheld vilde dog alligevel ikke have været tilstrækkeligt til at fælde ham, dersom ikke til samme Tid Frederik Rødskjæg (Barbarossa), der 1152 var bleven Tydsklands Konge, havde blandet sig

*) Lappenberg, Urkundenbuch I. nr. 202.
**) Regesta I. nr. 212.

i Danmarks Anliggender, og taget den fordrevne Knud under Armene. Han vilde mægle mellem de stridende Parter, men denne Mægling havde til Følge, at Hertug Valdemar altid mere og mere blev draget bort fra Svend over til Knuds Side, og dette Tab var afgjørende for Svends hele Stilling. Efter flere frugtesløse Mæglingsforsøg, antoge Knud og Valdemar begge Kongenavnet paa Viborg Landsthing (1154), og Jyderne holdt med dem, saa nu havde Svend kun Sjælland og Skaane tilbage, og disse vare ikke engang ret at lide paa. Han forsøgte at sætte sig fast i Sjælland, men dette hans Forsøg blev ledet uden Kraft, og der var Uenighed i Leiren, saa at Ærkebiskop Eskil med Skaaningerne vilde trække sig ud af Striden, og da de hemmelig indledede Underhandlinger med de jydske Konger, opgav Svend i fortvivlet Raseri aldeles sin Sag, tyede ud af Riget, og var landsflygtig i tre Aar*). Dermed fik Knud og Valdemar Magten i Landet i disse Aar (1154-56), og de skyldte dette, idetmindste tildeels, Frederik Rødskjægs Bistand. Eskil havde holdt med Svend indtil det Sidste, men da sluttede ogsaa han sig til Magthaverne. Ikke længe efter (rimeligviis 1155) træffe vi ham ved et Bispemøde i Viborg, hvor ogsaa begge Kongerne vare tilstede, men hvad vi vide om dette Møde er af underordnet Betydning. Biskop i Viborg var dengang Nicolaus, der fulgte efter Svend, som døde paa sin Jerusalemsfart c. 1150; Svends forrige Kapellan Henrik, dengang Kanik i Domkapitlet, blev paa dette Møde beskikket til Præst for Lime Kirke i Salling, som derved blev annecteret til Kapitlet**).

Knud og Valdemar vare komne til Magten ved Kong

*) Saxo ed. Müller I. p. 698. 709. 711.
**) Thorkelin I. p. 37 jfr. Suhm VII S. 471.

Frederiks Understøttelse, og den tydske Indflydelse vilde da ogsaa i en anden Henseende forsøge at gjøre sig gjældende. Ærkebiskop i Bremen var dengang Hartvig, der var fulgt efter Adelbert 1149, og han var en mægtig og ærgjerrig Herre, til hvis Gunst alle de danske Magthavere under de indbyrdes Tvistigheder Tid efter anden beilede. Kong Erik Lam havde ægtet en Søster til denne Hartvig, kort før han besteeg Ærkesædet, men Erik døde kort derefter; Kong Knud var tyet til ham, dengang han maatte rømme Landet, og Valdemar var hans fortrolige Ven*). Det var Hartvigs Sorg, at hans Ærkesæde, dengang han kom til at beklæde det, var ganske blottet for Lydbiskopper. Han bestræbte sig derfor af al Magt for at faae de kirkelige Forhold ordnede i de tilgrændsende slaviske Lande, saa at der blev oprettet Bispedømmer i Oldenborg (den østlige Deel af Holsteen), Ratzeborg (Lauenborg) og Meklenborg; hvilket Kong Frederik Rødskjæg gav sin Bemyndigelse til 1154**). Hamborg fik derved dog nogle Lydbiskopper, men Hartvig, der bestandig drømte om at hævde sit Ærkesædes gamle Betydning, var ingenlunde dermed tilfreds, hvad ogsaa Saxe leilighedsviis bemærker, at „han følte sig krænket ved, at Danmark var unddraget hans Jurisdiktion" ***). Det er rimeligt nok, at den mægtige Keiser — 1155 havde nemlig Frederik Rødskjæg modtaget Keiserkronen af Pave Hadrian IV — var tilbøielig til at begunstige Ærkebispens Ønsker, da ogsaa de vilde bidrage til at bringe Danmak og hele Norden i et Afhængighedsforhold til Tydskland, hvad netop han tilsigtede. Rigtignok var Æskil nu mere sikkret

*) Saxo ed. Müller I. p. 671. 684. 708.

**) Lappenberg I. nr. 205 jfr. Suhm VI S. 42-43.

***) Saxo ed. Müller p. 684.

mod Angreb fra den Side end tidligere, da Pave Hadrian selv havde ordnet de nordiske Erkebispedømmer, og de danske Konger vel heller ikke kunde ønske at bringe deres Landes Kirker ind under en tydsk Erkebisp; men Keiser Frederik var en mægtig Mand, der havde store Kræfter til sin Raadighed, saa det var ikke saa let at modstaae hans Planer.

Udentvivl var det disse Forhold, der bragte Erkebisp Eskil til i Efteraaret 1156 at forlade Landet, for at tye til Rom. Selve de nærmere Omstændigheder ved denne Reise ere os ubekjendte, men paa Hjemveien blev han overfalden i Nærheden Thionville i Luxenborg, og holdt i Fængsel, og fra dette sit Fængsel skrev han følgende Brev hjem, der kaster et Lys over Stillingen:

„Danmarks Konger og Fyrster, Biskopper, Abbeder, menige Clerus, og Almue hilser Eskil, udnævnt Erkebiskop i Lund, Jesu Christi Bundne. Det er en Glæde i Nøden, at lide uforskyldt, det er en Lykke i Ulykken, at være sig sin Uskyldighed bevidst. Derfor roser jeg mig af mit Fangenskab, da Grunden til det trøster mig og nager mig ikke. Dette min Samvittigheds Vidnesbyrd er min Roes. Hvad der har bragt mig i Fangenskab, vil jeg ikke dølge for mine Herrer, mine Venner, mine Brødre og mine Præster, fordi jeg troer, de ville desto inderligere bede for mig, naar de erfarer, at det er mere Christus der lider i mig, end mig der lider for Christi Skyld. Gud, Guds Søn og begges Aand veed det, at jeg ikke lyver. Den romerske Keiser beskylder mig for, at jeg har grovelig forsyndet mig imod ham, og at have tragtet efter hans Riges og hans Krones Formindskelse. Jeg fortrøster mig til min Samvittighed og kan ikke udgrunde, naar og hvor det skulde være skeet. Jeg er bleven fordømt paa en blot Anklage uden

Beviis, og skjøndt uskyldig regnet blandt Misdædere. Men det er min Roes, min Triumf. Jeg skatter det danske Riges Ære og den danske Kirkes Selvstændighed saa høit, at jeg heller vil lide for den end herske i den. Derfor henvender jeg mig til mine Herrer og mine Venner, mine Brødre og mine Præster, og begjærer Eders Forbøn, Eders Omsorg, Eders Medfølelse. Jeg begjærer, at I med Eders Bønner alene ville kjøbe mig fri i min Uskyldighed; men jeg byder og befaler, at ikke Nogen iblandt Eder vover at tænke paa nogen anden Løskjøbelse. Jeg er eengang løskjøbt ved Christi Blod, og jeg forlanger ingen anden Løskjøbelse. Desuden er mit Kjød intet, mit Legeme er svagt, og min Sjæl, som kun begjærer sin Opløsning for at være med Christus, trænger alene til Christi Løskjøbelse; hans Blod er min Løsepenge, hans Blod er min Priis. Det er uværdigt at sætte Priis paa den, som selv føler sig uden al Priis. Desuden er en Løskjøbelse æreløs, hvorved Kirkens Frihed gaaer i Kjøbet, saa den selv vinder Trældom. Lemmerne maae nødvendigviis blive Trælle, naar dens Hoved vanæres ved et Pengekjøb. Præsten maa jo kunne kjøbes, naar man mener at kunne kjøbe Bispoppen fri. De Undergivne maa jo bæve, naar efter Ordsproget, den trænger til Hjælp, der skulde være Hjælperen. Jeg skatter ikke mit Liv saa høit, at jeg skulde foretrække en stakket Frist, og selv om jeg blev løskjøbt, vilde jeg dog heller sætte det i Vove paany, end at det menige Folks Frihed skulde træbes under Fødder for mit Livs Skyld. Kan min Død gavne den Kirke, som jeg i levende Live under mit Forsæde ikke har kunnet gavne, saa er det en Bispops Pligt, naar han ikke kan leve for Menigheden, da idetmindste at døe for den. Lever vel!"*)

*) Brevet er først fremdraget af Magnus Mathiæ, men er af ham og de Ældre, ogsaa Pont., henført til en anden Bispop og en

Brevet giver os et temmelig klart Indblik i Forholdene, og det giver os tillige et dybt Indblik i Erkebiskop Eskils Hjerte. Muligt, at han har seet Øieblikkets Farer større end de virkelig vare, men at være under den vældige Keisers Vrede og i hans Magt, var i ethvert Tilfælde en høist betænkelig Sag, der kunde have skræmmet Mange, men det bøiede ikke Eskil. Det var et trofast danskt Hjerte, der bankede under hans Bispekaabe; han var nidkjær for Danmarks Riges Ære, men han var tillige dybt grebet af Christendommen, og begge disse Følelser smeltede her sammen i Eet, da det gjaldt en Kamp for den danske Kirkes Selvstændighed. Han følte sin Værdighed som den danske Kirkes Erkebisp og Overhoved, men han følte tillige, at var han den første i Værdighed, saa maatte han ogsaa være den første til at lide og stride for sit Folk og for sin Kirke. Fra Danmark kunde han under de daværende Forhold ikke vente nogen virksom Bistand, og og den Hjælp, man efter Brevet maa formode var paatænkt at yde ham, nemlig at kjøbe ham fri, viste han fra sig med Ringeagt; men Eskil var en Mand, hvem saa at sige hele Europa fulgte med Deeltagelse, og derfor savnede han i sin Nød heller ikke formaaende Venner. Pave Hadrian IV, der som Cardinal havde gjæstet Eskil i Lund, og hvem denne nylig havde gjæstet i Rom, rimeligviis netop for at tale om Bremens Fordringer, tilskrev Keiser Frederik et truende Brev, saasnart han fik Underretning om Erkebispens Fangenskab. Brevet blev overbragt af tvende Cardinaler, af hvilke den ene var Roland, der kort efter under Navn af

senere Tid. Det er Gram og Langebek, som først have anviist det sin rette Plads. Regesta I. nr. 216 jfr. Suhm VI S. 276-88.

Alexander III selv kom til at bestige St. Peders Stol. Brevet var skrevet i en saa truende Tone, at de tydske Herrer følte sig i høi Grad fornærmede derover, og en af dem vilde endog i sin Hidsighed strax have lagt voldsom Haand paa Cardinalen. Dette havde Keiseren dog Besindelse nok til at forebygge; men han fattede selv derved et saadant Nag til Roland, at han siden efter paa ingen Maade vilde anerkjende hans Pavevalg, hvilket gav Anledning til et langvarigt Skisma, som Danmark ogsaa blev indviklet i*). I Øieblikket synes dog denne Sendelse at have haft den Virkning, at Æskil atter blev løsladt, men de nærmere Omstændigheder derved ere ubekjendte; kun saa meget er vist, at vi atter møde ham i Danmark i Efteraaret 1158 ved Valdemar I's Kroning. Spørgsmaalet om Bremens Fordring paa Overhøihed i Norden var vistnok ikke det eneste Tvistepunkt mellem Paven og Keiseren, men det spillede dog væsentlig med deri, og at Frederik ingenlunde var tilsinds at opgive det, viser et Brev fra hans Haand under 16 Marts 1158, hvori han atter bringer i Erindring, at Keiser Ludvig den Fromme ved Oprettelsen af det hamborgsk-bremiske Ærkesæde havde udstrakt denne Kirkes Myndighed over Danmark, Norge, Sverrig og alle de nordlige Lande. „Disse Grændser, — hedder det videre i samme Brev — som Keiser Otto senere har stadfæstet, ville vi efter Tid og Leilighed opretholde, og bekræfte det med vor keiserlige Myndighed, at samme Kirkes Grændser gaae nedad mod Floden Elben til Vesterhavet, og atter over de slaviske Provindser til Floden Pene og langsmed dens Løb til Østersøen, samt over alle fornævnte nordiske

*) Suhm VI S. 276-72. Regesta I. nr. 217.

Nationer"*). Her havde Erkebiskop Hartvig virkelig faaet en keiserlig Stadfæstelse paa sine Fordringer, og søgte da at erholde en lignende fra Pavens Side. Men Pave Hadrian IV, der selv som Cardinal havde haft saa væsentlig Andeel i Ordningen af Kirkeforholdene i Norden, kunde umuligt gaae ind herpaa. Han stadfæstede nok det hamborg-bremiske Erkesæde i en Bulle af 28 Febr. 1159, men saaledes at han angav som dets Grændser Landene mellem Floderne Elben og Pene, saa at dets Myndighed strakte sig over de slaviske Bispedømmer, Oldenborg, Ratzeborg og Meklenborg, men uden at nævne de nordiske Lande**). Pave Hadrian IV, den samme der havde oprettet det norske Erkesæde, der havde stillet det svenske Erkesæde i Udsigt, og derved afstukket Grændserne for Lunds Myndighed, var ogsaa den første Pave, der fastsatte Grændserne for Hamborgs kirkelige Jurisdiction. Fem Maaneder efter døde den gamle Pave, og dengang var Spændingen mellem Keiseren og Pavestolen paa det høieste, indtil den saa efter hans Død brød ud i aaben Feide under det langvarige Skisma.

Men førend vi følge denne Strid i dens videre Gang, maae vi med Eskil gaae tilbage til Danmark, hvor der imidlertid var foregaaet en mærkelig Forandring i den borgerlige Tilstand, rigtignok gjennem blodige Optrin, men saaledes at Udgangen dog blev til stor Velsignelse for Riget. Kong Svend, der siden 1154 havde opholdt sig som landflygtig i Nordtydskland, gjorde i Efteraaret 1156 et mislykket Forsøg paa atter at trænge ind i Landet, understøttet af den mægtige Hertug Henrik af Sachsen, til hvem ogsaa Erkebiskop Hartvig sluttede sig, saa det lader til at han

*) Regesta I. nr. 219. Lappenberg I. nr. 208.
**) Lappenberg I. nr. 217.

intet lod uforsøgt for at skaffe sig Indflydelse i de danske Forhold. Men efter dette uheldige Tog, kom Svend igjen ved Fastetid 1157, understøttet af Landets bittreste Fjender, de vendiske Folkefærd. Nu gjaldt Angrebet ikke Jylland men Øerne, og det synes at have været Knuds og Valdemars svageste Punkt, saa at de nu tænkte paa at gaae paa Forlig. Valdemar mødtes først med Svend i Odense i St. Albani (St. Knuds) Kirke, og derpaa fulgte saa et Møde af alle tre Konger tilligemed Rigets Herrer i Lolland, hvor et Forlig blev indgaaet om Rigets Deling, ved hvilken Leilighed Biskop Elias af Ribe, der ogsaa tidligere havde viist sig Kong Svend særdeles hengiven, optraadte som Mægleren*). Forliget var imidlertid kun et Skalkeskjul for Svends underfundige Rænker. Strax efter fulgte Mødet i Roskilde, hvor Svend under Venskabets Maske vilde samles med sine Medbeilere og da ved et blodigt Forræderi skille sig af med dem. Den nedrige Plan lykkedes som bekjendt kun halvt, og mislykkedes derved ganske. Knud blev dræbt, men Valdemar undveeg til Jylland og mødte da Svend paa Grathehede, som her maatte bøde med Livet for sit Forræderi. Den Dræbtes Liig blev fundet af Bønderne og stedet til Jorden uden al kongelig Prydelse. Der blev bygget et lille Kapel ved hans Grav, som kaldtes Grathes Kapel; senere blev hans Liig flyttet til Viborg Domkirke**).

Saaledes blev **Valdemar** altsaa enevældig i Riget, og de blodige Trætter ophørte, som nu gjennem mange Aar

---

*) Saxo ed. Müller I. p. 713-17. Knyllinga Saga c. 110-11. Om Biskop Elias Deeltagelse s. Helmold (Saxo I. p. 707 not. 1).

**) Chron. Erici, Script. I. p. 163. Chron. Rosk. ibid. p. 386 sfr. Suhm VI S. 284-285.

havde lammet dets Kraft. Hans Thronbestigelse foregik med usædvanlig Pragt; ikke nok at han paa gammel Viis blev kaaret til Konge af Rigets Herrer paa Thinge, men han blev derpaa af Ærkebiskop Eskil kronet i Roskilde 1157, eller som det hedder: „salvet, purpurklædt, kronet med et straalende Diadem, og sat paa den kongelige Throne“ *). Det er første Gang, det omtales, at en dansk Konge har modtaget denne kirkelige Indvielse, men det er rimeligt nok, at de mangeaarige Kampe, da Kronen havde været et Tvistens Æble mellem forskjellige Kongesønner, maatte lægge Valdemar det nær paa den Maade at erholde, hvad der gjaldt som en guddommelig Stadfæstelse af sin Kongeværdighed. Saxe omtaler slet ikke denne Handling, og man finder heller ikke, at der senere blev lagt nogen særdeles Vægt paa den; men desuagtet er det utvivlsomt, at det har bidraget til i Almuens Øine endmere at hæve Kirkens Anseelse, naar den saae Kongen modtage sin Krone af den øverste Biskops Haand. — Kort efter at Valdemar havde besteget Thronen, blev hans tro Ven og Vaabenfælle, den navnkundige Absalon, Biskop i Roskilde, efter Biskop Asger, som døde den 11 April 1158. Absalon var en Søn af Asger Riig, født omtrent 1128, men hans tidligere Liv er ubekjendt, kun veed vi, at han havde studeret i Paris hvor han blev bekjendt med den ovenomtalte Vilhelm, Kanik i St. Genoveva Kloster; rimeligviis har han altsaa tidlig været bestemt for den geistlige Stand, og ventelig allerede dengang haft en geistlig Vielse. Hans Valg til Biskop var ledsaget af usædvanlige Omstændigheder. Der var Uenighed mellem Clerus og Almuen om Valget af Asgers Eftermand, hvilket gav Anledning til en heftig

*) Chron. Rosk. Script. I. p. 386.

Trætte mellem Borgerne indbyrdes, hvorved de mange Fremmede, der boede i Byen, bleve voldelig overfaldne. Ligesom i Striden mellem Kong Niels og Erik Emun, høre vi atter her tale om de mange Tydskere i Roskilde, som altsaa ved denne Leilighed vilde gjøre deres Stemme gjældende. Mellem dem var rimeligviis Kongens Møntmester, der blev dræbt under den Tumult, Bispevalget gav Anledning til, og derved paadrog Byen sig Kongens Vrede, saa den først maatte sone ham ved en Pengebøde. Han drog da ind i Byen og gik lige til Capitelhuset, hvor han yttrede, at „han vilde give den sin Stemme, hvem Kapitlet valgte. Skjøndt det nok kunde synes, som havde han nogen Ret over den Kirke, hans Forfædre havde bygget og udstyret, saa vilde han dog ikke gjøre noget af Egenraadighed mod Skik og Brug, da han nok vidste, at det var anordnet i Kirkeloven, at Kongen ikke maatte blande sig i Klerkenes frie Valg". Domherrerne foretoge da Valget, efter Kongens Villie skriftligt, og Udfaldet blev, at Absalon fik alle Stemmerne*).

Med Valdemars Enevælde foregik der et mærkeligt Omslag i Rigets og Folkets Kaar; havde det tidligere været svækket ved Søndersplittelse og indvortes Kiv, saa hævede det sig nu i høi Grad til Anseelse og Velvære. Ved alle disse Kong Valdemars Storværker var Biskop Absalon hans høire Haand. Det er mærkeligt nok at træffe en Biskop, der saaledes som Absalon uafladelig færdedes i Leding; men derved maa dog erindres, at Kampen mod Rigets Fjender gjaldt de hedenske Vender paa Østersøens Sydkyst, saa at Kampen for Fædrelandet tillige var en Kamp mod Kirkens Fjender, hvad ogsaa Saxe lægger særdeles Vægt paa ved

*) Saxo ed. Müller I. p. 737-38.

at omtale Absalons Færd. „Skjøndt valgt til Bisp, — siger han — viste Absalon sig ikke mindre som Sømand end som Præst, da efter hans Mening Kirken ingen Fred havde, saalænge den truedes af ydre Fiender. Derfor regnede han det ligesaa godt til sit hellige Embede at bekjæmpe Troens Fiender som at varetage Kirketjenesten. Han brød sig ikke om, at hans Bispedømme for en stor Deel sank i Gruus, naar han kunde styrke Fædrelandet ved stærke Volde. Selv laae han gjerne paa Vagt ved Strandbredden, ja han pleiede stundum at bygge sin Bolig i Skoven af Løv, men hvor lav hans Bolig end var, saa reiste han dog derved Fædrelandets sammensunkne Bygning"*). Saaledes bedømmer Saxe Absalons Liv og Virken, og alle Beretninger samstemme i at Lovtalen over ham var velfortjent. Men skjøndt hans Søtog mod de hedenske Vender, saaledes betragtedes som en kirkelig Bedrift, saa kunne vi dog ikke følge Valdemar og hans modige Bisp paa disse Veie, men maa her holde os til deres fredelige Idrætter.

Strax i de første Aar af Kong Valdemars Regjering spore vi ogsaa paa flere Steder kraftige Bestræbelser til Kirkens Fremvæxt efter den Tids Maade, nemlig ved Anlæget af store klosterlige Stiftelser af den Orden, der havde Tidens Retning afgjort for sig nemlig Cistertienser Ordenen. Da det netop var i de første Aar, vi især spore denne Virksomhed, tage vi neppe feil ved at antage Erkebisp Eskil for Hovedmanden for den, da han i disse Aar stod i venligt Forhold til Kongen, hvem han nys havde salvet og kronet. Det var udentvivl ved denne Leilighed, da foruden Erkebispen ogsaa Landets øvrige Bisper — med Undtagelse af Bispen i Odense — nemlig Asger af Roskilde,

*) Saxo ed. Müller I. p. 738.

Elias af Ribe, Eskil af Aarhuus, Niels af Viborg, Tyge af Børglum og Esbern af Slesvig, vare samlede i Roskilde (første i Aaret 1158), at Kong Valdemar besluttede Oprettelsen af et Cistertienser-Abbedi i Jylland. Der var dengang en Abbed Henrik og nogle Munke af denne Orden i Roskilde, som vare flygtede fra Sverrig; til dette Land var der nemlig kommen franske Cistertiensere til samme Tid som de kom til Danmark, og der blev indrettet Boliger for dem i Alvastra og Varnhem; men paa det sidste Sted bleve Munkene haardt trængte, og besluttede atter at reise hjem. Den omtalte Abbed Henrik og hans Munke vare netop paa Hjemreisen, da Erkebiskop Eskil holdt dem tilbage i Danmark. Kong Valdemar havde lovet i sin Trængselstid at ville bygge et Kloster, naar Gud udfriede ham af den truende Fare, og dette Løfte indløste han ved Eskils Mellemkomst saaledes, at Abbed Henrik fik Lov til at udsøge sig en Plads blandt Kongens Arvegaarde (patrimonia) i Jylland. Valget faldt paa Vitskjøl ved Liimfjorden i Viborg Stift, der indviedes 1 April 1158 og fik Navnet Vitæ schola. Det var det første af en Konge stiftet Cistertienser Kloster, anlagt netop i det Stift, hvor Valdemar tidligere havde havt sin bedste Støtte. Henrik blev Klosterets første Abbed, og sine Munke fik det fra Esrom, den frugtbare Moder for mange Klostere*).

Ikke længe efter stiftedes ogsaa i Jylland et andet Kloster af samme Orden nemlig Tvis ved Holstebro, i Ribe Stift, som fik Navnet Tuta vallis. Stifteren af dette var en Slægtning af Kongehuset, kun bekjendt ved sin

*) De fundatione monast. Vitæ scholæ, Script. IV. p. 461-62. Dänische Bibliothek VI S. 134 fgg. Danske Magazin I. S. 136-38.

ulykkelige Skjæbne, nemlig Hertug Buris, en Søn af Henrik Skatelar, der nedstammede fra Svend Estridsen. Det var Sorg og Modgang, der havde bragt ham paa den Tanke at stifte et Kloster. „Bevæget ved min Faders og mine Brødres pludselige og uventede Død, — hedder det i Stiftelsesbrevet af 24 Marts 1164 — og i Erkjendelse af, at kun de jordiske Goder have blivende Værd, der anvendes til det evige Riges Tarv, har jeg anseet det rigtigst ved den uretfærdige Mammon at vinde Venner blandt Christi Fattige.“ Derfor skjænkede han sin Gaard Tvisel til et Cistertienser-Abbedi, og det nye Kloster fik sine Beboere fra Herresvad i Skaane. For denne Gave — hedder det fremdeles — venter han sig ikke nogen jordisk Løn, blot han af Guds Naade maa leve saaledes, at den venstre Haand ikke veed hvad den høire gjør, det vil sige, at han dermed ikke søger nogen verdslig Fordeel for sig og sine Arvinger. Han formanede endelig Abbeden og Brødrene til at sørge for at Klosteret maatte voxe og forfremmes, saa det kunde blive en sikker Havn og Tilflugt for dem, der lede Skibbrud paa Verdens stormfulde Bølger*).

Ogsaa i Sjælland var Absalon sysselsat med et lignende gudeligt Værk ved at indrette Sorø til et Cistertienser-Abbedi. Biskoppens Fader Asger Riig havde, i Forening med sine Brødre Ebbe og Suno, nogen Tid forinden indrettet et lille Kloster der for Benediktiner Munke „i en Egn — som det hedder — hvor man dengang kun kjendte Munke af Navn og ikke af Gavn“. Det var bestemt til et Gravcapel for den rige og mægtige Slægt**), og Asger omfattede

*) Stiftelsesbrevet udførligst hos Daugaard S. 434-35 efter Thestrups Manuskript. Jfr. Suhm VII S. 720 og 136.

**) „In sepulturam nostræ cognationis fundatum“ skriver Bi-

denne sin Stiftelse med saa stor Kjærlighed, at han, da dens Kirke var bleven indviet, selv gav sig ind i Klosteret tilligemed sin Hustru og døde der. Det var imidlertid dog kun en lille Stiftelse, indtil Asgers Søn Absalon tog sig af den og udvidede den betydeligt. Som Bisp var han — som han selv skriver — beskikket til at være Fader for de Fattige, fornemmelig for Christi Fattige (Munkene), og blandt disse følte han sig særlig kaldet til at være Fader for de fattige Brødre i Sorø, for at de kunde komme til at nyde godt af den Overflødighed, der var falden i hans Lod. Derfor overlod han Sorø Kloster Bispsstienden af Ringstedherred, eller rettere Bispsgaven, den Afgift der af dette Herred svaredes til Bispestolen*). I Forbindelse med denne Forøgelse af dets Indkomster var det udentvivl, at Klosteret blev omdannet til et Cistertienser-Abbedi, der fik sine første Munke fra Esrom, hvilket skete den 13 Juni 1161, „og fra den Dag gav Gud Stedet Velsignelse, saa det voxede og bar Frugt i Gud." Klosterets første Abbed Egbert var en Tydsker, men han reiste atter hjem, da han havde været der to Aar; de tvende paafølgende vare Englændere, Simon og Gaufred, og de forestod Klosteret i 48 Aar**).

Ved samme Tid foretog Absalon en Forandring ved Kanikeconventet i Eskilsø, dengang den lærde Vilhelm fra St. Genoveva i Paris blev dets Forstander. „Tidligere talte Conventet kun faa Brødre, — hedder det i en gammel Beretning — som man med Urette kaldte regelbundne,

---

skop Peder Sunesen. Thorkelin I. p. 79 (cf. Script. IV. p. 540. 569. 570.)

*) Thorkelin I. p. 251. (Regesta nr. 224).

**) Script. IV. p. 465-67. 533-34.

thi de agtede ingen Regel eller Tugt. Paa Helligdagene besøgte verdslige Herrer Huset med deres Qvinder, og der blev holdt Maaltid i Spisesværelset (refectorium), hvor der blev drukket dygtigt og dandset. Hvordan skulde det saa gaae med Gudstjenesten, naar man anvendte Natten til Sviir og Drik istedenfor til Psalmesang og gudelig Betragtning?" For at raade Bod herpaa lod Absalon gaae Bud til Paris, nemlig Domprovst Saxe fra Roskilde, hvem man ofte med Urette har forvexlet med Krønikeskriveren Saxe, og han bragte Vilhelm tilligemed tre andre Brødre ind i Landet. Kong Valdemar og Absalon mødte de Fremmede i Ringsted, og Vilhelm blev udvalgt til Conventets Abbed, en Værdighed som det tidligere slet ikke havde haft, saa at der rimeligviis ved den Leilighed blev foretaget en Omdannelse af Conventet, hvorved det blev indrettet efter St. Victors Regel. Af de tidligere Beboere fik to Lov til at gaae; fire bleve tilbage, men de vare gamle og ubrugelige. Abbed Vilhelm indførte strax en strengere Tugt, men Nøden i Klosteret var stor, og den blev endnu større, da der det Aar indtraf Misvæxt. Beboerne klagede lydt over Abbeden; „hvorfor er dette pjaltede Menneske kommet, som hverken spiser eller drikker?" sagde de, og de Brødre, der havde fulgt Vilhelm herind, kunde ikke holde det ud; de begjærede Orlov og reiste hjem. Ogsaa Vilhelm tænkte paa at reise, men Absalon opfordrede ham paa det kraftigste til at blive, og stod ham trolig bi for atter at bringe Klosteret paa Fode*). Det lykkedes ogsaa efterhaanden, og Kanikeconventet i Æskilsø blev ved Abbedens Berømmelse en anseet Præsteskole. Dermed var der sørget for gudelig Lærdoms Pleie i

*) Vilhelmi Abbatis vita; Script. V p. 470-72.

Stiftet, medens Bispoppen selv maatte færdes i Leding for at forsvare Christenheden mod de hedenske Vender.

Ringsted Kloster, der gjemte Knud Lavards Been, maatte i en særdeles Grad være Gjenstand for Kong Valdemars Bevaagenhed. Vi har et Gavebrev fra ham til dette Kloster udstedt i Odense c. 1159*), og efter en gammel Beretning skal han kort efter betydelig have udvidet dets Bygninger**). Valdemar laae syg i Ringsted af en hidsig Feber (1161), saa han var Døden nær, og neppe begyndte han at komme til Kræfter, førend Absalon, der trolig havde vaaget ved hans Leie, blev hjemsøgt af den samme Sygdom. Muligt kan det have indgivet ham den gudelige Tanke at udvide Ringsted Kloster, der ved at gjemme Knud Lavards Been ligesom var indviet til at være Gravsted for den Kongeslægt, hvis Stammefader han var. Havde allerede tidligere de Konger, der antoge sig den dræbte Knud Lavards Sag, søgt deres Støtte ved at hædre Knuds Lavards Minde, saa maatte det ligge Sønnen allernærmest, og Valdemar kunde ikke være blind for den Glands og Anseelse, det vil kaste over ham og hans Huus, naar hans Fader virkelig blev indskreven blandt Helgeners Tal, hvad han allerede gjaldt for i den almindelige Folkemening. Det synes derfor ogsaa strax at have været et Formaal for Valdemars Bestræbelser, men Sagen blev forsinket, da han i flere Aar under Stridigheder om Pavevalget kom til at staae i en skismatisk Stilling.

---

*) Regesta diplom. I. nr. 226.

**) Danske Magazin I. S. 69.

Det blev ovenfor sagt, at Erkebiskop Eskil, der salvede og kronede Valdemar, i Begyndelsen var i god Forstaaelse med Kongen, men det varede ikke længe, og en Stund førend de klosterlige Stiftelser vare fuldførte, der nys bleve omtalte, var det kommet til aabent Brud mellem dem. Denne Splid fører os atter tilbage til den Spænding der var imellem Keiser Frederik Rødskjæg og den pavelige Curie, i hvilken ogsaa Erkebiskop Hartvig af Bremen, med sine Fordringer paa Suppremateet over de nordiske Kirker, havde en ikke uvæsentlig Andeel. Efter Pave Hadrian IV's Død 1159 faldt de fleste Stemmer paa Cardinal Roland, der som Pave antog Navnet Alexander III, men det var netop den Cardinal, der under sin Sendelse til Tydskland, da han talte Eskils Sag under hans Fangenskab, i en ganske særdeles Grad havde paadraget sig den mægtige Keisers Vrede. Alexander III var Eskils Ven, og han støttede sig som denne til Cistertienserne altsaa til den franske Side; derfor gav det keiserlige Parti i Cardinalscollegiet Octavian deres Stemme, der som Pave antog Navnet Victor IV. Der var altsaa Strid mellem Cardinalerne selv, og Keiserens Anseelse i Italien var dengang stærk nok til for Øieblikket at hævde den Pave, hvem han gav sin Stemme. Han vilde nemlig optræde som Voldgiftsmand mellem de stridende Parter, og stævnede derfor begge de Valgte til at møde for sig i Pavia ved et af ham sammenkaldt Concil; men kun Victor og alle de keiserligsindede Prælater mødte, saa Udfaldet var let at forudsee, at nemlig Victor blev erklæret for den gyldigt valgte. Alexander III maatte da virkelig rømme Rom og Italien, men han fandt en god Modtagelse hos Kong Ludvig i Frankrig, og samlede her et Concil i Clermont, hvor Victor saavelsom Keiser Frederik bleve lyste i Band (1160). Kong Valdemar var nøie for-

bunden med Keiseren; skjøndt han neppe kjendte dennes Planer og vel heller ikke ganske billigede dem, saa var Keiserens Magt ham for overvældende til at han vilde eller kunde reise nogen Indsigelse. Derimod lod Erkebiskop Eskil sig ikke binde af saadanne Hensyn, og den Standhaftighed, hvormed han holdt sig til Pave Alexander III, blev af Betydning saavel i kirkelig som i folkelig Henseende, da han og den Deel af Geistligheden, der sluttede sig til ham, derved kom til at danne en Modvægt mod den tydske Indflydelse, og værnede om Danmark og den danske Kirkes Selvstændighed. Allerede i det Brev, som de i Pavia forsamlede Biskopper udstedte angaaende Pave Victors Valg, nævnes Kongen af Danmark som samstemmende tilligemed Bisoppen af Ribe *). Denne Biskop navngives ikke, og sædvanlig antager man, at det var Elias, der i det Foregaaende ofte er nævnet. Jeg skulde dog snarere formode, at det var Rudolf (Radulf eller Rolf), en Englænder af Fødsel og Kong Valdemars Kantsler og Hofpræst. Efter Saxes hele Fremstilling — og den er her meget omstændelig — var det nemlig denne Mand, der især drev disse Underhandlinger mellem Valdemar og Keiseren, og han taler ogsaa om, at den selvgjorte Pave lod ham nyde en Biskops Forrettigheder, skjøndt han finder, det var et forargerligt Spil **). Saxe søger i det Hele at kaste et Slør over

*) Regesta diplom. I. nr. 228.

**) Saxo p. 774-75. Biskop Elias Dødsaar lader sig ikke nøie angive. Suhms Beregning (VII S. 199) og Langebeks (Script. IV. p. 580) er ikke at stole paa. Rudolf kaldes electus til Ribe 1166, men det varede længe før han blev ordineret, da han tilhørte det skismatiske Parti. Chron. Rip. (Script. VII p. 188) siger, at hans Indvielse af den Grund blev udsat i fire Aar. Elias nævnes sidste Gang 1159 (Thorkelin I. p. 12. Regesta I. nr. 226), hvor

Valdemars skismatiske Stilling; han indrømmer fra først af at Franskmændene her havde grebet det Rette, saa at deres Lydighed mod Pave Alexander var efter hans Dom „billig og stemmende med Religionen“; men vil derfor ikke ret frem med, at den skismatiske Pave havde vundet saa stor Indgang mellem Danmarks Biskopper, som han dog til en Tid virkelig havde vundet.

Hvad det her fornemmelig gjælder om at oplyse, er Ærkebiskops Eskils Stilling, og den Uenighed, han derved kom i med Kongen. Saxe har en lang Fortælling om hvorledes denne Strid opstod. Under et Ophold i Frankrig havde Eskil ladet nogle Kostbarheder blive tilbage i et franskt Kloster, som han nu paa Grund af de urolige Tider vilde have hjembragt. Hans Sendebud bleve paa Hjemveien overfaldne og plyndrede, og nu beskyldte Eskil Kongen for at være meddeelagtig i denne Brøde*). Muligt er det, at noget saadant kan være hændet, men det var ikke Stridens egentlige Grund, thi den laae alene i det kirkelige Skisma. Striden kom først til Udbrud i Slesvig. Her havde nemlig Aage (Occo), der tidligere er nævnet som tydsk skismatisk Biskop af Slesvig, atter vidst at tilvende sig Bispesædet, rimeligviis ved Ærkebiskop Hartvigs Understøttelse og med Pave Victor's Stadfæstelse. Kong Valdemar lod sig bevæge til at anerkjende ham som Biskop, og saasnart Eskil fik det at vide, at Kongen saaledes havde anerkjendt en skismatisk Biskop, lyste han under Gudstjenesten Aage i

---

Rudolf nævnes som Kongens Kantsler. Elias døde maaskee 1162, men usandsynligt er det ikke, at Rudolf kan have benyttet sig af den kirkelige Forvirring til at anmasse sig en Værdighed, hvortil han maaskee af Valdemar var designeret, endnu i Elias' levende Live.

*) Saxo ed. Müller p. 768.

Band tilligemed alle hans Velyndere, hvorover Kongen blev høilig opbragt*). Dermed var det altsaa kommen til aabent Brud imellem dem, men Eskil vilde dog endnu forsøge en Mægling. Til at røgte et saadant Hverv var Ingen mere skikket end Absalon paa Grund af sin dobbelte Stilling som Biskop og som Kongens høitbetroede Ven, og derfor lod Eskil ham kalde over til Lund. Absalon søgte da at undskylde Kongen; han meente, at naar Kongen havde anerkjendt Aage i Slesvig, saa var det ikke skeet for at krænke den katholske Kirke, men det havde alene sin Grund i den personlige Tvist mellem ham og Erkebispen, og han raadede derfor Eskil til at vise sig føielig, da det var en meget betænkelig Sag at yppe Kiv med en enevældig Konge. Eskil troede derfor kun Absalon halvt, og idet han gav ham et skriftligt Budskab med til Kongen, gav han ham tillige Abbed Gerard af Esrom til Ledsager, altsaa en Cistertienser-Abbed, hvem han vidste fuldelig at kunne stole paa. Dette Budskab opbragte Kongen i høieste Grad, saa at Absalon forgjæves søgte at stille ham tilfreds, og han besluttede at anvende Vaabenmagt mod den gjenstridige Erkebisp. Derover blev Eskil ligesaa forfærdet som han før havde været overmodig, siger Saxe, og da Valdemar deels ved Magt deels ved List havde indtaget en befæstet Gaard, Eskil eiede i Nærheden af Roskilde, faldt hans Mod ganske, saa at han nu for enhver Priis vilde kjøbe Kongens Naade, og kjøbte den ved at gjøre Kongemagten store Indrømmelser, der vare mod al Ret og Billighed, og som derfor senere ofte gav Anledning til Trætte. Da han saaledes havde forsonet Kongen, forlod han sit Hjem og foretog en Pilgrimsreise til Jerusalem, da han heller vilde opgive sit

*) Saxo ed. Müller I. p. 768-69.

Hjem end Roms Uvenskab og hildes i Skismaets Smitte. — Saaledes er Saxes Fremstilling*), men ved nærmere Overveielse vil det vise sig, at den for at hæve Absalon stiller Eskil i et langt uforbeelagtigere Lys end han fortiener. Naar den slutter med, at Eskil heller forlod sit Hjem end at han vilde indvikles i Skismaets Smitte, saa ligger deri, at han altsaa ingenlunde gav efter for Kongen i det Punkt, som angik Stridens egentlige Hovedemne, men at han, skjøndt han maatte vige for Magten, dog standhaftig forfegtede sin Overbeviisning, idet han for ingen Priis vilde bøie sig for den keiserlige Pave. Naar Saxe fremdeles siger, at han førend han forlod Landet dog maatte gjøre Kongen store ja altfor store Indrømmelser, der siden voldte megen Trætte, saa kan der ved disse Indrømmelser, neppe tænkes paa andet end den saakaldte „Skaanske Kirkelov", der kom frem paa et Maalstævne i Lund 1161. Denne saakaldte Kirkelov er nemlig en Accord mellem Erkebiskoppen og de skaanske Bønder, hvorved han maa gjøre dem Indrømmelser, fordi „hans Ret var altfor haard", mod at de til Gjengjæld maatte love at svare Bispetiende, som de skulde kjøre sammen „etsteds indenfor Kirkesogn", det vil sige til „Kirkeladen". Vi vide, at denne Accord i den følgende Tid var Gjenstand for hæftig Trætte, og at det var Kongen, der støttede Bøndernes Fordringer, saa at det i sig selv er rimeligt nok, at det fra først af var Kongen, der afnødte Erkebispen disse Indrømmelser. Hvorvidt nu Bønderne virkelig opfyldte den Forpligtelse, de herved havde indgaaet, at svare Bispetiende, vil der senere være Leilighed til at omtale, men allerede den Omstændighed, at Eskil strax efter Forliget maatte forlade Landet, gjør det sandsyn-

*) Saxo ed. Müller I. p. 769-72.

ligt, at de atter kunne have unddraget sig den, idetmindste mange Steder. Eskil maatte nemlig forlade Landet, men naar Saxe siger, at han foretog sig en fredelig Pilgrimsfærd, saa er det heller ikke ganske rigtigt. Dengang han forlod Landet paa Grund af Kongens Vrede, der i syv Aar (1161-68) holdt ham i Landflygtighed, var Frankrig hans stadige Opholdsted. Muligt er det, at han i den lange Tid engang kan have gjort en Jerusalems-Reise, men det følgende vil vise, at vi træffe ham næsten alle disse Aar i Klosteret Clairvaux og i den landflygtige Pave Alexander III's nærmeste Omgivelser.

Efterat Erkebispen havde maattet rømme Landet, var enhver Hindring ryddet af Veien for Kongens Planer, og han bøiede sig altid mere for Keiserens Politik. Forbindelsen blev knyttet nøiere ved en keiserlig Gesandt Grev Christian, senere Erkebisp i Magdeborg, der tillige skulde virke for den keiserlige Paves Sag, og udentvivl var det ham, der hjembragte Kong Valdemars skriftlige Forsikkring at han med hele sit Rige anerkjendte Victor som Pave*). Ikke længe efter sendte Victor en Legat herind, Bernhard, der skulde samle de danske Bispopper til et Concil, rimeligviis i Slesvig 1162, og Saxe siger, at dette Concil kun blev til Latter, da næsten Ingen vilde give Møde, men dog erfare vi andenstedsfra, at det ikke var saa faa af Bispopperne, der sluttede sig til denne Side. Denne Tilslutning var ikke foregaaet uden voldsomme Optrin paa flere Steder. I Slesvig blev ovenfor Aage (Occo) nævnet som den skismatiske Bispop, men han vandt først sit Bispesæde, efterat hans Medbeiler Esbern ligesom med Vold var trængt ud deraf. Esbern havde siden c. 1150 styret Stiftet

*) Saxo ed. Müller I. p. 277 not. 2.

uanfægtet, men nu synes det som om Kongen med Flid vilde have ham bort, ventelig fordi han var af Eskils hengivne Venner, naar det berettes, at den kongelige Leensmand i Slesvig, Nicolaus Ratsesøn, paa enhver Maade plagede Biskoppen, saa at han endog lod en af Biskoppens Gaarde nedrive. Derover kom Esberns Riddere i Trætte med Leensmanden, og da i Haandgemænget denne blev dræbt, turde Esbern ikke blive, af Frygt for den Bøde, han skulde betale. Han vilde tye til den pavelige Curie, men han blev underveis syg og døde, hvorved Aage kom i Besiddelse af Stiftet*). — I Ribe var Rudolf bleven Biskop, der ovenfor blev nævnet som en af Hovedmændene i den hele Forhandling, og at det ogsaa ved den Leilighed var gaaet temmelig voldsomt til, synes at ligge deri, naar han senere beskyldtes ikke blot for Frafald, Apostasie, ved at hylde en skismatisk Pave, men ogsaa for Drab**). — I Odense synes det som Bispesædet havde været ledigt i flere Aar, og at den samme Trætte mellem Byens to Kirker, der gik forud for Nicolfs Valg, atter vaagnede ved hans Død. Nicolf er formodentlig død kort før 1158***), men den samme Provst Livo (Linus), ved Frue Kirke, der tidligere havde gjort ham hans Valg stridigt, levede endnu, og kom atter frem med de samme Fordringer, at Bispevalget tilkom hans Kirke og ikke Knudsbrødrene, og at han da som Kirkens Provst var

*) Saxo ed. Müller p. 733 not. i.

**) Chron. Rip. Script. VII p. 188 „propter crimina homicidii et apostasiæ."

***) Denne Formodning støtter sig til, at han ikke nævnes ved det alm. Bispemøde i Roskilde 1158, og heller ikke i Kong Valdemars Gavebrev til Ringsted (Thorkelin I. p. 12), der blev udfærdiget i Odense, og hvorved baade Provst Linus og St. Knuds Klosters Prior vare tilstede.

nærmest til at erholde Valget. Dengang var det Eskil, der kraftig havde støttet Knudsbrødrene, men nu var Eskil borte, og Provsten benyttede sig da af den store kirkelige Tvist for at faae sit Valg sat igjennem ved at holde sig til den skismatiske Pave. — Blandt Rigets andre Biskopper nævnes ogsaa Biskop Eskil i Aarhuus som besængt med Skismaets Smitte, hvorved det tillige bemærkes, at det gik ham som adskillige andre Biskopper og selve Kongen *). De vare altsaa ikke saa ganske faae af Rigets Prælater, der holdt sig til den Side, og derfor kan det neppe være saa ganske rigtigt, naar Saxe finder det Concil latterligt, Pave Victor's Legat holdt, fordi næsten Ingen vilde møde. — Selve Absalons Holdning var i hele denne Tid meget tvetydig, og hans Stemme maatte dog netop have særlig Vægt, paa en Tid, da Eskil var borte, og han altsaa var Rigets anseeligste Prælat. Paa den ene Side var det netop ved denne Tid (1161), at han omdannede Sorø til et Cistertienser Abbedi, og denne Orden var overalt og altid Pave Alexander III oprigtig hengiven; men paa den anden Side, fulgte han dog Kongen, ja fulgte ham endog til det store Stevne, Keiser Frederik agtede at holde nær ved Frankrigs Grændser, der tillige skulde gjælde for et kirkeligt Concil, hvor den store kirkelige Tvist skulde afgjøres efter Keiserens Ønske. Saxe lægger derfor i sin Fremstilling stor Vægt paa, at det ene og alene var af Venskab for Kongen, han voved sig ind paa denne slibrige Bane. Han fraraadede Kongen at stole paa den underfundige Keiser, og forestillede ham, at han ikke kunde pleie dette Venskab uden at krænke Religionen, da Keiseren var Skismaets haardnakkede Forsvarer. Da Kongen imidlertid var ubøielig i sin

*) Exordium caræ insulæ; Script. V. p. 240.

Beslutning, udbrød Absalon: „Nu vel, skjøndt jeg seer den overhængende Fare, saa er jeg dog ikke bange for at sætte min Sjæl i Vove, naar jeg derved kan frelse Dig fra Fordærvelsens Vei“*). — Udgangen synes ogsaa at stadfæste disse Ord, da han rigtignok fulgte sin Konge, men dog tillige var den, der, saavidt vi kunne skjønne, fornemmelig bidrog til at rive Valdemar ud af Keiserens Rænkespil.

Hvad der væsentlig angaaer os her, er Spørgsmaalet om, hvorvidt Kong Valdemar virkelig kunde tænke paa atter at bringe den danske Kirke ind under den bremiske Ærkebisps Overhøihed. Det er et Spørgsmaal, der ikke med Sikkerhed kan besvares, da det aldrig siges udtrykkelig, men alt hvad der siges peger dog hen paa, at det virkelig var Valdemars Tanke. Saxe omtaler altid Ærkebiskop Hartvig med stor Berømmelse, og dengang Kong Valdemar var paa Reisen med sine Mænd for at overvære det omtalte keiserlige Kirkemøde, fandt han i Bremen den meest forekommende Modtagelse**). Ærkebiskop Hartvig sluttede sig endog til Kongens Følge, ligesom flere andre tydske Herrer, og det uagtet hans egentlige Ærinde ved Mødet var, der at komme frem med sine Fordringer om kirkelig Overhøihed i Norden. Det omtaler Saxe rigtignok ikke, men det berettes andetsteds, at Hartvig her vilde klage over, at de tre nordiske Riger, Danmark, Sverrig og Norge vare voldelig unddragne hans Ærkesæde, endskjøndt de med Rette skulde holde sig til hans Landemode***). Dette bidrager ogsaa til at kaste et Lys paa Kong Valdemars Forhold til Ærkebiskop Eskil, saa man seer, at hvad denne nu leed og stred

*) Saxo ed. Müller I. p. 776.

**) Saxo ed. Müller I. p. 778.

***) Lappenberg, Urkundenbuch I. nr. 227.

for i sin Landsflygtighed, var det samme som nogle Aar tidligere havde bragt ham i den vældige Keisers Fangenskab.

Det store Kirke- og Fyrstemøde blev holdt i St. Jean de Laune nærved Floden Saone i Aaret 1163 (eller 64); det blev holdt ved Grændsefloden til Frankrig, i det Haab at Kong Ludvig VII og de franske Biskopper da ogsaa vilde give Møde, men dette Haab skuffedes. Keiser Frederik Rødskjæg vilde her ret udfolde al sin Glands og Herlighed, for at kunne optræde som Christenhedens Behersker, og derved som beskikket Voldgiftsmand i Pavetvisten; men netop det Overmod, hvormed han og hans Venner optraadte, krænkede Mange navnlig Kong Valdemar. Det var Absalon, der her i Forening med Rudolf af Ribe skulde forhandle med Keiseren paa Kongens Vegne; men den Maade, hvorpaa Keiseren tog Sagen, at han behandlede Valdemar som „en Provindskonge", en Underkonge, der var Keiseren Lydighed skyldig, oprørte Absalon og Valdemar i høieste Grad, indtil Keiseren lod sig forlyde med, at han vilde forlene ham med alle de slaviske Lande ved Østersøen, saa forligde Valdemar sig nogenlunde med Stillingen. Siden blev det egentlige Kirkemøde holdt, hvor den keiserlige Pave Victor først førte Ordet og udviklede, hvorfor han havde Eneret til at bære Pavenavn; for at vinde de forsamlede Biskopper, føiede han til, at herefter skulde ingen geistlig Sag appelleres til Rom, forend den var paakjendt af vedkommende Stifts Biskop, hvilket netop var et Ønske den Tids Biskopper ofte havde udtalt, at de hyppige Appellationer til Rom maatte indskrænkes. Derpaa talte Keiserens Kantsler, Reynald af Cølln, for at godtgjøre Keiserens Ret til at afgjøre denne Tvist, da Biskoppen i Rom jo var en Biskop i hans Rige, jaa at det maatte tilfalde ham, hvad der altid er Landsher-

rens Ret, at afgjøre et stridigt Bispevalg inden sine Enemærker. Mødet sluttede med, at Lysene bleve tændte, for at Victor høitidelig kunde lyse Alexander III og hans Tilhængere i Band; men under Tilberedelserne forlod Valdemar efter Absalons Tilskyndelse Forsamlingen, og med dem alle danske Prælater med Undtagelse af Provst Linus af Odense, der Dagen efter lod sig indvie til Biskop af Pave Victor *). — At Valdemar og Absalon forlode Forsamlingen under selve Bandlysningen, vil Saxe vistnok have lagt et vist Eftertryk paa, men denne deres Vortgang maa dog ikke betragtes som noget egentligt Brud, da Kongen med alle de danske Herrer dog holdt ved til det Sidste. Noget aabent Brud skete der altsaa ikke, men vist er det, at Kong Valdemars Sind fra den Stund var omstemt, saa at han begyndte at nærme sig Pave Alexander, og det samme Omslag spore vi ogsaa hos flere af Landets Biskopper. Dog heller ikke denne Overgang skete brat, og der gik Aar hen, førend der blev raadet Bod paa de Forstyrrelser, Skismaet havde voldt.

Imidlertid henlevede den landflygtige Erkebiskop Eskil sine Dage i Frankrig, i Pave Alexander's Omgivelser; han opholdt sig rimeligviis i Klosteret Clairvaux, hvor vi senere træffe ham, og som altid var hans Yndlings-Opholdssted; men her under det stille Klosterliv, langt fjærnet fra sit Erkesæde, fik han dog Leilighed til at udføre en kirkelig Handling, der blev af Betydning for Norden, ved nemlig at indvie Sverrigs første Erkebisp. Endelig var det lykkedes, hvad der var sat som Vilkaar for at Sverrig kunde faae sin egen Erkebiskop, at der skulde være Enighed mellem de tvende Folkestammer, hvoraf det svenske Rige skulde

*) Saxo ed. Müller I. p. 779-84.

vore sammen, Svear og Gother, idetmindste forsaavidt, at de kunde forene sig om hvor Erkesædet skulde staae, og i den Henseende beholdt Svearne Overmagten, da Upsala blev Stedet. Den Mand, Valget her var falden paa og som havde Fyrsternes Samtykke, var Stephan, en Munk fra Alvastre Kloster, altsaa en Cistertienser, og han begav sig strax til Pave Alexander for at erholde Stadfæstelse paa sin nye Værdighed. Da Alting var i Orden, blev Handlingen foretaget med stor Høitidelighed, og det ganske paa den Maade, som Pave Hadrian IV havde anordnet det, dengang han som Cardinal ordnede de nordiske Kirkeforhold. Indvielsen skete i Domkirken i Sens, hvor Pave Alexander opholdt sig, og Paven var selv tilstede, men Eskil fungerede og iførte den nye Erkebisp Palliet — Tegnet paa hans Værdighed (1164). Eskil fik saaledes her Leilighed til for første Gang at optræde som Sverrigs Primas, og de pavelige Buller, der fulgte ovenpaa denne Handling, stadfæstede ham ogsaa i denne hans Værdighed*). At det skulde være med tungt Sind, Eskil foretog denne Handling, der indskrænkede hans Diøces og gav ham kun en Ærestitel istedetfor en virkelig Myndighed, har man ofte meent, men væsentlig af den Grund, at man ikke ret har sat sig ind i Forholdene; have vi disse for Øie, at han dengang var landflygtig og under Kongens Vrede, maae vi snarere sige, at det aldrig kunde komme Eskil beleiligere, fordi han derved selv i sin Landflygtighed kom til at optræde som Kirkefyrsten i Norden. At Stephan med Uvillie skulde modtage Palliet af Eskils Haand, som man ogsaa har meent, er

*) Alexander III Bulle af 1164 (Regesta I. nr. 233) cf. Innocents III's af 1202 (Regesta I. nr. 505). Jfr. Reuterdahl, Svenska Kyrkans Historia I. S. 513-15.

der heller ingen Grund til at antage, da vi tværtimod see ikke mange Aar derefter den samme Stephan yde Eskil og i det Hele den danske Kirke væsentlige Tjenester.

At Kong Valdemar var en haard Mand, der vanskelig kunde glemme Fornærmelser, er et Skudsmaal, han faaer selv af sine varmeste Venner, og det viste han ogsaa i dette Forhold, saa at selv dengang han begyndte at nærme sig Pave Alexander, var hans Vrede mod Eskil endnu usvækket. Det Omslag, der bragte Valdemar til at nærme sig Alexander III, gik iøvrigt gjennem hele Europa, trolig understøttet af Cistertiensernes voxende Anseelse. Den keiserlige Pave Victor døde allerede 1164, og det svækkede betydelig Keiserens Planer; thi rigtignok fik han valgt en Eftermand, men han kunde aldrig skaffe sig nogen Anerkjendelse, og allerede Aaret efter, 1165, kom Alexander III tilbage til Rom. Dermed var hans Trængselstid vel endnu ikke forbi, men han havde dog vundet et ganske anderledes fast Stade end tidligere, hvorfra han kunde møde Keiserens fortsatte Angreb. Heller ikke i Rom glemte Alexander den landflygtige Eskil, og han undlod det ikke ved alle Leiligheder paa det varmeste at anbefale ham, ligesom han ogsaa anvendte al sin Indflydelse for atter at forlige ham med Kongen, hvilket da ogsaa omsider lykkedes.

Hvad der giver os Leilighed til at følge Gangen i disse Forhandlinger, er Oprettelsen af et nyt Cistertienser-Kloster i Aarhuus Stift, der tilsidst (1172) fik sit blivende Sted i Øm ved Skanderborg (cara insula). Aarhuus Stift havde hidtil været det ringeste og fattigste i Danmarks Rige*), hvorfor der ogsaa sjælden har været Leilighed til at omtale det. Dets daværende Biskop Eskil var, som

*) „Episcopatus erat valde tenuis et pauper"; Script. V. p. 238.

ovenfor blev sagt, ogsaa bleven „besængt med Skismaets Smitte", og ham var det, der, rimeligviis for atter at forlige sig med Rom, begyndte at tænke paa Oprettelsen af et saadant Kloster i sit Stift, og i den Anledning henvendte sig til den anseete Cistertienser Abbed Henrik i Vitskjøl. Efter nogen Forhandling enedes de om Stedet, Landsbyen Sminge i Tvilum Sogn, Skanderborg Amt, og Abbed Henrik henvendte sig til Pave Alexander, som dengang endnu var i Frankrig. Paven raadførte sig da med Erkebiskop Eskil, og efter hans Raad blev Gaven modtaget, „da Biskop Eskil jo havde angret sin Forseelse", og anvendtes efter sin Bestemmelse*). Kort efter døde Biskop Eskil (1166) og blev efterfulgt af Biskop Svend, der tidligere skal have været uvillig stemt mod Cistertienserne, men som senere blev en af Ordenens ivrigste Beundrere og Venner. Dette Omslag skete strax efter hans Valg; da han engang blev overfalden af en frygtelig Storm paa Søen, som han reiste fra England, gjorde han, tilskyndet af en af de graa Munke det Løfte, at han vilde bygge et Kloster af denne Orden. Dette Løfte fik han snart Leilighed til at indfrie. Hans Formands Gave viste sig nemlig utilstrækkelig, saa der maatte gjøres noget mere. Abbed Henrik, der var en høitagtet Mand og af et forunderligt indsmigrende Væsen, vandt snart ganske den udvalgte Biskops Hjerte, og begge i Forening formaaede Kong Valdemar at overlade det gamle Kloster Veng til Cistertienserne. Veng eller Vang — en Landsby i Skanderborg Amt — var et lille Benediktiner Kloster, som var en kongelig Stiftelse, og da Kongen havde give sit Minde, blev det strax taget i Brug. Henrik beskikkede en engelsk Munk ved Navn Brienne til

*) Script. V. p. 241. (Regesta I. nr. 235.)

Abbed for det nye Kloster, og af de tre Sortebrødre, der tidligere havde været i Veng, sluttede den ene sig til den nye Orden, de tvende andre bleve ventelig udviste*). En saadan Forandring af et Kloster kunde imidlertid ikke foregaae uden Pavens Tilladelse, hvorfor den nye Abbed Brienne strax reiste til Rom, og blandt de Breve, han bragte hjem, var den første Skrivelse fra Pave Alexander III til Kong Valdemar (1166). Paven roser heri Kongens gudelige Iver, som han har lagt for Dagen ved at overlade Cistertienserne dette Kloster, hvad han ganske billiger. „Desforuden — hedder det da videre — beder og paaminder jeg Eders kgl. Høihed om, at Du vil blive ved som Du har begyndt, fra den Stund Du vendte tilbage til Kirkens Eenhed, og til Lydighed mod St. Peder og os, at Du vil holde din Geistlighed og Dit Folk til det samme, og at Du med al skyldig Ære tilbagekalder vor ærværdige Broder Eskil, Erkebiskop i Lund det apostoliske Sædes Legat, en from og klog Mand, saavidt jeg veed, afholdt baade af Gud og Mennesker, Dig og Dit Rige inderlig hengiven“. At dette sidste laae Pave Alexander meget paa Hjerte, seer man ogsaa deraf, at Brienne endnu hjembragte et andet Pavebrev til Biskopperne Absalon i Roskilde, Tyge i Børglum, til de udvalgte Biskopper Rudolf i Ribe og Svend i Aarhuus, hvori han formanede disse til, at anvende al deres Indflydelse hos Kongen for at formaae ham til at kalde Eskil tilbage, idet han tillige særlig paalagde dem, der endnu manglede den bispelige Indvielse, at de, hvis ikke Erkebispen meget snart kom tilbage, skulde i al Ærbødighed opsøge ham, for at modtage Indvielsen af hans Haand, „da det er farligt, om Guds Kirke for længe skulde savne

*) Script. V. p. 237. 240.

Hyrdens Trøst" *). Disse Formaninger have ventelig ikke været uden Virkning, men strax gav Valdemar dog endnu ikke efter. Man seer fremdeles af Brevet, at Rudolf i Ribe, som tidligere havde været allervirksomst for at drage Kongen ind i den skismatiske Forbindelse, dengang havde forligt sig med Pave Alexander og med Eskil, men at han endnu savnede den bispelige Indvielse; blev han virkelig, som den Riber Krønike beretter, ordineret 1166, maae han have fulgt den pavelige Paamindelse, at opsøge den landflygtige Erkebisp i Clairvaux, da Eskil dengang endnu ikke var kommen tilbage, hvad rimeligviis ogsaa Svend i Aarhuus gjorde, da han i et andet Pavebrev ogsaa førend Eskils Hjemkomst tiltales ikke mere som „Udvalgt" men som Biskop i Aarhuus **).

Vi vende atter tilbage til Flytningen af det lille Cistertienser-Kloster i Aarhuus. I Veng bleve Brødrene nemlig kun tre Aar (1165-68), da de bleve haardt trængte fra mange Sider; derfor blev der foretaget et Mageskifte med Kongen, rimeligviis ved Absalons og Biskop Svends Mægling, hvorved Brødrene fik Bolig i Kallø, hvor der ogsaa tidligere havde været et lille Benediktiner Kloster, som dog kun talte to sorte Brødre. For at faae dette Bytte stadfæstet, maatte Abbed Brienne atter reise, — Biskop Svend berømmes ogsaa for, at „han ikke een men to Gange lod gaae Bud til Rom med stor Udgift og Bekostning" — og han opsøgte først Erkebiskop Eskil for at faae hans Samtykke, hvem han atter traf i Clairvaux. Ved den Leilighed synes det, som om Kong Valdemar første Gang har bequemmet sig til at henvende sig til Eskil, idetmindste hedder

*) Scipt. V. p. 238-40. (Regesta I. nr. 237. 238.)
**) Script. VII. p. 188. V. p. 244.

det i dennes Svar, hvori han giver sit Samtykke til dette Mageskifte, at han gjorde det „efter den fromme Kong Valdemars og de ærværdige Biskopper Absalon og Svend's Begjæring — „hvem vi ikke kunne negte noget". Brienne fortsatte derpaa sin Reise til Rom, og Pave Alexander stadfæstede hvad Erkebiskoppen havde givet sit Samtykke til, men det Brev, han i den Anledning skrev til Kong Valdemar, indeholder vel ikke nogen Formaning om at forlige sig med Eskil, hvad ventelig dengang var skeet, men dog en Gjentagelse af den tidligere Paamindelse om at blive ved som han havde begyndt, og kun fremdeles med fromt Hjerte og reent Sind at være betænkt paa, hvad der kunde fremme den romerske høihellige Moderkirkes Ære og Fremvæxt*).

Altsaa først 1168 — og det ventelig i Foraaret — vendte Eskil tilbage til Fædrelandet og var atter taget til Naade af Kongen**). Det fortjener at bemærkes, at netop samme Aar døde den myndige og meget formaaende Erkebiskop Hartvig, og han blev den sidste bremiske Erkebiskop, der med noget Eftertryk kunde forsøge paa, at gjøre Bremens Overhøihed over den danske Kirke gjældende. Den Formodning ligger nær, at det ikke var reent tilfældigt, naar Kong Valdemar udsatte Anerkjendelsen af Eskil som Erkebiskop, indtil Hartvig laae paa sit Dødsleie. Efter Hartvigs Død var der Spaltninger i Bremen selv angaaende Bispevalget i flere Aar, hvad naturligviis maatte svække

---

*) Script. V. p. 242-45 (Regesta I. nr. 240. 245-48; de tre sidste Breve ere her, sikkert urigtigt, henførte til 1169 istedenfor til 1168).

**) Script. I. p. 426 not x hedder det: Anno 1167 in gratiam cum Rege rediit et in festo b. Martini cum honore et lætitia omnium in ecclesiam et civitatem suam receptus est Dette maa uden Tvivl dog henføres til 1168.

Kraften til at forny de gamle Fordringer. Med Eskils Hjemkomst var altsaa det væsentligste Skridt gjort til atter at bringe den gamle Forstaaelse med Rom tilveie, men derhos indtraf der ogsaa en anden Begivenhed kort derefter, som end ydermere maatte fremme den.

Denne Begivenhed var Den Rygens Erobring og derpaa følgende Indlemmelse i Kirken. Igjennem alle disse Aar var det Togene mod de hedenske Vender, der havde sysselsat Danmarks Konge og Folk, og hvorved Absalon især vandt sin store Berømmelse; men et afgjørende Vendepunkt i denne langvarige Feide var Rygens Erobring, fordi denne Ø var det vendiske Hedenskabs Hovedsæde. Disse Vendertog vare et Nødværge for Danmark for at sikkre Kysterne mod røveriske Overfald, men de stemmede tillige ganske med Tidsalderens Tankegang; det var den gamle Kamplyst, der nu var vaagnet med fornyet Styrke, og som ved at vende sig mod Hedningerne tillige fik en hellig Indvielse. „Hvilken Seier er ønskeligere end denne, — yttrede Erkebiskop Eskil, der var med paa Toget — hvorved ikke blot de fremmede Folk tvinges til at svare Skat, men ogsaa nødes til at bøie sig for den hellige Religion.“ „Han havde faaet tre Saar i denne Krig — sagde en gammel sachsisk Ridder til Hertug Henrik Løve, der var bleven lunken i sin Iver — men han ventede at faae to endnu, for at han paa Dommedagen freidig kunde see paa Frelserens hellige fem Vunder“ *). — Erkebiskop Eskil var altsaa med paa Toget strax efter sin Hjemkomst, men Hovedmanden var dog egentlig Biskop Absalon tilligemed Kong Valdemar selv, og

---

*) Saxo ed. Müller I. p. 836. 811-12.

foruden dem var af geistlige Herrer ogsaa Bisp Svend af Aarhuus med. Det gjaldt fornemmelig om at tage Øens faste Punkt, Arcona, der var Hovedsædet for den vendiske Afgudsdyrkelse. Byen laae oppe paa et høit Bjerg og ansaaes derfor alene ved sin Beliggenhed for næsten uindtagelig. Det var alene Templet, som gav Arkona sin Anseelse, for iøvrigt synes det at gjælde denne By, hvad Saxe udtrykkelig fortæller om den anden Tempelby Karens, at den i Fredstid var blottet for Indbyggere, men kun opfyldt af Træboder, i hvilke Omegnens Beboere under Krigsfarer søgte Tilflugt, for at finde Ly under Gudens Beskyttelse*). Templet i Arkona var en Fælleshelligdom for alle vendiske Folkefærd, hvorfor dets Præster indtog en overordnet Stilling over alle andre Tempelpræster, saa at der altsaa ogsaa i det slaviske Hedenskab var en nøie bestemt hierarkisk Ordning af dets Præstestand**). Saxe har en temmelig udførlig Skildring af Templets Indretning og af de afgudiske Skikke, der knyttede sig til Tjenesten, hvad dog mindre vedkommer os her; kun fortjener det i Forbigaaende at bemærkes, at Saxe, og han var ventelig ikke ene derom, saae i det vendiske Hedenskab en ligefrem Forvanskning af Christendommen, saa at Overguden Svantevit efter hans Mening var Helgennavnet Sanct Vitus, hvis Dyrkelse her var skammelig misbrugt og forvansket. Mærkelig er den Beskrivelse, han giver af de kirkelige Afgifter, der i hedenske Tider ydedes til Templet. Aarlig maatte hver Mand svare en Afgift under Navn af Gave; i Krigstider tilfaldt Trediedelen af Krigsbyttet Helligdommen til Tak for Gudens Bistand; endelig besad Helligdommen 300 fuldtvæbnede

*) Saxo ed. Müller I. p. 821 (not. 2) 841.
**) Ibid. p. 826. 841.

Ryttere, og alt hvad disse vandt enten ved Vaabenmagt eller Arv tilfaldt Offerpræsten. Derfor var Templets Rigdom overordentlig stor, og den forøgedes daglig ved fromme Gaver, der strømmede ind i stor Mængde af saadanne, som derved vilde tilvende sig Lykke. Dette Tempel i Arkona modtog Afgifter fra hele Slavelandet, men ikke det alene, ogsaa fremmede Fyrster betænkte det undertiden for at kjøbe sig Lykkens Gunst; blandt andre havde den danske Konge Svend Grathe — rimeligviis da han som den sidste fortvivlede Udvei tyede til Slaverne — ogsaa bragt et Offer til Afguden, for hvilken Troløshed han da maatte bøde med Livet*). Det var saaledes betydeligt, hvad der allerede i Hedenskabets Tid var samlet til Helligdommen, og alt dette skulde ved Religionsskiftet idetmindste for en stor Deel gaae over til at blive Kirkegods. — Jo rigere og anseeligere Helligdommen var, desto mere haardnakket maatte Kampen blive til dens Forsvar, og det voldte derfor endeel Betænkelighed at angribe et saa stærkt befæstet Punkt som Arkona. Men Striden var jo en hellig Strid, saa her var det ikke Menneskekræfter alene, men Helgeners virksomme Bistand, der skulde afgjøre den. Den Betragtning ligger ogsaa til Grund for Saxes Fremstilling af Kampen. Det Mirakuløse er indledet med Kong Valdemars Forudsigelse, at Arkona vilde falde inden St. Vitus Dag, den Helgen, hvis Navn var bespottet i Svantevits Dyrkelse, og ligger fremdeles deri, at den Kamp, som blev den afgjørende, begyndte som en Børneleeg, Ingen af Høvdingerne ændsede eller tillagde nogen Betydning. En Tidlang var det tvivlsomt, til hvilken Side Seiren vilde helde, men da der udbrød en voldsom Ildebrand i Byen, maatte Indbyggerne overgive sig, og

*) Saxo ed. Müller I. p. 825.

den første Betingelse, Valdemar foreskrev, var den, at de skulde antage den sande Religions Gudsdyrkelse og forrette den efter dansk Skik, samt at de skulde overlade Afgudernes Agere og Grunde til Geistlighedens Brug *). Det var saaledes en betydelig Arv, der fra Hedenskabet gik over i den christne Kirkes Værge. Indbyggerne maatte finde sig i de Vilkaar, Seierherrerne foreskrev, og nu var det det første Skridt til Religionsforandringen, at det store Afgudsbillede, der var Templets Helligdom, blev hugget om og slæbt udenfor Byen. Dette skete med stor Forsigtighed, fordi man betænkte, at kom der ved denne Leilighed nogen til Skade, vilde Hedningerne raabe paa, at det var Svantevit, der hævnede den ham tilføiede Fornærmelse; men nu da alting løb heldigt af, var det, hvad der efter Saxes Mening maatte bestjæmme de Besindigere og bringe dem paa andre Tanker. Derpaa bleve de adelige Herrers „Skrivere“ eller Huuskapellaner, som vare de Præster man havde ved Haanden, sendte ind i Byen for at lære Folk Daab og Christendom, og Knytlinge Saga beretter, at den Dag bleve 1300 døbte**). Derpaa blev Afgudstemplet brændt, og man begyndte at opføre en Trækirke paa samme Sted. — Efter Arkonas Fald vendte den danske Hær sig imod Karents, en By, der ligesom Arkona fik sin Betydning ved sine Helligdomme, og den indesluttede ikke mindre end tre Templer med tre Afgudsbilleder, som dog alle vare af ringere Værdighed end Svantevit i Arkona, hvorfor de kaldes „private

---

*) Saxo ed. Müller I. p. 834.

**) Saxo p. 858 „qvi sacerdotali ministerio rudem religionis populum Christianis sacris assuefacerent, ejusqne sacrilegis sensibus sanctitatis disciplinam ingenerarent“. Knytlinga Saga c. 122.

Guddomme", hvad udentvivl vil sige Guddomme særlig for Rygboere til Forskjel fra Svantevit, der var alle Slavefolks Overgud. Arkonas Fald havde imidlertid sat en saadan Skræk i Karentinerne, at her ikke var Tale om nogen Modstand; man tænkte kun paa Overgivelse. Den Fremgangsmaade, der saa blev fulgt, var ganske den samme som tidligere. Afgudsbillederne bleve omhuggede, og Karentinerne maatte selv slæbe dem ud af Byen; ja ikke nok med det, men Biskop Svend blev staaende ovenpaa Gudebillederne, medens de trak dem, for at Hedningerne til deres Beskjæmmelse skulde see, en fremmed Præst træde deres hjemlige Guder under Fødder. Medens det skete, indviede Absalon tre Kirkegaarde *), altsaa istedetfor de tre afbrudte Templer, og der blev gjort Begyndelse til Kirkers Opførelse. Ogsaa her maatte man betjene sig af Fyrsternes Huuskapellaner for at christne og døbe Folket, og efter Knytlinge Saga var Tallet af dem, som paa den Dag bleve døbte 900 **). Efter samme Beretning blev foruden de omtalte fire endnu et femte Afgudsbillede brændt, førend Valdemar om Høsten vendte hjem med sin seierrige Hær, rigt belæsset med Bytte af de plyndrede Tempelskatte.

Det var hurtigt gjort efter hine Tiders Tankegang med Hensyn til Christendommens Udbredelse, saalænge Sagen væsentlig afgjordes med Vaabenmagt; men man havde ogsaa Erfaringer for sig netop med Hensyn til Øen Rygen, at det ligesaa hurtigt kunde være forbi med den Slags Christendom, da jo de Kors, Erik Emun havde plantet paa

---

*) Knytlinga S. c. 122 siger rigtignok 11, men det maa, som man seer af c. 123, forstaaes saaledes, at 11 Kirker bleve under Valdemars Regjering opførte og indviede paa hele Øen.

**) Saxo ed. Müller I. p. 841-45.

Den ved sit Seierstog, atter vare blevne oprykkede, saasnart han var borte. Men Absalon ansaae heller ikke Sagen for færdig, men kun som foreløbig indledet, saa at den egentlige Omvendelsesprædiken skulde følge bagefter. Derfor sendte han strax efter sin Hjemkomst nye Præster derover, der skulde afløse hine Huuskapellaner, man kun havde benyttet i Mangel af Andre. Disse nye Præster udstyrede han ikke blot med alt, hvad der udkrævedes til Gudstjenesten, men ogsaa med alt, hvad de behøvede til deres Underhold, for at de ikke strax skulde falde det Folk til Besvær, som de først skulde oplære i den christelige Børnelærdom (sacris documentis). Disse Præsters Prædiken gjorde stor Virkning, og manglede ikke efter Saxes Vidnesbyrd guddommelig Besegling ved Tegn og Under, som ledsagede den, hvorved dog Saxe selv bemærker, idet han taler om disse Jertegn, at han deri ikke saae en Frugt af Præsternes Hellighed men et Beviis paa den guddommelige Mildhed, der vilde vinde et vankundigt Hedningefolk*).

Rygens Erobring var en christelig Bedrift af Kong Valdemar, hans Bisskopper og Kjæmper, der havde Krav paa Erkjendtlighed fra den romerske Curies Side, og maatte derfor bidrage til fuldstændig at udjævne den tidligere Tvist. Det var Sjællands Bisskop Absalon, der havde haft den væsentligste Andeel i Seiren, og det var ham, der strax med Iver tog sig paa at sørge for Rygboernes aandelige Fornødenheder; Øen var for lille til at udgjøre et Bispedømme for sig selv, og derfor var det Kong Valdemars Ønske, at den skulde lægges under Roskilde Bispestol, men det kunde kun skee med Pavens Minde. Desuden havde Kongen ogsaa et andet Ønske, at nemlig hans Fader Hertug

*) Saxo ed. Müller I. p. 845.

Knud Lavards Navn maatte blive indskreven paa Helgenernes Liste, og det er ikke vanskeligt at forstaae, hvorfor han ønskede at forebringe begge disse Begjæringer under Eet. I den Anledning afgik der en overordentlig Sendelse fra Danmark til Rom, bestaaende af Ærkebiskop Stephan fra Upsala, Abbed Brienne fra Cistertienserklosteret i Aarhuus, Magister Johannes, der var Kongens Sendebud, og Magister Walter, der var Absalons Klerk*). Det var saaledes Sverrigs Ærkebiskop, der kom til at gaae i Spidsen for den Legation, der skulde bilægge den langvarige Tvist**), ledsaget af Abbed Brienne, der ogsaa de foregaaende Aar havde haft Ærinder i Rom, som stod i en vis Forbindelse med det samme. Pave Alexander III optog de forebragte Begjæringer med stor Forekommenhed. I sit Brev af 4 Nov. 1169 til Biskop Absalon omtaler han Kong Valdemars Bedrift med stor Berømmelse. „Opflammet af himmelsk Ild, styrket ved Christi Vaaben og skjærmet ved Troens Skjold, overvandt han Oboernes Gjenstridighed og bragte dem ind under Christi Tro og Lov.“ Den blev da efter Kongens Begjæring lagt under Sjællands Bispestol, saaledes at Absalon og hans Efterfølgere skulde have Læreembedet og Tilsynet i det Aandelige (magisterium et prælationem in spiritualibus)***). — Ligesaa villig var Paven i et Brev af 8 Nov. s. A. til at opfylde Kong Valdemars anden Begjæring. „Vi have erfaret, at Knud forhen dansk Hertug i levende Live var en hæderlig Mand af prise-

*) Disse Navne nævnes i Pave Alexanders Bulle Thorkelin I. p. 252; i en anden Bulle Thorkelin I. p. 27 siges blot Ærkebispen af Upsala og hans Ledsagere.

**) Jfr. Reuterdahl. II. 1. S. 143.

***) Regesta I. nr. 241. Thorkelin I. p. 251-52.

lig Omgjængelse, og at der efter hans Død er udsprungen en Kilde ved hans Grav, hvor en Blind har faaet sit Syn, og hvor den Almægtige har øvet mange Jertegn. Derfor have vi meent efter Kong Valdemars Begjæring og vore Brødres fælles Raad at maatte skrive hans Navn paa Helgenlisten, saaledes at hans Fødselsdag skal feires d. 25 Juni, hvorved hans hellige Legeme optages i Herlighed og prises paa Jorden ved sømmelige Lovtaler" *).

I den Anledning blev der paa den angivne Dag 1170 holdt en stor Fest i Ringsted, hvor der tilligemed Kongen var en glimrende Forsamling af geistlige og verdslige Herrer. Her mødte Ærkebiskop Eskil af Lund, Ærkebiskop Stephan af Upsala, som havde overbragt Pavebrevene, tilligemed Rigets samtlige Biskopper, Absalon af Roskilde, Simon af Odense, Svend af Aarhuus, Rudolf af Ribe, Tyge af Børglum, Niels af Viborg og Frederik af Hedeby **). Det var en stor Glædesfest for Valdemar, der blev feiret med al mulig Hoitidelighed, og for at forhøie Dagens Glands var det ordnet saaledes, at hans syvaarige Søn Knud paa den Dag skulde modtage Kroning og kongelig Indvielse, saa at altsaa samme Dag som hans Fader Knud Lavard fik den himmelske Helgenkrone, fik hans Søn Knud den jordiske Kongekrone. Det var Ærkebiskop Eskil, der som Rigets øverste Prælat fungerede ved denne Leilighed, og foretog den dobbelte Høitidelighed, hvorved Faderen Knud Lavards Been bleve altersatte, medens Sønnen, den syvaarige Knud blev indviet og purpurklædt***). Det var en Fredsfest, der saaledes blev feiret; ved samme Leilighed

*) Thorkelin I. p. 27. (Regesta I. nr. 243).
**) Ann. Esrom. Script. I. p. 242.
***) Saxo I. p. 847 (not. 1. 2.) 852.

bleve Tvistigheder med Norge bilagte, i hvilken Anledning Biskop Helge af Oslo var tilstede og blev understøttet af Erkebiskop Stephan; men væsentlig var det en Fredsfest, som bilagde den langvarige kirkelige Tvist, og bidrog til at udjævne de Forstyrrelser, den havde fremkaldt. Festen selv gav Anledning til flere gudelige Gaver til Kirker og Klostere, hvilket fornemmelig det Kloster kom til at nyde godt af, der gjemte Knud Hertugs Been. Ringsted Kloster fik Gaver og Friheder saavel af Kongen som af Erkebiskop Eskil og Biskop Absalon*), og det blev efter den Tid et riigt og anseeligt Abbedi.

Den Rygen blev altsaa med Pavens Minde lagt ind under Roskilde Bispestol, og maaskee tør vi bringe det i Forbindelse med Vedtagelsen af den sjællandske Kirkelov, der, som den selv angiver, blev vedtaget ved et Maalstævne eller et Landsthing i Ringsted Lund d. 21 Juli 1171**). Den var ganske som den skaanske, der blev vedtaget 9 Aar tidligere, en Slags bispelig Haandfæstning, der i mange Maader indskrænkede Biskoppens Ret, men som dog tillige bragte ham den Fordeel, at tilstaae ham som Vederlag fuld Bispetiende „at føre hjem en Sted i Kirkesogn“. Neppe har det ganske været af fri Drift og efter eget Ønske Absalon er gaaet ind derpaa; dengang den skaanske Kirkelov kom frem, forklarede Omstændighedernes Tryk, hvorledes Eskil havde givet sit Minde dertil, men noget lignende fandt, saavidt vi vide, ikke Sted dengang sjællandske Kirkelov fremkom. Man maa da antage, at Absalon har godvillig givet efter for Kongens Ønske, hvorved han dog tillige opnaaede det at have fuld Bispetiende, hvad der var en

*) Regesta I. nr. 252. 254. 261.

**) Regesta I. nr. 256.

betydelig Forøgelse af Bispestolens Indkomster. Det Gode opnaaede Eskil ikke, da han strax efter maatte forlade sit Stift og gaae i Landflygtighed, men derimod synes det som om Absalon virkelig satte det igjennem, idetmindste paa Øen Sjælland, og Sjællænderne vare da udentvivl de første, der beqvemmede sig til at svare fuld Bispetiende*). Det gjaldt imidlertid ikke hele Stiftet; for Rygens Vedkommende var der nemlig en gammel Accord, at Rygboerne, med Undtagelse af de Bønder, der boede paa Biskoppens Gaarde og som vare frie for al Ydelse, skulde svare en vis eengang for alle bestemt aarlig Afgift i Korn til Bispestolen istedenfor den fulde Tiende**). Usandsynligt er det imidlertid ikke, at Øens Indlemmelse og Ordningen af de Afgifter, som derfra skulde svares til Bispestolen, kan have givet Anledning til, at dens Indtægter i det Hele bleve ordnede, og at Absalon da efter Kongens Ønske har fundet sig i at gjøre Bønderne Indrømmelser, for derved at opnaae det, at Tiendesagen saaledes blev bragt sin Afgjørelse nærmere.

De Stifter, der under Skismaet vare udsatte for de største Forstyrrelser, fordi de bestyredes af skismatiske Bisper, vare Slesvig og Fyen; men ogsaa her var der førend Mødet i Ringsted foregaaet en Forandring, og rimeligviis er den altsaa skeet strax, da Eskil kom tilbage til sin Kirke. Den skismatiske Biskop i Slesvig Aage (Occo), der saa ofte havde grebet forstyrrende ind i Slesvig, var efter Cypræus' Angivelse død 1167, og blev efterfulgt af Frederik, tidligere Kong Valdemars Hofpræst, der blev ordineret

*) Jfr. Knudsen, Danmark i Middelalderen S. 30-31 (Note 6). See iøvrigt ovenfor S. 296.

**) Denne Accord blev fornyet og rimeligviis noget forandret af Biskop Olaf 1306 (Regesta I. nr. 1662. Script. VII p. 145-46.)

af Eskil. Han nævnes første Gang som Bisp i Slesvig 1170 ved det omtalte Festmøde i Ringsted, og han skildres som en from og god Mand, der var afholdt af Alle*). — Ved samme Tid som Aage døde rimeligviis ogsaa den skismatiske Bisp i Odense, Livo (Linus), og det lader til at han kom af Dage paa en voldsom Maade**); hans Eftermand Simon blev ikke blot ordineret af Eskil, men havde tidligere været Domprovst i Lund, hvorfor den Formodning ligger nær, at det var Erkebispens umiddelbare Indgriben han skyldte sit Valg. Han skildres som en streng og haard Mand, der var rask til at bandlyse Folk, overtroisk og stolt; men paa den anden Side synes han at have været en af Stiftets virksomste Bisper***). Det var St. Knuds Klosters Ret som Bispens Domcapitel, der var bleven krænket ved at Linus anmassede sig Bispeværdigheden; men ved at søge sin Støtte hos den skismatiske Pave, bidrog han kun til endmere at hæve den Kirkes og det Klosters Anseelse, han havde krænket. Saaledes erholdt Knudsbrødrene, saasnart der var bleven Ro i Stiftet, atter en ny erkebispelig Stadfæstelse af deres Privilegier (1171), hvori blandt andet det atter fremhæves, at de havde den første og fornemmeste Stemme ved Bispevalget som dem der tjene i Cathedralkirken†). I det Hele var Bisp Simon en ivrig Beforder af Klostervæsnet; af sin Arvejord i Skaane skjænkede han en Deel til Oprettelsen af et Præmonstratenser Kloster i Bæ (siden i Bekkeskov), det tredie Kloster af denne Orden i

*) Cypreus Annales p. 184. Catalogus Episc. Slesvic. Script. VII. p. 166. 173.

**) „Livo nece presso." Script. VII. p. 221.

***) Script. VII. p. 221. III. p. 516.

†) Regesta I. nr. 268.

Skaane*); men især fortjener det Opmærksomhed, at det var ham, der skaffede Fyen et Cisteritenser-Kloster, nemlig Holme-Kloster (det nuværende Brahe-Trolleborg, stiftet 1172 under Navnet insula Dei**). De nærmere Omstændigheder ved dets Oprettelse ere ubekjendte, — da vi om intet andet Kloster af denne Orden have saa faae Efterretninger som om dette, — men usandsynligt er det ikke, at der ogsaa tidligere paa samme Sted har været et gammel Benediktiner-Convent. Endelig kan det bemærkes, at Stiftets Nonnekloster, som dengang var i Odense By og kort efter flyttedes udenfor Byen til Dalum, første Gang nævnes i Biskop Simons Tid, idet han skjænkede Jomfruerne Tiende og andre Indtægter af Hjallese Kirke, imod at de skulde sørge for Gudstjenesten***).

I Ribe havde Biskop Rudolf tidligere forligt sig med Eskil, men desuagtet var der i Stiftsstaden en hæftig Trætte, da Domkapitlet laae i aaben Feide med Biskoppen†). For at faa Sagen bilagt henvendte han sig til Erkebiskop Stephan af Upsala, som altsaa ogsaa havde dette Hverv paa sin ovenomtalte Romerreise, og hjembragte et Pavebrev af 1169, der strængt paalagde Domkapitlet at vise sig Biskoppen hørig og lydig††). — Rudolf var bleven forligt

*) Suhm VII S. 329 (cf. Thorkelin I. p. 258).

**) Ann. Visbyenses, Chron. Erici. Script. I. p. 253. 163.

***) Script. VII. p. 221 Thorkelin I p. 256. Der er i Brevet Tale om en nybygget Kirke (rimeligviis af Steen), og dertil føies, at hvis Sogneboerne vægre sig ved at svare Jomfruerne hvad de have Krav paa, skulle de igjen holde sig til „de gamle Kirker", og den nye Kirke skal lukkes.

†) Chron. Rip. Script. VII. p. 188, hvor de voldsomme Optrin skildres som ved den Leilighed fandt Sted.

††) Script. I. p. 278 VII p. 489 (Regesta I. nr, 242).

med Erkebispen, men for at sone Eskils Vrede maatte han love at oprette et Cistertienser-Kloster i sit Stift, eller som det hedder „at give en Bolig til Munkene i Løgum". Løgum eller Lygum blev altsaa Stedet for det nye Kloster, der fik Navnet locus Dei, og dets Stiftelse henføres til Aar 1173. Rudolf oplevede ikke at see Stiftelsen fuldført, da han døde 1171, men han gjorde dog Begyndelsen ved at befolke det gamle Benediktiner-Kloster Seem, en Miil fra Ribe, med Cistertienser Munke fra Herresvad i Skaane, og siden med Eskils Minde at flytte dem til Lygum, hvor det nye Kloster skulde være *). Rudolfs Eftermand var Stephan, der selv tidligere havde været Abbed i Herresvad, og han fuldførte Stiftelsen, der blev det siden saa anseelige Lygumkloster ved Tønder. I Ribe, ligesom ogsaa i Fyen, var altsaa Oprettelsen af et Cistertienser-Kloster, hvad der befæstede Venskabet med Eskil og med den canonisk valgte Pave **).

I Aarhuus Stift have vi tidligere fulgt den gradevise Fremvæxt af det derværende Kloster af samme Orden ved Biskop Svends Forsorg under dets Flytninger fra Veng til Kalløe, for derigjennem at oplyse Erkebiskop Eskils Forhold under hans Landsflygtighed. Der staaer endnu kun tilbage at berette, at det endelig i Foraaret 1172 fik sit blivende Sted i Øm ved Skanderborg, der for sin smukke Beliggenhed fik Navnet Cara insula. For at bringe denne nye Flytning i Orden, maatte Abbed Brienne atter til Rom, men dengang var han fratraadt dette Klosters Bestyrelse, hvorfor han hjembragte til sin Eftermand det pavelige

*) Hamsfort, Script. I. p. 278.

**) Chron. Rip. Script. VII. p. 188. 190.

Stadfæstelsesbrev, der tillige sikkrede Munkene Besiddelsen af deres tvende tidligere Boliger, Veng og Kalls*).

Endelig maae vi omtale et Pavebrev til Domcapitlet i Viborg fra disse Aar, i hvilke Forbindelsen med Rom synes særdeles levende, nemlig Pave Alexander III's Bulle af 21 Febr. 1170. At Biskop Niels i Viborg skulde have været indviklet i det tidligere Skisma, er der ingen Grund til at antage, og Brevet selv vækker heller ingen Formodning derom; derimod havde han viist sig Domcapitlet særdeles bevaagen, ved at skjænke det tvende Kirker, nemlig St. Margrethe Kirke i Viborg By (der tidligere hørte til det derværende Nonnekloster, saa at dette rimeligviis ved den Tid er flyttet udenfor Byen til Asmild, hvor det i Fremtiden havde sit blivende Sæde) og St. Mortens Kirke paa Fuurland ved Salling. Rimeligviis er det denne Gave, der har foranlediget Pavebrevet, der i det Hele udvikler Domkapitlets Rettigheder, navnlig dets Forhold til Bispestolen, hvorved det tillige fremhæves, at Conventet ved Bispevalget har den første Stemme som Kaniker ved Domkirken**). Ligesom i Odense var Domcapitlet her et regelbundent Convent, bundet til Augustins Regel, saa naar begge disse Conventer i disse Aar fik en høitidelig Stadfæstelse af deres Valgret, altsaa af deres Ret til at optræde som Stiftets Domcapitel, saa var det hvad der væsentlig bidrog til at fremme den kirkelige Organisation ved at sikkre Bispevalget mod alle ubeføiede Indgreb.

---

*) Script. IV. p. 247-48.

**) Thorkelin I. p. 24-26 (Regesta I. nr. 250).

Der var saaledes i disse Aar en usædvanlig livlig kirkelig Virksomhed, og da det netop falder i de Aar, da Ærkebiskop Eskil atter var uanfægtet i sit Sæde, saa ligger det nær, at tilskrive ham en væsentlig Andeel deri. Efterat have tilbragt en Række af Aar i klosterlig Rolighed i Clairvaux, var han saaledes atter kommen ind i en travl Virksomhed; men midt under Travlheden længtes han dog altid tilbage til den klosterlige Ro*). Han var nu bleven forligt med Kong Valdemar, men nogen ret inderlig Forstaaelse var der aldrig imellem dem, og det kan vel have bidraget til at forstærke Ærkebispens Længsel efter at trække sig tilbage. Alderen begyndte ogsaa stærkt at svække hans Kræfter, men dog ikke anderledes end, at han endnu i Felten, naar Fjenden viste sig, kunde springe paa sin Hest saa rask som nogen Ungersvend**). Det synes derfor allerede dengang at have været hans Ønske, hvad han senere iværksatte, ganske at nedlægge sin ærkebispelige Værdighed, men Pave Alexander afslog denne hans Begjæring, da hans Tjeneste, endskjøndt han var gammel, endnu kunde være Kirken nyttig og tjenlig***). Desuagtet vilde Eskil ikke ganske opgive sit Ønske, men han forandrede det derhen, at han begjærede Orlov af Kongen, for i nogen Tid at styrke sig ved klosterlig Ro under et Ophold i Clairvaux. Kong Valdemar gav ham Tilladelsen, skjøndt ugjerne, og han tøvede vist ikke længe, førend han gjorde Brug af den. Tiden for hans Afreise lader sig ikke nøie angive. Det sidste Vidnes-

*) Suhms Mening (VII S. 366), at Eskil ogsaa i disse Aar skulde have foretaget en Reise til Jerusalem, beroer vist paa en Misforstaaelse af Saxes Ord (Saxo ed. Müller I. p. 878 not. 5).

**) Saxo ed. Müller I. p. 880.

***) Regesta I. nr. 270. (Suhm VII S. 426-27).

byrd om hans Nærværelse i Hjemmet er et Brev til Cistertienserne i Esrom af c. 1173, hvori han taler om sin Virksomhed for denne Ordens Udbredelse og stadfæster Klosteret alt det Jordegods, det Tid efter anden har faaet*). Rimeligviis har han da forladt Fædrelandet i Foraaret 1174**).

Havde Eskils Forhold til Valdemar allerede tidligere været spændt, saa blev det det end mere efter hans Afreise, og det ved hans nærmeste Frænders underfundige Adfærd. Der hviler et Slør over denne hele Historie, og hvorledes skulde det være andet, da der ikke er Tale om aabenbare Gjerninger men kun om hemmelige Rænker, som aldrig kom til Udførelse. Hvad der tilsigtedes skulde efter de hemmelige Anklageres Sigende ikke gaae ud paa mindre end at skille Kong Valdemar ved Livet, og Ophavsmændene til denne nedrige Plan skulde efter Sigende være, en Søn af Kong Erik Lam ved Navn Mogens, og tvende Dattersønner af Erkebiskop Eskil, Carl og Knud, der tillige vare beslægtede med Kongehuset. Saxe er her vor eneste Hjemmel, men han taler saa udførligt om Sagen***), at man maa antage, han er meget nøie underrettet †). Det underfundige Rænke-

*) Regesta I. nr. 271.

**) Saxo p. 890. (I not. 2 ansættes Eskils Afreise til 1175 men vist noget for seent.)

***) Saxo ed. Müller I. p. 895-912.

†) Til det Gaadefulde ved Sagen hører ogsaa det, at der tales om Erkebiskop Eskils Dattersønner. Eskil kaldes deres maternus avus (Saxo p. 896), og de ofte hans nepoles. I sig selv er det ikke utænkeligt, at geistlige Mænd, selv i høie Stillinger, det tolvte Aarhundrede, kunde leve i et borgerligt gyldigt Ægteskab, og man behøver ikke, som Suhm gjør det (V S. 234), at antage, at Eskils Giftermaal falder førend 1120, og at han da har ladet

spil blev røbet, da nogle af Magnus's Svende i Holsteen toge ind hos en Eneboer, og i hans Hytte talte uforbeholdent om Sagen, uden at betænke at denne hørte derpaa. Han bragte først Kong Valdemar Underretning, og hvor nær det end gik Kongen til Hjerte, at hans Nærmeste saaledes pønsede paa Svig imod ham, vilde han dog ikke lade sig mærke med noget, da der jo ikke forelaae noget Beviis. Han talte i Fortrolighed med Biskop Absalon om Sagen, og denne raadede ham til Forsigtighed, men billigede iøvrigt hans Beslutning ikke at lade sig mærke med noget, saa da kort efter Eskils Dattersøn Carl kom til Kongen for at begjære et Leen, som han ventede at erholde ved sin Frænde Absalons Bistand, fik han intet bestemt Afslag, og reiste da med godt Haab over til Jylland for i Forening med sin Broder Knud at hilse paa den gamle Erkebiskop, som var

---

sig bevæge til at skille sig ved sin Hustru. Coelibatsloven var nemlig ikke i anerkjendt Gyldighed, idetmindste ikke anderledes end at Mangfoldige fik Dispensation derfra, eller de dispenserede sig selv, uden at de derfor bleve anfægtede. Man det Paafaldende ligger i, at en Mand som Eskil med hans clericale Grundsætninger, med hans sværmeriske Beundring af Klosterlivet, kunde gjøre det, at han saaledes uden videre kunde anerkjende sine Børn og Børnebørn, uden at Saxe med et Ord antyder det Irregulære i dette Forhold. Al Rimelighed vilde af den Grund tale for, ikke at tage de Udtryk, hvormed han betegner Slægtskabsforholdet, i deres egentlige Betydning; med nepotes lader det sig let forsvare, vanskeligere med Udtrykket maternus avus; al Rimelighed vilde tale derfor, dersom der ikke ellers var saa mange Modsigelser hos disse Mænd, halvt gammelnordiske Kjæmper, halvt Munke, at det er vanskeligt her med Sikkerhed at gjøre den Slutning, at det vilde være en moralsk Umulighed. Vi maae lade det staae hen som noget, der ikke kan afgjøres, men ogsaa som noget, der er for usikkert til at bygge nogen Slutning paa. (cf. Saxo ed. Müller II. Proleg. p. LVI.)

kommen til Ribe ad Søveien fra Frankrig. Men medens de opholdt sig der, hændtes der noget ved Hove, hvorved det viste sig, at Kongen havde fattet Mistanke og havde faaet Nys om deres Planer, hvorfor Mogens øieblikkelig var flygtet, og da Brødrene fik det at vide, forlod de hemmelig Ribe for i Randers at indskibe sig ligeledes til Tydskland. Denne pludselige Flugt røbede deres onde Samvittighed, og det gik den gamle Eskil nær til Hjerte, da han elskede sine Dattersønner høit. Imidlertid indsaae han nok, hvor billig Kongens Harme var, og da han kort efter mødtes med Valdemar i Viborg, vovede han af den Grund slet ikke at indlægge nogen Forbøn for dem. Syg paa Legeme og Sjæl begav han sig tilbage til Skaane, og her blev han ved Lægernes Hjælp forsaavidt helbredet at han fik sit Mæle igjen, som han havde mistet, men hans Sjæls Vaade lod sig ikke saasnart helbrede. Længe forblev dog de Undvegne ikke i Landsflygtighed; Mogens kom tilbage igjen ved Biskop Absalons Mægling, og i Begyndelsen vilde han fragaae alt hvad man beskyldte ham for, men da kom der nye Beviser frem, nemlig tvende Breve fra ham til Brødrene Carl og Knud, som Kongens Tjenere havde opsnappet. Først vilde han fastholde sin Benegtelse ogsaa ligeoverfor disse Beviser, men de Mænd, som han søgte Raad og Tilhold hos, nemlig Biskop Absalon og Biskop Tyge i Børglum, raadede ham heller til at tilstaae alt og søge Kongens Naade. Det gjorde han og navngav nu alle sine Medskyldige, hvorved det viste sig, at flere af Rigets anseeteste Mænd havde været Medvidere i disse Planer, blandt andre Domprovst Asger i Lund, Eskils Brodersøn og ham nærmest i geistlig Værdighed. Denne undskyldte sig med, at han havde fortiet Sagen, ingenlunde fordi han billigede den, men fordi han undsaae sig ved at røbe hvad der var

ham betroet; men denne Undskyldning fandt Kongen ikke tilfredsstillende, og Asger maatte siden bøde for sin Forseelse ved en langvarig Landsflygtighed.

Den gamle Ærkebiskop var saaledes atter kommen tilbage til sit Stift (i Som. 1176); men allerede førend sin Afreise fra Frankrig udtalte han det som sin sikkre Forventning, at han skulde vende tilbage til det rolige Klosterliv, saa at han ventelig allerede dengang havde faaet den pavelige Tilladelse til at nedlægge sit Embede, som tidligere var negtet, endskjøndt han endnu en Tid ventede paa det beleilige Dieblik til at komme frem med den. Hans Overreise fra Frankrig gik meget uheldigt; han blev overfaldet af en saa stærk Storm paa Søen, at Skibet var nær ved at forlise*). Afkræftet og syg kom han til Ribe, hvor de sørgelige Efterretninger om hans Dattersønners Forhold bøiede ham dybt. Desuagtet synes det dog som om vi atter spore hans kirkelige Virksomhed paa den gamle Maade. I Viborg mødtes han med Kong Valdemar, og netop fra samme Aar have vi tre Breve af Biskop Niels i Viborg angaaende kirkelige Forhold. De angaae alle Domkapitlet; at det skulde nyde sine Rettigheder og Indkomster ukrænket, at en Sognekirke i Lime skulde annecteres til Domprovstiet, og endelig i det tredie stadfæstedes et Broderskab mellem Domcapitlet og et andet mindre Augustiner-Convent i Stiftet, nemlig Grinderslev i Salling Herred**). Den Formodning ligger nær, at den gamle Ærkebiskops Nærværelse har bidraget hertil.

I Roskilde Stift høre vi i disse Aar tale om nye Klosteranlæg eller dog om Ombannelse og Udvidelse af

*) Regesta I. nr. 287. 290. 291. Suhm VII S. 453. 476.
**) Regesta I. nr. 282. 283. 289.

ældre. Den lærde Abbed Vilhelm i Eskilsø fandt Pladsen for ubeqvem og vel for indskrænket, hvor han hidtil havde boet, og tænkte paa en Flytning til Æbelholt ved Arresø, der siden blev det berømte Stade for dette Augustiner-Convent efter St. Victors Regel. Biskop Absalon hjalp i den Henseende trolig til. Dengang Brødrene tænkte paa Flytningen og vilde bygge en Kirke i Æbelholt til den hellige Apostel Thomas Ære, saa befalede han Bønderne i de nærliggende Sogne Lyngby og Helsinge at yde deres Hjælp ved Bygningen. Dengang Kirken var bygget og Flytningen rimeligviis skete, udstyrede han det nye Kloster, som det synes temmelig rigeligt, ved at lægge de omliggende Sognekirker ind under Klosteret, ved at tilstaae det Bispetiender o. desl *). Selve Flytningen, skete medens Absalon endnu var Biskop, men kort før han blev Erkebiskop, rimeligviis 1176. Uagtet han ogsaa som Erkebiskop viste sig Stiftelsen særdeles bevaagen, fandt Abbed Vilhelm dog Grund til at klage over hans Lunkenhed ligesom ogsaa over Fortrædigelser, han maatte prøve af det nærliggende Esrom Kloster; men efterhaanden udjævnedes disse Misligheder, og Klosteret kom i en blomstrende Forfatning. — I disse Aar foregik der fremdeles en stor Ombannelse af Roskilde Stifts Nonnekloster, Vor Frue Kloster (altsaa ved samme Tid som Nonneklostrene i Odense (Dalum-Kloster) og i Viborg (Asmild Kloster) udvidedes), og rimeligviis var det dengang, at det blev indrettet efter Cistertiensernes Regel. Biskop Absalon tog sig særdeles af denne Stiftelse**),

*) Regesta I, nr. 279. 286

**) Thorkelin I. p. 257 „novella fundatione irrigatum et pio juvantium labore constructum" 1176. ibid. p. 42-46 (Regesta I. nr. 285. 327).

men som den egentlige Stifter nævner Saxe Klosterets Provst, Isaac, Provst ved Frue Kirke (præpositus ruralis), og han fortæller omstændelig, hvad der bragte denne til at øve dette gudelige Værk, at det nemlig var for at sone en Brøde, han havde begaaet, da han, i Forening med tvende andre geistlige Herrer i Roskilde, ved den sidst afdøde Biskops, Asgers, Begravelse forgreb sig paa Bisjop Vilhelms Grav og vilde flytte den*). Hvad der vistnok meget bidrog til at hæve dette Klosters Anseelse var den Omstændighed, at det fik en egen Helgeninde i Fru Margrethe, en Slægtning af Absalon, og Søster til Peder Sunesen, der var omkommen paa en ynkelig Maade, da hun blev hængt af sin Mand, men ved hvis Grav der skete mange Jertegn. Der blev bygget et Kapel til hendes Ære paa hendes Grav i Nærheden af Kjøge, men Offerne, som ydedes der, tilfaldt for største Delen Frue Kloster i Roskilde**). — Endelig falder ved denne Tid Stiftelsen af St. Hans Hospitals Huset i Antvorskov. Det blev ovenfor sagt om disse St. Hans Hospitals Huse i Almindelighed, at vi saagodt som intet vide om deres Stiftelse, men om dette, det anseeligste af dem alle, have vi dog nogen Underretning, hentede fra Levninger af en gammel Inskription paa Klosterbygningen, der fortæller, at Klosteret blev bygget i Februar 1177 (?) af Valdemar og Absalon til Ære for Treenigheden, Vor Frue, St. Clemens og St. Hans den Døber***). Det kan derved bemærkes, at i Bisjop Absalons

*) Saxo ed. Müller I. p. 578-79.

**) Script. V p. 303; om Kapellet ved Stranden P. Olai Chron. Script. I p. 121. Iøvrigt „kjender man kun lidt til hendes Mirakler" bemærker Chron. Sjæll. Script. II. p. 623.

***) Suhm VII S. 504.

nys omtalte Brev til Frue Kloster i Roskilde nævnes mellem Vidnerne „Brødre fra Hospitalet i Jerusalem“*), og er det første Gang, at disse Hospitalsbrødre omtales her i Landet. Jeg formoder, at Hospitalshuset i Antvorskov fra først af har været en Slags Forsørgelses-Anstalt for udtjente Krigere af Kongens Mænd, og at dette Huus derfor har været større og anseeligere end de andre, bestemte til Syges Pleie og Fattiges Forsørgelse i Almindelighed**).

Ærkebiskops Eskils Navn nævnes ikke ved nogen af disse Stiftelser, men det træffer sig atter saa, at de netop skete i de Aar, han atter var hjemme i sit Stift, der altid havde viist sig som Klostervæsenets ivrige Forfremmer, saa ivrig som ingen anden. Hans Tanke var det imidlertid dengang at forlade sit Fædreland for stedse, da Opholdet her under de daværende Forhold i ingen Henseende kunde være ham behageligt. Kong Valdemar feirede i Febr. 1178 med stor Høitidelighed sin Søn Knuds Bryllup, og ved den Leilighed var det Eskil udbad sig en Samtale med Kongen, hvor han betroede ham sin Beslutning. Han underrettede ham tillige om, at han allerede havde Pavens Tilladelse ikke blot til at nedlægge sit Embede men ogsaa til at udnævne sin Eftermand, hvad der ogsaa tilkom ham som pavelig Legat. Kong Valdemar gav sig Mine af som var det ham meget imod, og tildeels var han ogsaa betænkelig derved, da han frygtede Eskil skulde udnævne Domprovst Asger til sin Eftermand, der havde været Medvider i Sammensværgelsen mod hans Liv. Han indskrænkede sig derfor til at svare, at det maatte komme an paa Roms

*) Thorkelin I. p. 257.

**) Jfr. om en lignende Invalide Forsørgelses Anstalt i Norge, Johanniter-Hospitalet i Værne; Lange, Norske Klostre; S. 401-63.

Afgjørelse, der har den høieste Myndighed i Religionssager*). Den følgende Maaned altsaa i Marts 1178**) afholdt den gamle Ærkebisp et stort Herremøde i Lund, hvor Kongen var tilstede tilligemed samtlige Rigets Biskopper og mange andre geistlige og verdslige Herrer. Der var stor Høitidelighed i Domkirken, hvor alle Kirkens Kostbarheder og Skatte vare stillede til Skue, for at Alle kunde see, hvilken riig Glands Eskil ved sin Gavmildhed havde udbredt over den før saa tarvelige Gudstjeneste. Han holdt her en Tale til Forsamlingen, hvori han skildrede den Kjærlighed, hvormed han havde omfattet alle sine Undergivne, de Farer og Trængsler, han havde haft at kjæmpe med al den Tid, han havde varetaget Biskops-Embedet, og sluttede med at sige, at Byrden nu var for svær for hans gamle Skuldre. Derpaa tog Kongen Ordet; han anerkjendte den Dygtighed hvormed Eskil havde varetaget sit Embede, endskjøndt han ofte havde yppet Kiv med Kongerne, og forlangte derfor af ham en bestemt Erklæring om, at han af fri Drift og ikke efter Andres Tilskyndelse nedlagde sit Hyrdeembede. Eskil svoer da paa „med Hænderne udstrakte mod Alteret", at ikke nogensomhelst Krænkelse eller Overlast havde bevæget ham til dette Skridt, men ene Lyst til at give Afkald paa forgjængelig Ære for at søge den uforgjængelige. Derpaa blev den pavelige Bulle oplæst, der gav Eskil Tilladelse til at nedlægge sit Embede, og da Kongen ikke fandt noget at bemærke ved denne, lagde Ærkebispen under de Omstaaendes Suk og Taarer sin Værdigheds Tegn, Staven og Ringen, paa Alteret. Derpaa opfordrede Kongen ham til, selv at

*) Saxo ed. Müller I. p. 912-13.

**) Sædvanlig henlægges disse Begivenheder til 1177, see derom Saxo ed. Müller. Notæ uber. II. p. 347.

nævne sin Eftermand, da han bedst kjendte Rigets Geistlighed, hvorpaa Æskil svarede med Tak og oplæste en anden Pavebulle, der gav ham som pavelig Legat for Norden denne Myndighed, men erklærede tillige, at han ikke vilde gjøre Brug af den; han havde altid vaaget over Kirkens Ret og Frihed, og vilde nu ikke paa det sidste krænke den ved at berøve dem Valgretten, hvem den lovlig tilkom. Da imidlertid Domkapitlets Kaniker saavelsom Kongen, der her talte paa Menighedens Vegne, forlangte, at han skulde først sige sin Mening, saa tog Æskil atter Ordet, og erklærede, at han kaarede sin Frænde den roskildske Biskop, som var dem alle med Ære bekjendt. Nu reiste Absalon sig, kaldte Byrden for tung for sine Skuldre, og erklærede, at han vilde ikke forlade den Kirke, han i Danmarks Trængselstid var kaldet til, og som han med stor aandelig og legemlig Anstrengelse havde bragt saavidt, at ikke blot dens ydre Fjender vare overvundne, men ogsaa dens gamle nedarvede Fattigdom omskiftet med lykkelige Kaar. — Denne Erklæring bragte i Øieblikket Lunds Domherrer i Forlegenhed, men da Æskil opfordrede dem til at sige deres Mening, faldt alle Stemmer paa Absalon, og ikke nok med det, men efter Æskils Exempel søgte de endog med Magt at føre Absalon hen til Ærkesædet, idet de efter Skik og Brug istemmede en Psalmesang, som den samlede Menighed af Glæde over Valget, saagodt den kunde, tog Deel i. Absalon blev saaledes ført hen til Ærkesædets Trin, men bestige det vilde han ikke, og uagtet alle Æskils og Valdemars Bønner vægrede han sig ved at modtage en Æresplads, mange vilde have grebet efter med begge Hænder. Da han fik Ørenlyd, skjød han Sagen ind under Pavens Afgjørelse, og nu fik han Understøttelse af de roskildske Kaniker, hvis Senior Nicolaus med lydelig Røst gjentog Appellationen

til Rom. Det maatte Eskil finde sig i og nu begyndte Gudstjenesten. Da den var tilende, vilde Eskil, at Absalon skulde lyse Velsignelsen, hvad han selv, efterat have nedlagt Embedet, ikke kunde gjøre; men ogsaa dette undslog Absalon sig for, idet han bemærkede, at Eskil rigtignok havde nedlagt det ærkebiskoppelige Embede, men endnu var han Pavens Legat, og som saadan tilkom der ham Fortrinet*).

Saaledes lyder Saxes Beretning om denne mærkelige Forhandling, hvorved altsaa Absalons Vægring ved at modtage den ham tilbudte Værdighed kommer til at vise sig i det smukkeste Lys. Bringe vi imidlertid dette i Forbindelse med, hvad der strax derefter skete og som nedenfor udførlig skal berettes, nemlig Skaaningernes haardnakkede Oprør og Gjenstridighed mod Absalon, saa turde det vel være, at hans Vægring havde en anden Grund end blot beskeden Selvfornegtelse, at han nemlig nok saae, det vilde falde ham vanskeligt at hævde den ærkebiskoppelige Værdighed. Eskil lod det fra sin Side ikke mangle paa Overtalelse for at bringe ham til at frafalde sin Vægring. Nogle Dage efter førte han Ærkesædets Riddersmænd frem, for at de skulde aflægge deres Troskabseed til den nye Ærkebiskop, men Absalon frabad sig Æren; han førte ham ind i et hemmeligt Afslukke for at vise ham Ærkesædets rige Skatte, men heller ikke Guldets Glands kunde friste ham. Sagen skulde finde sin Afgjørelse hos Paven i Rom, hvorhen Sendebud afgik saavel fra Lunds som fra Roskildes Domkapitel.

Den gamle Ærkebiskop oppebiede ikke Udfaldet; han var i høi Grad legemlig svag, og hans Længsel stod til den rolige Klostercelle i Clairvaux, hvor han vilde ende sine

*) Saxo ed. Müller I. p. 912-14.

Dage. Kort efterat have nedlagt Embedet, endnu i Foraaret 1178, forlod han Skaane, og lagde Veien over Sjælland, hvor han gjæstede Absalon; her opholdt han sig ikke længe, men hastede videre, og Absalon ledsagede ham i sit eget Skib til Slesvig. Han vilde til Afsked forære Eskil et Sølvbæger, men denne vægrede sig ved at tage derimod, da han i Fremtiden ikke havde Brug for et saa kostbart Kar. Paa Skibsbroen ved Slesvig mødte Eskil Kongen, og Smerten over at skulle skilles fra Fædrelandet greb den gamle Mand saa stærkt, at han faldt i Afmagt, og hans Venner troede ham allerede død, men han kom til Kræfter igjen, og under mange Taarer skiltes han for stedse fra Venner og Frænder. Sine sidste Leveaar tilbragte han da i klosterlig Ro i Clairvaux; blandt hans Venner var Abbed Peter ved St. Remigius Kirken i Rheims, der i flere af sine Breve omtaler Eskil med stor Berømmelse især for den christelige Ydmyghed, han havde lagt for Dagen ved at ombytte Værdighedens Glands med Klosterlivets Ro. Han døde den 6 Septbr. 1182; i Kirken i Rheims blev der aarlig holdt en Aarsfest (anniversarium) til hans Ihukommelse*).

Der gik omtrent et Aar hen, førend Sagen om Valget af hans Eftermand blev ordnet. Sendebuddene fra Lund og fra Roskilde fandt i Rom en meget forekommende Modtagelse, og Pave Alexander III afgjorde Sagen saaledes, at Absalon fik Befaling til at overtage det lundske Erkestift, men fik tillige Tilladelse til at beholde det roskildske Bispedømme. Det var en Tilladelse, som den romerske Curie kun gav under ganske særegne Omstændigheder som

*) Saxo ed. Müller I. p. 918 (not. 9). Regesta I. nr. 381. 315. 381.

Beviis paa en ganske udmærket Gunst, og et saadant blev altsaa Absalon til Deel. For at bringe Sagen i Orden kom en pavelig Legat Galandus her til Landet; han kaldte Lundekirkens Klerke over til Roskilde, hvor Pavebrevet blev oplæst, der befalede Absalon at modtage Kaldelsen og truede med Bandlysning i Tilfælde af Vægring. Nu maatte Absalon give efter, og han modtog høitidelig Klerkenes Troskabseed. Derpaa fulgte Legaten ham over til Lund, hvor han i Foraaret 1179 blev iklædt det ærkebispelige Pallium, som han imod al Sædvane fik uden Betaling, og blev ligesom sin Forgjænger beskikket til pavelig Legat for Danmark og Sverrig*).

Ved samme Tid foregik der ogsaa et Skifte paa flere af Landets Bispestole. I Børglum var den virksomme Biskop Tyge død (c. 1177), der havde bidraget meget til sit Stifts Opkomst, og blev efterfulgt af Orm, om hvem vi kun vide dette, at han paa den danske Kirkeprovinds's Vegne var tilstede ved det store Lateranconcil 1179**). — En anden Mand af samme Navn, udvalgt til Biskop i Ribe efter Stephans Død, blev indviet til Biskop, Dagen efter at Absalon selv havde modtaget den ærkebiskoppelige Vielse. Denne Biskop Orm i Ribe berømmes for sine udmærkede Talegaver***). — Samme Aar døde Biskop Frederik af Slesvig, da han var underveis med de sønderjydske Skibe for at støde til Kong Valdemars Flaade, der laae paa Tog mod Slaverne. Skibene bleve nemlig overfaldne af en frygtelig Storm, hvorved Biskoppens Skib forliste og Mandskabet druknede. Man fandt de fleste af de

*) Saxo I. p. 925. Knytlinga Saga c. 126.
**) Regesta I. nr. 315.
***) Saxo ed. Müller I, p. 925. 954.

Druknedes Liig, men ikke Bispoppens, førend det ved Pintsetid drev i Land paa Sjællands Kyst, og da var Legemet endnu saa friskt, at „jeg skulde meue — siger Saxe — det havde Hellighedens uforkrænkelige Mærker". Det var en stor Sorg for Absalon, der i ham mistede en kjær Ven og Stiftet en udmærket Biskop. Absalon lod hans Legeme begrave i Sorø Klosterkirke*). Frederiks Efterfølger paa Slesvigs Bispestol blev udentvivl den unge Valdemar Knudsen, der senere vandt en sørgelig Navnkundighed.

Erkebiskop Absalon havde saaledes paa den for ham æresuldeste Maade indtaget sit Sæde, som det synes under Folkets eenstemmige Jubel; men neppe har han sat sig fast i Sædet, før den skaanske Almue reiser sig til en forbittret Kamp imod ham. Vistnok var det ikke alene Absalon og Erkesædet, der var Gjenstand for Almuens Had, men ogsaa Kongen og de kongelige Leensmænd; men den egentlige Grund til Klage mod begge var dog den samme, at nemlig Landet derved var kommet under et Fremmedherskab, da Erkebispen saavel som Kongen bortforlenede de store Gaarde i Landet til Fremmede, nemlig til sjællandske Adelsmænd, hvis Tryk hvilede tungt paa Almuen. Denne blodige og haardnakkede Kamp kaster derfor ogsaa et Lys over de foregaaende Tildragelser, hvorved de komme til at tage sig anderledes ud end Saxe fremstiller dem. Den skaanske Almue kan neppe have ønsket den sjællandske Biskops Valg, og naar vi siden see Absalon bestandig støtte sig til Sjællænderne for at hævde sit Erkesæde, saa ligger den Formodning nær, at han allerede under Valget saae de Mis-

---

*) Saxo ed. Müller I. p. 926 (not. 2).

ligheder, hans nye Stilling vilde føre med sig, og derfor ikke dristede sig til at indlade sig derpaa, naar han ikke ved at beholde Roskilde Bispestol tillige, sikkrede sig Styrke til at hævde sig paa Erkesædet. At Eskil selv oprigtigt havde ønsket Absalon til sin Efterfølger, ikke blot for at føie Kongen, men ogsaa fordi han kjendte og skattede Absalons personlige Dygtighed, er der ikke Grund til at tvivle om, men hans nærmeste Frænder gjorde det sikkert ikke. Under selve Valghandlingen blev der peget paa den Mand, hvem Kongen frygtede Eskil vilde nævne som sin Efterfølger, nemlig Domprovsten i Lund Asger, der tidligere nævnedes som Medvider i den vidtforgrenede Sammensværgelse mod Kongen. Under selve Striden omtales han ikke, men sikkert har han dog haft saare væsentlig Andeel deri, og naar Saxe siger, at han siden blev forviist Landet, saa er det vistnok først skeet efter Oprøret. Eskils Dattersønner, Carl og Knud, vare de første, der reiste Oprørsfanen i Skaane efter Absalons Erkebispevalg, idet de nu fore frem, ikke som tidligere med skjulte Rænker, men aabenlyst med Sværd i Haand, og blandt andre Voldshandlinger opbrændte de Erkebispens Gaard mellem Lund og Dalby. Dette Oprør var dog snart dæmpet; begge Brødrene omkom, og Kong Valdemar inddrog deres Arvejord som hjemfalden til Kronen, hvorved Kongen fik som det hedder „en uventet Forøgelse i sine Midler“ og rimeligvis en ny Leilighed til at bortforlene skaanske Gaarde til sjællandske Herremænd*).

Ikke længe efter brød Almuens Misfornøielse atter ud, og det som det synes langt voldsommere. Selve Oprørets Begyndelse fortier Saxe, men derom beretter en anden gammel Krønike. Erkebiskop Absalon havde besat Erkesæ,

*) Saxo I. p. 929-30. Jfr. Estrup, Absalon. S. 118.

des Gaarde og Fogedtjenester med Mænd meest af sin egen Slægt, nemlig Esbern Snare, hans berømte Broder, Sune, en Søn af hans Farbroder Ebbe, Saxe Thorbjørnsen og Andre*). Disse Herrer plagede især Østskaaningerne med uhyre Arbeider; de skulde slæbe hele Træer og Brænde, som var fældet i Skove, hvor ingen Heste kunde komme frem, hen til et bestemt Sted. Det fandt Skaaningerne var at gaae dem for nær, hvorfor de bleve yderlig opbragte. Nu begyndte Oprøret; de faldt strax over Erkebispens Gods; de nedbrød Bygningerne paa hans Ladegaarde (grangiæ), slæbte alt, hvad de kunde bære, med sig, og ventede at finde Erkebispen selv, for at de kunde slaae ham ihjel. Men saasnart han fik det at vide, flygtede han skyndsomst til Sjælland **). Saavidt Krønikeskriveren, og hvad han beretter stemmer godt med Forholdene, da de mange Bygningsarbeider med Kirker o. dsl., som dengang udførtes, vistnok maatte lægge mange tunge Byrder paa Almuen, som derhos tillige æggedes af sine egne Adelsmænd, der vare misfornøiede med de Fremmedes Ansættelse. Efter Saxe's Beretning var Absalon selv fraværende, dengang Stormen brød løs, men han lod sig lokke over til Skaane, da man sagde ham, at han alene var istand til at stille Uveiret. Han gjorde ogsaa et Forsøg og lod stævne Thing til Lund for at tale den oprørte Almue til Rette, men det mislykkedes aldeles, og da man truede med at angribe ham med Vaabenmagt paa hans Gaard Søfdes, flygtede han til

*) Saxe nævner de samme Navne, nemlig Esbern, Suno, Saxe og Aage som de Leensmænd, der havde ægget Skaaningernes Vrede (p. 636-37 cf. not. 4); men han nævner dem som kongelige Leensmænd.

**) Script. II. p. 622-23.

Sjælland *). Nu blev først Kongen underrettet om Sagen, og for ikke strax at gribe til det Yderste, besluttede han først at skrive et Brev til Skaaningerne, i det Haab at dæmpe Oprøret ved en kjærlig men dog skarp Tiltale. Men dette mislykkedes; Almuen oprørtes endmere, saa at det vedtoges offentlig paa Thinge: at afskaffe alle retslige Ydelser og forsværge at svare Bispetiende, medens man gav Præsterne Lov til at gifte sig, hvorved der tillige blev yttret, at Præsterne godt kunde besørge hele Gudstjenesten, saa der behøvedes slet ingen Biskop. — Her kom det altsaa frem hvad de egentlig fordrede, men dog turde det vel være, at Udtrykkene ikke ere ganske nøiagtige; istedetfor det første Udtryk at afskaffe alle retslige Ydelser, hedder det noget senere, at de ikke vilde svare hvad der krævedes ved Biskoppens Ret**), og udentvivl rammer det deres Mening bestemtere, saa at det ialtfald kun kan tilskrives Øieblikkets ophidsede Stemning, naar det lod som om de ogsaa vægrede sig ved at svare de kongelige Ydelser. Det var Biskoppen, Folkets Uvillie vendte sig imod, og ham vilde de hverken yde hans Andeel af Tienden eller det bispelige Sagefald, da de endog meente at kunne undvære Biskopsembedet. Det var dermed ingenlunde deres Mening at ville opgive Christendommen, tvertimod Præsterne, der forrettede Kirketjenesten, holdt de paa, og vilde endog frigjøre dem fra det bispelige Aag ved at give dem Tilladelse til Ægteskab. Man kan sige, de gjorde det, for at bringe Præsterne til at gjøre fælles Sag med sig; men det var neppe ene Grunden, meget mere laae

*) Saxo p. 932-36. Om Stedet for Ærkebispens Gaard s. p. 933 not. 2.

**) Saxo: „omnia vectigalium jura abroganda“ p. 937 „qvod ad præstanda sacrorum jura attinebat“ p. 942.

den i, at Forbudet mod Præsternes Ægteskab var dem forhadt, som en ny Anordning, der stred mod gammel Vedtægt og forstyrrede de gamle Forhold.

Da Kongen blev underrettet om hvad der foregik, besluttede han strax, da Høsten var forbi (1180) at gaae over til Skaane ved Helsingborg med de Rytterе, han havde hos sig, og bad Absalon at holde sig til Bagtroppen. Men strax ved Landgangen viste det sig, hvem Forbittrelsen gjaldt, og da man kom til Orde, erklærede de Skaaninger, Kongen raadførte sig med, at vilde han kun sende Absalon og de Udlændinger, der havde Leen i Skaane tilbage, vilde Sagen let jævne sig, da det kun var dem og ikke Kongen, hvem Vreden gjaldt. Det samme stemmede ogsaa de jydske og — som man seer af det Følgende — de fyenske Riddere for, at det var rigtigst foreløbig at lade Absalon blive paa Sjællands Grund. „Man mener, at de gjorde det — føier Saxe til — enten af Frygt for et nyt Fodevig Slag, eller af Uvillie imod Tienden, hvis Ydelse nu var bleven almindelig baade i Skaane og i Sjælland" *). Men Erkebispens Leensmænd og Riddere saae deri en personlig Fornærmelse mod sig, at man vilde lade deres Herre blive tilbage; de sagde, at de i Følelse af deres Pligt, deres adelige Byrd og deres Vaaben, nok haabede, om ogsaa Befolkningen var fjendsk og uvillig, at kunne føre deres Herre sikkert og frit omkring i alle Skaanes Provindser, uden at trænge til Bistand af Kongens Folk. Men Absalon lod sig overtale til at blive tilbage, og hans Riddere fulgte Kongens Trop, endskjøndt de følte sig inderlig bedrøvede og haardt krænkede over den Tort, der saaledes var tilføiet dem uden egen Brøde. Nu begyndte Kongen at holde Thing med Almuen,

---

*) Saxo ed. Müller I. p. 940 not. 1.

men allevegne mødte de bevæbnede — hvad altsaa dengang allerede var noget usædvanligt —, og man kom ingen Vegne, fordi Jyderne i Grunden holdt med Oprørerne. Tilsidst blev der udvalgt nogle Mænd, som skulde tage med over til Helsingør for der personlig at at underhandle med Absalon. Disse Skaaningernes Talsmænd kunde Absalon nok komme til Rette med, men det hjalp lige meget, da Skaaningerne paastod, de havde ingen Fuldmagt til at afgjøre Sagen, og blev ved deres Vægring, at de ikke vilde svare Bispetiende og ikke Bispernes Sagefald for Helligbrøde. Da Absalon fik det at vide, sendte han til næste Landemode (proximo sacerdotali concilio — rimeligviis i Efteraaret 1180) da han altsaa ikke personlig kunde møde, et Brev, hvori han befalede, at til Straf for Skaaningernes Gjenstridighed skulde alle Landets Kirker lukkes. Det var altsaa første Gang, saavidt vi veed, at en dansk Bisp havde udtalt „Forbud" (Interdikt) over sit Stift, men det kom heller ikke dengang til Udførelse. Almuen samlede sig nemlig, da den havde faaet Nys herom, bevæbnet til Thing udenfor St. Laurentius Kirken, medens Landemodet holdtes derinde. Præsterne valgte da to Mænd af deres Stand, som skulde gaae ud og kundgjøre det ærkebiskoppelige Edikt, der truede med, at al Gudstjeneste skulde ophøre, naar de vægrede sig ved at svare Tiende. Almuen kaarede ogsaa to Mænd til at underhandle med Præsterne, og disse lod det ikke mangle paa Trusler; de erklærede, at Præsterne havde ikke Biskoppen men Folket at takke for deres Levebrød, og derfor vare de skyldige til, naar de fik Føden, at forrette deres Tjeneste. Vilde de ikke det, saa maatte de som utaknemmelige forlade Fødelandet, og gjorde de heller ikke det, saa maatte de vente, ikke alene at have deres Gods forbrudt, men ogsaa at lide Straf paa Liv og Lemmer. Klerkene

lode sig imidlertid ikke saaledes skræmme, men svarede, at de hverken af Frygt for Død eller Fattigdom vilde lade sig forlede til at glemme den Lydighed, de skyldte deres Biskop. Denne Geistlighedens Standhaftighed bøiede Almuen, saa at den ikke længer truede men bad, at Forbuds-Kjendelsen maatte udsættes, til der var bleven underhandlet med Absalon. Man blev nemlig bange for, at der skulde komme Kiv mellem Almuen selv, naar der for Alvor skulde tages haardt paa Præsterne, der vare dem lige i Byrd, thi rigtignok var der ogsaa mellem dem mange Udlændinger, men en stor Deel af dem vare dog Indfødte, og disse nød ved deres Slægtskabsforbindelser stor Anseelse. Da Afgjørelsen saaledes var lagt i Absalons Haand, saa takkede han Præsternes Forsamling for den Standhaftighed, de havde viist, og var strax villig til at slaae ind paa den mildeste Vei. Men desuagtet var Oprøret nu atter i fuld Gang, saa Folk begyndte igjen aabenlyst at plyndre saavel de kongelige som de ærkebiskoppelige Ridderes Gaarde. Tidlig det næste Aar 1181, da Fastetiden nærmede sig, kom Kongen over til Skaane, og denne Gang havde han blot Sjællændere med sig, medens han havde ladet Jyder og Fyenboer blive tilbage, forbi de tidligere kun havde gjort ondt værre. Absalon skulde paa Embedsvegne ogsaa til Lund for at indvie Salvings-Olie (ob chrismatis confectionem til Confirmation); men da han havde opholdt sig nogle Dage i Byen hos Kongen, tog han ud paa et Landsted. Saasnart det rygtedes, samledes Bønderne igjen i Nørre-Skaane og i Halland, men nu mødte Kongen dem med Magt, og ved Dysie Bro stod det afgjørende Slag, der knækkede Bondehoben. Vel gjorde Østskaaningerne endnu et Forsøg til væbnet Modstand, men det mislykkedes ganske, og nu drog Kongen om i Landet og tog Gidsler af Bønderne som Pant

paa deres Lydighed. De vare nu ogsaa villige til at finde sig i alt, undtagen at svare Tiende, men det vilde Kongen ikke staae stivt paa, da han godt huskede, hvorledes det tidligere var gaaet Kong Knud i den Sag. Han vilde ogsaa formaae Absalon til at frafalde Fordringen, men dertil svarede denne bestemt Nei; han fandt det var uhæderligt ja vanhelligt at give slip paa Kirkens tilvante Rettigheder, saa han vilde vedblive at kræve Tiendens Ydelse, uden at lade sig hindre deri, fordi Kongen gav Almuen Medhold, men føiede dog til, at han slet ikke anmodede Nogen om at dele hans Farer, saa det var sikkrest at Kongen taug, for ikke at paadrage sig Folks Had ved at yde Kirken Hjælp. Kongen maatte i Hjertet ære Erkebispens Standhaftighed, og da han ikke kunde formaae ham til at frafalde Fordringen, bad han blot om, at han vilde opsætte Inddrivelsen, da man siden maaskee med Lempe kunde sætte igjennem, hvad man ikke kunde med Magt. Det gik Absalon ind paa, men føiede dog til, at han ikke paa de tidligere Biskoppers Viis vilde tage imod noget Vederlag for Tienden, for at det ikke skulde have Skin af, som opgav han sin Ret til den*).

Saaledes lyder Saxes Skildring af denne mærkelige Trætte, som altsaa sluttede med en foreløbig Overeenskomst. Absalon vilde saaledes ikke nøies med det Vederlag for Bispetienden, som man seer heraf de foregaaende Erkebisper, altsaa ogsaa Eskil, havde ladet sig nøie med. Han vilde i Skaane ligesom i Sjælland kræve fuld Tiende, hvad der i Jylland og Fyen dengang var noget uvant. Charakteristisk for Tidens Tankegang er ogsaa den Maade, hvorpaa Absalon omtaler Tiendeydelsen som Christendommens ufravigelige

*) Saxo I. p. 936-46. II. Notæ uberiores p. 354-56.

Fordring, og betragter det paa en Maade som sit Martyrium, at skulle kjæmpe for dens fulde Ydelse. Udentvivl var det en væsentlig Grund til Almuens Forbittrelse mod Absalon, men tillige laae det bestandig bagved, at han var en Fremmed der var bleven trængt ind i Stiftet. Med Præsterne i det Hele vilde Almuen paa ingen Maade bryde, thi skjøndt der rigtignok ogsaa blandt dem vare mange Fremmede, det vil sige fra andre Stifter, saa var der dog ogsaa mange Indfødte, der havde vidtforgrenede Familieforbindelser i Landet selv, og Familierne holdt efter gammel Viis altid sammen. Paa den anden Side er det dog et Vidnesbyrd om, hvor dybt Christendommen dengang havde rodfæstet sig i Folkelivet, naar vi see den oprørte Almuehob, selv i sin hæftigste Voldsomhed gyse tilbage ved Truselen om et „Forbud", der paa eengang vilde lukke Kirkerne. Det kom jo imidlertid ikke til Udførelse, og foreløbig var der sluttet Forlig, men dog laae deri Tønderet til ny Strid, saalænge Ærkebispen ikke vilde opgive sin Fordring, saalidt som Almuen vilde opgive sin Vægring.

Det varede heller ikke længe, førend den paany kom til Udbrud. At dæmpe hiint Oprør havde været Kong Valdemars sidste Bedrift, men neppe havde han lukket sit Øie, førend Skaaningerne reiste sig paany. Desværre er Saxe langtfra saa omstændelig i at skildre den fornyede Kamp som han var i at skildre den tidligere; kun saameget seer man nok, at var det tidligere Kong Valdemar, der med sin Hærstyrke slog det afgjørende Slag ved Dysie Bro, der kuede Skaaningerne, saa maatte Ærkebispen nu handle paa egen Haand, da Knud Valdemarsøn dengang endnu var paa sin Hyldingsreise i Jylland. Almuens Fremfærd var iøvrigt dengang som tidligere; det gik ud over Herrernes Gaarde, og saavel de kongelige som bispoppelige Leensmænd

maatte undgjælde. Ja det synes endog, som om Bevægelsen dengang havde en endnu mere faretruende Charakteer, da der var en Prinds af Kongehuset, som stillede sig i Spidsen, en vis Harald, der kom fra Sverrig og fik Understøttelse dersra. Hans Slægtskab med Kongehuset er iøvrigt ubekjendt; man har gjættet paa, at han var en Søn af den Olaf, der i Erik Lams Tid reiste et Oprør i Skaane, altsaa en Sønnesøn af Harald Kesia, en Sønnesøns Søn af Erik Eiegod. Hvor stærkt end Oprøret var, saa mødte Erkebispen det dog med en betydelig Styrke, og det afgjørende Slag stod ved Lommeaa, en lille Aa, der løber ud i Oresundet. Forunderligt nok; de skaanske Bønder, der hidtil havde kjæmpet for deres Sag med fortvivlet Haardnakkethed, skiftede her paa eengang Sind, og bleve ligesaa spage som de før havde været voldsomme. Saasnart Absalon kom med sine Sjællændere, kastede Bønderne strax deres Vaaben og flygtede, saa at Absalon vandt en fuldkommen ublodig Seier, og hvad der blev dræbt, fandt sin Død ikke i Slaget men paa Flugten. Skulde ikke dette pludselige Omslag have sin Grund i, at Saxe nok føler det Usømmelige i, at en Biskop, og det en Biskop som Absalon, først paa Valpladsen maatte bane sig en blodig Vei til sit Bispesæde, hvorfor han ogsaa tidligere, da Kong Valdemar førte Sværdet, lod Absalon være den, der ved alle Leiligheder fraraadede Blodsudgydelse? Skulde det ikke i det Hele være Grunden, hvorfor Saxe her er saa ordknap, fordi han ellers maatte have berettet, hvorledes Erkebiskop Absalon med Jernhaand kuede Skaaningerne, thi at de derved bleve fuldstændigt kuede, er en Kjendsgjerning, Saxe heller ikke kan fordølge. Kort efter Slaget samledes Almuen til Thinge; i Begyndelsen yttrede sig her den tidligere Uvillie, men saasnart Erkebispen viste sig, faldt Alle til

Føie, saa at Harald paa Grund af sin Deelagtighed i Oprøret, blev tilkjendt at have sin Arvejord forbrudt, og Almuen gav sit Samtykke til alle de Love, de nys med Vold havde gjort Indsigelse imod*). — Hvor meget eller hvor lidt Blod det end kostede, saa er det altsaa vist, at Erkebiskopens Seier var fuldstændig, saa at Skaaningerne herefter maatte svare den fulde Bispetiende, uden at vi senere høre om nogen Gjenstridighed enten mod Kongen eller mod Erkebispen.

Forinden havde Kong Valdemar sluttet sit daadrige Liv. Han havde i det Hele altid viist sig venlig stemt mod Biskopperne, og at forgribe sig paa deres Gods var i hans Dine en Forsyndelse mod Gud, der vilde paadrage svare Straffedomme. „Er det misligt at krænke den jordiske Keiser — sagde han engang til Hertug Henrik Løve — saa er det langt farligere at krænke den himmelske, som blot ved et Vink uden menneskelig Bistand kan føre Lykke og Ulykke over de Dødelige. Ham har du krænket ved Ran af Biskoppernes Gods, og saalænge du ikke giver fuld Erstatning for det Ranede, vil Du forgjæves vente Seier" **). Især var det Absalon, der i en ganske særdeles Grad var i Besiddelse af Kongens Kjærlighed og Hengivenhed. Han skjænkede ham — uvist hvornaar, men rimeligviis kort før sin Død, — Kjøbenhavns By og Slot (Castrum Hafn Axelhuus) med alle tilliggende Landsbyer, saaledes at denne Gave efter hans Død skulde tilfalde Roskilde Bispestol, hvad der altsaa var en meget betydelig Udvidelse af dennes Besid-

*) Saxo ed. Müller I. p. 959-64.

**) Saxo ed. Müller I. p. 960 (jfr. p. 869).

velser*). — En anden Gave til gudeligt Brug hidrører ogsaa fra hans sidste Tid; det var nemlig hans Sjælegave. Da han laae paa sin Sotteseng, kom Absalon til ham, og saasnart han kom, var Kongen betænkt paa at forberede sig til Døden; („han meente nemlig, siger Saxe — at en for sildig Anger er uden Kraft, naar man udsætter den til det allersidste af Ulyst til Forbedring og altfor stor Lyst til Synden“). Absalon hørte hans Skriftemaal, og ved den Leilighed gav den syge Konge i Sjælegave til Klostrene den halve Deel af sin Arvejord, med Undtagelse af hvad der hørte Kronen til**). Det samme gjorde hans Søn Kong Knud efter ham foruden mange andre, og ikke sjælden blev et saadant Testamente opsat flere Aar før den Paagjældendes Død. Dette synes ogsaa at have været Tilfælde med Valdemars. Der tales nemlig om en Gave, han tidligere havde bestemt for Domkirken i Slesvig, ved et Brev af 1175, hvori det Forbehold var taget, at Gaven først skulde træde i Kraft efter hans Død. Der blev derved skjænket Bispestolen det Halve af Mønten i Byen, og Domcapitlet sammesteds det Halve af hans Arvejord — rimeligviis af det, der laae indenfor Slesvigs Grændser. Det er her første Gang, at Domcapitlet i Slesvig udtrykkelig nævnes, og uden tvivl maa denne Gave betragtes som Kapitlets egentlige Stiftelse, da det ogsaa andensteds berettes, at de 8 ældste Kanonikater ved St. Peders Kirke i Slesvig bleve funderede af Kong Valdemar I***). —

*) Gaven omtales først i et Pavebrev af 1193 (Regesta I. nr. 408), men dette peger tilbage paa ældre Pavebreve, som nu ere tabte. Det ældste Brev, her nævnes, er af Urban III Pave 1185-87; rimeligviis maa da selve Gaven hidrøre fra Kong Valdemars sidste Tid.

**) Saxo ed. Müller I. p. 955 (not. 3).

***) L. Helveg, De danske Domkapitler. S. 14. Regesta I. nr. 277. (Westphal, Monumenta IV p. 3113-14).

Foruden Slesvig var der vistnok ogsaa andre kirkelige og klosterlige Stiftelser, der fik godt af denne Sjælegave. St. Knuds Kloster i Odense var ligetil det sidste Gjenstand for Kong Valdemars sønderlige Bevaagenhed, og at det ogsaa fik sin Lod i hiin Gave, kan man see deraf, at Valdemars Søn Kong Knud siden vilde indfrie denne Deel med Penge, hvad der i Testamentet var forbeholdt ham Ret til. Gavens Størrelse blev da for St. Knuds Klosters Vedkommende vurderet til 20 Mark Guld*).

Valdemar døde d. 12 Mai 1182. Da hans Sygdom forværredes, kom en Abbed Johannes fra et skaansk Kloster, hvem Saxe kalder medicinæ professor, og giver det Vidnesbyrd, at han havde stort Ry, men tillige, at han var mere stortalende end kyndig, da Kongen døde under hans Hænder, skjøndt han gav godt Haab om hans Helbredelse. Hans Liig skulde føres til Ringsted for at hvile i den Kirke, der var helliget ved hans Faders Minde. Det er en gribende Skildring, Saxe giver af denne Jordefærd. „Overalt hvor Toget kom hen, blev det hilset med Graad og Veeklage; Bønderne lod deres Arbeide ligge, og fandt under Sorgen deres Trøst i at kunne bevise den hedengangne Konge den sidste Ære ved at lægge deres Skuldre under Liigbaaren. Absalon skulde læse Messen for Kongens Sjæl, men midt under Læsningen af de gudelige Bønner, kunde han ikke betvinge sin Smerte, saa hans Taarer faldt paa Alteret, og det var med Nød og neppe, han beholdt saa megen Magt over Haand og Mæle, at han kunde fuldføre den hellige Tjeneste. Man skulde ikke troe det var muligt, at en Mand som han kunde blive saaledes overvældet, der-

*) Regesta I. nr. 342 (Pont. I S. 461). Et andet Kongebrev af 1180 til samme Kloster s. Regesta I. nr. 329; 30.

som ikke hans Kjærlighed til Kongen var Alle vitterlig. De Taarer, der faldt paa Alteret, bare Vidnesbyrd derom, og den Røgelse, der var saaledes vædet, maatte vist have duftet sødt for Gud" *). Overalt i Landet blev Kongens Død spurgt med Bedrøvelse, undtagen i Skaane, hvor den som ovenfor berettet, gav Stødet til et fornyet Oprør.

Et Par Aar førend Kongen døde en Frænde af ham, en Søn af Kong Knud Magnussen, ved Navn Niels, bekiendt under Navnet Hellig-Niels af Aarhuus. Hans Liv var i ingen Henseende udmærket ved store Idrætter, der kunde give ham Krav paa Berømmelse, men han henlevede sine Dage under den strængeste Bodsøvelse, og det var hvad der vandt ham Helgenglandsen i Almuens Øine. Hans Fødsel havde kostet hans Moder Livet, og fra den Stund, han i sine Drengeaar fik det at vide, indviede han sit Liv til Sorg. Hver Fredag, der tillige var Moderens Dødsdag, spiste han blot Vand og Brød; han lo sjælden og sukkede tit; hans eneste Glæde var gudelig Øvelse. Som ung Mand levede han en Tid ved Hove, men allerede dengang talte han helst om aandelige Ting; han nævnes saaledes eengang i Kong Valdemars Selskab ved A. 1176**); siden trak han sig tilbage til sin Gaard ved Aarhuus, tilligemed sin Præst Hugo, der skulde lede hans gudelige Øvelser. Der var en lille Trækirke ved Søen, som han især yndede, og som han skjænkede mange Gaver; her havde han udvalgt sit Gravsted. Han døde 1180***); Biskop Svend af Aarhuus, som indfandt sig ved hans Begravelse, fandt det upassende at begrave ham i den lille

*) Saxo ed. Müller I. p. 955-58.

**) Kong Valdemars Brev til Esrom af 1176; Thorkelin I. p. 40.

***) Script. I. p. 163. 178 o. fl. St.

Trækirke, og vilde, at han skulde hvile i St. Nikolai Kirke, den daværende Domkirke. Imidlertid blev det dog som den Afdøde havde bestemt, men den lille Trækirke blev af Svends Efterfølger Peter Vognsen med Pavens Tilladelse ombygget til en ny Domkirke, indviet St. Clemens *). — Et saadant Liv, tilbragt under Suk og Graad i bestandig Bodsøvelse, det var, hvad Samtiden skattede høiest, og det varede ikke længe, førend man vidste at fortælle om mange vidunderlige Helbredelser, der vare skete ved Hellig-Niels's Grav. Folket græd over Kong Valdemar, og fulgte ham med Sorg og Savn til Graven, men man forgudede Hellig Niels.

Valdemars Søn Kong Knud modtog Riget efter sin Fader i Anseelse og Velmagt, og hvad han havde modtaget vidste han, støttet til sin Faders Venner, ikke blot at bevare men endog at udvide og befæste; men efter sin personlige Tilbøielighed syntes det som følte han sig mere tiltalt af Klosterlivets Stilhed end af Kamplivets Uro. „Allerede i sine unge Aar var han i al sin Færd som en gammel Mand; — saaledes skildres han af en samtidig Krønikeskriver — han havde ikke som Ungdommen pleier sin Glæde i Leeg og Støi, i Jagen og Udsvævelser; han var ikke forfalden til Skjørlevnet, men med sin kydske Hustru levede han i reen Kydskhed; under Kirketjenesten gav han sig ikke af med at snakke og skjase, som Nogle have for Skik, men han holdt Øinene til sin Psalmebog eller en anden Bønnebog, og var ivrig sysselsat med Bønnen; og fordi han holdt sig til Viisdomsordet: ved mig herske Kongerne, derfor befæstede Gud hans Rige, og havde der i hans Forfædres Tid været tre eller fire Herskere i Riget, saa bevarede

*) Vita b. Nicolai. Script. V. p. 304-5.

han den Enevælde, hans Fader med stort Arbeide og Klogskab havde vundet" *). Han bevarede Enevælden, væsentlig støttet til sin Faders Venner, men derfor er det ogsaa Erkebiskop Absalon, som under Kong Knuds Regjering, egentlig optræder som den styrende. Som vi have seet ved Fornyelsen af det skaanske Oprør, at Knud var borte, da det gjaldt om at handle, saa at Absalon maatte afgjøre Sagen ene, saaledes viser det sig ogsaa ved mange andre Leiligheder, saa at Absalon i disse Aar i Grunden optræder med fuld kongelig Myndighed, uden derfor dog at krænke den Ærbødighed, han skyldte Kong Valdemars Søn, men altid i venlig Forstaaelse med sin Konge.

Dette viste sig ogsaa, da den gamle Keiser Frederik Rødskjæg efter Kong Valdemars Død ansaae Øieblikket for gunstigt til atter at gjøre sin Leenshøihed over Danmark gjældende; da var det Absalon, der paa Kongens Vegne, ikke blot gav et kjækt afvisende Svar, men som ogsaa beseilede det paa Valpladsen, da han overvandt den pommerske Hertug Bugeslav, der skulde føre Keiserens Sag**). Idet Ærkebispen saaledes med Ære kjæmpede for Konge og Folk, værnede han tillige om sin egen Værdighed, da med Fornyelsen af de keiserlige Fordringer ogsaa det hamborgsk-bremiske Ærkesædes Fordringer dukkede frem paany. Ærkebiskop i Bremen var dengang (1184) Hartvig II bleven, og han henvendte sig til Pave Lucius med den Begjæring, at Bisperne i Danmark, Sverrig og Norge maatte faae Tilhold om atter at underordne sig Bremen. „Efter at have overlagt Sagen med vore Brødre, — saaledes lød Pavens Svar i en Bulle af 4 Mai 1185 — tykkes det os,

*) Chron. Slavorum ed. Bangert p. 309.

**) Saxo ed. Müller I. p. 965-73.

at vi for Øieblikket ikke kunne opfylde Dit Ønske, deels paa Grund af den Forstyrrelse, der hersker i de nævnte Riger, deels fordi Du selv er ny i Sædet. I Betragtning af at hvad der er gjemt derfor ikke er glemt, haabe vi, at Du ikke optager dette Afslag som Tegn paa Ligegyldighed fra vor Side, men at Du med os vil vente paa gunstigere Tider"*). Pave Lucius's Svar var altsaa undvigende, men sin egentlige Besvarelse havde Begjæringen faaet ved det Slag, hvori Erkebiskop Absalon med Kraft tilbageviste Keiserens Fordringer, og er det, saavidt vi vide, sidste Gang, at Bremen fornyede sine gamle Fordringer, saa det synes dog til Trods for Pavens Ord, at hvad der dengang blev gjemt tillige blev glemt.

Foruden Erkebiskop Absalon var der ogsaa en anden geistlig Mand, der i Kong Knuds første Regjeringsaar besad Kongens Tillid, skjøndt han senere sveeg ham paa en underfundig Maade, det var Biskop Valdemar i Slesvig, en uægte Søn af Kong Knud Magnussen, altsaa en Broder til Hellig Niels af Aarhuus. Han var af Charakteer i Et og alt forskjellig fra Broderen; ligesaa stille og verdensky som denne var, ligesaa rastløs og ærgjerrig var han. Han havde tidlig bestemt sig for den geistlige Stand og i sin Ungdom studeret i Paris**). Allerede Kong Valdemar havde viist sig ham bevaagen, og anerkjendt ham som Kongesøn, hvorfor han, skjøndt uægte født og inden han havde naaet den canonisk Alder, kom til som „udvalgt Biskop" at bestyre det slesvigske Stift, rimeligviis efter Biskop Frederiks Død (1179). Kong Knud gjorde ham endog til Formynder for sin mindreaarige Broder Valdemar, bestemt til Her-

*) Lappenberg, Urkundenbuch I. nr. 268.

**) Abbed Stephans Brev af 1184 (Regesta I. nr. 350).

tug i Sønderjylland, saa at Biskop Valdemar i disse Aar kom til at forestaae Slesvigs saavel geistlige som verdslige Bestyrelse*). Hans Myndighed var saaledes stor, og skjøndt han siden i mange Maader plettede sit Navn, maa han dog for disse Aar nævnes som en af Slesvigs virksomste Biskopper.

Hvad Erkebiskop Absalons Kirkestyrelse i det Hele angaaer saa synes det som den hierarkiske Myndigheds Tone kommer nok saa stærkt frem hos ham som hos hans Forgjænger. Det var ikke saameget Kloster-Anlæg, der var Formaal for hans Virksomhed, som Gjennemførelsen af Kirkeloven. „Erkebiskop Eskil — siger en samtidig Forfatter — havde i hine Egne opført saa mange Klostre for Aandelige af enhver Orden, saavel Mænd som Kvinder, at de som Libanons Cedre ikke blot overskyggede Danmark, men udstrakte som Herrens Viintræ deres Grene til Havet, ja endog hiinsides Havet til Slavernes Land. Absalon, som fulgte efter ham paa Erkesædet, brændende i Iver for Retfærdighed, og ombeltet af Guds fulde Rustning, stod ikke tilbage i Nidkjærhed for Klostertugten (religionem). Af Herren var han udrustet med mange Dyder, og især smykket med Kydskhedens Prydelse; da han, for efter Apostelens Ord hos sine Undergivne at vække Guds Kappestrid, baade ved Trusler og med Bønner vilde bringe dem til at iagttage Kydskhedens Lov, saa reiste der sig en stærk Indsigelse imod ham. Deraf kom det, at de udrugede disse Basiliske Æg, og ved en hemmelig Sammensværgelse satte sig til Modværge mod deres aandelige Foresatte, og kaldte

*) Valdemar II's Brev af 1205. (Regesta I. nr. 543)

Lærerens billige Paamindelser en Undertrykkelse og en Retskrænkelse. Derved nedkaldte de selv Tugtelsens Ord". Udentvivl sigtes dermed til den skaanske Almues Oprør, og det nævnes her som den egentlige Bevæggrund, at Absalon vilde gjennemføre Coelibatsloven; men det lader dog til, at den samme Forfatter antyder, han ikke ubetinget turde fordømme Præsternes Ægteskab, naar han vedbliver: „Mange fandtes dog ogsaa af den gifte Stand, som vare nidkjære i deres Kald, som gjerne laante Huus, vare godgjørende, holdt deres Ægteskabstro, vare ivrige i Bønnen, og øvede andre Retfærdighedens Gjerninger"*). — Absalons Mening om den bisko ppelige Myndigheds Vægt finde vi udtalt i de stærkeste Ord i Udsagn som dette: „I verdslige Ting er et verdsligt Sværd meddeelt Kirkens Prælater, for at hindre de Ondes Udaad, ligesom i Kirkens Anliggender et aandeligt Sværd, for at hævne Kirkens Tjenere og fromme Mænd (Præster og Klosterbrødre)"**). Ved en anden Leilighed søgte han udførlig at vise, hvorledes Bispemyndighed hang nøie sammen med hele Guds Naades Huusholdning til syndige Menneskers Frelse: „Christus, Mægleren mellem Gud og Mennesker, fornedrede sig efter Faderens Raad fra Høiheden og tog en Tjeners Skikkelse paa sig, for at han kunde løskjøbe Menneskeslægten, der var fordærvet ved de første Forældres Fald, og skjænke dem en sømmelig Frihed. Men efter denne Kjærlighedens umaadelige Forløsning, var det ikke skjult for den guddommelige Forudvidenheds Dyb, at Mennesket, berøvet sine Kræfter i Djævelens Trældom, og besmittet i sine naturlige Anlæg, trængte til sin Skabers Hjælp og til guddommelig Opvar-

*) Chron. Slavorum ed. Bangert. p. 307.
**) Liliegreen, Diplom. Svec, I. p. 112 (Regesta I. nr. 322).

melse. Derfor har den barmhjertige og langmodige Gud, i Betragtning af den menneskelige Naturs Fordærvelse og Utilstrækkelighed, villet, at der skulde være Apostle, apostoliske Mænd og andre Bisskopper, som, nærede fremfor Andre ved guddommelig Kundskab og Indsigt, kunde vederqvæge hungrige Hjerter med gudelig Underviisnings Føde, og give dem fuldstændig Oplysning, der vende sig fra Vankundighedens Egn til Kundskab om Skaberen. Disse Kirkens Mænd og Guds Talsmænd (vicarii) har Herren derfor villet skulle hædres og elskes fremfor de Øvrige med særegne Forrettigheder, naar han siger: Hvo der rører Eder, rører ved min Øiesteen! — og andensteds: Rør ikke min Salvede og tilføi ikke min Prophet Overlast. Fremdeles vilde han, at disse hans aandelige Stridsmænd skulde hædres ikke blot med aandelig men ogsaa med jordisk Løn, for at de, som saae det Aandelige, efter det apostoliske Ord kunde høste det Timelige, ved nemlig at modtage de Ydendes Offer og Tiende. Disse den Hellig-Aands Redskaber priser den salige Augustin, naar han siger: Hvo som begjærer Aflad for sine Synder, han betale Tiende! — og andensteds: Hvo der betaler Tiende, faaer derved ikke blot overflødig Frugt, men sørger baade for sin Sjæls og sit Legemes Velfærd"*).

Anledningen til at Erkebispen saaledes udtalte sine Tanker om den geistlige Stands Værdighed var for at anbefale og stadfæste en Tiendeforening Bisskop Valdemar af Slesvig havde faaet bragt istand, hvorved han havde formaaet hele Stiftet, paa denne Side Slien som syd for den, til at betale fuld Tiende, een Deel til Præsten, een til Kirken og een til Bisskoppen, dog saaledes at enkelte

*) Absalons Brev til Bisskop Valdemar; Thorkelin I. p. 60 (Regesta I. nr. 365).

Distrikter, og det de Egne, der sidst antog Christendommen, Eiderstedt og det frisiske Udland, kun betalte den første og den anden Deel, men altsaa ingen Bispetiende*). I disse sumpige Egne, hvor Veiene vare meget ufremkommelige, kom Bispoppen sjælden paa Visitats, hvorfor det var bleven Skik, at Provsten der visiterede paa Biskoppens Vegne. Beboerne vare fattige, og derfor vare de Bøder, som idømtes ved Biskoppens Ret, mindre her end andensteds. Der var saaledes tilstaaet dem store Friheder, baade Lettelser i det bispelige Sagefald og Fritagelse for Bispetienden**). — Men for den største Deel af sit Stift havde Biskop Valdemar altsaa opnaaet det, som ikke var lykkedes nogen anden dansk Biskop uden Absalon, i hvilken Henseende han venteligt ogsaa fandt Støtte hos sin Frænde Kong Knud, der til samme Tid forsynede det slesvigske Bispesædes Besiddelser med kongelige Privilegier, saa at dets Bønder og Landboere (villici & coloni) bleve fritagne for al kongelig Tynge, og Biskoppen af dem oppebar alt det kongelige Sagefald***). I Almindelighed var denne Prælaternes Ret over deres Bønder dog begrændset, saa at de nok oppebar det mindre Sagefald men ikke det større, ikke 40 Marks Bøder, og Bønderne vare nok fritagne for visse kongelige Ydelser men ikke for alle, sædvanlig ikke for „Stud, Inne og Leding". I den Henseende forskaffede altsaa Biskop Valdemar sit Stift Forrettigheder, som de andre danske Stifter ikke besad;

---

*) Thorkelin I. p. 60. Undtagelsen gjælder tre Havnelæg: Tunnighen, Gething og Hohnebo cf. Script. VII. p 522 (580), haor de samme Navne forekomme, men Forklaringen er usikker.

**) Innocents III's Bulle af 1198, Liliegreen, Diplom. I. p. 131-32 (Regesta I. nr. 470).

***) Regesta I. nr. 368.

men derimod var der andre Henseender, hvori Slesvig stod tilbage, hvad Bisſop Valdemar nok forsøgte at bøde paa, men uden at blive færdig dermed. Saaledes var Domkapitlet ved Bisſopskirken vist endnu der i sin Vorden, uden at have opnaaet den faste Ordning, som i de fleste andre Stifter. Heller ikke havde Slesvig endnu noget Cistertienser-Kloster, hvad dog de andre Stifter med Undtagelse af Vendsøsel dengang allerede længe havde haft. Bisſop Valdemar søgte med stor Iver at raade Bod herpaa; han lod Munke komme fra Esrom, byggede et Kloster for dem paa sin egen Grund, Guldholm (aurea insula) og skjænkede Conventet Tienden af fire Kirker, St. Michaels i Slesvig-By, Hatteby, Nybøl og Tolk*). Ved den første af disse St. Michaels Kirke i Slesvig havde der tidligere været et lille Kloster af sorte Brødre, af Cluniacenser Ordenen, som var i en maadelig Forfatning, da Klostertugten var ganske forfalden, hvorfor Bisſoppen vilde opløse det, endskjøndt Munkene gjorde haardnakket Modstand. Guldholm var Bisſoppens Yndlingsstiftelse, hvorfor han ogsaa sagde ved Klosterets Indvielse (1192): „Du hedder Guldholm, og jeg skal, hvis jeg lever, forgylde dig"; men han blev forhindret deri, da det strax efter kom til et fuldstændigt Brud mellem ham og Kongen. Da han var borte, gjorde de sorte Munke ved St. Michael atter et Forsøg paa at hævde deres forrige Kloster, og det kom til en hæftig Trætte, hvorved dog de graae Munke (Cistertienserne) gik af med Seiren**). Det blev saaledes Valdemars Eftermand forbeholdt at fuldende Værket, da Munkene fra Guldholm bleve flyttede

*) Script. V. p 381-83.

**) Regesta I. nr. 398-400 (Abbed Vilhelms Breve). Den endelige Dom. Script. VI p. 36 jf. Regesta I. nr 443.

til Rye ved Flensborg Fjord (rus regis), det nuværende Lyksborg. — Ogsaa udenfor sit Stift viste Biskop Valdemar sig Cistertienserne bevaagen; saaledes overlod han Lygum-Kloster, der hørte under Ribe Bispedømme, Biskopstienden af det slesvigske Sogn Bylderup*); fremdeles nævnes han som meddeelagtig i Stiftelsen af et af de sidste Klostere af denne Orden her i Riget, nemlig Aas (asylum) i Halland, stiftet c. 1193; men de nærmere Omstændigheder derved ere ubekjendte**).

Angaaende Klostrenes Tiendefrihed førtes der i disse Aar Trætter paa flere Steder. Der var i Almindelighed i Pavebreve tilstaaet Klostere Privilegier paa at være fritagne for Tiendeydelse af alt nyt opdyrket Land (de novalibus), og da Klosterbrødrenes Fortjeneste af Landets Opdyrkning var betydelig, hvad man ogsaa i Almindelighed gjerne fremhæver, saa var det ikke nogen ringe Indskrænkning i Geistlighedens Tiende. Men Cistertienser Klostrenes Privilegier gik endnu videre, saa at de vare fritagne for at svare Tiende af alt deres Markarbeide (de laboribus), nemlig af al den Jord, som de drev med egne Hænder og paa deres egen Bekostning. Det var imidlertid ikke altid, at Sognegeistligheden vilde finde sig i denne vidtstrakte Frihed, og søgte at fortolke Privilegierne saaledes som gjaldt det kun den nyopdyrkede Jord. I Aarhuus Stift bleve Brødrene i Om Kloster forulempede paa den Maade, hvorfor de søgte Bistand i Rom, og fandt hos Pave Urban kraftig Understøttelse. „Det er dog aabenbart for Alle, der have sund Fornuft, — skriver Paven og man mærker paa To-

*) Diplom. ad monast. locum Dei; Script. VIII p.207-11.

**) Valdemar nævnes som Stifter Script. III. p. 306 og Stiftelsen henføres til 1193 (95) Script. II. p. 629 o. fl. St.

nen, at Hs. Hellighed er bleven vred — at en saadan Fortolkning er forkeert, da Cistertienserne efter hiin Bestemmelse ere frie for Ydelse af Tienden saavel af den Jord, de optage eller have optaget til Dyrkning, som ogsaa af den allerede dyrkede Jord, naar de drive den med egne Hænder og paa egen Bekostning .... Vilde vi have det forstaaet om nyopdyrket Jord (de novalibus), hvad vi sige om Markarbeide (de laboribus), saa vilde vi ligefrem have brugt Ordet, ligesom i flere andre Klosteres Privilegier" *). — Ogsaa i Sjælland fremkaldte denne Cistertiensernes Tiendefrihed Uenighed, men her blev den bilagt ved Erkebiskop Absalons Mægling. Esrom Kloster eiede nemlig nogle Ladegaarde (grangiæ) i Tjæreby Sogn, som hørte til Æbelholt Kloster, saaledes at Klosteret i dette Sogn oppebar alle tre Parter af Tienden. Nu vægrede Abbeden af Esrom sig ved at svare Tiende af disse Gaarde, fordi de bleve drevne af Klosterbrødre, men Abbed Vilhelm af Æbelholt gjorde Indsigelse herimod, og Trætten blev da bilagt saaledes, at Absalon overlod Esrom Bispetienden af Lystrup Sogn i Liunge Herred, imod at Esrom skulde forpligte sig til at lade disse Gaarde drive af Bønder (coloni ɔ: Landboere, Fæstebønder), hvorved Gaardene bleve tiendepligtige **). — Disse Tvistigheder vise, at Tiendetagerne allerede dengang regnede det nøie ud med Ydelsen, og at altsaa alle maatte svare Tiende, der ikke vare undtagne ved udtrykkelige Privilegier.

---

*) Exordium Caræ Insulæ Script. V. p. 253 (Regesta I. nr. 363) En ganske lignende Bulle angaaende et svensk Kloster, see Liliegreen, Diplom. Svec. I. p. 116-17.

**) Thorkelin I. p. 46-47. Jfr. Knudsen, Danmark i Middelalderen S. 32-33.

Det var imidlertid ikke blot Gjennemførelsen af Tiendeydelsen og af Coelibatsloven, der var Gjenstand for Erkebisp Absalons Bestræbelser, men han havde ogsaa sin Opmærksomhed henvendt paa den kirkelige Gudstjeneste, for at bringe Eensformighed tilveie med Hensyn til Bøn- og Sangtjenesten i Landets Kirker. Det er saa sjeldent, at vi høre sligt omtale hos den Tids Bisper, hvorfor ogsaa disse Absalons Bestræbelser have Krav paa særlig Opmærksomhed, endskjøndt det kun er lidet vi med Sikkerhed kunne sige derom. „Ved hans Flid bleve alle Danmarks Kirker, der forhen vare uenige, bragte til Eensformighed i Bøntjenesten (in divinis officiis)" — siger Abbed Arnold af Lybæk i sin Krønike til Absalons Berømmelse*), og det samme gjentages af flere indenlandske Krøniker, med Tilføiende, at Sagen blev forhandlet paa et Møde i Lund 1188 af Landets Bisper og andre Geistlige, og at der blev forfattet et skrevet Breviarium til Brug over hele Erkestiftet**). Til denne Raadslagning vare Mænd samlede fra alle Stifter; fra Lund mødte, foruden Erkebispen, Erkedegn Svend, Degnen Andreas og Præsten Martin; fra Dalby, ligeledes i Erkestiftet, Kanikerne Mag. Johannes og Benedict; fra Roskilde, Præsterne Abraham og Albert; fra Odense, Bisp Johannes og Præsterne Peter og Got-

*) Chronica Slavorum, ed. Bangert p. 411.

**) Script. I. p. 121. „Hujus tempore per eundem et suffraganeos clericosqve suos cantus Dacianæ ecclesiæ concordatus est, Breviarius scriptus." — I p. 179: „composuit et concordavit officium ecclesiasticum, coadjuvantibus aliis episcopis et clericis. Et cantus Dacianæ ecclesiæ concordatus est et Breviarius scriptus" — I. p. 282. II. p. 524 VI. p. 624. — Aarsangivelsen for Mødet vakler mellem 1187-89.

fred; fra Slesvig, Biskop Valdemar og Provst Svend; fra Ribe, Biskop Orm, Mag. Rudolf og Præsten Thomas; fra Aarhuus, Biskop Svend, Provst Esbern og Mag. Thomas; fra Viborg, Biskop Niels og Provst Svend; og endelig fra Børglum Biskop Thrugot, Præsten Aage og Johannes, Kanik i Vestervig*). Det var ikke den egentlige Messetjeneste, der her blev ordnet, men derimod Sang og Bøntjenesten med de syv canoniske Tider (horæ canonicæ), der udgjorde det daglige officium i de større Kirker, hvor der var flere Præster og ordentligt Sangchor. Det var denne Tjeneste, der var beskrevet i det saakaldte Breviarium, (paa Dansk „Farebog" d. v. s. den Bog Præsterne havde at fare med, eller „Tidebog" forsaavidt den beskrev de canoniske Tider) og den hørte i det Hele til de friere Tjenester, hvori der var endeel Forskjellighed. Hvori Forskjellighederne dengang bestod, lader sig nu ikke nærmere oplyse, men usandsynligt er det ikke, at det endnu kunde kjendes ved Kirketjenesten, at man i somme Kirker holdt sig nærmere til de tydske, i andre til de engelske Skikke, alt eftersom de fra først af havde faaet deres første Præster fra Tydskland eller fra England. Fuldkommen Overeensstemmelse ved denne Tjeneste i de forskjellige Stiftskirker træffe vi heller ikke ved Reformationstiden, saa dersom det dengang blev bragt tilveie, maa der dog atter siden have trængt sig nogen Forskjellighed ind.

*) C. Hamsfort, Scripl. I. p. 282. Chron. Rip. Script. VII. p. 190. Naar Hvitfeld og mange efter ham, tale om et lignende Møde i Ribe for at ordne Breviarium Ripense, saa er det uden al Tvivl en Misforstaaelse, foranlediget ved at Chron. Rip. nævner de Mænd, der mødte i Lund, hvad man saa har forstaaet som mødte de igjen i Ribe.

Maaskee stod denne Forhandling i Forbindelse med en anden Sag, nemlig den viborgske Skytshelgen, Provst Kield's Canonisation. I den Anledning skrev nemlig Pave Clemens III til Erkebisp Absalon et Brev af 9 Juni 1188, hvori det hedder: „Skjøndt det er lagt os nær, at vi skulde skrive Kields Navn paa Helgenlisten, saa er der dog endnu ikke opnaaet fuld Sikkerhed i denne Sag, og vi paalægge derfor Dig, at Du sammenkalder Dine Suffraganer og andre fromme Mænd, ... undersøger Sagen omhyggeligt, og naar det da synes Dig sømmeligt, at Du da canoniserer hans Navn, og med apostolisk Magtfuldkommenhed afgjør, hvorledes hans Fest skal holdes gjennem alle Tider“ *). Det var saaledes en særdeles Udmærkelse, der blev Absalon til Deel, naar det overlodes til ham at afgjøre Spørgsmaalet om Kields Canonisation, hvad ellers det apostoliske Sæde altid havde sig selv forbeholden, og ligeledes overlodes til ham at ordne Sangtjenesten ved hans Fest. Naar det nu i den Anledning blev paalagt Absalon at sammenkalde sine Suffraganbiskopper og andre fromme Mænd, saa ligger det nær at antage dette Møde for det samme som det ovenomtalte. Vistnok vare saadanne Kirkemøder hyppige i disse Aar, langt hyppigere end at vi kunne tælle dem, men det er dog ikke rimeligt, at de samledes tvende Gange i samme Aar. Paa den Maade blev det det overordentlige Hverv, der var overdraget Absalon ved Kields Canonisation, der bragte ham ind paa i det Hele at ordne Sangtjenesten i de danske Kirker, hvortil vel ogsaa det hørte at bestemme, hvilke Helgennavne der skulde nævnes, og hvilke Helgenfester der skulde feires. -- Rimeligviis Aaret

*) Script. VI. p. 432 Regesta I nr. 380).

efter dette Møde, altsaa 1189, foregik St. Kjelds Skrinlæggelse i Viborg med stor Høitidelighed *).

Der gik i disse Aar et Klagesuk gjennem hele Christenheden ved Budskabet om, at Jerusalem atter var falden i de Vantroes Hænder (d. 2 Octb. 1187). Budskabet gik som en Løbeild gjennem Europa, og overalt hvor det kom, blev det hørt som en Guds Straffedom over Folkene. „Den almindelige Ugudelighed er ramt af en almindelig Plage! — saaledes udtaler en dansk Klosterbroder sin Sorg — Hvad der var Alles fælles Hæder Ære og Pryd, det er blevet for Enhver til evig Skjændsel, dersom ikke det gjenoprettes ved Guds Kraft, hvad der er forstyrret og nedbrudt ved vore Synder. Det er en sørgelig Sag, en utaalelig Skjændsel for Christne, som vi maae græde over skulde hændes i vore Dage; det maa dybt gribe alle christne Hjerter, at Jerusalem, den christelige Religions Vugge, Guds eenbaarne Søns Fødested, Jerusalem, som ved Jesu Christi menneskelige Nærværelse, ved de Miraklers Glands han øvede, straaler renere og herligere end alle Jordens Egne, er vanhelliget ved Hedningernes Besiddelse, efterat det Folk er uddrevet ja myrdet, hvis Gud er Herren, det Folk, hvem han har udvalgt til sin hellige Arv“ **). — Paa St. Peders Stol sad dengang Gregor VIII; han var kun Pave et Par Maaneder (fra 19 Octbr. til 17 Decbr. 1187), men lod i den Tid sin Klage over Jerusalems Fald lyde som et Opraab til alle christne Folk. „Lad hele Jordens Kreds høre det, lad dem høre det alle, som

*) Script. IV p. 432 not. *. Jfr. Pontoppidan, Annaler I. S. 467-74.

**) De profectione Danorum in terram sanctam. Script. V. p. 345.

bygge og boe paa den, alle Jordens Beboere, alle Menneskebørn tilsammen, de Rige med de Fattige, at de kunne græde over Christi Sag og komme ihu, at de skylde ham deres Forløsning, og ikke taale, at Christi Krænkelse bliver længe uhævnet. Han har givet sig selv i Døden ja i Korsets Død for vor Forløsning, lad os til Gjengjæld tage ham til vort Forbillede, og ikke tage i Betænkning, at give vor Sjæl for Christus, thi hvo der holder sin Sjæl for dyrebarere end Christus, er Christus ikke værd" *). — Dengang de pavelige Sendebud med dette Opraab kom her til Landet, holdt Kong Knud et Danehof i Odense (ved Juletid 1187), hvor han havde samlet Rigets Herrer, Biskopper Leensmænd og andre kloge Mænd. Da Budskabet var hørt, blev der en almindelig Taushed, og Ingen kunde tale for Suk og Graad, men omsider tog Erkebiskop Absalons Broder Esbern til Orde, „der havde en sjælden Gave til i Kongers og Fyrsters Nærværelse at udtale, hvad der rørte sig i Manges Hjerter". Han henvendte først sin Tale til de pavelige Sendebud med Tak for hvad Paven gjennem dem havde talt, „thi Apostolikeren er som Kirkens Hoved al Kløgts og al Betænksomheds Sæde". Derpaa talte han til sine Landsmænd: „Vore Fædre havde fortjent bedre Tider, Frugtbarhedens og Fredens Tider, forbi hos dem Miskundhed og Sandhed mødtes, medens i vore Dage Svig og Vold staaer for Styret.... Lad os betænke, hvad der er lastefuldt og stridende mod al Dyd, lad os slippe det saa hurtigt som muligt, for atter at træde i vore Fædres Spor. Hvilket Rige, hvilket Land kan ikke fra gammel Tid tale om Danskernes Seire? Spørg Grækenland, det bliver

*) Script. V. p. 346. Iøvrigt er Pavebrevet neppe her ordret gjengivet, jfr. Suhm VIII S. 153.

forsvaret ved vore Landsmænds Mod; spørg, om Du vil, Lombardiet, og selve Navnet røber, at det er beseiret af os, da vore Fædre bar det lange Skjæg, da de med Løvemod vandt deres Seire. Navnet er gaaet i Arv til Børnene, og det er vitterligt, at selve det stolte Rom har skjælvet for vore Landsmænd. Gaae vi gjennem Normandiet, som vore Fædre besolkede, over England og Norge til Østen, da kunne vi nævne alle Slavefolk langs Østersøen, og saaledes beseirede Fædrenes dristige Mod næsten hele Jordens Kreds. Hvad der bragte dem til at trodse Farer og Død, var ikke Iver for den guddommelige Religion, men alene Lyst til Hæder og et berømmeligt Navn. Lad os ikke være som et Udskud blandt Folkene, og lad os ikke plette den nedarvede Hæder. Lad os holde op med Borgerkrig, for at begynde en større og gavnligere Kamp. Maaskee en hæderfuld Seier over Tyrannerne venter paa os, thi Guds Domme ere et bundløst Dyb, og skjøndt det er skjult for Menneske-Øine, saa gjennemskuer dog Guds Forsyn, hvorledes denne Trængsel skal ende. Lad os tage Deel i de Helliges Lod og i deres Arbeide! Lad dem, som ikke have Legemets Kræfter, med Penge hjælpe dem, som arbeide, for at vi alle kunne faae Deel i Lønnen!" *) — Saaledes faldt Esberns Tale, og da Mødet var hævet, traadte femten Mænd sammen, der havde følt sig særdeles grebne, for i Forening at afhandle Sagen. De saae da nok, at alene kunde de intet udrette, men at det gjaldt om at faae Mængden med. De besluttede da, at hvad der var bleven talt skulde offentliggjøres; det skulde bekjendtgjøres paa Thingene, det skulde prædikes i Kirkerne, for at det som et almindeligt Raab kunde naae til Alles Øren. „Dette skete ogsaa. Det frugt-

*) Script. V. p. 347-48.

bare Sædekorn blev spredt vidt omkring, og de vare Mange der aflagde Løftet og fattede det hellige Forsæt med mandig Standhaftighed".

Saaledes lyder den prunkende Beretning om Landesorgen ved Jerusalems Erobring og om Opraabet til Kamp for Korset, der knyttede sig dertil; rimeligviis er den ført i Pennen af en Præmonstratenser Munk fra Børglum, hvad flere Omstændigheder synes at tyde paa*), ligesom ogsaa Bispen af Børglum, Thurgot faaer det Vidnesbyrd, at han „fremfor de øvrige viste en brændende Iver, saa at han som en Slibesteen skjærpede alle dem, han kunde". Ventelig er det da den samme Forfatter, der har sat Esberns Tale i Stiil, men selv om der er pyntet paa den, saa mærker man dog paa Tonen et aandeligt Frændskab mellem Taleren og Valdemarstidens Krønikeskriver, Saxe, der ogsaa havde Danevældens Storhed i den fjærne Oldtid i frisk Minde, med Haab om at hvad der var tabt i Tidens Løb, atter kunde gjenvindes. Det var stærke og dristige Ord, der blev talt, men Gjerningen svarede ikke ret dertil, og det skjøndt vi vide noget mere, end den omtalte Krønike beretter om Danskernes Deeltagelse i den almindelige Verdens-Rustning. Overalt nemlig, hvor Klagebudskabet havde lydt over Jerusalems Fald, begyndte man at tænke paa Rustningen; den gamle Keiser Frederik Rødskjæg var først færdig og vilde over Land bane sig Vei til Jerusalem, medens den franske Konge Philip August, og den engelske Richard Løvehjerte underhandlede om med for-

*) Lange, De norske Klostre, 2den Udgave; S. 34 (Not. 1). Det kan desuden bemærkes, at naar Forfatteren til hiin Beretning taler om „Bispen" (Script. V. p. 349; 60), mener han Bispen af Børglum.

enede Kræfter at møde ham ad Søveien. Derved fik de christne Skarer i det ødelagte Gravrige atter Mod, saa at de paany turde begynde at røre sig, og forsøge paa at indtage den stærkt befæstede Søstad Akre (Acceron, Ptolomais) ved Middelhavet. Men Modstanden blev haard, og Hjælpen, de ventede efter, skulde komme langsveisfra. De ventede længe med Utaalmodighed, da Nøden var stor, og bleve derfor overvættes glade, da der ankom 50 Snekker, besatte af Danskere og Frisere (rimeligviis meest Hollændere, ligesom vi under Benævnelsen Danskere vel maae tage de nordiske Stamfrænder med, Svenskere og Nordmænd). De vare blevne forsinkede paa Veien, men naaede dog at komme i Beleiringens første Aar (1189), og ydede, da de kom, kraftig Bistand, da de kjæmpede med Løvemod. Desværre nævnes Ingen ved Navn i den lille Helteskare, men dog var der mellem dem flere af Herrestanden (magnates), ja endog en Slægtning af Kongehuset (nepos domini regis). Beleiringen trak sig i Langdrag, og først i det tredie Aar, da Richard Løvehjerte kom, blev Staden indtaget (1191). Den lille Skare holdt ud indtil det sidste, men den var rigtignok stadig bleven mindre, saa af de 12000 Mand, den talte i Begyndelsen, var til Slutningen kun Hundrede tilbage *).

Den anden Jorsalsfart, Kaniken fra Børglum beretter om, blev ikke saa blodig, da der gik Aar hen, forend den kom istand, og Forholdene i det fjærne Østen imidlertid havde forandret sig. Af de femten Mænd, der vare traadte sammen ved Danehoffet i Odense faldt de Fleste fra. Føreren for Toget blev Aage, en Søn af Stig Hvide,

---

*) Suhm, VIII S. 193. 216—17. Pont. I. S. 480. Jfr. Grundtvig, Verdenshistorie II. S. 523. 530.

som var den ældste og derfor havde den øverste Myndighed; til ham sluttede sig en Søstersøn af Erkebiskop Absalon, ved Navn Alexander. Særdeles ivrig var Aage, en Søstersøn af Biskop Thurgot i Børglum, og han havde en dygtig Fælle i Skore. Fremdeles sluttede sig til dem Peter, en Søn af Palne Hvide, som var saa riig, at han ene kunde udruste et Skib; og endelig Svend, en Søn af Thorkil, der tog i Fællesskab med sig en ædelbaaren Mand ved Navn Mathias, der var Lærd, men dog Kriger. Snekkerne mødtes ved Hals ved Liimfjorden, saa det var fra Vendsyssel Toget udgik, men var det blevet forsinket i Hjemmet, saa mødte endnu flere Hindringer paa Overreisen. Da den lille Skare kom over Land til Venedig, det sædvanlige Udskibningssted for Pilegrimme, erfarede de, at Richard Løvehjerte havde indgaaet Forlig med den ægyptiske Sultan Saladin, hvorfor der indtil videre var Vaabenstilstand. Der kunde altsaa ikke mere være Tale om tage Deel i Kampen, men alligevel vilde de fortsætte deres Pilgrimsfart. De kom til Akkre, og ifølge Forliget stod Adgangen aaben til de hellige Steder for christne Pilegrimme under Islamiternes Tilsyn. Det kom ogsaa dem til Gode, men det var med Suk og Taarer de saae deres Længsels Maal, og saae den hellige Stad i Hedningers og Afgudsdyrkeres Vold, hvad især gik dem til Hjerte, der havde seet den i tidligere Dage. De besaae de hellige Steder, men i al Hast, da den hedenske Vagt ikke tillod dem at dvæle længe, og paa samme Maade kom de til Floden Jordan. Reisen blev derved meget anstrængende for dem, men desuagtet kom de alle lykkelig tilbage til Akkre. Her var der udbrudt en Trætte mellem Grækerne og Kong Richard, som dog atter blev bilagt; men da der ingen Udsigt var til, at Kampen med de Vantroe vilde tages op paany,

besluttede de sig til Hjemreisen. Nogle lagde Veien over Italien og Rom, Andre over Constantinopel, og disse sidste fandt en hæderlig Modtagelse hos Grækenlands Konge, der vilde overtale dem til at tage Tjeneste blandt Væringerne. Men deres Hu stod til Hjemmet, og de reiste, ledsagede af Væringerne til Grækerrigets Grændser, gjennem Ungarn og Ostsachsen tilbage til Danmark*).

Akkres Erobring var Kong Richards vigtigste Bedrift i Østerleden, hvorved der var sikkret de Christne en velbefæstet Havnestad; men Forliget, han indgik med Saladin, standsede indtil videre den hellige Kamp. Utilfredsheden med dette Forlig, som vore nordiske Pilegrimsfarere følte saa levende, var almindelig i hele Christenheden; men dog var der Ingen, der havde Mod til at fortsætte, hvor Richard slap, og det uagtet den pavelige Curie ikke lod det mangle paa kraftige Opfordringer, ja endog selv gjorde storartede Forsøg paa atter at optage Kampen, hvad vi siden ville komme tilbage til.

Erkebiskops Absalons Myndighed som Kirkefyrste var overordentlig stor, høit hædret som han var saavel af sin Konge som af den pavelige Curie. Til Medhjælper ved de geistlige Forretninger i de tvende vidtløftige Stifter, der vare ham underlagte, beskikkedes Peder Sunesen; han var en Søn af Absalons Fætter Sune Ebbesen, havde tidligere studeret i Paris som canonicus i St. Genoveva Kloster, men var for sin Helbreds Skyld atter reist hjem med udmærkede Anbefalinger af sine Foresatte**). Han

---

*) Script. V. p. 349. 360-62.

**) Regesta I. nr. 319. 332-33.

blev 1192 indviet til Biskop i Roskilde, hvilket Stift Absalon altsaa nu paa en Maade gav Slip paa, men dog ikke anderledes, end at Biskop Peder, efter Pave Coelestin III's Bulle, „skulde i al sin Gjerning følge Absalons Raad og Anordninger, som en Søn er sin Fader lydig i alle Ting, og ikke undslaae sig for, at lette ham Arbeidet i Skaane, saa ofte han vilde og Omstændighederne krævede det“ *). Biskop Peder var altsaa egentlig kun en geistlig Medhjælper for Ærkebispen, men det var, hvad ogsaa det samme Pavebrev fremhæver, alene en personlig Gunstbeviisning mod Absalon, der ikke skulde have nogen Følger med Hensyn til Roskilde Bispestols fremtidige Forhold til Ærkestiftet.

Over hele Norden sporedes Absalons kirkelige Myndighed. Som Sverrigs Primas havde han Leilighed til at blande sig i dette Riges kirkelige Forhold, hvad han ogsaa gjorde med Kraft og Eftertryk, men dog ikke i den Udstrækning, som han ønskede eller ansaae fornødent, hvorom et Klagebrev vidner, affattet af Abbed Vilhelm i Æbelholt i Ærkebispens Navn. „Fordi Folket i dette Rige — hedder det heri — endnu kun saare lidet er vant til Lydighed mod de kirkelige Anordninger, saa er det ogsaa sjælden, at der vises os den skyldige Ærbødighed. Saaledes undlader Ærkebispen og hans Suffraganer ganske at møde til Synoder, og ikke sjælden foregive de Kongebud som Hindring i at lyde vor Stævning. Derfor gaaer saa meget ustraffet hen, fordi Friheden til at revse er os betaget“ **). Anledningen til dette Klagemaal er ubekjendt, men det synes at fremgaae deraf, at Absalon vilde give den Primas-Myndighed, der

*) Thorkelin I. p. 66-67 (Regesta I. nr. 408).

**) Script. VI. p 77 (Regesta I. nr. 475).

var indrømmet Erkesædet i Lund, en videre Udstrækning, end de pavelige Buller egentlig hjemlede, da disse altid indskrænkede hans Myndighed dertil, at ordinere Erkebispen i Upsala og meddele ham Pallium*). — Over Norge havde Erkebispen i Lund slet ikke nogen lovhjemlet Myndighed, men dog kom Absalon til at gribe stærkt ind i de norske Kirkeforhold, da det var ham, der støttede den norske Geistligheds Indsigelse mod Kong Sverre's Anmasselser. Det var i Lund, Erkebiskop Erik af Throndhjem fandt Tilhold i en lang Række af Aar, siden 1191**), da han maatte flygte for Kong Sverre, der støttet til Birkebenernes Parti havde vundet Kongevælden i Norge. Det var herfra, han affendte et udførligt Klagebrev, affattet af Abbed Vilhelm af Æbelholt, som fremsætter de Ankeposter, Erkebispen havde at gjøre paa Kirkens Vegne***). Klagemaalet er stilet til Pave Coelestin III, og rimeligviis har Pavens Svar været en Bandlysning over Kong Sverre, som den landflygtige blinde Erkebisp hver Søndag lyste over ham i Lunde Domkirke. Men Kong Sverre var ikke let at bøie, saa han fortsatte sin Modstand, og Følgen deraf var, at ikke blot Erkebispen men efterhaanden alle Landets Biskopper samledes til Lund. Forinden var det dog lykkedes Sverre at bevæge dem til at krone sig til Konge i Bergen (d. 29 Juni 1194); men den iblandt dem, der tidligere havde givet sig Mine af at være paa Sverres Side nemlig Biskop Nicolaus af Oslo, forlod ham pludselig i Efteraaret 1195, og blev fra Lund af Lederen for Bispepartiet i

*) Jfr. Innocents III's Bulle af 1198 (Regesta I. nr. 476).

**) Erik var tilstede ved Indvielsen af Gumløse Kirke i Skaane d. 26 Oct. 1191 (Script. V p. 377).

***) Script. VI p. 19-21.

Norge, de saakaldte Bagler (af Bagall, en Bispestav), som ved den Underfundighed og Voldsomhed, hvormed de foer frem, bidrog deres til at ødelægge det sønderspittede Rige. Kong Sverre vilde forsøge en Mægling med den pavelige Curie, og sendte derfor tvende Talsmænd til Rom, Biskop Thorer af Hamar og Mester Rikard, som paa Tilbageveien kom til Danmark i Vinteren 1196-97, i Følge med en pavelig Legat, Cardinal Fidentius; men alle disse tre døde pludselig i Lund, hvor Cardinalen blev begravet d. 18 Febr. 1197. Om denne Cardinals Virksomhed her i Landet er intet bekjendt, uden det at Abbed Vilhelm fører bittre Klagemaal over, at han, efter Abbedens Mening uden al Ret og Billighed, vilde inddrive Gjæsthold (procuratio) af Æbelholt Kloster*); hans Død omtales derimod i mange Krøniker, men da hans Sendelse egentlig gjaldt Norge, er det egentlig ogsaa kun for den norske Kirke hans og hans tvende Ledsageres pludselige Død faae deres Betydning. Kong Sverre fremkom kort efter med Pavebreve, der ganske talte til hans Fordeel, og paastod, at dem skulde Cardinalen have overbragt; men dette var aabenbart kun et Opspind, og Modstanderne beskyldte ham ikke blot for at have forfalsket Pavebrevene, men ogsaa for at have taget Cardinalen og de tvende Sendebud af Dage ved Gift. Kort efter døde den gamle svage Pave Coelestin III (d. 8 Jan. 1198), og blev efterfulgt af Innocentis III, den kraftigste og dygtigste af alle Paver, og han udstedte strax en tordnende Bandbulle mod Kong Sverre og hans Parti, for hvis Skyld han belagde Norges Rige med Interdikt, saa at alle Kirker skulde lukkes, og ingen kirkelig Handling maatte forrettes, uden Smaabørns Daab og Døendes Poenitentse. Han roste

*) Script. VI. p. 21-23.

tillige Erkebiskop Erik og de andre norske Biskopper for deres standhaftige Iver, og opfordrede Nabokongerne i Danmark og Sverrig til med forenede Kræfter „at styrte dette Uhyre, der alene skaaner dem, han ikke kan naae." Det er i sig selv rimeligt, at Erkebiskop Absalon, der hele Tiden igjennem havde ydet de landflygtige Nordmænd saa kraftig Bistand, nok kunde have Lyst til at følge den pavelige Opfordring til at kue Sverre med Vaabenmagt; men han var dengang gammel og legemlig svag. Han døde d. 21 Marts 1201, efter i sit Testamentet at have betænkt hver af sine landflygtige norske Brødre, og først og fremmest Erkebiskop Erik, der var landflygtig „for sin Retfærdigheds Skyld". Det var saaledes kun gjennem Baglernes Parti, der blev forsøgt paa at reise en Modstand mod Sverre, men Baglerne forstod han med Kraft at kue, saa han døde ubetvunget d. 3 Marts 1202; men med hans Død faldt ogsaa Modstanden bort, saa at hans Søn Hagen strax søgte Forlig med Erkebisp Erik og Bisperne*). Hagen Sverresen nævnes som Forfatter til den gamle norske Bearbeidelse af „Barlaams og Josaphats Sage," der fortæller om en indisk Konge Avennir, der var en arg Forfølger af den christne Tro i sine Lande. Han havde kun een eneste Søn, Josaphat, og for at holde ham borte fra al christelig Paavirkning, blev han opdraget paa et afsides Sted; men selv til dette Skjul fandt Evangeliet Vei gjennem en from Eneboer Barlaam, og Kongesønnen blev vunden for Troen. Baade ved Trusler og Forførelser søgte Faderen at friste ham til Frafald, men han blev fast, ja vandt endog tilsidst Faderen for den Tro, han havde forfulgt, og da han arvede sin Faders Throne, grundfæstede han paany Christendommen i

*) Keyser, Den norske Kirkes Historie. I. S. 270-325.

ſine Lande*). Anvendelſen af dette Sagn paa Hagen Sverresſøns egen Stilling, da han ſelv fredede om den Kirke, hans Fader havde forfulgt, ligger ſaa nær, at den neppe kunde undgaae hverken hans eller Samtidens Opmærkſomhed, naar netop han omplantede denne Digtning paa norſk Grund.

Endnu maae vi omtale en anden kirkelig Forſtyrrelſe, der indtraf i Erkebiſkop Aſalons ſidſte Leveaar, og det var den, Biſkop Baldemar af Slesvig voldte, da han paa eengang brød med den danſke Konge og med hele den danſke Kirke. Tidligere havde han, ſom ovenfor omtalt, ſtaaet høit i Gunſt hos ſin kongelige Frænde, men da Knuds Broder, Hertug Baldemar, havde naaet Myndigheds Alderen, overto han ſelv Beſtyrelſen af Slesvig, ſom Biſkoppen tidligere havde haft, og rimeligviis er det ved denne Overgang kommet til et Brud. Der hviler ſtor Dunkelhed over denne hele Sag, og de ſmaa ſpredte Notitſer, der fra forſkjellige Sider kunne ſamles derom, give ikke noget klart Indblik. Biſkoppens Fjender beſkyldte ham iſær for at tragte efter Kongenavnet, og det er utvivlſomt, at han gjorde det; men ved Siden deraf havde hans Ærgjerrighed ogſaa et andet Maal, nemlig at blive Erkebiſkop i Bremen. Hans Beſtræbelſer i denne Retning omtales fra flere Sider, og de toge allerede deres Begyndelſe i den Tid, han endnu var i uanfægtet Beſiddelſe af Slesvigs Biſpeſtol, og det var, hvad han gjennem hele ſit urolige Liv for enhver Priis ſøgte at naae. Anledningen dertil gav Splid i det bremiſke Erkeſtift ſelv, hvor der herſkede ſtor Utilfredshed med den

---

*) Barlaams og Joſaphats Saga, overført paa Norſk af Kong Hakon Sverresſøn. Udgivet af R. Keyſer og C. R. Unger. Chriſtiania 1851.

daværende Besidder, Ærkebisp Hartvig II. Først kom han i Trætte med Ditmarskerne, der venteligt ligesom Beboerne i de slesvigske Marskegne stode i et irregulært Forhold til deres Biskop, og da Hartvig vilde tvinge dem til at svare Afgifter til Bremen, kastede de sig ind under Slesvig Bispestol. „De havde lovet at tjene St. Peder, — sagde de — men ham kunde da ligesaa godt tjene i Slesvig som i Bremen", da ogsaa Kirken i Slesvig var indviet til denne Helgen *). Saaledes kom Ditmarskerne ved at skyde sig ind under Slesvigs Bispestol tillige under Danmarks Krone, og det kunde Kong Knud neppe have noget imod; men derimod blev han høilig fortørnet, da Biskop Valdemar kort efter gjorde Forsøg paa at tilvende sig Ærkesædet selv. Uvillien mod Hartvig gik nemlig saa vidt, at Domkapitlet i Bremen under hans Fraværelse, med den tydske Keiser Henriks Minde, foretog et nyt Valg, og alle Stemmer faldt paa Biskop Valdemar. Han var ogsaa villig til at tage imod Valget, saa at de bremiske Klerke udførte Forretninger i hans Navn; og slog Mønt med hans Billede og Paaskrift. Men Knud og hans Venner, vel fremfor alle Ærkebiskop Absalon, fattede derved Mistanke til ham, at han var i Ledtog med Rigets Fiender, til hvilke ogsaa Keiser Henrik hørte, og deres Indsigelse bidrog vel til, at Valdemar slet ikke kom til Bremen, og at Hartvig blev gjenindsat **) At det har været Valdemars Tanke ved at eftertragte det bremiske Ærkesæde atter at gjøre Bremens Fordringer paa Supprematet over de nordiske Kirker gjældende, er rimeligt nok, men det omtales ingensteds, og han kom heller ikke til i Gjerningen at vise det, da han

*) Petrus Olai. Script. II. p. 253.

**) Chron. Slavorum ed. Bangert; p. 520-21.

nagtet alle sine Bestræbelser aldrig kom i rolig Besiddelse af Ærkestiftet. Kort efter hans første mislykkede Forsøg, der paadrog ham saa mange Fjender, indtraadte den Vending i hans Liv, som omtales i saa mange af vore Kroniker, at han hemmelig forlod Slesvig og tyede til en anden af Kong Knuds Fjender, nemlig Kong Sverre i Norge. Efterat have styrket sig ved disse Forbindelser, kom han i Sommeren 1193 med Skibe og Folk tilbage til Slesvig, ikke for at sætte sig i Besiddelse af Bremens Ærkestift, men for at gjøre sin Arveret til Danmarks Krone gjældende. Dette Forsøg mislykkedes imidlertid fuldstændig. Den oprørske Biskop blev paagreben, og sat i Fængsel først paa Brøndlund Slot ved Aabenraa, siden paa Nordborg paa Als, endelig paa Søborg i Nordsjælland. Om Maaden, hvorpaa det skete, om der blev gaaet ærligt frem imod ham, er det vanskeligt at have nogen Mening, da vor Kundskab til Forholdene er meget ufuldstændig; men saameget er vist, at Biskop Valdemar ved sin Fremfærd havde oprørt Alle imod sig. I et Brev til Pave Coelestin III fra Kong Knud ved Abbed Vilhelm fra Æbelholt omtales det, at Ærkebiskop Absalon tilligemed de andre Biskopper tidligere havde givet en Fremstilling af Sagen for den romerske Curie, men da denne Skrivelse var bleven ubesvaret, optog Kongen den paany**). Den fangne Valdemar kaldes her „fordum Biskop i Slesvig", rimeligviis for at gjøre den Betragtning gjældende, at han havde forbrudt sit Bispenavn fra den Stund, han eftertragtede kongelig Værdighed. Det synes som om Pave Coelestin har fundet sig tilfredsstillet ved disse

*) Script. I. p. 121. 164. 179. 283. II. p. 253. 385. 436. 622. III. p. 261. 631. IV p. 226.

**) Script. VI p. 58 (Regesta I. nr. 416).

Forklaringer, og der blev i mange Aar ikke foretaget videre i denne Sag.

Den fangne Bisskops senere Hændelser vedkomme egentlig ikke Danmarks Kirkehistorie, hvorfor vi her kun i Korthed kunne omtale dem. Det var Coelestins Efterfølger Innocents III, der atter bragte hans Sag paa Bane, men det først efter Kong Knuds Død, dengang Valdemar II sad paa Thronen. Han dømte ingenlunde mildere end hans Forgjænger om Bisskop Valdemars Adfærd, men forlangte dog for Embedets Værdigheds Skyld, at hans Sag alene kunde paakjendes af Paven. Dette vilde Kongen fra sin Side ingenlunde bestride, og erklærede sig villig til at stille ham for Pavens Domstol, naar det kunde skee uden Fare for Rigets Fred. Efterat Paven derom i en ny Skrivelse havde givet den fornødne Forsikkring*), blev Bisskop Valdemar løsladt af sit trettenaarige Fangenskab (1206), — som Folkevisen beretter efter Dronning Dagmars Forbøn — men paa de Betingelser, at han aldrig maatte komme tilbage til Danmark, ikke opholde sig i Rigets Nærhed eller paa et mistænkeligt Sted, og ikke slutte sig til Rigets Fiender. Han blev ført til Rom, men efterat han havde været der i nogen Tid, døde Erkebisskop Hartvig af Bremen (d. 3 Nov. 1207), og den bremiske Kirkes Valg faldt atter paa Bisp Valdemar. Pave Innocents vaklede en Stund, om han skulde anerkjende Valgets Gyldighed, da der skete Indsigelser derimod saavel fra den hamborgske Kirkes Side, der ikke var tagen paa Raad med, som og fra dansk Side, da Bremen laae for nær Danmarks Grændser. Da vovede Bisp Valdemar atter et fortvivlet Skridt, da han hemmelig undveeg fra Rom, og ilede til Tydskland, hvor han under-

*) De omtalte Breve anføres i Regesta I. nr. 519. 545. 554.

støttet af sine tydske Venner med Magt satte sig i Besiddelse af Erkestiftet. Saasnart Pave Innocents blev underrettet herom, blev ikke blot hans Valg til Erkestiftet kasseret, men han blev tillige erklæret uværdig til at beklæde den slesvigske Bispestol, hvorfor det i et Pavebrev af 4 Nov. 1208 blev paalagt Erkebisp Anders af Lund at sørge for at der snarest muligt blev foretaget et nyt Valg*). Saalænge gjaldt altsaa Valdemar for lovlig anerkjendt Biskop af Slesvig, og Nicolaus, der blev hans Eftermand 1209, havde indtil da kun forestaaet Stiftet som electus eller vicarius. Uagtet Valdemar saaledes fuldstændigt havde brudt med Pave Innocents og til Trods for den pavelige Bandlysning, vidste han dog i flere Aar at holde sig i Besiddelse af Erkestiftet, og selv efterat han maatte opgive det, var han altid rede, naar det gjaldt om at smedde Rænker mod Danmarks Konge, indtil han tilsidst endte sit lange og urolige Liv i et Cistertienser Kloster, Lockum i det Kalenbergske, omt. 1236**).

Disse Tvistigheder have ført os længere frem i Tiden, og vi vende derfor atter tilbage til Kong Knud og Erkebiskop Absalon for at følge dem til Graven. Absalon døde Natten til St. Benedikts Dag d. 21 Marts 1201 i Sorø Kloster, der var hans Familiestiftelse, og hvor han vilde ende sine Dage. Aaret før sin Død, da Svagelighed mindede ham om, at hans Opløsning stundede til, var han flyttet dertil, og her skrev han sit Testamente, i Overværelse af sin Broder Esbern, Klosterets Abbed Gaufred, flere af Lunds og Roskildes Kaniker, samt adskillige af sine Betjente. Han uddeelte heri milde Gaver til flere geistlige

---

*) Regesta I. nr. 572.

**) Jfr. A. Crone, Valdemar Knudsen. Odense 1848.

Stiftelser, til Sorø og til Aas Kloster i Halland, til Kanikerne i Æbelholt, til de berømte franske Klostre i Clugny og Clairvaux; en Mindegave til Kongen, til Bisop Peter i Roskilde og mange andre Klerke og Lægfolk, som i Livet havde staaet ham nær; han betænkte sine Tjenere; flere af sine Trælle skjænkede han Frihed, og endelig glemte han ikke de landflygtige norske Prælater*). „Hele Danmark sørgede ved hans Død“, siger en samtidig Krønikeskriver, og var det end mere som dansk Mand ved sit Heltemod og djærve Sømandsfærd han havde vundet sin Navnkundighed, end som Kirkens Mand, saa førte han dog sin Ærkebispestav med en Glands og Myndighed som Ingen før eller efter ham. Det var Kirkens Guld og Glands man dengang gjerne forvexlede med Aandens Rigdom, og derfor var det efter Tidens Tankegang en stor Berømmelse, naar det sagdes om ham: „han berigede mange Kirker og Klostre, men især Lunde Domkirke, som han smykkede med kostbare Kroner, store Klokker og andre Prydelser“; ligesom det ogsaa er efter Tidens Tankegang, naar det anføres som Beviis paa hans Ydmyghed, „at han lod sætte et Crucifix over sin Bispestol i Domkirkens Chor, for at give det Udseende af, som om de, der gik til og fra, ikke bøiede sig for ham, men for den Korsfæstede“**). Af den menige Almue var han maaskee nok mere agtet og frygtet end elsket og afholdt***), thi han var en streng Herre, der ikke taalte nogen Gjen-

*) Testamentum Absalonis, notis illustratum. Script V. p. 422-56.

**) Chronica Slavorum, ed. Bangert p. 411-12.

***) Den lille islandske Munkeprædiken om Ærkebiskop Absalon og en Bonde, trykt i Fornmanna Sogur XI, er et saa løst og vilkaarligt Værk, at der sikkert slet ikke kan tillægges den mindste historiske Betydning.

stridighed, hvad især Skaaningerne havde faaet at føle, men at man nok forstod at skatte ham og hans Betydning, derfor er Saxos varme Skildring af hans Færd et talende Vidnesbyrd. — Ved samme Tid som Absalon døde hans lærde Ven, Franskmanden Abbed Vilhelm af Æbelholt*), som ogsaa hørte mellem Tidens meest anseete Mænd, endskjøndt han efter sin Livsstilling ikke hørte til de meget fremtrædende. Paa Grund af hans Kundskaber især i den canoniske Ret blev hans Raad søgt af Mange, men fornemmelig var det dog som Klosterforstander, han vandt sin Anseelse. „Klosterbrødrene adlyde samvittighedsfuldt Ordenens Regler; — saaledes skildrer han selv sin Stilling og sin Virksomhed — deres Tal er bragt op til 25, og Midlerne ere saaledes tiltagne, at hvor før neppe 8 eller 10 kunde finde Underhold, der bespises nu enkelte Dage over Hundrede“**). Saaledes var Klosterets Rigdom voxet under hans Styrelse, men han kjæmpede ogsaa til det Yderste for sit Klosters Ret. Mærkelig er i den Henseende hans skarpe Yttringer mod en pavelig Legat, Cardinal Fidentius, der under Trudsel af Embedsfortabelse krævede en Afgift af hans Kloster. Alle danske Biskopper havde fundet sig i at svare Cardinalen en saadan Afgift, men Abbed Vilhelm vægrede sig paa det kraftigste. „I al Evighed er det ikke hørt, — skriver han til Erkebiskop Absalon — at et Kloster af St. Victors Orden skulde svare Afgift til Cardinaler. Skulde jeg være den første, der krænkede min Ordens Ret? heller maatte en Møllesteen bindes om min Hals og jeg maatte sænkes i Havet. O taabelige, om jeg tør sige det,

*) Om hans Dødsaar s. Sperlings Note Script. V. p. 427 (jfr Script. I. p. 164. II. p. 624. V. p. 450.)

**) Script. VI. p. 49-50.

o taabelige danske Bispper! Ellers pleie I at sige: Mad og Drikke have vi, men Guld og Sølv have vi ikke, og er det sandt, hvorfor ere I da saa ivrige i at svare Afgifter til de Ulve, der komme langveisfra? Een har villet stille deres Tørst med 100, en Anden med 50, en Tredie med 30 Mark Sølv, sandelig jeg siger Eder, hvo som drikker af dette Vand, han vil snart igjen ja i al Evighed tørste". Ligeoverfor denne Cardinalernes Graadighed minder han om den hellige Peder, der bekjendte, at Sølv og Guld havde han ikke, til samme Tid som han sagde til den Værkbrudne: I Jesu Navn staa op og gaa! „Hvilke Vantro har denne Cardinal bragt til Troen, hvilke Blinde har han givet Synet, hvilke Syge har han helbredet, hvilke Døde har han opvakt? Dersom Cardinalen var en saadan, hvo vilde da negte ham det Timelige?*) — Den hele Tone i dette Klagemaal er mærkelig som en Charakteristik saavel af Tiden som af Abbed Vilhelm, thi Abbed Vilhelm var netop et Barn af sin Tid. Iøvrigt iagttog han i sit eget Liv den strængeste Klostertugt indtil det Sidste; han døde „i Sæk og Aske efter den hellige Mortens Anviisning", og ved hans Jordefærd samlede sig et stort Antal Klerke foruden Kanikerne fra Æbelholt og Munkene fra Esrom. Mængden af Syge og Pilegrimme, der strømmede til hans Grav, var saa stor, at den lille Klosterkirke ved Æbelholt, som dengang endnu var af Træ, ikke kunde rumme dem, thi Rygtet om hans Helgendyd spredte sig snart vidt omkring, og der indkom saa mange fromme Offergaver, at Klosteret syv Aar efter hans Død kunde bygge sig en stor ny Steenkirke. Kanikerne i Æbelholt undlod naturligviis ikke at gjøre hvad de kunde til deres hellige Abbeds Berømmelse, og det lykke-

*) Script. VI. p. 21-23. (Regesta I. nr. 460.)

des dem virkelig at faae hans Navn indskreven paa Helgenlisten af Pave Honorius III 1224*).

Kong Knud Valdemarsen overlevede heller ikke længe sin trofaste Støtte Erkebiskop Absalon. Han døde d. 12. Nov. 1202, og blev ligesom sin Fader begravet i Ringsted Klosterkirke. Førend sin Død havde han ligesom sin Fader skjænket ved Testamente Halvdelen af sin Fædrenearv til gudeligt Brug, og hans Exempel blev efterfulgt af flere andre Medlemmer af Kongehuset**). Han efterlød Riget ved sin Død i en blomstrende Tilstand til sin Broder Valdemar II, der endnu til en Tid førte det fremad paa Seirens glimrende Bane.

Der var i Løbet af det tolvte Aarhundrede foregaaet en mærkelig Forandring i Folkets Skikke og Levemaade. „Af det lange Samliv med Tydskerne — siger Arnold af Lybek — lærte Danskerne, at efterligne disses Sæder, og de skikkede sig saavel i Klædebragt som i Vaaben mere efter andre Folk". Det var Samlivet med Tydskerne, som Valdemarernes Krige ved Østersøens Kyst saa stærkt førte ind i, der bevirkede denne Forandring; men vi kunne vist ogsaa nævne som medvirkende til det samme, de mange Franskmænd og Engelskmænd, som rige og store Klosteranlæg havdeført ind i Landet. Forandringen angik imidlertid ikke blot det Udvortes, men ogsaa det Indvortes. Det er Kampmodet og Krigslysten, der kjendelig begynder at tabe sig, idetmindste blandt Prælaterne, ikke just fordi de vare Præster, thi Korskampen havde jo hidtil netop saa godt kunnet forlige Kjæmpe-

---

*) Vita Vilhelmi Abbatis; Script. V. p. 485-86 cf. VI. p. 696 (Regesta I. nr. 696.)

**) Suhm VIII. S. 499.

sværdet med Hyrdestaven, saa at godt begge kunde føres af samme Haand. De tidligere Ærkebisper og Biskopper havde derfor ogsaa, med al deres Forkjærlighed for Munkeliv og Klostervæsen, ret med Liv og Lyst tumlet sig paa Slagmarken i blodig Kamp, men i det 13 Aarhundrede bliver det sjældnere eller hører næsten ganske op. Absalons Eftermand paa Lunds Ærkesæde, hans Frænde Anders Sunesen, tidligere Domprovst i Roskilde og Kong Knuds Kantsler, vandt ikke sin Navnkundighed ved Vaabendaad, men som Præst og Lærd. Han havde ikke blot i sin Ungdom studeret i Paris, hvad ogsaa Mange før ham havde gjort, ikke blot foretaget lærde Reiser i Italien og England, og glimret ved sin Lærdom selv ved den verdensberømte Høiskole i Paris; men ogsaa efter sin Hjemkomst var det ved sin Lærdom han tjente sit Fædreland. Han var Theolog, men dertil hørte væsentlig Kundskab til Kirkeloven, til den romerske Ret, og netop dette blev Tidens Yndlingsstudium. Derfor blev det 13 Aarhundrede de endeløse Processers Tid i det Store som i det Smaa, hvor man fik Leilighed til at vise sin Kyndighed i Loven ved allehaande Kunstgreb. Derfor blev Kantsler-Embedet ved Anders Sunesen og efter hans Tid, hvad allerede Saxo gjør opmærksom paa, af saa stor Betydning, thi Kongens Kantsler var Kongens lovkyndige Veileder og Forsvarer. Vistnok maatte Bisperne ogsaa fremdeles følge med Kongerne, ligesom Rigets verdslige Herrer, naar almindeligt Opbud skete til Leding, og Ærkebiskop Anders tog selv virksom Deel i Kong Valdemars Korskamp, men de gjorde det ikke længer med den gamle Lyst, og sikkert meget sjælden færdedes de selv med Sværd i Haand*).

*) Saxo ed. Müller; I. Præfatio p. 5-6. cf. P. E. Müller, Vita Andreæ Sunonis.

Ærkebiskop Anders nød i høi Grad sin Samtids Beundring. Han berømmes for sit strængt afholdende Liv, saa at han „selv ved det pavelige Hof aldrig undlod som Herrens Korsdrager Fasten om Fredagen“, og for sin præstelige Rikkjærhed, efterat være bleven Ærkebiskop; han var „saa ivrig i at lære og prædike, at han tændte gudelig Kjærligheds Gløb i mange Hjerter saavel hos Klerke som hos Lægfolk, og selv et skinnende Lys spredte han Guds Ords Gnister rundt omkring sig“*). Hans theologiske Hovedværk er et langt dogmatisk Læredigt Hexaemeron, der forunderligt nok endnu ikke er kommen frem paa Prent, endskjøndt det er bevaret i en fuldstændig Afskrift. Navnet „de sex Dages Gjerning“ fører Tanken hen paa Skabelsen, og det er ogsaa Indgangen til Læredigtet, men dertil knytter sig saa en Udvikling af alle de dogmatiske Hovedpunkter, om Treenigheden, om Kjødspaatagelse, om den Hellig Aands syv Gaver o. s. v. Udviklingen er tør og kold, lagt an paa det Spillende, og den spiller ogsaa til alle Sider, saa det ofte er vanskeligt at see hvad der hentydes til; men hjertelig Varme og aandelig Flugt er der ikke i de tunge Hexametre; det maa man ikke vente at træffe hos den Tids lærde Skolemænd, og Anders Sunesen var for ærlig til som de Fleste af hans Samtidige, at skjule Savnet i prunkende Ordbram og opskruede Talemaader. — Omtale vi Anders Sunesen og den Tids boglige Syssel, saa kunne vi heller ikke glemme, at det var ham, Absalons Efterfølger, hvem Saxe Runemester har tilegnet sin udødelige Danmarks Krønike, da han først blev færdig med sit vidtløftige Arbeide efter sin Ven og Velynder Absalons Død, der havde givet ham Mod og Lyst til at tage fat derpaa. Forunderligt

*) Chron. Slav. ed. Bangert p. 452.

nok, er det næsten umuligt med nogenlunde Sikkerhed at opdrede Saxes ydre Livsstilling, men selve hans Værk bærer umiskjendelige Vidnesbyrd om, at han særlig følte sig knyttet til Sjælland, vel ikke blot ved sin Fødsel men ogsaa ved sin Livsstilling, saa at han dog rimeligviis har været, hvad ogsaa den ældste Overlevering beretter, Provst og Kanik i Roskilde Domkapitel, og da tillige Ærkebiskop Absalons Klerk, det vil sige hans Kantsler eller Haandskriver*). I en vis Henseende kunne vi ogsaa sige om ham, at han var et Barn af sin Tid, men ved Siden deraf er der noget saa eiendommeligt ved ham, at han staaer som et forunderligt Særsyn. Han tilhørte Valdemarstiden, da Fædrelandets stolte Fortidsminder levede op igjen med en fornyet Glands, og disse omfattede han med sit Hjertes hele Kjærlighed; det er med Stolthed og Glæde han drager dem frem, saa man mærker det godt, at han selv føler sit aandelige Frændskab med de Helte, hvis Idræt han beskriver. Det var Valdemarstiden, og dennes ypperste Talsmand Ærkebiskop Absalon, der havde givet Saxe Stødet, men den Kjærlighed, hvormed han udførte sit Værk er noget saa eiendommeligt for den nordiske Klerk, som han ikke har lært i den pariske Skole eller i nogen af dens Aflæggere. Det er et Vidnesbyrd om Saxes Aand og Hjerte, men tillige

*) C. Paludan Müller, Hvad var Saxo Grammaticus? (Indbydelsesskrift for Nykjøbing Skole Juli 1861); et Stridsskrift imod J. M. Velschow Saxonis Gram. Historia Dan. II. Prolegomena. Hvad der forvirrer Undersøgelsen er, at Navnet Saxo ofte forekommer i den Tid, og Tillæget Grammaticus er af senere Oprindelse. At Navnet „Saxe“ forekommer saa hyppigt, tyder paa, at der var mange Saxere mellem den Tids Klerke, saa at muligviis ogsaa vor Saxo nedstammede fra en indvandret tydsk Slægt, idetmindste paa mødrene Side, paa samme Maade som Navnet Valdemar (Wladimir) peger tilbage paa en slavisk Blanding.

et Vidnesbyrd om, at der hos Folket, efterat det havde faaet Daab og Christendom, endnu skjulte sig megen Kjærlighed til de gamle hedenske Sagn. Den opskruede kunstlede Ziirlighed, hvormed Saxe fortæller, hans Lyst til at prunke med classiske Citater, er atter hvad der minder om Tidens Dannelse, men ogsaa i denne hans Skolelærdom er der noget egent, forsaavidt hans Latin er langt renere og ziirligere end man ellers træffer hos den Tids Skribenter, hvad ogsaa forhvervede ham de følgende Tiders Beundring. Det er ikke her Stedet i det Enkelte at drøfte Saxes Behandling af de hedenske Sagn eller hans Betydning som Historieskriver, men der skal kun i Forbigaaende peges paa hans Danmarks Krønike ved Siden af Erkebiskop Anders' lærde theologiske Læredigt som Blomsten af Valdemarstidens Videnskabelighed.

Det er en ny Tid, som er ifærd med at komme frem, men dog var man endnu ikke bleven ganske færdig med det, der tidligere arbeidedes paa. Der var endnu hist og her meget at gjøre. I Aarhuus havde man saaledes endnu ikke faaet Domkirken bygget og Domkapitlet indrettet. Dette Værk var Biskop Peder Vognsen (1192—1204) forbeholdt, og hans Broder og Efterfølger Skelm Vognsen (1204—1215), begge Kaniker i Lunds Domkapitel og Slægtninge af Absalon. Deres Forgjænger Svend havde med overordentlig Iver og Anstrængelse skaffet Stiftet det ret anseelige Cistertienser Kloster Cara insula; Stiftet havde i Hellig Niels faaet en folkelig Skytshelgen, men den gamle Domkirke, St. Nicolai Kirke, var kun af Træ. Over Hellig Niels' Grav vilde Biskop Peder opføre den nye Domkirke, St. Clemens Kirke, og det skulde være en Steenkirke*),

*) De vita b. Nicolai, Script. V. p. 305.

„Hvad der i Eders Land ikke kan skee uden stort Arbeide og Bekostning" — skriver Pave Coelestin III, hvorfor han opfordrer alle Christne til med Løfte om Aflad at forfremme dette gudelige Værk. I et andet Brev fra samme Dag stadfæstede Paven Oprettelsen af Domcapitlet ved samme Kirke, som fra først af bestod af 6 Præbender, funderede deels af det, Kirken tidligere havde besiddet, deels af Biskop Peders eget Arvejord eller Kjøbejord*). Mellem de Gaver, Biskoppen saaledes overlod Kirken, fremhæves særlig en Gave af alle de Bøger, han eiede, og som efter hans Død skulde hensættes i Kirkens armarium til Brug for dens Tjenere**). Biskop Peder blev saaledes „Domkirkens første Velgjører", „der tidligere af hans Forgjængere var meget forsømt"***), og hvad han havde begyndt, fortsatte hans Broder Skelm, saa at han ikke blot stadfæstede sin Forgjængers Gaver, men lagde til af sit eget, deels af sin Arvejord deels af Bispestolens Indtægter, hvorved Præbendernes Tal forøgedes og Gudstjenesten i Domkirken altsaa kunde udføres med større Glands†). — Ogsaa Slesvig Stift havde hidtil staaet noget tilbage. Biskop Valdemar havde arbeidet paa at hjælpe det frem, men han var pludselig bleven afbrudt i sin Gjerning, og maatte derfor overlade til sin Efterfølger at fuldføre hvad han havde begyndt. Det slesvigske Bispesæde blev af Paven først erklæret for ledigt 1208, men rimeligviis var dog strax efter Valdemars Fangeskab (1193) Stiftets Bestyrelse bleven overdraget til en Vicar, Nicolaus, Kanik i Lunds Domkapitel; han kaldes Biskop i

*) Regesta I. nr. 453. 454.
**) Regesta I. nr. 432.
***) Script. VI. p. 423. 388.
†) Regesta I. nr. 518. 533. 541. 559.

Slesvig, skjøndt han dog nok kun bestyrede Stiftet i den fangne Bispens Navn, indtil han efter dennes Afsættelse indtog hans Plads. Ham var det forbeholdt at fuldføre Indretningen af Slesvigs Cistertienser Kloster, idet han (1209) flyttede de graae Munke fra Guldholm til Rydе, Rus regis, ved Flensborg Fjord, hvor nu Slottet Lyksborg ligger. Ved samme Leilighed foregik der et Bytte med de Kirker, som hørte Munkene til, hvorom en gammel Krønike beretter: „De skiftede ogsaa med Bisp Claus, der blev Bisp efter Bisp Valdemar, og oppebar Tienden af tre Kirker, som vare Munkbrarup, Broager og Grumtoft (i det nordlige Angel) for Tienden af fire Kirker, St. Michaels Kirke paa Bjerget (i Slesvig By), Kalleby (?), Nybøl og Tolk, og denne Ombytning stadfæstede de med gode Privilegier .... Denne Tiende oppebar en Lægbroder Sivard, og flyede den til Munkenes Nytte“ *). — Uden Tvivl har ved samme Tid Slesvig Domkapitel faaet sin fuldstændige Indretning, men noget sikkert vide vi ikke derom. Denne Formodning støtter sig til, at de samme fire Kirker, Munkene ved den Leilighed afstod, siden nævnes mellem de Kirker, som Domkapitlets otte ældste Præbender vare funderede paa **), og den vinder Bestyrkelse derved, at vi efter Nicolaus' Død træffe Kapitlet i fuld Udøvelse af sin Valgret, saa det næsten altid er en af Domkapitlets Prælater, der kommer til at beklæde Bispestolen.

I Roskilde Bispedømme var Peder Sunesen ogsaa

*) Laur. Stralii Ann. Script. III p. 308. cf. Hamsfort, Script. I. p. 284.

**) Script. VI. p. 583 Pont. Ann. II. S. 194 — med Undtagelse af „Kalleby“ eller „Halleby“ (Script. V. p. 383), rimeligviis „Hatteby“ medmindre det skulde være „Havetoft“ — thi den Kirke hørte under Domkapitlet.

sysselsat med et betydeligt Bygningsforetagende i disse Aar, men det angik ikke Domkirken og dens Kapitel. Byen Kjøbenhavn med de omliggende Landsbyer og Gaarde, som Kong Valdemar I. havde skjænket Absalon, tilfaldt efter dennes Død Roskilde Bispestol*), og Bisop Peder Sunesen viste sig strax meget ombyggelig for at udstyre Byens Hovedkirke paa en passende Maade. Der var allerede tidligere tænkt paa en Ombygning af Frue Kirke, rimeligviis en saadan hvorved en ny Steenbygning skulde afløse den gamle Trækirke, og i det Øiemed havde Byens Borgere indvilliget i, at den Tiende, der var lagt til Byens andre Kirker, blev anvendt til dens Opførelse og Forskjønnelse**). Men hvad der saaledes var paatænkt og maaskee paabegyndt, blev først fuldført af Bisop Peder, hvorfor han berømmes som Kirkens Grundlægger og Kanikeconventets Stifter***). Der indrettedes altsaa samtidig med Kirkens Opførelse af Steen et Kanikeconvent ved den, og det er et Vidnesbyrd om at Byen dengang allerede var en anseelig og folkerig Stad. Antallet af Præbenderne ved Kirken angives fra først af til 6, funderede deels af Bispoppen selv deels af

*) Regesta I. nr. 361. 408.

**) Paa den Maade forstaaer jeg det meget forhutlede Brev (Regesta I. nr. 357), i Lighed med hvad der ogsaa andenstedes skete, at Hovedkirken fik Hjælp af de omliggende Kirkers Tiende (cf. Liliegreen Dipl. I. p. 327. 397). At Byen allerede dengang har haft flere Kirker anseer jeg for utvivlsomt, og Pavebrevet angaaende Valdemars Gave Thorkelin I. p. 65-67 kan ikke anføres derimod, da Udtrykket ecclesia de Hafn, de Brunshoga et de Amake kun er en Skjødesløshed for ecclesiæ. — At anvende det først omtalte Brev som et Exempel paa hvorledes Ydelse af Kirketiende blev indført, hvad Nørbam gjør (Kbhns. Kirker og Klostere S. 5—11) er neppe rigtigt.

***) Script. VI. p. 374. VIII. p. 574.

hans Frænder, og i Spidsen for Kapitlet stod en Decanus „Degen", der havde det provstelige Tilsyn i Kjøbenhavn og det saakaldte Tre-Herred ɔ: Stevns-Jørlunde- og Lynge-Herreder *). Frue Kirke i Kjøbenhavn var saaledes næst efter Domkirken Stiftets anseeligste Kirke, men som hørende til Bispestolen stod den under Bispskirken, ligesom det ved samme fungerende Kanikeconvent stod under Domkapitlets Tilsyn.

Ogsaa Ærkebiskop Anders viste sig meget rundhaandet mod de geistlige Stiftelser, og testamenterede hele sin betydelige Fædrenearv til gudeligt Brug; men hvad han især arbeidede paa, var dog Gjennemførelsen af en fastere kirkelig Orden og Tugt. Endnu var Tiendeydelsen og Coelibatsloven Dagens Løsen, og Saxe roser ham, at han i begge Henseender udrettede mere ved sine milde Ord end ved Strænghed, men det turde vel være, at denne Roes var noget overdreven. Idetmindste anbefalede Pave Innocents III. Ærkebiskoppen at bruge Strænghed med Hensyn til Klerkenes Coelibat. Ærkebispen selv fik det Vidnesbyrd endog af sine fortroligste Venner, at han henlevede sit hele Liv i jomfruelig Stand **), men det var en stor Sjældenhed selv iblandt de regelbundne Mænd. Pave Innocents III. berømmer i et Brev af 1203 Ærkebiskop Anders for den Iver, hvormed han forfølger Skjørlevnet og kræver Reenhed af Alterets Tjenere, hvorved han tillige omtaler at endog Kathedralkirkens Kaniker offentlig holdt Deier i deres Huse, hvem de viste ægteskabelig Kjærlighed ***). Det er

*) Pont. Origines Hafn. p. 40. — Script. VI. p. 373. VIII. p. 539.

**) Chron. Sjæll. Script. II. p. 628.

***) Münter, Magazin für Kirchengeschichte I. S. 172—73 (Regesta I. nr. 522.)

heller ikke sjælden ved denne Tid og tidligere at træffe paa Mænd, der ligefrem anføres som Sønner af denne eller hiin canonicus*), og var det saaledes mellem de Regelbundne, der ved et særegent Løfte havde forpligtet sig til den ugifte Stand, hvor langt hyppigere maatte det findes mellem Sognepræsterne. Derfor gav Paven i det anførte Brev ham Myndighed til i hele Ærkestiftet, naar Biskopperne viste sig forsømmelige, at suspendere saadanne Kaniker eller andre Klerke fra deres Tjeneste, efter først at have givet dem en alvorlig Paamindelse. Frugtede det ikke, vilde de alligevel ikke forbedre deres Levnet og slippe deres Deier, saa skulde han affætte dem, uden at deres Sag kunde indankes for den romerske Curie. Disse Kvinders nærmeste Frænder skulde han formaae til atter at tage dem tilbage enten med det Gode eller med det Onde. Hvilken Brug Ærkebispen gjorde af sin Myndighed, vide vi ikke, men sikkert har han brugt den, og vistnok ikke uden Virkning, skjøndt der endnu maatte flere gjentagne Kraftanstrængelser fra Rom af, forend Loven blev tvungen igjennem.

Om Trætte angaaende Tiendeydelsen høre vi i disse Aar kun fra Ribe Stift, dengang Ole var Biskop (1204—14). Han vilde nemlig gjøre et Forsøg paa at opkræve den fulde Biskopstiende, og havde i det Øiemed vundet de adelige Herrers Bistand ved gode Ord og Betaling, rimeligviis ved at tilstaae dem Tiendefrihed. Men Almuen satte sig til Modværge, ja truede endog med at stene dem**), der vilde inddrive en saadan Afgift. Dermed faldt nok Forsøget hen, og det havde i Ribe Stift ligesom i hele Nørrejylland fremdeles sit Forblivende ved Biskopsgaven, saa

*) Script. III. p. 444. 509. 535. o. fl. St.
**) Chron. Rip. Script. VII. p. 194.

det var kun Sjællænderne, Skaaningerne og Sønder-Jyderne, der havde beqvemmet sig til at svare den fulde Tiende.

Fremdeles klages der over mangehaande Uordener. Mænd, der havde aflagt Klosterløfte, fortrød det igjen og løb bort eller sluttede sig til en anden mindre stræng Orden. Klager over saadanne Frafald forekomme ikke sjælden, og det uagtet de Foresatte havde en saa vidtstrakt Myndighed over disse Frafaldne, naar de fik dem i deres Magt, at de kunde spærre dem inde i det haardeste Fængsel, hvor de fristede det kummerligste Liv*). Især vare Brødrene af St. Hans Hospitalsorden Gjenstand for megen Klage fra Bispernes Side; en bortløben Kanik fra Æbelholt havde sluttet sig til dem, fordi de flakkede omkring og levede godt**). Priorerne i deres Huse vare Lægfolk, som saaledes kom til at staae over Præster og Klerke, og misbrugte denne Myndighed paa mange Maader. I Lund havde en saadan Præst slaaet en Vicar-Præst, saa Blodet flød i Kirken, hvorfor Erkebispen maatte forbyde Gudstjenesten, men hans Forbud ændsedes ikke, da Kirken hørte Ordenen til. De antoge forløbne eller affatte Præster uden Bispens Samtykke til at forrette Tjeneste i deres Kirker, og til at indsamle Almisser brugte de allehaande Folk, stundum aabenbare Kjæltringer, hvem de gav Korsets Tegn, og derved unddrog dem Landslovens Straf***). Lignende Klager førtes over hele Christenheden saavel over St. Hans Hospitalsbrødre som over Tempelherrernes Orden, og skjøndt Paverne vel mangen Gang som i det her omtalte Tilfælde gav Bisperne Medhold, saa kom der altid ny Anledning til Trætte.

*) Liliegreen, Diplom. Suec. I. nr. 173 (Regesta I. nr. 648).
**) Script. VI. p. 16-17.
***) Pave Innocents III. Brev af 1198. Diplom. Suec. I, p. 136-37.

Den danske Kirkes Ordning var dog nu saa vidt fremskreden, at Ærkebiskop Anders kunde begjære pavelig Stadfæstelse paa et dansk Bispemødes Bestemmelser. Det er, saavidt vi veed, første Gang, at en saadan Stadfæstelse begjæres, og Begjæringen er af Betydenhed, fordi det er paa den Maade almindelige Kirkelove blive til, naar Paven stadfæster almindelige Conciliers eller Nationalconciliers Statuter. Men sligt kunde kun skee, naar Nationalkirkerne, og deres Repræsentation i Concilierne, vare komne paa lige Trin med den almindelige Kirke, og derfor toge deres Bestemmelser ud af dens Tankegang; saavidt var den danske Kirke ikke endnu ganske kommen, og det var derfor kun med visse Forbehold, at Paven i dette Tilfælde meddeelte sin Stadfæstelse. Hvad det er for et Bispemøde, og hvad det er for Statuter, Talen er om, lader sig ikke med Bestemthed sige, men udentvivl er det dem, der ere komne til os under Ærkebiskop Andreas's Navn, og som bleve vedtagne ved et Bispemøde i Sjælland*). Der afhandles deri visse Pœnitentselove; at der skulde gaaes frem med Strænghed mod Voldsmænd og Mordere, men med Lemfældighed mod Kvinder, der ligge deres Børn ihjel, da man meente i slige Tilfælde at maatte vise Barmhjertighed, for ikke at volde dem Sorg paa Sorg. Fremdeles anordnedes der, at Bisper ikke maatte stede nogen Klerk fra et andet Stift til Præstetjeneste, uden han var forsynet med Anbefalingsbreve; at Huuskapellaner paa Herrernes Gaarde skulde have fast Ansættelse og ordentlige Kapeller; at de kun maatte antages med Biskoppernes Minde og uden Skade for Sognekirken.

---

*) Statuta, qvæ statuit Dnus Andreas cum consilio Episcoporum, apud Selandensem Synodum; (i Aarene 1201—5). Regesta I. nr. 508.

— Det var dog kun med Forbehold, at Pave Innocents III. vilde meddele disse Anordninger sin Stadfæstelse. „Endskjøndt det fra Din Side underdanigst er begjæret, — skriver han til Erkebispen under 19 Jan. 1206*) — at vi af apostolisk Myndighed skulle stadfæste disse Statuter, have vi dog ikke meent at burde gjøre det, for ikke at give det Udseende af, som var dermed givet en almindelig Lov. Men i Tillid til Din Klogskab, som har givet Anordningerne, ansee vi dem for priselige efter Landets Skik og Leilighed, og byde og befale vi derfor, at Du med vor Bemyndigelse hævder dem ukrænkeligt i Din Provinds." Det var altsaa som kirkelige Landslove de anerkjendtes, efter Tid og Leilighed, men ikke saaledes at der maatte tillægges dem nogen Almeengyldighed.

Det blev ovenfor sagt, at en ny Tid var ifærd med at komme frem, men dog var det ikke blot hist og hist og her, der endnu var en Gjerning at gjøre med Kirkebygning og Klosteranlæg, men endnu var Kampen for Korset idetmindste i Alles Munde, hvormed Iveren for Christendommens Udbredelse forbandt sig. Det synes endog som blussede den stærkere her i Danmark end nogensinde tidligere, kort førend den pludselig slukkes. Det gjaldt en Kamp mod de hedenske Folkefærd ved Østersøens Kyster, og det var hvad der sysselsatte Kong Valdemar II. i hans første seierrige Aar. De vestlige Slavefolk vare tidligere undertvungne, og her var der Tid efter anden gjort meget til Christendommens Befæstelse ved Opførelsen af Kirker og Klostere. Paa Øen Rygen havde Fyrst Jarmer anlagt et Jomfru-

*) Diplom. Suec. I. p. 153 (Regesta I. nr. 553.)

Kloster ved Kirken i Bergen, som fik sine første Beboere fra Vor Frue Kloster i Roskilde, et Nonnekloster altsaa efter Cistertiensernes Regel*). Tvende pommerske Klostre af samme Orden, Hilda eller Eldena i Forpommern, og Colbas i Bagpommern, skyldte Esrom deres Oprindelse, saa det var ikke tom Smiger, naar det blev sagt, at Eskils Stiftelse kom til at udbrede sine Grene ogsaa over Slavelandet. Det var imidlertid ikke saameget de vestlige Slavelande, der i Valdemar II's Tid vare Gjenstand for den almindelige Opmærksomhed, som de østlige, Preussen og Samland, Lifland og Estland, men desværre slipper her Saxes omstændelige Beretning, saa det er kun meget lidt og meget løst, hvad vi vide om disse Kong Valdemars Seierstog. Allerede Pave Alexander III havde 1171, altsaa kort efter Rygens Erobring, opfordret de nordiske Folkefærd til et Korstog mod Estland**); men Estland laae længst imod Øst, og det var først seent, at Kong Valdemar II naaede derhen, men da blev ogsaa Estland Skuepladsen for hans berømmeligste Bedrift. I Lifland havde Christendommen langt tidligere skaffet sig Indgang, meest fra Bremen eller dog fra Tydskland af; men det liflandske Bispesæde i Riga var stedse haardt trængt af de omboende Hedninger, hvorfor Pave Innocents III i et Brev af 1199 indtrængende opfordrede de christne Folkefærd i Naboskabet til at komme dette til Hjælp, og tillod, at de, der i hine Egne havde gjort det Løfte at besøge det hellige Land, maatte forandre det saaledes, at de droge til Kamp for Christendommens Ære i Lifland***). — Nogle Aar senere

*) Regesta I. nr. 413.
**) Regesta I. nr. 259.
***) Regesta I. nr. 497.

(1205) træffe vi Erkebiskop Anders i disse Egne, tilligemed Biskop Nicolaus af Slesvig og en stor Skare af danske Korsfarere, der saaledes ved Øen Øsel*). Kong Valdemar skal ogsaa have været med paa dette Tog, men i det Hele vide vore indenlandske Krøniker egentlig intet at berette om, hvad der skete, medens en gammel liflandsk Krønike dog fortæller saameget, at Erkebiskop Anders, tilligemed Biskop Nicolaus, blev tilbage i Riga Vinteren over (1205—6), efterat Kongen var reist hjem, og brugte da Tiden til at holde theologiske Forelæsninger for Klerkene, hvorved han forklarede Psalteret for dem. Til samme Tid blev der virket kraftigt til Hedningernes Omvendelse, saa at de, efterat have stillet Gidsler, fik Præster allevegne, og hele Lifland var omtrent bleven døbt, dengang Erkebisp Anders i Foraaret 1206 atter reiste hjem til Danmark**). Biskop i Riga var dengang Albert, en Kanik fra Bremen, og endskjøndt Erkebispen i Lund saaledes havde bidraget meget til Christendommens Udbredelse i Landet, betragtede Kirken i Riga sig dog selv som en tydsk Plantning, og den kom aldrig ind under Lunds Erkesæde, skjøndt den paa den anden Side hævdede sin Uafhængighed af Bremen. Den havde Pavebrev paa at indtage en selvstændig Stilling, uden at høre til noget Erkestift***). — I Aarene 1209 og 10 gjorde Kong Valdemar Tog mod de hedenske Folkefærd ved Weichselens Bredder, i Preussen og Samland†), og

*) Chron. Erici; Script. I. p. 165. Ann. Esrom I. p. 243 o. fl.

**) Gruber, Origines Livoniæ p. 42-43 (P. E. Müller, Vita Andreæ Sun. p. 18-21).

***) Lappenberg, Urkundenbuch I. nr. 390. 416. Chron. Slav. ed. Bangert p. 515-16.

†) Script. I. p. 165. 243. 284 o. fl.

nød ved disse Tog al den Understøttelse, Pave Innocents III's Myndighed var istand til at yde. Han formanede Kongen, ganske i Overeensstemmelse med den Tids pavelige Tankegang, til enten med al sin Flid at udrydde Hedningerne eller bibringe dem den christelige Religion, idet han tillige paalagde det danske Folk, at staae sin Konge troligt bi i denne gudelige Gjerning, og forbød saavel den tydske Keiser Otto som alle Konger, Fyrster og Folkefærd under Trusel af Band at forulempe Kong Valdemar i hans egne Lande under hans Fraværelse*). Om Udfaldet af disse Kong Valdemars Tog erfare vi intet nærmere; men uden Tvivl have de været seirende, da disse Lande senere regnedes under Danmarks Krone. Heller ikke høre vi om Ærkebispens Deeltagelse, uden forsaavidt, at han fik pavelig Dispensation paa at beskikke en Mand til Biskop i Samland, skjøndt han var uægte født**).

Under disse idelige smaae Korskampe i Norden havde man i Christenheden i det Hele ikke glemt Sorgen over at Jerusalem endnu var i de Vantroes Vold. Pave Innocents III gjorde trolig sit til at holde Tanken derom vaagen, og alle hans Bestræbelser gik ud paa at samle alle christne Fyrster og Folk til en utallig Korshær. Hvad der hidtil var forsøgt ad Frivillighedens Vei, ved at samle dem, der havde Mod og Hjerte til at vove Kampen, det skulde nu under Pave Innocents III's altomfattende Myndighed organiseres til en Heelhed, saa at hele Christenheden stod op som een Mand rede til Kamp paa Liv og Død for Hedenskabets og Vantroens Udryddelse. Det var en Tanke, som kun Pave Innocents III's Hjerne kunde rumme, men

*) Regesta I. nr. 579. 580. 578. 582.

**) Regesta I. nr. 577 (jf. Suhm IX. S. 161.)

den stemmede ganske med hans hele Betragtning af Pavevælden og Korsriget, og han lod det ikke mangle paa kraftige Opraab til de forskjellige Folkefærd for at vække Iveren og forberede Stunden, da den store Plan kunde iværksættes. „Nu vel, kjære Børn, — saaledes tiltalte han, i et Brev af 29 April 1213 til Erkebiskop Anders, det danske Folk — ruster Eder af Lydighed mod den Korsfæstede, og betænker Eder ikke paa at vove Liv og Blod for ham, der har givet sit Liv og udgydt sit Blod for os alle, i sikker Fortrøstning til, at I ved en saadan timelig Møie, naar I gjøre det med oprigtig Anger, ligesom ville skyde en Gjenvei til den evige Hvile. Derfor kræve vi i Christi Navn af Erkebisper, Biskopper, Abbeder, Priorer, Domkirkers og Klosterkirkers Kapitler, af den hele Geistlighed, af Riger, Byer og Landsbyer, at de stille et passende Antal Krigere i Marken, fuldt udrustede med alle Fornødenheder i tre Aar efter egen Leilighed ... Dog bør vi i en saadan Strid ikke saameget stole paa menneskelig Styrke som paa Guds Miskundhed, og derfor anordne vi, at der een Gang hver Maaned skal foretages en almindelig Procession af Mænd og Kvinder — dog hvert Kjøn for sig — i al Ydmyghed under gudelige Bønner, at den almægtige Gud vil borttage vor Skjændsel og udfrie det hellige Land af de Vantroes Hænder. Under selve Processionen skal der sørges for, at Ordet om det frelsende Kors udlægges for Almuen med gudelige Formaninger, samt at Faste og Almisse forenes med Bønnerne. Ved hver Kirke hvor Processioner samles, skal der stilles en Blok med tre Nøgler, een i Præstens Værge, een i en Lægmands og een i en Munks, hvori Klerke og Lægfolk kunne lægge deres Gaver til det hellige Lands Hjælp.“ — Paa saadan Maade skulde den hele Christenhed holdes i Aande, og Tilsynet med, at alt blev nøiagtigt iagt-

taget, blev paalagt Ærkebisperne. Ærkebiskop Anders skulde saaledes, „ledsaget af duelige Mænd som Christi Sendebud brændende af Iver for Christi Tro", drage om i hele Danmarks Rige, for i al Ydmyghed at prædike Korsets Ord og bevæge de Troende til at hævne den Tort, der var tilføiet den Korsfæstede. Han maatte paa denne Reise ikke have flere end i det høieste tyve Mand med sig, han maatte ikke tage Gjæsteskyld men leve høist tarveligt for at fremme Christi Sag. Hvad der blev ydet til det hellige Land skulde gjemmes i et Kloster, og hvert Aar skulde der afgives Indberetning om, hvormange Penge der vare samlede, og hvormange Mennesker, der havde taget Korset*). Det var altsaa frivilligt hvad Enhver vilde yde, og det var frivilligt, hvo der vilde tage Korset, men Frivilligheden var dog stillet under officiel Control, og officielt blev hele Sagen dreven, saa det forudsattes som en given Sag, at enhver Ærkebisp maatte i sit Stift være den, der brændte varmest af Iver, igjennem hvem derfor Sagen bedst kunde drives. At gjennemføre denne omfattende Plan var Pave Innocents III's Livstanke, og han havde gjennem Aar og Dag ligesom selv opdraget den Mand, der skulde være Føreren for dette store Tog, som naturligviis ikke kunde være nogen anden end den Mand, der efter sin Stilling var „Kirkens verdslige Arm", den romerske Keiser, og med dette Maal for Øie var det Pave Innocents havde opdraget den unge Hohenstaufe Frederik II, der efterat have naaet Myndigheds Alderen Aar 1215 kom til at beklæde sin Faders mægtige Throne.

Hvad der saaledes var forberedt, skulde erholde sin Besegling paa et stort og omfattende Kirkemøde, saa stort og omfattende, som ingensinde før eller siden, nemlig Lateran-

*) Liliegreen, Diplom. Suec. I. P. 174-76 (Regesta I. nr. 604).

concilet af 1 Nov. 1215. Det var vel ikke Mødets eneste Formaal, men vi feile neppe ved at paastaae, at det var hvad der egentlig skulde krone den hele Forhandling. Det skulde tjene til „at udrydde Laster og plante Dyder, revse Misbrug og forbedre Sæder, udrydde Kjætterier og styrke de Troende, bilægge Tvistigheder og befæste Freden, undertrykke Voldsmænd og nære Friheden, — samt bevæge alle christne Fyrster og Folkefærd til et samlet Tog til det hellige Lands Undsætning.“ Paa denne Maade udtalte Paven sig om Mødets Hensigt i et encycliskt Brev af 19 April 1213 til alle Erkebisper og Biskopper, og mellem disse ogsaa til Erkebispen af Lund og hans Suffraganer, hvori det paalagdes dem at indfinde sig i Rom til den berammede Tid*). Erkebiskop Anders kom med Undskyldninger, men modtog derfor en skarp Tilretteviisning i et Brev af 21 Febr. 1214: „Blandt de Pligter, hvorved Biskopperne, og Erkebisperne endog ved en særlig Eed ere bundne til den romerske Stol, er fornemmelig denne, efter Tilsigelse at møde ved et Concilium, og derfor undrer det os høilig, at Du har kunnet tænke paa Undskyldning, da Du ogsaa uden Tilsigelse maatte have gjort Dig al mulig Umage for at kunne være tilstede ved et saa helligt Concilium“**). Disse Opfordringer har Erkebiskop Anders neppe vovet at afslaae, saa at han rimeligviis var tilstede***), men hvilke andre danske Klerke der fulgte ham, er ubekjendt; den eneste, vi

*) Liliegreen, Diplom. I. 169 (Regesta I. nr. 601).

**) Liliegreen I. p. 179 (Regesta I. nr. 607).

***) Denne Formodning støtter sig til Ytringer i Pave Honorius III's Brev af 1217 (Suhm IX S. 748), hvoraf man seer, at Erkebispen var i Rom, („cum esses apud sedem apostolicam constitutus“), kort efter Biskop Peder af Roskildes Død (d. 24 Oct. 1214) — altsaa ved den Tid, det store Concilium blev holdt.

ellers vide var tilstede, var en Præmonstratenser-Munk fra Børglum, der var sendt til Rom i sit Klosters Ærinde, men kom dertil fattig og udplyndret*). Conciliet var saa talrigt og glimrende som ingensinde, og det fik stor Betydning derved, at man her tog systematisk fat paa Ordningen af alle kirkelige Forhold, og under disse meget omfattende Forhandlinger undlod man ikke med stor Beredvillighed at tage Bestemmelser angaaende Ordningen af det paatænkte store Korstog. — Pave Innocents III døde kort efter Conciliets Slutning, og han kunde derfor døe i den Formening at have givet Stødet til en mageløs Bedrift. Hvad han havde begyndt, blev heller ikke forsømt af hans Eftermænd paa St. Peders Stol, men dog viste det sig, uagtet al officiel Iver fra den pavelige Curies Side, at det Hele blev til Intet. Den unge Keiser svarede ikke til de Forventninger, den pavelige Curie havde knyttet til ham, og han bar en stor Deel af Skylden, men han var ingenlunde ene om den. Iverens Gløb for Korskampen var udbrændt hos Sydens Folkefærd, og naar man nu vilde puste den op igjen som en Pligt, som en almindelig Pligt, der laae paa hele Christenheden, ja saa blev der nok talt mange og stærke Ord om hvad man skulde og burde gjøre — men der var Ingen som gjorde det. I det Hele og Store blev der intet udrettet, men desuagtet havde disse idelig gjentagne Opraab dog deres Betydning for den Tids aandelige Liv.

Innocents III's Eftermand Pave Honorius III gjorde hvad han kunde for at sætte det i Værk, som Conciliet i dette Øiemed havde besluttet, og dertil hørte det, at der skulde udskrives en stor Skat af hele Geistligheden, den høiere saavel som den lavere, for at bestride Omkost-

*) Suhm IX. S. 293—94.

ningerne ved det paatænkte store Korstog. Vi have Pavebreve desangaaende af 21 Nov. 1216 til Bremen og til Upsala*), men ganske vist er et lignende ogsaa udgaaet til Lund, hvori der forlangtes, at alle Klerke, høie og lave, alle geistlige Stiftelser og Klostere — med Undtagelse af dem, der hørte til Cistertienser og Præmonstratenser Ordenen, der endnu vare de meest begunstigede — skulde afgive i tre Aar en Tyvendedeel af alle deres Indtægter, og Indsamlingen af denne Afgift skulde besørges af Forstanderne for Tempel- og St. Hans Hospitals-Ordenen, i Forening med Dekanen og Ærkedegnen ved det ærkebiskoppelige Stift**). Forunderligt nok, at der her tales om Forstandere for Tempelherrernes Orden ogsaa i disse nordlige Kirkeprovindser, men det maa dog vist være en Feiltagelse, indløben ved at ligelydende Breve afgik til alle Sider, skjøndt man dog ellers i Rom var temmelig nøie underrettet, saa at det her i Norden ene kunde være gjennem St. Hans Hospitalsbrødre Indsamlingen gik. Denne vakte her i Landet, som rimeligviis ogsaa andensteds stor Misfornøielse, og Beskyldningen for allehaande Underslæb maatte ligge nær. For at sikkre sig herimod, bestemte et andet Pavebrev af 28 Febr. 1217, at fire eller fem paalidelige Klerke eller Lægmænd, valgte i hvert Stift, helst Stiftets Biskop eller saadanne, der selv havde taget Korset, skulde overbringe den opkrævede Sum tilligemed de anordnede Indsamlere, og de samme Mænd skulde da med en Kardinals Samtykke, hvem Overtilsynet var betroet, uddele Pengene i Rom til fattige Korsdragere fra samme Stift, eller dog forvisse sig om, at

*) Lappenberg. I. nr. 400. Diplom. Svec. I. nr. 830.

**) „Eodem anno (1216) dabatur vicesima a sacerdotibus". Ann. Esrom. Script. I. p. 243.

Pengene anvendtes til det hellige Lands Tarv*). Det var altsaa Forudsætningen, at i Reglen alle Bispedømmer i hele Christenheden vilde stille sine Korskjæmper i Marken, men denne Forudsætning viste sig snart at være en stor Skuffelse. Ikke blot Keiser Frederik svigtede, der dog skulde have været den egentlige Fører, men det var i det Hele kun en lille Skare, der under Ledelse af en pavelig Kardinal i Aarene 1218 og 19 gjorde Forsøget paa gjennem Ægypten at trænge ind i det hellige Land. Forventningerne, hvormed man fulgte Toget, vare store, og naar vore indenlandske Krøniker berette, at Jerusalem blev erobret 1220**), saa er det vel hvad man sikkert ventede vilde skee, og hvad det travle Rygte fortalte; men det skete ikke, da den lille Korshær ikke kom udenfor Ægyptens Grændser, førend den var adsplittet og opløst. Man ventede paa Keiseren, men han kom ikke, og saaledes ventede den Ene paa den Anden uden at Nogen vilde komme, og viste kun dermed at Korstogenes Tid i Grunden var forbi.

Medens man saaledes i Syden lod som vilde man gjøre noget, uden dog at gjøre Alvor deraf, blev der her i Danmark virkelig udført en glimrende Bedrift under Korsets Banner, da Kong Valdemar gjorde sit seierrige Tog til Estland i Sommeren 1219. Kirken i Lifland var endnu bestandig haardt klemt af de omboende Hedninger, saa at Bisp Albert af Riga maatte søge Hjælp hos Nabofyrsterne, blandt disse ogsaa hos Kong Valdemar. Estland var dengang endnu ganske i Hedningernes Vold, og det var hvad Valdemar fornemmelig havde fæstet sit Øie paa, hvorfor han ogsaa, dengang han rustede sig til Toget, ifor-

*) Liliegreen, Diplom. Svec. I. nr. 171 (Regesta I. nr. 644.)
**) Script. I. p. 244 II. p. 625 III. p. 309 o. fl. St.

veien udvirkede et Pavebrev af 9 Oct. 1218, der tilsagde ham, at det Land, han fratog Hedningerne, skulde høre under Danmarks Rige*). Det var altsaa en Kamp under Korsets Banner, Valdemar rustede sig til, men dog ikke anderledes end at han derover ikke glemte sin egen Fordeel og sin Magts Udvidelse. Han var ledsaget paa dette Tog af Erkebiskop Anders af Lund, Biskop Ebbe af Aarhuus, og vistnok omtrent alle Rigets Biskopper foruden en Mængde andre Klerke. Det var en anseelig Hærstyrke, Valdemar havde udbuden, og med 1500 Langskibe landede han i Estland. Angaaende Kampens Udfald have vi forskjellige sagnagtige Beretninger, som en gammel Krønikeskriver har sammenskreven. „Da Kong Valdemar var kommen i Land, — saaledes lyder den ene Beretning — blev han forfærdet over Hedningernes Mængde, men Biskop Ebbe af Aarhuus raadede ham da, at gjøre det Løfte, hvis han vandt Seier, for Fremtiden at gjøre Ret og Skjel mod sine Undersaatter og mod Hellig Niels af Aarhuus, hvis Offer han havde tilegnet sig. Det samme raadede Erkebiskop Anders af Lund, som tillige kaldte alle Herrerne i Hæren sammen og bød dem aflægge det Løfte, hvis de seirede, at ville faste ved Vand og Brød Dagen før St. Laurentius Dag — Lunds Stifts Skytshelgen; det samme Løfte lader isvrigt Saxe de Danske aflægge ved en anden Lelligheb under Kampen med de hedenske Vender**). Efter saaledes at have paakaldt de hellige Mænd Laurentius og Nicolaus, blev Slaget begyndt St. Vitus Dag — altsaa den samme Dag da efter Saxe Rygens faste Borg Arkona faldt. Under Slaget stod Erkebispen med sine Lydbiskopper og Klerke paa et høit Bjerg,

*) Regesta I. nr. 667.

**) Saxo ed. Müller I. p. 820.

hvorfra han kunde see ud over Hæren, og bad som en anden Moses under Taarer med oprakte Arme for de Christne. Saalænge hans Arme vare oprakte, seirede Danskerne, men da Oldingens Arme sank af Mathed, maatte de vige. Nu støttede Bisper og Klerke Oldingen, og Kongen vandt Seier. Fra den Tid blev han et andet Menneske, lod den christne Tro prædike og byggede Kirker, styrede sine Lande med Mildhed og Retfærdighed, gav Love og ærede St. Nicolaus." Saaledes lyder den ene Beretning om det berømmelige Slag, og den er affattet i den sædvanlige klosterlige Tone, saaledes at først Biskoppen af Aarhuus kommer frem og anbefaler sit Stifts Skytshelgen, Erkebispen af Lund derpaa sin som den bedste Nødhjælper; men desuagtet synes det dog at der ligger noget historisk til Grund derfor, da der virkelig var Strid i disse Aar om Hellig Niels's Offer, som man seer af en Pavebulle af 1217, hvorved en Tredjedeel af dette Offer tilkjendtes Aarhuus Domkapitel*). En anden Beretning om Slaget, den samme Samler har opbevaret, er mere bekjendt. „De christne Danske — saaledes lyder denne — kjæmpede med de hedenske Liflændere paa et Sted, som hedder Felin; de vare næsten overvundne, men da anraabte de Himlen om Hjælp, og strax faldt der en Fane ned, betegnet med et hvidt Kors, og der blev hørt en Røst i Luften, at naar den Fane vaiede høit, da skulde Fjenderne vige, de Danske seire". Det var den Fane, føier Samleren, man siden kaldte „Danebrog"**). Det er altsaa den ældste korte Beretning om Danebrogsfanen; det kan derved bemærkes, at Sværdridderne, et Broderskab mellem Liflands

*) Regesta I. nr. 638.

**) Petrus Olai, Script. I. p. 182. Den første Beretning henfører Slaget til 1208, men det retter P. Olai selv.

christne Riddere, bar som Ordensdragt et rødt Kors i hvid Grund. Kong Valdemar har da for at stille sine Korskjæmper fra det liflandske Ridderskab skiftet Farverne om, saa at et hvidt Kors i rød Grund blev hans Vaabenmærke, og Byen Reval fører endnu som et Minde fra hine Tider det danske Danebrog i sit Seil*) — De liflandske Beretninger om Hovedslaget ere noget omstændeligere end vore egne; væsentlig stemme de overeens, ikke blot deri, at Kong Valdemar var Seirherre, men ogsaa deri, at der var en Stund under Kampen, da Udfaldet var tvivlsomt, og hvor det saae misligt ud for den danske Hær. Efter dem var det den rygiske Fyrste Wenzeslaus, der med sine Folk holdt Stand, dengang den danske Hær veeg, saa det var ham, Æren skyldtes for, at den atter kom i Orden og vandt Seiren.

Estland blev ved dette Slag vundet for Danmarks Rige, og Befolkningen var dermed nødt til at modtage Daab og Christendom af danske Bisper og Præster, hvorfor det estniske Bispedømme i Reval blev underlagt Lunds Erkesæde, og regnedes derunder endog efterat det verdslige Herredømme i Landet var gaaet over til den tydske Orden**). For at befordre Christendommens Udbredelse blandt de nys Betvungne blev Erkebiskop Anders tilligemed mange Riddersmænd, Bisper og Præster tilbage i Landet, efterat Kong Valdemar med sin Hærmagt var vendt hjem***), og ventelig have de paa deres Viis været virksomme nok for at faae Landet christnet, men deres Virksomhed mødte Hindringer, da Biskop Albert af Riga, støttet til sit liflandske Ridderskab,

*) P. E. Müller, Vita Andreæ Sunonis p. 24-25.

**) Petrus Olai, Script. I. p. 182.

***) Ann. Esromenses; Script. I. p. 245. cf. p. 285.

vilde tilegne sig Myndigheden over Kirken i Estland. Denne Trætte blev langvarig og blev ført med stor Heftighed fra begge Sider, hvorfor den medførte store Forstyrrelser, men desuagtet blev dog det danske Ærkesædes Fordringer ved Magt. Kong Valdemar undlod heller ikke fra sin Side at støtte den danske Mission, og den blev i det Hele dreven med Iver. Især berømmes Bisp Tyge (Tuvo) af Ribe for sin Virksomhed i saa Henseende, da han opholdt sig i Estland Vinteren 1222 tilligemed mange Andre, og udstod mange Farer for at prædike der*).

Det store Lateranconcilium af 1215 fik sin største Betydning med Hensyn til den kirkelige Lovgivning, da meget som tidligere var omtvistet med Hensyn til Lærdomme og Skikke og kirkelige Retsforhold, her fik sin Afgjørelse. Den kirkelige Lovgivning var voxet frem efterhaanden noget forskjellig paa de forskjellige Steder, efter Tid og Leilighed, uden altid at være ledet af klare og bestemte Grundsætninger; det var nu Juristernes Tid, hvem det var om at gjøre at bringe alting i System og et væsentlig Skridt mod dette Maal var hiint Conciliums Bestemmelser. I endnu langt høiere Grad end om den kirkelige gjælder det om den folkelige Lovgivning, at den var voxet frem efter Tid og Leilighed, som Skik og Vedtægt, navnlig her i Danmark og i det Hele her i Norden, men disse folkelige Vedtægtslove, som netop i Valdemarernes Tid først bleve opskrevne og førte til Bogs for de forskjellige Landsdele, vare de kirkelige Jurister i høi Grad imod; for dem stod det som Maalet at skaffe det latinske Retssystem, fornemmelig den kirkelige

*) Chron. Rip. Script. VII. p. 192.

den canoniske Ret, men ogsaa den verdslige, Romer-Retten almindelig Indgang i hele Christenheden, og det betragtedes som en Særhed, der nok til en Tid kunde taales, men som dog maatte modarbeides, naar Almuen holdt fast ved sine gamle „Skraaer", sine Vedtægtslove. I mange og det meget væsentlige Punkter kom disse ogsaa i Strid med hvad man ansaae for det Normale, det retsligt gyldige. Saaledes med Hensyn til Eiendomsforholdet kjendte gammel Skik og Brug ikke noget til skriftlige Kontrakter, Testamenter og Gavebreve, og det blev især af stor Interesse for Geistligheden ved alt hvad der angik Kirkers og Klosteres Eiendom. Stundum kunde det i den Henseende ogsaa være af Interesse for Kirkens Mænd at holde paa gammel Vedtægt; saaledes havde Ærkebiskop Absalon begjæret pavelig Stadfæstelse paa den gamle billedlige Form for Eiendoms Overdragelse, der kaldtes „at skjøde Jord", og som ved Gaver til helligt Brug foretoges saaledes, at Giveren tog noget Jord i sin Kappe og lagde det i Vidners Overværelse i Biskoppens eller en anden Prælats Haand eller paa Alteret *). Uden Tvivl har Pave Innocents heller ikke negtet sit Samtykke, da meget af den Jord, der var skjænket Kirker og Klostere, var overdraget paa den Maade, men sædvanlig anbefalede dog de geistlige Myndigheder skriftlige Gavebreve. Slige Gaver, hvad enten Overdragelsen var skeet paa den ene eller paa den anden Maade, bleve hyppig anfægtede af vedkommende Arvinger, som derved saae deres Ret krænket, og derfor vil der ogsaa siden blive Leilighed til at omtale denne Sag. — Fremdeles var der ved den hele Rettergang, saavel med Hensyn til Forbryderes Afstraffelse som Afgjørelsen af andre Retstvister, meget i de gamle Vedtægtslove,

---

*) Dipl. Svec. I. p. 133 (Regesta I. nr. 473).

der stødte de kirkelige Jurister. Ogsaa derom vil der derfor i det Følgende blive Tale, men især var der eet Punkt, som synes at være kommen under Omtale paa det almindelige Concil 1215, nemlig Jernbyrd, eller overhoved Anvendelsen af Gudsdomme (Ordalier) som retsligt Beviis. Det var en Vedtægt, som maaskee først var kommen ind med christne Præster, eller som de idetmindste havde betjent sig af (s. ovenf. S. 101—5), men billiget af den kirkelige Myndighed var den egentlig aldrig. „Paven haver forbudet alle christne Mænd Jernbyrd; vi ville og tør da heller ikke skyde os fra dette almindelige Bud" — saaledes indleder Kong Valdemar II sin Forordning om Jernbyrd*), og denne Indledning er mærkelig, fordi deri altsaa ligger, at en af Paven stadfæstet Anordning derfor ikke uden videre er en Landslov; den maa først vedtages i Landet selv paa vanlig Maade, men der ligger i den pavelige Stadfæstelse en stærk Opfordring til at gjøre dette, naar man ikke vil unddrage sig „et almindeligt Bud". Derfor undersøgte Kong Valdemar denne Sag „med sine bedste Mænd" altsaa paa et Danehof, gjennemgik de Tilfælde, hvor Jernbyrd tidligere var anvendt, og i Almindelighed traadte Eedsaflæggelse isteden, dog paa noget forskjellig Maade, afpasset efter de særlige Tilfælde.

Mere umiddelbart kunde den pavelige Myndighed skride ind i alt hvad der angik Cleresiet. Ogsaa her var en Sag, hvor det gjaldt om at bryde en haardnakket nedarvet Vedtægt, nemlig Præsternes Coelibat, og i den Anledning, sendte Pave Honorius III efter Kong Valdemars Begjæring en pavelig Legat af første Rang til Danmark, Kardinal-Diakonen Gregorius de Crescentio, hvem Paven i Brev af Dec. 1220 paa det Bedste anbefalede saavel til

*) Regesta I. nr. 631 (Skaanske Lov ved Thorsen S. 246—48).

Kongen som til Erkebiskop Anders og hans Suffraganer, som ventelig dengang nylig vare hjemkomne fra Estland. Legaten kom dog først til Landet 1222; vi træffe ham i Lund i Sommerens Løb; han gjennemreiste alle danske Bispedømmer, og kom ved Allehelgendagstid til Slesvig, hvor han holdt en Synode, og udfærdigede med Bispernes Samtykke sin Anordning*). I denne vilde han i Overeensstemmelse med Pave Honorius Brev af 1218, der atter støttede sig til Lateranconciliets Decreter, grundigt modarbeide Præsternes Ægteskab, ved at erklære Børnene for arveløse, saa at deres Arvejord skulde tilfalde deres nærmeste Frænder. Tidligere havde der været Spørgsmaal om hvorvidt Præstebørn kunde blive Præster, da det gjaldt som almindelig kirkelig Regel, at Ingen uægte født, hvad der i det canoniske Sprog betegnes som defectus natalium, maatte stedes til kirkelig Vielse, og kun Paven kunde dispensere derfor. Men denne almindelige Regel turde man dog ikke anvende her i sin fulde Strænghed; i sit Brev af 11 Febr. 1217 gav Pave Honorius Erkebiskop Anders Myndighed til at dispensere for denne Mangel, „paa Grund af at der i hine Egne er Mangel paa Klerke", naar ellers Vedkommende ved Lærdom og Sæder bødede paa hvad der manglede ved deres Fødsel**), og senere blev en saadan Myndighed oftere meddeelt Lunds Erkebiskopper, saa det varede længe før Reglen kunde gjennemføres. Var det vanskeligt i dette Forhold at gjøre Reglen gjældende, at Præsternes Børn vare uægte fødte, saa maatte det endnu være vanskeligere i de reent borgerlige Forhold, at Børn af Præster og Klerke ikke maatte tage Arv, og vi høre fra Ribe Stift,

---

*) Chron. Rip. Script. VII. p. 192. Regesta I. nr. 682.

**) Dipl. Svec. I. p. 192 (Regesta I. nr. 641.)

at det blev heller ikke holdt, da Præsternes Slægtninge ikke vilde gjøre deres Frænder arveløse. I Ribe Stift havde nemlig Biskop Tyge (Tuvo) været særdeles ivrig i at gjøre Coelibatsloven gjældende, men Præsterne vilde ikke skilles fra deres Hustruer og appellerede til et almindeligt Concil. Det skal have givet Anledning til at Kardinal Gregor kom herind i Landet, men da han paa Synoden i Slesvig netop skjærpede Kirkelovens Bud, mødte hans Anordning altsaa atter Modstand*). — Denne Synode i Slesvig under Kardinal Gregors Forsæde, er ellers det første danske National-Concilium, hvis Statuter bleve gjenoptagne og fornyede paa de senere Concilier, der afholdtes i det 14 og 15 Aarhundrede, saa det synes at have været det første, der under en Kardinals Ledelse kunde fatte Bestemmelser, der havde en blivende Gyldighed. Mellem disse var der ogsaa en Anordning om Ægteskab, at „Ingen maatte anmasse sig at dømme i Ægteskabssager uden Bispoppen, eller, hvis han havde Forfald, da en anden Retskyndig, som dertil af ham særlig maatte være beskikket“**). Det var dengang allerede Vedtægt, at Skilsmissesager skulde behandles for „Guds Ret“, det vil sige for Biskoppen og hans Kapittel, men desuagtet var der dog meget i disse Forhold, der ikke stemmede med Kirkeloven, hvorfor Ærkebiskop Anders i sin Bearbeidelse af Skaanske Lov, efterat have omtalt saadanne Bestemmelser i Ægteskabs- og Skilsmissesager, der streed mod Kirkeloven, føier til: „I den Henseende maa den menneskelige Lov som en lydig Tjener som en Terne, der følger sin Herskerinde, vige for Guds Lov, der byder, at

*) Chron. Rip. Script. VII. p. 192.

**) Statuta provincialia af 1345. Regesta I. nr. 2265. Script. VI. p. 493-94.

Ægteskabssager skulle behandles ikke paa Thinge men i Staden, ikke for den verdslige Domstol men for Kirkens aandelige Prøvelse, og som forbyder, at Jernbyrd anvendes i Ekilsmisse-Sager" *). Det var imidlertid ikke saa let at faae de gamle Vedtægter til som en lydig Terne at følge Guds Lov som deres Herskerinde, og det voldte siden mange hæftige Sammenstød.

Erkebiskop Anders var efter sin Hjemkomst fra Estland syg og afkræftet. Hans Anseelse var lige til det Sidste overordentlig stor, og i en vis Henseende førte han sin Bispestav med endnu større Glands end hans store Forgjænger, da Pave Honorius endog overdrog ham at fungere som en Art pavelig Vicar baade i Danmark og Sverrig **). Det Ualmindelige er, at en saadan Myndighed udstrækkes ogsaa over Sverrig, og det er et Vidnesbyrd om, at Primas-Værdigheden, der tilkom Lunds Erkesæde over Sverrig, i den Tid ikke var nogen tom Titel, men indeholdt en vis Høihedsret over den svenske Kirke. Ellers er det ikke noget ganske ualmindeligt, men gjentager sig ogsaa siden, at paa Grund af Landenes store Afstand og den besværlige Samfærdsel, visse Tilfælde, som ellers efter Kirkeloven henvistes til den pavelige Afgjørelse (casus reservati) bleve overladte til Erkesædet i Lund. Det var en Indrømmelse, som de ydre Forhold gjorde nødvendig, især saalænge Kirkelovens Gyldighed og Betydning endnu ikke var trængt ind i Folket, da man i modsat Fald stod Fare for, at de Paagjældende, naar det blev gjort dem altfor besværligt at søge Absolution, aldeles undlod at gjøre

*) Skaanske Lov ved Thorsen. S. 191.

**) Brev af 1 Febr. 1217. (Regesta I. nr. 641. cf. Suhm IX. S. 753 Regesta I. nr. 660.)

det. — Efter sin Hjemkomst var Ærkebispen som sagt syg og affræftet, og det i den Grad at han ønskede at nedlægge sit Embede. Paven overdrog da Bisskop Ebbe af Aarhuus og Orm af Børglum det Hverv ved alle Overtalelses Midler at bevæge den syge Mand til at forblive paa sin Post, men hvis det ikke lykkedes da at modtage hans Afsked*). Endnu i Aaret 1223 træffe vi Ærkebiskop Anders i Embedsvirksomhed**), men inden Udgangen af samme Aar maa han have udført sin Beslutning og nedlagt sit Embede. Peter Saxesen tidligere Domprovst i Lund, blev valgt til hans Eftermand, og iklædt Palliet i Foraaret 1224***), men den fratraadte Ærkebisp forbeholdt sig dog med Pavens Minde visse bispelige Rettigheder iudenfor de Landemærker, der vare ham overladte af Lunds Kirke til hans Underhold; han maatte saaledes absolvere Godsets Bønder, og efter eget Tykke besætte de ledige Præstekald†). Sine sidste Leveaar tilbragte han i Ivø, en lille By i Villandsherred henimod den blekingske Grændse, hvor han skal have bygget Kirken††); han døde her d. 24 Juni 1228 og blev begravet i Lunds Domkirke†††). Som dansk Mand med Hensyn til hans Betydning for Folk og Rige, kan han jo ikke paa nogen Maade sammenlignes med sin Forgjænger, men hans Ry for Gudsfrygt og Lærdom var overordentligt stort, og han maa sikkert regnes mellem de meest anseete lundske Ærke-

*) Regesta I. nr. 678.

**) Regesta I. nr. 689.

***) Regesta I. nr. 693; 94; 95.

†) Regesta I. nr. 699.

††) Cawallin, Lunds Stifts Herdaminnen V. S. 94.

†††) P. E. Müller, Vita Andræ Sunonis. Haun. 1830. Om hans Huus paa Ivø s. Brunius, Skaanes Konsthistoria p. 377-78.

bisfopper. Man var endog tilbøielig til at tillægge ham Helgendyd, og hviskede om Miraller han skulde have øvet, men almindelig var den Formening dog ikke, og der blev heller ikke Tale om hans Kanonisation. Sine Bøger skjænkede han Lunds Domkapitel.

Kort før Ærkebiskop Anders nedlagde sin Værdighed var Kong Valdemar's Seiersbane pludselig bleven afbrudt, da han Natten mellem d. 6 og 7 Mai 1223 blev fangen af den sorte Grev Henrik af Sverin, og Kongens Fængsling gjorde en forunderlig brat Ende paa Rigets Hæder og Velmagt. Valdemarstidens Glands var dermed forbi, men den havde ogsaa forinden kastet et rigt Skjær over Kirken og de kirkelige Indretninger. — Det er et mærkeligt Afsnit af Kirkens Historie, der ligger bag os. Det er den daadrige Riddertid med sin Kamp for Korset og med sin hele travle Virksomhed, der har efterladt sit talende Minde i de mange Kirkebygninger, der for største Delen staae endnu, skjøndt med betydelige Forandringer og Tilbygninger. De store Domkirker, de mægtige og rige Klostere tilhøre væsentlig alle denne Tid; senere blev der saa godt som slet ikke anlagt Klostere af den Art, og Byggelysten indskrænkede sig til at udvide hvad der tidligere var grundlagt, eller til at bøde paa indtrufne Skader især ved Ilsvaade, hvad rigtignok hyppig indtraf, og det undertiden saaledes, at der maatte bygges saa godt som fra nyt af. Biskopskirkerne havde faaet deres fuldstændige Indretning ved Domkapitlernes Oprettelse, der udgjorde et saa væsentligt Led i den hele kirkelige Organisation. Det er heller ikke tilfældigt, at de Mænd, der senere vandt Helgenry og Helgennavn, alle levede i den Tid, eller i Tiden, der gik kort forud. Kong Knud den Hellige var det hele Folks Patron og Skytshelgen, og særlig Fyens, men de andre tilhørte mere enkelte Stifter, af hvilke især

Sjælland blev rigelig forsynet. St. Thøger af Vesterviig tilhører en tidligere Tid; men Viborg fik sin i St. Kield, Aarhuus sin i Hellig Niels, som dog aldrig naaede fuldstændig pavelig Kanonisation*). Sjælland havde flere, fornemmelig Knud Hertug, men desuden Abbed Vilhelm af Æbelholt, der begge erholdt den fulde Kanonisation, og endnu tvende som ikke fik det, nemlig Fru Margrethe fra Kjøge-Egnen, en Slægtning af Absalon (s. S. 431), og Hellig Anders af Slagelse, hvis Liv ganske tilhører Folkesagnet. Denne berømmelige Præst skal være død 1205, og hvad der fortælles om ham, handler deels om en Pilegrimsfart til det hellige Land, hvorfra han paa Grund af sin Fromhed førtes pludselig hjem ved et vidunderligt Ridt, deels om at han berigede Slagelse By og Kirke ligeledes ved et vidunderligt Ridt. Sagnene om ham have altsaa ganske denne Tids Farve, men minde tillige om, hvorledes hedenske Sagn komme igjen i Middelalderens Legender**). — Med Kong Valdemars Fængsling indtraadte der trange Tider for Folk og Rige, hvad ogsaa kjendtes i de kirkelige Forhold.

---

*) Forhandlinger derom førtes 1254 (Regesta I. nr. 960. 967.)

**) G. Stephens, Et fornsvenskt Legendarium. S. 1206—8.

Andet Stykke.

Tiggermunke; Jacob Erlandsen og Jens Grand.

(1223—1326.)

Splid og Tvedragt mellem de forskjellige Stænder er hvad der giver dette Afsnit sin sørgelige Eiendommelighed, og den Splid, som nærmest angaaer os her, er Striden mellem Kronen og Lunds Ærkesæde. Lunds Ærkesæde havde i det forrige Aarhundrede en Kamp at stride for sin Tilværelse, saalænge Bremen truede med sine gamle Fordringer, og denne Strid kunde, hvad vi saae i Eskils Liv, ogsaa bringe Ærkebispen i Trætte med Danmarks Konge; men den Kamp, som der nu stredes, var af en anden Art. Om Bremens Fordringer er der nu ikke mere Tale, men derimod er der idelig Klage over, at Kongen og de Mægtige krænkede Kirkers og Klosteres Rettigheder. Man har betegnet denne Strid som en Strid mellem Kirke og Stat, og kan det paa en Maade ogsaa, men derved maa dog bemærkes, at den kommer frem paa en forskjellig Maade til de forskjellige Tider, og i de forskjellige Lande, saa at man ikke uden videre kan jævnføre denne Strid med hvad der til andre Tider og i andre Lande betegnes paa samme Maade. En Strid mellem Kirke og Stad er det her i Landet forsaavidt ikke, som der fra Kronens Side aldrig ligefrem gjøres Indsigelse mod den kirkelige Myndighed; der er ingen ligefrem Indsigelse mod Paven og den pavelige Kjendelse, tværtimod søger Kongen ofte hos Paven Hjælp mod de gjenstridige Ærkebisper, søger at forsvare sin Sag saaledes, at den ogsaa vinder Kirkelovens Medhold. Det er i det Hele Juristernes og de endeløse Processers Tid, hvor alting indvikles i den spidsfindigste Lovfortolkning, saa det er yderst vanskeligt at oprede

Sagens rette Sammenhæng. En ligefrem Indsigelse mod Pavens Kjendelse og Pavens Myndighed forekommer aldrig for Kronens Side under denne Strid; det er med Landets egne Biskopper Kongen strider, saa det er snarere Bispernes Myndighed han anfægter, og Bispernes Fordringer han reiser sig imod; men paa den anden Side er der under Striden altid nogle Biskopper paa Kongens Side, saa at det heller ikke tilfulde klarer Sagens Sammenhæng. Vilde man betegne Striden, der drager sig gjennem hele Aarhundredet, som stundum gjærer i det Skjulte stundum bryder ud i lys Lue, som en Familietrætte mellem det regjerende Kongehuus og Skjalm Hvides mægtige Slægt, der i Valdemarstiden havde vundet en Anseelse der næsten kappedes med Kongens, en Familietrætte, hvorved Skjalm Hvides Æt benyttede sig af den Splid og Uenighed, der var i selve Kongehuset mellem Efterkommerne af Kong Valdemars Sønner — vilde man betegne den saaledes, saa vilde man i en vis Henseende have grebet det rette, thi det er virkelig saa, at det altid er Ætlinge af den Slægt, hvad enten de komme frem klædte i præsteligt Skrud eller i verdslig Ridderdragt, der staae forrest i Kampen, indtil begge Slægter næsten gaae til Grunde. Men paa den anden Side er det ingenlunde ligegyldigt i hvad Dragt de komme frem, thi det er dog som Ærkebisper, som Kirkens Mænd, de ville gjøre Kirkens Fordringer gjældende, og vinde derved Mod og Styrke til at reise sig mod Kongen, saa at Spørgsmaalet bliver alligevel, hvori da disse Kirkens Fordringer bestod, og med hvad Føie de gjorde dem gjældende. Spørgsmaalet bliver alligevel, men det er af Vigtighed at lægge Mærke til, at hvad der skjuler sig derunder, hvad der ligger bagved, skjøndt det ikke kommer til Orde under de vidtløftige Processer, i Grunden er, hvad der i de hedenske Tider saa stærkt gjorde sig

gjældende i det nordiske Folkeliv, Familiehadet, og Striden faaer saa stor Betydning, fordi det var den Slægt, der var bleven stor ved Valdemarstiden og som tildeels Valdemarstiden skyldte sin Storhed, der nu reiser sig i et uudslukkeligt Had mod det herskende Kongehuus.

Var der saaledes i Hjertet Lyst til at yppe Kiv saa var der Anledning nok til det paa Grund af Usikkerheden i den hele Retstilstand paa den Tid. Hvorvidt den kirkelige Lovgivningsmyndighed strakte sig, var et meget usikkert Spørgsmaal; om de kirkelige canones uden videre ophævede de gamle Vedtægtslove, saa at disse maatte vige for hine i alle omtvistede Punkter, var noget de retslærde Biskopper altid vare tilbøielige til at besvare med Ja, uden at de dog egentlig havde Magt til at sætte deres Fordringer igjennem, da de i den Henseende ikke blot fandt Modstand hos Kongen men ogsaa i den almindelige Folkemening, der holdt fast ved de gamle Vedtægter. Pavens Magt var stor i det trettende Aarhundrede over hele Christenheden, større end nogensinde før eller siden, men dog alligevel ikke saa stor som de kirkelige Retslærde vilde gjøre den til, naar de vilde have ham betragtet som Guds eller Christi Statholder (vicarius Dei s. Christi) paa Jorden, og derved altsaa som hævet over al menneskelig Myndighed. Paverne selv vare ikke utilbøielige til at gaae ind paa denne Betragtningsmaade, — det var jo i det Hele en Tid, der behagede sig selv i høitklingende Talemaader — men paa den anden Side saae de nok, at de ved praktisk Udøvelse af deres Magt maatte tage mange Hensyn og lempe sig efter Folks og Fyrsters Vanart og Gjenstridighed. Netop det Høitflyvende, hvori man svævede sig ind, voldte ogsaa Usikkerhed indenfor den canoniske Rets eget utvivlsomme Omraade; det var saaledes et tvivlsomt Spørgsmaal, hvorvidt den pavelige Magtfuld-

kommenhed var bundet ved de ældre Kirkelove eller tidligere givne Tilsagn og Privilegier. Det var et Spørgsmaal, som Paverne i dette og de følgende Aarhundreder afgjorde saaledes, at de virkelig betragtede sig som hævede over alle Love, og derfor blev det Tonen i Pavebuller, naar der var givet en Afgjørelse i en eller anden Sag, da at tilføie et „non obstante“, det vil sige at alle tidligere Love og Tilsagn for dette Tilfælde vare satte ud af Kraft. Paverne viste sig paa den Maade i en Glands som Guds Statholdere paa Jorden, men det var tillige en farlig Fremgangsmaade, naar saaledes alt beroede paa den pavelige Vilkaarlighed, da derved let pavelige Kjendelser og Tilsagn maatte tabe deres Betydning, naar et paafølgende „non obstante“ kunde sætte dem ud af Kraft. Det var derfor en Maade, der maatte bruges med Vaersomhed, men snild beregnende Kløgt var ogsaa, hvad der udmærkede den romerske Curie, saa man forstod at dække de indre Modsigelser, og der gik Tid hen, førend det Farlige i denne Magtanvendelse ret kom for en Dag. Allevegne sporede man den pavelige Myndighed ved den Mangfoldighed af pavelige Legater, der i disse Tider gjennemstreifede Landene. „Ligesom Gud i Himlen har sine Engle til at udrette sine Befalinger paa Jorden, saaledes har Paven sine Legater“ — hed det i den Tids indtil det Formastelige opskruede Talebrug, og vist er det, at vi i disse Tider idelig og ofte træffe pavelige Legater, pavelige Pengeindsamlere ogsaa her i Landet. Pavens Myndighed var stor, men dog var den ingenlunde ubegrændset; den strakte sig over Klerke og Klostermænd, dem kunde han ligefrem sætte i Skat, hvad der nylig havde viist sig, da han lod opkræve Tyvendedelen af deres Indkomster til den hellige Landhjælp, og det samme gjentog sig siden oftere. Paa den anden Side søgte Kongen heller aldrig nogensinde

at gribe ind i Bispernes og Præsternes Embedsgjerning eller at give Love for denne, men det Gebeet hvor begge Parter mødtes med modsatte Fordringer, og som altsaa blev Kamppladsen hvor Striden førtes, var alt, hvad der angik Kirkernes verdslige Besiddelser.

Man kan derfor betegne Striden som en Strid om Kirkens Eiendomsret over alt det Jordegods, der laae til Bispestolene, til Kirkerne, til Klostrene med alle de Leensmænd, Fæstere, Bryder og Tjenere, der bestyrede, beboede og dyrkede denne Jord. Det var Kronens Betragtning af Forholdet, at Kirkens Mænd havde alt hvad de saaledes besad som en Forlening af Kronen, saa at det nok paa en Maade var Eiendom, men dog ikke anderledes end at de skyldte Kronen derfor til Vederlag Lydighed og Bistand, eftersom Omstændighederne krævede. Dette var i Grunden ogsaa den gamle Betragtning, og rigtignok var der tildeelt den Jord, der saaledes laae til Kirker og Klostere, visse Forrettigheder og Privilegier af Kongerne, men det var dog kun en kongelig Gave, der skyldtes Kongens Huld og Gunst, og som derfor berettigede ham til igjen at stille sine Fordringer og Krav. Fra den modsatte Side turde man heller ikke ganske eller dog kun sjælden benegte dette, men vilde dog helst gjøre den Betragtning gjældende, at hvad der eengang var givet til gudeligt Brug maatte Kirken ogsaa have fuld Eiendomsret over, saa Kongerne her slet ikke havde nogen Fordringer at gjøre, men at denne Jord og dens Beboere alene stod under geistlig Ret, og skyldte alene de geistlige Foresatte Troskab og Lydighed*). Saaledes

*) Stærkest kommer disse almindelige Grundsætninger frem under Jens Grands Strid. Kongens Forsvarere paastod: „Omnes prælatos totius regni a rege et suis progenitoribus, qvi ecclesias regni totius fundarunt et ditarunt, esse et fuisse

vare de modsatte Anskuelser, men sjælden eller aldrig blev Sagen drøftet som en blot og bar Principstrid; det var ved given Leilighed, naar der skete et Overgreb fra den ene eller den anden Side, at Striden blussede op, og da søgte man en Overeenskomst efter Omstændighederne uden at det nogensinde kom til en Afgjørelse af selve Principet. Kronens Anskuelse af Sagen havde Fortiden for sig, og synes i sig selv den rimeligste, men det er heller ikke vanskeligt at see, hvorledes dette Forhold kunde benyttes til at gjøre de Geistlige afhængige af Kronen. Hvad Bispestolene angaaer, saa var Domkapitlernes Valgret nok anerkjendt, men den Valgte skulde dog først have Kongens Samtykke og aflægge Lydighedseden mod Kongen, førend han blev ordineret*); ad den Vei kunde altsaa Kongen gjøre sin Indflydelse gjældende paa en Maade, der stred imod de canoniske Love. Ved mange af de mindre geistlige Embeder, saavel Domkapitlernes Præbender som andre Præstekald, holdt Kongen fast ved sin Patronatsret, og det i den Udstrækning, at han ligefrem vilde besætte Embederne uden at ændse Bispernes Prøve og Samtykke. Ikke sjælden krævede Kongerne paa deres Reiser bekostelige Gjæstehold af Kirker og Klostere, hvorved Præsterne hindredes i at varetage deres Kirketjeneste, Klostermænd i at følge deres Ordensregel. I Krigstid maatte der af det geistlige Gods ogsaa svares Leding og Krigsstyr, naar det ikke var fritaget ved særegne Privilegier, og var Riget i Nød kunde dertil endnu komme mange andre

---

feudatos, nam qvidqvid habeant ecclesiæ in temporalibus, a regibus habuerunt". Script. VI. p. 291. 300. 321.

*) „Celebratis episcoporum electionibus in eccl. cath. ante confirmationem eorum consensus Domini regis peti." Script. VI. p. 371.

vilkaarlige Paalæg. Bleve disse for trykkende, saa skete der Indsigelse, og sjælden indskrænkede Prælaterne sig hertil, men kom da frem med deres Fordringer, der sædvanlig gik ud paa, at det kirkelige Gods ganske skulde unddrages den verdslige Myndighed, og at dets Bønder alene skulde svare til deres geistlige Foresatte. Paa den Maade kom de geistlige Herrer til at bryde Veien for de verdslige Herrer, der krævede samme Myndighed for sig over deres Bønder, og Striden blev en Standsstrid, hvorved Herrerne vilde hævde deres Myndighed over Bønderne ligeoverfor Kronens Magt.

Hvad der jævnede Veien for Herrerne og gav dem Mod til at træde saa dristigt frem, var Spliden i Kongefamilien selv mellem Valdemars Sønner. I sig selv var Kongemagten stærk, og det fortjener saa meget mere at fremhæves som man meget ofte fremstiller Forholdet saaledes, som var det de overmodige Ærkebisper, der med let Møie ptinte og plagede de magtesløse Konger. Kongemagten var stærk fra gammel Tid af, og den var sikkert ikke bleven det mindre i Valdemarernes Tid, ja saa stærk, at trods Spliden i Kongehuset selv, vilde Ærkebisperne neppe have vovet at træde saaledes op, dersom de ikke gjorde det i Kraft af deres kirkelige Embede, under Følelsen af at Pligten mod Gud og den hellige Kirke krævede det af dem, thi sandelig det var et Vovestykke, der bragte dem stor Fare og Nød, og selv med al deres Standhaftighed under Lidelser og Gjenvordigheder, var det dog kun lidet, hvad de kunde aftrodse Kongemagten. Det er dette Forhold, der giver Striden sin Interesse, at der virkelig hørte aandeligt Mod til at begynde den, aandeligt Mod til at taale og lide uden at slippe sit Maal. Derved fik den hele Strid, der i sig selv kun var en Trætte om verdslige Krav og Forrettigheder, dog et aandeligt Skjær, medens den uden dette vilde have opløst

sig i en Række af hemmelige Sammenrottelse og underfundige Voldshandlinger. Man behøver kun at huske paa Erik Plovpennings Mord i Slesvig, Erik Glippings Mord i Finnerup, for at see, hvorledes den Tids verdslige Stormænd vilde føre deres Krig igjennem, og naar man nu sammenligner disse natlige Stimænds med Erkebisperne Jacob Erlandsens og Jens Grands gjenstridige og trodsige, men dog ærlige og kjække Færd, saa viser det sig klart, hvilken Magt Christendommen selv i en saadan Tid og under saadanne Forhold udøvede til at udvikle og værne om det ægte Menneskelige.

Landets Nød var hvad der æggede Stridens Bitterhed, og derfor voxede denne i en altid høiere Grad efterhaanden som Nøden tiltog. Kongernes Fordringer bleve derved altid stærkere, og derved voxede ogsaa den trodsende Modstand fra den anden Side, men Forholdene udviklede sig saaledes lidt efter lidt, og derfor bliver det vanskeligt i Begyndelsen at efterspore dem. Det egentlige Vendepunkt i Folkets Historie er Kong Valdemars Fængsling og derpaa følgende Nederlag; det var den Tid, da Kampens og Seierens Bane pludselig blev afbrudt, og dermed begyndte Brydningen, men dog kjendes det kun lidt, saalænge den gamle Valdemar endnu stod for Styret. At Riget ved Valdemars Fængsling 1223 havde lidt et saa afgjørende Knæk, stod imidlertid ikke strax klart for Samtiden. Pave Honorius III, hvis Tanker alle vare optagne af Planen til det store Korstog, havde ikke glemt den Konge, der havde plantet Korsets Banner i Estland, og derfor var han ufortrøden i ved Buller at virke for hans Sag. Han truede Grev Henrik af Sverin med Band og Keiserens straffende Arm, ligesom han opfordrede de omboende Stæder og Folk til

ikke at glemme deres Troskabseed mod den fangne Konge*), og efter dennes Løsladelse (1224) opfordrede han paa det meest indtrængende Keiser Frederik II til at antage sig Valdemars Sag, og skaffe ham Fritagelse for de Bøder, Greven havde afnødt ham Løfte om i Fangenskabet, da han ikke kunde betale disse Bøder uden at anvende „den hellige Landhjælp, som han høimodig førend sin Fængsling havde givet Løfte om at betale, da hans Rige desuden var den romerske Stat skatskyldigt (censuale)“. Det var denne Betragtning, at Kongen ikke kunde betale Boden uden at angribe den hellige Landhjælp, han havde lovet at yde, der i Forening med en Erkjendelse af selve Fordringens Uretmæssighed, ogsaa bragte Paven til i et Brev af 26 Juni 1226 at løse Kongen fra den edelige Forpligtelse han havde indgaaet**). Men hverken Pavens Bønner eller Trusler vare istand til at vinde Keiseren for Valdemars Sag, og at Guds selvbeskikkede Statholder paa Jorden heller ikke formaaede at skaffe Kongen Himlens Gunst, viste sig ved det blodige Slag ved Bornhøved d. 21 Juli 1227, Marie Magdalenes Dag, hvor Danmarks Myndighed over Østersølandene for stedse blev brudt. Nederlaget var fuldstændigt og Mandefaldet stort, og mellem Fangerne skal der have været tre Biskopper, af hvilke vi dog kun vide Navnet paa een, nemlig Biskop Tyge af Ribe**). — Allerede her viste det sig strax, hvorledes Landets Nød og Kongens Forlegenhed tvang ham til egenraadig at bryde sine Forpligtelser; om den hellige Landhjælp, der skulde ydes, er der ikke mere Tale, rimeligviis har Kongen maattet anvende den til sit

*) Regesta Dipl. nr. 686. 687. 688.

**) Regesta I. nr. 709. 710. 712. jf. Suhm IX. S. 517—20.

***) Chron. Rip. Script. VII. p. 192.

og Rigets Behov, og han formaaede ikke at løskjøbe Biskop Tyge, endskjøndt han i Kongens Tjeneste var kommen i Fangenskabet. Ribe Domkirke maatte gjøre det, men derved kom Kirken saaledes i Gjæld, at Tyges Eftermand Gunner overlod Kirken Naadens Aaret (fructus primi anni) af hver ledig Sognekirke i Stiftet til Gjældens Afbetaling*).

Forventningen om det store Korstog, der skulde forberedes, var ingenlunde glemt endnu. Pave Honorius's Breve til Kongen i hans Fangenskab vise, at det endnu bestandig stod for hans Tanker, og det var heller ikke glemt her i Landet, hvortil de idelige Korsprædikener væsentlig bidrog. Hvad der egentlig tilsigtedes med disse, blev aldrig opnaaet, og den nærmeste Virkning af dem var at samle Penge sammen allevegne fra, som saa siden forsvandt i den romerske Curies og dens Hjælperes Gjemmer, men desuagtet havde de stor Betydning for Datidens aandelige Liv, ved at holde Opmærksomheden for Sagen vaagen, og ved at bane Veien for alt, hvad der fandtes af religiøs Iver blandt Folk paa den Tid. Der blev holdt Forsamlinger rundt omkring i Landets forskjellige Kirker, hvortil saadanne Mænd vare udseete, der ansaaes for meest skikkede til at holde Korsprædikener, og allerede det at overvære slige Forsamlinger erhvervede nogen aandelig Fortjeneste (nogle Dages Aflad), i hvor langt rigere Maal maatte det gjælde dem, der gjorde Løftet og lod sig tegne med Korsets Tegn. Man forsømte ikke baade at lokke og true; Forbrydere, der havde begaaet en eller anden svar Forseelse, kunde frie sig for anden kirkelig Poenitentse ved at tage Korset; alle, som gjorde Løftet, vare stillede under St. Peders Beskyttelse, og Kirken sikkrede dem deres Eiendoms Ukrænkelighed under deres Fraværelse;

---

*) Brev af 15 Sept. 1245. Regesta I. nr. 854.

Klerke maatte oppebære deres Embedes fulde Indtægter under deres Fraværelse paa Pilgrimsfærd, imod at lønne en Vicar. — Den Mand, hvem Pave Honorius ved Brev af 28 Febr. 1224 beskikkede til at forestaae og lede Korsets Prædiken i den danske Kirkeprovinds var Biskop Peder Jacobsen i Roskilde*), Denne Mand er iøvrigt temmelig ubekjendt (han blev Biskop 1214 efter Peder Sunesens Død), men at Paven i ham havde fundet en Mand, der var nidkjær i Korsets Prædiken, kan man slutte deraf, at han selv døde paa en Pilgrimsfærd til Jerusalem (1225), rimeligviis som Fører for en Skare, der ved hans Prædiken havde taget Korset**). Blandt andre anseelige Mænd, vi i disse Aar træffe paa Pilgrimsfærd, nævnes Kong Valdemars Marsk Johannes Ebbesen, der først maatte tiltuske sig Reisepenge ved at overlade Jord til Sorø Kloster, og som ligeledes døde paa Reisen (1232)***). Kong Valdemar selv kunde under de daværende Forhold ikke tænke paa nogen Deeltagelse i Korskampen, men Iveren derfor var stor hos Mange af hans Undergivne, og endnu flere vare de, der søgte at drage Fordeel af Korsfarernes store Forrettigheder, uden dog at gjøre Alvor af Reisen. Adelsmænd og Andre vægrede sig ved at opfylde, hvad de skyldte Kongen, under Paaskud af at de havde taget Korset, og Kongen vilde ikke gjøre noget imod dem, førend han havde Pavens Tilladelse, men Pave Gregor IX gav ham ved Brev af 13 Marts 1238 fuld Myndighed til at gaae frem mod dem som mod

---

*) Regesta I. nr. 700. (H. N. Clausen, Bidrag til den danske Kirkes Hist. i Middelalderen i Skand. Litt. S. Skrift. XXI. p. 11—14.)

**) Script. III. p. 519. V. p. 390. jf. Suhm IX. S. 503.

***) Script. IV. p. 478. jf. Suhm IX. S. 620.

andre Undersaatter, naar de vægrede sig ved at opfylde deres Pligt***).

I Fyen var der en hæftig og langvarig Trætte (magna et diuturna controversia) mellem Almuen og Bispoppen, og at bilægge denne, var en af Kong Valdemars første Regjeringshandlinger, efterat han atter var kommen til Ro. Striden angik „Bispoppens Ret", det samme som tidligere havde voldt Trætte baade i Skaane og i Sjælland, og der givet Anledning til Affattelsen af de saakaldte Kirkelove, den skaanske og den sjællandske; der førtes nemlig Klage over Bispoppens Sagefald, at de Bøder, han krævede ved sine Nævninger for Helligbrøde, faldt Almuen for svære. Bisp i Fyen var dengang Lovus, som havde været Abbed i Ringsted Kloster dengang han 1213 valgtes til Bisp i Fyen**), og Kong Valdemar afgjorde Striden paa et Danehof i Vordingborg (1228), i Overværelse af Rigets anseeligste Prælater Erkebisp Peter af Lund og Bisp Gunner af Viborg. Selve Afgjørelsesmaaden er i sine Enkeltheder ikke ganske klar. Bispoppen maatte finde sig i en Indskrænkning i Helgtiden, altsaa i den Tid, da han maatte opkræve Helligbrøde, saaledes at den halvt hedenske Høsthelg (autumnale) for Fremtiden faldt bort; han maatte ikke kræve Bøder uden for saadanne Forseelser, der vare beviisliggjorte paa Thinget, og Sagen om Helligbrøde skulde da afgjøres paa selve Thinget ikke ved Kirken. Til Vederlag for disse Indskrænkninger fik Bispoppen — ikke som i Skaane og Sjælland Løfte om at faae sin Trediedeel af Tienden; derom var der slet ikke Tale; derimod sikkredes der ham visse Fordele ved Behandlingen af slige geistlige Sager, uden at man tydeligt

*) Regesta I. nr. 780.

**) Script. I. p. 181; III. p. 263; hans Navn angives VII. p. 222.

seer, hvori disse bestod. Selve Afgjørelsen*) er dog af Vigtighed, fordi den fik blivende Betydning, og kjendes igjen i „Jydske Lov", hvor der heller ikke er Tale om „Høsthelg'en" som Tilfældet er i de skaanske og sjællandske Love.

Den Sag, der voldte meest Bryderi og hyppigst gav Anledning til Trætte, var Gjennemførelsen af Loven om Præsternes Coelibat. Saalænge Peter var Erkebiskop i Lund, høre vi ikke saameget derom; medmindre det skulde skjule sig i den almindelige Klage over store Uordener og gruelige Forbrydelser hos Lægfolk som hos Klerke, blandt hvilke ogsaa det nævnes, at Præster, skjøndt de vare lyste i Band, vedbleve at forrette Tjenesten**). Erkebiskop Peter døde d. 10 Juli 1228, og kort efter, da hans Eftermand Uffe Thrugotsen var bleven valgt, blev Landet besøgt af en pavelig Legat, Cardinal-Diakonen Otto. De nærmere Omstændigheder ved hans Komme berettes ingensteds, men uden tvivl hænger hans Sendelse sammen med den nye Pave Gregor IX's vidtløftige Plan, at ægge alle europæiske Fyrster mod den bandlyste Keiser Frederik II. Her i Landet er hans Ophold blevet mærkeligt ved, at han endnu i en langt skarpere Tone gjentog de tidligere Forbud mod Præsternes Ægteskab. Den forrige Legat Gregor de Crescentio havde paa Conciliet i Slesvig indskrænket sig til at erklære Præsternes Børn for arveløse; Otto erklærede alle Deier og Friller, som ikke skilte sig fra Samliv med Præster og Klerke, for bandlyste, ligesom han erklærede alle Præster og Klerke, som holdt offentlige Deier, for affatte, og, hvis de fremdeles

*) Constitutiones Valdemari Regis; Kofod Ancher, Lovhistorie I. p. 598-99 (Regesta I. nr. 728).

**) Pave Honorius III's Breve af 1225 og 27 (Regesta I. nr. 706. 717. 718).

levede sammen, for bandlyste. Ja for grundig at udrydde „denne forpestede Sygdom“ som Cardinalen udtrykte sig, forbød han Erkebisperne og Bisperne at ordinere nogen til Præst, førend han skriftlig havde afgivet den Forsikkring ikke at ville bo sammen med nogen Frille eller Deie; forsømte nogen Biskop dette, eller saae han gjennem Fingre med sine Præster for Vindings Skyld, havde han Retten til at ordinere forbrudt. — Dette strænge Forbud gjentoges ofte i senere Synodalbeslutninger*), men dets Gjennemførelse støtte endnu bestandig paa store Vanskeligheder. Præsterne i Lunde Stift indgik endog en formelig Sammenrottelse mod Erkebiskop Uffe, da han vilde forsøge paa at gjennemføre det, idet de ved Eed forpligtede sig til at holde sammen, og fastsatte Pengebøder for dem, der svigtede Overeenskomsten. Erkebispen vidste ikke at hjælpe sig ligeoverfor Præsternes Gjenstridighed uden ved at paakalde den verdslige Arms Bistand, hvortil han dog først udbad sig Pavens udtrykkelige Tilladelse, som han ogsaa fik ved et Pavebrev af 3 Dec. 1232**). Denne Hjælp blev ogsaa villig ydet Erkebispen, da Kongen og de verdslige Adelsherrer ikkun altfor gjerne vilde anmasse sig Myndighed over Præster og geistlige Personer, og derfor, da siden dette paaankedes under den vidtløftige Trætte mellem Konge og Erkebiskop, undlod man ikke at beraabe sig paa, at Uffe selv havde paakaldt den verdslige Arms Bistand***). Bistanden blev altsaa

*) Saal. i Statuta provincialia fra 1345. Script. VI. p. 493.

**) Dipl. Svec. I. p. 273 (Regesta I. nr. 744).

***) Jakob Erlandsens Proces Script. V. p. 599 . . . „non obstat, qvod semel contra homines contumaces prædecessor noster Uffo advocavit brachium sæculare . . . principis est ecclesiam adjuvare, non tamen per hoc jus aliqvod ei acqviritur sua autoritate similia faciendi“.

virkelig ydet ham, og Sammenrottelsen ventelig sprængt, men neppe har den verdslige Regjering i og for sig været saa ivrig i at forbyde Præsternes Ægteskab, der dog havde den almindelige Folkemening for sig. At det heller ikke endnu skete fuldstændig, kan man slutte deraf, at Pave Innocents IV paa Erkebispens Begjæring nogle Aar senere (1245) gav ham Tilladelse til at ordinere 40 Klerke til Præster, „der havde en Mangel ved deres Fødsel" (qvi defectum in natalibus patiuntur), hvad uden al Tvivl i de fleste Tilfælde vil sige, at de vare Præstesønner*).

Medens alt hvad vi kjende til Forholdene i Skaane og i Østifterne paa den Tid, synes at røbe Splid og Tvedragt; Strænghed fra de Overordnedes, Gjenstridighed og Trods fra de Undergivnes Side; saa seer det heelt anderledes ud i Jylland. Denne Forskjel mellem Jylland og Østifterne træder endnu meget stærkt frem gjennem hele dette Aarhundrede, og det saaledes at i Jylland gaaer alting forholdsviis mere roligt, idet Bisperne der gjerne staae i et venligt Forhold til Kongehuset. Det bedste Indblik i Tilstanden i denne Provinds paa Kong Valdemars Tid have vi ved Biskop Gunners Levnet, som rigtignok er en smigrende Lovtale over Manden, men hvoraf det dog tillige fremgaaer, at han virkelig var en af de meest fremragende Mænd paa den Tid.

Gunner havde i sin Ungdom studeret i Paris, blev siden Cistertienser-Munk, og var i 6 Aar Abbed i Om Kloster ved Skanderborg. Den pavelige Legat, Cardinal Gregor de Crescentio skaffede ham 1222 Viborg Bispestol. Cardinalen kjendte ham nemlig fra Studenterdagene fra Paris, og da under hans Ophold her i Landet, Viborg

*) Regesta I. nr. 850.

Bispestol blev ledig, faldt hans Tanke strax paa Gunner. Han lod denne komme til sig paa Løgum Kloster, hvor han just opholdt sig, og Gunner maatte der holde en latinsk Prædiken for Cardinalen, da han ikke forstod dansk; men denne lod sig ikke forlyde med, hvad hans Tanke var. Da han kort efter kom til Viborg, og Kanikerne endnu ikke vare blevne enige om hvem de skulde vælge, nævnede Cardinalen Gunners Navn, og strax fik han alle Stemmer, hvorpaa han blev hentet til Viborg, og strax modtaget i høitidelig Procession under Klokkeringning. Som Biskop forsømte han ikke sin Ordens Regel, men vidste at lempe den efter de nye Forhold. Han kunde sin Ordens hele Liturgi udenad med Psalmerne, Collecterne og Kapitlerne, saa han kunde sige dem frem for sig, hvor han end færdedes enten hjemme eller paa Reiser. Han var en vellært Mand og dertil en jovial munter Mænd, og denne hans joviale Munterhed kommer frem ved mange Leiligheder. Som Biskop holdt han ofte selv Messe, og naar han gjorde det, prædikede han altid selv, og forstod ved sin Tale at rive sine Tilhørere med sig, hvad enten han talte om de Ondes Straf eller de Godes Belønning. Med stor Nidkjærhed forestod han Stiftets Præsteskole, og mange af dem, der som Klerke havde gaaet i hans Skole, bekjendte siden, at de havde haft mere Gavn deraf, end om de havde været i Paris. Pariser Skolen havde jo endnu det største Ry, og Pariser-Klerkene nøde allevegne stor Anseelse; naar de kom til ham, saa sagde han gjerne for Spøg til dem: Nu maae I Unge, der komme nybagte ud af Ovnen, lære os Gamle, og forelagde dem saa en eller anden knudret Syllogisme, som de ikke formaaede løse uden hans Veiledning. Slige knudrede Syllogismer gjaldt netop som den ypperste Lærdomsprøve og exempelviis nævnes een: hvorfor er to og tre fem og ikke mere? Saadanne

Spørgsmaal kunde selv Magistre ikke svare paa, og maatte derfor staae til Skamme ligeoverfor ham. Mange af de Klerke, der havde gaaet i hans Skole, kom ogsaa ofte siden i betydelige Stillinger, som Biskopper og Magistre eller som udmærkede Klostermænd og Prædikanter. Han underviste de Unge i Kirkefædrenes Meninger (sententiæ), classiske Digteres Vers, eller andre Lignelser, men ogsaa i Kirkesangen og hvad der hørte til Gudstjenesten. — Ordinationer holdt han efter Skik og Brug fire Gange om Aaret paa de fire Tamperdage, men forinden prøvede han Klerkene nøie, saavel med Hensyn til Kundskaber som til Levnet, og han ordinerede aldrig nogen fra fremmede Stifter, uden de havde tilbørlige Anbefalinger. — Iøvrigt var han en meget omgjængelig Mand; naar Nogen besøgte ham, undlod han aldrig, især naar det var Klosterfolk, at lade dem byde til Bords, og forsømtes det en enkelt Gang, maatte hans Kapellan, der fungerede som Biskoppens Huusfoged, høre meget ilde derfor. To Gange om Aaret gjorde han store Selskaber; paa Marie Himmelsfartsdag, Vor Frue Dyre (d. 15 Aug.) inviterede han Egnens adelige Herrer og Fruer til Asmildkloster, hvor Biskoppen ventelig havde sit Sommerophold; Juledag havde han geistligt Selskab, af Stiftets fire Provster, andre adelbaarne Klerke, foruden Klosterfolk, Priorer og Præster, og endskjøndt det ved saadanne Leiligheder gik flot til, vaagede han dog altid strængt over Sømmelighed og Orden. Een eller to Gange om Aaret gjorde han desuden et stort Gilde for Viborg Byes Borgere paa Asmild, og Beværtningen var da saa splendid, at Folk havde nok at tale om hele Aaret igjennem. Tredie Juledag gjorde han Fest for selve Kloster-Jomfruerne i Asmild, og beværtede dem med Mjød, Fisk og Mælkespiser; sommetider med Kjødmad; ved den Leilighed læste han selv Messen og

indviede de Nonner, der endnu ikke havde faaet Indvielsen. I det Hele var han en omhyggelig Skriftefader for Klosterjomfruerne og andre Adelsfruer, saa naar de kom til ham, gav han sig altid god Tid til at tale med dem, ja kunde neppe skilles fra dem. — Kongehuset var Gunner oprigtig hengiven, og stod derfor høit i Gunst hos Kong Valdemar, der hædrede ham fremfor Rigets andre Biskopper og tiltalte ham gjerne med Fader-Navnet. Han fik det hæderlige Hverv at føre den unge Valdemars Brud, Eleonore af Portugal, herind i Landet — hvad imidlertid kun blev til liden Glæde, da hun døde Aaret efter, og hendes Gemal atter faa Maaneder efter hende. Naar Kongen udbød Leding, var han strax rede, udrustede sine Svende fuldstændig med Vaaben og bepandsrede Heste og forsynede dem alle de mindste som de største med alt hvad de behøvede. Derfor nød Bisop Gunner ogsaa særdeles Anseelse blandt de andre Biskopper; det var ham, der ordinerede Erkebiskop Uffe, og mødte altid hos denne den største Forekommenhed. Erkebispen lod altid Gunner gaae foran, og vilde han ikke, trættedes de ofte for Spøg i Døren. „Jeg skal give Dig Grunde hvorfor Du bør gjøre det — sagde Uffe engang til ham, da han var til Besøg i Viborg — for det første, fordi jeg er Din Erkebisp, og Du skal gjøre hvad jeg siger; for det andet lever Du efter Cistertiensernes Regel, jeg paa verdslig Viis; for det tredie har Du to geistlige Vielser forud for mig; for det fjerde er jeg bleven indviet af Dig til Erkebiskop; for det femte har Du Fortrin i Alder; for det sjette er det Dit eget Huus.“ Biskop Gunner gav tabt og gik først ind. — Af hans Visitatser meddeles der ogsaa et lille Træk, for at vise hvor samvittighedsfuld han var i at paasee, at alt hvad der angik Gudstjenesten var i sin rette Orden. Et Sted manglede den indviede Alter-

plade; Biskoppen spurgte efter den; „den ligger i Boggjemmet (repositorium librorum) tæt ved Alteret“ — sagde Præsten, som var en godmodig Mand men ikke synderlig lærd — „men naadige Herre, jeg har en sort Ko, som er skikkelig feed, tag den og see igjennem Fingre med min Forseelse.“ Biskoppen tog Koen, men paalagde ham endnu en yderligere Poenitentse. Som Dommer i geistlige Sager var han snart stræng snart mild alt efter Omstændighederne. Mod Manddrabere gik han frem efter Lovens fulde Strænghed, mod Kvinder, der havde ligget deres Børn ihjel, var han mild, for som han sagde ikke at forøge deres Sorg. Meget ofte lod han thinge med sig om det Sagefald, der tilkom ham, og naar hans Officialer indvendte, at han var altfor eftergivende, svarede han med Psalmistens Ord: heller Lidet med Rette (Ps. 37, 16). Naar han saae Bønder eller Tjenere komme i sin Gaard, sagde han med Ovid: Bella mihi video (Nu har jeg min Rod) — og dette lille Suk er det eneste, der forraader, at Almuen ogsaa i hans Stift følte Trykket af de kirkelige Afgifter, et Tryk, som imidlertid efter Levnetsbeskrivelsens hele Fremstilling blev skjult af Biskoppens elskværdige Personlighed*).

Biskop Gunner nævnes ogsaa som fortrinlig medvirkende i Kong Valdemars berømteste Værk fra hans Trængselstid, nemlig Affattelsen af Jydske Lov. „Han var nærværende derved, — siger hans Levnetsbeskrivelse — og

---

*) Vita Gunneri; Script. V. p. 574 fgg. — en Fortsættelse af Klosterkrøniken fra Øm (Exordium Caræ Insulæ) ibid p. 251 fgg. — Denne Klosterkrønike er i sin Heelhed det fortrinligste Aktstykke, der er os levnet fra den Tid; Fortællerne — thi den har flere Forfattere — berette udførligt og anskueligt, med Øienvidners Nøiagtighed, men ogsaa med den Partiskhed, der vanskelig kan undgaaes af dem, der selv ere Part i Sagen.

Kongen fulgte for største Delen hans Raad" — og denne Bemærkning er den eneste Oplysning, vi have om Lovens Affattelse foruden det, der siges i Loven selv. Det fremgaaer deraf, at Loven blev givet eller vedtaget paa et Danehof, en Herredag i Vordingborg i Marts 1241, hvor foruden Kongen og Kongesønnerne Erik, Abel og Christopher, Rigets samtlige Prælater vare tilstede: Erkebiskop Uffe, Biskopperne Nicolaus af Roskilde, Ivar af Fyen, Gunner af Ribe, Johannes af Hedeby, Peter af Aarhuus, Gunner af Viborg og Johannes i Vendsyssel — tilligemed alle Rigets „bedste Mænd". Jydske Lov er rimeligviis den sidste af alle vore gamle Provindslove, ligesom den ogsaa med Hensyn til Formen er den omhyggeligst udarbeidede af dem alle, og dermed afsluttede Valdemarstiden sit Lovgivningsarbeide, der for de følgende Tider gjerne stod som Mønsteret, man maatte hævde eller vende tilbage til. Det er rigtignok kun ved Betragtningen af selve de gamle Lovbøger, man er kommen til at danne sig en Mening om deres Ælde og indbyrdes Forhold, men ad den Vei er man dog kommen til en temmelig sikker Formening derom. Den skaanske Lov er da den ældste, noget yngre de tvende sjællandske Love, dog rimeligviis begge ogsaa fra Valdemarstiden. Den ældre sjællandske bærer selv Navn af Valdemars Lov; den yngre hedder derimod Kong Eriks Lov, og dette Navn har ledet mange Forskere paa Vildspor, men efter al Sandsynlighed maa derved tænkes paa Valdemar II's Søn Erik, der siden 1232 bar Kongenavn, saa at den kun kan være lidet ældre men dog ældre end Jydske Lov. Disse forskjellige Provindslove, der saaledes fremkom i Valdemarernes Tid, ere dog ikke at betragte som nye Love, men mere som Samlinger af Retsvedtægter, som da kom til at bære den Konges Navn, der har foranstaltet Samlingen. Stundom gjorde Kongerne

Fordring paa at være i Besiddelse af fuld lovgivende Myndighed, men dog saaledes at de fandt det klogest at holde sig til de gamle Vedtægter*). I den berømte Fortale til Jydske Lov er Forholdet nærmere bestemt saaledes, at Kongen giver Lovene og Landet vedtager, og en saadan Lov maa Ingen forandre „uden Landsens Villie, medmindre den er aabenbarlig imod Gud." „Kongen giver Loven", hedder det altsaa her, men dog støtter den sig vist ogsaa væsentlig heeltigjennem til ældre Vedtægter. Man har bemærket, at Kirkeloven, den canoniske Ret, har haft kjendelig Indflydelse paa flere Punkter af Jydske Lov**), men det kan heller neppe ene tilskrives Kongen eller de Mænd, der havde affattet Loven, da Forholdet vel snarere er det, at den kirkeretlige Synsmaade allerede tidligere havde ændret de ældre Vedtægter, ligesom vi ogsaa gjennem de følgende Tider stadig see denne Brydning fortsætte sig, idet Kirkens Mænd altid fandt noget i de gamle Love, om hvilket de vilde anvende, at det var aabenbarlig imod Gud. Den kirkelige Ordning betragtedes af dem, og af Samtiden i det Hele, som det ophøiede Forbillede for den borgerlige; „saasom den hellige Kirke styres af Pave og Biskop, saa skal hvert Land styres af Konge og hans Underdommere", hedder det i Fortalen. Nogen særegen Kirkelov, som der haves for Skaane og for Sjælland, der dog, hvad ovenfor er fremhævet, kun er at betragte som en Overeenskomst mellem Biskoppen og den menige Almue om hans Ret — en saadan

*) Kong Knud VI's Forordning: Qvamvis regiæ sit potestatis leges condere vel mutare, legem hanc ex novo non condimus, sed ab antiqvis temporibus constitutam . . . ad memoriam revocamus. (Skaanske Lov ved Thorsen S. 243.)

**) Jfr. Rosenvinge i Kirkehist. Samlinger I. S. 39 fgd.

haves ikke for Jylland eller for de Lande, hvor Jydske Lov gjaldt; men det vigtigste af hvad hiin indeholdt, findes optaget i selve Loven, saaledes om Bispens Ret, om Helligtiderne og Helligbrøde o. desl.

Kort efter at have udstedt Jydske Lov døde Kong Valdemar, men førend vi slutte Skildringen af hans Liv, maa vi endnu omtale Forholdene i Estland, det Land han havde vundet ved Kamp under Korsets Banner, og som derved ogsaa havde særlig Betydning for den danske Kirke. Vanskeligheden ved at hævde denne Besiddelse, laae som ovenfor omtalt, ikke blot i den hedenske Befolknings Gjenstridighed, men især i den Skinsyge, hvormed Erkebiskoppen i Riga og Liflands Adel, der udgjorde et aandeligt Broderskab under Navn af Sværdriddernes Orden, betragtede Danskernes Herredømme i hine Egne. Med Kong Valdemars Fangenskab leed dette Herredømme ogsaa et Knæk, og Estland gik tabt, ikke just fordi Hedningerne atter fik Magten, men fordi Liflands Erkebiskop og Ridderskab satte sig i Besiddelse deraf, især efterat de havde styrket sig ved et Forbund med den tydske Orden i Preussen, der havde fæstet Bo der, for at christne og undertrykke Landets hedenske Befolkning. I alle disse Lande var den kirkelige Ordning og Indretning endnu i sin Vorden, og derfor havde Paven sendt en Legat derhen Bisp Vilhelm af Modena, der i flere Aar arbeidede paa at ordne Forholdene og stifte Forlig mellem de stridende Parter, hvorved han heller ikke glemte det danske Riges og den danske Kirkes Krav. Saasnart Kong Valdemar nogenlunde var kommen til Ro, gjorde han efter Legatens Tilskyndelse 1229 et Forsøg paa ad fredelig Vei, atter at gjøre dansk Indflydelse gjældende, ved nemlig at sende en Coloni af Prædikebrødre til Reval for der at oprette et Kloster, da Evangeliets Prædiken blandt Hedninger særlig var denne

nye Tiggerordens Opgave*). Forsøget mislykkedes imidlertid, og Klosterbrødrene kunde ligesaalidt holde sig der som Biskoppen og hans Klerke. Det tydske Ridderskab satte sig i Besiddelse af Estland, og Kongen indskrænkede sig i de første Aar til at indanke Sagen for Pavens Kjendelse, indtil han i Rom havde opnaaet hvad han vilde, da nemlig Pave Gregor IX 1236 anerkjendte Danmarks Ret til det omtvistede Land, imod at Kongen betalte Ridderne en Erstatning for hvad de havde anvendt paa at holde Esterne i Ave. Ridderne vare ikke tilfredse med denne Afgjørelse, og det trak sig ud Aar efter Aar uden at Kjendelsen blev sat i Kraft; da besluttede den gamle Konge at gribe til Sværdet, og samlede al sin Hærstyrke for at gjøre sine Fordringer gjældende. Saasnart dette rygtedes, kom den pavelige Legat Vilhelm af Modena tilligemed de tydske Ridderes Stormester Herman skyndsomst til Danmark, og der blev indgaaet et Forlig i Overværelse af mange af Rigets geistlige og verdslige Herrer (1238), hvorved Ridderne maatte afstaae de omtvistede Lande Reval, Harrien, Jervien og Virland, medens Kongen som en fri Gave for sin Sjæls Frelses Skyld overlod dem Jervien til en just ikke ganske uindskrænket Besiddelse**). Det var Kongens og ventelig ogsaa Ærkebiskop Uffe's Tanke, strax at benytte den Fordeel, der saaledes var vundet, til at sikkre sig disse Lande ved at gjenoprette det danske Bispedømme i Reval. Det var hans Agt at oprette to Bispedømmer i Estland, men foreløbig lod han det blive ved det ene i Reval, og beskikkede dertil en Præst fra Ribe Stift ved Navn Thorkil (d. 15 Sept. 1240), som blev præsenteret Ærkebiskop Uffe og

*) Historia ordinis Prædicatorum. Script. V. p. 501.

**) Regesta I. nr. 781. Thorkelin Diplom. I. p. 301-2.

ordineret af ham. Ved den Leilighed maatte Kongen først udstyre den nye Bispestol og han gjorde det ved at tillægge den Jordegods og andre Indkomster, men knyttede dertil det Vilkaar, at han forbeholdt sig og sine Efterkommere Retten til at beskikke Biskopper for denne Kirke, uden Hensyn til om denne med Tiden skulde faae et Domcapitel eller geistligt Convent*). Denne sidste Clausul stred ganske mod Kirkeloven og maatte derfor vække den pavelige Curies Mishag, medens Ridderne paa deres Side heller ikke vare tilfredse med det afnødte Forlig. Det faldt derfor vanskeligt i Estland at gjennemføre, hvad der var vedtaget i Danmark, især da den gamle Konge døde kort efter. Hans Søn, den unge Kong Erik, havde tilligemed sin Fader taget virksom Deel i disse Forhandlinger, og han undlod heller ikke, da han var bleven Enekonge, af al Magt at arbeide paa at gjennemføre, hvad der saaledes var vedtaget, skjøndt det skete kun med store Anstrængelser.

Kong Valdemar II døde Skjærtorsdag d. 28 Marts 1241, og skjænkede kort før sin Død alle Kathedral-Kirkerne i Danmark en kostbar Messehagel (casula) til sin Ihukommelse. Han berømmes i det Hele „som en Mand af stor Fromhed og oprigtig Elsker af den christelige Religion", men naar det fremdeles hedder, at „han atter fornyede Kirkernes Friheder og Privilegier, som vare skjænkede dem af de gamle Konger, men atter berøvede dem ved uretfærdige Fyrsters Vold" **) — saa seer man ikke ret, hvori det har bestaaet, da det snarere synes som om han kun fortsatte sine nærmeste Forgjængeres Værk, og skulde der i den Henseende være nogen Forskjel, saa var det snarere den, at Klager

*) Thorkelin I. p. 131-32 (Regesta I. nr. 800).

**) Lib. dot. Lund. Script. III. p. 500 (nota (*) I. p. 167.

over Kirkers og Klosteres Forurettelse af de verdslige Herrer træde stærkere frem især i denne Konges sidste Tid. Dog disse Klager vare dengang endnu i deres Begyndelse, siden bleve de langt lydeligere og vel ogsaa mere beføiede; muligviis kan dette i Forening med de ulykkelige Tider, der efter hans Død oprandt for Riget og for Kirken, have bidraget til, at hans Liv og hans Gjerning kom til at vise sig i et forherliget Lys.

For at forstaae Tidens aandelige Eiendommelighed maae vi lægge Mærke til Klosterlivet og Munkevæsnet, og derfor ville vi her dvæle lidt derved, saameget mere som det trettende Aarhundrede frembragte en ny Art af Klosterbrødre, der med en forbausende Hurtighed udbredte sig over Christenheden, nemlig Tiggermunkene.

Af de ældre Ordener stod endnu Cistertienser-Ordenen i størst Anseelse, skjøndt den i vort Aarhundrede havde tabt sin Spirekraft, saa den formerede sig ikke og der kom ingen nye Klostere til. „Kirkens Glæde er disse Brødre af Cistertienserordenen — skriver Pave Gregor IX i et Brev af 26 Sept. 1234 — som, adskilte fra Verdens Larm, tilbringe Tiden i Sjælens Eensomhed, for at tæmme Hjertets brusende Begjærlighed ved en himmelsk Kjærligheds Naade, og søge i sig selv et hemmeligt Samqvem med Herren, i hvilket de, medens den ydre Larm tier, forlyste sig med Hjertets dybe Længsler ligesom i en fortrolig Samtale.“ Saaledes berømmer Pave Gregor Ordenen, idet han tillige maa beklage, at disse fromme Mænd, der saaledes vare hensunkne i indre Beskuelse, paa mange Maader fortrædigedes af Verdens Mennesker, og derfor beskikkede han Biskop Gunner af Ribe, samt Prioren i St. Nikolai Nonne-

kloster og Ærkedegnen i Domkapitlet sammesteds, til at være Ordenens Forsvarere i Lunds Kirkeprovinds*). Lignende Klager over al den Overlast, de fromme Brødre maatte lide, komme ofte igjen i Pave Gregors Breve, og den kunde være af forskjellig Art. Det kunde være adelige Herremænd, der tvistedes med et Kloster enten om en Sjælegave, deres Forfædre havde skjænket, men de holdt tilbage, eller om andet Jordegods; det kunde være Prælater og Præster, som dog skulde være Klostrenes Beskyttere, der krævede Tiende eller anden Ydelse af Brødrene, for hvilken de havde pavelig Dispensation. Meget ofte var det Klostrenes Forpligtelse til at modtage og huse Reisende, der gav Anledning til Misbrug, idet Gjæsterne uden at ændse Ordensreglen spiste Kjødmad i deres Huse eller førte Kvinder med derind**). Spørgsmaalet om Klosterjords Tiendefrihed, der ofte havde givet Anledning til Trætte (S. 460), var ogsaa bleven bragt paa Bane paa det almindelige Concilium 1215, og der var skeet en Indskrænkning, saa at Klostrene vare pligtige at svare Tiende af den Jord, de havde erhvervet efter dette almindelige Concil***). Disse Trætter og Klager vise deels Mangel paa Ærefrygt for Kloster-Helligheden, deels vidne de om den Usikkerhed, der herskede med Hensyn til Eiendoms-Overdragelse. Exempler paa slige Trætter haves baade fra Sorø og Esrom i Sjælland og fra Løgum i Sønder-Jylland†). I Anledning af Sorø skrev Pave

*) Thorkelin, Diplom. I. P. 118-20 (Regesta I. nr. 758).

**) Jfr. Thorkelin, Dipl. I. p. 120-21.

***) Jfr. Jydske Lov 3, 9 — hvoraf man seer, at det samme gjaldt Leding, saa at Klostermænd skulde udrede Leding af den Jord, de havde erhvervet siden Conciliet.

†) Regesta I. nr. 756-63.

Gregor d. 25 Oct. 1234 til alle Rigets Prælater, for at paalægge dem, at komme Brødrene til Hjælp under deres daglige Tryk og Ængstelser. „Vi paalægge Eder, — hedder det i det apostoliske Brev — at alle dem, som usømmeligt antaste Brødrenes Eiendom, som uretmæssig holde tilbage, hvad der ved Testamente er skjænket, som vove at udtale Band eller Forbud over Brødrene, som kræve Tiende af den Jord, som de have haft førend det almindelige Concil — alle dem skulle I, hvis de ere Lægfolk, offentlig bandlyse, hvis de ere Klerke, Kaniker eller Munke, afsætte fra deres Tjeneste; og alle dem, hvad enten de ere Lægfolk eller Klerke, der lægge voldsom Haand paa Brødrene, skulle I binde i en saadan Band, som kun det apostoliske Sæde kan løse“ *). Det var voldelig Medfart, Brødrene maatte prøve, men denne voldelige Medfart havde deri sin dybere Grund, at man ikke ret anerkjendte de pavelige Privilegier som gyldige Love, og stundum kom disse Pavebreve i aabenbar Strid med hvad der var gyldig Landslov, især i alt hvad der angik testamentariske Gaver. Et Exempel herpaa have vi atter fra Sorø. Esbern Snares Sønnesøn Esbern Snarling havde tilbageholdt det Gods, hans Farfader havde skjænket Klosteret, men paa sit Dødsleie angrede han hvad han havde giort, og giorde sit Testamente, hvorved han overlod Klosteret det omtvistede Gods. Hans Moder Fru Margrethe, der var den Afdødes rette Arving, beholdt det alligevel og vilde ikke afgive det til Klosteret, idet hun med tolv Nævningers Vidnesbyrd godtgiorde, at det stod ikke i Testamentet, hvorved altsaa Testamentet blev giort ugyldigt. Biskop Niels i Roskilde, som var Executor testamenti,

*) Thorkelin, Dipl. I. p. 121-22. Et ligelydende Brev for Løgum Script. VIII. p. 190.

tog sig med Iver af Munkenes Sag, og lyste Fru Margrethe i Band, indtil hun afgav, hvad hun havde taget i Besiddelse*). Fru Margrethe havde egentlig Landsloven paa sin Side, da efter denne en Tvist om Sjælegaver, en Mand havde givet paa sit Dødsleie, skulde afgjøres ved Nævnd, uden at der tales om skriftligt Testamente**). Pave Gregor IX, for hvem Sagen blev indanket, var heller ikke uvidende derom, kaldte det i sit Brev af 11 Aug. 1237 „en daarlig Vedtægt, eller snarere en Misbrug, at tolv Nævningers Eed skulde kunne rokke et lovligt Testamente" og overdrog det til Erkebiskop Uffe, at bevæge hende til at frafalde sin Paastand***). Det synes som om Sagen dermed blev afgjort, idet hun virkelig frafaldt sin Paastand, men Pave Gregor lod det ikke blive derved, da han efter Biskop Niels's Tilskyndelse i et Brev til Kongen af 23 Aug. 1239 forlangte en Forandring i selve Loven, som var til stor Skade for de fromme Stiftelser†). Denne Begjæring blev heller ikke uden Virkning ved Affattelsen af „Jydske Lov", da Lovens 3, 45 forudsætter som afgjort, at „hvad som er skrevet i Mands Testamente med gode Mænds Vidnesbyrd" det skal staae fast, saa at der kun kan føres Vidnebeviis om saadan Sjælegave, der ikke er afgjort ved skriftligt Testamente. — Derved faae disse Klostertrætter deres Betydning som en Tvist mellem de canoniske Fordringer paa den ene Side, Landslov og gammel Vedtægt paa den anden, og derved blive disse Cistertiensernes Klagemaal et Forbud

*) Liber Don. Sor. Script. IV. p. 481.

**) Valdemars sjællandske Lov I, 5 (Thorsens Udg. S. 16).

***) Regesta I. nr. 776 (Dipl. Svec. I. p. 289).

†) Regesta I. nr. 794.

paa hvad der snart skulde lyde, om ikke fra den hele Geistlighed, saa dog fra dens meest høiröstede Talsmænd.

Til at hævde Munkereglen i dens Strænghed anbefaledes det som det tjenligste Middel, naar Klostere af den samme Orden sankedes under eet Overhoved. De sorte Brødre af Clunyacenser Ordenen havde saaledes paa Erkebiskop Andreas's Foranstaltning faaet Abbeden i Allehelgens-kloster i Lund til bestikket rector (1206)*). Cistertienserordenen, der i det Hele berømmes for sin strænge Organisation, havde ogsaa et lignende Overhoved for Provindsen, men uvist er det, om det altid var et bestemt Klosters Abbed. Han omtales under Navnet „Pater Abbas", og hans Forretning var, at visitere flittigt, og at indsætte nye Abbeder i de ham undergivne Klostere**). Rimeligviis førte han Forsædet ved Ordenens Provindsial-Capitler, og havde at paasee, at Ordensreglen nøiagtig blev opfyldt og Overtræderne straffede. I den Henseende bleve Cistertienserne fremstillede som Mønstere for de andre Ordener. Paa Lateran-Conciliet 1215 blev det vedtaget, at der hvert tredie Aar i hvert Rige skulde holdes Capitelmøder af de forskjellige Ordener af Munke eller Kaniker, og at der indtil Sagen kom i Gang skulde tilkaldes Cistertienser-Abbeder, der vare vante til at holde slige Møder, for da i Fællesskab at afhandle hvad der kunde tjene til Ordenernes Forbedring og Reglernes Jagttagelse***). Denne almindelige Bestemmelse

*) Diplom. Svec. I. p. 152-53 (Regesta I. nr. 552).

**) Dette fremgaaer af Fortællingen i Exordium Caræ Ins. Script. V. p. 268 (nos habemus visitatores patres abbates) p. 274 (pater abbas omnia mihi inpendit) — hvor der ved Pater Abbas neppe skal tænkes paa General-Abbeden i Cistertium, men paa en for Danmark bestikket Over-Abbed.

***) Gieseler, Kirchengeschichte; II, 2 S. 316. Note 23.

kom vistnok snart til Anvendelse ogsaa i Danmark, saa at mere eller mindre talrigt besøgte Capitelsmøder af Munke eller Kanniker snart kom almindeligt i Brug blandt de forskjellige Ordener*). De bidrog til at styrke Iveren i de forskjellige Samfund, at Ordensreglen blev nøiagtigere overholdt og Misbrug afskaffede; men de bidrog ogsaa til at Klostrene sluttede sig nøiere sammen, at de udgjorde en Corporation, hvor den Enkelte følte sig styrket ved Sammenholdet. Munkeforeninger bidrog i det Hele til at styrke Foreningsaanden, Corporations- og Laugsvæsnet. Medens Herrernes Myndighed tiltog i bestandig Brydning med Kongemagten, saa var det Maaden, hvorpaa Smaafolk styrkede sig, at de sluttede sig sammen i Gilder og Laug. Paa en Tid da Kongemagten var for svag til at hævde Lov og Ret, og derved give den Enkelte betryggende Sikkerhed i sin lovlige Sysfel, ydede Gildeslauget ham den Sikkerhed, han ellers vilde savne.

En fast Sammenslutning og en stærkt udviklet Corporationsaand, var ogsaa det, der gav de nye Ordener deres Styrke, der bleve til med dette Aarhundrede, nemlig Tiggerordenerne. I det forrige Aarhundrede havde Tiden været utrættelig i at udfinde nye Selvplagerier, men nu var man bleven træt, og paa det ofte omtalte Concil 1215 blev det vedtaget, at der ikke maatte oprettes nye Ordener, men at Alle, der vilde vie sig til gudeligt Liv, skulde slutte sig til dem, der allerede bestod. Tidligere havde ogsaa her i Landet Konger og Prælater tilligemed de anseeligste Herremænd kappedes om at gjøre store Offre or at anlægge storartede klosterlige Stiftelser, men i vort

*) Om Augustinernes Capitler i Slutningen af 13 og Begyndelsen 14 Aarh. s. Script. V. p. 633-39.

Aarhundrede er denne Iver betydelig kjølnet. Desuagtet var Bestemmelsen neppe taget, førend der oprettedes tvende nye, Dominicaner- og Franciskaner-Ordenen. Paa en Maade kunde det synes, som disse fulgte det gamle Spor og gjorde et nyt Forsøg paa i Strænghed at overbyde alle de tidligere, ved nemlig at give Afkald paa al Eiendom for at leve som Tiggere af Andres fromme Gavmildhed, men i Grunden gav netop denne Levemaade disse Ordener en fra de tidligere væsentlig forskjellig Stilling. Den førte det med sig, at der behøvedes kun meget lidt for at oprette Klostere af disse Ordener. Tidligere skulde der sørges for Beboernes tilstrækkelige Underhold, at de uforstyrret kunde hengive sig til deres gudelige Øvelser, og dertil udkrævedes ikke ubetydeligt Jordegods; medens Tiggermunke kun behøvede et Huus til Beboelse, og Huset kunde de vist som oftest bygge selv, naar de kun fik en Byggegrund, hvad der ikke var saa vanskeligt at forskaffe sig. Tiggermunkene skulde nok affondre sig fra Verden for at varetage de gudelige Øvelser, Ordensreglen foreskrev; men de skulde jo leve af Folks fromme Gavmildhed, og derfor maatte de færdes mellem Folk for at skaffe sig Indgang imellem dem. Det var ikke Eneboernes grublende Hensynken i gudelige Betragtninger, der stod for dem som Forbilledet; de skulde netop ud mellem Mængden, prædike for den og indvirke paa den. Klostere af disse Ordener bleve derfor altid anlagte i Kjøbstederne, og det varede heller ikke længe, førend omtrent hver Kjøbsted her i Landet havde sit Tiggerkloster, sædvanligt endog to, nemlig et af hver Orden. Cistertienserklostrene skulde altid ligge paa Landet, fordi Beboerne fjærnt fra Verdens Larm skulde hengive sig til et stille Liv; de skulde have Jordeiendomme, deels for deres Underholds Skyld deels fordi Markarbeide var en væsentlig Deel af deres

Beskjæftigelse; Klostre af de ældre Ordener laae nok stundum i Byer, sædvanlig i Stiftsstederne, da det hørte med til Bispesædets Glands at være omgivet af rige klosterlige Stiftelser; der sædvanlig stod under Biskoppens aandelige Ledelse. Til Forskjel fra de nye Klostere kaldtes de ældre „Herre"-Klostrene; man undrede sig ved Reformationstiden over denne Benævnelse, men dog er den i sig selv ikke vanskelig at forklare, thi disse Klostere havde som selvstændige Jordegodseiere fuld „Herre"-Ret over deres Jord, deres Bønder og Bornede. Men deraf fulgte udentvivl ogsaa, at om ikke udelukkende saa dog sædvanligviis Beboerne af disse Klostere saavel Munke som Nonner tilhørte Herrestanden; de vare adelige Klostere eller de bleve det efterhaanden mere og mere som Adelen udsondrede sig som særskilt Stand, medens Tiggerklostrene befolkedes af den menige Almue meest fra Kjøbstederne. Vistnok nød disse Ordener især i deres første Fremvæxt ogsaa ofte de Stores Gunst, ja selv fyrstelige Personer lode sig henrive af den almindelige Beundring over „de mindre Brødres" strænge Afholdenhed og Selvfornegtelse, men hvad der i Almindelighed giver disse Ordener Interesse, er det, at Folk af Almuen igjennem dem kunde komme frem og bane sig Vei til en anseelig og betydningsfuld Stilling.

Paa samme Tid som den romerske Curies Gridskhed og Havesyge tiltog i en overordentlig Grad, da man i Almindelighed forvexlede Kirkernes Pragt og gyldne Smykker med Aandens Rigdom, paa en saadan Tid vilde disse Munke give Afkald paa alt Guld og al Eiendom. De Legaters Gridskhed, der udsendtes af St. Peters Efterfølger, havde ikke blot bragt Abbed Wilhelm af Æbelholt til at tænke paa St. Peter selv, og hans Ord: „Sølv og Guld har jeg ikke, men hvad jeg har vil jeg give Dig" (Ap. Gj. 3).

Denne Hentydning kommer ofte igjen, og deri laae en Følelse af, at det var Pengegjerrigheden, der var Kirkens Fordærv. Derfor var ogsaa Løftet om frivillig Fattigdom, hvad der især vandt de nye Ordener Samtidens Beundring, men seer man nøiere til, saa var der i Grunden meget deri, der maa regnes med til Tidens yndede hæitklingende Talemaader. De maatte ingen Eiendom have, det vil sige de maatte ikke have Jordegods, fordi Jordegods var dengang den egentlige Eiendom, men det viste sig snart, at Retten til at sende en Bogn ud i Stiftet for at indsamle Almisser og milde Gaver (terminare kaldtes denne Indsamling, og Indsamleren, der enten var en Munk eller en Lægbroder, terminator, fordi hvert Kloster skulde holde sig indenfor visse Grændser) ogsaa kunde blive et ret indbringende Levebrød. Heller ikke var det dengang noget ganske nyt. Indsamlingen af den hellige Landhjælp (pro subsidio terræ sanctæ) var allerede tidligere inddreven paa den Maade især ved St. Hans Hospitals Brødre, og det havde viist sig, at der paa den Maade kunde indvindes betydeligt. Dette stadfæstede sig ogsaa fra Tiggerbrødrene, saa at sidenefter de ældre Klostere heller ikke forsmaaede denne Vei, men sendte ogsaa deres Bogn ud „i Termen". Det var især Franciskanerne, der lagde Hovedvægt paa den frivillige Fattigdom. Ordenens Stifter, den hellige Franciskus — hans egentlige Navn var Johan Bernadoni, men paa Grund af sit lange Ophold i Frankrig blev han kaldt Signor Francese, Franciskus, og under dette Navn har han vundet sin Berømmelse — gjorde netop Begyndelsen til sin aandelige Opvækkelse derved, at han bortgav alt hvad han eiede, for i Tiggerpjalter at drage omkring som Bodsprædikant. Dominicanerne vedkjendte sig snart det samme Princip, men dog var fra Begyndelsen af deres Retning noget forskjellig.

Stifteren af denne Orden Dominicus Guzman havde egentlig til Hensigt at stifte et Samfund, der ved Prædiken skulde virke til Kjætteres Omvendelse, og derfor blev Prædiken deres Hovedopgave, hvad ogsaa Navnet tyder paa, da de bleve kaldte „Prædikebrødre“ fratres prædicatores. Men dermed forbandt sig snart Løftet om frivillig Fattigdom, medens paa den anden Side Franciskanerne gjorde Løftet om frivillig Fattigdom for at prædike, saa at begge Ordeners Leve- og Virkemaade væsentlig stemmede overeens, skjøndt man dog nok kan bemærke nogen Forskjel imellem dem. Fra gammel Tid af betegnes Forskjellen saaledes, at Franciskanerne prædikede for at kunne tigge, Dominicanerne tiggede for at kunne prædike.

Med utrolig Hurtighed udbredte sig disse Ordener over Europa. Allerede Aaret efter den hellige Dominicus Død blev det første Kloster af hans Orden stiftet i Lund (1222), som snart blev efterfulgt af mange andre. Det var den af Pave Innocents III paabudne Korskamp mod Albigensernes Kjætteri i Sydfrankrig, der havde foranlediget Ordenens Stiftelse, hvis væsentlige Formaal derfor ogsaa var Kjætteriernes Udryddelse. Det var i Toulouse, Dominicus først samlede sin Orden, hvorfor den ved sin Stiftelse (1215) kaldtes „Prædikebrødrene fra Toulouse“; men siden kom han til Italien for at virke for Ordenens Udbredelse, og her holdt han 1220 Ordenens første Generalcapitel i Bologna, og kort efter traadte en dansk Mand ind i Ordenen, der havde væsentlig Andeel i dens hurtige Udbredelse i sit Fødeland, nemlig Salomon fra Aarhuus. Han var tilstede ved Ordenens andet Generalcapitel i Bologna 1221, hvor Dominicus paalagde ham at gaae til Kong Valdemar og Erkebiskop Andreas, forsynet med Breve fra ham selv og fra Paven. Salomon adlød og gik først til Cøln, hvor

Ordenen allerede havde et Huus, fik derfra Reiseselskab til Paris, og derfra til Flandern, hvor han traf et Skib bestemt til Danmark. Han gik ombord, men paa Veien blev han overfaldet af et frygteligt Uveir; „da Skibet kastedes om paa Bølgerne — hedder det i den gamle Krønike — og da al menneskelig Kraft var udtømt, anraabte Broder Salomon i Dødsangsten af ganske Hjerte Guds Bistand, og da saae han den hellige Dominicus, som netop himlede det Aar, holde Skibet oppe med sine Arme.“ Uveiret slog Skibet ud af sin Course, saa det kom først til Throndhjem. Her fandt Broder Salomon god Modtagelse hos Skule Jarl, der hjalp ham til Kjøbenhavn, hvor han traf Ærkebiskop Anders og afgav sine Breve. Denne tog imod ham med den største Forekommenhed og sagde strax: gid vi havde et Huus af den Orden ved enhver Kirke. Ved samme Tid var den myndige pavelige Legat, Cardinal Gregor, i Danmark, og rimeligviis hos Ærkebispen; han tog strax Broder Salomon med sig for at bruge ham som Tolk ved sine Prædikener, da han var en vellært og veltalende Mand. I det følgende Aar ved Pintsetid (1222 og ikke som Krøniken siger 1221) overlod Ærkebispen efter Cardinalens Tilskyndelse Brødrene et Sted i Lunde By, og forsynede det med passende Bygninger. Dette var Prædikebrødrenes første Kloster i Norden og her samlede sig mange til, der vare traadte ind i Ordenen i Paris eller Bologna*). Om Ordenens videre Udbredelse her i Landet vide vi intet, saalidt som om Broder Salomons senere Skjæbne, men at det er gaaet overordentlig hurtigt, kan man slutte deraf, at allerede 1239 paa Ordenens General-Capitel i Paris blev Dacia, der indbefattede Dan-

*) Historia ordinis Prædicatorum. Script. V. p. 500-1.

mark, Norge og Sverrig, optaget som selvstændig Provinds. Tidligere havde Ordenen haft 8 Provindser, dengang bleve 4 nye medoptagne, nemlig Polen, Dacien, Syrien og Grækenland. Som selvstændig Provinds havde Danmark sin egen Provindsial-Prior, sendte to Valgmænd (electores eller diffinitores) til General-Capitlet som skulde vælge Ordenens Magister, hele Samfundets Overhoved, og havde Stemme med ved de almindelige Forhandlinger*). Fra den Tid blev der ogsaa holdt almindelige Provindsial-Capitler for hele Provindsen. Af disse ere flere bekjendte; 1246 afholdtes eet i Ribe, hvor der mødte Udsendinge fra Lund, Randers, Viborg, Horsens, Aarhuus og Roskilde, foruden fra 4 svenske**). Dengang var der altsaa Klostere af denne Orden i de nævnte Stæder; ved et andet Provindsial-Concil 1252 nævnes desuden Odense og Slesvig; fremdeles 1254 Haderslev og Aahuus i Skaane; og endelig efter 1275 Helsingborg, Holbæk og Nestved***). Foruden de her nævnte, var der ogsaa andre i flere sjællandske og jydske Kjøbsteder, hvis Anlæg efter al Sandsynlighed er at henføre til samme Tid. I Roskilde blev der 1264 anlagt et Nonnekloster efter den samme Regel, saavidt vides det eneste af den Art i Danmark; dette St. Agnetes Kloster blev oprettet af Kong Erik Plovpennings Datter Agnes under særegne Omstændigheder, hvorfor det senere vil blive omtalt. I Spidsen

*) Regesta I. nr. 795 cf. nr. 804. 1064.

**) Script. V. p. 501-2.

***) G. Stephens, Brotstücken av Dominicaner Ordenens Capitelbok. (Kirkehist. Saml. I. S. 549—50 ff. Biskop Daugaards Bemærkninger smstds. II. S. 122—24 — som jeg ganske tiltræder). Anlæget af Klostrene i Helsingborg og Holbæk henføres til 1269 Script. II. p. 438.

for hvert af disse Klostere stod en Prior, og alle stode de under Provindsial-Priorens Tilsyn, der blev valgt paa Provindsial-Capitlet for Provindsen Dacien. Valgmaaden var nøie bestemt. Naar der skulde samles et Provindsial-Capitel afgav først Klosterbrødrene en Erklæring i tillukkede Stemmesedler, om deres sidste Repræsentants Forhold, hvorpaa de saa valgte ham igjen eller en Anden, sædvanlig deres Prior, og han blev da Klosterets diffinitor capituli provincialis. Provindsial-Capitlet skulde vælge Provindsial-Prioren, som tillige var Provindsens Repræsentant ved General-Capitlet. Valget foregik her paa samme Maade. Alle diffinitores skulde først i lukkede Sedler afgive deres Erklæring om den tidligere Provindsial-Prior; fremkom der grundede Klagemaal imod ham, indstilledes Sagen til Generalcapitlet, hvis ikke fik han absolutio, d. v. s. Bifald med sin Handlemaade. Derpaa kunde han vælges igjen eller en anden til Provindsial-Prior. Alle disse Valg (scrutinia) skulde foregaae hemmeligt, og kun Udfaldet blev bekjendtgjort til de bestemte Tider*). Provindsial-Prioren var altsaa underkastet en skarp Control, men forøvrigt var hans Myndighed stor og hans Stilling derfor af ikke ringe Betydning. Som den første Provindsial-Prior, efterat Dacien var bleven anerkjendt som selvstændig Provinds, nævnes Arnold (Analdus eller Ranoldus)**); dernæst Absalon, der forestod Embedet i 1241—1261; dernæst

*) G. Stephens, Kirkehist. Saml. I. S. 579—80 jf. 569.

**) Script, II. p. 168; efter V. p. 501 synes der at have været to af samme Navn, af hvilke den første tidligere havde været Decanus i Roskilde Domcapitel, og var valgt til Biskop (rimeligviis 1225), dengang han i Paris af den hellige Dominicus selv blev vundet for Ordenen. Jfr. en Gravskrift om fraler Runo i Roskilde Domkirke hos Daugaard S 190. Script. III. p. 534.

Aage (Augustinus, Acho), som døde 1285; dernæst Ole (Olaus, Olivarius), valgt 1285 i Sigtuna, som døde 1308 efter i Mellemtiden at have bestyret Embedet, dog med flere Afbrydelser*). Disse Mænd ville siden ofte blive nævnede, da de kom til at spille en ikke uvæsentlig Rolle i Tidens kirkelige Tvistigheder.

Nogle Aar senere end Prædikebrødrene kom Franciskanerne herind i Landet, men de udbredte sig endnu hurtigere, og Antallet af deres Klostere kom snart til at overgaae hines. De fandt virksom Bistand hos Gunner, Bisk op i Ribe 1230—45, der ogsaa ovenfor nævnedes blandt Cistertiensernes Beskyttere. Deres første Kloster fik de i Ribe (1232)**), da en Kannik ved Domcapitlet Mag. Johannes, der forestod Domskolen, skaffede dem en Grund, og en anden Kannik, Hr. Johann Ruffus, hjalp dem med Penge til Bygningens Opførelse. Blandt den nye Ordens mange Velgjørere var ingen virksommere til dens Udbredelse, end Fru Inger, en Datter af en i den Tid meget anseet Mand Jacob Sunesen, en Broder til Erkebiskop Anders og Biskop Peter Sunesen i Roskilde, der altsaa tilhørte den vidtforgrenede Hvide-Slægt, som fornemmelig havde sine Besiddelser i Sjælland. Hun var tvende Gange gift, først med en adelig Herre, der var Marsk hos Kong Valdemar, siden med en Tydsker, Markgrev Conrad af Regenstein, og hun overlevede dem begge. I Aarene 1237 til 39 var hun især virksom for Franciskaner-Ordenens Udbredelse

---

*) Script. II. p. 168. 438. Pont. Ann. II. S. 14 efter Jac. Eckhards Scriptores ordinis prædicatorum.

**) Pont. Ann. I. S. 639 (jf Suhm IX. S. 452) taler om et Franciskaner Kloster i Flensborg 1223, men det stemmer ikke med Angivelsen i Hist. ordinis fratrum minorum Script. V. p. 511 fgg.

i Sjælland, rimeligviis i de Aar hun var Enke efter sin første Mand; hun skjænkede først sit Huus og Bolig i Roskilde, der var opført af Muursteen, til Brødrene, og siden bidrog hun til Stiftelsen af Klostre i Kjøbenhavn, Kalundborg og Nestved, paa hvilket sidste Sted, Brødrene havde mange Tvistigheder med Benediktinerne i Skovkloster, der ansaae sig som Eiere af Byen og dens Grund. Tyve Aar senere træffe vi Fru Grevinde Inger atter virksom for den samme Orden, rimeligviis da hun var bleven Enke efter sin anden Mand; hun stiftede nemlig i Aarene 1257—60 et Kloster i Roskilde for Jomfruer, der levede efter St. Franciskus's Regel, altsaa den qvindelige Franciskaner Orden, der kaldes snart St. Damiani snart St. Clara's Orden; det var det eneste Kloster af den Orden her i Landet (først henimod Reformationstiden kom der flere til) og Roskilde blev saaledes den eneste By, der havde Klostere af den qvindelige saavel Dominicaner som Franciskaner Orden. Dette Kloster erholdt af Pave Alexander IV ganske færegne Privilegier, blandt andre det, at det maatte modtage Jordegods — hvad der ellers ligefrem stred imod Ordenens Statuter, hvilke Paven for dette Tilfælde satte ud af Kraft ved sit bekjendte non obstante. Det synes fortrinsviis bestemt for Jomfruer af adelig Stand, for fri Personer, som ved at give sig i dette Kloster kunde overlade det sin Arvejord, og det havde mange ophøiede Beskyttere navnlig Ærkebiskop Jacob Erlandsen og Biskop Peter i Roskilde*). Det var ikke blot Sjælland, der fik

*) Regesta I. nr. 975. 984. 995. 1007-9. 1013-14. 1018-20 1023. (Thorkelin Dipl. I. p. 208-19. 229-39. 239) Af alle disse Breve synes det at fremgaae, at St. Clara Kloster er stiftet ved den Tid, men i et enkelt Brev nævnes det tidligere, allerede 1248 (Regesta I. nr. 824).

Franciskaner-Klostere; de voxede frem overalt især i Kong Valdemars sidste Regjeringsaar, i Aarene 1232 til 39; i den Tid kom der Klostre, foruden de allerede nævnte, i Slesvig, Viborg, Svendborg, Tønder og Lund, hvor Brødrene bleve indførte af Ærkebiskop Uffe. Siden kom der flere til, (især efter 1260), og de allerede stiftede udvidedes og forbedredes saaledes, at de fik deres egne Kirker ved deres Huse, hvad de sædvanligvis ikke havde fra Begyndelsen. Det eneste af alle disse Klostere, som blev stiftet af en Konge, var Franciskaner-Klosteret i Odense, men det hørte til en noget senere Tid; det blev stiftet og indrettet af Kong Erik Glipping 1279, dengang han efter den langvarige Feide atter havde forligt sig med sin Geistlighed*). Hvornaar samtlige Klostere i Danmark, Norge og Sverrig bleve som en samlet Provinds Dacia indordnede i Ordenens Heelhed, lader sig ikke med Bestemthed sige, men rimeligvis er det skeet ikke længe efter at det samme skete med Dominicaner-Klostrene. Ved Aaret 1256 omtales en minister provincialis for Danmark, der indtog samme Stilling som Dominicanernes magister provincialis, og vi have for den følgende Tid en lang Fortegnelse af Navne paa Provindsialministere, men uden nøiagtig Angivelse af Tiden og uden at Navnene ellers ere bekjendte**). Forstanderen for det enkelte Klostrr hed hos Franciskanerne Guardian; hos Dominicanerne kaldtes han Prior; og hvad hines Ordning af Klostrenes indbyrdes Forhold angaaer, saa var der hos dem den Forskjel fra Dominicanernes, at Provindsen atter havde Underafdelinger i Custodier eller Cathedre; Aar 1260 nævnes der saaledes 8 Custodier i Provindsen Dacien,

*) Script. V. p. 511-14.

**) Ibid. p. 526.

nemlig: Odense, Ribe, Lund, Aarhuus og Roskilde i det egentlige Danmark, to i Sverrig, og Norge udgjorde et Custodie for sig *). Forstanderen for en saadan Afdeling kaldtes custos, og sædvanlig var denne vistnok tillige Guardian i Afdelingens Hovedkloster. Benævnelsen „Cathedre" synes at tyde paa, at denne Underafdeling ogsaa havde Betydning med Hensyn til deres Skolevæsen, saa at Custodiets Hovedkloster ogsaa var dets fornemste Skole. Iøvrigt blev der ogsaa blandt Franciskanerne jævnlig holdt Provindsial-Capitler paa forskjellige Steder i Landet, som lededes af Provindsial-Ministeren, og atter stode disse i Forhold til Ordenens General-Capitler, som lededes af General-Ministeren, der var den hele Ordens øverste Foresatte.

Ved at prædike for Almuen, ved at virke til Menigmands moralske Oplysning og Forbedring, var det altsaa, de nye Ordener fornemmelig anbefalede sig for Samtiden, og det kan vist neppe betvivles, at navnlig Prædikebrødrene især i den første Tid med stor Iver toge sig af denne Sag. Hver Uge skulde der holdes Læseøvelser (collationes) i Klosteret af den dertil beskikkede Lector, og Prioren skulde strængt straffe Enhver, der ikke fulgte dem med Opmærksomhed. De unge Brødre, hvad enten de vare præstviede eller ikke, skulde hjemme i Huset øve sig i at prædike paa Modersmaalet, og førend de fik Lov til at prædike udenfor, skulde de først underkaste sig en Prøve, have naaet en passende Alder og viist et ustraffeligt Forhold. Enkelte beskikkedes til

*) Suhm X. S. 417 efter Wadding, Ann. Minorum IV. p. 133. Paafaldende er det, at her allerede Odense nævnes, hvilket lader formode, at der var et Franciskaner Kloster i denne By, tidligere end Kong Erik Glippings Stiftelse.

prædicatores generales, og man maa vel antage, at det har været de dygtigste iblandt dem, der saaledes kaldtes til en Virksomhed i en videre Kreds. Ved Siden af den praktiske Prædikevirksomhed forsømtes heller ikke de lærde Studier. De Unge, som viste sig dygtige hertil, skulde Priorerne være skaansomme imod, saa de fik Tid og Ro til deres Studier, og aarlig udsendtes paa Ordenens Bekostning nogle af de dygtigste iblandt dem til Studium paa fremmede Høiskoler, navnlig til Paris, Oxford og Cølln — saa at altsaa Paris ikke længer havde den literære Enevælde som tidligere*). Derfor var det ikke sjælden, at disse lærde Prædikebrødre saae med Ringeagt ned paa den faste Sognegeistlighed som ulærde og udannede Mænd, men det havde atter til Følge, at det maatte være Biskopperne magtpaaliggende at skaffe deres Præster en større aandelig Dannelse, at de ikke skulde staae tilbage for hine. Derfor er det en Bestræbelse, vi træffe hos mange af de dygtigste Biskopper i dette Aarhundrede, at udvide og forbedre Domskolen, samt at holde over at ingen blev beskikket til Sognepræst uden han først havde gjennemgaaet denne Skole. Det var een af de bedste Frugter af Kappestriden mellem Tiggermunkene og den beskikkede Geistlighed, men ellers udartede den ogsaa paa mange Maader. Ved alle overdentlige Leiligheder betjente man sig gjerne af Prødikebrødrene. Det var dem, man brugte ved Missionen mellem Hedningerne i Estland og Preussen, og naar der skulde prædikes Korstog, eller dog prædikes for at samle den hellige Landhjælp, var det sædvanlig dem, man brugte til Tjenesten. De indskrænkede nemlig ikke deres Prædikevirksomhed til det Sted, hvor de havde Bolig, men de reiste omkring, og naar de forret-

---

*) G. Stephens, Kirkehist. Saml. I. S. 555—56.

lede Gudstjeneste paa Landet, i Skove eller lidet befolkede Egne havde de Tilladelse til at føre et Reise-Alter (altare portabile) med sig omkring*). Overhoved vare Præster af begge disse Ordener forsynede med vidtstrakte Privilegier. De maatte ikke blot prædike allevegne, men ogsaa høre Skriftemaal og begrave alle dem ved Klosterets Kirke, som begjærede det, hvorved det rigtignok sædvanlig bemærkedes, at det skulde skee uden Fornærmelse for den beskikkede Sognepræst, men ved slige Leiligheder maatte det let komme til forargelige Sammenstød. De vare beskikkede Fripræster, der uden at være bundne til Sognegrændsen kunde holde Forsamlinger allevegne, men ikke sjælden misbrugte de deres Ret, saaledes at de til Trods for deres Armodsløfte vare gridske efter Arv eller Pengefordeel. Derfor klages der ogsaa over, at Bedragere klædte i Tiggermunkenes Dragt gjennemstreifede Landet og prædikede for smudsig Vindings Skyld**). Slige Sammenstød med Sognepræsterne vare hyppige; derfor formanede et Provindsial-Capitel i Lund Brødrene til, „at de skulde føre sig beskedent op ligeoverfor de verdslige Prælater, at de ikke skulde ægge deres Vrede imod sig“***).

Det var ikke blot med den beskikkede Sognegeistlighed, Tiggermunkene havde Sammenstød; de havde det ikke mindre mellem sig selv indbyrdes. Indenfor selve Franciskaner-Ordenen viste der sig strax fra Begyndelsen af en stor Spaltning, idet Nogle fastholdt Stifterens Regel om Armod i dens hele Strænghed, at de slet intet maatte eie, de saakaldte spirituales, medens Andre lempede den noget, saa at Brødrene selv vel intet maatte eie, men de kunde antage sig

*) Innocents IV. Brev af 1244. Diplom. Svec. I. p. 301.

**) Innocents IV. Brev af 1244. Diplom. Svec, I. p. 300-1.

***) G. Stephens, Kirkehist. Saml. I. S. 555.

en aandelig Ven af verdslig Stand, der forestod Klosterets Økonomi. Denne Spaltning, der bliver af stor Betydning i den almindelige Kirkehistorie, berørte ikke de danske Klostere, der vistnok alle ligefra deres Stiftelse hørte til den mildere Regel, som ogsaa blev den seirende*). Men endskjøndt formildet var denne Leveregel dog strængere end nogen af de andre Munkeordeners; de skulde jo netop efter Stifterens Tanke leve som de usleste og de ringeste; derfor kaldte han dem fratres minores, og anvendte paa dem, hvad Herren navnlig i Matthæus Evangelium taler om „de Smaa"; deraf kom Benævnelsen „Minoritter" eller „mindre Brødre"; de skulde gaae med bare Been, derfor kaldtes de, især i Norge, „Barfodbrødre"; deres Ordensdragt var en smudsiggraa Kappe, deraf deres sædvanlige Benævnelse „Graabrødre". Dominicanernes egentlige Ordensdragt var hvid efter Augustinernes Regel; men udenfor Klosteret bare de en sort Kappe, med en sort Hætte over Hovedet (caputium); deraf Benævnelsen „Sortebrødre". Benævnelsen „Graabrødre" og „Sortebrødre" var ikke først kommen frem med Tiggermunkene; den var ældre; allerede Cistertienserne vare ved Benævnelsen de graae Munke bleven skilte fra de ældre sorte Munke, og skjøndt dette kun var et reent ydre Skjelnemærke, synes det dog at have haft en vis Indflydelse, da vi ved flere Leiligheder see Cistertiensere og Franciskanere staae sammen som de graae Munke imod de sorte, Dominicanerne og, af de ældre, især Benediktinerne. Begge Tiggerordener havde meget tilfælles i deres ydre Fremtræden, i deres

*) Senere indtraadte der en ny Spaltning i Ordenen, da der mod Slutningen af det 14 Aarhu..drede blev forsøgt en Reformation og Fornyelse af Ordensreglen. Denne Spaltning havde ikke ringe Betydning i Danmark, og havde til Følge, at Ordenen fik ligesom et nyt Opsving — men det tilhører en senere Tids Historie.

Virkemaade og i de Privilegier, hvormed de vare udstyrede; men desuagtet kom det dog idelig til Sammenstød imellem dem, ja maaskee netop af den Grund, fordi de ved alle Leiligheder kom til at optræde som Rivaler, der saae paa hinanden med skelende Blik. Det er det sørgelige ved alle aandelige Rørelser fra den Tid, at skjøndt de i deres Regler førte de meest selvfornegtende Grundsætninger i Munden, saa bleve disse kun et Middel, der maatte tjene til at fremme Hjertets smudsige Begjærlighed. For Enhver gjaldt det som Hovedsagen at prise sin Orden, og derfor stræbte baade Dominicanere og Franciskanere at overbyde hinanden i de meest opskruede Lovtaler over deres Ordens Stifter som det uforligneligste af alle Mennesker, med hvem den rette Christendom egentlig først var kommen frem og havde vundet Skikkelse paa Jorden. Paa den Maade søgte hver at vinde Mængden for sig og for sit Parti og søgte at drage dem fra den ene til den anden Side; derved virkede de jo til deres Grundsætningers Forherligelse, og derved vandt de og deres Kloster Ære og Fordeel, Gunst og Gave.

Det var igjennem Munkeordenerne alt hvad der aandeligt rørte sig i Tiden banede sig Vei, og vi kunne da i Almindelighed ikke sige andet, end at der i det trettende Aarhundrede endnu var et temmelig livligt aandeligt Røre. Der blev talt og prædiket allevegne og holdt Forsamlinger paa Forsamlinger, men under alt dette splittedes Partierne ad i en Mangfoldighed af Corporationer, som hver fulgte sine særegne Interesser, og derfor truede med at opløse det almindelige Sammenhold.

Kong Erik, der efter sin Faders Valdemars Død blev enevælдig paa Thronen, var vist personlig en dygtig og redelig Mand; „han var enfoldig og retsindig, gudfrygtig og afholdende fra alt ondt — hedder det om ham, men derhos — den ødsleste af alle vore Konger“*), og denne hans Ødselhed var vist en væsentlig Grund til, at han uagtet sin personlige Retsindighed bidrog til at bringe Forvirring i alle Forhold og udtømme Kronens Kræfter. Et Vidnesbyrd om hans gudelige Sind efter den Tids Maade, er det Løfte, han skriftlig afgav i Roskilde kort efter sin Thronbestigelse at „han vilde døe i Franciskanernes Kutte, og i samme Dragt begraves hos de mindre Brødre i Roskilde“**) — hvad der tillige viser, hvor stor allerede dengang Ærbødigheden for Graabrødrenes aandelige Fortjenstlighed var i den almindelige Mening hos Høie som hos Lave. I sin Faders sidste Regjeringsaar havde han haft væsentlig Andeel i den Overeenskomst, der var sluttet med Lifland og den tydske Ridderorden angaaende Forholdene i Estland og Oprettelsen af et dansk Bispedømme sammesteds, og at gjennemføre denne, saa at Estland blev christnet og derved tillige et dansk Leen, var en Opgave, der sysselsatte Kong Erik alle hans Regjeringsaar. At christne Estland var jo en Kamp for Korset; det var altsaa et gudeligt Forsæt, Kongen nærede, og udentvivl har det ikke bidraget lidet til at kaste en Art Helgenglands over ham og hans Færd, ligesom og til at bevare ham den pavelige Curies Gunst. I denne Overeenskomst om Estland var der eet Punkt, som ikke behagede Curien, nemlig Valget af Biskoppen i det nye Bispedømme, men det Punkt kom dengang ikke paa

*) Petrus Olai, Script. I. p. 123 cf. V. p. 528.

**) Regesta I. nr. 807.

Tale; der var nemlig allerede valgt en Bisop, og dette Valg stadfæstede Kong Erik tilligemed de Tilsikkringer, der vare givne ham *), ligesom Pave Innocents IV stadfæstede Forliget, der var afsluttet med de tydske Riddere **). Men dermed var Sagen ikke ordnet i Landet selv, og for at det kunde skee fuldstændig, maatte Kongen med sin Hærmagt atter vise sig der under Korsets Banner; det var ogsaa Kong Eriks Agt at gjøre, men der indtraadte Forhindringer, som gjorde, at Sagen trak sig i Langdrag.

Hvad der nemlig fra først af lammede Kong Erik i hans Regjerings-Virksomhed var Forholdet til hans Broder Hertug Abel i Sønderjylland. At Kong Valdemar skulde have tænkt paa at overlade denne sin yngre Søn Kronen, som Cypræus beretter, er ikke rimeligt, men vist er det, at Abels Ærgjærrighed og Havesyge ikke fandt sig tilfredsstillet ved den Arv, der var tilfaldet ham, og det Fjendskab mellem Brødrene, som udsprang deraf, blev Kilden til store Ulykker for Danmark gjennem mange Tider, ikke blot med Hensyn til Sønderjylland, men ogsaa i det Hele fordi det svækkede Kronens Magt og brød derved Veien for de langvarige Trætter mellem Konge og Ærkebiskop. Endskjøndt Striden saaledes i sine videre Følger blev af stor Betydning med Hensyn til Kirkens Stilling, saa havde den det dog ikke umiddelbart og var i sin første Fremtræden en reent borgerlig Tvist, hvorfor vi ogsaa her kun i Korthed kunne omtale den. Det var Abels Ærgjerrighed og Havesyge, der var Grunden til Tvisten, da han ikke kunde finde sig i at underordne sig sin kongelige Broder; men Kong Erik selv bar ogsaa sin Deel af Skylden, da han ikke kunde glemme Valdemars-

*) Regesta I. nr. 825 (Thorkel. I. p. 304).

**) Regesta I. nr. 819 (Thorkel. I. P. 135).

Tiden med dens fristende Glands. At det var hans stadige Tanke, at gjenoprette det danske Herredømme i Estland blev nylig sagt, men derover havde han ikke glemt de andre Østersølande og mindst det, som laae nærmest, nemlig Holsteen. „Valdemar II's Søn Erik den Hellige — siger en gammel Krønike — saae med Sorg, at Danevælden var sunken sammen, og tragtede efter at bringe Nordalbingien, eller Holsteen og Lybekkerne, under Danmarks Krone; men han fandt i denne Sag en upaalidelig Ven ja en aaben Modstander i sin Broder Abel, hvis Hustru Mechtilde var Søster til de holsteenske Grever Johan og Gerhard" *). Hertug Abel slog altsaa ind paa den Vei, der ogsaa tidligere var betraadt, og som efter hans Tid stadig blev fulgt, at nemlig de sønderjydske Hertuger søgte at støtte sig selv mod Danmarks Krone ved Forbund med de holsteenske Grever, medens de danske Konger gjerne vilde gjøre en Høihedsret gjældende saavel over disse som over de sønderjydske Hertuger. Feiden mellem Brødrene begyndte allerede i Kong Eriks første Regjeringsaar, men det var dog især i de sidste, at den blev ført med bittert Had og ødelæggende Grumhed fra begge Sider.

Kong Eriks Styrelse af Rigets indre Anliggender, navnlig Forholdet til Kirkers og Klosteres Personer og Rettigheder, kjende vi ikke i det Enkelte, men at der allerede dengang var en stærkt gjærende Utilfredshed hos Rigets høiere Geistlighed, derom have vi et utvetydigt Vidnesbyrd i det mærkelige Bispemøde, der holdtes i Odense d. 22 Febr. 1245, hvor de samlede Prælater i de stærkeste Ord klage over Vold og Forurettelser, der tilføiedes Klerke og Klostermænd, og sluttede med at udtale en høitidelig Bandlysning

*) Petrus Olai, Script. I. p. 123.

over alle dem, der krænkede Kirkers og Klosteres Rettigheder*). Erkebiskop Uffe var den Vinter paa en Visitatsreise i sit Erkestift, hvad man kan see af et Brev, han i Januar s. A. udstedte i Aarhuus, for at bilægge en Trist mellem Biskoppen og det derværende Domcapitel**). Muelig at han paa denne sin Rundreise ret havde hast Leilighed til at erfare hvormegen Overlast Kirkerne leed rundt om i Landet, men iøvrigt ere vi ikke istand til med Sikkerhed at angive, hvori det har bestaaet. At Cistertienser-Klostrene allevegne stærkt klagede over, at deres Rettigheder krænkedes, er ovenfor omtalt, og denne Orden tilligemed alle dens formaaende Venner træffe vi ogsaa altid senere i forreste Række, mellem de Misfornøiede. Men neppe have de været de eneste, der have maattet erfare sligt, især i disse urolige Tider, hvor Kong Eriks bestandige Feideplaner mod Estland, mod Holsteen og Lybekkerne, i Forbindelse med Tvisten med hans Broder Abel, udkrævede hyppige Rustninger; derved maatte det ligge ham nær, for at skaffe sig Penge, at lægge Beslag paa kirkelige Indkomster, navnlig Kirkernes Tiende, Indsamlinger til den hellige Landhjælp og desl. Tilstede ved Conciliet i Odense var en pavelig Nuntius Johannes de Placentia, der var kommen herind for at optage den indsamlede Landhjælp***), og for i Pave Innocents IV Navn at opfordre Danmark til Deeltagelse i det almindelige Concil, Paven agtede at holde i Lyon 1245. Han skal tillige have overbragt Kongen et Brev, hvori Paven formaner ham til, ikke at kræve større Ledingstjeneste af Biskopperne enten til Lands eller Vands end

---

*) Regesta I. nr. 848 (Script. VII. p. 131-32).

**) Regesta I. nr. 843.

***) Regesta I. nr. 827. Brev af 31 Dec. 1243.

Kirkens Tarv og Evne tillod*). Derved er ogsaa en anden Grund antydet til Utilfredshed, der hænger nøie sammen med hvad der nys blev sagt, at nemlig Ledingspligten, ikke blot den personlige Tjeneste, men det Krigsstyr, der maatte udredes af Bispedømmernes Gaarde, faldt Prælaterne besværlig og trykkende, ja hindrede dem i at varetage deres kirkelige Embede. Paa det omtalte Concil i Odense førte Ærkebiskop Uffe Forsædet og samtlige hans Suffragan-Biskopper vare tilstede, den gamle Biskop Gunner af Viborg, Biskop Niels af Roskilde, Peter af Aarhuus, Gunner af Ribe, Johan af Børglum, Eskil af Slesvig og Mag. Peter Dacus, Medhjælper hos Biskop Ivar af Odense. For at gjøre Synodens Bandsdom saa kundbar som muligt, skulde den, som Skik og Brug var ved slige almindelige Anordninger, affattes ikke blot paa Latin, men ogsaa paa „Lægmanne Tunge", for at alle Sognepræster kunde læse den op i deres Kirker paa de store Høitider, og for at den i hvert Præstemøde kunde kundgjøres baade for Klerke og Lægfolk**).

Om der var skjellig Grund fra Prælaternes Side til at træde saa skarpt op, er det umuligt nu at have nogen Mening om; men vist er det, at hvis det var deres Hensigt paa den Maade at nedslaae alle deres Avindsmænd, saa opnaaedes det ikke, da meget mere hiin Bandsdom blev som et aabent Feidebrev mellem den geistlige og verdslige Magt. Strax efter skete nemlig, uden at man dog med Sikkerhed kan sige, om det var foranlediget derved, det pludselige og voldsomme Brud mellem Skjalm Hvides mægtige Familie og Kongehuset, der blev af saa stor Betydning gjennem

---

*) Pont. Ann. I. S. 659 efter Lucoppidan.

**) Statuta provincialia etc. ed. Birger 1514 (Regesta I. nr. 848).

mange Tider. Pludseligt og voldsomt skete Bruddet, og skjøndt det er meget uklart, hvad der egentlig var Anledningen, saa blev Striden fra første Begyndelse ført med frygtelig Forbittrelse fra begge Sider. Hovedmanden ved dette Brud var Bispoppen af Roskilde, Niels Stigsen, af Absalons Slægt, Bisp siden 1225, en høit anseet og mægtig Mand. Han er tidligere nævnt som en ivrig Forsvarer af Sorø Klosters Ret, der jo var Familiens Helligdom, da han stod Brødrene bi imod Fru Margrethe, der vilde forholde Brødrene Jordeiendomme, som lovlig tilkom dem efter Testamente. Denne Sorø Klosters og i det Hele Cistertienserklosternes Klage over Forurettelser, var vistnok en væsentlig Anledning til de stærke Udtalelser i Odense, hvorfor vi ogsaa siden altid træffe Cistertienserne paa Bispoppernes Side; men det var neppe den eneste. Bisp Niels var en høit anseet Mand; han havde været Kongens Kantsler, og altsaa en af Kongen høit betroet Mand; men nu var det Beskyldningen, Kong Erik førte imod ham, at han havde skammelig misbrugt den Fortrolighed, der var viist ham, og forraadt Kongens Sag til hans Fiender, medens derimod Cistertienser-Krøniken fra Esrom fremstiller Sagen saaledes, at det var Kongens og hans Tilhængeres Ondskab, der med Vold og Magt drev Bispoppen ud af hans Stift*). Cistertiensernes Klage kan have været en væsentlig Anledning, men vi feile neppe ved at antage, at den egentlige Hovedgrund til Trætten var Besiddelsen af Kjøbenhavn og de omliggende Herreder. Det var Valdemar den Stores kongelige Gave til Absalon, og det var atter Absalons Gave til Roskilde Bispestol, men Besiddelsen af en By, som vistnok allerede dengang hørte til Rigets

*) Chron. Esrom. Script. I. p. 245. cf. p. 370. IV. p. 283 og fl. St.

betydeligste og anseeligste Kjøbmandshavne, var af saa stor Betydning for Rigets Velfærd i det Hele, at det ingenlunde kunde være Kongen ligegyldigt, om han havde fuld Myndighed over den, hvad vel især Kong Erik havde faaet at fornemme under Søkrigen med Lybekkerne og de holsteenske Grever. Hvorvidt Absalon havde fuld Ret til at disponere over Kong Valdemars Gave, som han gjorde, lader sig ikke afgjøre, da der ikke existerer noget Gavebrev, men ved at overlade den til Roskilde Bispestol stillede han den under Kirkelovens Beskyttelse, saa at ethvert Forsøg fra Kronens Side paa at omkaste den, tillige blev et Angreb paa Kirkens Ret. — Det var i Efteraaret 1245, at Bispoppen maatte forlade sit Stift, og han fandt efter nogen Tids Omflakken endelig Ro i Cistertiensernes Hovedkloster Clairvaux, hvor han endte sine Dage. Men ikke længe efter at han havde forladt Stiftet, satte Kong Erik sig i Besiddelse af Kjøbenhavn tilligemed alle Bispestolens Gaarde, og lagde Beslag paa alle hans Indtægter. — Den landflygtige Bisp fandt en kraftig Talsmand i den siden saa bekjendte Mag. Jacob Erlandsen, dengang Domprovst i Lunde Domkapitel, af Absalons Slægt og Bisp Niels Stigsens nære Frænde. At denne Mand kommer frem her, saa dybt medindviklet i Bisp Niels's Sag, kaster et Lys over Forholdene og viser, at vi her staae ved Begyndelsen af den lange Trætte, der drager sig gjennem hele Aarhundredet. Ifølge Hvitfelds Beretning havde Kongen netop udvalgt Domprovst Jacob, til i Forening med Ærkedegnen i Aarhuus Mag. Peter Ugotsen, at møde som hans Talsmand ved det store Kirkemøde i Lyon, og efter den samme Beretning skulle begge disse Mænd have vundet almindelig Berømmelse paa Conciliet ved deres Lærdom og Opførsel. Mag. Jacob er da neppe vendt tilbage til Danmark, men forblev rime-

ligviis i Lyon, hvor Pave Innocents IV havde sit Ophold, og vandt hans Gunst i den Grad, at han blev beskikket til en af Pavens Capellaner. Her optraadte han da som Biskop Niels's Talsmand og Forsvarer, men det havde til Følge, at Kong Erik i sin Harme herover strax lagde Beslag paa alle hans Indkomster i Hjemmet, saavel Indkomsterne af hans Beneficium som af hans Arvejord.

Pave Innocents IV's Holdning ligeoverfor denne hæftige Trætte, var fra først af temmelig usikker, da han paa den ene Side viste sig gunstig stemt mod Kongen, og dog paa den anden Side maatte paatale de Retskrænkelser, Kongen havde gjort sig skyldig i. Innocents skal i sin Ungdom have kjendt Kong Erik fra Paris, hvis Universitet samlede saa mange unge Mennesker fra Europas forskjellige Lande, men dertil var det jo Kong Eriks Agt, saasnart han fik Leilighed, at stride under Korsets Banner, og uden tvivl har det bidraget til at Paven behandlede ham meget skaansomt. Det var af den Grund, han viste Kongen den overordentlige Gunst, ved et Brev af 26 Nov. 1247 at give ham Myndighed til, i sex Aar at oppebære Kirkernes Part af Tienden i Lunde Kirkeprovinds som Hjælp til Udgifterne ved et saadant Tog. Erkebispen i Lund skulde ved paalidelige Mænd lade denne Tiende opkræve overalt i Landet, og derpaa indbetale den til Kongens Kasse med Fradrag af de Udgifter, Kirkernes Vedligeholdelse, Gudstjenestens Gang og Afbetaling af Kirkernes Gjæld krævede*). Der blev paa denne Maade af den høieste kirkelige Myndighed tilstaaet Kongen en Ret, som han tidligere rimeligviis ved flere Leiligheder har taget sig selv. I det Hele synes det som Pave Innocents fra først af var afgjort

*) Diplom. Svec. I. p. 322 (Regesta I. nr. 868).

ugunstig stemt mod Biskop Niels og hans Sag, hvilket fremgaaer af hans Brev af 21 Juli 1246*), men han kjendte jo kun Sagen af Kongens Fremstilling, og derfor maatte han først lade den nøiere undersøge. Dette Hverv blev overdraget til en Franciskaner-Munk Simon fra Alvernia, rimeligvīis en Udlænding, men at dette Hverv blev overdraget en Franciskaner var udentvivl til Fordeel for Biskop Niels, da Franciskanerne i det Hele ligesom Cistertienserne vare paa Bispernes Side i denne Trætte. I Domprovst Jacob Erlandsens Sag gik Pave Innocents raskere frem, og befalede i et Brev til Erkebiskop Uffe af 29 Aug. 1247**), at hans aarlige Rente saavel af hans Beneficium som af hans Arvegods skulde udbetales ham, og kunde det ikke skee, for hans mægtige Fjenders Skyld, skulde Summen udredes af samtlige Kirkers Indkomster i Landet, og sendes til Rom. Af Pave Innocents IV's senere Breve i den samme Sag, seer man, at Undersøgelsen, som Franciskaneren forestod, ledede til, at Kongen igjen skulde afgive Kjøbenhavn og alle Bispestolens Indtægter til Biskop Niels, og tilstaae ham Leidebrev for atter at komme tilbage til sit Bispesæde. Men Kong Erik lod sig ikke saa let bevæge til at slippe, hvad han havde faaet fat, hvorfor Paven ved Brev af 20 Dec. 1247 bemyndigede Biskop Eskil af Slesvig, Dominicanernes Provindsial-Prior Absalon, og Franciskanernes Provindsial-Minister Regner, til at sørge for at Overeenskomsten virkelig blev sat i Kraft. Commissionen kunde imidlertid heller intet udrette, og en væsentlig Grund laae maaskee hertil i Commissionens Sammensætning. Biskop Eskil den Sorte af

*) Regesta I. nr. 860.

**) Regesta I. nr. 866-67.

Slesvig var afgjort fiendtlig sindet mod Kong Erik, da han hørte til Hertug Abels Parti, og derfor vist ogsaa gunstig stemt for BisKop Niels; det samme var vist Tilfældet med Franciskaner-Ministeren Regner, der siden blev Biskop i Odense*); derimod var Dominicaner-Prioren Absalon kongeligsindet. Var der saaledes Uenighed mellem Medlemmerne, maatte det være dobbelt vanskeligt at udrette noget, og det gjorde de da heller ikke, saa Kong Erik, saalænge han levede, forblev i Besiddelse af Kjøbenhavn og det øvrige ranede Gods**).

Den nævnte Franciskaner Simon af Alvernia havde ogsaa et Ærinde til Odense Stift, hvor der herskede stor kirkelig Forstyrrelse, hvad udentvivl stod i nøie Sammenhæng med den omtalte Strid. I Odense havde, saavidt man kan skjønne, Kong Erik trængt en Mand ind i Bispesædet efter Biskop Ivar's Død, der endnu levede, da det mærkelige Concil holdtes i denne By, men venteligdøde kort derefter. Denne Mand Nicolaus havde tidligere været Provst ved Frue Kirke, hvad der var et kongeligt Præbende, saa at Kong Erik ventelig har benyttet sig af de særegne Forhold i dette Bispedømme for at faae en Mand paa Bispestolen, der var ham hengiven. Pave Innocents Brev af 9 Nov. 1246***) reiser stærke Beskyldninger imod ham, at han med Tilsidesættelse af Knudsbrødrenes Ret havde anmasset sig Værdigheden, at han var Søn af en Deie (en Præstesøn) og selv som Biskop levede gift eller, som det hed i det curiale Sprog, levede med en Deie. Hvor-

*) At Biskop Regner tidligere var Minister, beretter Petrus Olai Script. II. p. 263.

**) Regesta I. nr. 885. 891-93.

***) Regesta I. nr. 865.

dan Simon fra Alvernia, hvem ogsaa denne Undersøgelse var overdraget, skilte sig fra sit Hverv er ikke bekjendt; men det er ikke rimeligt, at Kong Erik var føieligere her end i Roskilde, saa at Biskop Nicolaus ventelig her har holdt sig saalænge han havde Magten, men maattet vige, dengang Hertug Abel i Sommeren 1247 indtog og brændte denne By som flere andre.

I Sommeren 1247 og 48 var den langvarige Trætte mellem Kong Erik og hans Broder Abel brudt ud i en hæftig og blodig Feide; i Pagt med Hertugen vare Lybekkerne og den tredie Broder Christopher. Hvordan der hærjedes og plyndredes fra begge Sider, giver Broderen fra Cistertienser Klosteret Øm i Aarhuus Stift os en levende Skildring af. „Megen Fortræd maatte vi døie saavel af Hertug Abels Parti som af den kongelige Hær, da enhver Stormand efter eget Tykke med Vold plyndrede Klosterets Gods, saa at de fuldkommen afbrændte vor Gaard i Horsens. Dengang Dronning Jutta, Kong Eriks Hustru, boede paa Skanderborg, tog hun fra vor Gaard Tørning hvad hun vilde, ja truede endog Broder Ole, der var Forstander for den Ladegaard, og Abbed Johannes og flere Brødre paa Livet, naar de ikke strax gav alt hvad der forlangtes. Dengang vi kjørte vort Korn fra Djurs til Klosteret paa de sædvanlige Høstvogne, lagde hun Baghold mange Steder for at hun kunde tage Kornet fra os, hvis hun fik Leilighed dertil. Ved samme Tid afbrændte Hertug Abel hele Byen Gamle-Vissing, som Klosterjomfruerne eiede, undtagen Kirken alene. Da Abbed Johannes og vi Munke hørte det, bleve vi bange for, at noget lignende skulde overgaae os; derfor spærrede vi Tilgangen Asgaard med Træstammer og store Pæle, og de Baade, vi havde i Søen, gjorde vi læk eller sænkede dem, for at ikke

Dronningens Drabanter skulde imod vor Villie føre hvad vi havde til Skanderborg; at sætte Magt imod Magt, havde vi nøgne og vaabenløse Mennesker ikke Mod til. Vi bragte vore Klæder over i den nye Kirkes Taarn, undtagen dem vi daglig brugte, tilligemed vore Fødevarer, undtagen hvad vi behøvede til vor daglige fattige Levemaade, og der gjemte vi det af Frygt for Fjenderne" *). — Hvad Klosterbroderen her jamrer over, var dog kun Smaating i Sammenligning med de Ødelæggelser, der skete andensteds af de fjendtlige Hære. Klostrene paa Landet bleve plyndrede, men især maatte dog Kjøbstæderne undgjælde med deres Kirker og Klostere. Blandt andre blev Kjøbenhavn ved den Tid stormet og afbrændt af Lybekkerne i Sommeren 1248, saa at Byen maatte bøde haardt for, at den i disse Aar var kommen i Kong Eriks Besiddelse.

I Efteraaret 1248 blev der gjort en Ende paa den blodige Trætte og sluttet et Forlig imellem Brødrene, saa at Kongen nu for Alvor kunde tænke paa at iværksætte sin Yndlingsplan, Toget til Estland. Det var denne Plan, der væsentlig havde bidraget til at bevare ham Pavens Gunst; alle, som deeltog i denne Kamp, skulde derved erhverve sig samme Fortjeneste som Korskjæmper i det hellige Land; Kongen maatte af den Grund oppebære Kirkernes Tiende over hele Landet **), og maaskee har det bidraget til, at Paven fandt sig i, at Kongen optog Roskilde Bispestols betydelige Indkomster. Men desuagtet var dog nu, da han skulde skride til Udførelsen, hans Pengekræfter udtømte, og for at styrke sig maatte han først gribe til det forhadte Middel at paalægge en ny Skat, „Araträlef"

*) Exordium Caræ Insulæ; Script. V. p. 260.

**) Regesta I. nr. 846. 868.

som den kaldtes, et halvt latinsk halvt dansk Ord (aratralef) eller Plougskatten, der skaffede Erik Tilnavn Plovpenning. Hvorledes det forholdt sig med denne Afgift er ikke ganske klart; maaskee var det en Skat, der kun paalagdes ved visse Leiligheder og for en vis Tid — der omtales nemlig en saadan Plovskat i flere Breve fra Kong Valdemar II's Tid *) — eller det var en kirkelig Afgift, der omtales under Navn af Plovkorn, som Kong Erik nu vilde gjøre til en almindelig Skat. Paalægget vakte Almuens Forbittrelse, og de skaanske Bønder grebe til Vaaben, da Skatten skulde opkræves om Foraaret 1249, og det med saadan Heftighed, at Bønderne Palmesøndag beleirede Kongen i Helsingborg, men da han havde faaet Hjælp fra Sjælland, maatte Skaaningerne falde tilføie **). Om Forberedelser til Toget høre vi saaledes nok, men om selve Toget derimod meget lidt eller saagodt som intet, saa det har neppe været store Bedrifter, Kong Erik udførte i Estland i Sommeren 1249, og det væsentligste Udbytte af Toget ventelig været det, at han satte sin Faders Anordninger i Kraft angaaende Ordningen af Bispedømmet sammesteds ***). Det eneste, der berettes om hans Ophold i hine Egne, er et Drømmesyn, i hvilket den hellige Wenceslaus aabenbarede sig for ham, som forkyndte ham hans nærforestaaende Død og bød ham at anlægge et Kloster til sin Ære. Hvem den hellige Wenceslaus var, vidste han ikke, men han erfarede af sine Bisper og lærde Mænd, at han var en bøhmisk Konge, der levede paa Keiser Otto's Tid, og derfor anlagde Kong Erik med stor Bekostning et Cistertienser-Kloster i Reval til hans

*) Regesta I. nr. 769. 774. jf. Kofod Anchers Lovhistorie II. S. 3—6.

**) Script. I. p. 245. 185. V. p. 570.

***) Jfr. Regesta I. nr. 871. 880. 886. 887.

Ære. Denne Wenceslaus var for 300 Aar siden bleven dræbt af sin egen Broder, og derfor varslede hans Aabenbarelse om den Dødsmaade, Kong Erik selv snart skulde friste*).

Hvor ubetydeligt dette Kong Eriks Korstog i sig selv var, saa gjorde det dog et godt Indtryk paa Folkestemningen, hvilket endmere bestyrkedes ved hans kort paafølgende Død. En Tvist med de holsteenske Grever om Rendsborg kaldte ham til Slesvig, og skjøndt der dengang var Forlig mellem Brødrene, ulmede dog det gamle Had. Som Kongen sad i Hertug Abels Gaard og legede Skaktavl, blev han pludselig greben med Vold, ført ud i en Baad paa Slien, hvor han blev dræbt og hans Legeme kastet i Søen, Natten til St. Laurentii Dag, den 10 Aug. 1250**). Hans Drabsmand var Lauge Gudmundsen, af Skjalm Hvides Slægt. Denne gruelige Dødsmaade vakte en almindelig Deeltagelse for den dræbte Konge. „Det blev en usalig Tid, — skriver Munken fra Øm Kloster —, den onde Fjendes Rag optændte onde Menneskers Sjæle, saa at de forledte Hertugen til af Begjærlighed efter en forgjængelig Krone at tragte den hæderværdige Broder efter Livet, en Konge, afholdt af sit Folk, elsket af Gud og Mennesker“***). Hans Liig, som blev fundet i Slien, blev af Prædikebrødrene begravet i deres Kirke, men siden af Kong Abel flyttet til St. Hans Nonneklosters nye Kirke i Slesvig By, og endelig af Kong Christopher stedet til Hvile i Kongefamiliens Begravelse i Ringsted (1257). I den almindelige Folkemening kom han til at staae i et Helgen-

*) Petrus Olai, Script. I. p. 124.

**) Script. p. 123. 200. II. p. 630 og fl. Steder.

***) Script. V. p. 261-62.

Lys, hvorfor han i Kroniken ofte benævnes Erik den Hellige; men om en egentlig Canonisation fra den pavelige Curies Side har der, saavidt os bekjendt, aldrig været Tale.

Tværtimod svævede en pavelig Bandbulle truende over Kongens Hoved i den Stund, da han mistede Livet, og det var for de roskildske Forviklingers Skyld. Den landflygtige Bisp Niels Stigsen døde i Clairvaux d. 23 Sept. 1249*), efterat han tidligere havde belagt sit gjenstridige Stift med Interdikt, og de Kaniker af Roskilde Domcapitel med Band, der havde vovet at anmasse sig den bispelige Styrelse i hans Fraværelse, blandt hvilke nævnes en Kanik Magister Peter Thygesen, der ogsaa var beskikket til Kongens Kantsler, Præsten Nicolaus og Hastein**). Den bispelige Bandlysning traf altsaa ikke Kongen men de geistlige Mænd, der lode sig bruge af Kongen mod deres Bisp. Da saaledes Domcapitlet idetmindste tildeels havde taget Parti imod sin Bisp, kunde Valget af Eftermanden ikke overlades til det, hvorfor Pave Innocents fra Lyon af beskikkede denne, og hans Valg faldt paa Jacob Erlandsen. Denne kom tilbage til Danmark i Foraaret 1250 for at tage sin Bispestol i Besiddelse, forsynet med flere pavelige Skrivelser, og ledsaget af en pavelig Nuntius Nicolaus, Almisseuddeler ved Klosteret Trenorch og Capellan hos Cardinal-Presbyteren af St. Marcellus. De pavelige Skrivelser vare et Brev angaaende det gjenstridige Stift, at den nye Bisp maatte ophæve Interdiktet, og gaae frem her efter bedste Skjønnende, samt et Anbefalingsbrev til Kong Erik, hvori han formanedes til ikke at lade sin Vrede over den afdøde Bisp gaae over paa dennes Efter-

*) Script. III. p. 555. IV. p. 56.

**) Thorkelin, Diplom. I. p. 160. 178. cf. Script. V. p. 593.

mand*). Den pavelige Nuntius skulde sætte det igjennem, at Kjøbenhavn og Bispestolens øvrige Gods atter blev tilbagegivet; kunde det ikke skee med Lempe, skulde han sammenkalde Rigets Prælater og andre anseete Mænd enten indenfor Rigets Grændser eller udenfor, og da lyse Band over alle, der forgreb sig paa Kirkens Gods**). Her blev altsaa Kong Erik selv alvorlig truet af en pavelig Bandbulle, hvis han ikke faldt til Føie, og at han just ikke var villig dertil, synes den Omstændighed at vise, at han med de Kaniker, der hørte til hans Parti, allerede havde besat Roskilde Bispestol paa egen Haand***); dog kort efter gjorde Brodermordet en brat Ende paa hans Liv.

Eriks Død banede altsaa Abel Vei til den dyrt kjøbte Throne, og saa almindelig var Mistanken og Uvillien imod ham, at han førend han blev kronet i Roskilde 1 Nov. 1250, rimeligviis af Erkebiskop Uffe, først maatte ved 24 Ridderes Eed afgive den Forsikkring, at han ikke havde befalet sin Broders Død, men at dennes Uvenner havde øvet Gjerningen ham uafvidende†). Det synes ogsaa, at han med Flid lagde an paa at vinde Venner især blandt Geistligheden, idet han betegnede sin Kongevei ved at udstede Frihedsbreve til de forskjellige Klostere. Disse Frihedsbreve indeholdt ikke noget væsentligt nyt, men der er i dem enkelte Smaatræk, der minde om hine Tiders Vilkaar. Saaledes klages der etsteds over Tidernes Ondskab, der endog gik saa vidt, at man ikke undsaae sig ved „at lægge Haand paa

---

*) Regesta I. nr. 891. 894.

**) Regesta I. nr. 892-93. Det kan bemærkes, at disse Breve ere kun to Afskrifter af samme Brev, det ene med urigtig Datering.

***) Script. I. p. 185.

†) Script. II. p. 173. ff. Hvitfeldt S. 226.

Klostermænd". Sædvanlig bestod de Friheder, der indrømmedes, deri, at Klosterets Bønder fritoges for de kongelige Afgifter; men hertil føies i flere af disse Breve, at Bønderne „ikke maatte besværes med at grave Voldgrave og tilhugge Skandsepæle, ikke maatte anvendes til Arbeide ved Befæstning af Byer eller Borge*), — altsammen Træk, der vidne om Tidernes Uro, at alle Kræfter sattes i Arbeide, ikke saameget med at bygge Kirker og Klostere, som med at anlægge Befæstninger og Forskandsninger. Stundum skimter det ogsaa igjennem, at man havde Abel mistænkt for at han vilde bryde alle Privilegier; saaledes naar han forsikkrede Brødrene i Vitskjøld, Viborg Stift, at det var en falsk Formening, naar nogen antog, „at han vilde tilbagekalde de Friheder, der af hans Forfædre vare tilstaaede Brødrene"**). Dog var denne hans Rundhaandethed ikke fri for Egennytte, da han lod sig alle sine Frihedsbreve dyrt betale, hvad aldrig tidligere havde været Skik. Derfor skriver Munken fra Om Kloster: „Efter Eriks Død blev ikke Abel men Babel sat paa Thronen ved Hertugernes Hjælp og deres Stalbrødre, og han øvede strax sin Vrede mod Guds Kirker og de hellige Klostere. Ligesom de andre Kirker paaførte han ogsaa vort Kloster stor Besvær; thi for at vi maatte bruge den Frihed over vore Bryder og Landboere, som hans Forfædre havde skjænket os for intet, undsaae hiin elendige Brodermorder sig ikke ved at udpine af os stakkels Brødre 300 Mark Sølv"***).

Ogsaa i Estland gjorde Abel Indrømmelser for at vinde Venner, ikke just blandt Geistligheden men blandt de

*) Regesta I. nr. 899. 900. 901.

**) Regesta I. nr. 896 (Dänische Bibl. VI. S. 155).

***) Exordium Caræ insulæ; Script. V. p. 262.

tydske Riddere og de tydske Bispopper. Det danske Bispedømme i Reval vedblev fremdeles, men han opgav flere omtvistede Landsdele, da han paa en Herredag i Nyborg d. 8 Aug. 1251 afstod Øen Øsel og Landet Jervien, paa hvis Besiddelse hans Fader Kong Valdemar og hans Broder Erik, som han sagde imod hans Villie, havde erholdt pavelig Stadfæstelse. Han overlod Øen Øsel til Bisp Herman af Dorpat med Opgivelse af alle kongelige Fordringer, og overlod Landet Jervien til de tydske Riddere, hvorved de danske Besiddelser i hine fjærne Egne betydeligt svækkedes *).

Under saadanne Forhold var det ikke saa vanskeligt for den nye Bisp i Roskilde Jacob Erlandsen atter at komme i Besiddelse af Bispestolens Gods. Det er rimeligt, at det skete ved Kong Abel, og da vel ved den Tid han blev kronet i Roskilde; men angaaende Maaden hvorpaa det skete vide vi kun saameget, at dermed ingenlunde alle Tvistigheder mellem Kronen og Bispesædet vare afgjorte. Jacob Erlandsen fik alt tilbage og dermed ogsaa Borgen og Byen Kjøbenhavn, men saaledes at den var ødelagt og plyndret ved Lybekkernes Overfald. Kirkerne vare brændte tilligemed mange Huse; Reliqvier, Bøger, Privilegier og Alterprydelser vare røvede. Bispoppen lod dette ikke gaae upaatalt hen, men han krævede Erstatningen ikke hos Kongen, men hos Lybekkerne, og han henvendte sig i den Henseende med sit Klagemaal til sin høie Velynder Pave Innocents, der ved Brev af 7 Marts 1251 beskikkede tvende Franciskaner Munke, Provindsial-Ministeren for Danmark, Regner, og Broderen Jacob til at undersøge Sagen, og under Trudsel af Band nøde Lybek til at give Erstatning **).

*) Regesta I. nr. 914-915.

**) Regesta I. nr. 909 (Thorkelin I. p. 187). 953-54.

Bisp Jacob Erlandsen var en overordentlig virksom Mand, og ham skyldes det upaatvivlelig, at den ødelagte By atter kom til Kræfter i de faa Aar, han besad Roskilde Bispestol; ligesom Byen skylder ham sin ældste Bylov af 2 Marts 1254, der er et mærkeligt Vidnesbyrd om, hvor udstrakt en Myndighed Bispoppen dengang besad over Byen og dens Beboere. — Ogsaa spores hans Virksomhed i andre Retninger. Han indrettede nemlig i Roskilde et Hellig-Aands-Huus eller Duebrødrenes Hospital, som det kaldtes, en Stiftelse bestemt til Fattiges Forpleining og Underhold; for at skaffe den de fornødne Midler blev der givet den Brev paa at maatte indsamle milde Gaver over hele Stiftet, og givet dem, der besøgte den paa visse Festdage for at offre deres Gaver, Tilsagn om Aflad paa 40 Dage**). Hvad der giver denne Stiftelse særegen Mærkelighed er, at der dermed ogsaa blev sørget for Domskolens Opkomst, idet der mellem de Fattige altid skulde underholdes 12 fattige Skoledrenge, som altsaa fik Bolig og Kost i Hospitalet; dermed vare desuden Stipendier forbundne for de flittigste og dygtigste til at kunne studere i Paris***). Det var Maaden, hvorpaa man siden ogsaa andensteds søgte at ophjælpe Domskolen og derved fremhjælpe Videnskabeligheden blandt Stiftets Geistlighed, da dertil den Bestemmelse var knyttet, at ingen maatte herefter bestikkes til et Sjælesørgerembede i Stiftet, uden han først et Par Aar havde gjort Tjeneste i Domkirken, og altsaa nydt godt af Skoleunderviisningen sammesteds.

Det var ikke blot i Roskilde, at Abels Regjeringstiltrædelse for Øieblikket bragte Ro i kirkelig Forstyrrelse. Bisp

*) Regesta I. nr. 957.

**) Regesta I. nr. 943-44.

***) Hofmanns Fundatser VI. S. 308-10.

Eskil i Slesvig var ogsaa under Kong Eriks Vrede, hvorfor han maatte forlade sit Stift, da Erik havde Magten 1248, hvorpaa denne ogsaa lagde Beslag paa Slesvig Bispedømmes Indkomster. Grunden til dette Fjendskab laae deri, at Bisp Eskil fra først af hørte til Hertugens Venner og havde vægret sig ved at aflægge Hyldingseden til Kongen; men rimeligviis var det blevet forøget derved, at det var bleven Eskil paalagt af Paven at skulle nøde Erik til at opgive Roskilde Bispestols Indkomster. Med Abels Regjeringstiltrædelse kom Eskil atter tilbage og i Besiddelse af sit Stift*). — Om derimod Abels Indblanding i Odense Stifts indre Anliggender virkede beroligende eller voldte nye Forstyrrelser, er ikke godt at sige. Det blev ovenfor omtalt, at Kong Erik her havde trængt en Bisp Niels ind i Stiftet 1245, der atter maatte vige rimeligviis 1247; siden nævnes en Jakob som Bisp 1251**), men efter hans Død var det, at Abel gjorde sin Indflydelse gjældende og fik sin fortrolige Ven, Franciskaner Munken Regner valgt til Bisp. Knudsbrødrene, som udgjorde Stiftets egentlige Domcapitel, havde rigtignok gjort et andet Valg, og det lader til at de ogsaa i Rom have forebragt deres Klage og Indsigelse mod den Krænkelse af deres Rettigheder, der var skeet ved Regners Valg; men desuagtet hævdede denne sig dog i Besiddelsen af Stiftet ligetil sin Død (1267), og nævnes ofte i de paafølgende kirkelige Stridigheder***).

Det var ikkun kort Tid, Abel blev i Besiddelse af sin ranede Krone, da han fandt sin Død paa et Tog mod

---

*) Petrus Olai; Script. I. p. 185. VII. p. 167.

**) I tvende Breve af 8 Aug. d. A. Regesta I. nr. 914. 15.

***) Script. V. p. 517. Hamsfort; Script. VII. p. 222-23. Kong Eriks Klagebrev Script. V. p. 613-14.

Friserne d. 29 Juni 1252. Han vilde gjøre hvad han kunde for at sikkre sin Slægt Kongedømmet, og derfor havde han faaet sin ældste Søn Valdemar hyldet til sin Efterfølger i Febr. 1251; men Valdemar var fraværende, dengang Faderen døde, holdt i Fangenskab af Erkebiskoppen af Cølln, der havde sat ham fast, da han vendte tilbage fra Studiet i Paris. Den Omstændighed har vistnok bidraget til at lette Farbroderen Christopher Veien, saa at han vandt Hyldingen og Kongedømmet, og det uagtet han selv tidligere havde givet sit Samtykke til sin Brodersøns Valg. Neppe var det lykkedes Abel under sin korte Regjering at vinde sig mange Venner, men desuagtet manglede hans Slægt ikke kraftigt Tilhold; naar de myndige Prælater siden sluttede sig til samme Side, saa skete det neppe af Hengivenhed for Abel og hans Slægt, men ene af Had til det regjerende Kongehuus. Biskop Eskil af Slesvig, der tidligere havde været mellem Abels Venner, blev den, der kronede Christopher i Lunds Domkirke Juledag 1252, da den gamle Erkebiskop Uffe kort iforveien var død.

Havde der tidligere været Uro og Forvirring, saa tiltog denne nu i en ganske overordentlig Grad, da den regjerende Konge kom til at staae i manges Øine som en Voldsherre, der havde anmasset sig en Ret, der tilkom hans Brodersønner, Valdemar og Erik. Personlig havde Kong Christopher ikke noget vindende; han skildres som en Mand, der af Naturen var meget lidt begavet (habet parum de industria naturali) og som ved sin Færd blev almindelig foragtet*); derimod synes hans Dronning, en Datter af en pommersk Hertug Samber, og derfor kaldet Margrethe Sambiria, at have været en kraftigere

*) Script. V. p. 529. (Petrus Olai) I. p. 124.

Charakteer, der havde væsentlig Andeel i Styrelsen saavel medens hendes Ægteherre levede, som siden under hendes Søn Kong Erik. Det er vanskeligt under denne almindelige Opløsning bestemt at betegne Partiernes Stilling, da det sjælden var faste Grundsætninger eller høiere Hensyn, men sædvanlig Slægtskab, Svogerskab og private Interesser, der bestemte Sammenholdet. Abels Sønner, Valdemar og Erik, havde deres Støtte hos deres Morbrødre, de holsteenske Grever; men derfor kan man dog ikke ret sige, at Kongehuset støttede sig til det danske Folk og vilde holde fremmed Indblanding ude; ogsaa det søgte Hjælp hos nordtydske Fyrster, som det var beslægtet med, og det havde sine Fjender ikke blot mod Syd ved Eideren, men ogsaa mod Nord, især i Norge men ogsaa i Sverrig. I de kirkelige Tvistigheder gjorde som ovenfor omtalt Slægtskabsforbindelserne sig ogsaa stærkt gjældende, og da Skjalm Hvides vidtforgrenede og mægtige Stamme især havde sine Besiddelser i Sjælland og i Skaane, saa kom derved den gamle Sondring mellem Øst- og Vest-Danmark atter under disse Tvistigheder stærkt frem, idet Jylland og de jydske Biskopper næsten altid vare Kongehuset hengivne; ja endog de sønderjydske Biskopper, som man dog skulde mene efter deres Stilling nærmest at være knyttede til det hertugelige Huus, vare meget ofte afgjort paa Kongens Side.

Mellem Jyllands Biskopper var der i Kong Christophers Tid ingen meget fremragende Mænd. Den gamle Bisop Gunner i Viborg døde i Aug. 1251, hundrede Aar gamle; han havde haft sin bedste Tid i Kong Valdemars Dage; i sine sidste Leveaar var han meget affældig; han blev efterfulgt af Bisop Niels, der var Kong Christopher's Kantsler og hans Sag meget hengiven. I Børglum nedlagde Bisop Rudolph sit Embede (1252) for at

blive Franciskaner-Munk*) — men venteligt gjorde han det dog kun saaledes, at han afgav Stiftets verdslige Bestyrelse, medens han beholdt Biskopsmyndigheden, saa at hans Coadjutor og Efterfølger, Provsten i Børglum, Oluf Glob, der var fjendtligsindet mod Kongehuset, først fik Værdigheden efter hans Død. I Aarhuus sad Peter Ugotsen (1249—60), i Ribe Biskop Esger (1246—73) og de hørte begge til Kongehusets Venner. Biskop Eskil i Slesvig havde tidligere under Striden mellem Erik og Abel hørt til Hertugens Side, som nys bemærket, men efterat han havde kronet Kong Christopher i Lund synes det som var han dennes Sag oprigtig hengiven til sin Død (1255), og hans Eftermand, Biskop Niels, tidligere Provst i Slesvig, fulgte den samme Politik.

Men den betydeligste af alle Danmarks Prælater var Biskop Jacob Erlandsen i Roskilde, og han stod jo allerede fra tidligere Aar i et spændt Forhold til Kronen. Endnu havde han Fordringer fra den Tid, han var Domprovst og hans Embedsindtægter vare inddragne, og rigtignok var han kommen i Besiddelse af Roskilde Stift, men der henstod alligevel mange Ting uafgjorte; angaaende Erstatning for Kjøbenhavns Plyndring underhandledes endnu med Lybekkerne, og Jacob Erlandsen vilde ikke opgive Fordringen paa at drage de Kaniker af Roskilde Domcapitel til Ansvar, der egenmægtig havde anmasset sig Stiftets Bestyrelse efter Biskop Niels's Flugt, og venteligt brugt denne selvtagne Myndighed til deres egen Fordeel, uagtet Kongerne, rimeligviis baade Abel og Christopher, lagde sig derimellem, og toge hine Kaniker i Forsvar, der jo havde handlet efter kongelig Befaling. Desuden havde Biskoppen andre

*) Script. V. p. 517. II. p. 263.

gamle Gjældsfordringer til Kronen for Laan, hans Forgjængere havde optaget af Bispestolen, og disse Gjældsfordringer bleve end yderligere forøgede, efterat Christopher var bleven Konge, da han strax efter sin Thronbestigelse var omringet af mange Fjender, og derfor maatte gjøre saa store Rustninger, at han kunde trænge til alle de Penge, han kunde faae. Biskop Jacob havde derfor maattet laane ham af Domkirkens Reliqvier og Kostbarheder, af Paveskatten, som Biskoppen havde opsamlet for Roskilde Stift, af Kirkernes Tiende i Stiftet, og alle disse betydelige Summer, som Biskoppen vist ikke ganske frivilligt havde maattet overlade som Laan, var Kongen sikkert ikke istand til at betale tilbage*). Alt dette maatte bidrage til at gjøre Forholdet meget spændt, endnu førend Jacob Erlandsen blev valgt til Ærkebiskop i Lund, og derved kom til at indtage den øverste Plads mellem Danmarks Prælater.

Ærkebiskop Uffe døde d. 15 Dec. 1252**), altsaa kort før Kong Christopher blev kronet i Lund, rimeligviis i en høi Alder, saa at Alderdomssvaghed formodentlig var Aarsag i at man mærker saa lidt til ham i de sidste urolige Aar. Angaaende Valget af hans Eftermand var der stor Uenighed i Domcapitlet, ikke blot fordi de stemmeberettigede Medlemmer ikke vare enige, men ogsaa fordi Lægfolk, paa Grund af deres Stilling som Patroner, gjorde Paastand paa at have Deel i Afstemningen. Ved disse Lægfolk maa vist nærmest tænkes paa Kongen, som paa Grund af sin Paastand om Patronatsret til Domkirkens Præbender krævede Andeel i Stemmegivningen. Denne Fordring blev afviist,

*) Script. V. p. 593. 590-1.

**) Script. III. p. 575.

og Domcapitlet hævdede sin Selvstændighed, men da dets Medlemmer ikke kunde enes, lagde de per viam compromissi Afgjørelsen i trende Mænds Haand, nemlig Dekanen Sacer og Kanikerne Svend og Haagen, og disse krævede (postularunt) Roskilde Stifts Biskop Jacob Erlandsen. En saadan Fremgangsmaade var usædvanlig, men den var hjemlet i Kirkeloven, og da derfor de trende Valgmænd kom til Rom, erholdt de snart pavelig Stadfæstelse af Pave Innocents IV, Jacob Erlandsens tro Belynder og Beskytter. Han udfærdigede i den Anledning fire Breve i Aug. 1253, et til den nyvalgte Ærkebiskop, et til Domcapitlet, et til Lunds Stifts Geistlighed, og et til Kongen*). Denne var ingenlunde tilfreds med Valget, og da der var noget usædvanligt i hele Valgmaaden, kunde han med en vis Føie gjøre Indsigelse, da denne Valgmaade førte det med sig, at den kongelige Stadfæstelse ikke kunde indhentes, førend Paven havde billiget Valget, og var først det skeet, saa mødte den Valgte med pavelig Confirmation og Anbefaling, der udelukkede den kongelige Stadfæstelse. Kunde der saaledes reises Tvivl mod Beføielse af Christophers Ret til Thronen, saa kunde der fra den anden Side ogsaa reises Tvivl mod Retmæssigheden af Ærkebispens Valg, hvad Kong Christopher heller ikke undlod at gjøre, idet han fremhævede, at hans Stemme slet ikke var bleven hørt ved Valget, og Ærkebispen kunde fra sin Side kun svare, at et pavelig Magtsprog havde afgjort Sagen. Kongens Uvillie herover gik saavidt, at han vægrede sig ved at stadfæste Ærkestiftets gamle Friheder og Rettigheder, eller idetmindste at han kun vilde gjøre det med visse Indskrænkninger, og det uagtet en pavelig Bulle paamindede ham om at

---

*) Diplom. Svec. I. p. 362-64 (Regesta I. nr. 946. 47. 49).

frafalde denne Vægring *). Desuagtet holdt Jacob Erlandsen sit Indtog i Lund 1254 **), og kort efter blev hans Søstersøn Peter Bang valgt til Biskop i Roskilde, hvorved altsaa Rigets tvende mægtigste Prælaturer kom i Hænderne paa Skjalm Hvides Slægt.

Den nye Erkebiskop Jacob Erlandsen hører unegtelig til sit Aarhundredes mærkeligste Mænd, og derfor vilde det være af Interesse at kunne danne sig et Billede af hans Personlighed. At han var en dygtig og ualmindelig virksom Mand fremgaaer af hele hans Færd; myndig og bydende var han i høi Grad ikke blot ligeoverfor Kongen og de verdslige Herrer, men ogsaa ligeoverfor sine Suffraganbiskopper og øvrige Undergivne, og dog vidste han at knytte flere af disse til sig, saaledes at de fulgte ham tro i hans mangeaarige Nød og Trængsel, ikke blot Biskop Peter i Roskilde, der ganske gjorde fælles Sag med ham, men ogsaa af hans egen Domcapitel navnlig Domprovst Sacer, der nys blev nævnet mellem Capitlets Valgmænd, og som vist havde haft den væsentligste Andeel i hans Valg. Han var ubøielig i at kjæmpe for, hvad han ansaae for Kirkens Ret og Krav, men paa den anden Side kan det ikke negtes, at hvad han saaledes kjæmpede for med en Standhaftighed, der ikke skyede noget Offer, tillige bragte ham og hans Erkesæde verdslig Fordeel og Ære. Hans Iver var saaledes ikke uegennyttig, men ved Siden af denne Stræben efter at hævde Erkesædets Glands og Myndighed, gaaer der, forunderligt nok,

---

*) Regesta I. nr. 948. Processus litis inter Christophorum et Jacobum. Script. V. p. 596.

**) Script. V. p. 583.

en stadig Tilbøielighed til at slutte sig til Graabrødrenes Orden, og derved give Afkald paa al verdslig Glæde og Herlighed for at indeslutte sig i et Tiggerkloster, og dette synes at vidne om, at hvad der laae ham paa Hjerte ikke saameget var personlig at nyde Rigdommens og Magtens Goder som at hævde Embedets Værdighed. I sin Ungdom havde han uden al Tvivl studeret paa sydlandske Universiteter navnlig i Paris, og kort førend han blev Biskop i Roskilde havde han som tidligere omtalt tilbragt flere Aar i Pave Innocents IV's nærmeste Omgivelse. Men ved Pavehoffet og ved Universiteterne havde dengang uddannet sig en Theori om Pavedømmets guddommelige Myndighed, der langt overgik hvad man tidligere havde vovet at paastaae, især støttet til den nye Haandbog i Kirkeretten, der var udkommen under pavelig Autorisation, under Navn af Decretalium Gregorii P. IX libri V. fra Aar 1234. Alle Biskopper maatte i deres Embedseed love, at ville holde alle det apostoliske Sædes Love og Anordninger (decretales et constitutiones)*) og en Mand som Jacob Erlandsen maatte ved en saadan Eed særlig føle sig opfordret til, ubetinget at gjøre dem gjældende, saavidt det stod til ham. I og for sig var det ikke noget nyt, at Bisperne aflagde denne Eed, der forpligtede dem til Lydighed mod det apostoliske Sæde, og heller ikke var det noget nyt, at Biskopperne bestræbte sig for at gjøre Kirkeloven gjældende altid mere og mere efter Tid og Leilighed. Men det var netop derpaa, det kom an, at benytte Forholdene og Omstændighederne paa den rette Maade. De pavelige Love og Anordninger ligesom den hele kirkeretlige Theori stod som den ideale Fordring, der efterhaanden skulde virkeliggjøres, men med Hensyn til denne

*) Script. V. p. 591.

Virkeliggjørelse kom det an paa med klog Beregning at benytte Forholdene. Der var her i Landet ikke blot det Hensyn at tage, at den danske Kirke endnu fra et curialistisk Synspunkt betragtedes som en vordende Kirke; in initio nascentis ecclesiæ kunde meget taales, var et Udtryk Pave Innocents III havde brugt i en af sine Buller (s. ovenf. S. 496); thi det kunde Jacob Erlandsen vel paa sin Tid betragte som et overvundet Standpunkt; men selv i de Lande, hvor det pavelige System var meest udviklet, blev der dog gjort Forskjel mellem de reent kirkelige Sager, hvor den pavelige Myndighed havde ubetinget Gyldighed, og saa de blandede, som tillige greb ind i de verdslige Forhold, da der i disse sidste gjerne indrømmedes Fyrsterne en Stadfæstelsesret. Det var en Forskjel, som nok i Almindelighed var anerkjendt, men naar det kom til Gjennemførelsen i det Enkelte, saa mødte den Vanskelighed, skarpt at drage Grændsen mellem det reent kirkelige og det blandede, og i Almindelighed blev det til, at Kirkelove (jus commune) for at vinde Gyldighed i Landet først maatte vedtages i Landet selv paa lovformelig Maade, eller dog idetmindste have Fyrsternes Stadfæstelse eller Billigelse. Spørger man da — som der ofte er spurgt — hvo der da havde Retten paa sin Side i den mangeaarige Feide mellem Konge og Erkebiskop, saa er det vist, at Jacob Erlandsen vilde gjøre den almindelige Kirkelov gjældende med en Hensynsløshed og i en Udstrækning som ingen før han, og det saaledes at han i flere Tilfælde kom til at trodse hvad der fra gammel Tid var Lands Lov og Ret; men hans hensynsløse Heftighed finder paa den anden Side sin Undskyldning deri, at det virkelig var saa forstyrrede og lovløse Tider som ingensinde, hvor Kongen og de Mægtige under bestandig Krigsuro og Forstyrrelse trodsede Kirkernes Ret, og haanede og krænkede Kirkens Per-

soner. Rigtignok havde Kongen lovet i sin Kroningseed — hvad udentvivl ogsaa hans Forgjængere før ham havde maattet besværge — at ville hævde Kirkernes Privilegier, Friheder og Rettigheder*); men var Ærkebispen hensynsløs i Gjennemførelsen af sin edelige Forpligtelse, saa var Kongen fra sin Side ikke mindre ligegyldig i Opfyldelsen af sit Løfte, og naar Kongen og de verdslige Herrer istedetfor at støtte Kirkens Prælater i Haandhævelsen af kirkelig Lov og Dom, ikkun bidroge til at bringe den kirkelige Myndighed i Foragt som noget Enhver kunde trodse, saa var der for Ærkebispen ingen anden Vei end at søge sin Støtte hos Paven.

Saasnart Jacob Erlandsen kom til Lund, begyndte han strax med at træde reformatorisk op, og det under Forhold, da Almuen paa Landet baade i Skaane og i Sjælland var i en oprørsk Bevægelse baade mod de geistlige og verdslige Herrer. Han bragte det nemlig strax i Forslag, at de gamle Love og Vedtægter skulde underkastes et omhyggeligt Gjennemsyn, for at det kunde ændres i dem, der trængte til Forandring, og denne Strid om de gamle Skraa'er blev i alle disse Aar et Hovedtvistepunkt mellem Ærkebispen og Kongen. Dette gjaldt fornemmelig den gamle saakaldte skaanske Kirkelov fra Ærkebiskop Eskils Tid, hvorfor Ærkebispens Broder, Niels Erlandsen, der var Kongens „Gjældkjære“ i Lund, (hans exactor eller Ombudsmand), og afgjort hørte til det kongelige Parti, af al Magt vilde holde paa den gamle Skraa, og lod den afskrive for at sende en Afskrift til hvert Herred, at Bønderne ret kunde blive bekjendt med den**). Dog var det ikke

*) Script. V. p. 591.

**) Efter en saadan Afskrift er Loven trykt hos Thorsen „Skaanske Lov“ S. 77-89.

blot denne Lov, Striden dreiede sig om; der var meget ogsaa i de verdslige Love, som Ærkebispen vilde have ændret, da der i de gamle Vedtægter var meget, der stred mod de kirkelige Retsbegreber. Exempelviis nævnes, hvad der ogsaa ofte baade før og siden udhævedes, at den Anklagede efter gammel Vedtægt, der nok skriver sig fra Harald Heins Tid (s. S. 195) kunde fri sig for Tiltale, naar en Nævnd vilde aflægge Eed om hans Uskyldighed*); at Mord og Drab kunde sones ved en Pengebøde, hvad der ogsaa siden ofte lægges Vægt paa, og vistnok flere andre Bestemmelser. Ærkebispen synes fra først af at have tænkt at kunde vinde Folkestemningen for sine Ændringer ved at fremhæve, hvor ugunstigt Fattigfolk vare stillede ved saadanne Love, hvor ønskeligt det var for Retstilstanden i det Hele at have faste og klare Love; men var det hans Mening at vinde Stemningen for sig skulde han snart see sig skuffet, da det snart viste sig, at Folket i dette Stykke afgjort var for Kongen, naar han af al Magt vilde holde paa de gamle Love, hvad han ogsaa i et Brev opfordrede alle Skaaninger til**). Netop her viser sig klarest den nye Ærkebiskops Stilling. Der var under de foregaaende Biskopper lidt efter lidt foretaget mange Forandringer i de gamle Vedtægter, deels ved Love deels derved, at nye Vedtægter havde fortrængt de gamle***); men idet han nu principmæssig og consequent vilde optage Spørgsmaalet i sin Heelhed, saa støttede han netop Kongen og hans Mænd, naar disse nu ubetinget og i alle Stykker vilde gjøre de gamle Love gjældende, uden

---

*) Script. V. p. 583. jf. Th a Geismer, Script. II. p. 357, hvor han kalder denne Lov „pestifera abusus“.

**) Regesta I. nr. 106.

***) Jfr. Script. V. p. 591. 600

Hensyn til hvad Tidernes forandrede Tankegang efterhaanden senere havde ændret. Mange Gange var denne Sag under Forhandling mellem Kongen og Erkebispen, men Jacob Erlandsen var ikke den Mand, der opgav hvad han eengang havde taget fat paa. Stødte han allerede mange ved de Endringer, han vilde have foretaget, saa stødte han endnu flere ved den Maade, hvorpaa Endringerne efter hans Mening burde skee, at det nemlig skulde henstilles til Pavens Afgjørelse, hvad der maatte blive og hvad der maatte ændres efter den canoniske Ret. Paa den Maade at gjøre Paven til øverste Lovgiver ogsaa i reent borgerlige Forhold, stemmede vistnok med de canoniske Retslærdes Theorier om hans guddommelige Myndighed, men ingenlunde med den nogensteds anerkjendte Praxis, da det ikke var ved et tvingende Magtsprog men ved sin aandelige Myndighed de canoniske Grundsætninger skulde skaffe sig Indgang i de borgerlige Forhold, ved navnlig at vinde Stemningen for sig i Landet selv.

I Forbindelse hermed kunne vi omtale de Fordringer, Erkebispen gjorde i sit Forhold som Jorddrot, eller den Myndighed han gjorde Paastand paa at besidde over Kirkens Jordegods, og disse Fordringer ere af Vigtighed, fordi han derved banede Veien ogsaa for en Udvidelse af den verdslige Herrevældes Myndighed. Især var det Spørgsmaalet om Leding, om Krigsudrustninger baade til Lands og Vands, om Krigsstyr, der nu som tidligere voldte megen Trætte mellem Kongen og Erkebispen, og vistnok bidrog den idelige Uro i hine Tider til at gjøre denne Byrde høist besværlig og trykkende, men ligesaa vist er det, at Erkebispen heller ikke her vilde rette sig efter den gamle Landsskik, efter hvilken Bisperne som Kongens Leensmænd skulde følge Kongen, naar der skete Opbud; han holdt sig til, hvad der var

Skik i Italien, at Bisperne kun skulde følge Kongen i 6 Uger. Med Føie kunde han gjøre det gjældende, at det var en stor Hindring for Varetagelsen af det kirkelige Embede, naar Biskoppen saalænge skulde være borte, og han opnaaede ogsaa, at Paven gav ham Medhold i den Henseende; men Kongen vilde fra sin Side ikke anerkjende den kirkelige Myndigheds Ret til at afgjøre, hvad der var et borgerligt Leensforhold *). Iøvrigt var der ogsaa med Hensyn til Udredningsmaaden meget, som var dem imellem, og i det Hele vilde Ærkebispen gjøre den Grundsætning gjældende, som han ikke just støttede til den canoniske Ret, men til den almindelige Fornuft, at var det Kirkens Bønder, saa maatte Kirken have fuld Myndighed over dem. Denne Grundsætning udstrakte han saavidt, at han gjorde Fordring paa Forstrandsret, Ret til Vrag, til herreløst og arveløst Gods (Danefæ), til at opkræve Bøder ogsaa i Livssager, de saakaldte 40 Marks Bøder — altsammen Rettigheder, som Kronen havde forbeholdt sig. Muligviis kunde Ærkesædet for enkelte Strøg have erholdt disse Privilegier, som Kongen ikke ændsede, men neppe har det nogensinde havt dem i Almindelighed, og naar Jacob Erlandsen nu gjorde Fordring derpaa, gav dette Anledning til megen Tvist. Kongens Foged, der ikke anerkjendte Ærkebispens Fordring, opkrævede disse Ydelser for Kongens Kasse, hvorpaa Ærkebispen svarede med Band, og det gav nyt Grund til Klage fra Ærkebispens Side, at Kongens Mænd ringeagtede Kirkens Dom. For at sætte sine Fordringer igjennem og tvinge den gjenstridige Almue, befæstede Ærkebispen sine Gaarde rundt om i Stiftet, men det vilde Kongen heller ikke taale, og det gav atter nyt Stof til

*) Script. V. p. 598. p. 612-13.

Trætte*). Overhovedet klagede Ærkebispen over, at de verdslige Herrer idelig anmassede sig Ret til at dømme Kirkesager, og det er meget rimeligt, at der var Grund til denne Klage, men paa den anden Side gav Ærkebispen ogsaa Begrebet „Kirkesager" en videre Udstrækning end det tidligere havde haft; han gjorde nemlig Paastand paa, at ikke blot Klerkene for deres Personer skulde være unddragne den verdslige Dommermyndighed, men ogsaa deres Bønder, deres Familie, og han beraabte sig i den Henseende, deels paa den almindelige Kirkeret (jus commune clericorum), deels paa den Fornuftslutning, at hvad Skade og Fortræd der tilføiedes Klerkenes Bønder ogsaa kom til at gaae ud over disse selv**).

Fremdeles var Spørgsmaalet om Kongens Patronatsret et stadigt Æmne til Trætte baade i Skaane og Sjælland. Fra gammel Tid af havde Kronen Ret til at besætte en Mængde geistlige Embeder rundt om i Landet, men deels synes det som om Kong Christopher vilde gjøre denne Ret gjældende i en langt videre Udstrækning end hans Forgjængere, og deels førte denne kongelige Kaldsret den Mislighed med sig, at de ved kongelig Patronat kaldede Præster mere eller mindre vilde unddrage sig det sædvanlige Lydighedsforhold til Bispestolen, hvad i sig selv ikke var berettiget, og hvad en saa myndig Mand som Jacob Erlandsen paa ingen Maade vilde taale, skjøndt de gjenstridige Præster ofte fandt Tilhold hos Patronen. Ærkebispen vilde ikke i Almindelighed negte Kongens Patronatsret, men han gjorde gjældende, at Patronens Ret ikke var ubegrændset; han kunde ikke besætte Embedet, men kunde

*) Script. V. p. 595; 98; 99.

**) Script. V. p. 586. 598.

kun foreslaae (jus præsentandi), medens det tilkom Bispoppen først at prøve den Foreslaaede baade med Hensyn til hans Kundskaber, hans Sæder og hans ægte Fødsel (in scientia, moribus et natalibus), og bestod han ikke ved denne Prøve, saa var Valget ugyldigt. Fremdeles paastod Ærkebispen, at Kongen ingen Ret havde til Besættelse af Collegiat-Kirker, navnlig til Besættelse af Canonicaterne ved Lunde Domkirke; det var et Spørgsmaal af Vigtighed, da Kongerne paa den Maade kunde skaffe sig afgjørende Indflydelse paa Bispevalget, da Domcapitlet jo udgjorde det geistlige Valgcollegium; Retten var tvivlsom og omtvistet; idetmindste er det rimeligt nok, hvad Ærkebispen paastod, at de tidligere Konger ikke havde gjort Brug af denne Ret, medens Kong Christopher nu vilde gjøre den gjældende. Der var ogsaa andre Kirker og geistlige Beneficier, hvor Patronatsretten var usikker og omtvistet; saaledes St. Peders Kirke i Helsingborg, Prioratet ved St. Peders Nonnekloster i Lund o. fl. I Sjælland var især St. Michaels Kirke i Slagelse meget omtvistet, idet Bispoppen paastod, at den hørte under Domprovstiet i Roskilde, medens den fra den anden Side regnedes til de kongelige Kirker*). — Det var imidlertid ikke blot det kongelige Patronat, der blev anfægtet, men Patronatsretten i Almindelighed, hvad enten den udøvedes af verdslige Herrer eller af geistlige Stiftelser. Saaledes maatte Paven tage Sorø Kloster i Forsvar, da Bispop Peter af Roskilde vilde antaste dets Patronatsret**).

Ogsaa angaaende Bispoppers Beskikkelse var der nogen Uenighed, da Kongen klagede over, at Erlandsen ordi-

*) Script. V. p. 585; 92; 94; 99. Angaaende Slagelse jf. Suhm. X. S. 336.

**) Regesta I. nr. 999.

nerede Bisper uden hans Samtykke. Denne negtede dog i dette Stykke ikke Kongens Ret, men viste kun Sagen fra sig derved, at det var Domcapitlerne og ikke ham, hvem det paalaae at søge Kongens Stadfæstelse, og var det ikke skeet, maatte der skee Indsigelse førend Ordinationen *). Kongens Anke gjaldt tvende Bispevielser, nemlig Bisp Peter Bangs til Roskilde, og Bisp Nicolaus til Slesvig. Denne sidste ordinerede Jacob i Slesvig By, Pintsedag 1255, og det har noget paafaldende, at Kongen anker derover, da denne Bisp Niels af Slesvig, ligesom hans Formand Eskil, altid viste sig Kongens Sag hengiven tilligemed de andre jydske Bisper **).

Det var vel ikke paa eengang disse og adskillige andre Tvistepunkter reiste sig mellem Kongen og Erkebispen, men Kilden, hvoraf de fremgik var righoldig, og de voxede derfor frem med en utrolig Hurtighed. Et væsentligt Skridt fremad i den Henseende var den bekjendte Synode, Nationalconciliet i Veile, der blev holdt Søndagen invocavit (den 6 Marts) 1256. Erkebispen var den Vinter paa en Visitats i Jylland, og det var ved den Leilighed, han besluttede sig til at afholde dette Concil, hvor han fremkom med den ofte omtalte Constitution Cum ecclesia Daciana***), hvorved han vilde gjøre Kongen ansvarlig for Bispernes personlige Sikkerhed paa Liv og Lemmer. „Dersom nogen Bisp indenfor Danmarks Rige fængsles, lemlæstes eller lider anden voldelig Overlast, hvad enten det skeer efter hans Befaling eller dog med hans Billigelse, saa er dermed hele Riget hjemfalden til Interdikt, naar der blot er

*) Script. V. p. 596.
**) Script. VII. p. 167.
***) Regesta I. nr. 970.

rimelig Formodning om, at det er skeet med Kongens Villie, og er utvivlsomt, at han let kunde revse det". Det er Hovedindholdet af hiin Constitution, og i og for sig kan der siges meget til dens Forsvar under urolige og lovløse Tider, hvor Kirkens Prælater vare udsatte for mangehaande Vold og Overlast uden at finde Støtte hos Kongen, der efter hele Tidens Tankegang skulde være Klerkenes Værge og Forsvar; men paa den anden Side var der derved hjemlet en Fremgangsmaade, som gruelig kunde misbruges, og give Kongen og Riget til Priis for Prælaternes Vilkaarlighed. Intet andet Nationalconcilium er saa omstændelig bleven omtalt og drøftet af Samtidige som netop dette, og det fremgaaer deraf, at der allerede mellem disse vare meget deelte Meninger om Constitutionens Lovlighed. Kong Christopher følte sig meest krænket derved, at Erkebispen havde sammenkaldt denne Synode netop til samme Tid som han vilde holde Danehof i Nyborg; da Prælaterne af den Grund mødte for seent ved Danehoffet, modtog Kongen dem meget unaadigt, hvorover Erkebispen følte sig yderligere krænket; men forøvrigt fralagde denne sig bestemt, at have gjort dette med Forsæt, da han havde indbudt til Synoden, førend han vidste, at Kongen vilde holde Danehof til den Tid*). Men afseet derfra, var der i selve den Maade, hvorpaa Constitutionen kom frem nogen Mislighed. Til Synoden vare indbudne, saaledes som Skik og Brug var, alle Rigets Biskopper, samt udvalgte Mænd (procuratores) fra samtlige Domcapitler og fra hele Rigets Sognegeistlighed, hvad ogsaa Jacob Erlandsen udtrykkelig fremhævede**); men dengang han bragte selve Constitu-

*) Script. V. p. 584.

**) Script. V. p. 584.

tionen under Forhandling, gjorde han det kun i Bispoppernes Kreds, uden at tilstede de beskikkede Procuratorer fra Domcapitler og Clereci Adgang til denne Forhandling, og selv i Bispoppernes Kreds mødte den Modsigelse af tvende, Bisop Peter af Aarhuus og Bisop Niels af Slesvig (eller maaskee af Viborg). Disse vægrede sig altsaa ved at give deres Samtykke, og Procuratorerne, som vare fortrydelige over den Ringeagt, der var viist dem, nedlagde strax Protest imod den, ja flere af Domcapitlerne støttede kort efter Kongens Appellation, hvorved Sagen indstævnedes for Paven. Saaledes fremstilles Sagen under de senere kirkelige Tvistigheder*), og, at det virkelig forholdt sig saaledes, derom afgiver et Brev fra Ribe Domcapitel Vidnesbyrd; dette Capitel var nemlig mellem dem, der strax appellerede til Paven mod hiin Constitution, og det ikke blot fordi deres Talsmænd vare blevne tilsidesatte, men fordi dette Statut efter deres Skjøn var „en underfundig Sammenrottelse mod Landsherren". — Bisop Esger af Ribe var mellem dem, der i Veile havde givet Constitutionen sin Stemme, men senere fortrød han det, eller han fandt, som det hedder, at man ikke skulde holde sig til Lovens Ordlyd men til dens sande Mening, og tiltraadte Appellationen til Paven**). Uagtet der saaledes strax blev gjort Indsigelse imod denne Constitution, satte Erkebispens formaaende Indflydelse det dog igjennem, at Pave Alexander IV virkelig stadfæstede den ved Bulle af 5 Oct. 1257***); men den pavelige Stadfæstelse blev aldrig bekjendtgjort, hvad der iøvrigt er forklarligt nok, da Frygten for Kongens Vrede vel maatte

*) Script. VI. p. 295; 96. cf. V. p. 612.

**) Ribe Domcapitels Brev af 1261. Regesta I. nr. 1061.

***) Regesta I. nr. 1003.

holde selv dem tilbage, der ellers nok kunde have Lyst til at gjøre det, og den Omstændighed, at den aldrig blev lovformelig bekjendtgjort for Biskopperne, for Domcapitlerne, for Cleresiet og for Menigmand, blev siden, og vel allerede dengang, brugt som Undskyldning for alle dem, der ikke vilde tage den til Følge*).

Spørge vi om Forholdene da vare af den Art, at de retfærdiggjorde et saa yderligt Skridt af Ærkebispen og hans Venner, saa kunne vi derpaa kun svare, at saavidt vi kjende dem, blev alting strax efter den Tid snarere værre end bedre. Det var grove Trusler, fremførte af de verdslige Herrer i Kongens Nærværelse mod Prælater, der havde givet Anledning til Constitutionen Cum ecclesia Daciana; men nu lod man det ikke blive ved Trusler, og forunderligt nok var det kongeligtsindede Biskopper, der først skulde prøve saadanne voldelige Overfald. Biskop Niels i Slesvig blev saaledes ved Nattetid overfalden af en slesvigsk Herremand Timm Lille i sit eget Huus, greben og slæbt bort i Fangenskab, og ikke løsladt, førend han havde givet Voldsmanden en Forskrivning paa 1000 Mark Sølv. Saasnart Pave Alexander IV blev underrettet herom, paalagde han Ærkebiskop Jacob tilligemed Andre at undersøge Sagen og faae den Skyldige afstraffet, men der er ved den Leilighed slet ikke Tale om at anvende den omtalte Constitution**). — Biskop Esger i Ribe blev engang fængslet af Kong Christopher selv, uvist af hvad Grund, da han ellers var Kongens Sag hengiven***); maaskee var det paa den Maade, at Biskoppen blev bragt til hiint Omslag, hvorved

*) Script. VI. p. 295.

**) Regesta I. nr. 988; 89. efter Cypræus p. 276-80.

***) Acta Johannis Grand. Script. VI. p. 299.

han, der i Veile havde stemt for Constitutionen, atter opgav den og protesterede imod den, men om dens Anvendelse paa Grund af hans Fængsling er der ikke Tale. — Det var urolige Tider, og der var stor Forstyrrelse allevegne, men især i Lunds og Roskilde Stift, hvis Bønder vare i aabent Oprør. Derfor klage Ærkebispens Venner, at i Lunde Stift vare under Kong Christophers Regjering ikke mindre end otte Præster bleven dræbte og to lemlæstede, uden at Gjerningsmændene havde faaet anden Straf end en Pengebøde. I Holbæk i Sjælland havde Borgerne først myrdet deres Præst Asger, og derpaa slæbt Liget med et Reeb om Halsen gjennem Gaderne til Raadhuset, hvor de havde idømt ham en uærlig Begravelse. Dette var gaaet ustraffet hen, skjøndt det var alle vitterligt*). Alterkalke vare bleven røvede og brugte ved SvIregilder til Foragt for Troen og den hellige Kirke. Mange Kirker og Klostere besværedes ved hyppige Besøg og Gjæsthold enten af Kongen selv eller hans Mænd; de toge da Klostrenes Spisestue og Sovekammer til eget Brug, og jagede Brødrene bort, saa disse hindredes i at leve efter deres Regel. Det havde de gjort ved Benediktiner Klostrene i Odense, Tvilum og Ringsted**). — Imod alt sligt undlod Prælaterne vist sjælden at anvende den kirkelige Censur, men det gjælder om det aandelige Sværd endnu mere end om det legemlige, at det sløves ved altfor hyppig Brug; Ærkebiskop Jacob og hans Tids Prælater tordnede med Forbud og Band mod de Gjenstridige ved alle Leiligheder, men Følgen deraf var, at Mange kun ændsede den biskoppelige Bandlysning meget

*) En lignende Historie fortæller Pont. fra Kjøbenhavn om en Diaconus, som Borgerne dømte til at hænges. Annales I. S. 695.

**) Script. V. p. 589; 90; 93.

lidt. Det var ogsaa een af Ankeposterne, som Erkebispen fremførte mod Kong Christopher, at han og hans Mænd omgikkes aabenbart Bandlyste og saaledes ringeagtede Kirkens Dom, hvorved det dog maa bemærkes, at der var en lovlig Udvei fra Biskoppens Kjendelse, og det var en Appellation til Rom, hvilket ogsaa hyppig blev benyttet.

Under denne idelige Trætte var dog Erkebiskop Jacob ogsaa virksom i andre Retninger, og af hans Foranstaltninger er især den mærkelig, hvorved han sørgede for Sognegeistlighedens Lærdom og Dannelse i Lunde Stift. Det var det samme, han tidligere havde gjort i Roskilde, dengang han var Biskop i dette Stift, og han gjorde det paa samme Maade nemlig ved at skjænke Jordegods til Domkirken, hvorfor der skulde oprettes Friplادser ved Domskolen*). At Indretningen dermed var den samme som i Roskilde, saa at i Reglen Ingen skulde ansættes som Sjælesørger i Stiftet, uden at han først, idetmindste eet Aar, havde gjort Tjeneste som Vicar ved Domkirken for at lære Tjenesten, seer man deraf, at den samme Ordning 1261 blev truffen i Upsala, med udtrykkelig Henviisning til Moderkirken i Lund og Kirken i Roskilde som Forbilleder**) — og inden Udgangen af dette Aarhundrede skete vistnok det samme i de andre danske Stifter. Imidlertid hvor gavnlig og priselig denne Foranstaltning vistnok i og for sig var, som Jacob Erlandsen saaledes gav Stødet til, saa bidrog den rimeligviis ogsaa til at bringe ham i Sammenstød med den kongelige Myndighed. Den ovenfor omtalte Strid om den kongelige Patronatsret hænger nemlig uden al Tvivl sammen

*) Regesta I. nr. 971; 72. M. Mathiæ, Series episc. Lund. p. 71 sq.

**) Regesta I. nr. 1060. (Dipl. Svec. I. p. 402.)

hermed, da de større Fordringer, Erkebispen ansaae sig beføiet til at gjøre til dem, der skulde beskikkes til Præster, lagde et Baand paa Vilkaarligheden i Udøvelsen af den kongelige Kaldsret. Denne Iver for Geistlighedens Lærdom og Dannelse var en Frugt af Tiggermunkenes Indvirkning paa Jacob Erlandsen som paa mange af hans Samtidige, og denne Indvirkning viste sig ogsaa i en anden Retning. Det var især Franciskanerne, der raabte høit paa det Uretfærdige i al Eiendom, den uretfærdige Mammon, og dette gjorde Erkebiskop Jacob betænkelig med Hensyn til hans egen Eiendom, hans Arvejord. Han lod anstille Undersøgelser, om der var noget, hans Forfædre havde erhvervet paa en mindre lovlig Maade, for at han i saa Fald kunde give det tilbage til de lovlige Eiere, og kunde disse ikke findes, erhvervede han pavelig Tilladelse til at maatte skjænke det til gudeligt Brug*). — Ogsaa paa en anden Maade viste han sig som Ven af Franciskanerne. I disse urolige Tvedragtens Aar blev der med stor Ophævelse og Bekostning oprettet et qvindeligt Franciskaner Kloster i Roskilde, St. Clara eller St. Damiani Kloster, stiftet af Fru Inger, Enkegrevinde af Regenstein (s. ovenfor S. 556); i dette Arbeide havde Biskop Peter af Roskilde, men ogsaa Erkebispen og Kong Christopher væsentlig Andeel. Det gik her som saa ofte ved slige Gaver til gudelige Stiftelser, at Fru Ingers nærmeste Arvinger gjorde Indsigelse, men dog synes det som denne Strid blev bilagt i Mindelighed af Kongen og Erkebispen**). Konge og Erkebiskop handlede altsaa ved denne Leilighed i Forening, men dog var det sikkert den Sidste og hans Venner, der meest interesserede sig for dette

*) Diplom. Svec. I. nr. 438 (Regesta I. nr. 990).

**) Thorkelin I. p. 217 (Regesta I. nr. 995).

Kloster, der synes ganske særlig at skulle tjene til Ordenens Forherligelse.

Mangen Gang blev der forsøgt at bringe Forlig tilveie mellem begge Parter i den store Trætte, men det var altid forgjæves. Fra Kongens Side underhandlede ved saadanne Leiligheder hans Kantsler Bisp Niels af Viborg og dennes Klerk Kield; fra Ærkebispens Kanikerne, Domprovst Sacer og Johannes Dros. Engang syntes det dog, at det skulde lykkes, dengang Dronning Margrethe og hendes Fader, den pommerske Fyrste Zamber, mæglede imellem dem, og det var ved et Møde i Lund om Efteraaret 1256. Paa hvad Maade Forliget blev tilveiebragt angives ikke nærmere, men det tjente ogsaa kun til, at Striden det næste Foraar blussede op med desto større Styrke, og hvor skulde det være anderledes, da der var idelig Anledning til nye Rivninger, og ingen af Parterne vilde give efter; Kongen vilde ikke, fordi han stolede paa sin Magt, Ærkebispen, fordi han ikke turde slippe hvad han ansaae som Kirkens Ret. Ved Paasketid 1257 begyndte Tvistighederne igjen, og efter nogen Tids Forhandling vovede Kongen et afgjørende Skridt, ved at lade den viborgske Bisps Klerk, Kield, oplæse paa Lunds Landsthing et aabent Brev, hvori det blandt andet hed: „Derfor have vi fundet for godt at berøve Ærkebispen og hans Klerke alle de Privilegier og Rettigheder, der ere tilstaaede dem fra den danske Krones Side, idet vi beslutte og befale, at de herefter skulle tjene Kronen ligesom før den Tid, der var tilstaaet dem Privilegier. Vi befale derfor alle Riddere og Andre, der ved Lydighedseed ere den nævnte Herre forbundne, at de inden 14 Dage komme til os, for under Straf af deres Gods Fortabelse at aflægge os Lydighedseden, og for Fremtiden gjøre Tjeneste som andre Bønder." — Det er vanskeligt at bedømme Betydningen

og Omfanget af et saadant Skridt; neppe var Meningen den ganske at ophæve Geistlighedens Privilegier, end ikke i Lunde Stift; det var alene Ærkesædet det gjaldt, men Ærkesædet skulde saaledes paa eengang miste alle sine Privilegier, al Myndighed over sine Tjenere og dermed alle sine Besiddelser, der jo nok paa en Maade vare kongelige Forleninger, men dog mere i Principet end i Virkeligheden. Det var en Voldshandling, der saaledes blev øvet mod Rigets ypperste Prælat. Saasnart Ærkebispen erfoer, hvad der var skeet, lod han Klerken kalde, og skjøndt denne, da han kom, undskyldte sig med, at han havde gjort det efter Kongens Befaling, saa lyste Ærkebispen ham i Band, fordi han kundgjorde Love, der stred imod Kirkens Friheder. Dermed var Bruddet ulægeligt mellem Kongen og Ærkebispen*). — Skulde det ikke være ved denne Leilighed og under disse Forhold, at Ærkebispen henvendte sig til den romerske Curie med Bøn om at frikages for det biskoppelige Embede, dog med Vibeholdelse for sin Person af den biskoppelige Værdighed? Brevet, i hvilket Pave Alexander meddeler ham denne Tilladelse, af 8 April 1258, er ikke ganske klart; det taler om, at det var Ærkebispens Lyst at trække sig tilbage fra Verdens Bitterhed, at det var et gammelt Løfte, at han vilde ende sine Dage i et Minoritter Kloster, men lader os ogsaa forstaae, at der var andre Bekymringer, der gjorde denne hans Begjæring rimelig. Iøvrigt var det just ikke Meningen, at Forandringen skulde skee strax, men Brevet giver Ærkebispen af Upsala eller Biskoppen af Slesvig Fuldmagt til at modtage hans Afsked, saasnart Ærkebispen skulde begjære det af dem**).

*) Script. V. p. 586-88.

**) Script. V. p. 518. (Regesta I. nr. 1015.)

Det skete imidlertid ikke dengang, og er heller neppe nogensinde skeet. — Rimeligviis havde Kongen ogsaa en Følelse af, at han ved den omtalte Befaling havde gjort et Skridt, han vanskelig kunde hævde, og ønskede derfor at fortsætte Underhandlingerne med Ærkebispen, hvorved den mægtige svenske Fyrste Birger Jarl tilbød sin Mægling. Birger Jarl var venlig stemt mod Ærkebispen, hvad han ogsaa viste under Forhandlingerne, men uagtet disse vare meget vidtløftige og omfattende, førte de dog ikke til nogen Enighed. Kongen fremsatte sine Ankeposter, som Ærkebispen besvarede, og betænkte sig ikke paa ved disse Besvarelser at udtale Paastande som disse: „Ligesom der er to Sværd, et legemligt og et aandeligt, saaledes er der ogsaa to Fyrster, Dommere eller Domstole, og begge kunne fælde Kjendelser og udstede Love paa sin Viis. Men Kongen maa vide, at ligesom det Aandelige har Fortrin for det Timelige, saaledes har Kirkens Lov Fortrin for den verdslige, og er der Uenighed mellem dem, maa det mindre vige for det større, det Timelige for det Aandelige" *). Ærkebiskoppen vilde ikke vige i noget Punkt, og henstillede Sagen til Pavens Afgjørelse.

Under alt dette var det lykkedes Kong Christopher efterhaanden at støtte sin vaklende Throne. Abels ældste Søn Valdemar, hvem Kongen havde maattet forlene med Sønderjylland, døde i en ung Alder (1257), og det gav Kongen Leilighed til atter at sætte sig i Besiddelse af Landet, medens den Afdødes Broder Erik, der gjorde Paastand paa det som et arveligt Leen, maatte søge Tilhold hos de holsteenske Grever. Med den norske Kong Haakon havde Christopher bestandig ligget i Trætte, men omsider blev der

*) Script. V. p. 597-98.

sluttet Fred og Forlig ved Birger Jarls Mellemkomst, som altsaa havde bedre Fremgang med sin Mægling ved denne Sag end i Tvisten med Ærkebispen*). Endelig lykkedes det Kongen at kue de oprørske Bønder i Skaane og Sjælland ved et blodigt Slag, uvist hvor da Stedet angives forskjelligt**). Denne Fremgang vilde Kong Christopher feire ved en dobbelt kirkelig Høitideligbed, nemlig ved at bisætte sin dræbte Broders Kong Eriks Liig i Familiebegravelsen i Ringsted, og ved at faae sin unge Søn Erik kronet til Konge i Odense. Det var kirkelige Høitideligheder, og til dem begge udkrævedes Ærkebispens og Prælaternes Medvirkning. Ved Bisættelsen i Ringsted (rimeligviis 1257) synes det dog at være gaaet fredeligt af, uden at man nøie veed at angive, hvilke Biskopper der have været tilstede; men desto mere stormende blev den paatænkte Kroning i Odense. Ærkebispen vovede ligefrem at vægre sig ved at foretage Handlingen og forbød sine Biskopper det samme, og det nagtet de tilligemed alle Rigets Herrer tidligere havde svoret Christophers Søn Troskabseeden. De jydske Biskopper indfandt sig tilligemed Kongen og hans Søn i Odense, men Ærkebispen udeblev tilligemed Biskop Peter af Roskilde, og Bisko Regner af Odense havde endog forladt sin egen Stiftsstad for ikke at overvære Handlingen. Ærkebispen røbede derved aabenbart sit fjendtlige Sindelag mod Kongehuset, og udentvivl var det kort forinden, at han og hans Parti havde henvendt sig til den romerske Curie for at tale Sagen for Abels Slægt, og navnlig for den fordrevne Hertug Erik. De jydske Bisp opper dristede sig

*) Om Norges Forhold og Birger Jarls Mægling s. Script. V p. 598.

**) Jfr. Suhm X. S. 287-90.

ikke til at foretage Handlingen paa egen Haand, men rimeligviis i Haab om at Striden atter kunde bilægges, raadede de heller til Udsættelse; sikkert er det, at Kroningen ikke fandt Sted, og at Bruddet dermed var gjort ulægeligt mellem Kong Christopher og Ærkebiskoppen.

Ærkebispens Vægring var et saa voldsomt Indgreb i de borgerlige Forhold, at derved alle de tidligere Tvistepunkter, der havde været ham og Kongen imellem, stilledes i Skygge, og Striden antog fra den Tid derfor en anden Charakteer, *)idet den blev en borgerlig Partikamp, medens de tidligere kirkeretlige Tvistigheder traadte i Baggrunden. Det var tillige et voveligt Skridt paa en Tid, da Kong Christopher virkelig havde Magten i Landet, og skjøndt det var Hensyn en Mand som Jacob Erlandsen ikke agtede, saa kom han dog haardt til at undgjælde for det. Nu greb nemlig Kongen til en endnu voldsommere Fremgangsmaade fra sin Side, idet han St. Agathes Dag d. 5 Febr. 1259 lod Ærkebispen fængsle paa sin Gaard Gisleborg i Skaane. Denne Voldshandling blev udført af Ærkebispens egen Broder, den kongelige Leensmand i Lund, Niels Erlandsen, tilligemed andre kongelige Riddere, og den blev, idetmindste efter Ærkebispens Venners Sigende, udført paa den haanligste Maade, idet de satte ham en Hue med Rævehaler paa Hovedet og førte ham med Lænker om Benene til Kongens Gaard, Hagenskov i Fyen**). Denne Fremfærd fyldte hans Venner med Forbittrelse. Domprovsten i Lund, Ærkebispens trofaste Ven, Sacer vilde

---

*) See om dette Forhold Klagebrevene fra kongelig Side (rimeligviis fra A. 1261) Script. V. p. 612-14.

**) Script. I. p. 185 V. p. 529 o. fl. St. Pave Alexanders Brev V. p. 604.

tilligemed Ærkedegnen i Capitlet, rimeligvis Ærkebispens Broder Erland, strax gaae til Rom for at forebringe deres Klage, men de bleve opsnappede paa Veien og begge satte i Fængsel*). Biskop Peter i Roskilde skal Kongen ogsaa have villet paagribe, og givet Befaling, at han skulde bringes ham enten død eller levende; men desuagtet vovede denne fra sin faste Borg Kjøbenhavn, ved Budskabet om Ærkebispens Fængsling, at udstede Befaling om almindeligt Forbud (Interdikt) i hele sit Stift, idet han tillige kundgjørde den Veiler Constitution forsynet med Pave Alexanders Stadfæstelse**). Det synes næsten, som var det første Gang, at Constitutionen blev offentliggjort forsynet med pavelig Stadfæstelse, og det kun i Roskilde Stift; og Biskoppen dristede sig heller ikke til at blive, efterat han havde gjort det, men forlod strax Landet. Ogsaa Lunds Domcapitel kundgjorde Interdikt, men det kun i Halland og uden at omtale den Veiler Constitution; man har rigtignok udenvidere sluttet, at det samme er skeet i de andre skaanske Provstier, men det er kun en Formodning; maaskee have Forholdene i Halland været af en saadan Art, at Domcapitlet kunde mene der bedst at trænge igjennem med sin Befaling. Det lykkedes Prælaterne neppe nogensteds at føre den igjennem. Kongen havde strax, efter at have foretaget det voldsomme Skridt, appelleret til Rom, ligesom han tidligere havde appelleret mod den Veiler-Constitution, og støttet til disse Appellationer skrev han gjentagne Gange til Domcapitlerne i Roskilde og Lund. Han bød de lundske Kaniker, at Kirkerne i Halland atter skulde aabnes, da han tog alt Ansvar paa sig for hvad der var skeet, og de ros-

*) Script. V. p. 604.

**) Regesta I. nr. 1025.

ældste Kanniker søgte han først at vinde ved Overtalelse, siden befalede han under Livs og Gods Fortabelse, at Kirkerne i Stiftet atter skulde aabnes, og skjøndt Bisskop Peter under Bandsstraf bød, at Kirkerne skulde forblive lukkede, saa vovede dog Klerkene vist neppe at negte den kongelige Befaling Lydighed *). Ved aandelig Myndighed formaaede ikke de Kongen fjendske Prælater at gjennemføre en saadan Foranstaltning; men, hvad der gjorde dem farlige, var deres Forbindelse med Kongens Fjender. Bisskop Peter forlod Sjælland; hans Fjender sagde, at han gik i Landsflygtighed, hans Venner, at han søgte hen til sit Stifts yderste Grændse, og det kunde siges med Sandhed, da han gik til Rygen, der jo hørte til Roskilde Stift, og knyttede her en Forbindelse med Kongens Fjender, den rygenske Fyrste Jarmer, den fordrevne Hertug Erik af Slesvig og rimeligvis flere nordtydske Stæder, Sverin og Lybek. Selv bragte han Penge med til Rustning, da han førend sin Afreise havde forsynet sig med Stiftets Midler. Bisskop Regner af Odense opholdt sig i Kiel, rimeligvis siden han ved den paatænkte Kroning havde paadraget sig Kongens Vrede, og han brugte ligeledes sit Stifts Midler til at styrke Kongens Fjender, nævnlig de holstenske Grever. Paa den Maade kom der hurtig en betydelig Hærmagt sammen under Jarmer's og Hertug Eriks Anførsel, og med den kom Bisskop Peter tilbage til Kjøbenhavn i April 1259, som blev taget med Magt, hvorved Byen atter leed meget. Dette pludselige Angreb nødte Kongen til at forlade Sjælland og søge til Jylland, men desuagtet synes det dog ikke, at Jarmer og hans Hær havde faaet sønderlig Fremgang paa den Kant. Hans Fordring

*) Regesta I. nr. 1027; 28; 30; 32; 33; 36. cf. Script. V p. 529.

var, at de fangne Prælater øieblikkelig skulde løsgives, og disse tilligemed Bisp Peter atter indsættes i deres tidligere Stilling, og denne Fordring havde ganske Pavens Billigelse, der i et Brev af 4 Juni opfordrede Jarmer til at fuldføre hvad han havde begyndt, „da mellem andre fromme Gjerninger, Troende kunne øve, Fangnes Befrielse maa regnes mellem de priseligste“. Paa samme Tid paalagde Pave Alexander IV Bisperne i Sverin, Lybek og Paderborn, at formaae Kong Christopher til øieblikkelig at løsgive Fangerne, og at love dem fuld Erstatning inden en Maaneds Frist, ellers var han og hans Raadgivere hjemfaldne til Band, og Riget eller de Steder i Riget, hvor Prælaterne holdtes fangne eller Kongen og hans Mænd opholdt sig, til Interdikt — en Trusel der viser, at den pavelige Curie heller ikke ansaae Riget i sin Heelhed for undergivet et almindeligt Interdikt i Kraft af Veiler Constitutionen. Desuden formanede han særlig Bisperne i Viborg og Aarhuus som Kongens Venner, at de skulde anvende al deres Indflydelse for at formaae ham til at give efter*).

Forinden var imidlertid Kong Christopher død. Han døde meget pludselig i Ribe d. 29 Mai 1259 og hans pludselige Død blev betragtet paa forskjellig Maade; hans Fjender saae deri en Gudsdom over hans Forgribelse paa Erkebispen og Kirkens Personer; hos hans Venner opkom strax Mistanken om Forgiftning, og Mistanken udpegede en bestemt Mand som den, der havde øvet Gjerningen, nemlig Abbed Arnfast af Ry Kloster**), altsaa en

*) Script. V p. 604-6 (Regesta I. nr. 1036-37).

**) Arnfast nævnes i Pave Urban's Brev Script. V. p. 611 og i Om Klosters Krønike V. p. 272. Han var Abbed i Ry Kloster, som man seer af det sidst anførte Sted, og ikke Provst, skjøndt

Cistertienser Munk, hvilken Orden altid var mellem Kongens Fjender. Om iøvrigt Mistanken var grundet, blev aldrig undersøgt, men den holdt sig som almindelig Folkemening, og vist er det, at Kongens Død netop i det Øieblik kom det klerikale Parti overmaade beleilig. Han blev begravet i Ribe Domkirke, og uagtet Bandlysningen svævede over hans Hoved med fuld kirkelig Pomp, hvilket Capitlet siden undskyldte med, at han paa det Yderste havde vist kjendelige Tegn paa Anger og lovet at give Erkebispen og Lunde Kirke fuld Erstatning, hvad han ogsaa havde paalagt sine Arvinger*). Hans Søn, den unge Kong Erik, modtog vel strax Kongehyldingen under sin Moder Dronning Margrethe Sambiria's Formynderskab, men Forholdene vare desuagtet yderst mislige. Kronet var den unge Konge ikke, og hvorledes skulde han blive det, naar Erkebispen var hans bittreste Fjende? Til samme Tid var Sjælland hærjet, medens han truedes sydfra af de holsteenske Grever. Hvad var der under disse Omstændigheder at gjøre uden at vise nogen Eftergivenhed?

St. Basilie Dag, d. 14 Juni 1259 stod et Slag ved Næstved, hvorved den rygenske Fyrste Jarmer og Biskop Peter af Roskilde vandt en blodig Seir over de sjællandske Bønder, Dronning Margrethe og hendes Søn havde ladet opbyde for at forsvare Landet mod denne Fjende. Hvor stort Tallet af de Faldne var, angives forskjelligt, men stort var det, og afgjørende var Seiren, saa at den vel atter

der ogsaa nævnes en Provst Arnfast ved denne Tid; Terpager p. 205. — Rygtet om Forgivelse i Alterens Sacramente er et senere Paafund, der slet ikke omtales i de ældre Kilder; jfr. Suhm X. S. 382-83.

*) Terpager p. 207 (Regesta I. nr. 1061).

maatte bane den fordrevne Biskop Vei til hans Bispesæde. Uden Tvivl har dette ogsaa bidraget til at stemme Margrethe til Eftergivenhed; hun maatte vige for de truende Farer, uden dog ganske at opgive sine Fordringer. Hun indrømmede altsaa, at Hertug Erik maatte faae Slesvig i Forlening, hvad der var det ene store Tvistespørgsmaal, og hvad det andet angik, som nærmest angaaer os her, saa gav hun de fangne Prælater fri, hvorved Jacob Erlandsen atter kom paa fri Fod. Dermed havde hun efterkommet den Fordring, Pavens truende Brev stillede til Kronen, men med denne Fordring var en anden nøie forbunden, nemlig om Erstatning til Ærkebispen og til Lunde Kirke — men derom var intet afgjort. Ventelig havde Margrethe tænkt ogsaa uden dette ved den blotte Løsladelse at stemme Ærkebispen gunstigere, og at bevæge ham til, hvad der for Øieblikket var Hovedsagen, at krone den unge Konge; det synes endog som om denne havde en Sammenkomst med Ærkebispen i Roskilde først i Sept. ventelig i samme Øiemed; men hvorledes Jacob Erlandsen var tilsinds, viste han strax ved et Landemode i Roskilde, som han bivaanede kort efter sin Løsladelse og som blev holdt med sædvanlig kirkelig Høitidelighed — hvad der siden anføres som Beviis paa, at han selv ikke overholdt det Interdikt, Landet skulde være hjemfalden ifølge den Veiler Constitution. Paa dette Landemode skulde det nemlig afgjøres, hvorledes der skulde forholdes med dem, der vare faldne i Slaget ved Nestved, og Kjendelsen lød paa, at de som havde kjæmpet under Biskoppens og under Jarmers Banner, havde kjæmpet som Kirkens Forsvarere, og derfor skulde de, der vare faldne blandt dem, have en hæderlig Begravelse, medens det negtedes dem, der vare faldne paa

Kongens Side*). Paa en mere haanlig Maade kunde Prælaterne ikke have viist, at de intet havde lært og intet havde glemt, saa det var ikke at tænke paa, at de skulde indvillige i Kong Eriks Kroning.

Desuagtet vovede de jydske Bisk op p er sig til at gjøre nu, hvad de undlod i Odense Aaret iforveien, men Kong Christophers Død havde ogsaa betydelig forandret Forholdene; hvad der dengang kunde opsættes, taalte nu ikke nogen Opsættelse. Første Juledag 1259 blev unge Kong Erik kronet i Viborg, ventelig af Biskop Niels, Kongehusets tro Mand, i Overværelse af Dronningen, af Biskopperne Esger af Ribe, Peter af Aarhuus, Niels af Slesvig, Rudolf (?) af Børglum, foruden mange andre Riddere og Klerke**). Det var et dristigt Skridt, som havde tilfølge, at Erkebispen og de med ham forbundne Ø-biskopper, Peter af Roskilde og Regner af Odense, bandlyste omtrent alle Halvøens Biskopper. Biskop Niels af Viborg blev bandlyst; Biskop Esger af Ribe var det allerede — som det synes fordi han havde gjort Indsigelse mod den Veiler-Constitution, skjøndt han tidligere havde stemt for den***); Biskop Peder af Aarhuus døde i Band — „hvad der var velfortjent, fordi

---

*) Om Aaret for Erkebispens Løsladelse vakle Krønikerne, men Diplomer vise, at han var fri i Sommeren 1259. D. 5 og 7 Sept. underskrev baade han og Kong Erik Dokumenter i Roskilde (Regesta I. nr. 1039; 40). Om Landemodet i Roskilde, see Script. V. p. 612 og i Aktstykkerne til Jens Grands Sag VI. p. 295.

**) De Tilstedeværendes Navne sees af et Brev, Kong Erik udstedte paa sin 5te Kroningsdag (Regesta I. nr. 1044). Det er et Gavebrev til Ribe Domkirke i Anledning af hans Faders Begravelse sammesteds.

***) Script V. p. 612 Terpager p. 207.

han havde været gjenstridig mod sin Erkebiskop", siger Klosterbroderen fra Øm*) — og hans Død søgte Erkebispen at benytte til at skaffe sig en Ven paa et af Jyllands Bispesæder. Domcapitlets Kaniker, idetmindste mange af dem, valgte Magister Tyge, der siden kom til at spille en saa vigtig Rolle i denne Strid, men Erkebispen forkastede hans Valg, og beskikkede i hans Sted Abbed Arnfast af Ry Kloster til Biskop i Aarhuus, den samme Mand, som den almindelige Mening betegnede som Kong Christophers Morder. En mere krænkende Adfærd mod Kongehuset kunde Erkebiskoppen ikke godt vise, men han formaaede heller ikke at sætte det igjennem, saa at Følgen blev, at Aarhuus Kirke blev holdt lukket et heelt Aar, medens Magister Tyge gik til Rom for at forebringe sine Klager for Paven.

Uklare ere Forholdene i Børglum Stift ved den Tid, men derfor ikke mindre forvirrede. Biskoppen i Stiftet Olavus eller som han oftere kaldes Elavus (senere benævnes han Oluf Glob) blev nemlig i Aaret 1260 overfalden og dræbt i Hvidbjerg Kirke ved Oddsund af en jydsk Herremand Jens Glob. Denne Udaad berettes i mange af vore gamle Krøniker, men nærmere Oplysning om de Forhold, der gav Anledning til den, faae vi kun i en senere Beretning, der dog skal støtte sig til gamle Kilder**). Ifølge denne var Anledningen til dette Drab en langvarig Trætte, under hvilken Oluf Glob udviste en skammelig Adfærd. Han vilde nemlig berøve en rig Enke, Jens Globs Moder, sine Besiddelser, og fik hende derfor indviklet i en vidtløftig Proces, som han vidste at dreie saaledes, at Enken blev

*) Script. V. p. 266.

**) Script. I. p. 168; 290 II. p. 174 o. fl. St. Pont. Ann. I S. 768-9 efter Wielands Journal.

sat i Band af Paven og hendes Gods belagt med Interdikt. Derved blev den stakkels Enke bragt i stor Elendighed, da hun blev skyet og fløiet af alle Folk, og for at gjøre en Ende paa denne Nød, beslnttede hun sig omsider til, selv at drage til Rom for at tale sin Sag. Paa Veien mødte hun sin Søn Jens Glob, der havde opholdt sig i Udlandet, og begge fulgtes nu ad til Rom, hvor de fik udvirket at Band og Forbud blev hævet. Jens Glob kom da tilbage, men dermed var Sagen ikke afgjort, da Bispoppen havde mægtige Venner, og da Jens Glob saaledes intet kunde udvirke ad Rettens Vei, tog han sig selv tilrette, overfaldt og dræbte Bispoppen. — Saaledes lyder i Korthed den senere Beretning, og den kan nok bringes i Samklang med, hvad der findes om denne Sag i den vidtløftige Trætte mellem Kongen og Ærkebispen. Man kunde tænke sig Sammenhængen saaledes. Oluf Glob var Provst i Børglum, og dengang hans Formand paa Bispesædet Rudolph blev Franciskaner Munk (1252), overtog Provsten Bispedømmets verdslige Styrelse, uden dog at have den bispelige Vielse. Det var som saadan han begyndte den omtalte Proces, og hans Rygte blev da selv i Rom saa bekjendt, at Paven udtrykkelig forbød, han nogensinde maatte faae den bispelige Vielse. Jacob Erlandsen vovede alligevel at ordinere ham, rimeligviis ikke ret længe førend Drabet, vel i Foraaret 1260. Bispoppen af Børglum havde hidtil fulgt de andre jydske Bispopper, og var tilstede med dem ved Kongekroningen, men ventelig er Rudolph død kort efter, og, da det var Ærkebispen for enhver Priis om at gjøre, at vinde Venner i Jylland, har han da ordineret Oluf til Bispop i Børglum, til samme Tid som han ordinerede Arnfast til Aarhuus. Jens Glob, der havde ventet at faae Ret over Forbryderen, skulde saaledes see, at han endog blev ordineret til Bispop,

og i sin Forbittrelse herover strax have forøvet Drabet. Kongen antog sig Drabsmandens Sag, og siden gjorde den pavelige Legat Guido Kongen ansvarlig for, at Stiftet ikke var bleven belagt med Interdikt efter denne Udaad. Olufs Eftermand Johannes, der tidligere havde været Biskop Gunner's Klerk, kom først i Besiddelse af Bispesædet 1262, dengang Bladet havde vendt sig, og han var afgjort paa Kongens Side*).

Ingensinde traadte Jacob Erlandsen saa trodsigt og bydende op som netop i disse Aar, ventelig fordi han tænkte at kunne skræmme den unge Konge og gjennemføre sine Fordringer om Erstatning. Han havde jo ligesom Bisp Peter en virksom Hjælper i den rygenske Fyrste, og ved ham fortsatte han endog en aaben Feide mod Kronen, idet Jarmer i Forening med Ærkebispens Broder Andreas i Spidsen for Ærkebispens Folk besatte Øen Bornholm, indtog Fæstningen Hammershus og dræbte ved den Leilighed 200 af Kongens Folk. Ventelig vilde Ærkebispen dermed

*) For at oprede denne indviklede Sag er det af Vigtighed at bestemme Tiden, naar Oluf blev ordineret. Han var Provst, dengang Rudolph gik i Kloster (Script. II. p. 263) 1252, men neppe blev han dengang ordineret. Klagen over hans Ordination kommer først frem fra Aarene 1261—64 (Script. V. p. 612. 11) sammen med Arnfast af Aarhuus; tidligere 1257 føres der Klage over andre Bispeordinationer, (Ibid p. 596) nemlig i Roskilde og Slesvig, men ikke over disse, som dog senere især fremhæves. At Oluf i de Aar har staaet som Coadjutor gjør det forklarligt, hvad der fremhæves begge de nysnævnte Steder, at der kunde være et udtrykkeligt Forbud mod hans Ordination. Den Vanskelighed, der ligger i, at Biskoppen af Børglum var tilstede ved Kroningen, og at Kongen dog kort efter klager over hans Ordination, løses ogsaa paa den Maade, at Rudolph endnu har levet dengang, og at Oluf først blev ordineret efter Kroningen. Kongens Forhold til Biskop Olufs Drabsmand omtaler Hvitfeld S. 272.

sætte sig i Besiddelse af den Deel af Øen, der fra gammel Tid hørte under Erkesædet, men som Kronen havde lagt Beslag paa; ja maaskee tilegne sig hele Øen for saaledes egenmægtig at tage den Erstatning, han gjorde Fordring paa*). Endnu dristigere traadte Bisskop Peder op, der vel ogsaa formeente at have Krav paa Erstatning, for hvad han havde liidt. Han vilde slet ikke anerkjende Kong Erik og Dronning Margrethe og nævnede dem aldrig som Konge og Dronning; ja han bandlyste dem endogsaa tilligemed alle dem, der havde haft nogen Andeel i Erkebispens Paagribelse, baade Riddersmænd og Klerke. Men dengang han gjorde det, synes han dog atter at have været udenfor Rigets Grændser, da han overdrog til Erkebispen at kundgjøre Bandlysningen**) — men ogsaa denne har neppe vovet at gjøre det. — Til samme Tid havde Erkebispen en Strid med Lunde Stifts Geistlighed af en ganske anden Art, nemlig angaaende Forandringrr i Kirkeliturgien. Det er kun lidt hvad der berettes om den Sag, der dog synes at være bleven dreven med temmelig Heftighed; men af det lidet, vi veed derom, synes den rimeligste Forklaring at være denne. Det er tidligere omtalt, at Jacob Erlandsen havde en afgjort Forkjærlighed for Graabrødrenes Orden, — muligt, at han endog havde iværksat, hvad Pave Alexander Brev af 1258 gav ham Tilladelse til, at overdrage Stiftets verdslige Styrelse til en Anden, for at han selv mere uforstyrret kunde hengive sig til gudelige Øvelser***) — og

*) Script. V. p. 610. 612. VI. p. 299.

**) Script. V. p. 613.

***) Naar det Script. V. p. 517 berettes at Jacob E. 1260 gik ind i Ordenen, saa synes det blot at være en Slutning, der gjøres af det omtalte Pavebrev, og ikke nogen Kjendsgjerning, der berettes. I ethvert Tilfælde maa hans Indtrædelse i Ordenen ikke forstaaes saaledes, at han dermed opgav sit Erkesæde.

denne Orden havde dengang ved Gudstjenesten i deres Klosterkirker vedtaget Brugen af en forbedret og rettet Udgave af det gamle romerske Breviarium og Missale. Pave Gregor IX havde overdraget Ordenens daværende Generalminister at foretage Forbedringer og Rettelser i de gamle Haandbøger, og hans forbedrede Udgave blev strax vedtaget af Ordenen, medens det varede længe, førend den trængte igjennem i Sognekirkerne, hvilket først skete i Rom 1277 efter Pave Nicolaus III's Befaling*). Det ligger nær at antage, at det er denne Forandring, Jacob Erlandsen har villet foretage i sit Stift, og at den der har fundet Modstand hos Sognegeistligheden. Hvorvidt de Beskyldninger, der fra hans Modstanderes Side gjordes imod ham, at han vilde forandre Fadervor og det nicæno-constantinopolitanske Symbolum, der brugtes ved Nadver-Liturgien**), kunne forklares deraf, er vanskeligt at afgjøre, men det maa derved erindres, at under Stridens Hede Beskyldningerne altid sættes paa Spidsen, og at især under liturgiske Tvistigheder selv smaa og ubetydelige Ændringer af Modstanderne kunne gives en ganske anden Betydning. — Iøvrigt hører, om ikke Ændringer, saa dog Forøgelse af Kirketjenesten i den Tid til Dagens Orden; Erkebiskop Jacob skal saaledes have indrettet syv nye Fester i Lunde Chor, og Pave Urban IV var selv den, der 1264 anordnede en ny Fest for hele Christenheden, nemlig Christi-Legems-Fest, der skulde holdes Torsdagen efter Trinitatis Søndag, en Fest, der var fremvoxet af hele Tidens forvirrede Nadverbetragtning, og som for alle de følgende Tider er bleven af stor Betydning i

*) Wadding, Annales Minorum 1732. Tom. III. p. 98. 99. cf. 208-9.

**) Pave Urban IV Brev af 4 April 1264 Script. V. p. 611.

det romersk-katholske Kirkeliv*). Der var dengang her i Landet Splid og Tvedragt i alle Forhold, og alt hvad der kom frem, af hvad Art det end var, blev strax draget med ind i Partikampen.

Hvor myndigt end saaledes Prælaterne traadte op imod den unge Konge, saa formaaede de dog ikke ved egne Kræfter at modstaae Kronens Magt. At Biskop Peter ikke turde blive i sit Stift, blev nylig sagt, men Erkebispen maatte ogsaa søge Tilhold andensteds, og fandt det i Sverrig hos Birger Jarl, der var ham særdeles bevaagen, og vi træffe ham i Sverrig i alle disse Aar (fra 1260 til 64), endskjøndt han vistnok jævnlig gjæstede sit Erkesæde**). Men hvad der styrkede Prælaternes Sag, var Kongens Forhold til sine øvrige Fjender, navnlig Hertug Erik i Slesvig og de holsteenske Grever. Vistnok var der indgaaet Forlig med Hertugen, hvorved han fik Slesvig til Leen 1259, men det paa samme Maade som der dengang blev indgaaet Forlig med Erkebispen, at nemlig paa den ene Side deres Fordringer ikke tilfredsstilledes, medens de dog paa den anden Side fik friere Raaderum, og derved større Magt til at sætte deres Fordringer igjennem. Hertug Erik havde faaet Sønderjylland til Leen, men han krævede Leensretten udvidet, og de holsteenske Grever understøttede ham. Uenigheden brød ud i aaben Feide i Sommeren 1261, og den kongelige Hær var uheldig. I Slaget ved Lohede d. 28 Juli blev den fuldstændig slaaet og opløst, og Dronning Margrethe tilligemed den unge Konge kom i holsteensk Fan-

*) M. Mathiæ, Series episcop. Lund. p. 75. 76.

**) Ribe Domcapitels Brev, Terpager p. 207 „cum esset extra terminos regni constitutus" 1260. cf. Script. V. p. 278. „qvi tunc temporis in Svecia fuit" 1260. cf. ibid. p. 280.

genskab. Biskop Niels af Slesvig kjæmpede i Slaget troligt paa Kongens Side, men kom til at dele Kongens Skjæbne, saa at han ogsaa kom i Fangenskab. Det var en Triumph for alle Kongens Fjender. Erkebiskop Jacob indfandt sig strax, i den svenske Birger Jarls Ærinde, for at bringe et Ægteskab istand mellem ham og Kong Abels efterladte Enke Mathilde, og, endskjøndt hun havde aflagt Klosterløfte, blev det ogsaa virkelig bragt istand. Ved samme Leilighed blev han beskyldt for at have virket til, at den fangne Biskop blev holdt i den strængeste Forvaring.

Stor var Nøden i Danmarks Rige, men netop da kom der ogsaa et Omslag, og mellem de Mænd, der væsentligt bidroge hertil, maa vi sikkert nævne Biskop Tyge af Aarhuus, som i disse Aar var Kongehusets trofaste Støtte og hensynsløse Forsvarer. Han var voldsom og bydende i sin Færd, og hans Fjender sagde om ham, at „han troede mere paa Kong Erik og Dronningen end paa Verdens Skaber, saa han brød sig ikke om nogen Bandlysning hverken af Biskopper eller Cardinaler ja end ikke af Paven selv, fordi han altid appellerede til en høiere Dommer, og meente dermed Kongen og Enkedronningen“ *). I samme Tone tales der om ham ved en anden Leilighed: „han spillede med Kongen, eller for at sige det reent ud, han narrede ham, fordi Kongen var et Barn, og Bispen havde ham ganske i sin Magt, og han brød sig derfor hverken om Gud eller Mennesker“ **). Disse Beskyldninger vare maaskee ikke uden Grund, men en saadan Mænd trængte Kronen aaben-

*) Exordium Caræ Insulæ; Script. V. p. 300.
**) Ibid. p. 280.

var til under saa fortvivlede Omstændigheder, som den dengang var stædt i, og det var af Vigtighed, at denne Mand tillige var Bisp, fordi han derved var istand til at afbøde de aandelige Vaaben, der i rigt Maal bleve bragte i Anvendelse. Tyge var personlig krænket af Erkebispen, da denne 1260 havde casseret hans Valg til Biskop i Aarhuus, og ordineret Arnfast i hans Sted, hvorfor Tyge maatte gaae til Rom og der tale sin Sag. Under hans Ophold her foregik der et Skifte paa St. Peders Stol; Pave Alexander IV, der fra Stridens Begyndelse af havde viist sig Erkebispen og hans Sag meget bevaagen, døde, og blev d. 29 Aug. 1261 efterfulgt af Urban IV, en Mand, der var ganske fremmed for Forholdene, og som fra først af blev stemt gunstig for Kongen og Kronens Sag, rimeligviis ved Biskop Tyge og hans Bestræbelser. Dette Skifte blev af stor Betydning, og man har i den forskjellige Maade, hvorpaa de forskjellige Paver bedømte denne Tvist, villet see et mærkeligt Exempel paa det Modsigende i de pavelige Domme. Man kan ogsaa gjøre det med en vis Føie, men det maa dog derved bemærkes, at Erkebispen og hans Parti i de seneste Aar optraadte paa en Maade mod den unge Konge og hans Moder, som heller neppe Pave Alexander vilde have billiget. Det var om denne Tid og om dette Forhold, de trende Klagebreve væsentlig handlede, der fra Kronens Side bleve affattede Aar 1261, imod Erkebispen, imod Biskop Peter af Roskilde og Biskop Regner af Odense*). Danmarks Rige var dengang bragt sin Opløsning nær, og deri maatte vel ogsaa ligge en Opfordring for den pavelige Curie til for Øieblikket at dæmpe den kirkelige Tvist for at antage sig det fangne Kongebarn og hans Moder. Sikkert

*) Script. V. p. 612-14. ff. Suhm X. S. 428.

er det, at Biskop Tyge under sit Ophold i Rom i høi Grad vandt Pavens Gunst, og brugte den til vældelig at kue Erkebispen og hans Parti.

I September 1262 kom Biskop Tyge tilbage, efterat han i Rom havde faaet den bispelige Vielse, Erkebiskop Jacob negtede ham — hvad han rigtignok maatte betale i dyre Domme*). Han tog strax Aarhuus Bispestol i Besiddelse. Nogen Modstand i Stiftet selv mødte han ikke, da Arnfast af Frygt for Kongen og hans Moder end ikke havde vovet at komme dertil, og Cistertiensermunkene i Om Kloster ere de eneste, hos hvem vi spore Lyst og Hjerte til at antage sig hans Sag. Venteligt er ved samme Tid den Kongehuset hengivne Biskop Johannes kommen i Besiddelse af Børglum Bispestol, hvormed altsaa Erkebispens Forsøg paa at skaffe sig Indgang i Jylland var vilst tilbage, men det blev ikke derved. Den fangne Enkedronning havde beskikket sin afdøde Mands Fætter, en Søstersøn af Valdemar Seier, Hertug Albert af Brunsvig, til Rigsforstander i sin Fraværelse, og med ham forenede sig den pavelige Nuntius, Magister Gerhard, der var sendt hertil for at hjælpe Kongehuset og undersøge Erkebispens Sag. Han stevnede strax Jacob Erlandsen og Biskop Peter til at møde i Rom for at svare til de Beskyldninger, der vare reiste imod dem, men ligesom for at vise dem, til hvilken Side Afgjørelsen vilde helde, lagde Rigsforstanderen strax Beslag paa Roskilde og Lunds Bispestols Indtægter**). Derfor vægrede ogsaa hine sig ved at adlyde Stevningen, og for at bøie deres Gjenstridighed gik Magister Gerhard, venteligt i Forening med Biskop Tyge og de jydske Biskopper, endog saa

*) Exordium C. Insulæ. Script. V. p. 267.

**) Ann. Esrom. Script. I. p. 246.

vidt, at han lyste de landflygtige Prælater i Band*). Bestyrelsen af Roskilde Stift blev endog ganske overdraget Bisktop Tyge — „ved en falsk Foregivelse, siger Klosterbroderen fra Øm, udvirkede Tyges Procuratorer Pavebreve, hvorved baade Roskilde og Aarhuus Bispestol bleve ham overdragne“ **) — og han vidste at hævde sig i denne Myndighed ligetil sin Død. Nu blev der gaaet voldsomt frem mod Erkebispen og hans Venner. „Præster bleve fængslede paa en skammelig Maade og berøvede deres Gods, ja det er vanskeligt i det Enkelte at beskrive alle de Ulykker Hertug Albert og hans Hjælpere bragte over Landet“, saaledes klage Cistertienserne fra Esrom, og Uvillien mod Rigsforstanderen var saa stor, at han allerede 1263 „med stor Skjændsel“ maatte forlade Landet***); men forinden var Enkedronningen atter kommen paa fri Fod, og Forholdet blev det samme. Erkebiskop Jacob vovede endnu en Tidlang trods den Bandlysning, der var overgaaet ham, fra Sverrig af at besørge de bispelige Forretninger i Lund, men det varede dog ikke længe. Da han saaledes ikke kunde komme til sit Stift, da der i Aar og Dag i Lunde By og Stift ikke var indviet den hellige Salvelse, ikke foretaget nogen Confirmation af de Unge eller andre bispelige Forretninger, saa overdrog et Pavebrev af 2 Jan. 1264 det til Biskop Niels af Viborg indtil videre at varetage Biskopsembedet ogsaa i Lund†). Paa den Maade havde de kongeligtsindede jydske Biskopper ganske faaet Overvægten.

*) Pave Urban's Brev af 1263 „vinculo dicuntur excommunicationis astricti“ (Regesta I. nr. 1080).

**) Exordium. Script V. p. 286.

***) Script. I. p. 246. IV. p. 26. V. p. 571.

†) Regesta I. nr. 1093 (Dipl. Svec. I. p. 417-18).

Pave Urban IV havde fornemmelig sin Opmærksomhed henvendt paa det hellige Land, og alle hans Bestræbelser gik derfor ud paa atter at bringe et almindeligt Korstog istand. Det laae dengang temmelig fjernt for Tidens Tankegang, men Pave Urban var ogsaa temmelig fremmed for Tidens Forhold, da han i sex Aar havde været Patriark i Jerusalem og pavelig Legat ved den christelige Armee i det hellige Land. Udentvivl bidrager ogsaa det til at forklare hans Optræden i den danske Kirkestrid; han vilde have Fred og Forlig; han vilde have Fyrsternes Gunst for at kunne samle Penge og træffe Forberedelser til Udførelsen af sin Korstogsplan. I det Øiemed paalagde han Prædikebrødrene, og navnlig Provindsial-Prioren for Danmark, Haagen, ved Brev af 15 Mai 1262, med al Iver at indsamle Penge pro subsidio terræ sanctæ*) — rimeligviis den frivillige Collekt, der indsamledes ved Brødrenes Korsprædikener; men han vilde ikke lade det blive ved frivillige Bidrag; han vilde, som det ogsaa var skeet engang tidligere, paalægge en formelig Skat i det Øiemed, at nemlig hele Geistligheden, ingen undtagen, i fem Aar skulde svare en hundrede Deel af deres samtlige Indkomster**). Opkrævningen af denne Skat blev overdraget Biskop Tyge, i hvem Pave Urban ret meente at have fundet en Mand, han kunde bruge til dette Formaals Fremme. Han berømmer ham som en Mand af „urokket Tro og prøvet Dyd“, „der, udrustet med mange Dyders Gaver, godt forstod at bringe til Ende, hvad han anvendte sine Kræfter paa“, og derfor havde han godt Haab om, at naar han vilde stride

*) Regesta I. nr. 1065.

**) Skand. Litt. Selsk. Skr. XXI. S. 25. ff. Diplom. Svec. I. p. 411-15.

mandelig i denne Sag, skulde den nok have Fremgang. Derfor blev det paalagt ham, enten selv eller ved andre Prælater, regelbundne eller verdslige Klerke, som maatte være skikkede til et saadant Hverv, at besørge Korsordets Prædiken over hele Danmarks Rige, for at oplyse Folk om i hvilken Elendighed det hellige Land var stedt ved Tartarernes gruelige Undertrykkelse, og opfordre Alle, baade Høie og Lave, til virksom Bistand*). Naar Paven saaledes i Bisp Tyge saae en ualmindelig kraftig Mand, der nok kunde sætte igjennem, hvad han tog fat paa, saa saae han vist ikke feil, og der er heller ingen Tvivl om, at Bisp Tyge med Glæde paatog sig et saadant Hverv, hvorved han sikkrede sig Pavens Gunst, og hvorved han vandt en vidtstrakt Myndighed over hele Riget. Alle Hensyn maatte nemlig vige for Korsets Prædiken, og Løftet om at tage Korset friede fra alle Forpligtelser og sonede for alle Synder. Kom han eller nogen af hans beskikkede Prædikanter til Kirker, der vare under Forbud, saa maatte han aabne dem og holde Gudstjeneste — en Myndighed, der maatte komme Tyge meget tilgode under de daværende Forhold, især i Sjælland, hvor det biskoppelige Interdikt dog vist endnu paa adskillige Steder holdt Kirkerne lukkede. Han maatte absolvere for kirkelig Straf selv dem, der havde bragt Saracenerne Vaaben, Jern og forbudte Varer, eller paa anden Maade hjulpen dem imod de Christne; alle som havde begaaet Forbrydelser, som Paven ellers ene kunde dispensere for, maatte han løse af Band, naar de vilde aflægge Løftet og tage Korsets Tegn. 50 Klerke i Riget maatte han for den samme Priis dispensere, som vare Præstesønner (defectus natalium patientes), blot de ikke vare

*) Regesta I. nr. 1085; 86; 87.

avlede i Hoer eller af Klostergivne, og Følgerne af denne Bisp Tyges Myndighed sporedes længe, da 40 Aar senere Bisppen af Roskilde i Ærkebisp Jens Grands Tid vilde antaste en Præst, der var kommen i Embede i Kraft heraf*). Der blev visnok med stor Iver indsamlet Penge til det hellige Lands Hjælp, der blev gjort Begyndelsen til at opkræve Skatten af Geistligheden, som skulde vare i fem Aar, og man glemte heller ikke i Rom, da Tiden var udløben at lade Pengene indsamle, men forinden var Pave Urban IV død, og med ham uddøde ogsaa for en Tid Iveren for selve Korstoget. At der her i Landet skulde være nogen virksom Iver for Sagen selv, var ikke at vente under saa forstyrrede Forhold, hvor alt opløste sig i Partikampen.

Et mærkeligt Spor af Tyge's bispelige Virksomhed i Sjælland er Oprettelsen af et qvindeligt Dominicaner-Kloster i Roskilde, St. Agnetes Kloster. Forunderligt nok, i de Aar da Ærkebisp Jacob og hans Venner stode i deres Vælde, blev der med stor Ophævelse oprettet et qvindeligt Franciskaner Kloster i denne By, og nu da de kongeligtsindede Bisper havde Magten, til hvem altid Prædikebrødrene stode i et venligt Forhold, er man meget optaget af Stiftelsen af et qvindeligt Kloster af denne Orden, der ogsaa bliver til under ganske særegne Omstændigheder. Det var Erik Plovpennings yngste Datter Agnes, en Pige paa 14 Aar, der 1263 frivillig fattede det gudelige Forsæt med Forsagelse af Verdens Herlighed, at offre sig selv til et gudeligt Liv, og henvendte sig derfor til Pave Urban med Begjæring om Tilladelse til at stifte St. Agnetes Kloster i Roskilde af sin Fædrenearv. Tilladelsen blev ogsaa strax givet, og det blev overdraget Bisp Tyge at sørge

---

*) Script. VI. p. 255 (258) jf. Skand. Litt. Skr. XXI. S. 32.

40*

for Planens Iværksættelse paa den bedste Maade*). Klosteret blev indviet 1264 og Kongedatteren traadte ind, idet hun gjentagne Gange forsikkrede, at hun gjorde det ganske af fri Villie og Forsæt. Nogle Aar senere 1267 indtraadte ogsaa hendes ældre Søster Jutta i det samme Kloster. Enkedronningen Margrethe bestyrkede Kongedøttrene i dette gudelige Forsæt, ligesom Bisp Tyge og Prædikebrødrenes Provindsial-Prior Haagen, medens derimod Rigsforstanderen Hertug Albert af Brunsvig fraraadede dette Skridt**), og siden bliver det i flere Skrivelser gjentagne Gange forsikkret, at det skete fuldkommen frivilligt; men netop disse gjentagne Forsikkringer vække Formodning om, at der dog kunde være grundet Anledning til Tvivl i saa Henseende. Det er ikke vanskeligt at gjætte sig til en rimelig Sammenhæng. Under det Tryk og de Pengeforlegenheder, som Kronen dengang befandt sig i, maatte det falde vanskeligt at udrede Medgiften til Kong Erik Ploypennings Døttre, og derfor vilde det være en betydelig Lettelse, naar de tvende Yngste vilde lade sig bevæge til at tage Sløret og gaae i Kloster. Hvad Under da, at Dronning Margrethe og hendes tro Ven Bisp Tyge søgte af al Magt at opmuntre dem til at fuldføre et saa gudeligt Forsæt, hvorved man tillige kunde vise den Kongehuset hengivne Prædikerorden en Opmærksomhed, naar der af Kongedøttrene stiftedes et qvindeligt Kloster af denne Orden. Muligviis havde Hertugen andre Planer med Kongedøttrene enten for sig selv eller Nogen af sine Nærmeste for at tilvende dem Medgiften, men hans Raad bleve ikke fulgte, og Kongedøttrene modtoge den klosterlige Indvielse af Bisp Tyges

*) Regesta I nr. 1080. 1097.

**) Script. IV. p. 25.

Haand. At denne Formodning er rigtig, bestyrkes derved, at det var ikke mange Aar, de lod sig binde af Klostertugten, og naar de netop brød Løftet samme Aar som Bisp Tyge døde (1272), saa ligger deri et Fingerpeg om, hvo det egentlig var, der øvede dette Tryk paa dem, at det var den myndige Bisp *). Imidlertid var Klosteret bleven stiftet paa en glimrende Maade, og det vedblev ogsaa fremdeles at bestaae, endskjøndt Kongedøttrenes Undvigelse voldte det store Tab.

Især maatte Cistertienser-Brødrene i Øm Kloster Aarhuus Stift føle Bisp Tyge's Overmod, og den vidtløftige og haardnakkede Trætte, der var imellem dem, er for os af stor Interesse, deels fordi vi have en omstændelig Beskrivelse af den, fortalt af Dienvidner, saa at vi altsaa derved levende blive satte ind i den Tids Forhold, deels fordi denne Trætte ogsaa griber ind i den store Kirketvist og tjener til at oplyse denne. Hvad der tvistedes om imellem dem, var, hvorvidt Bispen havde Lov til for sig og sine Folk at fordre Gjæsthold (procuratio) tre Uger i Fasten af Klosteret, og det er i og for sig af de Tvistepunkter, der ofte falde for, mellem Bispen og de priviligerede Klostere, men bagved denne Tvist skjulte sig en anden. Man havde Klosteret mistænkt for, at huse den af Ærkebisp Jacob ordinerede Bisp Arnfast, der hørte til Cistertienserordenen, og af den Grund fik det syv Gange i samme Aar (1261)

*) Suhm X S. 469-70. 515-17. 576-78. 671-72. 846. Hans Fremstilling støtter sig fornemmelig til utrykte Breve: Bisp Johannes af Børglums Brev af 12 Marts 1272; Dronning Margrethes Brev af 4 Dec. 1282; Kong Erik Menveds Brev af 15 Marts 1296; Bisp Gisico's af 22 Marts s. A. — som findes i Bartholins Mannskript H. eller VI. p. 925-34 (de sidste i Geheimearchivet. Suhm XI. S 222-23.)

Besøg af Kongens Marsk Johan Kalf, med 300 Heste, for at lede ham op, og Marsken svor paa, at han vilde gribe ham, selv om han fandt ham foran Høialteret. Han blev imidlertid ikke fundet, og Munkene forsikkrede, at de havde ikke seet Bisop Arnfast efter hans Ordination; han havde ikke vovet at tage sin Bispestol i Besiddelse, fordi han var bleven ordineret imod Dronningens Villie, men var strax efter sin Ordination vendt tilbage til sit Abbedi Ry Kloster, hvor han var forbleven til sin Død. Derimod fremgaaer det af den hele vidtløftige Forhandling, at Munkene i Om ligesom overhoved alle Cistertienser Klostere nødig vilde anerkjende Tyge som retmæssig Bisop; i et Brev, som samtlige Cistertienser Abbeder i Riget under Striden skrev til Erkebiskop Jacob, „som dengang opholdt sig i Sverrig, fordi han ikke vilde taale Krænkelsen af Kirkernes Ret i sin Provinds", kaldes han „Magister Tyge, der anmasser sig Bisopsværdigheden i Aarhuus" (qvi se gerit pro Arusiensi Episcopo)*). Imidlertid blev denne Side af Striden med Flid forbulgt af de snu Munke, medens de i deres Fremstilling altid holdt sig til Tvisten om Gjæstholdet. I dette Punkt ere de meget omstændelige, og Beretningen giver et ret anskueligt Billede af, hvorledes det kom til det første Sammenstød. Da Fastetiden nærmede sig 1263, sendte Bisoppen sine Kokke iforveien for at opkræve det Fornødne til Maaltidet. De bleve henviste til Abbeden Boetius, og han svarede, at forlangte de det som en Vennegave, skulde de faae det, men kræbede de det som en Ret, fik de intet, og med den Besked maatte de reise. De kom til Bisoppen, som var paa Visitats i Nærheden, og hans Svar var: vil de ikke give med det Gode, saa tag med Magt. Det meldte da Kokkene Abbeden, men han

*) Exordium; Script. V. p. 272. 276-77.

svarede: Tager I med Magt, vil det bekomme Eder ilde, og just som de talede, kom Biskoppen selv til, fuldt bevæbnet. Saasnart han var steget af Hesten, sagde han med vrede Blik til Abbeden: er Maaltidet færdigt? Det er det vist, svarede denne, men ikke her. Da pegede Biskoppen truende paa det store Huus, som kaldes „Biskoppens Huus“ (den Deel af Klosterbygningen, hvor Biskoppen pleiede at boe under sit Ophold), og spurgte: „Skulde det ikke være mit Huus?“ „Vore Munke paastaae, at det er „deres Huus og ikke Eders“, svarede Abbeden, idet han derpaa oplæste Appellationen. Da blev Biskoppen rasende, steeg op ad Trappen, og tog i Døren til det øvre Kapel, saa den gik itu. Munkene begyndte da at hviske indbyrdes, at de vilde møde Vold med Vold, og en Klerk fra Ribe, der opholdt sig som Gjæst i Klosteret, sagde til Biskoppen, at Munkene tænkte paa at hævne sig. Retop som han sagde det, blev der ringet med den store Klokke, fordi det var Munkenes Spisetid, og da Biskoppen hørte Klokken ringe, just som der blev talt til ham om Hævn, troede han, at de vilde anvende Vold imod ham, befalede, at Hestene strax skulde føres frem, og han red bort med sit Følge *). Dermed var Bruddet erklæret. Biskoppen beskyldte Brødrene for, at de havde ringet med Stormklokken for at kalde Munke, Converser og Bønderne sammen, for med Magt at jage ham ud af Klosteret. Sagen forhandledes i Løbet af nogle Uger først ved Aabo-Syssels Thing, siden ved Aarhuus Domkirke og endelig ved Dover Kirke, og Abbeden havde ved det sidste Møde samlet alle Klosterets Bryder og Fæstere for det Tilfælde, at Biskoppen vilde anvende Vold. Alle disse Forhandlinger øggede kun Vreden end mere paa

*) Script. V. p. 271-72.

begge Sider. Bispoppen lyste Abbed Boetius og Klosteret i Band, og, hvad der var dem endnu føleligere, lyste Forbud over alle de Sognekirker, der hørte til Klosteret, hvad der havde til Følge, at næsten alle Fæste-Bønderne opsagde Klosteret deres Tjeneste. Bisſop Niels af Viborg, Kongens Marsk, Johan Kalf, og flere andre søgte at mægle mellem de stridende Parter, men de udrettede intet, da Bispoppen ikke vilde frafalde sit Krav paa Gjæsthold for tre Uger, endog for de Aar, da Bispestolen havde været ledig. Abbeden appellerede da til Rom, understøttet af nogle andre Abbeder fra Cistertienserklostre, nemlig Vitskjold, Holme Kloster og Tvis, hvilken Appellation blev kundgjort ved Aarhuus Domkirke d. 10. Mai; men efterat Abbed Boetius havde gjort dette Skridt, var han træt af Striden og nedlagde sin Værdighed, og i hans Sted blev Thure valgt (d. 10 Juni), som havde været Abbed først i Vitskjold siden i Esrom. Han tog sig med Iver af Sagen, fornyede Appellationen, og tvende Brødre, Laurentius og Boetius (rimeligviis den tidligere Abbed), gik til Rom som Klosterets Prokuratorer. Deres Klager bleve heller ikke uden Virkning. Pave Urban IV undlod ikke at paaminde Bisſop Tyge om at afſtaae fra saadan Færd, og beskikkede tre Mænd til at undersøge Sagen og fælde Kjendelse i den, nemlig Prædikebrødrenes Provindsial-Prior Haagen, Abbederne i Benediktiner Klostrene i Ringsted og Nestved. Men hvad kunde det hjælpe? Disse Dommere hørte jo ogsaa under Bisſop Tyge's Jurisdiktion, da han tillige var Bisſop i Roskilde, og de vilde altsaa ikke gjøre noget for de betrængte Brødre. Der var for disse altsaa intet andet at gjøre end at søge Forlig, og med Bispopperne Esger af Ribe og Niels af Slesvig's Mægling blev den Overeenskomst sluttet, at Abbed Thure lovede Bispoppen Gjæsthold, paa samme

Maade som hans Forgjængere tidligere havde oppebaaret det, og den Maade, hvorpaa Gjæstholdet tidligere var ydet, var efter gamle Folks Vidnesbyrd den, at Bispoppen kom til Klosteret Aske-Onsdag, afskedigede da sit Tjenerskab paa fire Klerke og fire Lægfolk nær, og med dette lille Følge blev han i det Høieste tre Uger. Dette Forlig, som blev sluttet i Aarhuus d. 26 Nov. 1264, viser altsaa, at Bisp Tyge dog havde Vedtægtens Ret paa sin Side, naar han krævede Gjæsthold, endskjøndt det tidligere fra Klosterets Side var bleven afviist som en fuldkommen ubeføiet Fordring. Det varede heller ikke længe, førend Abbeden og Brødrene inderlig fortrøde at have indgaaet Forliget, da det den følgende Sommer rygtede sig, at en Cardinal af deres Orden kunde ventes som Legat til Danmark. Over dette Budskab jublede de af Glæde, thi nu vare de visse paa at skulle faae fuldt Vederlag for alle de Krænkelser, Bispoppen havde tilføiet dem*).

Pave Urban IV døde d. 2 Oct. 1264, og han viste sig til det Sidste Kronens Sag oprigtig hengiven. Et halvt Aar før sin Død skrev han sit bekjendte og mærkelige Brev til Erkebisp Jacob af 4 April s. A., som indeholdt mange og haarde Bebreidelser, deels saadanne, som vare øfte af de kongelige Klagebreve fra 1261, deels ogsaa nye, som her første Gang komme frem, blandt hvilke den mærkeligste er Beskyldningen for at have forvansket den kirkelige Liturgi, hvorved han havde voldt stor Forstyrrelse og Splid blandt Stiftets Præster, hvad allerede ovenfor er omtalt. En egentlig Retskjendelse, en pavelig Domsakt i den vidtløftige Trætte, er det ikke; det er snarere et privat Brev (litteræ clausæ) til Erkebispen, der giver halvt et Venneraad

*) Script. V. p. 272-88.

halvt en pavelig Befaling. Pavens Tanke synes at være den, ved at opoffre Erkebispens Person, der ved sin Fremfærd havde givet saa grundet Anledning til Klage, at redde Erkesædet ud af den Nød og Trængsel, hvori det var stedt. Dets Indtægter vare tagne i Beslag for Kongens Kasse, saa at Lunde Kirke, der tidligere var i en blomstrende Forfatning med en aarlig Indtægt af 6000 Pund, nu neppe indbragte 100 Mark; der maatte gjøres noget for atter at bringe den paa Fode, men hvorledes skulde det skee? Gjentagne Gange havde Paven ved sin Nuntius Gerhard stævnet Erkebispen til Rom, men han havde haardnakket vægret sig ved at adlyde, og deraf, kunne vi sige, maatte Pave Urban drage den Slutning, at han ikke trøstede sig til at gjendrive de reiste Beskyldninger. Nu var det Pavens Raad eller Befaling, at han ufortøvet og frivillig skulde frasige sig Stiftsstyrelsen, og overlade den til de Mænd, hvem Paven havde overdraget at bringe ham Brevet, nemlig tvende Prædikebrødre, Prioren af Halmstad og Supprioren af Lund. Gjorde han det, vilde Paven behandle hans Person med Skaansomhed, men gjorde han det ikke, saa maatte han tilskrive sig det selv, om hans Forseelser strængt bleve straffede, da Paven maatte antage sig Opretholdelsen af Lunde Kirke*). En egentlig Domsalt i Sagen var det altsaa ikke, men det var dog et Varsel om, hvorledes Pave Urban vilde dømme, og paa en Maade maatte dømme, saalænge Erkebispen haardnakket vægrede sig ved at give Møde til Forsvar. Det var et Raad om heller frivillig at tage sin Afsked, da han ellers upaatvivlelig vilde faae den ved Lov og Dom; men ganske vist har Erkebisp Jacob ikke fulgt dette Raad, og Pave Urban's snart paafølgende Død har

---

*) Regesta I. nr. 1198; 99.

gjort, at den hele Forhandling blev uden Betydning. Pave Urban var fra først af gunstig stemt for Kongen og hans Sag, Erkebispen har vel antaget, saa stærkt, at ethvert Forsøg paa at drage ham over til den anden Side vilde være frugtesløst, og venteligt har han da mødt dette Paveraad ligesom den tidligere Stævning med passiv Modstand; han vilde vente og see Tiden an. Men et mærkeligt Bidrag er det til Erkebispens, ja vi kunne vel sige til den hele papistiske Tankegangs Charakteristik, hvad der ikke sjælden møder, at de samme, der ellers saa stærkt raabe paa Pavens guddommelige Myndighed, pludselig forstumme, naar Pavens guddommelige Kjendelse truer med at gaae dem imod, saa at der gjerne ligger ligesom en Appel bagved a papa male informato ad papam melius informandum. Erkebiskop Jacob fik da ikke længe at vente paa den Pave, der var rede til at modtage bedre Underviisning, og ikke længe efterat Pave Clemens IV havde besteget Pavestolen (i Januar 1265) træffe vi ham i Rom, rede til med Eftertryk at tale sin Sag*). Frivillig vilde han ikke opgive sit Stift, men efter hans Bortgang og Afreise synes det som Stiftsstyrelsen, skjøndt imod hans Villie, blev overdraget en af Domkapitlets Prælater, nemlig Erkebispens Broder Erkedegn Erland, som i de tidligere Aar flere Gange nævnes paa Broderens Side, men som senere maa have opgivet hans Sag**).

Den landsflygtige Erkebiskops Nærværelse i Rom mærkes

*) Script. I p. 169; 246 o. fl. St.

**) Erland nævnes i Guido's Brev af 1267 mellem de Bandlyste og det siges der „qvi se gerit pro Archidiacono Lundensi" (Script. V. p. 607), hvilket tyder paa, at der var noget irregulært i hans Stilling dengang, skjøndt han tidligere 1256 ligefrem nævnes som Archidiaconus (Dipl. Svec. I. p. 390).

snart derpaa, at Pave Clemens IV kom til at see den danske Kirkestrid i et andet Lys end hans Forgjænger. Alle de mangfoldige Tvistepunkter mellem Konge og Erkebisp, der fra først af havde fremkaldt Striden, vare nu traadte i Baggrunden; men hvad Erkebispen atter opfriskede, var det Krav paa Erstatning, han havde fra sin Fængselstid, og som stadig end mere forøgedes, saalænge Erkestiftets Indkomster vare lagte under Beslag. Sin gunstige Stemning for Erkebispen og hans Sag, viste Pave Clemens ved at vælge — hvad der bragte Munkene i Om Kloster til at juble af Glæde — en Cistertienser Munk til pavelig Legat i Norden, nemlig Cardinal-Presbyter Guido. Det er selve Valget af Manden, eller rettere den Orden, som denne Mand tilhørte, der røber Pavens ugunstige Stemning mod Kronen, men ellers lod det til, at han fra først af skulde optræde forsonlig. Det blev paalagt ham af Paven, at han skulde bilægge Tvisten mellem Dronning Margrethe og nogle af Rigets Prælater, og naar der føies til, at denne Tvist fornemmelig blev næret af en fiendtligsindet Mand, saa er det vanskeligt at sige, hvem der dermed udpeges som den Skyldige*). Efter det Foregaaende maatte man nærmest derved ledes til at tænke paa Biskop Tyge, men dog turde det maaskee snarere gjælde en verdslig Herre i Kongens nærmeste Omgivelse. Pave Clemens kunde ogsaa med Føie beraabe sig paa, at hans Forgjænger havde viist sig meget forekommende mod Kongehuset i dets betrængte Tilstand; Dronningen var kommen fri af Fangenskabet, som ovenfor omtalt, allerede 1262; den unge Konge blev løsladt 1264 eller 65, og i den Henseende havde Pave Urban stræbt at gjøre, hvad han formaaede; men nu krævede ogsaa hans

*) Brev af 8 Juni 1265. Regesta I. nr. 1115.

Efterfølger, at den danske Krone skulde vise sin Taknemmelighed mod den pavelige Curie ved forsonlig Eftergivenhed mod de landsflygtige Prælater. Det lod ogsaa til i Begyndelsen, idetmindste efter Kong Erik's Forsikkring, at Striden skulde faae en fredelig Løsning. Cardinalen kom til Danmark i Foraaret 1266 og mødtes med Dronningen og den unge Konge i Roskilde i Slutningen af Mai*). Det lod til, som vilde man vise sig forekommende og forsonlig fra begge Sider; det gjaldt om at aftale et for begge Parter sikkert og passende Sted, hvor der kunde handles om Fred og Forlig, men nogen sikker Aftale blev der ikke truffen desangaaende. Cardinalen var, efter Klosterbrødrene af Øm's Mening, altfor blød af Charakteer, og hans Hjertens Godhed løb af med ham; rimeligviis havde han ved den Leilighed overladt Kongen og hans Raad at bestemme Mødestedet, i Haab om at Sagen skulde være bragt i Rigtighed, medens han var i Sverrig.

I Roskilde mødte tillige samtlige Abbeder af Cistertienser-Klostrene i Riget for at hilse paa Cardinalen og for at forebringe deres Klagemaal over Biskop Tyge i Aarhuus og hans Behandling af Brødrene i Øm Kloster.

---

*) Cardinalens Reise lader sig temmelig nøie angive efter de af ham udfærdigede Breve. D. 9 Januar var han i Lybek (Regesta I. nr. 1128). Derfra er han rimeligviis gaaet til Søes til Sjælland og var i Roskilde d. 21 Mai (nr. 1136), hvor Kongen og Dronningen ogsaa var ved den Tid (nr. 1132; 34). Derfra tog han over Lund (d 8 Juni nr. 1138) til Sverrig, til Calmar, hvor han var fra d. 24 Juni til d. 17 Juli. (Dipl. Svec. I. p. 431-36). Derfra atter over Roskilde (d. 1 Aug. nr. 1140) til Ribe, hvor han var fra d. 17 til d. 27 Aug. (nr. 1141-45); derfra over Slesvig tilbage til Lybek, hvor han var fra d. 13 Oct (Dipl. Svec. I. p. 437) til 10 Nov. (nr. 1149); reiste saa ad Tydskland til og var i Magdeborg d. 30 Nov. (nr. 1151)

De undlod ikke at stille Bispens Færd i det sorteste Lys, hvorved alle de gamle Ankeposter oprippedes paany, fornemmelig Fordringen om 3 Ugers Gjæsthold, uden dog at omtale det nylig indgaaede Forlig; men det lader ikke til, at Cardinalens Optræden i denne Sag ret svarede til Brødrenes Forventninger. Der er heller ingen Tvivl, at de skildrede Bisp Tyge og hans Færd med Partihadets mørkeste Farver, som var han blot en Klosterrøver og Munkeplager, og dog gjorde han sig netop til samme Tid fortjent ved af egne Midler at oprette et nyt Prælatur ved sit Domkapitel i Aarhuus, nemlig Cantoratet, hvis Forretning var at føre det ordnende Tilsyn med hele Gudstjenesten i Domkirken med Messer og Tidelæsning baade ved Dag og ved Nat*). Det var dengang en ny Indretning, og Aarhuus kom saaledes ved Bisp Tyge til at føre an i en Sag, der siden fandt Efterligning i de andre Stifter. Legaten behandlede derfor heller ikke Bispen med den Hensynsløshed, hans Fjender ønskede. Paa gjentagen Opfordring tilskrev han ham fra Roskilde tvende Formaningsskrivelser, og stevnede ham først til at møde for sig i Ribe, men da der heller ikke her blev Leilighed til at forhandle denne Sag, stævnede han ham siden til Slesvig og endelig til Lybek, hvorved altsaa de Steder angives, hvor Cardinalen agtede at gjøre Holdt under sit Ophold paa Halvøen**).

Til Ribe kom Legaten i August, og her mødtes han atter med Kongen og hans Raadgivere, men dengang var Forholdet imellem dem ganske forandret. De landflygtige Prælater, Ærkebisp Jacob, Bisp Peter, Domprovst Sacer og nogle andre Klerke vare dengang komne tilbage,

*) Regesta I. nr. 1139.

**) Script. V. p. 288-91.

men de vovede sig ikke længer end til Slesvig, hvor de rimeligviis fandt Beskyttelse hos den slesvigske Hertug Erik. Et Brev fra Pave Clemens til Kongen, beskyldte denne for, at han negtede at give Prælaterne sikkert Leide og vægrede sig ved at bestemme et passende Mødested, hvor der kunde handles om Fred*). Kongen derimod beskyldte Legaten for, at han egenmægtig havde afbrudt Underhandlingerne om Mødestedet, og tværtimod Kongens Ønske villaarlig bestemt sig for Slesvig. Han nedlagde nu under Cardinalens Nærværelse i Ribe en høitidelig Indsigelse herimod, da Slesvig var en By, hvortil der for ham og hans Rige kun knyttede sig sørgelige Minder; selv havde han nylig der været holdt i Fangenskab, hans Moder Dronningen havde ogsaa været fangen der, og hans Farbroder Erik havde der fundet en blodig Død; af den Grund, og fordi Cardinalen ogsaa ved andre Leiligheder havde krænket ham og de ham hengivne Mænd, appellerede han Sagen til Pavens Afgjørelse i Overværelse af Biskopperne Esger af Ribe, Niels af Viborg og Tyge af Aarhuus**). — Dermed havde Kongen og hans Raad altsaa afviist al videre Undersøgelse for Øieblikket i den Sag, og Cardinalen forlod strax Ribe, uden at turde foretage sig noget yderligere Skridt, førend han var kommen udenfor Rigets Grændser. Han standsede vel, som Bestemmelsen var, en Tid i Slesvig, men neppe har han her troet sig sikker nok, og ventet indtil han kom til Lybek, hvor han, omgivet af de landflygtige danske foruden mange

*) Regesta I. nr. 1126; dette Brev, som henføres til 1265, hører rimeligviis til dette Aar, hvad ogsaa Suhm har formodet (X S. 536).

**) Regesta I. nr. 1145. At Legaten dengang var tilstede i Ribe siges udtrykkelig: actum Ripis coram dicto Domino Legato. (Script. V. p. 608.)

andre tydske, frisiske og slaviske Prælater, traadte aabenbar fiendtlig op mod Kongehuset. Her var det*), at der blev forhandlet, først om de Fordrevnes Gjenindsættelse, og denne blev krævet i den meest afgjørende Tone, saa at Cardinalen i Tilfælde af Vægring lyste Kongen og Dronningen samt deres Raadgivere, navnlig Biskop Tyge i Band, og belagde Riget med Interdikt. Derpaa gik man over til at gjøre Afregning over den Erstatning, der skulde udredes til de de Fordrevne. Rygtet om, hvad der saaledes forhandledes i Lybek, naaede snart til Danmark, og det gav Kongen Anledning til at sende Biskop Esger af Ribe til Lybek med et Brev, hvori han omtaler at have hørt om Bandlysningen, men desuagtet vilde han, for at vise sin Ærbødighed mod den romerske Curie, tilbyde at stille Erkebispen og Bisoppen fuld Sikkerhed, naar de vilde vende tilbage, endskjøndt han hverken havde drevet dem ud eller befalet at det skulde gjøres; derhos bringer han det i Forslag, at der fra begge Sider skulde udnævnes et Antal kloge og gudfrygtige Mænd, som efter en omhyggelig Undersøgelse skulde afgjøre Sagen**). Dette sidste Forslag blev senere af Vigtighed, men for Øieblikket ændsede man det ikke, og Cardinal Guido med sin lybske Synode skred uden videre til Afgjørelsen, hvorved der tilkjendtes Erkebispen 10,000 Mark, Biskop Peter 20,000 Mark, og de andre Prælater og Klerke mindre Summer i Skadeserstatning.

Saaledes havde en pavelig Legat af første Rang udtalt

*) Stedet angives i Exordium; Script. V. 292; samt i Brevet af 10 Sept. 1267 (Regesta I. nr. 1167), hvor det hedder: ... a tempore primæ computationis, factæ per eosdem apud civitatem Lubicensem d. 18 Oct. 1266".

**) Kongens Brev uden Aar og Dag Script. V. p. 609.

kirkeligt Forbud over Land og Rige, men det var skeet udenfor Rigets Grændser, uden at de Paagjældende vare blevne hørte, og uagtet Kongen høitidelig og lovformelig havde appelleret. Samtlige Stiftskirker bleve strax underrettede om, at Cardinalen havde forkyndt Interdikt, men Forbudet blev neppe taget til Følge uden i Slesvig og tildeels i Ribe. I Slesvig var nemlig Bondo, tidligere Cantor i Capitlet, bleven valgt til Biskop, efterat den Kongen hengivne Biskop Niels var død i Vordingborg (1265), hvorhen han var tyet efter endelig at være sluppen fri af Hertug Eriks Fangenskab*). Den nye Biskop var altid Hertugen hengiven og venlig stemt mod de landflygtige Prælater, saa at han venteligt holdt sig Interdiktet efterrettelig. Biskop Esger af Ribe havde været Kongens Sendebud i Lybek, og maaskee var han der bleven omstemt; idetmindste berettes det udtrykkelig, at Interdiktet blev forkyndt i Ribe; i de andre Stiftskirker skete det ikke. Af Munkeordenerne var det kun Cistertienserne og Franciskanerne, som adløde Cardinalens Bud**), og det gjorde de vistnok med stor Beredvillighed, medens derimod Prædikebrødrene og deres Provindsial-Prior Haagen undskyldte sig med, at de maatte følge deres Stiftskirkers Exempel. Denne Undskyldning vilde Cardinalen ikke lade gjælde, og førend han forlod Lybek, paamindede han dem i et Brev af 10 Nov. om, ikke at følge de Ondes Exempel i Gjenstridighed og Trods***) — hvad dog neppe havde anden Virkning end at føie et nyt Stridsemne til dem, der allerede var, og skjærpe Bitterheden mellem de graa og de sorte Munke.

*) Hamsfort, Script. VII. p. 167. 174.

**) Petrus Olai, Script. I. p. 186. (V. p. 530.)

***) Regesta I. nr. 1149 (Suhm X. S. 987).

Over denne vigtigere Sag, som var hans Sendelses egentlige Formaal, havde Cardinalen ganske glemt den mindre vigtige, om Om Kloster og dets Klager, og det uagtet Abbed Thure trolig fulgte ham ligefra Ribe til Lybek. Her havde Abbeden haabet at faae Sagen frem, men bragte det ikke til videre, end til at faae oplæst et udførligt Klageskrift mod Bisp Tyge for Forsamlingen. Dagen efter reiste Cardinalen bort, og Forsamlingen var dermed hævet, men Abbeden fulgte ham, indtil han blev syg paa Veien i Byen Stade, og maatte nu overlade det til Erkebiskop Jacob, der fulgte Cardinalen til Magdeborg, at tale Klosterets Sag. Han udvirkede, at Cardinalen fra Magdeborg af, gav den udvalgte Bisp af Slesvig, Bondo, det Hverv at undersøge denne Sag og fælde Kjendelse i den*). Skjøndt selv Cistertiensermunk havde Cardinal Guido altsaa dog Betænkelighed ved at befatte sig med denne Klage, men naar han nu dog tilsidst lod sig overtale til at lægge Afgjørelsen i Hænderne paa Bisp Tyge's afgjorte Fiender — thi hos Bisp Bondo i Slesvig opholdt sig dengang Erkebisp Jacob, Bisp Peter og de andre Landflygtige — var det ikke vanskeligt at forudsee, hvorledes Dommen vilde falde. Hertil kom, at Abbed Thure ikke længe efter ogsaa maatte søge Ly i Slesvig. Bisp Tyge lod sig nemlig forlyde med hos Kongen, at Abbeden i Lybek havde været imellem dem, der havde ægget Cardinalen, og da Kongen var høilig opbragt over, hvad der var skeet i Lybek, vilde han lade sin Fortørnelse gaae ud over Abbeden og hans Kloster. Forgjæves fik denne sine Embedsbrødre, samtlige Cistertienser Abbeder, til at gaae i Forbøn for sig, forgjæves forskaffede han sig et Beskyttelsesbrev af Hertug Erik

*) Brev af 30 Nov. 1266. Regesta I. nr. 1155.

i Slesvig; det gjorde kun ondt værre, og da han ikke længer troede sig sikker i sit eget Kloster, søgte han sin Tilflugt hos Hertugen, og opholdt sig snart i Ry Kloster snart i Slesvig By, hos Erkebiskop Jacob. Her anvendte han nu al sin Indflydelse for at faae Sagen i Gang mod Biskop Tyge, og det lykkedes. Retten blev holdt først i Flensborg siden i Slesvig, og Udfaldet blev som det var at vente, at Biskoppen blev lyst i Band og dømt til at betale Klosteret Erstatning. Denne Dom af 5 Aug. 1267, stadfæstede Cardinal Guido, da han atter kom til Lybek, d. 5 Septb. „Enhver kan nok tænke — saaledes slutter Klosterbroderen sin lange Beretning om sit Klosters Lidelse — hvor megen Møie og hvor mange Penge det havde kostet at forhverve alle disse Breve, men titnævnte Biskop Tyge agtede dem ikke mere end som om det var løs og tom Snak." Kongens Vrede formildedes heller ikke ved de slesvigske Bandlysninger, og Abbediet var sin Opløsning nær. „Sex Gange, hvis jeg husker ret, blev der fra Kongens Side fastsat en Termin, fra Paaske til Andreas Fest, at vi enten skulde betale Biskoppen Gjæsthold for hvert Aar, eller føle Majestætens Vrede. Men hver Gang trak vi Tiden ud, i Haab om Hjælp andenstedsfra, at en eller anden Christi Ven skulde komme os til Undsætning, men ak, for vore Synders Skyld, var der hele Tiden ikke en Eneste, der kunde og turde lægge et godt Ord ind for os. O Gud, hvor ofte lød Budskabet: see her, see der, Fjenden er for Døren! Hvor ofte gjemte vi vore Privilegier, vore Alterkalke, Kirkeprydelser og Klosterets øvrige Redskaber i Jorden, for at ikke Fjendehaand skulde røve dem, og hvor ofte gravede vi dem ikke op igjen, for at de ikke skulde raadne i Jorden. Tilsidst blev der fastsat Abbeden en endelig Termin; der blev sendt ham Leidebrev, at han frit maatte

komme og gaae, med Befaling, at han personlig skulde fremstille sig; gjorde han ikke det, saa vilde Kongen bruge sin Magt" *).

Her ender brat den mærkelige Klosterkronike, der giver et klart Billede af Tidens Tankegang i Partistridens Hede, og hvad de Klagesuk vise, hvormed den slutter, er, at Kronens Myndighed var usvækket indenfor Rigets Grændser, trods alle hans slesvigske Fjenders kirkelige Rænker. Cardinal Guido vovede sig heller ikke mere over Grændserne, skjøndt han i Efteraaret 1267, som nys blev sagt, atter kom til Lybek, for at gjentage og dermed stadfæste, hvad han Aaret iforveien havde anordnet. Det lader til, at han i denne Mellemtid havde været i Rom, for at faae Kongens tidligere omtalte Appellation til Paven afviist, og derfor betegner han denne i sin tordnende Bandbulle af 10 Sept. som „en i Sandhed fræk Appellation". Pave Clemens havde givet ham det Hverv at virke til Prælaternes Gjenindsættelse, og han havde derom tilskrevet Kongen og Dronningen, men uden at faae noget Svar. Derfor lyste han dem nu atter høitidelig i Band, og ikke blot dem, men ogsaa alle de Prælater, der havde vægret sig at efterkomme hans tidligere paabudne Interdikt, navnlig Biskopperne Tyge af Aarhuus og Johannes af Børglum. Hos Cardinalen i Lybek befandt sig dengang Biskopperne af Slesvig og Ribe foruden de fordrevne Prælater, saa at de naturligviis vare udelukkede fra Bandlysningen, og naar den gamle Biskop Niels i Viborg, Kongehusets tro Ven, ikke nævnes, saa er Grunden udentvivl den, at han var død kort forinden 1266. Ogsaa Biskop Regner af Odense var død 1266; han hørte til de Kongehuset fjendske Prælater, men han nævnes sjælden

*) Exordium C. Ins. Script. V. p. 291-304.

og træder kun lidet frem i Striden; rimeligviis havde ogsaa i Odense Stiftets Bestyrelse, selv om der ikke var lagt Beslag paa dets Indkomster, været i andre Hænder gjennem disse Aar. Foruden de trende Biskopper vare ogsaa andre geistlige Mænd indesluttede under Banden, og det af samme Grund, at de ikke havde holdt Interdiktet, nemlig adskillige Kaniker fra Roskilde og Lund, rimeligviis dem, der i Bispernes Fraværelse forestode Stiftets Bestyrelse; andre, der paa anden Maade indtoge en fremragende Stilling, som Magister Niels Jyde, Kongens Kantsler efter Biskop Niels's Død; eller anseelige Klosterforstandere som Prioren for Johanniterhuset i Antvorskov, Heinrik de Housheit*), Prior Johan af Dalum ved Odense o. a. Endelig nævnes ogsaa mellem de Bandlyste adskillige af Prædikebrødrenes Orden, med deres Provindsial Prior Haagen, som endog, rimeligviis for sit Forhold under denne Strid, var bleven afsat af Ordenens Capitel i Trier**). Bandsbrevet er stilet til Lybeks Biskop og hans Stifts Geistlighed, og det blev paalagt dem i alle Sogne hver Søndag „medens Lysene slukkes og Klokkerne ringe" at lyse Banden — men altsaa udenfor Rigets Grændser. Dernæst foretog Cardinalen ogsaa Sagen om Erstatningskravet til Prælaterne. I den Anledning havde Kongen sendt en Prokurator til Lybek, nemlig Peter Aaby, Ærkedegn ved Domkapitlet i Aarhuus***), men kun for igjen at nedlægge Indsigelse mod den hele Forhandling, da Kirkegodset var

*) Hans Navn nævnes fuldstændigt Dipl. Svec. I. p. 435

**) Suhm X. S. 845 (Regesta I. nr. 1153).

***) Peter Aaby nævnes som Kanik i Aarhuus Script. V. p. 268, og jeg antager ham for samme Person som Ærkedegn Peter af Aarhuus, der ogsaa siden optræder som Kongens Prokurator.

en kongelig Forlening, saa det tilkom ikke den geistlige Ret at dømme desangaaende. Denne Indsigelse afviste imidlertid Cardinalen og de med ham forsamlede Biskopper; man gjentog altsaa Fordringen efter den forrige Afregning, med Forbehold af Prælaternes Ret med Hensyn til det forløbne Aar*).

Endelig foretog Cardinal Guido ved samme Leilighed flere Ordinationer til de ledige Bispestole. Bondo i Slesvig kaldes 1266 electus, men det følgende Aar ligefrem Biskop; han maa da være bleven ordineret enten af Erkebiskop Jacob, der i den Tid opholdt sig i Slesvig, eller af Cardinalen i Lybek, men noget sikkert vide vi ikke derom. Fremdeles skal Guido have ordineret tvende Franciskanermunke af Navnet Peter, den ene til Odense den anden til Viborg, og den Orden, disse Mænd tilhørte, borger noksom for til hvilken Side de hørte. Men Biskop Peter af Odense kom ingensinde i Besiddelse af sit Stift, og Biskop Peter af Viborg heller neppe, førend der endelig var sluttet Fred og Forlig**).

Man skulde mene, at al Tanke om Fred og Forlig maatte være langt borte efter saa voldsomme Skridt fra Cardinalens Side, men desuagtet laae den dog vist ikke saa ganske fjern. Pave Clemens IV vedblev rigtignok at vise de landsflygtige Prælater særdeles Deeltagelse; saaledes udnævnte han endog Erkebiskop Jacobs tro Ven, Domprovst Sacer af Lund, til Erkebiskop i Upsala, dengang

---

*) Regesta I. nr. 1166; 67.

**) Hvitfeld I. S. 272. At Biskop Peter i Odense ikke kom i Besiddelse af sit Stift, slutter jeg deraf, at vi træffer ham i Frankrig de Gange, han nævnes; Suhm X. S. 628. Regesta I. nr. 1216. — Peter af Viborg nævnes første Gang 1287 Suhm XI. S. 20.

Besættelsesretten efter Laurentius's Død 1267 per devolutionem — som det hed i det canoniske Sprog — var tilfaldet ham. Rimeligviis har Sacer dengang opholdt sig i Sverrig, der ligesom Slesvig var de Landflygtiges stadige Tilhold, men han vægrede sig ved at modtage den ham tilbudte Værdighed*). Med alt det er der dog Grund til at antage, at Pave Clemens heller havde ønsket, at hans Legat var slaaet ind paa en mæglende Vei, end at han var traadt op paa den Maade han gjorde, hvorved han dog ikke havde udrettet noget. Hvad der taler derfor, er ikke blot det, at Cardinal Guido temmelig brat blev kaldt tilbage fra sin Legation, men fornemmelig den Omstændighed, at vi det følgende Aar (1268) atter træffe en pavelig Legat ved Navn Benedikt her i Landet. Hans egentlige Ærinde var at indsamle den Afgift af alle Geistlighedens Indkomster, der var paalagt af Pave Urban for fem Aar, men dette kunde dog neppe være skeet, dersom Paven virkelig uden videre havde anerkjendt sin Legats Interdikt og den Bandlysning, som jo næsten ramte alle Landets anseeligste Mænd især i den geistlige Stand, og dog hedder det, at denne Legat blev hæderlig modtaget af alle især netop af Geistligheden**). De idelige Skatteudskrivninger fra de forskjellige Lande, som Paverne nu paa det hellige Lands Regning kom i Vane med at opkræve, maatte ogsaa gjøre dem betænkelige ved ubetinget at bryde med Landets Regjering, naar det paa nogen Maade kunde undgaaes, og det har sikkert Pave Clemens ogsaa nok følt. Appellation til Rom var jo endnu en Udvei, og sikkert var det ikke med Pavens Minde, at Legaten saa haanlig havde afviist den, som han gjorde i sit

---

*) Dipl. Svec. I. p. 479.

**) Script. I. p. 291. II. p. 438. VII. p. 223.

Bandsbrev; idetmindste var det paa den Maade, Sagen atter blev optaget.

I Rom skulde den altsaa finde sin Afgjørelse. Den gamle Erkebiskop Jacob begav sig atter paa Reisen (1268)*), da han maatte opgive Haabet om at komme tilbage til sit Erkesæde ad den Vei, Cardinalens Bandsbrev havde banet. Men Sagen trak sig endnu hen i nogle Aar. Pave Clemens døde nemlig d. 29 Nov. 1268, og der gik over to Aar hen førend Pavestolen atter blev besat. Kort efter Pavens Død kom ogsaa Kongens Prokuratorer til Rom, nemlig hans Kantsler Magister Niels Jyde og Erkedegn Peter af Aarhuus, der foruden andre Forretninger særlig havde det Hverv at mægle mellem Kongen og Prælaterne**). Enkedronning Margrethe gjorde selv en Romerreise, uvist hvornaar, men var det, som det lader, ved denne Tid, saa var dennes Reises Formaal vist ogsaa væsentlig det, at stifte Forlig***), og disse fortsatte Bestræbelser for at stemme Cardinalerne gunstigere for Kronens Sag, bleve neppe uden Virkning. Hvad nemlig Kong Erik tidligere havde foreslaaet, men hvad Cardinal Guido dengang havde afviist, det blev, om end med nogen Ændring, den Maade hvorpaa man enedes om, at Knuden burde løses; at der nemlig fra begge Sider skulde vælges et Antal Mænd, hvem Sagen var voldgiven. Gregor X blev Pave den 1 Sept. 1271, og det varede da ikke længe førend Afgjørelsen kom. Aar 1272 afgav Erkebiskop Jacob i Rom i den pavelige Retssal den skristlige Forsikkring, at, forsaavidt hans Trætte

*) Script. V. p. 572.

**) Regesta I. nr. 1185.

***) Dronningens Reise omtales i Brevet af 22 Sept. 1270 (Regesta I. nr. 1194).

med Kongen angik Kirkeretten, vilde han overlade Afgjørelsen til geistlige Mænds Skjøn, og hvis de vare uenige, skulde Sagen gaae til Paven; forsaavidt Trætten angik verdslige Ting skulde begge udvælge fælles Venner, som skulde stifte dem imellem; iøvrigt vilde Ærkebispen strax vende tilbage til sit Ærkesæde, naar Kongen vilde give ham et Leidebrev, forsynet med hans egen, og tyve andre danske Riddersmænds Underskrift*). I sig selv var dermed endnu intet afgjort, uden dette at der var gjort en Forskjel mellem de kirkeretlige og reent verdslige Sager, medens Cardinal Guido vilde behandle alt under Eet og egenmægtig bestemme Pengebøden; og dernæst var det afgjort, at Ærkebispen vilde vende tilbage, og det var egentlig det vigtigste, da dermed Forliget factisk var sluttet. Kong Erik gav i et Brev af 24 Febr. 1273 sit Samtykke til det af Ærkebispen saaledes foreslaaede Forlig**), og ventelig er med det samme Leidebrevet blevet oversendt, saa at Jacob Erlandsen kort efter kunde tiltræde Tilbagereisen.

Bisp Tyge af Aarhuus var imidlertid død, og uden Tvivl har det ikke bidraget lidet til at bane Vei for Forliget. Han døde 1272 paa Samsø St. Clemens Dag (d. 23 Nov.), efter saaledes at have bestyret ikke blot sit eget, men ogsaa Roskilde Stift***). Han var en afgjort Partimand, og derfor lyder Dommen saare forskjellig over ham og hans Færd, men umiskjendeligt er det, at Aarhuus Stift og Domkapitel i hans Tid hævede sig i Betydning og Anseelse. Ærkedegn Peter af Aarhuus, der nylig nævnedes som Kongens Sagfører i Rom, blev Tyges Efter-

*) Mansi, Ann. eccl. auct. Raynald. III. p. 258.

**) Regesta I. nr. 1221.

***) Suhm X. S. 676 efter Bartholin.

mand, og han blev det derved, at Capitlet overlod det til tre af sine Medlemmer at kræve (per postulationem) en Mand*); den betydeligste af disse var Stig, Erkedegn i Roskilde og Provst i Randers, altsaa Medlem baade af Roskilde og Aarhuus Domcapitel, hvad der atter minder om Forbindelsen mellem de to Stifter. Denne Stig blev siden efter Peder Bangs Død Biskop i Roskilde.

Erkebisp Jacob Erlandsen naaede dog aldrig tilbage til sit Stift. Han døde paa Hjemveien paa Øen Rygen, Søndagen invocavit (d. 1ste Søndag i Fasten) 1274; hans Lig blev ført til Lund, og efter hans eget Ønske begravet i Choret foran Høialteret i Graabrødrenes Kirke**). — Biskop Peter af Roskilde ledsagede ham uden tvivl paa Veien til Hjemmet; skjøndt han ikke nævnes i den korte Beretning vi har om Forliget, saa var han dog medindbefattet deri, og han kom atter tilbage til sin Stiftsstad Roskilde, hvorfra han (d. 10 Mai 1274) afgav den Erklæring, at al Uenighed mellem ham og Kong Erik og hans Moder var bilagt i Mindelighed og lykkelig bragt til Ende***). — Erkebiskop Jacobs Død netop paa den Tid, da de i Forliget aftalte Commissioner skulde begynde deres Arbeider, maatte komme Kongen og hans Raad saare beleiligt, ja det lader næsten til som om de aldrig ere komne istand, idetmindste mærker man intet til dem, hvad neppe var skeet hvis Erkebiskop Jacob havde levet. Vistnok var han nu en gammel Mand, og de mange Aars Landflygtighed og Trængsler havde vel bøiet hans Mod, men desuagtet vilde han sikkert nok have vidst at gjøre sine Fordringer gjæl-

*) Regesta I. nr. 1220.

**) Script. V. p. 517. III. p. 488 503. IV. p. 31 o. fl. St.

***) Regesta I. nr. 1226. cf. Script. VI. p. 287.

dende. Peter Bang levede vel nogle Aar endnu, men da han i Erkebispen havde mistet sin Støtte, kunde han ene intet udrette.

Biskop Peter Bang henlevede sine sidste Aar volig i Roskilde († d. 23 Juni 1277), men dog foranledigede han paa en Maade i disse Aar, at Striden senere blev gjenoptaget med fornyet Hæftighed, idet han fik sin Søstersøn, den siden saa bekjendte Jens Grand, beskikket til Domprovst i Roskilde Domcapitel*). Han var dengang en høilærd Mand; han kaldes Magister og Doctor in decretis (i den canoniske Ret), men han tilhørte den Slægt, der var Kongehuset afgjort fjendsk, og det kom snart til et lille Sammenstød. Der var fra tidligere Tid Strid om Kaldsretten til St. Michaels Kirke i Slagelse. Provst Jens Grand gjorde Paastand paa, at den hørte under Domprovstiets Præbende, hvad ogsaa hans Forgjængere i Embedet før ham havde gjort; men Kong Erik gjorde egenmægtig sin Patronatsret gjældende, og gav Slagelse Kirke til sin Kantsler Magister Niels Jyde, maaskee til Løn for den Tjeneste, han havde ydet som Underhandler i Rom. Domprovst Jens nedlagde strax Protest herimod for Biskoppen af Roskilde og for Erkebispen, men Kongen truede med at ville berøve ham hans Arvejord, hvis han ikke opgav Slagelse Kirke**). Jens Grand maatte dengang tie, men derfor glemte han ikke Krænkelsen, og dermed er den Mand betegnet, der senere efter flere Aars Forløb som Erkebiskop atter skulde optage Striden.

---

*) Han nævnes som Provst i et Brev af 24 Januar 1277 (hos Suhm X. S. 741), hvor han paa sine egne og sin Moder Ceciliеs Vegne giver Afkald paa en Jordskyld til Fordeel for Roskilde Capitel.

**) Brev af 1283 Regesta I. nr. 1310.

Indtil videre var altsaa Striden bilagt, og dermed maatte den Band og det Forbud, Kongen og Riget havde været undergivet, atter være hævet. Det omtales ogsaa i mange Kroniker, at det skete, men Angivelserne ere meget usikre*); og i det Hele har denne Akt heller ikke haft sønderlig Betydning, da det som tidligere omtalt kun var faa Kirker, som virkelig holdt det, og disse fik endda, som en gammel Krønike bemærker, daarlig Tak for deres Lydighed**). Ogsaa Tvisten mellem de forskjellige Munkeordener blev bilagt, navnlig mellem Prædikebrødrene og Graabrødrene ved en Skrivelse af 6 Nov. 1274, hvad der forsaavidt angaaer denne Strid, som det deri hedder, at naar der var Tvivl om hvorvidt en Band eller et Forbud skulde holdes, da skulde udvalgte Mænd af begge Ordener derom bringe Enighed tilveie; men iøvrigt angik Skrivelsen de almindelige Tvistepunkter imellem begge Ordener, at de kappedes om at prise hver sin Skytshelgen, den ene St. Dominicus, den anden St. Franciskus, at de søgte at vinde Tilhængere den ene fra den anden, at de gjensidig søgte at nedsætte hinanden for at vinde Fordele for sig og deres Klostere; alt sligt formanedes de til at afstaae fra, for ikke gjensides at hindre deres Prædikevirksomhed*).

Pave Gregor X havde, før han besteg St. Peders Stol, væsentlig beskjæftiget sig med Korskampen i det hellige Land, ligesom tidligere Urban IV, og ventelig har

*) Usikkerheden kommer af at det økumeniske Concil i Lyon (Concilium Lugdunense) sammenblandes med en Synode i Lund (conc. Lundense) Script. VI. p. 626. ff. Pont. I. S. 737.

**) Script. V. p. 530.

***) Skrivelse fra Ordenens Magister til Provindsial Prioren for Danmark Dipl. Svec. I. p. 500 sqq. Regesta I. nr. 1234.

det gjort, at han saavelsom denne, fornemmelig lagde an paa at dæmpe Striden i de forskjellige Landskirker, for at samle Kræfterne til et fælles Formaal. I det Øiemed udskrev han strax et almindeligt Concilium, som blev holdt i Lyon 1274, hvor der af danske Prælater vare tilstede, den udvalgte Bisskop Peter af Aarhuus og Kongens Kantsler Mag. Niels Jyde, den samme som 1269 sendtes til Rom for at bilægge Trætten, og som rimeligviis havde opholdt sig ved Pavens Hof i alle disse Aar for at tale Kronens Sag*). Her blev atter Forslaget bragt frem om et stort almindeligt Korstog, og det første Skridt mod dette Maal blev atter Udskrivningen af en stor almindelig Skat over hele Christenheden, saa stor som endnu ingensinde. Der blev nemlig (ved Pavebrev af 1 April 1275) i Henhold til Conciliets Bestemmelse krævet en Tiendedeel af alle geistlige Indkomster i sex Aar, som paa sædvanlig Viis skulde indsamles af pavelige collectores til det hellige Lands Hjælp. Hele Geistligheden skulde svare denne Skat og alle klosterlige Stiftelser med Undtagelse af Cistertienserne, der undtages denne Gang som tidligere, „da det er ufornødent at kræve Tiende eller deelviis at forlange noget af dem, der have hengivet alt hvad de eie til den samme Herres Tjeneste.“ Sammen med Udskrivningen af denne Skat udgik der en Opfordring til alle Erkebisskopper og Bisskopper om at prædike Korsets Ord, der var holdt i den sædvanlige Tone: „Lad dem reise sig alle, som høre Christus til, og vise, at de ikke blot ere Christne af Navn, men i Gjerning; lad dem reise sig alle til Herrens Hjælp, og saaledes ved et kort Arbeides Besværlighed vinde en evig Belønning“. Det

*) De danske Deeltagere nævnes i et Brev udstedt i Lyon d. 29 Mai 1274. Regesta I. nr. 1227.

var ikke nogen enkelt Mand, det denne Gang blev overdraget at forestaae Korsprædikenen, men det blev paalagt alle Prælater ligesom ogsaa Prædikebrødrene og Graabrødrene. Der skulde holdes Forsamlinger og prædikes af saadanne Mænd, som dertil ret fandtes dygtige; der blev lovet fuld Aflad til alle dem, der i Anger og Ruelse toge ved Korsets Tegn og aflagde Løftet; der skulde sættes en Blok ved Kirkedøren for at indsamle milde Gaver, og een Gang om Ugen i hver Kirke læses en Messe til Syndsforladelse for dem, der lagde Gaver i Blokken*). — Der blev altsaa atter fra Rom af blæst i de stærkeste Toner, og der er ingen Tvivl om, at de jo ogsaa fandt Gjenlyd i Danmark, skjøndt Landets Kræfter vare udtømte og dets Kaar ringe. Clerecict turde ikke negte Lydighed og maatte svare den paalagte Skat, skjøndt det vist faldt trykkende nok. Der var en anden Hindring ved slige Indsamlinger, at nemlig Fyrsterne havde Brug for de indsamlede Penge, og da tilvendte sig dem eller dog en Deel af dem, enten som en ligefrem Fordring eller som et ufrivilligt Laan. Den svenske Konge, Birger Jarls Søn Valdemar, gjorde det, og paadrog sig derved en Irettesættelse af Paven**), men om Kong Erik og hans Moder Dronning Margrethe dristede sig dertil, vide vi ikke med Sikkerhed, medmindre det skulde være indbefattet i den almindelige Klage over den Overlast, han tilføiede Kirker og Klostere. Det var en meget betydelig Sum, Landet paa den Maade maatte udrede, hvad man seer af den pavelige Ind-

*) Dipl. Svec. I. p. 482-88. 491-93. 716-18. Disse Breve angaae Sverrig, men der er ingen Tvivl om, at de ligesaavel finde Anvendelse her, hvad der ogsaa antydes i flere Kroniker, som Script. III. p. 113. I. p. 169.

**) Dipl. Svec. I. p. 548.

samlers fuldstændige Regnskab af 1282*); men inden den naaede det pavelige Skatkammer var den sikkert svunden betydelig ind ved at gaae igjennem de forskjellige Indsamleres Hænder. Dermed var altsaa det første Skridt gjort til det bebudede Korstog, men det gik dengang som sædvanlig, at det første Skridt tillige blev det sidste, saameget mere som den Mand, der havde sat Sagen i Gang, Gregor X døde 1276, og hans Eftermand ikke havde andet til Hensigt end blot at faae Pengene ind.

Dronning Margrethe og hendes Søn Kong Erik viste sig i disse Aar i flere Henseender meget føielig mod den romerske Curie, navnlig i et Tvistepunkt, der tidligere var trængt tilbage, fordi der var saameget andet at tvistes om, men som dog endnu henstod uafgjort, nemlig om Kaldsretten til Bispestolen i Reval. Den havde, som tidligere omtalt, Kong Valdemar og hans Søn Kong Erik Plovpenning forbeholdt Kronen, dengang de oprettede Bispedømmet, men en saadan kongelig Kaldsret til en Bispestol stred ganske mod de kirkelige Love. Sagen stod hen saalænge den af Valdemar og Erik beskikkede Biskop Thorkil levede, men han døde netop som Striden var hæftigst mellem Kronen og Ærkesædet d. 14 Oct. 1260**). Dronning Margrethe ilede med i Kraft af det kongelige Patronat at beskikke hans Eftermand, hvortil hun valgte en Kannik i Roskilde Thrugot; men Ærkebiskop Jacob, som dengang opholdt sig i Sverrig, vægrede sig ved at stadfæste Valget. Sagen blev da henstillet til Pavens Afgjørelse, men Pave Alexander IV, der døde kort efter, fik den ikke afgjort, og

*) Diplom. Svec. I. p. 598–605. Suhm (X S. 842–45) anslaaer Summens Størrelse til 42000 Rdl.

**) Script. III. p. 561. IV. p. 59.

hans Eftermand Urban IV, der i alle Maader viste sig Kongehuset bevaagen, fandt ogsaa i denne Sag en Udvei, hvorved han kunde opfylde Dronningens Begjæring, uden dog at træde Kirkeloven for nær, idet han nemlig uden at godkjende Maaden, hvorpaa han var bleven valgt, af pavelig Magtfuldkommenhed beskikkede Thrugot til Biskop i Reval*). Dermed var altsaa intet afgjort; men nu ved den endelige Opgjørelse af den langvarige Tvist synes det ogsaa som denne Sag blev bragt paa Bane, hvortil Opfordringen var saameget stærkere som Thrugot allerede var en gammel Mand, saa der maatte snart tænkes paa et nyt Valg. Dronning Margrethe viste da sin Føielighed mod Curien, ved i et Brev af 1 Sept. 1277 at kassere og gjenkalde hine Reservationer, der vare tagne med Hensyn til Besættelsen, og at overlade Valget, overeensstemmende med de canoniske Love, til den revalske Kirkes Domkapitel**). Det faldt dog Kronen haardt at vise denne Eftergivenhed; da Biskop Thrugot var død 1279***), lader det som om Kong Erik strax udnævnte hans Eftermand, hvad han siden undskyldte med at han dengang ikke kjendte sin Moders Brev. Der nævnes en Biskop Johannes af Reval ved Kongens Hof i Aarene 1280 og 82†), rimeligviis den af Erik selv udnævnte Biskop. Men dette Skridt kunde han dog ikke hævde. Han stadfæstede 1283 i Viborg de Friheder, hans

*) Pave Urbans Brev af 13 Sept. 1263. Regesta I. nr. 1081.

**) Regesta I. nr. 1251.

***) Script. I. p. 292. Naar der i de Aar, der her ere henførte til Thrugot's Embedstid, i Script. V. p. 513 nævnes en Biskop Oluf i Reval 1267, saa er denne Angivelse upaalidelig, og røber sin Upaalidelighed ved at nævne Jsarnus som den med Oluf samtidige Ærkebiskop i Lund.

†) Suhm X. S. 799. Script. VII. p. 224.

Moder Dronning Margrethe havde tilstaaet den revalske Kirke, og tilbagekaldt hvad han selv egenmægtig havde forsøgt*). Rimeligviis er da den Bisop Henrik af Reval, der senere oftere nævnes, dengang bleven valgt paa canonisk Viis af Domcapitlet. Denne den revalske Kirkes Frihed blev siden anerkjendt af flere af de efterfølgende Konger, men den blev dog ogsaa ofte anfægtet, saa at det synes som vilde man ikke ret anerkjende Dronning Margrethes Beføielse til at foretage et saadant Skridt.

Det var saaledes kun nødtvungent, at Kong Erik viste denne Føielighed, men han gjorde det dog, og et andet Beviis paa hans Forsonlighed er det, at han byggede Graabrødrene et Kloster i Odense. Graabrødrene havde altid viist sig fjendtlig stemte mod Kongehuset, deels af den Grund er denne Klosterstiftelse mærkelig, deels ogsaa fordi det efter Valdemarstiden er noget eneſtaaende, at Konger befatte sig med et Klosteranlæg. Rimeligviis havde der allerede tidligere været Graabrødre i Odense (see S. 558), men han skjænkede Brødrene en Bygge-Plads paa Kongsgaardens Grund, og der blev bygget et meget anseeligt Kloster, som blev indviet 1279 af Bisop Tyge af Ribe**). Naar Bisoppen af Ribe kom til at fungere ved denne Leilighed, saa havde det rimeligviis sin Grund i, at han stod i et særdeles venligt Forhold til denne Orden.

Ærkesædet i Lund gik kjendelig svækket ud af den langvarige Trætte. Efter Jacobs Død blev hans Broder Erland Erlandsen valgt til Ærkebisop; Søndagen misericordia d. 15 April 1274. Han havde tidligere som Ærkedegn i Capitlet rimeligviis foreſtaaet Stiftets Bestyrelse

*) Regesta I. nr. 1311.

**) Script. I. p. 292. V. p. 515 (Regesta I. nr. 1351).

og var mellem de Prælater, der vare blevne ramte af Cardinal Guido's Band; han var ved Broderens Død allerede en gammel Mand, og han naaede aldrig den ærkebispelige Vielse, men døde som archielectus d. 23 Aug. 1276. At det lundske Ærkesædes Anseelse var svækket, viste sig ogsaa derved, at det ikke ret kunde hævde sin Primas-Værdighed over Sverrig, idet Upsala Domcapitel ved hvert nyt Valg gjorde Forsøg at holde sig uafhængig af Lund. Jacob Erlandsen havde under sin Landflygtighed fundet Tilhold i Sverrig, og en Frugt af hans Nærværelse kunne vi vel see deri, naar Ærkebiskop Lars af Upsala, ved at indrette Domskolen ved sin Kirke, viser hen til det Exempel, Jacob havde givet i Roskilde og i Lund, og nævner ved den Leilighed Lunds Ærkesæde som „den svenske Kirkes hellige Moder"*). Efter Ærkebiskop Lars's Død (1267) vilde Pave Clemens endog beskikke den lundske Domprovst, Ærkebiskop Jacob's Ven, Sacer, til hans Eftermand, men denne de landflygtige Prælaters altfor store Indflydelse har vel atter bidraget til at give Modstanden Styrke. Pave Gregor X, der ikke deelte sin Formands Forkjærlighed for de landflygtige Prælater, udnævnte Folke, tidligere Ærkedegn i Upsala, til det svenske Ærkesæde, og denne udvirkede tillige hos Pave Gregor, at han maatte blive ordineret i sin egen Provinds i Overværelse af to eller tre Biskopper, og modtage Palliet af disse efter Pavens Anordning, hvorved det dog udtrykkelig bemærkes, at dermed ikke tilsigtes nogen Krænkelse af Lunds Ret, „som Kirken i Upsala siges at være undergiven"**). At Lunds Ærkesæde saalænge havde været ledigt, og endnu ikke dengang besad nogen

*) Dipl. Svec. I. p. 402.

**) Dipl. Svec. I. p. 479-82.

ordineret Erkebiskop, gjorde vistnok et saadant Skridt rimeligt, men den Selvstændighed, som dengang blev indrømmet Upsala, vilde det siden nødig slippe. Efter Erlands Død valgte Capitlet i Lund et af sine Medlemmer Thrugot Thorstensen til hans Efterfølger. Det maatte være denne meget om gjøre at faae den erkebiskoppelige Vielse og det paa den meest høitidelige Maade; derfor begav han sig strax til Rom for der at modtage Palliet, og det af Pavens Haand. Tidligere havde Lunds Erkebisper modtaget Ordination og Pallium paa den Maade, Upsala nu efterstræbede, nemlig i Provindsen selv ved dertil beskikkede Biskopper, og en saadan Fremgangsmaade var ogsaa hjemlet i Kirkelovene, men dog kun for de fjærnere endnu nye Kirkeprovindser. Som almindelig Regel gjaldt det, at Erkebisperne skulde iklædes med Palliet i Rom, og ved samme Leilighed erlægge en betydelig Afgift i cathedraticum, afpasset i Forhold til deres Provinds's Omfang og Hjælpekilder. Denne gamle Bestemmelse havde den daværende Pave Nicolaus III paany indskjærpet*), og Erkebiskop Thrugot bestemte sig til at gaae den Vei, uagtet Landet var forarmet og Cleresiet haardt trykket. Han blev altsaa ordineret i Rom d. 27 Dec. 1277, og dermed var Veien brudt, som alle hans Eftermænd maatte følge**). Mueligviis var det Thrugots Tanke paa den Maade lettere at kunne hævde sin Myndighed over Sverrig, men desuagtet vedblev dog den omtalte Trætte, og den romerske Curie viste sig just ikke synderlig ivrig i at opretholde Lunds Primatet. — Erkebisperne skiftede hyppig

---

*) Nicolaus III's Constitution (Paludan-Müller, Herredagene i Odense 1526 og 27. S. 34).

**) Script. VI. p. 626. 646. Afgiften, der dengang spaltedes, beløb sig til 4000 rh. Gylden; siden blev den nedsat til 2000.

paa Upsala Stol i disse Aar. Folke's Eftermand Jacob kom til Lund ledsaget af sine Lydbiskopper, og han blev ordineret af Thrugot sammen med Biskop Stig af Roskilde 1278*), men Palliet modtog han ikke af Lunds Ærkebiskops Haand; det havde han faaet umiddelbart fra Paven, rigtignok atter med den Bemærkning, at „det skete uden Fornærmelse mod Lund og uden at give Upsala nogen ny Ret." Jacob blev heller ikke gammel i Sædet, og hans tre nærmeste Eftermænd naaede slet ikke at faae det omtvistede Pallium, paa Grund af denne Trætte med Lund**). Striden var ikke dermed til Ende, tværtimod den antog endog da en voldsommere Charakteer, hvad vi siden skulle komme tilbage til.

Ogsaa i Lund indtraadte der hyppigt Skifte. Thrugot var Ærkebisp 1276—80; Jens Dros 1280—89, men skjøndt vi kun kjende lidet til deres Virksomhed, saa synes det dog som om Ærkesædet ved dem atter vandt i Anseelse og Myndighed. Thrugot foretog strax efter sin Hjemkomst fra Rom en Visitatsreise omkring i sin Provinds (1278—79), og det var dengang mange Aar siden, at der havde været holdt en ærkebispelig Visitats. Om hans Virksomhed have vi kun spredte Efterretninger. Han antog sig saaledes Cistertienser Klosterne og opfriskede igjen deres gamle Privilegium, hvorved de vare fritagne for at svare Bisopperne Gjæsthold (procuratio) paa deres Visitatser, hvad der tidligere havde været saa stærkt omtvistet***). Han var i det Hele ivrig i at bringe Munkene til at overholde deres Ordensregel, ja han gik endog videre i sine Fordringer end

*) Script. I. p. 247.

**) Reuterdahl II., 2. S. 618-20. ff. 380-86.

***) Regesta I. nr. 1268.

Reglen foreskrev, da han forlangte af Augustinerne (i Vestervig), at de skulde afholde sig fra al Kjødspise, hvad ellers kun gjaldt Præmonstratenserne (i Børglum); men det blev ogsaa strax forandret igjen efter Ærkebiskop Thrugots Død, og forunderligt nok blev ikke ret længe efter, dette strænge Forbud ogsaa formildet for Præmonstratenserne*). Paa samme Visitatsreise holdt Ærkebispen et stort Concilium i Veile (Febr. 1279) med mange Klerke og Lægfolk**), men om dets Statuter er intet bekjendt, skjøndt de dog rimeligviis ikke have været af ringe Betydning. Samme Aar blev der i Sverrig holdt et Concilium i Telge, hvis udførlige Statuter ere bekjendte, og vi kunne sikkert af disse slutte os til, hvad der ogsaa forhandledes i Danmark, da adskilligt af det, som disse indeholdt, spredt og leilighedsviis, kommer igjen i vore Krøniker fra disse Aar***). Der blev saaledes blandt andet forhandlet om Bispernes Gjæsteri, og man bestemte, hvad de paa deres Visitatser maatte kræve af Sognepræsterne for dem selv og deres Ledsagere. Der blev talt om, hvorledes der skulde forholdes med Sognepræsters Dødsbo, et Spørgsmaal, der blev af Vigtighed som Coelibatsloven var trængt igjennem, da den havde til Følge, at Præsterne ikke kunde efterlade sig retmæssige Livsarvinger. Sædvanlig havde Biskoppen sat sig i Besiddelse af afdøde Præsters Efterladenskaber, men det blev af Synoden misbilliget, og det blev anerkjendt, at Præsterne havde

*) Script. V. p. 634 (Pont. I. S. 783). Regesta I. nr. 1415.

**) Det omtales i mange Krøniker Script. I. p. 247. 292. III. p. 314. V. p. 625. VI. p. 627.

***) Statuta concilii Telgensis; Dipl. Svec. I. p. 558-66. De findes ogsaa i de danske Augustineres Ordensbog (Script. V. p. 639-42), men ere trykte ufuldstændigt, fordi Manuskriptet var ulæseligt.

Ret til at gjøre Testamente, idetmindste over en Deel af deres Besiddelser; Resten skulde tilfalde Eftermanden. Den samme Bestemmelse fik Bisp Gisico vedtaget for Fyen ikke længe derefter, hvor der ogsaa klagedes over de forrige Bispers Anmasselse, at de satte sig i Besiddelse af Præsters Efterladenskaber enten ganske eller for en Deel*). — Sluttelig taltes der om Kongens Ukrænkelighed, at Enhver, der søgte at skade Kongen enten ved underfundige Rænker eller ved voldeligt Angreb var hjemfalden til Bandsstraf; dette stemmer med hvad der nogle Aar tidligere forhandledes ved et Danehof i Nyborg 1276, hvor der vedtoges en Forordning, hvis Formaal var at sikkre Majestætens Høihedsret mod Forræderi og Forgribelse**). Havde Bisperne paa deres Viis søgt at hævde deres Embedes Værdighed og personlige Uantastelighed, saa gjorde Kongen nu det samme, saavel mod dem som mod sine andre Fjender; og dog er Majestætens Person aldrig bleven voldeligere antastet i Danmark, end netop 10 Aar efter denne Forordning.

De sidste Aar af Kong Eriks Regjering vare i det Hele mærkelige ved de betydelige Lovgivningsarbeider, som fremkom paa de forskjellige Danehoffer, der i disse Aar holdtes i Vordingborg, Nyborg og Helsingborg. Tildeels var det Kong Eriks Fortjeneste, men for en Deel synes Loven at være bleven ham afnødt ikke just for at indskrænke Grændserne for Kongens Magt, men dog for nøiere og skarpere at bestemme, hvad der tidligere var ubestemt og svævende, hvorfor man ogsaa betragter disse Love som Begyndelsen til de Haandfæstninger, de senere Konger ved deres Regjeringstiltrædelse idelig maatte forpligte sig til.

*) Script. VII. p. 225.

**) Kofoed Ancher, Lovhistorie; II. S. 34.

Kongens Kantsler maatte efter sin Stilling nærmest faae Andeel i disse Loves Affattelse, og dette Embede beklædte efter Magister Niels Jydes Død siden 1282 Biskop Jacob af Slesvig, der samme Aar var kommen til at indtage dette Sæde efter Bondo's Død. Biskoppen i Slesvig var altsaa atter en Kongen hengiven Mand, der søgte at bruge sin Stilling i disse urolige Aar til at mægle mellem de mange stridige Elementer. Var nemlig end Striden med Prælaterne nogenlunde bilagt, saa gjærede dog ligefuldt, ja maaskee nok saa stærkt, Striden med de verdslige Stormænd, med de forbigaaede ældre Linier af Kongehuset, især Abels og Erik Plovpennings Slægt, og som Mæglingsforsøg i denne bestandige Trætte var det hine Love kom frem paa de forskjellige Danehoffer. Det var Rigets Herrer, som paa disse førte Ordet ligeoverfor Kongen og hans Kantsler, og mellem Rigets Herrer indtog Prælaterne den første Plads, Erkebiskop Jens Dros og samtlige Rigets Biskopper. Det var da at vente, at ved disse Danehoffer ogsaa de kirkelige Forhold maatte komme under Omtale, og vist er det, at adskillige af de Klagepunkter, Erkebisp Jacob i sin Tid fremførte, her fandt deres Afgjørelse, idetmindste forsaavidt at hvad han krævede blev optaget i Loven. Constitutionen fra Nyborg af 29 Juli 1282, der som Danmarks magna charta havde til Formaal at sikkre Enkeltmands personlige Frihed og Ret ligeoverfor Kongens styrende Myndighed, sluttede med at udtale det Kongeløfte: „at Danmarks Kirke skal glæde sig ved alle de Friheder, som den nød i Kong Valdemars Tid, der i enhver Henseende vilde hævde dens Frihed ukrænket“. Loven indeholdt Forbud imod den Misbrug af Gjæsteretten, der tidligere ofte var paatalt, at nemlig Konger og Stormænd — thi det var især dem det gjaldt — egenmægtig lagde sig til Huse i Klostere, i Præ-

sternes og Bondernes Gaarde, og krævede op efter Behag. Dette blev forbudt; enhver reisende Gjæst skulde nøies med hvad der blev sat for ham; vilde han ikke det, og tog han selv, saa var det Ran og Hærværk*). — Paa de følgende Danehoffer fremkom der flere Tillægsbestemmelser til de gamle Love, særskilte for hver af de „Lande", hvoraf „Riget" bestod, Skaane, Sjælland og Jylland, og adskilligt i disse Provindslove af 1284 minder om de tidligere Tvistepunkter. Der var saaledes ofte af Rigets Biskopper anket over, at Drab og Mord efter de gamle Love kunde sones ved en Pengebøde, hvorfor de Rige og Mægtige kunde tillade sig hvad det skulde være, da de kunde afgjøre alt med Penge. Kong Erik bragte Sagen paa Bane, og vilde, efter hvad der senere yttres under hans Søns Kong Erik Menveds Tvist med Ærkebisp Jens Grand, have Lovene forandrede saaledes, at herefter Liv skulde sones med Liv, men Rigets Herrer satte sig derimod**), og Forordningen kom til at lyde paa, hvo der forsætligt dræbte, lemlæstede eller saarede Nogen i hans Huus eller Kirke, skulde være fredløs og have sin Hovedlod forbrudt. — Fremdeles handle Forordningerne for alle tre Provindser om Anvendelse af Kirkernes Tiende; efter den skaanske og sjællandske forbydes det Kongerne at tage eller kjøbe Kirketienden uden i Nødsfald, og da maatte det skee med Rigsraadets Samtykke, og saaledes at Kirkerne kom til at nyde fuld Værd for Tienden. I Forordningen for Jylland hedder det: „Kirkeværger skulle sælge Kirketienden for fuld Værdi, hvad de kunde blive enige om med Kirkemænd; og de som kjøbe Kirketienden

---

*) Danske Kongers Haandfæstninger. Geh. Archivets Aarsberetninger II. S. 5-9.

**) Script. VI. p. 289.

skulle betale inden Pindsedag; gjøre de det ikke, ere de under Kirkens Dom". Der var altsaa nogen Forskjæl med Hensyn til Ydelsen ogsaa af denne Tiende. I Jylland sørgede hvert Sogn for sig med Hensyn til Anvendelsen af Kirkernes Tiende; men i Skaane og Sjælland synes Sognenes Selvstændighed at have været mindre, saa at Dispositionen over en stor Deel af Stiftets Kirketiender her laae til Bispoppen og hans Officialer. Her vare altsaa store Summer samlede, og rimeligviis har det været Grunden til at Kongerne netop i disse Landsdele især følte sig fristede til at sætte sig i Besiddelse af Kirkernes Tiende*). Dette blev nu ved Lov forbudt, idetmindste med visse Indskrænkninger, men dermed var Sagen i sig selv ikke forhindret, og der viste sig snart ogsaa i den følgende Tid ny Anledning til disse Klagemaal.

Mellem kirkelige Foranstaltninger fra disse Aar maae vi ogsaa omtale Indretningen af Domskolen i Odense, i Lighed med hvad der tidligere i Jacob Erlandsens Tid var skeet i Roskilde og i Lund, hvad der, som nys bemærket, ogsaa i Upsala var taget til Mønster. Det var Bisskop Jens (Johannes) af Odense, hvem denne Forbedring væsentligt skyldtes. Med ham kom der atter mere Ro og Orden i Stiftets indre Styrelse efter den Forstyrrelse, den langvarige Kirketvist havde voldt, da den havde nødt begge hans Formænd Regner og Peter til, idetmindste for en stor Deel af deres Embedstid at holde sig borte fra deres Stift. Naar han blev Bisskop er uvist (maaskee 1272), men ordineret blev han først af Ærkebisskop Thurgot (c. 1278); han var en Ven af Prædikebrødrene, i hvis Kloster i Ribe han udvalgte sig sit Leiested, og venteligt har det bidraget til at fremskynde hans Virksomhed til

*) Kofoed Ancher II. S. 52-63.

en Forbedring af Sognegeistlighedens Sæder og Dannelse. Understøttet af St. Knuds Klosters Prior Hennekin, gav han Klosterskolen ved Domkirken en større Udvidelse, og stiftede et Stipendium for dem, der studerede i Paris, hvortil Indtægterne af Steenløse Kirke bleve henlagte forunden andet Jordegods, der var skjænket Klosteret af Forskjellige. Prioren og Munkenes Capitel forbeholdt sig Ret til at udvælge de Dygtigste, som skulde nyde godt deraf*). Dernæst var Bispen nu strængere i sin Prøve med dem, han vilde stede til Præsteembedet, og i Reglen blev Ingen beskikket til Sognepræst, førend han havde gjort Tjeneste ved Domkirken. Hvad Bisp Jens saaledes havde begyndt, blev fortsat af hans Eftermænd; hans nærmeste Efterfølger Gisico, der ovenfor blev nævnet, stiftede nemlig et Stipendium for 16 Skoledrenge, der daglig skulde bespises i Klosterets Forstue med Levningerne fra Brødrenes Bord**). De senere Bisper ydede ogsaa deres Gaver for at forbedre Skolemesterens Løn og for at lette Adgangen til Skolen***).

Til samme Tid som der saaledes blev fra Kronens Side gjort mæglende Forsøg paa at tilfredsstille Stormændenes navnlig Prælaternes Fordringer, søgte Kong Erik og hans Raadgivere ogsaa at udjævne Trætten mellem de forskjellige Linier af Kongehuset. Det gjaldt om at tilfredsstille Grev Jacob af Halland, der nedstammede fra en uægte Søn af Kong Valdemar, fremdeles Hertug Valdemar af Sønderjylland, Abels Sønnesøn, og endelig Erik Plovpennings Døttre, af hvilke den ene var gift med den svenske, den anden med den norske Konge; de tvende yngste, Jutta og

*) Script. VII. p. 223. Regesta I. nr. 1960. Suhm. X. S. 926.

**) Pont. I. S. 758.

***) Regesta I. nr. 2318.

Agnes havde været Klosterjomfrue. Kong Erik fandt sig i store Indrømmelser, men desuagtet blev der ikke bragt noget varigt Forlig tilveie, og ikke længe efter udbrød Trætten igjen med fornyet Heftighed *). Under disse Forhandlinger blev der atter Tale om Agnes og Juttas Forhold til St. Agnes Kloster i Roskilde af Dominicaner Ordenen, og Enkedronningen afgav 1282 den Forsikkring, at det var med frit Forsæt og i en myndig Alder de vare indtraadte i dette Kloster **), som de atter havde forladt nogle Aar senere 1272; men var det Hensigten paa den Maade at skaffe sig fri for deres Fordringer paa Fædrenearv, saa lykkedes det ikke. De fik den ogsaa anviist, idetmindste for en Deel, og Agnes, der forblev ugift til sin Død, testamenterede sin Andeel til flere geistlige Stiftelser, hvilket gav Anledning til en vidtløftig Proces imellem disse, nemlig St. Agnetes og St. Klaras Kloster i Roskilde samt Cistertienser-Klosteret i Sorø ***). — Som Talsmænd for Erik Plovpennings Døttres Fordringer optraadte de norske Kongesønner, Erik med Tilnavnet Præstehader, og hans Broder Haagen, begge Sønner af Ingeborg, en Søster til Agnes og Jutta. Ogsaa dem søgte Kong Erik og hans Raadgivere dengang at tilfredsstille, men ikke anderledes, end at Norges Konger netop af den Grund altid siden viste sig som svorne Fjender af det danske Kongehuus.

Det Indtryk, man faaer af Kong Erik Glippings Regjering ved at følge Begivenhedernes Gang, saavidt de lade sig efterspore, er ikke ugunstigt. Der er Kraft og Vær-

*) Regesta I. nr. 1322. 1328-30. 1341-42. ff. 47. — Suhm X. S. 880-91 898-901.

**) Regesta I. nr. 1306.

***) Script. IV. p. 508-9.

dighed i Kongens Holdning under den langvarige Trætte med Prælaterne, som dog tilsidst maatte, om ikke ydmyge sig for ham, dog slaae stærkt af paa deres Fordringer, og de Lovgivningsarbeider, der optoge hans sidste Regjeringsaar, bleve af ikke ringe Betydning for de kommende Tider. Hvorvidt nu Æren derfor tilkommer Kongen personlig eller hans Raadgivere er det umueligt at afgjøre; hans Moder Enkedronningen Margrethe Sambiria havde sikkert sin Andeel deri, som til sin Død 1282 beholdt betydelig Indflydelse paa Regjeringen. Det Skudsmaal, Kong Erik faaer af tildeels samtidige Krønikeskrivere, er afgjort ugunstigt, og det er næsten eenslydende i dem alle: „han gjorde megen Fortræd ved at plyndre Kirkernes Tiende; Klostrene, som hans Forfædre havde stiftet, udpiinte han ved Heste- og Hundehold; de Betrængte fandt hos ham ingen Retfærdighed; selv var han hengiven til Vellyst og krænkede Adelsmændenes Hustruer“*). Paa samme Maade omtales han i Riimkrøniken og i Folkeviserne, hvoraf man vel med Sikkerhed kan slutte, at afholdt af Menigmand var han ikke; især bebreides ham hans ustyrlige Vellyst, der som bekjendt tilsidst voldte hans Bane. Han blev myrdet i Finnerup ved Viborg St. Cæcilie Nat d. 22 Nov. 1286; Hovedmændene for de Sammensvorne vare Marsk Stig Andersen, ogsaa af Hvidernes Slægt, og Grev Jacob af Halland, men i Ledtog med dem vare en Mængde andre af Rigets mægtigste Herrer. Den Myrdedes Liig blevført til Viborg og begravet i Domkirken, hvor der igjennem mange Aar blev holdt en „Vaadesang“ for hans Sjæl med Vigilier og Sjælemesser; i Finderup, hvor han faldt, blev der byg-

*) Script. I. p. 124. 168. II p. 388.

get et Kapel*). Rygtet om denne gruelige Udaad vakte en stærk Bevægelse allevegne, og gjorde, at Medynk og Deeltagelse forstærkede den Iver, hvormed Almuen samlede sig om den Dræbtes Søn, den tolvaarige Erik Menved, som allerede var kaaret til Konge i sin Faders levende Live, og som nu modtog Hyldningen under sin Moder Dronning Agnes's Formynderskab. Det var rimeligt nok, at fremfor nogen anden maatte den unge Konges Sind blive fyldt af Gru og Rædsel over denne Udaad, og det kjendes ogsaa gjennem hele hans Regjering især i de første Aar, saa at Hævn, blodig Hævn over Morderne optog alle hans Tanker med hensynsløs Iver. Det var ikke let at udfinde, hvem der egentlig havde udført den natlige Gjerning. For at undersøge Sagen, blev der ved et Danehof i Nyborg ved Pintsetid 1287 nedsat en Ret, bestaaende af Enkedronningens Frænder og Venner, Markgrev Otto af Brandenborg, Witslaf af Rygen, de holsteenske Grever og 27 gode Mænd af Adel, og denne Ret afgjorde Sagen hurtigt, saa at den dømte alle hvem Rygtet udpegede. Marsk Stig Andersen, Grev Jacob af Halland tilligemed mange andre bleve som skyldige eller meddeelagtige i Mordet dømte til Fredløshed, hvoraf fulgte, at deres Gods var forbrudt, hjemfalden til Kronen. Denne Dom blev kort efter stadfæstet af Erkebiskop Jens Dros og samtlige Rigets Bisper efter Befaling af en pavelig Legat for Tydskland og Danmark, Johannes, Biskop af Tusculum, som dog dengang neppe selv var tilstede. Kort efter blev den unge Kong Erik kronet i Lund af Erkebispen Juledag 1287. De Fredløse maatte flygte og tyede til Kong Erik i Norge, hvor de fandt en god Modtagelse, og det var Be-

---

*) Suhm X. S. 943. XI S. 2. Pont. I. S. 757.

Gyndelsen til en langvarig og blodig Feide, der førtes med Hærjinger og Plyndringer paa Kysterne til stor Ødelæggelse for Danmarks Rige, og denne Feide skulde atter give Anledning til en Fornyelse af den kirkelige Kamp*).

Erkebiskop Jens Dros døde d. 28 April 1289, og til hans Eftermand blev valgt Domprovsten i Roskilde Jens Grand, der kom til at spille Hovedrollen i den paafølgende Kirkekamp. Det er ovenfor omtalt, at han allerede som Domprovst havde haft en Strid med Kong Erik Glipping angaaende St. Michaels Kirke i Slagelse; denne var vel paa en Maade bleven bilagt, idet Kongen efter Kantsleren Niels Jydes Død 1282 efter nogen Betænkning havde præsenteret Domprovst Jens til den omtalte Kirke. Han tog derimod, men kun med Protest for Domcapitlet i Roskilde, at han ved at modtage Kirken paa den Maade ikke skulde synes at opgive Domprovstiets Ret**). Sagen i sig selv er ikke af Betydenhed, men den viser Jens Grands ubøielige Sind og trodsende Dristighed, hvad han ogsaa siden gav mange Prøver paa. Iøvrigt var han en dygtig Klerk, og et Vidnesbyrd om hans fromme Iver er det, at han af sin Arvejord oprettede ved Roskilde Kirke sex Kanonicater, de saakaldte præbendæ sex, der dog synes at have haft meget tilfælles***). Kongens Kantsler var dengang, efter den fleevigske Biskop Jacobs Død (1287), Mester Morten Mogensen (Martinus de Dacia), ogsaa en udmærket Mand,

---

*) Hvitfeld S. 298. Script. I. p. 170. 248. 294 o. fl. St. VI. p. 292.

**) Brev af 1283 Regesta I. nr. 1310.

***) Lib. dat. Rosk. Script. IV. p. 270-71.

som for sin kirkeretlige Lærdom havde vundet et berømt Navn endog i Paris*). Han var i Begyndelsen venlig stemt imod Jens Grand og gav ham i Rom det Vidnesbyrd, ved den Tid hans Valg foregik, at blandt alle Danmarks Klerke var der Ingen værdigere og dygtigere til Erkesædet end Jens Grand**). Men Kongen og Enkedronningen vægrede sig længe ved at give deres Samtykke. Rygtet vilde endog nævne ham som Medvider i Kongemordet, og fortalte, at han ved Efterretningen om at det var skeet, skulde have yttret: „det var forbandet, at det ikke var skeet 16 Aar tidligere, saa havde han ikke efterladt sig Børn"***). Rygtet var saa almindeligt, og Mistanken om Jens Grands Forhold til Kongemorderne saa stor, at der blev afforbret ham et særeget Løfte. I Overværelse af Kongen og Enkedronningen, Rigets Bispper og mange Klerke og Lægfolk svor den valgte Erkebiskop for Høialteret i Roskilde Kirke over de hellige Evangelier, at han vilde være Kongehuset huld og tro og holde sine Undergivne til det samme, at han vilde elske Kongens tro Mænd og hade hans Fjender, navnlig de Fredløse og de Landsforviste, saa vidt hans hellige Embede tillod†). Kort efter reiste han til Rom, og modtog der (1290) ligesom sine nærmeste Forgjængere den ærkebiskoppelige Vielse.

Det er af Vigtighed at lægge nøie Mærke til det Forhold, hvori han stod til de fredløse Kongemordere, saavel med Hensyn til hans egen som til Tidens Charakteristik.

---

*) Om hans canoniske Studier Script. VI. p. 267; at han var Kantsler i A. 1289 vise Brevene Regesta I. nr. 1410; 11.

**) Script. VI. p. 301.

***) Script. VI. p. 290. 314. 323.

†) Script. VI. p. 291. 314. 322.

Han var i Slægt med mange af dem, og at det allerede i sig selv var tilstrækkelig Grund for Kong Erik og hans Mænd til at betragte Jens Grand med mistænksomme Blik, fremgaaer af hvad der er sagt om Slægternes stærke Sammenhold. Men at han skulde være Medvider eller vel endog medvirksom ved denne Udaad, var kun et Rygte, og selv hans aabenbare Fjender turde kun omtale det som et Rygte. At han var venlig sindet mod mange af dem, dulgte han ikke, men hans Paastand var, at de Fredløses Sag ikke var paakjendt paa lovlig Maade, at man var gaaet frem imod dem med Uretfærdighed og Vold, at de Fleste af dem bevislig vare langt borte, dengang Mordet skete, og leilighedsviis lader han sig forlyde med, at efter hans Mening var Kongen dræbt af ubekjendte Hænder paa forbuden Elskovs hemmelige Veie*). Hvad enten disse Paastande ere sande eller ikke, saa vise de dog, at om end Ærkebispen var venlig sindet mod de Fredløse, vilde og turde han dog ingenlunde i og for sig forsvare den Gjerning, de vare dømte for, og hans Paastand om, at det ikke var gaaet ganske lovligt til ved Domfældelsen, var ingenlunde blottet for al Rimelighed. Det er i sig selv ikke urimeligt, at Kong Erik og hans Mænd kunde have benyttet sig af den Gru og Forfærdelse, Udaaden vakte, til at stille sig af med alle Kongehusets hemmelige og aabenbare Fjender, ved at vælte Skylden for Mordet over paa dem og faae dem alle indesluttede under Fredløshedens Dom. Vist er det, at Domfældelsen blev fattet meget hurtigt og brat, muligviis at den heller ikke i sin Form var ganske lovmedholdelig, og Ærkebispens Indsigelse imod den blev heller ikke senere ganske uden Virkning.

Medens Jens Grand var i Rom, blev den roskilske

---

*) See mange Steder i Acterne, fornemmelig Script. VI. p. 299.

Bispestol ledig ved Ingvar Hjorts Død d. 23 April 1290, og det gav Anledning til at det kom til et Brud mellem den nye Ærkebisp og Kongens lærde Kantsler Mester Morten. Denne ønskede nemlig meget at erholde Roskilde Bispesæde, og at en Mand som han, Kongens Kantsler og berømt for sin Lærdom selv i Paris, forgjæves skulde attraae en Bispestol i sin Hjemstavn, er ganske mærkeligt, og lader formode, at der dengang her i Landet ikke vare saa faae Klerke som i Lærdom og Anseelse kunde maale sig med ham. Kong Erik undlod ikke fra sin Side at gjøre hvad han kunde, da det maatte være ham af Vigtighed at faae en Biskop i Roskilde, paa hvis Troskab han kunde stole; men Domcapitlets Valg faldt paa en anden, nemlig dets Decanus Jens (Johannes) Krag, og Ærkebispen hævdede Capitlets frie Valgret ved strax at ordinere ham. Om denne Biskop Jens Krag var Ærkebispen personlig hengiven, er uvist, idetmindste viste han det aldrig paa nogen fremtrædende Maade; men vist er det, at Ærkebispen ved at ordinere ham, paadrog sig den mægtige Kantslers Vrede, og fortørnede Kongen, der ikke havde givet sit Minde til hans Ordination, og derfor protesterede imod den som ulovlig*).

Det ligger nær at jævnføre Jens Grands Færd med Jacob Erlandsens, da der unegtelig er stor Lighed i begge disse Prælaters Stilling, men dog er der den Forskjel, at ved Jens Grands Forhold til Kong Erik Menved træde de politiske Forviklinger i Forgrunden, og det er egentlig dem, der føre ind paa kirkeretlige Sammestød, medens det omvendte var Tilfældet i Jacob Erlandsens Tid. Det var Ærkebispens tvetydige Holdning under den blodige Feide

*) Script. VI. p. 371. 301.

med den norske Kong Erik og de Fredløse, der fra først af voldte Spliden, men hiin blodige Feide ledede snart til mange Krænkelser af Kirkernes Ret, og derved kom de gamle Klagemaal atter frem paany. I Begyndelsen meente man endog fra Kronens Side at kunne benytte Erkebispens Forhold til de Fredløse saaledes, at han optraadte som Mægler mellem de stridende Parter, og han blev engang i den Hensigt sendt over til Viborg; men denne hans Sendelse mislykkedes ganske, ja han blev endog beskyldt for at have pleiet hemmelige Underhandlinger med de Fredløse navnlig med Marsk Stig. Hertil kom, at disse hans hemmelige Venner kort efter befæstede Hunehals i Nørre-Halland paa Lunde Domkirkes Grund, der tilligemed Den Hjelm blev deres sikkre Tilflugtssteder under deres hærgende Tog paa Danmarks Kyster. At Fæstningen laae paa Kirkens Grund hindrede Kongen i at anvende sin hele Magt imod den, og saaledes traadte ogsaa paa andre Maader Kirkens Myndighed hindrende i Veien ved Krigens Førelse, især naar det var Kystland, Kirken besad. Faste Punkter ved Kysten som Hammershuus paa Bornholm, der hørte Erkesædet til, og Byen Kjøbenhavn, der hørte under Roskilde Bispestol, maatte det være af Vigtighed for Kronen at faae fuld Myndighed over, hvad der ogsaa blev forsøgt, men uden at det havde ret Fremgang. — Ogsaa i en anden Henseende lagde Erkebispens tvetydige Holdning Hindringer i Veien for Krigens Førelse, nemlig med Hensyn til Udredelsen af Leding og Krigsstyr af Kirkens Jordegods og Bønder, Udredelsen af Skibe af Erkesædets Havne. Engang da almindeligt Opbud skete for at foretage et stort Tog mod den norske Kong Erik, vægrede Erkebispen sig ved at efterkomme den kongelige Befaling, og satte sig endog ligefrem til Modværge, da man vilde nøde ham dertil, hvor-

ved det hele Tog gik overstyr. Kong Erik og hans Mænd saae deri et Beviis paa Erkebispens forræderiske Forbindelser med Rigets Fjender, og meget muligt at det var saa, men isvrigt var det det samme Stridsemne, som allerede var kommen saa stærkt frem i Jacob Erlandsens Strid, kun at Jens Grand endnu gik langt videre. Erkebiskop Jacob krævede en Indskrænkning af Ledingspligten, at Erkebispen og hans Folk ikke kunde opbydes til enhver Tid; Jens Grand gik endog saavidt aldeles at benegte, at Kirkens Mænd vare Kongen nogen Leenspligt skyldige, og sagde det engang i en Prædiken i Lund, at „han i ingen Henseende var forpligtet til Kongen“ *). Dermed var Striden ført ind paa det almindelige Gebeet, hvorvidt de gamle Skraaer skulde vige for den canoniske Rets Bestemmelser, hvad der jo var et frugtbart Emne til Strid, og Kong Erik gik fra sin Side endog saavidt, at han ligefrem vilde gribe ind i den kirkelige dømmende Myndighed, den kirkelige Bandsret. Han var dertil bleven fristet paa en særegen Maade. Erkebispen havde nemlig engang, uvist af hvad Grund, lyst hans Drost Aage Jonsen i Band, og det paa en Tid da der atter forberedes et større Krigsforetagende, hvorved Bandlysningen kom til at volde stor Forstyrrelse**). Hvad der her viste sig i det større gjentog sig ofte i det mindre, naar Erkebispen brugte sin Bandlysning mod dem, der skulde udføre Kongens Befalinger. Fremdeles tvistedes der om Patronatsretten, som Kongen efter Erkebispens Paastand udøvede paa en ulovlig Maade, der var stridende mod Kirkens Tarv. I det Hele faaer Kong Erik det Vidnesbyrd ogsaa i Kro-

*) Acterne i Jens Grands Sag. Script. VI. p. 292-93. p. 300. 322.

**) Script. VI. p. 368. cf. Suhm XI. S. 188.

nikerne, at han lagde svære Tynger paa Klosterne og Byerne*), hvad jo vel ogsaa de besværlige Tider nødte til. Hvori disse Tynger og Paalæg bestod angives ikke nøiere. Han optog ofte disse halvt frivillige halvt afnødte Laan af Kirkernes Kostbarheder eller af Kirketiender enten imod Pant eller imod Løfter om Tilbagebetaling, som han dog ikke kunde holde. Han havde saaledes af selve Erkesædet optaget betydelige Laan, hvorfor han stillede Pant i forskjellige Strækninger Skov og Ødeland paa den blekingske Grændse, men siden ved given Leilighed tog han atter Pantet tilbage**).

Der var saaledes Anledning nok fra begge Sider til Tvist og Uenighed. Angaaende Jens Grands Embedsvirksomhed, saa faaer han i Almindelighed det Vidnesbyrd, at han var en nidkjær og dygtig Biskop, men ellers er det kun saare lidt hvad vi vide derom. Det eneste der fortælles derom, er, at han holdt stræng Orden med Lunde Domkirkes Mindebog eller Helgenfortegnelse (liber daticus), at den skulde gjemmes i Kirkens Sacristi, og at ingen andre Navne maatte optegnes i den uden dem, der havde viist sig som Kirkens Velgjørere, eller som havde udført en eller anden stor og mindeværdig Bedrift***). Det var heller ikke længe han fik Leilighed til rolig Virksomhed. I nogle af sine første Embedsaar var det, at han paa en Synode i Roskilde (maaskee ogsaa i Lund) kom frem med den ofte omtalte Veiler Constitution Cum ecclesia Daciana, for paany at faae den vedtaget, og det var altsaa atter en Feidehandske tilkastet Kronen og den verdslige Magt. Han kom frem med den paa samme Maade som

*) Script. I. p. 186. II. p. 175.

**) Script. VI. p. 281. 286. 311.

***) Script. IV. p. 67-68.

tidligere, saaledes at den kun forhandledes i Bispernes Kreds, uden at Procuratorerne for de fraværende Bisper, for Domcapitlerne og for den menige Cleris vare tilkaldte. Det lykkedes Ærkebispen at forhverve pavelig Stadfæstelse paa denne omtvistede Bulle, men først efterat Striden ved Ærkebispens Fængsling havde antaget en anden Charakteer*).

Hvad der bidrog til at gjøre Jens Grands Stilling meget mislig, var den Omstændighed, at der dengang var aabent Brud med Ærkesædet i Upsala, hvor Ærkebiskop Jacob tidligere altid havde haft sit sikkre Tilhold. Den ovenfor omtalte Trætte mellem begge Ærkesæder angaaende Lunds Primatret over Sverrig vedblev nemlig fremdeles, ja den var bleven endnu hæftigere, da Upsalas Kaniker forebragte i Rom deres Klager over „det Tab, den Skade, de utaalelige Byrder, Lunds Primat voldte“, og Ærkebispen i Lund fra sin Side havde bandlyst Provsten og Domcapitlet i Upsala**). Rimeligviis var det Jens Grand, der udtalte denne Bandlysning, og den havde et langvarigt Brud til Følge. Anledningen til den var, at Biskoppen af Wexiø, som meente sig forurettet af Upsala Domcapitel, forebragte sin Klage for Ærkebispen i Lund, som vel med Glæde greb denne Leilighed for at gjøre sin Høihedsret gjældende. Han tøvede derfor ikke med at indstævne de Anklagede, men disse vægrede sig ved at møde, og appellerede til Paven, da de ikke vilde anerkjende Lunds Myndighed. Kort efter blev Upsala Ærkesæde ledigt, og Domcapitlet valgte paa fæd-

*) Script. VI. p. 295. jf. Pave Bonifacius VIII's Stadfæstelsesbrev Regesta I. nr. 1485. Script. II. p. 527.

**) Regesta I. nr. 1416. 1427. 1431. Diplom. Svec. II. p. 77 sq. 98.

vanlig Maade (per scrutinium) sin Dekan Nicolaus til Erkebiskop, som netop dengang opholdt sig i Rom for at føre Capitlets Sag. Det varede en Stund forend Afgjørelsen kom, da Pavestolen stod ledig et Par Aar efter Pave Nicolaus IV's Død (1292), men i det Hele var den pavelige Curie ingenlunde utilbøielig til at støtte Upsala, for at drage dette Erkesæde ind i den umiddelbare Forbindelse med Rom, med Tilsidesættelse af Lunds Fordringer. Da omsider Bonifacius VIII havde faaet Værdigheden (1294), afgjorde han Striden saaledes, at han af pavelig Magtfuldkommenhed (per provisionem) beskikkede Nicolaus til Erkebiskop i Upsala, uanseet Domcapitlets Valg, hvorpaa han i Rom modtog den ærkebiskoppelige Vielse. Det var en Afgjørelse som dog ingen Afgjørelse var, da den lod Spørgsmaalet staae hen om Primatretten med den Bemærkning, at „det hørte til de vanskeligste og meest indviklede Spørgsmaal“ *). Erkebispen i Lund opgav altsaa heller ikke sin Fordring, og den hæftige Trætte mellem begge Kirker fortsatte sig.

Midt under al denne Kiv og Trætte, der omtrent spores over hele Christenheden om ogsaa i forskjellig Grad, kom Budskabet til Europa om, at det sidste faste Punkt, de Christne eiede i det hellige Land, Fæstningen Ptolomais (Akkre), Richard Løvehjertes Erobring, efter en haardnakket Kamp var falden i de Vantroes Hænder d. 18 Mai 1291. Hvor optaget man end var af den indbyrdes Kiv, saa havde Tanken om det hellige Lands Erobring engang levet med en saadan Styrke i Vesterleden, at Budskabet om at den sidste Plads dermed var tabt, dog maatte vække nogen Opmærksomhed, og Pave Nicolaus IV vilde benytte Di-

*) Regesta I. nr. 1482. (Dipl. Svec. II. p. 192).

blikket til endnu engang at forsøge paa at lade et Opraab udgaae. Hertillands, og ventelig ogsaa andenstedes, blev det overdraget Prædikebrødrene at varetage Korsets Prædiken, saaledes at Provindsial-Prioren tilligemed tyve udvalgte Brødre skulde drage om i Landet for ved Prædikener og Forsamlinger at bevæge Folk til at tage Korset og aflægge Løftet. Til Fører for det paatænkte Tog var Kong Eduard af England udseet, og det var berammet til St. Hans Dag 1293*). Den hele Plan blev imidlertid, som det var at vente, til Ingenting, og hertillands vare Forholdene af den Art, at Opraabet neppe kunde have synderlig Virkning. Imidlertid hører det dog med til Tidens Charakteristik, at selv i disse urolige Aar, hvor alt var optaget af Strid om omtvistede Rettigheder, søgte Korsprædikanter at vinde Indgang og gjøre Indtryk paa Mængden. Pave Nicolaus døde 1292, og efter hans Død stod Pavestolen ledig i to Aar, førend der atter med Bonifacius VIII kom en virksom og myndig Pave; men han var selv for indviklet i forskjellige mislige Tvistigheder til at han for Alvor kunde tænke paa Kampen for det hellige Land.

Uenigheden mellem Kong Erik og Ærkebispen havde imidlertid naaet sit Høieste. Kong Erik var af Naturen en myndig Herre, og dertil dengang ung og uerfaren. Paa den Tid, da der var Vacance paa Pavestolen, besluttede han sig til at vove et afgjørende Skridt. Han begav sig derfor med sin Broder Christopher til Lund, tidlig paa Aaret 1294, og Mandagen førend Palmesøndag, da Ærkebispen havde læst sin første Messe imellem Kl. 5 og 6, lokkede Hertug Christopher ham ud af Kirken under det Foregivende, at Kongen vilde tale med ham, og da han var kommen ned i

*) Regesta I nr. 1438. 1456 (Dipl. Svec. II. p. 671. 676. 683).

Lundegaarden, blev han omringet af Kongens Svende og taget til Fange af Hertugen. Strax efter blev Ærkebispens Ven, Domprovst Jacob Lange ogsaa taget til Fange, og det i selve Kirken, som han læste sine Tider, under Gudstjenesten i sine Chorklæder. Nu paafulgte andre Voldsgjerninger, hvorved Kirkens Klenodier bleve plyndrede, dens Papirer og Brevskaber adspredte, og efterat der saaledes var huseret en Tid, bleve Fangerne førte bort, som det hedder, paa den haanligste Maade over Helsingborg til Sjælland, hvor Ærkebispen blev lagt i Bolt og Jern paa Søborg Slot, i det nordostlige Hjørne af Sjælland ved Kattegattet; Provst Jacob blev ført til Kalundborg og der indespærret*). En saadan Voldshandling mod Kirkens Ypperste maatte efter den for kort Tid siden fornyede Veiler-Constitution have et almindeligt Forbud til Følge over hele Riget, men det skete ikke. Kong Erik lagde an paa at skille den øvrige danske Clerus fra Ærkebispen, saa at han kom til at staae ene med sin Sag, og det lykkedes ham ganske anderledes end det var lykkedes hans Forgjængere under Striden med Jacob Erlandsen. Dengang stode to mægtige Partier imod hinanden, men deraf sporer man intet under Jens Grands Strid, og selv hos Rigets andre Biskopper fandt han kun lunken Understøttelse. Lunds Domcapitel vidste Kong Erik at vinde ved at give det det Tilsagn, at „den hellige Moderkirke og Stiftets Clereci ingenlunde skulde forulempes eller besværes i sine Goder, Rettigheder og Friheder, skjøndt den var berøvet sin Hyrde"**). Det var derfor neppe i nogen stor Udstrækning, at Interdiktet blev efterkommet; Bisperne

---

*) Ofte omtalt i Akterne Script. VI. p. 279; 283. Jens Grands Fængselshistorie hos Hvitfeld.

**) Regesta I. nr. 1466 (Dipl. Svec. II. p. 177).

holdt sig en Tid borte fra Gudstjenesten, men Domcapitlernes Prælater og Kaniker gjorde det ikke, saa at Gudstjenesten vedblev saavel i Domkirken som i Stiftets øvrige Kirker. En af Kongens Høitbetroede, en Kanik i Ribe Guido, blev det siden forekastet, at han havde holdt offentlig Gudstjeneste i Overværelse af Kongehuset, men selv da denne Bebreidelse af hans Fjender blev forebragt i Rom, gjorde den ikke nogen Virkning*). Hvad der bevægede Klerkene til saaledes at lade Interdiktet nædsæt, var Frygten for Kongens Vrede, men ogsaa Hensyn til Menighedernes Tarv, og man tør deraf ikke drage den Slutning, at de i sig selv misbilligede Ærkebispens Færd.

Kong Erik søgte under Ærkebispens Fængsling at bruge Tiden til at føre Krigen med Kraft og Eftertryk mod Rigets Fjender, den norske Kong Erik og de Fredløse. Han kunde nu frit benytte Ærkesædets Jord, især Kyststrækningerne og Havnene, saaledes som hans Krigsplaner udkrævede, ja han søgte endog med Magt at sætte sig i Besiddelse af dets faste Plads paa Bornholm, Hammershuus, men det vilde ikke ret lykkes, da Ærkebispens Slotsfoged forsvarede sig kjækt. Det var heller neppe uden Kong Eriks Vidende, at endeel Borgere i Kjøbenhavn gjorde Mytteri mod Bispen af Roskilde, for at overgive Byen til Kongen og saaledes, som det hedder, benytte sig af den Uenighed, der dengang var mellem Biskop Jens Krag og Kong Erik. Kong Eriks Anstrængelser synes heller ikke at have været uden Frugt, da der virkelig under Ærkebispens Fængsling kom et Forlig istand med Norge og de Fredløse, som rigtignok ikke ganske var stemmende med hans Ønske, da han maatte give flere af de landflygtige jydske Herrer Tilladelse

*) Script. VI. p. 276.

til at vende tilbage til deres Gaarde, men som dog var taaleligt og skaffede Landet atter Ro*). — Det var et voveligt Skridt, Kongen havde gjort ved at forgribe sig paa Erkebispens Person; det var ham af Vigtighed, at Rygtet derom ikke skulde naae til Rom, og udentvivl var det ham meget beleiligt, at Pavestolen netop dengang var ledig. Han haabede vel ogsaa paa, at det haarde Fængsel skulde knæ Erkebispens Mod, og gjøre ham føieligere mod Kongens Fordringer. Han indledede derfor 2den Juledag 1294 Underhandlinger med den haardt plagede Prælat, da han netop opholdt sig paa Søborg Slot, ved sin Drost Aage Jonsen og Biskop Jens Krag af Roskilde, der vel heller ikke turde negte Kongen sin Bistand. Biskop Jens yttrede, at ogsaa de jydske Biskopper Christian af Ribe og Jens Asgersen af Aarhuus raadede Erkebispen til Eftergivenhed, men hverken Fængslets Nød og Elendighed eller hans Venners Raad kunde bøie Erkebispen. Kongens Fordringer, der bleve skriftlig opsatte, vare ogsaa af den Art, at ingen Erkebiskop kunde gaae ind paa dem. Han forlangte nemlig ikke blot, at alt skulde være glemt og tilgivet hvad der nys var skeet, at han godvillig skulde overlade Kongen Hammershuus Slot paa Bornholm, men endog at han skulde betale Kongen 10000 lødr Mark i Bøde. Fremdeles, at han ikke maatte tvinge nogen Klerk til at residere i sit Beneficium, ventelig fordi Kongen vilde have Lov til frit at bruge de geistlige Mænd i sin Tjeneste, eller lønne sine Mænd med geistlige Beneficier; at han skulde holde Kirkens Bønder til den skaanske Skraa, hvad der jo var det gamle Stridsspørgsmaal, og endelig at han ikke maatte anvende Kirkens Bandsstraf mod Nogen, uden først at have

*) Suhm XI. S. 200-2.

adspurgt Kongen. Det var Kongens Fordringer, men Ærkebispen svarede, at før maatte de skjære hvert Lem paa hans Legeme fra hverandre, førend han vilde samtykke i nogen af disse Artikler, og dermed vare disse Forhandlinger afbrudte, endskjøndt Kongens Broder Hertug Christopher dengang meget ønskede at faae et Forlig bragt istand, for at blive løst af Band*).

Imidlertid havde den fangne Domprovst Jacob Lange fundet Leilighed til at undvige fra Kalundborg (i Sept. 1294), og da kort efter den myndige Pave Bonefacius VIII besteg St. Peders Stol (d. 24 Dec. s. A.), blev hans Undvigelse af Betydning for Sagens Gang. Der gik

*) Tildeels efter „En Historie om Jens Grand, Ærkebisp i Lund" hos Hvitfeld Denne Beretning er i literær-historisk Henseende overordentlig mærkelig ved sin klare og anskuelige Fremstilling, men som historisk Aktstykke maa den benyttes med Varsomhed, ikke blot fordi den er et Partiskrift, men fordi den, i den Skikkelse som den foreligger, er fra en senere Tid og indeholder ikke faae Urigtigheder. Oprindelig er den sikkert skrevet paa Latin, maaskee efter et Forsvarsindlæg, Jens Grand selv har ladet forfatte; (Script. VI p. 295 not. i. cf. p. 266 not. c). Reuterdahl gjør (II. 2. S. 332 not. 8) opmærksom paa en Misforstaaelse af et gjængse latinsk Udtryk feria secunda; dertil kunde maaskee føies, at Oversætteren gjengiver dapifer, der er det gjængse Udtryk for „Drosten", ved „Kjøgemesteren". Desuden er der andre faktiske Urigtigheder. Bisp Jens Krag af Roskilde kaldes „Kongens Kantsler", det var han ikke, men derimod Dr. Martinus; den roskildske Bisps Forhold til Kongen var ikke godt, hvad man seer deels af Kongens Indlæg i Jens Grands Sag, deels af Brevet Regesta I. nr. 1486. I de otte Artikler Kongen foreskrev hedder det som den sjette, at „Ærkeb. „ikke" skulde holde Kirkens Mænd ved den skaanske Skraa"; det er aabenbart urigtigt; det var altid Kongerne, som krævede Skraaerne overholdt. Endelig er det urigtigt, naar Pave Bonefacius VIII altid omtales som boende i Avignon; det er maaskee en Forvexling med den italienske By Anagni, men det er dog misforstaaet saaledes som var Paven i Frankrig.

dog nogen Tid hen, førend han naaede Rom; han tyede først til Ribe og opholdt sig der en Tidlang skjult for at komme til Kræfter; maaskee var det ved den Leilighed, han gav sit Had til Kongen Luft i en Yttring, han skulde være kommen frem med i en Prædiken i Ribe Domkirke, at „det aldrig vilde blive godt i Danmark, saalænge Nogen af Christophers Blod sad paa Thronen" *). Ved hans Ankomst til Rom fik Pave Bonifas først fuldstændig Underretning om hvad der var foregaaet; rigtignok havde tidligere en Kanik fra Lund, Hans Sibrandsen, som dengang Voldshandlingen skete i Lund opholdt sig i Frankrig, ilet med at bringe Budskabet til den pavelige Curie, men det var netop i de Maaneder, den svage Coelistin IV var Pave, og neppe kunde der dengang foretages noget alvorligt Skridt **). Pave Bonifas tog sig strax med Iver af Sagen, og udfærdigede et paveligt Sendebud til Danmark, Isarnus, Archipresbyter af Carcassone, med Brev til Kongen om at løslade Ærkebispen og sende ham til Rom ***). Ærkebispens Fængsling var et voldsomt Brud paa al kirkelig Orden, og det var derfor Fordringen Paven maatte stille, at han øieblikkelig skulde løslades, ikke som om Sagen dermed var afgjort, men for at den kunde undersøges og paakjendes af Ærkebispens lovlige Foresatte, Paven i Rom. Isarnus bragte tillige et Pavebrev med til de lundske Kaniker, som tappert havde forsvaret Hammershuus Slot mod alle Kongens

*) Script. VI. p. 294. p. 302.

**) Historien om Jens Grand hos Hvitfeld udmaler det stærkere. Johannes Sibrandi nævnes senere (1299) mellem Ærkebispens Venner (Script. VI. p. 361). Han er da ikke død 1295 som Hamsfort beretter (Script. I. p. 295).

***) Regesta I. nr. 1483.

Trusler og Angreb, hvori de opmuntredes til fremdeles at blive ved*). Pave Bonifas anerkjendte dermed Lovligheden af den Kamp, som de stred imod deres Landsherre, og det lod formode, at han ogsaa i Sagens videre Fremgang vilde være Kong Erik imod.

Imidlertid førend Isarnus kom, og førend altsaa Pave Bonifas kom til at gribe ind i Stridens Gang, var det lykkedes Jens Grand at slippe ud af sit haarde Fængsel paa Søborg. Alle Forhandlinger mellem Kongen og ham havde viist sig frugtesløse, og han blev derfor fremdeles holdt under den strængeste Bevogtning, men desuagtet fandt hans Venner dog en Udvei for ham. Den Mand, der lagde Planen, var Morten Kok, og Kokkene vare i det Hele paa den Tid vigtige Mænd i Prælaternes Gaarde, hvorved det dog kan bemærkes, at man ved disse Kokke visttnok snarest maa tænke paa Kjøgemestere eller Bispernes Huusfogeder. Denne Morten Kok vidste at blænde og daare Vagten, og skaffede Fangen først Pen og Blæk, en Fiil og en Stige af Hampeliner; siden gik han Bud for ham til Hammershuus, at Slotsfogden skulde sende ham en Skude, der skulde lægge sig udenfor Søborg som laae den paa Fiskeri; Ærkebispen fik Leilighed til at file Jernboltene over, og Kokken holdt sig i Nærheden, idet han gik omkring og bad om Brød til en Pilgrimreise. En Dag Kongen var paa Jagt ved Tikjøb med alle sine Folk, drak Morten Kok om Aftenen Taarngjemmerne ordentlig til, saa de faldt i Søvn, og ved Hjælp af Stigen bragte han den fangne Ærkebiskop ned af Taarnet over Ringmuren ombord paa Skuden. Det var St. Luciæ Nat d. 14 Dec. 1295, at Ærkebispen undveeg, og saasnart Kongen fik det at vide, lod han sætte Vagt ved alle Færge-

*) Pont. I. S. 769.

steder og lod søge i alle Moser og Kjær, men forgjæves. Ærkebispen havde haardt Veir paa sin Fart gjennem Sundet, og Skuden maatte to Gange for Tykning og Taage gaae til Ankers; men desuagtet naaede han efter et Par Dages Seilads lykkelig til Bornholm, hvor Slotsfogden og Kanikerne paa Hammershuus toge ærligt og godt imod ham*).

Ærkebispens Undvigelse og Forventningen om det pavelige Sendebuds Ankomst nødte Kong Erik til større Forsigtighed. Kjøbenhavns Borgere, der havde gjort Opstand mod deres lovlige Herre Biskop Jens Krag af Roskilde, og skudt sig ind under Kongen, faldt atter tilføie, og der blev oprettet et edeligt Forlig imellem dem og Biskoppen (d. 30 Januar 1296), hvorfor denne siden erhvervede en ny pavelig Stadfæstelse paa denne Absalons Gave til Roskilde Bispestol**). Kort efter, ved Fastelavn 1296, kom det pavelige Sendebud Isarnus til Danmark og var sammen med Kongen i Roskilde. Vi træffe ham her, medvirksom ved en politisk Forhandling, der var et af Stridsemnerne mellem Norge og Danmark, nemlig om Erik Plovpennings Døttres Arv. Sagen havde nemlig ogsaa kirkelig Betydning, da den angik Agnes og Juttas Arv, de tvende Kongedøttre, der havde aflagt Løftet i St. Agnetes Kloster i Roskilde. Efter deres Død havde Kong Erik Glipping sat sig i Besiddelse idetmindste af en stor Deel af deres Arv, endskjøndt det Kloster, de havde tilhørt, gjorde Paastand derpaa. I denne Henseende viste Kong Erik sig eftergivende; efterat Klerke og læge Mænd havde oplyst ham om, at han ikke med god Samvittighed kunde beholde den omtvistede Jord, gav han den nu tilbage til St. Agnetes

*) Historien om Jens Grand hos Hvitfeld.

**) Regesta I. nr. 1486. nr. 1527.

Kloster*). Imidlertid havde Isarnus ogsaa røgtet sit egentlige Hverv at handle med Kongen om Forlig med Erkebispen, og fandt denne saa eftergivende, at der blev berammet et Møde mellem Kongen og Erkebispen i Kjøbenhavn Søndagen qvasi modo geniti. Sagen skulde altsaa efter Kongens Ønske have været afgjort her i Landet uden at drages til Rom, men Erkebispen kom ikke; han undskyldte sig med, at det langvarige Fængsel saaledes havde afkræftet ham, at han ikke kunde reise, og kom først til Kjøbenhavn fjorten Dage efter Paaske, hvor han traf den pavelige Nuntius, men ikke Kongen. Isarnus raadede ham at gaae til Lybek og der afvente nærmere Besked, medens han selv reiste til Ribe, for der atter at tale med Kongen. Erkebispens Vægring synes at have bevirket en Forandring i dennes Stemning; ikke længe efter, og det uagtet Isarnus havde formanet Kongen til at lade Erkesædets Gaarde og Grunde uantastede, lod Kongen de tappre Forsvarere af Hammershuus føle sin Vrede, der tidligere havde trodset hans Angreb, under Paaskud af at der mellem dem var en Mand, der var dømt fredløs efter Landsloven**). Der var ikke mere Tale om, at Trætten kunde udjevnes her i Landet. Kong Erik udstedte fra Ribe (d. 3 Mai) sit procuratorium til sin Kantsler Mester Morten og Guido, Kanik af Ribe, at de skulde føre hans Sag i Rom imod Erkebispen***), og Isarnus, som var dengang hos Kongen, ilede med at underrette Erkebispen i Lybek om denne Beslutning. Dermed havde Isarnus endt sit Hverv i Danmark for denne Sinde.

J e n s G r a n d ilede nu ogsaa med at begive sig til

---

*) Suhm XI. S. 221-2.

**) Script. VI. p. 280. 285.

***) Regesta I. nr. 1487.

Rom, men for at undgaae Kongens Efterstræbelser valgte han Søveien over Flandern. Ledsaget af Biskop Christian af Ribe seilede han til Brügge, og her var det, han sagdes at have givet sit Had til Kongen Luft i de forvorpne Ord, at „han brød sig ikke om, enten Hertug Valdemar af Sønderjylland, eller en Jøde, en Tyrk, en Hedning, ja Djævlen selv var Konge i Danmark, naar det kun ikke var Kong Erik eller hans Broder" — hvad han isvrigt selv benegtede nogensinde enten at have tænkt eller sagt*). Ved den pavelige Curie fandt den landflygtige Ærkebiskop strax en meget forekommende Modtagelse, og da han havde fortalt om sine Lidelser og Gjenvordigheder, skal Paven have yttret til de tilstedeværende Cardinaler og Prælater, at der var mange hellige Mænd i Himmerig, som ikke havde taalt halv saa megen Plage for Guds Skyld som han havde gjort**).

Processen skulde altsaa til at begynde i Rom, og det var en Sag af Vigtighed for Land og Rige, som der skulde forhandles, men desuagtet blev den neppe fulgt med den Opmærksomhed, man kunde være tilbøielig til at antage. Det var, som tidligere omtalt, temmelig lykkedes Kongen at isolere Ærkebispen, saa at Striden blev en Strid om Kongens og Ærkebispens Ret, medens den kirkelige Gudstjeneste gik sin sædvanlige Gang, uden at det menige Folk mærkede synderligt til Striden. Samme Sommer som Processen skulde begynde, i Juni 1296, holdt Kong Erik Bryllup i Helsingborg med Ingeborg, den svenske Kong Birgers Søster***); hans Brud var ham beslægtet indenfor de i

*) Script. VI p. 323; 24. 325.

**) Historien om Jens Grand hos Hvitfeld.

***) Suhm XI S. 222-24.

Kirkeloven fastsatte forbudne Grader, men det var ingen Hindring for Ægteskabet; man ventede sikkert den pavelige Dispensation, som udentvivl ligefrem kunde kjøbes for Penge, og den kom ogsaa, men rigtignok noget senere end man havde ventet paa Grund af den kirkelige Tvist. Hvad der optog Kongens og hans Regjering var Forholdet til Nabofyrsterne i Nord og i Syd, medens hans Trætte med Erkebispen dengang endnu var af underordnet Betydning for ham. Dersom vi derfor nøie kjendte de politiske Forhold i disse Aar, hvad vi desværre ikke gjør, saa vilde det sikkert bidrage til at kaste et Lys over mange Dunkelheder i hele denne Sag.

Det var en vidtløftig Proces, der nu tog sin Begyndelse, og den blev ført fra begge Sider af udmærkede Jurister med alle den Tids mangfoldige Lovkneb. Sagens Undersøgelse blev af Pave Bonifas overdraget til tvende Cardinal-Presbytere, Johannes af Marcellini og Petri Kirke, Nicolaus af St. Laurentii Kirke i Damasus. For denne Commission mødte Kongens og Erkebispens Procuratorer. Erkebispen og Provst Jacob havde nemlig til deres Procurator beskikket Reginald de Svecia*), rimeligvis en lærd svensk Klerk fra Paris, og han begyndte Processen med at gjøre Indsigelse mod det Mandat, der bemyndigede Kongens Cantsler Mester Martin og Kaniken Guido til at optræde som Procuratorer for Modparten. Hans Anker gik ud paa, deels at den ene af Procuratorerne Guido var under Kirkens Band, fordi han havde holdt offentlig Gudstjeneste uden at ændse det Forbud,

*) Script. VI. p. 276, ikke som Hvitfeldt skriver de Seccia.

der var paalagt ifølge Konstitutionen Cum ecclesia Daciana, hvad ovenfor blev omtalt, deels at Mandatet var kun udfærdiget af Kongen og skulde dog gjælde baade for Kongen og for Hertug Christopher, uden at denne sidste havde givet dem nogen Bemyndigelse, hvad der synes at tyde paa at den underfundige og vankelmodige Hertug allerede dengang tænkte paa at trække sig ud af Sagen, og hans Forhold blev heller aldrig siden omtalt. Endelig ankede Erkebispens Procurator over, at Kongens Mandat ikke stillede Sagen lige for begge Parter; han underkastede sig nok Pavens Kjendelse, men for det Tilfælde at Sagen skulde gaae ham imod, forbeholdt han sig dog, at der skulde stilles Sikkerhed for, at Erkebispen ikke for Fremtiden pønsede paa Anslag, der forstyrrede Rigets Fred. Der ligger altsaa allerede deri, hvad der ogsaa blev Stridens Udgang, at selv om Kongen skulde underkaste sig Pavens Kjendelse, forlangte han sig sikkret mod Erkebispens Person, hvem han ogsaa i Fremtiden maatte ansee som farlig for Rigets Fred*). — Retten maa ikke have taget denne Indsigelse for gyldig, da Processen begyndte uden Hensyn hertil, rimeligviis i August 1296**). Erkebispen fremtraadte da gjennem sin Procurator med sit Klagemaal, der væsentlig dreiede sig om den Vold og Overlast, han og Provst Jacob havde lidt dengang de med List og Magt vare blevne tagne til Fange i Lunde Kirke; om den grumme Behandling, de havde udstaaet under deres Fængselstid; om den Skade, der var tilføiet Domkirken, da Krigsmændene havde opbrudt Sakristiet, røvet dens Kostbarheder og adsplittet dens Papirer. Men Klagen indskrænkede sig ikke ene hertil; den opfriskede

---

*) Script. VI p. 275-78.

**) Suhm XI S. 279.

tillige Mindet om Erkebiskop Jacob og Biskop Peders Strid med Kong Eriks Farfader Christopher for at fremstille Kongefamilien som en Slægt, der paa alle Maader traadte Kirkens Rettigheder under Fødder, og særlig beskyldtes Kong Erik for, at han vilkaarligt skaltede og valtede med Kirkers og Klosteres Midler, ja end ikke skaanede Prælaters og Klerkes Liv, men lod dem fængsle, lemlæste, myrde efter eget Tykke for igjen ligesaa egenraadig at besætte de ledige Poster. Det var svare Beskyldninger, Erkebispen saaledes fremførte mod den hele Slægt og særlig mod Kong Erik, og dog han sluttede sit Indlæg med den Forsikring, at han ikke fremførte dette for at fornærme eller krænke Nogen, men kun for at hævde Kirkens Ret, der i lang Tid havde sukket under Kongens Vold og Undertrykkelse. I 12 Artikler havde Erkebispen fremsat sin Klage, og den maatte Kongens Procuratorer først besvare. Hvad det egentlige Hovedpunkt angik, Erkebispens og Domprovstens Fængsling, saa var det en Kjendsgjerning, der ikke kunde negtes, men de søgte at fremstille den i det mildeste Lys; Kongen havde ikke befalet at det skulde skee, men kun tilladt det; Kongen var dengang ung, og maatte følge sine Raadgivere, og hvad den voldsomme Maade angik, hvorpaa det var skeet, saa var det forvoldt af Erkebispens mange og bittre Fjender, hvis Vrede han selv havde ægget. Erkebispens Fængsling var et Skridt, som Rigets farefulde Stilling gjorde nødvendigt, og naar Kirkens Sakresti var bleven opbrudt og Gjemmerne undersøgt, da var det kun skeet for at komme i Besiddelse af de Papirer, der kunde bevise hans Forbindelse med Rigets Fjender. Henviisningen til Jacob Erlandsens Strid med Kong Christopher afvistes som ubeføiet, da den Strid for længesiden var bleven mindelig afgjort og bilagt ved den Tid det almindelige Conci-

afholdtes i Lyon, og hvad Klagerne angik over vilkaarlige Indgreb i Kirkernes Rettigheder i Kong Erik og hans Faders Tid, saa bleve de enten afviste som usandfærdige eller undskyldte med den Forvirring, der herskede i Riget efter Kongemordet under Kong Eriks Mindreaarighed, og gjerne vendte saaledes, at det var Kongemorderne, der havde voldt Forstyrrelsen, og derved ogsaa forskyldt de Indgreb, der vare skete i Kirkernes Rettigheder. Den blodigste af alle Beskyldninger, at han havde fængslet, lemlæstet og myrdet Prælater og Klerke, for igjen at besætte de ledige Steder, blev ligefrem afviist som usandfærdig; paa Beskyldningen, at Kong Erik og hans Fader havde sat sig i Besiddelse af Kirkernes Tiende, blev der svaret, at Rigets Tarv stundom havde krævet, at Kongens Tjenere oppebar Kirkernes Tiende, men det var da skeet med Kirkeværgernes Minde og mod Pant, men naar Tilbagebetalingen ikke var skeet i rette Tid, saa bare de Mænd Skylden, der voldte Forstyrrelsen i Riget, og meget ofte havde i Kong Erik Glippings Tid de mægtige Herrer, der siden voldte hans Bane, selv sat sig i Besiddelse af Kronens Midler, og derved hindret ham i at opfylde sin Forpligtelse. Fremdeles naar det anførtes som et Beviis paa Lovløsheden i Riget, at Mord og Drab kunde sones ved en Pengebøde, saa indrømmede Kongens Forsvarere villigt, at det var en urimelig og usømmelig Vedtægt, men derfor bar ikke Kongen men Rigets mægtige Herrer Skylden. Kong Erik Glipping havde paa et Danehof arbeidet paa at faae den forandret, men Herrerne havde sat sig derimod, de samme som allerede dengang pønsede paa hans Mord, og som ved at modsætte sig Loven vilde frie deres eget Liv, naar de fik udført, hvad de tænkte paa. I det Hele var det Tanken i Kongens Forsvarsindlæg, ligesom i det Klagemaal, der i 25 Artikler fremførtes fra

hans Side mod Ærkebispen, at fremstille den hele Strid som en politisk Strid, fremkaldt ved den Elendighed og Forvirring, det gruelige Kongemord havde bragt over Riget. Beskyldningen mod Ærkebispen var altsaa væsentlig hans forræderiske Forbindelser med Rigets Fjender, uden at der dog derom kunde fremføres bestemte Beviser; men til denne Beskyldning føiedes ogsaa andre, at han var altfor haard og grum mod sine Undergivne, hvad der skulde tjene som Undskyldning for at Kongen havde blandet sig ind i den kirkelige Domsret. Den værste Beskyldning for en kirkelig Domstol, Beskyldningen for Hæresi, kunde ikke komme frem under denne Forhandling, men dog tydedes der hen paa den fra begge Sider; Ærkebispen mente, at Kongens egenraadige Fremfærd mod Kirker og Klerke maatte paadrage ham Mistanke for Hæresi, og fra Kongens Side anføres det med et vist Eftertryk, at man ved at undersøge Ærkebispens Gjemmer fandt en Hexebog (liber necromanticus), „som han efter Folks Sigende flittig skulde have studeret i"*). Paa lignende Maade blev der under Jacob Erlandsens Strid gjort Forsøg paa at faae Beskyldningen for Hæresi frem, ved at ymte om at han havde forvansket Kirkens Liturgi.

Et Punkt af Interesse i denne Forhandling er Spørgsmaalet om Interdiktets Gyldighed i Kraft af Constitutionen Cum ecclesia Daciana. Ærkebispen bebreider Kongen det stærkt, at han med Vold og Magt nødte Klerkene til at holde Gudstjeneste, og man maa vel antage at de mange Voldshandlinger, Kongen skulde have øvet mod Prælater og Klerke, hang sammen dermed; men Kongen fralagde sig bestemt i denne Henseende at have tvungen Nogen; rigtignok anerkjendte han ikke Constitutionens Gyl-

*) Script. VI p. 279; 94.

dighed, da den ikke var kundgjort paa lovlig Maade for Kapitlerne og det hele Clereci, men det gjorde Kapitlerne og Clereciet ikke heller, da de nok saae, ligesaavel som Kongen, at det vilde affstedkomme stor Forvirring blandt Almuen, om Forbudet virkelig skulde træde i Kraft. Erkebispens Klage mod Kongen var altsaa i den Henseende ligesaa fuldt en Klage mod den hele Geistlighed, og derfor lod ogsaa denne sin egen Procurator møde i Rom for at forsvare sit Forhold under denne Sag. Dette Indlæg gjennemgaaer udførligt den ofte omtalte Constitution for at vise, at den ligefra først af var kommen frem paa en ulovlig Maade, og at de pavelige Stadfæstelsesbreve, der anførtes for den, heller ikke vare kundgjorte paa lovlig Maade, hvorfor den ikke kunde have almindelig Gyldighed. Hvad der gjaldt Lovens første Fremkomst i Jacob Erlandsens Tid, gjaldt ogsaa dens Fornyelse i Roskilde af Jens Grand, saa at den ikke kunde paalægge Kapitlerne og Clereciet nogen Forpligtelse, om ogsaa Bisperne kunde anse sig personlig bundne til den. Indlæget slutter med at skildre, hvad Følgen vilde være blevet, dersom det almindelige Forbud var blevet iværksat; det vilde have voldt almindelig Forstyrrelse i hele Riget, almindelig Forfølgelse af Præsterne, stor Forargelse mellem Præst og Menighed, og Faren laae nær, naar alle Kirker bleve lukkede, at Almuen vilde henfalde til gruelige Vildfarelser, ja endog til Hedenskab*). Dette Indlæg henstaaer i Acterne aldeles ubesvaret, og det synes, at have gjort sin Virkning, saa at der ikke mere var Tale om denne Constitution, og naar Riget siden af den pavelige Nuntius belagdes med Interdikt, skete det ikke i Kraft af Constitu-

*) Script. VI p. 294-97.

tionen Cum ecclesia Daciana, men af pavelig Magtfuldkommenhed.

I disse første Indlæg vare Stridspunkterne væsentligt udtømte, men desuagtet trak Processen sig i Langdrag. Det næste Indlæg fra Erkebispens Side var især bittert og skarpt mod Kongens Kantsler og Procurator Mester Morten; det bebreider ham, at han „skjøndt selv Kanik indenfor Lunds Provinds, dog søgte at kuldkaste Lunds Kirkes Rettigheder og at bringe den under Kongens Trældomsaag;“ det lader ham høre, at hvad der har gjort ham saa fjendsk mod Erkebispen, er Harme og Fortrydelse over, at han ikke fik Roskilde Bispestol, da han tidligere havde udtalt sig anderledes om Jens Grand og hans Færd*). Om det var disse personlige Bebreidelser, der gave Anledning til det, er uvist, men vist er det, at Mester Morten traadte tilbage og overlod Sagens Førelse til en anden, os ubekjendt Klerk. Med Erkebispens Sag var Domprovst Jacobs væsentlig indvævet, og Indlægene fra hans Side udmærke sig kun derved, at han endnu træder mere dristigt trodsende op. Naar det saaledes forekastes ham, at han havde sagt i en Prædiken i Ribe, at det blev aldrig godt i Danmark saalænge nogen af Christophers Blod sad paa Thronen, svarede han, at, om han havde sagt det, var det sandt, da det jo var en Fjendsgjerning, at Kong Christopher og hans Efterkommere havde ført et grueligt Regimente; men iøvrigt huskede han ikke at have sagt det**). Processen vedblev endnu en Tid, og de samme Ankeposter bleve fra begge Sider yderligere fremsatte og drøftede paa forskjellige Maader***). Endelig

*) Script. VI. p. 297. 301.

**) Script. VI. p. 302-4.

***) Script. VI p. 304-27.

faldt den pavelige Kjendelse den 20. Febr. 1298*), men selve Domsacten er desværre ikke bevaret, og skjøndt man nok kan slutte sig til dens væsentlige Indhold af det, der siden forhandles, saa blive dog flere Punkter i den usikkre, som siden fortolkedes paa forskjellig Maade. Dommen var afgjort til Gunst for Erkebispen, og Kong Erik blev dømt til at betale ham svære Bøder, omtrent saaledes som Erkebispen havde krævet. Først 3000 Mark for Tab, han havde lidt under Fangeskabet; dernæst 6000 Mark ligeledes i Skadeserstatning, og endelig 40000 Mark i Bøde for den ved Fængslingen begaaede Retskrænkelse. Det var saaledes en uhyre Sum, der blev krævet af Kongen, og indtil den var betalt, skulde Riget fuldstændig belægges med Interdikt; men Kongen lagde fra sin Side Vægt paa, at den pavelige Nuntius, der skulde fuldbyrde Dommen, havde Fuldmagt til at moderere Summen, naar han viste sig føielig og eftergivende, samt derpaa, at Boden skulde betales i Penge, og at der ikke for denne maatte kræves Pant i urørligt Gods**). Om en Afgjørelse af de omtvistede kirkeretlige Spørgsmaal var der altsaa ikke Tale i den pavelige Kjendelse, saalidt som ved Jacob Erlandsens Sag, men kun om Bøde for Prælaternes voldelige Paagribelse og Fængsling, og Kong Eriks Opfattelse af hiin Kjendelse angiver de Veie, ad hvilke man fra Kronens Side søgte, idetmindste at trække Sagen i Langdrag.

Ikke længe efter begav Isarnus sig atter tilbage til Danmark som pavelig Nuntius for at Dommen kunde sættes i Kraft og et Forlig bringes tilveie mellem Kongen og Erkebispen. Hans Opgave var det altsaa paa eengang at

*) Suhm XI S. 289.

**) Script. VI p. 328; 336; 349; 351.

træde mæglende og dog tillige tugtende op, og det er vanskeligt at have nogen sikker Mening om, hvorledes han egentlig røgtede dette sit Hverv, da Efterretningerne om disse Aars brogede og meget indviklede Forhandlinger, ere yderst forvirrede*). I Begyndelsen synes hans Optræden at have været forsonlig og mæglende, og det endog saaledes at den landflygtige Erkebiskop ved flere Leiligheder var utilfreds med hans Forhold; men inden han forlod Landet i Efteraaret 1299 fældede han en stræng og haard Dom, der havde til Følge, at Striden igjen blev fortsat med fornyet Heftighed. Ikke længe efter Isarnus havde Jens Grand ogsaa begivet sig paa Veien til Danmark, men gjorde dog for det første Holdt i Lybek, hvor han ligesom tidligere Jacob Erlandsen havde sit sikkre Tilhold nærved Rigets Grændser; her overgav Jens Grand i Aug. 1298 Isarnus det Pavebrev, der bemyndigede ham til at træde op som pavelig Nuntius i denne Sag**). Kong Erik lod ogsaa til at vise sig forsonlig, men da det dog trak sig ud med Forhandlingerne, forkyndte Isarnus og Jens Grand Interdiktet over Riget den 6 Febr. 1299, og det varede siger en gammel Krønike, i fire Aar og ti Uger***). I Kraft heraf skulde da al offentlig Gudstjeneste holde op; ikkun

*) Dette gjælder alle de Aktstykker, der ere meddeelte i den sidste Halvdeel af Actiones adversariæ Erici regis Daniæ et Johannis Grand Script. VI p. 326-72. Alle de i dette Afsnit meddeelte Aktstykker høre til Stridens senere Historie med Undtagelse maaskee af Indlæget p. 367-71, der synes at have sin Plads under Procesførelsen i Rom. Men alle ere de kastede saa forvirret mellem hinanden, at det er yderst vanskeligt at opnde deres indbyrdes Forbindelse og Tidsfølge.

**) Script. VI p. 361.

***) Ann. Esrom. Script. I p. 249.

i de privilegerede Klosteres Kirker maatte der læses Messe, og der maatte det kun skee for lukkede Døre uden Klokkeringning; ingen kirkelige Handlinger maatte foretages, undtagen Smaabørns Daab og Døendes Berettelse. Ingensinde er vist heller et almindeligt Forbud blevet holdt saa strengt som i disse Aar, men heller ikke dengang blev det fuldstændigt gjennemført. Hvad der nemlig mildnede de kirkelige Censurers Strenghed vare pavelige Bevillinger, som vistnok vare dyre, men som dog kunde faaes for Penge. Kongen, som var den Skyldige, hvem Bandlysningen nærmest skulde ramme, fik en saadan Bevilling, at hans Kapellan maatte i det kongelige Kapel holde Gudstjeneste for lukkede Døre, dog helst om Morgenen inden det blev Dag og ikke altfor hyppigt*). Bispedømmet Reval, der hørte under den danske Kirkeprovinds og altsaa var indesluttet under den samme Fordømmelse, fik ogsaa pavelig Bevilling paa Fritagelse, da Christendommen var saa ny i hine Egne, hvorfor det var at befrygte, at, hvis Kirkerne holdtes lukkede, skulde Hedenskabet komme frem igjen**). Om lignende Bevillinger for andre danske Stifter er der ikke Tale, og det lader næsten til, at det kun var undtagelsesviis, at Præsterne, og da vel især dem paa Landet, turde lade det almindelige Forbud uændset. Over Kongens Person blev Banden inden Aarets Udgang ved Isarnus strænge Kjendelse fornyet i en endnu haardere Form, saa at Befalingen lød paa, at „ingen Mand eller Kvinde, ingen Ven eller Nabo, ingen Tjener eller Slægtning maatte have mindste Omgjængelse med ham, ved at kjøbe, sælge, eller koge og lave Spise eller Drikke til ham, ved at bringe ham Ild eller Vand, eller ved paa

*) Regesta I nr. 1527; 28.

**) Script. VI p. 355-57.

anden Maade at gaae ham tilhaande“*). Det var Ord, skrevne i kirkelige Bullers malende Curial-Stiil, men uden Virkning bleve de neppe paa den Tid, selv om Kongen ved paany at appellere til Rom beredte sig en Udvei.

Det var i Lybek Underhandlingerne begyndte med Erkebispen, og de førtes paa Kongens Vegne første Gang (i Novbr. 1298) ved Bisperne Berthold af Slesvig og Christian af Ribe**); anden Gang (i Febr. 1299) ved Biskop Henrik af Reval. Det var Erkebispens Agt strax at bringe Hovedsagen paa Bane, nemlig om Udbetalingen af den Bøde, Kongen var idømt, men dertil vare hans Procuratorer ikke bemyndigede; de skulde kun forhandle om Stedet, hvor Kongen og Erkebispen kunde mødes indenfor Rigets Grændser, og om det Leidebrev, der skulde gives Erkebispen***). Kjøbenhavn blev snart udseet til Mødestedet, venteligt fordi det var Bispoppen af Roskildes By, hvorpaa han paany fik pavelig Stadfæstelse†), men angaaende Leidebrevets Form, som Kongen maatte udstede i Overværelse af samtlige Bisper og 30 Riddersmænd, der ved deres corporlige Eed skulde indestaae for at Erkebispen frit og uhindret kunde fare frem og tilbage, førtes der mange Forhandlinger††). Isarnus var imidlertid kommen til Danmark, og mødtes med Kongen i Aalborg i Marts 1290, og skrev derfra en alvorlig Paamindelse til Kongen om at gjøre sig rede til at betale Bøderne. Det synes

---

*) Coaptatio Regis ad pacem; Script. VI p. 348.

**) Fra dennes Ophold i Lybek er Brevet Regesta I nr. 1515.

***) Script. VI p. 337-40. 331-32.

†) Regesta I nr. 1526.

††) Script. VI p. 341-43 (jf. 334-35). 340. 345-46. (Regesta I nr. 1523. 1532; 36; 38).

i de privilegerede Klosteres Kirker maatte der læses Messe, og der maatte det kun skee for lukkede Døre uden Klokkeringning; ingen kirkelige Handlinger maatte foretages, undtagen Smaabørns Daab og Døendes Berettelse. Ingensinde er vist heller et almindeligt Forbud blevet holdt saa strengt som i disse Aar, men heller ikke dengang blev det fuldstændigt gjennemført. Hvad der nemlig mildnede de kirkelige Censurers Strenghed vare pavelige Bevillinger, som vistnok vare dyre, men som dog kunde faaes for Penge. Kongen, som var den Skyldige, hvem Bandlysningen nærmest skulde ramme, fik en saadan Bevilling, at hans Kapellan maatte i det kongelige Kapel holde Gudstjeneste for lukkede Døre, dog helst om Morgenen inden det blev Dag og ikke altfor hyppigt*). Bispedømmet Reval, der hørte under den danske Kirkeprovinds og altsaa var indesluttet under den samme Fordømmelse, fik ogsaa pavelig Bevilling paa Fritagelse, da Christendommen var saa ny i hine Egne, hvorfor det var at befrygte, at, hvis Kirkerne holdtes lukkede, skulde Hedenskabet komme frem igjen**). Om lignende Bevillinger for andre danske Stifter er der ikke Tale, og det lader næsten til, at det kun var undtagelsesviis, at Præsterne, og da vel især dem paa Landet, turde lade det almindelige Forbud nændset. Over Kongens Person blev Banden inden Aarets Udgang ved Isarnus strænge Kjendelse fornyet i en endnu haardere Form, saa at Befalingen lød paa, at „ingen Mand eller Kvinde, ingen Ven eller Nabo, ingen Tjener eller Slægtning maatte have mindste Omgjængelse med ham, ved at kjøbe, sælge, eller koge og lave Spise eller Drikke til ham, ved at bringe ham Ild eller Vand, eller ved paa

*) Regesta I nr. 1527; 28.

**) Script. VI p. 355–57.

anden Maade at gaae ham tilhaande"*). Det var Ord, skrevne i kirkelige Bullers malende Curial-Stiil, men uden Virkning bleve de neppe paa den Tid, selv om Kongen ved paany at appellere til Rom beredte sig en Udvei.

Det var i Lybek Underhandlingerne begyndte med Erkebispen, og de førtes paa Kongens Begne første Gang (i Novbr. 1298) ved Bisperne Berthold af Slesvig og Christian af Ribe**); anden Gang (i Febr. 1299) ved Biskop Henrik af Reval. Det var Erkebispens Agt strax at bringe Hovedsagen paa Bane, nemlig om Udbetalingen af den Bøde, Kongen var idømt, men dertil vare hans Procuratorer ikke bemyndigede; de skulde kun forhandle om Stedet, hvor Kongen og Erkebispen kunde mødes indenfor Rigets Grændser, og om det Leidebrev, der skulde gives Erkebispen***). Kjøbenhavn blev snart udseet til Mødestedet, venteligt fordi det var Biskoppen af Roskildes By, hvorpaa han paany fik pavelig Stadfæstelse†), men angaaende Leidebrevets Form, som Kongen maatte udstede i Overværelse af samtlige Biskopper og 30 Riddersmænd, der ved deres corporlige Eed skulde indestaae for at Erkebispen frit og uhindret kunde fare frem og tilbage, førtes der mange Forhandlinger††). Isarnus var imidlertid kommen til Danmark, og mødtes med Kongen i Aalborg i Marts 1290, og skrev derfra en alvorlig Paamindelse til Kongen om at gjøre sig rede til at betale Bøderne. Det synes

---

*) Coaptatio Regis ad pacem; Script. VI p. 348.

**) Fra dennes Ophold i Lybek er Brevet Regesta I nr. 1515.

***) Script. VI p. 337-40. 331-32.

†) Regesta I nr. 1526.

††) Script. VI p. 341-43 (jf. 334-35). 340. 345-46. (Regesta I nr. 1523. 1532; 36; 38).

ogsaa som Kongen viste nogen Eftergivenhed, saa at Erkebispen turde forlade Lybek og søge Ly paa Bornholm, hvor han tog Ophold i sit faste Slot Hammershuus. — Det berammede Møde i Kjøbenhavn blev holdt i Juli Maaned, i Overværelse af Erkebispen, den pavelige Nuntius og maaskee Rigets samtlige Biskopper. Kongen selv var ikke tilstede, men paa hans Vegne mødte en Kanik fra Ribe Domkapitel, Esger Juel, der fra den Tid af kom til at tage væsentlig Deel i denne vidtløftige Trætte*). Erkebispens Procurator var en Kanik fra Roskilde, Niels Bunkeflod. Det var meget vidtløftige Forhandlinger, og saavidt man kan see, bleve her alle de gamle Tvistepunkter mellem Kronen og Erkesædet atter gjenoptagne**). De Fordringer, som her fremførtes paa Erkebispens Vegne, gik ud paa at sikkre ham hans Ret som Jordegodseier, at hans Mænd og Tjenere ikke maatte besværes ved kongeligt Paalæg og Tynger, at de i Tilfælde af almindeligt Opbud dog skulde staae under Erkebispens og ikke under Kongens Befaling, saa at han skulde dømme dem og oppebære Bøder for deres Forseelser. Fremdeles gik de ud paa at sikkre Erkebispen fuldkommen Frihed i Udøvelsen af den geistlige Myndighed, at han i alle Retstvister frit maatte bruge den canoniske Ret uden at være bunden af de gamle Vedtægtslove, „der stred mod Retten og imod Fornuften". Endelig forhandledes der om, at Kongen og hans Mænd ikke maatte befatte sig med afdøde Præsters og Klerkes Efterladenskab, at han skulde give Afkald paa Patronatsretten i

*) Hans Beskikkelse til Procurator Regesta I nr. 1541.

**) Indlæget fra Erkebispens Side er rimeligviis det Brudstykke, der findes Script. VI p. 365-67, hvortil Esger Juels Svar slutter sig Stykke for Stykke ibid p. 358-59.

Lunde Stift, at han skulde give Erstatning for hvad han og hans Forfædre havde tilegnet sig af Kirkernes Tiender, at Kirker og Klostre skulde holdes ved deres Rettigheder og ikke besværes med at føde Kongens Heste og Hunde og deslige. Det var altsaa alle de gamle Tvistepunkter, og Kongens Svar ved Æsger Juel kunde neppe findes tilfredsstillende; var det Klagemaal, der fremførtes, saa var Svaret, at de vare usandfærdige og ubeføiede; var det Fordringer, der gjordes, var Svaret, at det maatte blive ved det Gamle og Tilvante. — Af større Vægt for Øieblikket end hine Tvistepunkter, var Spørgsmaalet om den Erstatningsbøde, Kongen var idømt. Det var en uhyre Sum, der fordredes, og det var vist ganske sandt, hvad der flere Gange blev sagt, at Kongen, selv med sine Venners Hjælp, ikke var istand til at udrede den strax. Han tilbød at overlade Ærkebispen alle Kronens Indkomster, med Undtagelse af hvad han behøvede for sin og for Rigets Fornødenheder, indtil Bøden var betalt, og dette Tilbud kunde jo synes meget eftergivende, men dog tilfredsstillede det neppe, og det er heller ikke vanskeligt at see, at Kongen let kunde snoe sig fra et saadant betinget Tilsagn, saa det kom an paa Pantet, der stilledes for at Pengene virkelig bleve betalte. I den Henseende havde Æsger Juel ogsaa et Tilbud at gjøre, at Kongen nemlig vilde overlade Ærkesædet visse Gaarde eller hele Landsbyer spredte omkring især i det nordlige Jylland*). Heller ikke dette Tilbud fandt man tilfredsstillende, men det er tvivlsomt, om det angaaende dette Punkt, som for Øieblikket var Stridens Hovedemne, kom til nogen Afgjørelse i Kjøbenhavn. Idetmindste tænkte Isarnus paa at skyde Sagen ud, og foregav

*) Æsgar Juels Tilbud Script. VI p. 359-60. jf. p. 363-64.

at ville samles først med Rigets Bisper enten i Reskved eller i Ribe, men Ærkebispens Procurator Niels Bundsted protesterede bestemt herimod*). Det synes ogsaa at fremgaae af Kongens senere Klagemaal, at han endnu maa have gjort yderligere Indrømmelser; at han nemlig var rede til, for at faae Fred, tilfods med sine Brødre at føre Ærkebispens Hest ved Toilen ind i Lunde By i Overværelse af den pavelige Nuntius, Bisperne, Prælater og verdslige Herrer og anraabe om hans Medlidenhed; samt at han til de Panter, der allerede vare tilstaaede, endnu vilde føie Rønne Herred paa Bornholm, som var Kronens Andeel af denne Ø, saa at den dermed heelt og holdent kom under Ærkesædet*).

Isarnus's endelige Kjendelse, hvad enten den blev afgivet i Kjøbenhavn eller andensteds, blev først bekjendtgjort efter hans Afreise, sidst i Juli Maaned, venteligt for ikke at udsætte ham for Kongens Vrede. Den indeholdt deels en anden Bestemmelse om Pantet, deels den haarde Bandsættelse over Kongen og hans Huus, som ovenfor blev omtalt. Ifølge denne Kjendelse skulde Kronen overlade til Ærkesædet, ikke nogle spredte Gaarde og Byer i Jylland, men foruden den omtalte Andeel af Bornholm, hele Lunde By og alt hvad Kronen eiede i Lunde Stift undtagen Halland**). Ærkebispen selv begav sig strax efter Mødet i Kjøbenhavn tilbage til Hammershuus, men samtidig med at Kjendelsen blev bekjendt, blev der saavel af Ærkebispen som

*) Coaptatio ad pacem; Script. VI p. 347.

**) Kjendelsen findes, dog ikke fuldstændigt, Script. VI p. 364-65, og anføres der som affattet i Kjøbenhavn den 6 Juli 1299; hvis det er rigtigt, maa den dog være holdt hemmelig til sidst i Maaneden, kort før Isarnus's Afreise.

af Isarnus krevet til Lunds Domherrer om ufortøvet at sætte sig i Besiddelse af de Landsdele, der vare tilkjendte Ærkesædet*). Kjældermesteren Andreas og de andre Kanniker tøvede ikke med at efterkomme den givne Befaling; men Kongen, som efter de foregaaende Forhandlinger neppe havde ventet en saadan Afgjørelse, blev heftig opbragt over den, og besluttede strax med Magt at hindre dens Iværksættelse. Allerede d. 1 Aug. kom Drosten Aage Jonsen til Lund, som paa Thinget i Kongens Navn erklærede Ærkebispen for Kongens Dødsfjende, og befalede, at alle hans Venner inden 14 Dage skulde forlade Landet, hvis de ikke vilde have Gods og Liv forbrudt; han forbød paa det strængeste alle og enhver at svare nogen Afgift til Ærkebispen eller hans Officialer, og satte Dødsstraf paa om nogen vilde tye til Bornholm til Ærkebispen. Fjorten Dage efter kom Kongen selv, og stadfæstede ikke blot alt hvad Drosten havde gjort, men indsatte endog to af sine Præster i Ærkebispens Sted, som skulde varetage den verdslige Bestyrelse af Embedet. Nu blev der plyndret i alle Ærkebispens Gaarde og lagt Beslag paa alle hans Indkomster; hans faste Borg Aahuus blev taget med Magt af Drosten, medens Ærkebispen selv blev holdt indesluttet paa Hammershuus. Imod al den Vold, der saaledes overgik Stiftet, havde Domkapitlet intet andet Værge end en Klage, og det Klagemaal, som Kapitlet i Sept. sendte til Rom, giver os tilligemed Ærkebispens Anklageact mod Kongen, som senere blev indgivet, temmelig udførlig Oplysning om Kongens Adfærd ved denne Leilighed**). — Der var altsaa Intet vundet ved Isarnus's

*) Script. VI. p. 326-28. 335. 337.

**) Kapitlets Klagebrev, Script. VI. p. 343-45, henføres til 15 Sept 1298, men det hører sikkert til 1299 (Regesta I. nr. 1514). Ærkebispens sidste Indlæg, Script. VI. p. 328-31.

Sendelse, uden dette at Striden blussede op endnu voldsommere end nogensinde. Der var klaget til Rom, og Sagen vilde altsaa paany optages der, derfor ilede ogsaa Kongen med at indgive sit Forsvar og sin Appellation, hvad han gjorde i tvende Skrivelser. Han søgte i disse at vise, hvor eftergivende og føielig han havde været, hvor inderlig han havde attraaet Freden, men tillige hvor umuligt det var for ham, naar han skulde varetage Rigets Tarv, at efterkomme Isarnus's Fordring, at overlade Staden Lund til Ærkesædet, der var „Rigets Hovedstad“, samt Øen Bornholm og alt hvad Kronen eiede i Lunde Stift alene med Undtagelse af Halland. Især klagede han bittert over Isarnus, der ved denne Kjendelse havde overskredet sin Myndighed, og hans Klagemaal bekræftedes ved tvende Bisloppers Vidnesbyrd, Biskop Jens af Aarhuus og Peter af Viborg*).

Kong Erik optog altsaa den fornyede Strid freidig og tillidsfuld, ja det lader endogsaa til, som vilde han lade det hele Kirke- og Klostervæsen føle sin kongelige Myndighed, naar han i et Stadfæstelsesbrev af Esrom Klosters Privilegier, føier til, at Stadfæstelsen kun gjælder midlertidig, „indtil vi med vort Raad have besluttet, hvorledes det i Fremtiden skal holdes med den Art Friheder for disse som for andre Klosterfolk“**). Det lader altsaa som Kong Erik dengang ansaae sig for eneraadende, men Ærkebiskop Jens Grand var en farlig Modstander, og han holdt sig stadig paa sit faste Slot, for der at udkaste sine Anslag. Uden Tvivl har han derfra indvirket stærkt paa hele Rigets Geistlighed; under sit Ophold i Kjøbenhavn havde han anordnet en Undersøgelse om, hvilke geistlige Embeder der havde staaet

*) Script. VI. p. 346-50 (Regesta I. nr. 1547).

**) Regesta I. nr. 1551 (efter haandskreven Kilde).

ledige saa længe, at deres Besættelse tilkom Ærkebispen (per jus devolutionis), og befalede, at de, der havde indtaget disse Beneficier, skulde indstille sig for ham paa Hammershuus*). Da Biskop Jens Krag af Roskilde døde 1300, blev en Mand ved Navn Florentius, rimeligvis ved Kongens Indflydelse, valgt i hans Sted; men Ærkebispen casserede dette Valg og sendte uden videre en Mag. Oluf som confirmeret Biskop til Roskilde, der ogsaa siden holdt sig i Sædet**). Han vidste at finde sine Veie, og al hans Indflydelse gik jo ud paa at virke til Kongens Fordærv, at Bandlysningen over Kongen og hans Raadgivere, samt Interdiktet over Landet blev holdt ved Magt. Til samme Tid lod Pave Bonifacius Sagen atter optage til fornyet Undersøgelse i Rom for den samme Commission, der tidligere havde havt den under Behandling, og Ærkebispen ilede med at beskikke sine Procuratorer. I denne sin Anklage vilde Ærkebispen kun holde sig til en simpel Fortælling om, hvorledes Kongen havde behandlet den pavelige Nuntius og hans Kjendelse, da han holdt sig overbeviist om, at Fortællingen var tilstrækkelig til at stemple Kongen som en Voldsherre, der trodsede alle kirkelige Anordninger. Derfor var det hans Bøn, „da Kongen og hans Raadgivere nu i to Aar og længere havde ringeagtet alle kirkelige Kjendelser, at Dommen over ham og dem nu maatte blive bekjendtgjort i Naboländene, for at paakalde de Fyrsters verdslige Arm, der vare Moderkirken hengivne, og paa den Maade nøde Kongen og de Bandlyste til af Anger og Skræk at vende tilbage til Kirkens Skjød"***). — Det var

*) Script. VI. p. 259 (Regesta I. nr. 1542).

**) Script. I. p. 249 o. fl. St.

***) Script. VI. p. 328-31. Dette Indlæg er det eneste, der er bevaret fra den sidste Proces, og hører rimeligvis til A. 1300.

driftige Ord af en Undersaat mod sin Konge, naar han saaledes ligefrem raader til at søge Hjælpen hos Rigets Fjender, og Erkebiskop Jens Grand lod det neppe blive ved at raade til et saadant Skridt; han lagde vist strax Haand paa Værket og søgte paa alle mulige Maader at styrke sig selv ved Forbund med Rigets Fjender. Den norske Kong Haagen, der havde afløst sin Broder Erik paa Thronen, optog atter Feiden mod Danmark; de Fredløse reiste sig paany, og en saadan Feide, der blev ført med Rov og Mord, voldte stor Ødelæggelse. Til samme Tid maatte sikkert mange med Sorg og Gru føle Trykket af den kirkelige Band og Forbud; Pave Bonifacius lod med Aaret 1300 feire en stor Jubelfest i Rom, hvortil han indbød hele Christenheden, men det danske Folk kunde ikke deeltage i denne almindelige Jubelglæde; det var jo under Band og Forbud. Maaskee tør vi anføre det som et Beviis paa denne trykkende Stemning, naar Kong Eriks Hustru Dronning Ingeborg begjærede og erholdt Tilladelse til tre Gange om Aaret med ti af sine Fruer og Møer at søge Ly og Skjul i St. Clare Kloster i Roskilde*). Kongen var i Begyndelsen modig, men med Eet faldt hans Mod; hvad enten det var de ydre Forhold eller den indvortes Forsagthed i Riget, eller det maaskee var Klogskab, der bød ham at tale i en anden Tone; vist er det, at han lod sig bevæge til at give efter og udtale sin Eftergivenhed i saa ydmygelige Ord som neppe nogen dansk Konge havde gjort. I et Brev til Pave Bonifas af 1301**) udtalte han først sin bittre Harme over Jens Grands Færd: „Ikke tilfreds med min Faders Blod har den nævnte Erkebisp pønset paa

*) Script. VI. p. 355 (Regesta I. nr. 1564).

**) Script. VI. p. 350-51 (Regesta I. nr. 1572).

min Død, paa mine Brødres Død og de mig hengivne Herrers; han har paany sammensvoret sig med min Faders Mordere, mine og Rigets Dødsfjender, og tvært imod sin Troskabsleed tilstedet dem Adgang til de Borge og Byer, han har faaet af mig i Riget. See allerhelligste Fader, Eders, om jeg saa maa sige, haarde Dom og Forbud over Riget, har ikke formindsket men forøget mine Sorger, og bidraget til at forøge Forvirringen mellem Almuen. Gjerne vilde jeg give ham det altsammen tilbage efter Eders Nuntius' og Rigets Biskoppers Villie og gjøre ham Fyldest for det manglende, saavidt jeg med mine Undersaatters Bistand formaaer, — men med dette Menneske kan jeg aldrig komme til Fred og Enighed". Anklagen mod Jens Grands Person var altsaa forbundet med Forsikkring om Underkastelse, og Brevet slutter med: „Ydmygelig paakalder jeg Eders Hellighedss Barmhjertighed, for at ikke Riget skal lades øde og Folkene forgaae, som dog ere uskyldige som Lam; jeg beder, at I vilde stikke St. Peders Sværd i Skeden, og at Christi Statholder eller snarere Christus selv vil læge sin Tjeners Øre, saa at han, atter stedet til Kirkens Sacramenter, frit kan høre Guds Ord. Hvad end Eders Hellighed maatte lægge paa mine Skuldre, hvor haardt det end maae være, vil jeg ikke undslaae mig derfor. Hvad har jeg meer at sige? Tael Herre, Din Tjener hører!" — Denne ydmyge Underkastelse blev sikkert ikke uden Virkning hos en saa myndig og forfængelig Herre som Pave Bonifacius VIII, men netop nu da den endelige Afgjørelse nærmer sig paa denne vidtløftige Proces, blive vore Efterretninger langt sparsommere. Undersøgelsen var i Rom overdraget de samme Cardinaler som tidligere, og Domherren i Ribe Esger Juel mødte her som Kongens Procurator. Den endelige Dom, som Pave Bonifas selv udtalte d. 23 Febr.

1302, indeholdt en Formildelse af den tidligere Kjendelse, idet Boden blev betydelig nedsat; Kongen skulde give Lunds Ærkesæde tilbage alt hvad han havde sat sig i Besiddelse af under Ærkebispens Fængsling, dets Privilegier, Frihedsbreve og Jordegodser; hvad der manglede skulde han give Erstatning for, og desuden som Bøde overlade Ærkesædet faste Eiendomme til en Værdi af 10000 Mark Sølv, efter gode Mænds Skjøn; saasnart det var skeet, skulde Interdiktet over Riget, og Bandsættelsen over Kongen og hans Venner, som han retmæssig var idømt, atter hæves*). Det var altsaa den første Virkning af Kong Eriks Underkastelse, men det blev ikke den eneste.

Ikke længe efter denne Kjendelse skete der et mærkeligt Skifte paa Lunds Ærkesæde, hvorved Ærkebiskop Jens Grand maatte vige Pladsen, og der er al Grund til at formode, at dette Skifte blev foranlediget af Pave Bonifas selv, som paa den Maade vilde imødekomme Kongens Ønske, men i Acterne selv siges det ikke**). Jens Grands Efterfølger blev den pavelige Nuntius Isarnus, som strax efterat have afgivet den ovenfor omtalte Kjendelse i Striden, der i saa høi Grad opbragte Kong Erik, havde forladt Danmark for at gaae til Lifland. I Lifland havde han ogsaa Ærinde som pavelig Nuntius paa Grund af de derværende Forviklinger, Tvistigheder nemlig mellem Ærkesædet i Riga og Sværdridderne Orden. I disse Tvistigheder var Danmark paa Grund af Estland ogsaa medindviklet, hvorfor Æsger Juel atter mødte her som Kongens Prokurator, og efterat Striden var udjævnet, blev Isarnus ved

*) Finalii sententias Script. VI. p. 352-53, som dog ikke er selve Domsacten, men snarere en forkortet Gjengivelse af samme.

**) Der er en Hentydning til det i Jens Grand's Levnet paa Vers Script. VI. p. 267.

indtraadt Vacance selv valgt til Erkebiskop i Riga*). Derfra var det han atter blev forflyttet til Lunds Erkesæde, men Maaden, hvorpaa det skete, er ikke ganske klar. Det omtales paa et Sted som et ligefremt Bytte, hvorved Jens Grand fik Riga's, Isarnus Lunds Erkesæde; men efter en anden Beretning skete dette Bytte ikke frivilligt fra Jens Grands Side, ja det omtales endog, at han ligefrem blev afsat fra Lunds Erkesæde**). Uden al Tvivl var det Pave Bonifas, som ledede det Hele, men dog har han neppe ligefrem afgjort Sagen ved et paveligt Magtsprog (per provisionem), da Isarnus 1303 omtales som „udvalgt" Erkebiskop til Lund (archielectus), hvilket tyder paa, at der, om ogsaa maaskee kun formelt, var foretaget et Valg af Lunds Domkapitel. Jens Grand kom efter den Tid aldrig mere tilbage til Danmark; han omtales 1303 som Erkebiskop i Riga***), men han kom neppe til Lifland, da han var utilfreds med dette Skifte, og derfor foretrak at tage sit Ophold i Paris. Her forblev han indtil han ved pavelig Provision blev (1307) beskikket til Erkebiskop i Bremen†). Med sin Afsked fra Lund træder Jens Grand ud af Danmarks Kirkehistorie, da han aldrig senere kom til at øve nogen Indflydelse paa de danske Forhold. Han nævnes i Almindelighed som den bittreste og hadefuldeste af alle Kongehusets Fiender; men det er dog et stort Spørgsmaal, om det er Jens Grands ubøielige Trods, eller det er Kong Eriks voldsomme ja despotiske Færd, der bærer den største Skyld i den heftige Trætte.

---

*) Hvitfeld, S. 315 Suhm XI. S. 374.

**) Ann. Esrom. Script. I. p. 249; Chron. Sjæll. Script. II. p. 636.

***) Diplom. Svec. II. p. 402 (Regesta I. nr. 1602).

†) De Johanne Grand; Script. VI. p. 267; 68.

Saaledes var den væsentligste Hindring for Freden skaffet til Side, og Kong Erik fik Leilighed til at vise, hvad han havde forsikkret Paven om i sit Brev, at naar kun Jens Grand var borte, vilde han finde sig i et Forlig, selv om det skulde være paa ydmygende Betingelser. Dette Forlig blev sluttet paa en Herredag i Nyborg d. 4 April 1303, hvor den udvalgte Ærkebiskop Isarnus var tilstede, tillige med Rigets samtlige Biskopper og de verdslige Herrer. Kongen tilbagegav her i Kraft af den pavelige Kjendelse Lunds Ærkesæde dets Jordegods, Privilegier og Frihedsbreve, som havde været confiskerede siden Jens Grands Fængsling, med Løfte om, hvis noget manglede, da at give Erstatning. Endvidere maatte han finde sig i flere Indrømmelser angaaende Prælaters og Klerkes Herreret over deres Jordegods og Bønder, som han haardnakket havde negtet Jens Grand. Han maatte saaledes indrømme, at Kirkens Mænd og Bønder, der beboede de saakaldte „Stutgaarde“, ligesom Cleresiet og dets Bønder overhovedet, ikke maatte stævnes for verdslig Ret uden i Sager, der angik deres Arvejord; at de maatte have fri Udførsel af deres egne Havne; at der ikke maatte paalægges dem nogen Told eller Afgift; at de, selv under almindeligt Opbud til Leding, kun maatte dømmes og straffes, naar de forsaae sig, af deres geistlige Foresatte. Endelig maatte Kongen love, at afdøde Klerkes Efterladenskab frit maatte komme til deres lovlige Arvinger, og, hvis saadanne ikke fandtes, til Kirkerne eller til Ærkebiskoppen efter de canoniske Bestemmelser. Det var altsammen Indrømmelser, han tidligere ikke vilde finde sig i, men Hovedsagen stod endnu tilbage, nemlig Spørgsmaalet om Erstatning for den Bøde han var idømt. Isarnus havde tidligere som pavelig Nuntius stillet sine Fordringer, men dengang fandt Kongen dem oprørende; han havde

senere erholdt en betydelig Nedsættelse i Boden og der kunde derfor ikke være Tale om at gjøre Fordringerne gjældende i den samme Udstrækning, men Kongen maatte dog finde sig i at give Erstatningen for de 10000 Mark Sølv i de Landsdele, Isarnus tidligere havde peget paa, nemlig i Landsdele, som hørte under Skaane Bispedømme. Han maatte saaledes afstaae Kronens Andeel af Bornholm, Rønneherred og desuden Hervidstadherred i det sydlige Skaane, med alle Skove, Enge, Fiskerier samt øvrige Rettigheder, dog med Undtagelse af Byen Ystad og alle Kongens Mænd i Herredet; dermed var der efter gode og uvillige Mænds Skjøn givet Lunde Kirke Erstatning for de omtalte 10000 Mark. Men, Rønneherred var dengang overladt en verdslig Herre, Drost Aage og hans Arvinger efter ham, saa Lunde Kirke kunde først faae det igjennem en frivillig Overeenskomst med disse, og indtil det var opnaaet, overlod Kongen Erkesædet Bemmenhøis Herred (ligeledes i det sydlige Skaane) som Pant og Sikkerhed*). — Denne Overeenskomst blev underskreven og beseglet af Kongen, hans Brødre, samtlige Biskopper og Rigets Herrer, og den havde til Følge, at de twende skaanske Herreder Hervidstad og Bemmenhøi kom til Erkesædet, hvilket sidste dog inden lang Tid blev ombyttet med Rønneherred. Dermed var altsaa Freden gjenoprettet, og samme Dag blev Interdiktet hævet over hele Riget, ligesom og Kongen rimeligvis samme Dag blev løst af Banden**). For end yderligere at befæste Freden udstedte Kongen faa Dage efter hiin Overeenskomst et Brev fra Odense d. 9 April, hvori han gav den Forsikring, at de

*) Diplom. Svec. II. p. 382-85 (Regesta I. nr. 1592; 93).

**) Script. III. p. 316. I. p. 250. At Kongen blev løst af Banden 1303, fremgaaer af Brevet af 7 Nov. 1303 Dipl. Svec. II. p. 402.

ærværdige Fædre Bisperne, alle fromme Steder, som vare bestemte til Guds Dyrkelse eller de Fattiges Behov, skulde være fritagne for alle ubeføiede Krav og Besværinger, og nyde alle de Friheder, de havde haft fra gammel Tid*). Rigtignok kommer dette frem som en almindelig Bekræftelse af Geistlighedens Privilegier, men naar det kommer frem netop nu under disse Omstændigheder, ere vi vistnok beføiede til ogsaa deri at see en eftergivende Indrømmelse fra Kongens Side.

Isarnus havde saaledes løst sin Opgave og bevæget Kongen til Eftergivenhed, hvorved Freden var gjenoprettet. I den Anledning indstiftede han en Takkefest, som skulde holdes i alle Kirkerne i Lunde Stift, hver Løverdag og hver Torsdag undtagen i Adventstiden, med fuld Gudstjeneste til Jomfru Marias og den hellige Laurentius's Ære**). Strax efter reiste Isarnus til Rom, for der tilligemed den udvalgte Bisp af Roskilde Oluf at erholde Ordination***), og ved samme Leilighed udvirkede han hos den nye Pave Benedict XI flere Gunstbevisninger mod Danmark. Nu var nemlig først Tiden kommen, da Paven kunde stadfæste Kong Eriks Ægteskab med sin Dronning Ingeborg, skjøndt de dengang allerede havde været gift i over fyv Aar, og desuden udvirkede Isarnus en pavelig Dispensation for alle de danske Klerke, der under det almindelige Forbud dog vare vedblevne at holde Gudstjeneste†). Denne Dispensation fik de kun paa det Villaar, at de gjorde Poenitentse,

*) Terpager p. 182 (Regesta I. nr. 1594).

**) Dipl. Svec. II. p. 387 (Regesta I. nr. 1596).

***) Script. III. p. 316. Suhm XI. S. 418.

†) Dipl. Svec. II. p. 401-2. (Regesta I. nr. 1602). Suhm XI. S. 438 fgd.

det vil sige, betalte en vis Bode til Ærkebispen eller hans Fuldmægtige, men selve Dispensationen viser, hvad man ogsaa af sig selv maatte formode, at der selv i disse Aar, da Interdiktet sikkert blev holdt saa strængt som ingensinde, dog vare mange Præster rundt om i Landet, som hvad enten det skete af egen god Villie eller af Frygt for Kongen, vare vedblevne at holde Gudstjeneste.

Saaledes var der atter Fred og Forlig mellem Kronen og Ærkesædet, men den var kjøbt ved ydmygelig Eftergivenhed fra Kong Eriks Side, saa naar man i Almindelighed fremstiller hans Forhold til den nye Ærkebiskop, som om denne med Opgivelse af Jens Grands trodsende Fordringer føielig lempede sig efter Kongens Ønsker, da er det sikkert urigtigt. Isarnus var en høit anseet udenlandsk Prælat — uvist om han af Fødsel var en Italiener eller Franskmand — og hans Forhold til Kong Erik var vist snarere det, at han imponerede Kongen, saa at denne ligeoverfor Isarnus fandt sig i meget, han ikke vilde have taalt af nogen Indfødt. Som Udlænding stod Isarnus udenfor Familieforbindelserne og Familietrætterne, og det bidrog vist ikke lidet til at Kongen blev mere føielig, da det især var dette, som havde forbittret Forholdet til Jens Grand; men paa den anden Side synes det, som om Isarnus heller ikke i den Henseende opgav nogen af sin Forgjængers Fordringer. Det var, som ovenfor omtalt, Jens Grands Paastand med Hensyn til de Fredløses i en utrolig Grad indviklede Sag, at Dommen over dem var ulovlig i sin Form, og i alle Maader uretfærdig, og naar vi nu see, at Kong Erik paa et Danehof i Helsingborg 1305, hvor foruden Bisperne og Rigets Herrer ogsaa de svenske Hertuger, Erik og Valde-

mar, samt den holstenske Grev Geert, vare tilstede, atter tog Sagen op paany, saa var det udentvivl Isarnus, der i Forening med den norske Kong Haagen og de Fredløses andre Venner bevægede ham til dette Skridt. Kongen fandt sig deri, som det hedder i Kjendelsen, „for at al Tvivl kunde betages, endskjøndt de tilforn vare lovlig overvundne", og Kjendelsen lød paa, at de som skyldige i Kong Eriks Død, havde begaaet crimen læsæ majestatis*). Det var ikke hvad de Fredløses Venner havde ventet, og den norske Kong Haagen begyndte Krigen paany, men Ærkebispen holdt sig herefter ganske udenfor Sagen, og Kongen havde god Fremgang, saa at han efterhaanden indtog alle de Fredløses faste Slotte, indtil det endelige Forlig blev sluttet i Kjøbenhavn 1309**).

Med Hensyn til Isarnus's Styrelse af Ærkebispedømmet, spore vi det samme, at han uden nogen personlig æggende Bitterhed mod Kongen hævdede sin Myndighed, og at Kongen fandt sig deri. For at vise sin Hengivenhed mod Ærkesædet oprettede Kong Erik 1305 et nyt Kanonikat ved Lunde Kirke — „hvilken vi anerkjende som Hoved og Læremester for alle vort Riges Kirker", skrev han i Brevet — men forbeholdt sig selv Kaldsretten, og skjænkede det da til den Prælat, der tidligere havde ydet ham væsentlige Tjenester nemlig Esger Juel***). — Om Isarnus Virksomhed i Lund hedder det i en gammel Krønike, at „han lod meget bygge og forbedre Stiftets Gaarde og Slotte", og andensteds, at „ingen anden Ærkebiskop annecterede i saa kort Tid flere Kirker til Kannikernes Præbender

*) Regesta I. nr. 1637.

**) Regesta I. nr. 1704-6.

***) Regesta I. nr. 1649 (Dipl. Svec. II. p. 458) Hvitfeld S. 325

end han"*). Begge disse Bemærkninger ere af Interesse, fordi de vise, at Kong Erik ogsaa i den Henseende taalte mere af Isarnus end af nogen Anden. Det blev i Kong Christophers Tid meget bebreidet Jacob Erlandsen, at han udbedrede og befæstede Ærkesædets Gaarde og Slotte**), og det havde viist sig under de langvarige Tvistigheder, at det var betænkeligt for Kronen, da Ærkebispen fra det faste Slot Hammershuus saa ofte havde trodset Kongens Magt; men nu fandt Kongen sig deri. Angaaende Annecteringen af Kirker saa havde Kong Erik selv tidligere bebreidet Jens Grand dette, at han gjorde det uden hans Vidende og til hans Skade og Besværing***); men desuagtet vedblev Isarnus med det samme, ja han gjorde det endog i en langt videre Udstrækning, hvorom mange Breve fra Isarnus's Haand bære Vidnesbyrd†). Hensigten dermed var at forøge Domkirkens og Domkapitlets Glands, ved at forøge de geistlige Betjeningers Indtægter, og saaledes samle de dygtigste Mænd til Domkirken, der udmærkede sig ved Sæder og Kundskaber, medens Tjenesten i den annecterede Kirke blev besørget af en Vicar, valgt af Domherren med Sognemændenes Samtykke. Det var Hensigten at forøge Domcapitlets Anseelse, men bagved denne laae uden Tvivl et andet Formaal, nemlig at indskrænke Kronens og de adelige Herrers ofte omtvistede Patronatsret, da de paagjældende Kirker paa den Maade bragtes ud af det private Patronatsforhold ind under Domkapitlet. — Desuagtet forstod Kong Erik vel at gjøre sin Indflydelse gjældende og

*) Kirkehist. Saml. II. S. 312. M. Mathiæ, Series etc. p. 106.

**) Script. V. p. 596.

***) Script. VI. p. 371.

†) Regesta I. nr. 1629; 40; 43; 44; 64.

saa indenfor Kapitlets Omraade. Da Decanatet ved Lunde Domkirke blev ledigt 1308 ved Johannes Kalfs Død, fik Kongen ved Kapitlets Valg sin Kantsler Guido valgt til hans Efterfølger. Isarnus var utilfreds med dette Valg og formeente, der maatte tilkomme ham Andeel i Besættelsen af et saa vigtigt Embede, der var et af Kapitlets rigeste Prælaturer. Da der saaledes var Uenighed om Valget, blev Sagens Undersøgelse overdraget til Biskop Peter af Odense, og han fældede d. 13 Jan. 1309 den Voldgiftskjendelse, at Kapitlet fra gammel Tid af havde haft Frihed til at vælge Decanus, og at som Følge deraf Guido's Valg var fuldkommen lovligt*). Denne Guido havde tidligere ført Kronens Sag i Rom imod Jens Grand i Forening med Kongens Kantsler den lærde Mester Morten, og efter dennes Død var han selv bleven Kantsler; som Decanus var han meget rundhaandet mod Kapitlet og skjænkede det betydelige Gaver**), men siden viste det sig, da det atter kom til aabent Brud mellem Kronen og Ærkesædet, at det var af Vigtighed, at Kongens Kantsler var bleven Medlem af Kapitlet.

Isarnus' Exempel blev efterfulgt af Bisperne i de andre Stifter; ikke just saaledes at de arbeidede paa at befæste Bispesædernes Gaarde og Slotte, derom høre vi idetmindste ikke noget, men nok, at ogsaa de søgte at hæve Domcapitlernes Anseelse og derved tillige forbedre Stiftets Skolevæsen. Biskop Oluf af Roskilde, der sammen med Isarnus havde hentet sin Ordination i Rom, viste sig efter sin Hjemkomst som en ivrig Forfremmer af Klosternes og

---

*) Regesta I. nr. 1698.

**) Script. III. p. 515-16. Dipl. Svec. III. p. 186-91. (Regesta I. nr. 1799.)

Domcapitlets Virksomhed. Han gav de Præsteviede blandt Klosterbrødrene i Sorø Tilladelse til at fungere som Fripræster i Stiftet, paa lignende Viis som de Præsteviede blandt Tiggerbrødrene, „forat saadanne Mænd, der skinne som Lys i denne Verden, ikke af Frygt, usømmelig Beskedenhed eller af nogen anden Grund, skulle sætte deres Lys under Taushedens Skjæppe“; derfor vilde han, at „de, der med gudelig Iver havde hengivet sig til Cistertiensernes englelige Regel, naar de tillige glimrede med Viisdommens Skatte“, skulde have Lov til at prædike for Andre*). Med Hensyn til Domcapitlet gik hans Bestræbelser ud paa at faae Cantoratet oprettet som et Prælatur. Det var Cantorens Bestilling at ordne Gudstjenestens hele Gang i Domkirken, og dermed tillige at være Veileder for de vordende Præster i alt hvad der angik Kirketjenesten. Biskop Oluf forhvervede Capitlet Stillinge Kirke, der tidligere havde hørt til Antvorskov, og knyttede dette Beneficium til Cantoratet, som han oprettede 1310**). Senere indrettede han et nyt Kapel ved Domkirken, helliget Jomfru Marie, og for Tjenesten i dette Vor Frues Kapel oprettede han et særskilt Præbende***). — Egent for Roskilde var Bispestolens Forhold til Øen Rygen; ogsaa dette søgte Biskop Oluf at ordne, og bemyndigede derfor Abbeden for Skovkloster ved Næstved til paa Biskoppens Vegne at visitere der paa Øen, hvad denne ogsaa var villig til at gjøre, men dog med det Forbehold, at han gjorde det ikke som skyldig Embedspligt men for at fremme Roskilde Kirkes Ære†).

*) Danske Mag. IV. S. 228-29 (Regesta I. nr. 1625).

**) Lib. dat. Rosk. Script. III. p. 269. cf. I. p. 190. Regesta I. nr. 1812.

***) Danske Magazin IV. S. 236.

†) Script. IV. p 345. Danske Mag. IV. S. 238.

Ved disse Visitatser var det vel, at hine Tiende-Akkorder kom istand, som Biskop Oluf fik afsluttet med Rygens Fyrste og dens adelige Herrer, hvorved Biskoppen opgav Fordringen paa fuld Biskopstiende af Øen mod en vis aarlig Afgift*). Biskop Olufs Eftermand Jens Hind fortsatte disse Bestræbelser efter at ordne Rygens Forhold til Roskilde Bispestol, idet han indskjærpede, at Rygen var i kirkelig Henseende efter pavelig Anordning knyttet til Roskilde som Moder-Kirken, og skulde derfor rette sig efter denne i alt hvad der angik Fester og Gudstjeneste, svare alle Afgifter som Skik var i Roskilde Stift med Undtagelse af Biskopstienden, hvorom der var en særegen Overeenskomst, uanseet om der i Tidens Løb havde dannet sig andre ulovlige Vedtægter**). — Rygens Forhold til Roskilde var ikke ganske det samme som Bornholms til Lund, da Erkebispen over denne Ø tillige havde idetmindste for en stor Deel ogsaa den verdslige Myndighed, medens Rygen havde sin indfødte Fyrste, der stod i Leensforhold til Danmarks Krone; men desuagtet havde det dog viist sig i Jacob Erlandsens Tid, at Rygens Fyrste afgav en lignende Støtte for Biskoppen af Roskilde, som Erkebispen havde den i Bornholm med dens faste Slot Hammershuus.

I Odense sad Biskop Gisico, der har indskrevet sit Navn i Steen paa St. Knuds Kirke, hvis Bygning han fuldførte i den reent gothiske Spidsbuestiil. Den gamle Bygning var afbrændt under Krigen mellem Erik og Abel, og efter den Tid, uvist hvornaar, maa den nye Bygning være paabegyndt; men der gik lang Tid hen, førend den blev fuldført. Choret og den nærmeste Deel af Langskibet

*) Regesta I. nr. 1662-63.

**) Regesta I. nr. 1907.

vare reiste forend Gisico's Tid, men han fuldførte Bygningen af Kirkens Ydermure, ventelig i sine sidste Leveaar, da der atter var kommen Ro i de ydre og de indre Forhold. Gisico døde, uvist hvornaar, men før 1305, og saavel for hans Eftermand Peter Pagh som for de følgende var der endnu meget at gjøre med Hensyn til Kirkens Indretning og Udsmykkelse*). Peter Pagh, der var bleven Bisskop ved Knudsbrødrenes Valg til Trods for Frue Kirke og dens Præster, var i sin Tid en meget anseet Mand; det blev ovenfor omtalt, at det var ved hans Voldgiftskjendelse, Kong Erik fik sin Kantsler Guido beskikket til Decan i Lunds Domcapitel. Han tog sig med Iver af Stiftets Skolevæsen ligesom sine Forgjængere, og lagde Særslev Kirke til Skolemesterens Embede ved Domskolen**), for saaledes ved at forbedre Lærerens faste Lønning at lette Adgangen til Skolen. I den Henseende fandt Bisskoppens Bestræbelser Understøttelse hos Kong Erik, der berømmes for at have ladet bygge et riigt Huus for de fattige Skoleborn i Odense***), uden at man dog nøiere veed at angive, naar det er skeet eller hvor det har ligget. — Iver for Skolevæsnet var i det Hele, hvad der udmærkede de dygtigste af den Tids Prælater. I Ribe havde Bisskop Tyge eller Ture allerede 1278 forbedret Skolemesterens Præbende ved at henlægge Darrum Kirke dertil, saaledes at Tjenesten i denne Kirke skulde forrettes af en Vicar, imod at alle Børn fra dette Sogn og desuden 100 andre fra Stiftet skulde have fri Skolegang†). Hans Efterfølger Bisskop Christian

*) Helveg, Om St. Knuds Kirke (hos Mumme, St. Knuds Kirke i Odense S. 85-87.)

**) Regesta I. nr. 2318.

***) Script. III. p. 569.

†) Regesta I. nr. 1262 Terpager p. 494.)

skjænkede en Gaard i Byen til et Collegium, hvor 20 fattige Skolebørn skulde have Kost og Bolig, den saakaldte „Pugegaard" eller „Puggaard". Denne Gave er fra 1298, altsaa netop fra de urolige Aar, da Striden var allerhæftigst mellem Kong Erik og Jens Grand, og er saaledes et Vidnesbyrd om, at man selv i den Tid, da Riget var under Forbud, dog tænkte paa Oprettelsen af gudelige Stiftelser. Den blev fra først af rigelig udstyret, især derved at Biskoppen med sit Kapitels Samtykke skjænkede den Henne Kirke til Pogenes Kost og Tæring, og Kong Erik forsynede den 1304 med kongelige Privilegier, hvorfor han forbeholdt sig Ret til at besætte en Stipendieplads*). — I Aarhuus Bispedømme spore vi den samme Virksomhed. Biskop Jens Asgersen forbedrede her Skolemesterens Kaar ved 1303 at lægge Velløv Kirke (Hovlbjerg Herred) til hans Embede, og vi høre her ikke blot om Pugeskolen, men ogsaa om Skolen for de Ældre, den egentlige Præsteskole, idet samme Biskop 1306 opfriskede den gamle Bestemmelse, at Enhver, der havde modtaget den præstelige Vielse, først i to Aar skulde gjøre Tjeneste i Domkirken som Vicar**). Biskop Jens døde kort efter (d. 1 April 1306), og efter hans Død blev Esger Juel, der tidligere er nævnet som Kong Eriks Procurator og ved ham havde faaet et Kanonikat i Lund, Biskop i Aarhuus, ligeledes ved Kongens Medvirkning. Han var her kun kort, da han nogle Aar derefter forfremmedes til Erkebiskop i Lund, men i den Tid han var i Aarhuus gjentog han atter sin Forgjængers sidste Bestemmelse med den Ændring, at Tiden fastsattes til tre Aar, i hvilke Præstlærlingene skulde øve sig i Tjenesten***).

*) Terpager p. 466-71.

**) Regesta I. nr. 1590. 1647.

***) Regesta I. nr. 1714.

I denne Forbindelse kunne vi ogsaa omtale Oprettelsen af et Collegiat-Capitel ved Frue Kirke i Haderslev, hvis første Stiftelse maaskee nok falder noget tidligere, rimeligviis sammen med Opførelsen af selve Kirken, men som dog først 1309 modtog sine første Statuter, saa at det neppe er synderlig ældre. Det var ikke noget talrigt Collegium og talte fra først af neppe flere end fem Medlemmer, en Cantor og fire Kaniker, men dog gav det Haderslev Kirke en vis Anseelse, og mellem dets Statuter var ogsaa den, at alle, som vare fødte i Barvithsyssel (Haderslev Amt), kunde gjennemgaae deres Præsteskole ved to Aars Vicariat-Tjeneste i Haderslev istedetfor i Slesvig*). Biskop i Slesvig var dengang Jens Bockholt, som efter sit Domcapitels Raad og med dets Samtykke gav Haderslev Kirke denne relative Selvstændighed som en Slags Stiftskirke for Nordslesvig, hvad iøvrigt hans Forgjænger Berthold, født i Kjøbenhavn og Biskop i Slesvig 1287—1307, allerede havde forberedt**).

Saalænge Isarnus sad paa Lunds Ærkesæde var der Ro i de indre Forhold. Ogsaa i de ydre Forviklinger var der indtraadt en Standsning ved Forliget i Helsingborg 1309 mellem alle tre Nordens Konger, og blev det end kun af kort Varighed, saa antog Forholdene dog i Kong Eriks senere Regjeringsaar en anden Charakteer. Tidligere havde det været Kampen mod de Fredløse og den med dem forbundne Kong Haagen af Norge, der havde lagt Beslag paa

*) Cypræus, Ann. Slesv. p. 305-8. jf. De danske Domcapitler; S. 23. 81. 100.

**) Cypræus, p. 304.

Kong Eriks Stridskræfter; den var nu egentlig udstridt, skjøndt dens Eftervirkninger vistnok vedvarede endnu og voldte endnu mange indre Uroligheder; men hvad der væsentlig optog Kongens Opmærksomhed vare Forholdene i Sverrig, hvor hans Svoger, den svage og magtesløse Kong Birger, havde maattet dele Riget med sine herskesyge og overmægtige Brødre, Hertugerne Erik og Valdemar. Skjøndt Freden mod Nord saaledes var usikker, selv om der ikke var aaben Feide, kunde Kong Erik dog ikke opgive den forfængelige Tanke at fornye Valdemarstidens blændende Drøm, hvorfor han idelig feidede mod de nordtydske Stæder. En saadan Regjering krævede mange Penge, langt flere end Kronen havde at raade over, hvorfor Erik maatte paalægge alle sine Undersaatter svære Tynger; men dog synes det som om han ogsaa i den Henseende var forsigtig, saalænge Isarnus var i Lund, saa at han vogtede sig for at antaste hvad der hørte under Kirkens Omraade. Isarnus afgik 1309 eller 10; efter nogle Beretninger blev han af Paven kaldet til Erkebiskop i Salerno, efter en anden døde han i Lund, førend han var afreist til sit nye Bestemmelsessted*). Hans Efterfølger paa Erkesædet blev Esger Juel, dengang Biskop i Aarhuus. Han blev valgt i Lund i Nov. 1310, men væsentlig skyldte han Kongens Gunst ogsaa denne Forfremmelse, hvad denne siden leilighedsviis roser sig af, at han havde understøttet Esgers Forfremmelse saameget han paa lovlig Maade kunde**). Desuagtet blev Esgers

---

*) Script. I. p. 190; II. p. 176; efter VI. p. 644 døde han i Lund; hans Anniversarium i Lund omtales III. p. 552; IV. p. 42. 56.

**) Esgers Brev fra Lund i Nov. 1319 (Regesta I. nr. 1738); han kaldes siden 1311 Archielectus Regesta I. nr. 1739; 44. Kongens Yttring Script. VI. p. 544.

Forhold til Kong Erik, da han først var bleven Ærkebisp, snart et andet, indtil det tilsidst kom til et voldsomt og aabent Brud. Han er derfor ofte bleven meget haardt bedømt, som var Jacob Erlandsens og Jens Grands overmodige og trodsige Sind ogsaa faret i ham, saasnart han var kommen til at beklæde deres Sæde; men de ældre Krønikeskrivere bedømte hans Forhold anderledes; han skildres saaledes som en „from, god, gudfrygtig Mand" og af en anden berømmes han for, at „han gjengav Ærkesædet dets gamle Ro og Værdighed, og at han forsvarede sig med Ære og med et sjældent Maadehold mod Kongens Troløshed"*). Det turde vel være, at denne sidste Bedømmelse er nok saa rigtig; at Kongen nemlig nu vilde tage Opreisning for alt hvad han havde maattet finde sig i saalænge den fremmede myndige Prælat sad paa Ærkesædet, og at han derfor stillede sine Fordringer saa høit, at selv den Føieligste ikke kunde finde sig deri. Nogen sikker Mening er det umuligt at have derom paa Grund af Kildernes Utilstrækkelighed, men da denne hele Strid kun er af liden kirkehistorisk Interesse, er det tilstrækkeligt i Korthed at oplyse Forholdet efter dets rimeligste Sammenhæng.

Det var svære Tynger, Kong Eriks urolige Sind og Glimmerlyst lagde paa det danske Folk, men til samme Tid besværedes det ogsaa haardt fra en anden Side. Pave Clemens V, Bonifacius VIII's næst-næst-Efterfølger, havde siden 1305 af Føielighed mod Frankrig maattet tage sit Ophold i Avignon, og denne Forandring af Pavesædets Sted kom snart til at hvile tungt paa hele Christenheden. De avignonske Paver maatte vise sig føielige mod den Magt, de vare tilhuse hos, men til Erstatning derfor vilde

*) Kirkehist. Saml. II S. 312. Hamsfort; Script. I p. 300.

de lade de andre Lande føle deres Myndighed i fuldeste Maal, og da de i Avignon vare blottede for de Hjælpemidler, de havde i Rom, trængte de uafladelig til Penge, og deres Fordringer bleve større end nogensinde. Pave Clemens V beredte sig til at holde et almindeligt Concilium i Vienne, saa stort og glimrende som nogensinde, for at den ydre Glands kunde skjule for Christenheden de dybe Saar, Forholdet til Frankrig havde tilføiet Paveværdigheden. Gjentagne Gange udgik der Opfordring til Rigets Prælater om at give Møde, og de mødte ogsaa, vist ualmindelig talrigt, uden at vi dog kunne sige hvormange, men mellem dem var Esger Juel, der mødte som Talsmand ogsaa for Aarhuus*). Hvad der egentlig her skulde forhandles, var om Tempelherre-Ordenens Ophævelse, da denne rige og vidtforgrenede Orden havde paadraget sig den mægtige franske Konges Vrede; men ved Siden af dette, som Pave Clemens egentlig kun nødtvungen var gaaet ind paa, havde han ogsaa et andet Emne at bringe frem, nemlig en Opfordring til et stort Korstog, hvor St. Hans's Riddere skulde gaae i Spidsen som Christenhedens Forkjæmpere, saa det lader som om han netop greb Leiligheden til ganske særligt at drage Johanniterne frem til samme Tid som han beredede Tempelherrerne Undergang*). Denne Ridderordens Ophævelse, som blev besluttet paa Conciliets anden Session d. 3 April 1312, havde ingen Betydning for Norden, hvor den, saavidt os bekjendt, aldrig har haft Medlemmer; men des vigtigere var Beslutningen, der blev taget paa det sidste Møde den

*) Regesta I nr. 1744.

*) Pave Clemens V Opfordring til Korstog. Dipl. Svec. II p. 534-42.

6 Mai, at der skulde forberedes et nyt stort Korstog, idetmindste forsaavidt som den Udskrivning, der med det samme blev vedtaget, kom til at hvile tungt paa hele Cleresiet, idet der skulde udredes Tiendedelen af alle geistlige Præbenders Indkomster i 6 Aar, fra Aaret 1314 at regne*). Under dette Concilium modtog Esger Juel den ærkebiskoppelige Vielse af Pave Clemens's Haand, men saavel de Palliepenge, der ved den Leilighed skulde udredes, som selve Opholdet i Vienne for ham og de andre tilstedeværende Prælater udkrævede betydelige Summer, som de efter Hjemkomsten maatte see at faae godtgjorte af deres Undergivne. — Der gik ikke mange Aar hen, førend der atter blev gjort nye Fordringer fra samme Hold. Clemens V's Efterfølger Pave Johan XXII fordrede nemlig for den romerske Curies Kasse Halvdelen af Naadensaaret (fructus primi annis) af alle ledige Beneficier over hele Christenheden, hvad der dengang var en ganske ny Fordring. Tidligere havde det været Biskopperne, der ansaae sig berettigede til at oppebære eller dog at disponere over denne Indkomst, men nu havde Paven fundet, at det var en Afgift, han kunde lægge Beslag paa. „Ingen vil kunne blive fortrydelig over, — skrev Pave Johan i sit Brev — men tværtimod alle fromme Sjæle ville glæde sig ved, at den romerske Kirke ad sømmelige og tilladelige Veie, der ikke ere Kirkerne besværlige eller hindre Gudstjenesten, søger Lettelse for sine talløse Bekymringers Byrde, som Enhver jo maa have sin Andeel i“ **). Saaledes forstod den romerske Curie at indsvøbe sin umættelige Begjærlighed i

---

*) Opgjørelsen af denne Afgift for Sverrig. Dipl. Svec. III p. 146-53.

**) Diplom. Svec. III p. 289-93.

vekslingende Talemaader, men disse formaaede dog ikke at gjøre Byrden lettere, der faldt tungt især paa de fattige Sognepræster. Foruden disse Afgifter, der saaledes faldt paa Cleresiet, blev ogsaa den Afgift, den menige Almue maatte svare, nemlig Pederspengene eller Romeskatten opkrævet nu med ganske anderledes streng Nøiagtighed end tidligere. Vel var den i sin Oprindelse et frivilligt Offer, men efterhaanden blev den en fast Afgift, idetmindste i flere Stifter som i Roskilde og Lund, hvor den blev opkrævet og indbetalt til Biskoppen*).

Den nye Erkebiskop kom tilbage i Septbr. 1312, over Ribe, og foretog ved samme Leilighed en Visitationsreise i Jylland**). Længst opholdt han sig i Aarhuus, sit forrige Stift, hvor Esger Bonde var bleven valgt til Biskop, og han overværede her mærkelige Forhandlinger, der gik ud paa at ordne den hele Stiftsstyrelse ved at give bestemte Regler for de forskjellige geistlige Embedsmænds, Domherrers og Præsters Forpligtelser. Nye Statuter for Domkapitlet og dets Medlemmers indbyrdes Forhold bleve saaledes givne den 6 Oct. 1312, som vel neppe i sig selv indeholdt meget nyt, men som dog bidrog til at styrke disse Stiftelsers Selvregjering og dermed deres Uafhængighed af Bispestolen***). Mærkeligere end disse ere de Overeenskomster, der dengang bleve trufne med de tjenstgjørende Sognepræster, forbi de synes at røbe en gjærende Utilfredshed hos den lavere Geistlighed mod Bisopperne og deres vilkaarlige Paalæg, der siden jævnlig ved forskjellige Leiligheder giver sig tilkjende. Biskop Esger Bonde maatte

*) Dipl. Svec. III p. 530 fgd.

**) Dette fremgaaer af Brevenes Datering Regesta I nr. 1760-66.

***) Regesta I nr. 1764.

saaledes love sit Stifts Præster, at de maatte have Frihed til at gjøre Testamente — en Sag der ofte ogsaa i andre Stifter havde været paa Tale —; at han af det første Aars Indtægt (Naadens-Aaret) ikke vilde kræve mere end Halvdelen af Tienden; at han ikke paa nogen Maade eller under nogen Form vilde paalægge Præsterne nogen Afgifter eller foreskrive Collekter ud over det, Kirkens og Rigets Forsvar nødvendig maatte kræve; at „Voxkorn", der ydedes til Kirkelyserne, skulde tilfalde de tjenstgjørende Præster; og endelig at Tienden af Honning skulde tilfalde Præsterne, Tienden af Hør derimod Kirkerne*). Ved samme Leilighed var det udentvivl andre mærkelige Statuter kom frem, der bære Biskop Esgers Navn, og som udførligt gjennemgaae alle Sognepræsternes Pligter og Rettigheder, hvorved der gives os et godt Indblik i den Tids præstelige Forhold**). Disse Præsteregler var heller ikke dengang nye, og Biskop Esger fulgte kun sine Forgjængeres Spor, idet han vilde haandhæve dem, men de bleve dog vist først dengang sammenstillede i en saa bestemt og udførlig Form. — Ærkebiskop Esger kom tilbage til Lund sidst i Aaret, og en af hans første Embedshandlinger var at tænke paa en Forbedring i Chorvikarernes Stilling i Domkirken, „som jo er Moderkirken saavel for Danmarks som for Sverrigs

---

*) Script. VI p. 466 (Regesta I nr. 1763).

**) Script. VI p. 421-23. Statuterne ere her trykte uden Angivelse af Aar og efter et defekt Haandskrift, men de ere Ord til andet de samme som Decreta Arhusiensia af Biskop Ulrich Stykke af 1443 (Thorkelin, Samling af danske Kirkelove S. 51—83). Disse sidste ere langt vidtløftigere end hine; det er altsaa muligt, at der i Tidens Løb er kommen flere Regler til, men Grunden ligger dog sandsynligviis deri, at Haandskriftet for Biskop Esgers Statuter er defekt.

Rige." Hidtil havde der kun været tolv Chorvikarer, som fik en tarvelig Løn af alle Capitlets Medlemmer under Eet; men nu vilde han, at der skulde være saamange Chorvikarer som der var Chorherre, at hver skulde lønne sin Vikar, hvad enten han var nærværende eller fraværende, og lønne ham rundelig*). Sit første almindelige Nationalconcilium afholdt han i Kalundborg d. 14 Sept. 1314; hans Tiltale til de forsamlede Biskopper og Prælater var mild og venlig; det var ikke hans Agt at paalægge dem nye og svare Forpligtelser; han vilde heller i Kjærlighed søge at hjælpe og støtte Enhver, der var betroet til hans Forsorg. Istedetfor at komme med nyt vilde han derfor heller med Prælaternes Samstemning fornye de gamle Statuter, saavel dem der vare givne af Cardinalerne Otto og Gregor som af de tidligere Ærkebisper. Da han saae, at Gudsfrygten i disse Tider snarere aftog end tiltog, snarere kjølnedes end opildnedes, vilde han særlig anbefale at paakalde de 11000 Jomfruer, der havde lidt Martyrdøden i Landets Nærhed, og af hvem man havde mange Reliqvier, og derfor efter sine Brødres Raad og med hele Conciliets Samtykke anordne de 11000 Jomfruers Dag som Festdag for hele Kirkeprovindsen. Sluttelig var det hans Raad, som han vidste hele Conciliet vilde samstemme i, at hver Biskop skulde i sit Stift udvælge nogle redelige og paalidelige Mænd, som i al Stilhed skulde paasee og undersøge hvad der trængte til Forbedring, og da det paafølgende Aar forebringe det for Bisperne**).

Ærkebiskop Esgers første Optræden var altsaa fredelig og mild, men det var urolige og farefulde Tider.

---

*) Brev af 18 Febr. 1313. Dipl. Svec. III p. 113-14.

**) Dipl. Svec. III p. 180-81.

Det havde allerede gjæret længe, indtil det i disse Aar (1311—13) kom til et voldsomt Oprør i Nørrejylland baade af Bønder og Herremænd*), i hvilket ogsaa Rigets Bisopper vare medindviklede. Desværre savne vi nøiagtig Underretning om Anledningen og Formaalet med denne oprørske Bevægelse, hvad der dog vilde være af stor Vigtighed for rigtigt at forstaae og retfærdigt bedømme, hvad der senere fulgte. Der tales om, at Ophavsmændene for dette Oprør stode i Forbindelse med de Fredløses Slægt, at de allerede længe havde viist deres forræderiske Sindelag mod Kongen, uagtet denne fra sin Side flere Gange ved given Leilighed havde ladet Naade gaae for Ret. Især viste de deres fjendske Sindelag under den sidste svenske Krig ved at spille under Dække med de urolige og herskesyge svenske Kongebrødre Hertugerne Erik og Valdemar, som i det Hele kom til at blive Hovedet for alle de Utilfredse baade i Danmark og Sverrig paa Grund af den nære Forbindelse, der var mellem Kong Erik og den hjælpeløse og raadvilde Kong Birger i Sverrig. Til de Utilfredse hørte mange af de verdslige Herrer, der meente sig krænkede i deres Rettigheder ved Kongernes Myndighed, men til samme Side sluttede sig ogsaa Rigets Prælater, hvis kirkelige Rettigheder heller ikke bleve skaanede, hvorfor vi sædvanlig i Sverrig træffe Erkebispen og Prælaterne paa Hertugernes Side. I Danmark maatte den Seier, Kong Erik omsider havde vundet over de Fredløse, give ham en velkommen Leilighed til at lade de mægtige Slægter føle sin Myndighed, og Inddragelsen af deres forbrudte Godser maatte føre til mange Forviklinger, og ægge megen Vrede hos deres nærmere eller fjernere Slægt. Kong Eriks sidste Tog til Sverrig havde

*) Script. III p. 316 VI p. 283.

krævet store Bekostninger, og da han af den Grund efter Fredslutningen vilde udskrive nye Skatter, vakte det Almuens Vrede; Herrerne pustede til Ilden, og det brød ud i aabent Oprør. Men hvor stærke end Oprørernes Skarer vare, saa vandt dog Kong Eriks Drost Niels Oluffsen en afgjørende Seier over dem i Nærheden af Kolding, og nu blev der gaaet frem med Strenghed mod de Overvundne. Bøndernes Sag forhandledes først; de maatte selv angive alle Hovedmændene for Oprøret, som ventelig bleve straffede paa Livet; de maatte svare en Afgift i Korn til et Alter i Kolding, hvor der skulde læses Messe for deres Sjæle, der uretfærdig vare ihjelslagne, og endelig maatte de finde sig i at svare den ny Skat, der altid var Almuen yderst forhadt, og ofte omtales under Navn af „Guldkorn“*). Aaret efter blev de adelige Herrers Sag taget for paa Viborg Landsthing, og her bleve mange baade jydske og svenske Herremænd dømte til at have Liv og Gods forbrudt, af hvilke dog nok de Fleste som fredløse rømte Land og Rige**). — I denne vidtløftige Sag synes det som om de fleste af Rigets Prælater havde været medindviklede, idetmindste tales der om, at de omtrent alle enkeltviis maatte indgaae Forlig med Kongen og paany love Troskab og Lydighed, men uden at vi dog erfare nærmere, hvad det egentlig var der voldte Uenigheden. Kong Erik havde dengang Magten, og Alle maatte bøie sig for ham; Erkebiskop Esger viste sig strax eftergivende og Biskop Johan af Slesvig fulgte hans Exempel***); Biskop Oluf af Roskilde maatte afgive en skriftlig Forsikring, ligeledes Biskop

*) Hvitfeld S. 367-68.

**) Hvitfeld S. 373-76.

***) Hamsfort, Script. I p. 298.

Peter af Viborg, Biskop Peter af Odense og Biskop Niels af Børglum*), altsaa omtrent alle Rigets Prælater, paa Bisperne af Ribe og Aarhuus nær; men hvad det egentlig var der forhandledes, erfare vi ingensteds. Trætten maa dog have været af Varighed, og endnu to Aar senere St. Ambrosii Dag 1315 maatte Biskop Peder af Viborg afgive en ny edelig Forsikkring om at ville være Kongen huld og tro, vide hans Gavn i bedste Maade og ikke hjelpe hans Uvenner, at alt skulde være glemt hvad der havde været dem imellem, samt at Kongen skulde være fri og sagesløs for al den Gjæld og Forskrivning, Biskoppen havde paa ham. Det fremgaaer af denne Forsikkring, at Kong Erik havde Biskoppen mistænkt for at være i Ledtog med hans Uvenner, eller idetmindste at han havde været vidende om deres Planer, maaskee som en Hemmelighed, der var ham betroet i Skriftemaalet; men det fremgaaer tillige, at Kongen var gaaet frem med Vold under Sagen, idet han havde sat sig i Besiddelse af Bispestolens Indkomster, skaltet og valtet villaarligt med Kirkens Midler, samt at Domprovsten i Viborg og en stor Deel af Stiftets Clerest havde holdt med Kongen imod Biskoppen**).

Af størst Interesse vilde det være, naar man kunde danne sig en bestemtere Forestilling om Erkebiskop Esgers Forhold under denne Sag, forbi deri laae Spiren til den Trætte, der siden brød ud med saa stor Voldsomhed. Det var Kongens Beskyldning imod ham, at han strax efterat være bleven iklædt Palliet, efter sin Hjemkomst fra det apostoliske Sæde, havde indladt sig paa forræderske Anslag mod Kongen. Det skulde altsaa være under sit Ophold i

*) Pont. Ann. II S. 110.

**) Hvitfeld S. 330.

Jylland, at Æsger skulde være traadt i Forbindelse med de oprørske Herrer, af hvilke flere var hans Slægtninge, men nogen bestemt Beskyldning kunde Kongen ikke reise; han siger kun, at Erkebispen vidste forsigtig at skjule sig og indgik strax Fred og Forlig*). Der blev indgaaet Forlig, og rimeligviis er det dette Forlig, der siden ofte er Tale om, hvorved Erkebispen forpligtede sig til at betale Kongen 6000 Mark Sølv. Det blev afsluttet i Helsingborg, saaledes at 1000 Mark skulde betales strax, men Resten skulde staae hen i nogle Aar, og disse 1000 Mark kunde Erkebispen kun betale ved atter at overlade Kronen Hervidstad Herred, der var afstaaet til Erkesædet ved Forliget i Nyborg 1303. Efter nogle Aars Forløb krævede Kongen de resterende 5000 Mark, og Erkebispen maatte indgaae et nyt Forlig, som det lader atter i Helsingborg 1316, hvor Erkebispen maatte forpligte sig til at betale Summen inden to Aar, samt love ikke at sætte nogen Leensmand paa Bornholm uden Kongens Samtykke**). Hvorledes det egentlig forholdt sig med den Sum, Kongen saaledes krævede, er vanskeligt at sige med Sikkerhed; Kongen taler om den som en personlig Gjæld, Erkebispen havde paadraget sig under sit Ophold i Vienne; men det fremgaaer af den hele vidtløftige Forhandling, at hvad Kongen egentlig søgte at vinde var Hervidstad Herred i Skaane samt Myndigheden over Øen Bornholm, og naar man nu erindrer, at det netop var hvad han havde maattet afstaae i Nyborg 1303

*) Kongens Klagebrev af 1307 Script. VI p. 544.

**) Paa den Maade taler Hvitfeld om Forliget S. 388–89; Kapitlets Klagebrev Script. VI p. 541 taler om Hervidstad Herred, samt om Forpligtelsen til at betale 6000 Mark, for hvilken Sum Erkebispen satte Bornholm i Pant; cf. Script. VI p. 537.

som Vederlag for den Sum, han dengang skulde betale Erkesædet, saa er der neppe nogen Tvivl om, at den hele Trætte gik ud paa med List og Vold at afnøde Esger, hvad han ikke havde turdet negte den myndige Isarnus. Det var rigtignok ikke Øen i sin Heelhed, som blev afstaaet dengang, da Erkesædet fra gammel Tid besad de tre af Øens fire Herreder, men kun det fjerde, og ventelig det meest indbringende, nemlig Rønneherred, og det kun betingelsesviis, saaledes at Erkebispen først skulde affinde sig med Drost Uffe's Arvinger, der havde Herredet i Forlening og indtil da nøies med Bemmenhøis-Herred i Skaane. Men denne Affindelse maa dengang være foregaaet, da vi i disse Aar finde Erkesædet i fuld Besiddelse af hele Øen, skjøndt ikke til Drost Uffe's Arvingers Tilfredshed, der siden reiste Fordringer paa at faae Rønneherred tilbage, og ventelig heller ikke til Kongens, som imidlertid nu da han havde Magten vilde benytte Leiligheden til at sætte sig i Besiddelse af hele Øen. Den hele Trætte er derfor egentlig kun en Strid om Erkesædets verdslige Herremagt, men den har sin Interesse som Kongens Forsøg paa med Magt at tage tilbage, hvad Kirkens aandelige Magt engang havde afnødt ham.

Til denne Retstvist om Erkesædets Besiddelser føiede sig snart andre kirkelige Klagepunkter. Erkebispen taler i stærke Ord om Kongens Fornærmelser mod Kirker og Klostere, men denne Klage holdes i Almindelighed, og der er kun eet Punkt, der træder tydeligere frem, og det er dette, at Kong Erik havde udskreven en Skat af hele Clereciet. Om det i sig selv var noget ganske uvant, er tvivlsomt, det lader til som Kongerne ogsaa tidligere, naar Riget var i

Nød, havde grebet til det*); men det kan dog ikke med Sikkerhed paavises førend nu, og nu var det en haard Skat, der blev lagt paa den hele Clerus, idet Kongen krævede in subsidium en Sjettedeel af alle geistlige Beneficiers Indkomster. Det var ikke Clereciet ene, der maatte bære saa svære Tynger; Almuen maatte udrede baade Plovskat og Guldkorn, og Herrerne maatte yde en Tiendedeel af deres Indkomster, men det vakte allevegne Misnøie. Esger gjorde bestemt Indsigelse, og forbød strengelig Lunde Capitel under Bandsstraf at efterkomme denne Fordring**). Clereciet var allerede haardt trykket over hele Riget saa at dette nye Paalæg derfor maatte føles desto haardere, men desuagtet vovede de ikke at negte Kongen Lydighed, og naar Esger gjorde Indsigelser, saa maatte det snart blive en ny Anledning til Trætte.

Imidlertid havde Ærkebispen styrket sin Sag ved et Forlig med det svenske Ærkesæde og den svenske Clerus, hvad der blev af Betydning, da i disse Aar Forholdene i Danmark og Sverrig paa det allernøieste vare filtrede i hinanden. Den tidligere omtalte Trætte mellem Lunds og Upsala's Ærkesæde om Lunde Kirkens Primatret vedvarede nemlig fremdeles, og endnu var der siden Jens Grand's Tid aabent Brud mellem begge Kirker. Esger arbeidede paa at faae den Sag udjævnet og fandt velvillig Imødekommen hos Ærkebisp Niels af Upsala, hvorpaa der blev berammet et Møde af Befuldmægtigede fra begge Sider

*) Biskop Esger af Aarhuus nævner mellem de Afgifter, han maa opkræve, ogsaa Afgiften pro defensione regni; Script. VI p. 406.

**) Skatten omtales i Kapitlets Klagebrev Script. VI p. 540; 42. Jfr. Hvitfeld S. 401 og 403.

i Aahuus, under Lunds Stift, for at afslutte Forliget. For at fremme Sagen, da det laae Erkebiskop Esger meget paa Hjerte, at „al Splid og Uenighed kunde afskjæres fra Roden af", besluttede han med sit Capitel d. 9 Sept. 1315, at tilbagekalde alle de Bandsdomme, der i hans Forgjængeres Tid vare udtalte mod Upsala Kirke og dens Personer*). Der var ogsaa dengang netop Leilighed for Esger at gjøre sin Primatret gjældende, da Erkebiskop Niels var død, og i Kraft af denne sin Overhøihed lod han efterlyse i Upsala Kirke, om der var Nogen, der havde Indsigelse at gjøre mod Domcapitlets Valg af hans Efterfølger, der var falden paa Kaniken Olaf. Ved Udsendinge fra Lund og Upsala skulde Palliet afhentes, og Pave Johan XXII bestemte (d. 26 Octb. 1316), at Oluf skulde modtage det af Esgers Haand paa Aahuus Slot og der aflægge Troskabseden**). Den 14 April 1317 træffe vi Esger i Aahuus***), og ventelig har han der indviet Olaf til Erkebiskop og modtoget hans Troskabseed, hvorved Fred og Forlig fuldkommen var gjenoprettet mellem begge Kirker, men Palliet fik han dog først Aaret efter, rimeligviis fordi det endnu ikke dengang var ankommen fra den pavelige Curie.

Strax efter brød Uenigheden mellem Erkebiskop Esger og Kongen ud i en aaben Trætte. Kong Erik trængte saa voldsomt paa med sine Fordringer, at Erkebispen ikke længer ansaae sig for sikker i Skaane, men tyede til Hammershuus, hvor han samlede mange af de misfornøiede adelige Herrer til sig, for med Magt at sætte sig til Modværge. Kongen sendte tvende Sendebud til

*) Diplom. Svec. III p. 153. 229.

**) Diplom. Svec. III p. 279-80.

***) Diplom. Svec. III p. 321-22.

Hammershuus for at underhandle med ham, nemlig Ridderen Johan Kanne og den retslærde Vilhelm Krag, professor juris, men Underhandlingerne førte ikke til andet, end at Esger i deres Overværelse i et aabent Brev udtalte sine Klagemaal over Kongen, og sluttede med at true ham med Kirkens Band, dersom han ikke frafaldt sine Fordringer*). Kongens Svar herpaa var kun det, at han beskikkede den nysnævnte Vilhelm Krag tilligemed Provst Jordan af Salingsyssel til sine Procuratorer, at de skulde tale hans Sag for den pavelige Curie i det Tilfælde at Esger gjorde Alvor af Bandlysningen**). Esger tøvede da ikke længe med at udføre Truselen, og rimeligviis i August udtalte han Bandlysningen. Det var Kongen meget om at gjøre at sikkre sig Landets øvrige Geistlighed og det synes ogsaa at være lykkedes ham. Samtlige Biskopper mødtes i Roskilde — med Undtagelse af Esger Bonde af Aarhuus, der synes ganske at have holdt sig udenfor den Tids politiske Forviklinger — nemlig Oluf af Roskilde, Peter af Viborg, Peter af Odense, Niels af Børglum, Johan af Slesvig og Johan af Ribe***). Hvad der forhandledes paa dette Møde fremgaaer tydeligt nok af den Samling Breve eller maaskee snarere Udkast til Breve, der angaae denne Strid, men om Udfaldet just ganske svarede til Kongens Forventning, kunne vi ikke sige med Sikkerhed. Det var Kongen om at gjøre at bevæge Bisperne til at udtale sig skarpt mod Ærkebispen, og derhos tillige afgive den Forsikkring, at de vilde efter Evne forfølge Kongens gode Ret og staae ham bi i alt hvad tilladeligt og sømmeligt var. Det var

*) Script. VI p. 542-43.

**) Script. VI p. 536.

***) Hamsfort; Script. I p. 299.

ikke blot Bisperne, men ogsaa Domcapitlerne og den hele danske Clerus, Kongen vilde have med, og der foreligge tvende Klagebreve imod Esger, affattede i Lunde Domcapitels og i den hele danske Clerus's Navn. Disse sidste ere mærkelige, fordi de reise Beskyldningerne ikke blot i Almindelighed, men gjennemgaae dem enkeltviis, og det kan ikke negtes, at det er haarde Beskyldninger, der her gjøres Esgers hele Stiftsstyrelse, dersom Brevene ellers vare paalidelige, men det er de neppe. Før at holde os til de Punkter, hvis Rigtighed vi kunne prøve, og som ogsaa ere Hovedpunkterne, at nemlig Ærkebispen uden Capitlets Samtykke havde overladt Kronen Hervidstad Herred og sat Bornholm i Pant, saa tager en saadan Bebreidelse sig høist besønderlig ud, naar vi vide, at det var hvad Kongen havde tvungen ham til, hvad han netop af al Magt søgte at værge sig imod; og især tager det sig besønderligt ud, naar det som her anføres af Capitlet for at støtte Kronens Sag; men forholder det sig saaledes med Hovedsagen, saa er der ogsaa grundet Anledning til at tvivle om de øvrige Punkter; idetmindste er det Sande i dem saaledes forbreiet, at det er vanskeligt at udsondre. Det var Kongen saaledes om at gjøre at reise hele den danske Clerus imod Ærkebispen, og til Gjengjæld gav han den den Forsikkring, at den kunde fortrøste sig til hans Bistand, saa at han ikke paa nogen Maade vilde indgaae Fred og Forlig med Esger uden a Domcapitlet og Cleresiet var medindbefattet derunder. Saaledes var det Kongens Agt at føre Sagen igjennem i Roskilde, idet hans Procuratorer her høitidelig for Bispern kundgjorde hans Appel til Paven (d. 26 Aug.), men om det lykkedes er uvist, da Brevene i den Form, hvori de er komne til os, snarere synes at være Udkast end egentlig lov-

formelige Documenter*). Men selv om de virkelig ere bleven underskrevne og udfærdigede, saa tør man dog ikke deraf slutte, at Bisperne virkelig misbilligede ja fordømte Ærkebiskop Esgers Færd, da de siden snarere aabenbart viste det Modsatte; men det er da kun et Vidnesbyrd om, hvor stærkt Kongens tvingende Magt dengang laae paa dem. Hvad Lunde Domcapitel og dets Klagebrev angaaer, saa maa det erindres, at Kongens Kantsler Guido dengang beklædte Decanatet i Capitlet, og at han ventelig brugte al sin Indflydelse for at stemme Capitlet gunstigt for Kongen, men at det ingenlunde lykkedes med alle dets Medlemmer, kan man slutte deraf, at dets øverste Prælat Provsten Carl siden som Esgers Efterfølger fortsatte dennes Strid. Til alle de andre Breve føiede Kong Erik ogsaa sit Klagemaal, affattet som et Brev til Pave Johan XXII, hvori han, efterat have gjentaget sine Beskyldninger mod Esger, bad om gunstig Benhørelse for sig og sin Sag**).

Ikke længe efter at have kundgjort Bandlysningen, maatte Ærkebiskop Esger forlade Bornholm, og vi træffe ham den 5 Nov. 1317 i Greifswalde***), maaskee i den Hensigt at gaae til Avignon for at føre sin Sag for Paven, eller maaskee snarere for at styrke sin Sag ved Forbindelser med de nordtydske Stæder. Men snart fik hans Tanker en anden Retning ved de Begivenheder, der til den Tid skete i Sverrig. Den svage Kong Birger vidste ikke at hjælpe sig mod sine Brødre Hertugerne Erik og Valdemar paa anden Maade, end ved at lade dem begge paa en lumsk og

*) Jfr. Reuterdahl II. 2 S. 341 Anm. 1.

**) Script. VI. p. 535-45.

***) Dipl. Svec. III. p. 340 (Regesta I. nr. 1836).

forræderisk Maade gribe og fængsle, som de besøgte ham paa Nykjøbing Slot, i Dec. 1317, og i dette Fængsel fandt de begge siden deres Død. Den Udaad, Kongen saaledes havde øvet, æggede Hertugernes Parti til det Yderste, og Førerne for Modstanden bleve Hertugernes Hustruer, der begge hed Ingeborg, tilligemed de Mænd, der tidligere havde sluttet sig til dem. Man rustede sig fra begge Sider til en fortvivlet Kamp; Birger søgte Hjælp i Danmark hos Kong Erik, og Hertuginderne gik samme Vei, idet de søgte at styrke deres Parti ved at slutte sig sammen med de Misfornøiede i Danmark, navnlig disses Hovedmænd, Kong Eriks Broder Hertug Christopher og Ærkebiskop Esger. Der blev holdt et Møde i Calmar og afsluttet en Traktat d. 16 April 1318, hvorved Hertug Christopher og Ærkebispen med alle deres Hjælpere forpligtede sig til at staae Hertuginderne bi til Hertugernes Befrielse og Fredens Gjenoprettelse, samt lovede at denne Overeenskomst skulde gjælde fra begge Sider indtil Formaalet var naaet*). Ved samme Leilighed afgav Hertuginderne den Forsikring, at Ærkebiskop Esger skulde have og beholde Halmstad Herred i Halland, hvilket Hertug Christopher, der som Kongens Broder var Herre over Halland og Samsøe, havde overladt ham som Pant**). Ikke længe efter lød Budskabet om Hertugernes forsmædelige Død i Fængslet, men det bidrog kun endmere til at ægge Forbittrelsen mod Kong Birger og hans Forbundne Kong Erik. Ved Allehelgensdags Tid 1318 gjorde de Forbundnes Hær et morderisk Indfald i Skaane, hvor Ærkebiskop Esger ligesom Hertug Christopher vare med i den svenske Hær,

*) Regesta I. nr. 1847.

**) Regesta I. nr. 1848.

men skjøndt den havde god Fremgang, lykkedes det dog ikke Møger ad den Vei at komme tilbage til sit Ærkesæde. Fra den Tid trak han sig tilbage fra Partikampen, maaskee fordi han saae sig skuffet i sine Forventninger ved hiint Tog, og om Foraaret 1319 begav han sig paa Reisen til det pavelige Hof for der at tale sin Sag*). — Ærkebispens Bortreise gav Kong Erik friere Hænder; det lykkedes hans Marsk Ludvig Albertsen, efter i flere Aar at have kjæmpet mod Ærkebispens Tilhængere, at erobre Hammershuus og dermed at undertvinge hele Bornholm. Det var et Ønske, Danmarks Konger længe havde næret at komme i Besiddelse af denne Ø, og for at sikkre sig den gav Kong Erik Erobringen den Form, at han lod Øens Beboere i et Brev af 24 Mai 1319 komme frem med det som deres egen Begjæring, at han vilde befri dem for al den Nød og Trængsel, de havde døiet under det ærkebiskoppelige Regimente, ved for bestandig at skille Øen fra Lunde Kirke, da de villig vilde erstatte ham alle de Tab og Bekostninger, det kunde volde, og vare rede til af ganske Hjerte at sværge Kongen deres Troskabseed**). Om det virkelig var Beboernes Mening eller om det var et politisk Kunstgreb af Kongen lader sig rigtignok vanskeligt sige med Sikkerhed, men det sidste turde dog være det sandsynligste, ligesom det heller neppe var uden Tilskyndelse fra Kongens Side, naar tidligere under Striden med Jens Grand et Parti blandt Borgerne i Kjøbenhavn ved Mytteri mod Biskoppen af Roskilde søgte at overgive Byen til Kongen. Iøvrigt

*) Script. VI. p. 521. 532.

**) Regesta I. nr. 1861. I Kroniken omtales Øens Erhvervelse ligefrem som en Erobring Script. VI. p. 532.

beholdt Seierherren, den rige og mægtige Marsk Ludvig Albertsen, Den i Forlening.

Midt under disse Forviklinger døde Kong Erik og blev begravet i Ringsted Kirke St. Brixius Dag 1319, uden at hans Trætte med Ærkebispen var kommen sin Løsning nærmere. Nogle Aar forinden havde hans Hustru Dronning Ingeborg søgt Trøst og Ly i St. Clara Kloster i Roskilde, som hun ogsaa tidligere havde tyet til, dengang hendes kongelige Ægteherre var bandlyst under Striden med Jens Grand. Et Munkesagn veed at fortælle, at Kongen med Magt havde ladet hende indespærre i Klosteret, fordi hun ved Uforsigtighed var Skyld i at deres eneste levende Søn omkom; Bisktop Oluf af Roskilde tilbød da at gaae i Forbøn for hende hos Kongen, men hun afslog hans Tilbud, da hun vidste sikkert, at baade hun, hendes kongelige Ægteherre og Biskoppen skulde døe det Aar*). Denne Spaadom gik i Opfyldelse, og ikke blot de tre døde, men en brat Død bortrev mange af den Tids anseete Mænd og gjorde derved en Ende paa mange Tvistigheder. De urolige svenske Hertuger Erik og Valdemar havde fundet deres Død 1318; Hertug Erik's lille Søn Magnus blev kaaret til Konge i Sverrig 1319, medens den fordrevne Kong Birger fandt sin Død i Danmark 1321, Aaret efter at hans eneste Søn Magnus var bleven henrettet i Sverrig. Ved samme Tid som Magnus Eriksen var bleven kaaret til Konge i Sverrig, døde hans Morfader Haagen i Norge, og efterlod sin Dattersøn som sin eneste Arving, saa at nysnævnte Magnus i sin Barnealder blev hyldet til Konge baade i Norge og i Sverrig. Saaledes vare de norske og

*) Petrus Olai; Script. I. p. 128.

svenske Forvikllinger bragt til Ende, men i Danmark selv vedblev Forvirringen. Kong Erik Menved faaer det Vidnesbyrd, at han var en streng Mand men en dygtig Herster*), og dette Vidnesbyrd stadfæster Historien forsaavidt, som han forstod ved utrættelig Virksomhed og blodig Strænghed at kue Partierne, uden dog at kunne bringe Enighed tilveie. Han skal paa sit Yderste have fraraadet Stænderne at kaare sin Broder Hertug Christopher til Konge, en Mand, der ved sin underfundige Troløshed havde gjort sig forhadt af alle Partier; men dog var det ikke hans Uselhed, der voldte Rigets Opløsning; Opløsningen var der, dengang han kom til Magten, men den stærke Haand var borte, der hidtil formaaede at reise Dæmninger mod den frembrusende Strøm.

Christopher II blev alligevel kaaret til Konge paa Viborg Thing d. 25 Januar 1320, men maatte forinden underskrive en haard Haandfæstning, der aldeles bandt Hænderne paa den udøvende Magt. I sig selv var det ikke noget nyt, at Kongerne ved Kaaringen maatte afgive en edelig Forpligtelse, men denne Haandfæstning er rimeligviis den første, der blev skriftlig affattet, og derfor ogsaa den omstændeligste og meest bindende. Det Fordærvelige ved den Rigsforfatning, som derved blev grundlagt, ligger ikke saameget deri, at den gav de geistlige og verdslige Herrer saa væsentlig Andeel i Regjeringsmagten, og at den i stærke Ord hævdede disses Privilegier til Skade for de andre Stænder, hvad man sædvanlig lægger Vægten paa; men snarere deri, at alle Stænder kun kom frem med deres Fordringer, saa at Haandfæstningen kun talte om, hvad

*) Script. III. p. 569. II. p. 391.

Kongen ikke maatte gjøre, men næsten intet om, hvorledes da en lovlig Regjering skulde føres. Kongen maatte ikke krænke Geistlighedens og Herrernes Privilegier, det var det første, der fordredes; han maatte ikke paalægge Borgerne Told, ikke paalægge Bønderne nye Skatter, og de forhadte Afgifter, der vare paalagte efter Valdemars Tid, Plovpenge og Guldkorn skulde afskaffes; men der blev ikke talt om, hvorledes Kronen da skulde faae de nødvendige Midler til Regjeringens Førelse. Der blev nok bestemt, at der hvert Aar skulde holdes et Danehof i Nyborg, men der blev intet bestemt om denne Forsamlings Sammensætning og Myndighed; det blev vedtaget at Kongen ikke maatte begynde nogen Krig uden Prælaternes og de verdslige Herrers Samtykke, men egentlig Beskatningsret var der ikke tilsagt Kongen og Parlamentet, og derfor maatte ethvert Paalæg, om det end var nok saa nødvendigt, komme frem som en vilkaarlig Voldshandling. Det var Kræftskaden, hvorunder den hele Forfatning led, og som atter havde sin dybere Grund deri, at Enhver kun tænkte paa sig selv og sin egen Fordeel, uden at have nogen Sands for at fremme det almene Vel. De geistlige Herrer glemte da heller ikke sig selv, og i denne som i de følgende Haandfæstninger fandt mange af de Tvistepunkter deres Afgjørelse, der gjennem alle disse Tider havde voldt saa megen Splid. Kirkernes Tiender maatte Ingen begjære eller modtage uden der var stillet tilfredsstillende Sikkerhed; Klerke maatte ikke stævnes for verdsligt Thing eller for verdslige Dommere; de maatte ikke paa nogen Maade besværes med kongelige Skattebreve, og den Gaard, Sognepræsten boede i, skulde med sin tilliggende Jord være fri for al kongelig Ydelse; Ingen maatte præsentere en Klerk til en Kirke uden han

fra gammel Tid af havde fuld Patronatsret; ingen Biskop maatte fængsles, landsforvises eller berøves sine Godser uden efter Pavens udtrykkelige Befaling, og ingen ringere Klerk uden sin lovlige geistlige Foresattes; endelig maatte Klostere ikke besværes med Heste- og Hundehold. Meget af det var allerede tidligere vedtaget, men det blev nu bestemtere bragt i Lovsform, og naar der tidligere tvistedes saa meget om Udredelsen af Leding og Krigsstyr, saa var det paa en Maade ogsaa afgjort, naar det var vedtaget, at Kongen ikke maatte begynde Krig uden Prælaternes og Herrernes Raad og Samtykke. Enhver Stand søgte saaledes at værne om sin Interesse, men mærkeligt nok, kom man derved ogsaa til at hævde den nationale Selvstændigheds Ret for at forebygge Fremmedes Overgreb; Ingen maatte saaledes præsentere nogen Klerk til en Kirke, der var en Udlænding og som talte et fremmed Sprog, ligesom heller ikke nogen Tydsker maatte faae Borge eller Fæstninger, Fogedembeder eller Jorde i Forlening, eller have Sæde i Kongens Raad*).

Erkebiskop Esger var fraværende, medens disse Forhandlinger førtes i Viborg, men de nørrejydske Biskopper, Peter af Viborg, Niels af Børglum, Esger af Aarhuus, Johan af Ribe, samt Niels af Dorpat, der vare tilstede, glemte ham ikke; de krævede nemlig, ham angaaende, af Kong Christopher, at „han, saavidt det stod til ham, skulde frigive alt Erkebispens Gods, Borg og Land, og atter give det tilbage.“ Esger opholdt sig dengang ved det pavelige Hof i Avignon for at tale sin Sag, men om selve Forhandlingerne er aldeles intet bekjendt. Pave Johan XXII

*) Geheimearchivets Aarsberetninger II. S. 9-11.

skal i en Skrivelse til Danmarks Bisskopper have formanet dem til ikke at gjøre fælles Sag med Kongen mod den fordrevne Ærkebisp, og deres Forhold under Kaaringen i Viborg viser, at de ogsaa vare rede til at forsøge en Mægling. Det var imidlertid ikke saa let; Æsger havde rigtignok nylig været Christophers Medforbundne under Kampen mod Kong Erik, men da han havde faaet sin Broders Throne, optog han ogsaa sin Broders Fordringer. Det trak sig derfor ud med Forliget, men for Kong Christopher førte det den Mislighed med sig, at han ikke kunde blive kronet, da Retten til at salve og krone Kongerne fra gammel Tid af tilkom Lunds Ærkesæde. Kong Christopher tænkte derfor paa at formaae en af de andre Bisskopper til at gjøre det, hvad man seer af en pavelig Skrivelse af 24 Juli 1320, hvori Pave Johan efter Æsgers Begjæring udtrykkelig forbød dem at gjøre det førend tilstundende Julefest, medmindre Ærkebispen gav sit Minde*). I dette Brev tales der ikke om nogen Proces mellem Kongen og Ærkebispen, men kun at denne opholdt sig i Avignon for at varetage Lunds og hele den danske Kirkes Tarv. Da Æsger omsider vendte hjem (rimeligviis sidst i Aaret 1320) var han ledsaget af en pavelig Capellan, Magister Bernhard de monte Valrano, der paa Pavens Vegne skulde forlange Restitutionen af de Ærkesædet fratagne Besiddelser. Der blev derom ført adskillige Forhandlinger, indtil Kong Christopher endelig lod sig bevæge til efter Begjæring af Rigets Prælater og verdslige Herrer uden Proces og Dom at indgaae et mindeligt Forlig, hvorved han frafaldt alle de Fordringer, Kong Erik havde gjort. F o r l i g e t blev sluttet

---

*) Diplom. Svec. III. p. 467 (Regesta I. nr. 1885).

i Roskilde d. 26 Aug. 1321 i Overværelse af Rigets Biskopper, og ifølge dette fik Erkebispen Hervidstad-Herred i Skaane, Rønne-Herred paa Bornholm tilligemed Hammershuus og det omliggende Land atter tilbage, dog paa det Vilkaar, at han skulde holde Marsken Ludvig Albertsen fuldkommen skadesløs, der havde haft Øen i Forlening; tillige opgav Kongen Fordringen paa de 5000 Mark Sølv, Erkebispen havde lovet at betale i Helsingborg, og dermed skulde al Trætte være bilagt mellem Kronen og Erkesædet*). Kong Christopher gav altsaa efter, og han opnaaede derved, hvad han tilsigtede, da Erkebiskop Esger salvede og kronede ham og hans unge Søn Erik til Konger i Bordingborg Kirke Pintsedag 1322**).

Esger forholdt sig efter den Tid rolig, sysselsat med sin kirkelige Gjerning, endskjøndt Forliget mellem ham og Kongen ikke havde nogen ret Fasthed. Allerede Dagen efter Kroningen skal Kong Christopher have udladt sig med haarde Trusler mod Erkebispen, men det kom dog ikke til noget aabent Brud, saalænge Esger levede. Vi træffe ham i disse Aar i Lund, og Aaret før sin Død paa en Visitatsreise omkring i sin Provinds; han var i Viborg d. 5 Jan. 1324, i Odense d. 25 Marts s. A.***), ved hvilken Leilighed det uden Tvivl var, at han udvidede Skolen i nysnævnte By og forbedrede Lærernes Lønning†). Han døde d. 17 Jan. 1325 rimeligviis i Lund, efter at han paa sædvanlig Viis havde betænkt flere af Stiftskirkerne med Gaver for at holde

*) Diplom. Svec. III. p. 522-24. Regesta I. nr. 1904.

**) Script. I. p. 129. 299. VI. p. 628-29. Hvitfeld S. 418.

***) Diplom. Svec. III. p. 632. 641-42.

†) Hamsfort; Script. I. p. 300.

hans Aarsdag, hvorved det tillige omtales, at det var ham, der ved Lunde Kirke oprettede Cantor-Værdigheden*). Han havde ved sin rolige Besindighed gjengivet Ærkesædet sin forrige Værdighed — det var den Berømmelse, der som tidligere omtalt blev tillagt ham, og det var neppe ufortjent, uagtet de Fordringer fra Kongens Side, han med Kraft havde afviist, atter bleve optagne paany.

Kong Christopher's Løfter vare aldrig at stole paa. Det lader til som om han atter optog sin Broder Kong Eriks Fordringer i deres hele Udstrækning, saa at han paany krævede de 5000 Mark Sølv, men til Pant for Pengene forlangte han Bornholm**), og denne Ø blev saaledes ved at være det stadige Tvistens Æble mellem Kronen og Ærkesædet. Ved Forliget havde Kong Christopher afstaaet Bornholm, dog paa det Vilkaar, at Esger skulde holde Marsken Ludvig Albertsen fuldkommen skadesløs; men denne rige og myndige Herre var ikke let at tilfredsstille, saa at Esger neppe, saalænge han levede, nogensinde kom i Besiddelse af Øen. Marsken vedblev at holde den besat, og til samme Tid som han saaledes laae i Trætte med Ærkebispen, trættedes han ogsaa med Kongen, hvorved det kom til en hidsig Kamp, der endte med at, Ludvig Albertsen overlod Bornholm til Kongen. Dette Forlig, der blev sluttet i Thingsted paa Falster (d. 26 Aug. 1326) kort efter Esgers Død, var aabenbar et Forræderi mod Ærkebispen, hvorfor der ogsaa til Forliget var knyttet den Bestemmelse, „at skulde Hr. Ludvig og hans Arvinger derved paadrage sig nogen Bandsstraf, saa skulde Kongen staae dem bi“***).

*) Script. IV. p. 29 (V. p. 537. III. p. 479).

**) Pont. II. S. 129.

***) Hvitfeld S. 426. (Regesta I. nr. 1978).

Wegers Eftermand, Erkebiskop Carl Eriksen, tidligere Domprovst i Capitlet, saae ogsaa nok det Underfundige deri, og han var altid Kong Christophers Fjende. Men han stod i den Henseende ikke ene. Kong Christophers Stilling var i sig selv uholdbar, og han formaaede mindst af alle virkelig at hævde den. Kronens Pengevæsen var fra hans Broders Tid i en grændseløs Forvirring, og da, som ovenfor fremhævet, alle Veie til at faae den afhjulpet paa lovlig Maade vare afskaarne, greb han til med Vold, idet han atter som Kong Erik krævede Tiendedelen af de geistlige og verdslige Herrers Indkomster*); men han havde ikke Styrke nok til at hævde et saadant Skridt, og Følgen blev kun den at han oprørte alle de Mægtige imod sig.

Netop i disse Aar, da hans Throne vaklede, da han var omringet af Fjender paa alle Sider, oprettede Kong Christopher et Cistertienser Kloster paa sin Gaard Knardrup i Nærheden af Kjøbenhavn, til Vor Frues Ære (1326)**). Siden Valdemarstiden havde Ingen tænkt paa at oprette saadanne Klostere, og denne Sildefødning af Cistertienser-Klostrene blev ogsaa alle Dage et vantrevent Skud. Det var af de Fredløses inddragne Godser i Sjælland, at denne Kongsgaard var bleven samlet, og uden Tvivl ligger deri Grunden, der forklarer, hvorfor Kong Christopher paa en Tid da han selv befandt sig i den meest trykkende Pengeforlegenhed, dog fandt det raadeligst at skjænke denne Jord til gudeligt Brug. Det var en omtvistet Besiddelse, som man bedst enedes om ved at give den en saadan Anvendelse.

---

*) Script. I. p. 300. VI. p. 629. Hvitfeld S. 423.

**) Script. I. p. 300. Hvitfeld, S. 428.

Imidlertid var et almindeligt Oprør kommet til Udbrud, der forskaffede den slesvigske Hertug Valdemar Eriksen for nogle Aar Kongenavnet i det opløste Rige under den myndige holsteenske Grev Geerts Formynderskab. Han maatte kjøbe dette ranede Kongenavn ved at underskrive en ny Haandfæstning i Viborg d. 7 Juni 1326, der omtrent gjentog Kong Christophers, men dog med adskillige Ændringer efter Tidens Leilighed. Angaaende Ærkesædets Besiddelser blev det her udtrykkelig nævnet, at Slottet paa Bornholm, Hammershuus, skulde tilbagegives Lunde Kirke med det tilliggende Gods*), og den nye Konge ilede med at indfrie dette Løfte, ligesom han i det Hele med ødsel Haand søgte at tilfredsstille alle sine Hjælpere. Ærkebiskop Carl fik Bornholm, men kort efter reiste der sig en Fordring fra en anden Side, idet Johan Uffesen gjorde Paastand paa at have lovlig Adkomst til Rønne Herred. Efter den oprindelige Overeenskomst med Kong Erik af 1303 var dette Herred afstaaet paa den Betingelse, at Ærkesædet først skulde affinde sig med Drost Uffe's Arvinger og indtil det var skeet have Vemmenhøis Herred i Skaane med Undtagelse af Byen Ystad. Hvorledes denne Affindelse har fundet Sted er ubekjendt, men nu fremkom Drostens Søn Johan Uffesen med Paastand paa at erholde det tilbage. Sagen blev afgjort paa et Danehof i Helsingborg d. 19 Oct. 1327 saaledes at Rønneherred tilkjendtes Johan Uffesen, medens Ærkesædet til Erstatning atter fik Vemmenhøis Herred, saa at Kong Eriks oprindelige Overeenskomst med Ærkesædet ganske kom til at staae ved Magt**).

---

*) Geheimearchivets Aarsberetninger II. S. 12.

**) Regesta I. nr. 2033.

Hermed var den langvarige og haardnakkede Trætte væsentlig ført til Ende, skjøndt den under de paafølgende urolige Aar stundum oprippedes paany. Tidernes Uro og Forvirring vedblev nemlig fremdeles, og Danmarks Rige var sin fuldkomne Opløsning saa nær som ingensinde, men Rigets Prælater havde gjennem de mange Kampe hævdet deres Adkomst til at være Rigets første Stand, og derfor bleve de i Fremtiden snarere Kronens Støtter end dens Modstandere.

